

Émile Zola

Lourdes

Három város

**FORDÍTOTTA
CSATLÓS JÁNOS**

ELSŐ NAP

1

Amikor a harmadosztályú kocsi kemény padjain szorongó zarándokok és betegek befejezték az *Ave maris stella* himnuszát, melyet az orléans-i pályaudvaron, induláskor kezdtek énekelni, Marie félig felkönyökölt gyötrelmes fekvőhelyén, és a türelmetlenség lázában vacogva, megpillantotta a mozgó vonatból az erődöket.

- Az erődök! - kiáltotta vidáman, bár szenvedett. - Kijutottunk hát Párizsból; elindultunk végre-valahára!

Apja, Guersaint úr, előtte állt, és mosolygott vidámságán; Pierre Froment abbé pedig, aki testi gyengédséggel figyelte a lányt, magáról megfélemedkezve szólalt meg, aggódva, nyugtalanul:

- Most már így leszünk holnap reggelig; Lourdes-ba csak három óra negyvenkor érkezünk. Több mint huszonkét órai út!

Fél hat volt, a csodálatosan tiszta reggel ragyogásában nemrég kelt a nap. Péntek volt, augusztus 19-e. De a láthatáron már most apró, terhes felhők gyülekeztek: iszonyatosan forró, viharos nap előhírnökei. Ferde sugarak tűztek be az ablakon, és kavargó aranyporral hintették tele a kocsi szakaszait.

Marie-n ismét erőt vett a félelem.

- Igen, huszonkét óra. Istenem! Milyen hosszú idő!

És apja segítségével visszafeküdt a keskeny, esőcsatornaszerű ládába, melyben már hét esztendeje élt. Kivételesen engedélyezték, hogy poggyászként magukkal vihessék a két pár leszerelhető kereket; ezt illesztették rá a kocsira, ha Marie-t sétáltatták. Mozgó koporsója deszkái közé szorítva, három ülőhelyet foglalt el a lány; egy pillanatig csukva tartotta a szemét, lesóványodott arcának hamuszíne volt; huszonhárom éve ellenére még őrizte a gyermekkor báját és finom vonásait, csodálatosan szőke fürtök keretében; királynői hajékát érintetlenül hagyta a betegség. Igen egyszerű, olcsó, fekete gyapjúruhát viselt; nyakában kartonlap, rajta neve és a felvételi napló száma. Alázatból maga kívánta így; különben se akart pénzébe kerülni övéinek, akik lassanként mind szűkösebb körülmények közé jutottak. Most hát itt utazott harmadosztályon, a fehér vonaton, a súlyos betegek vonatán, mely a legtöbb fájdalmat szállította, amelynek kocsijai, a mai napon Lourdes felé tartó tizennégy szerelvény között, az ötszáz egészséges zarándokon kívül majd háromszáz, gyengeségtől elcsigázott, kínokban fetrengő nyomorulttal teljes gőzzel végigrobogtak Franciaországon.

Pierre bosszankodott, hogy a lányt megszorította; most meghatottan nézett rá, mintha a kishúgát figyelné. Pierre nemrég múlt harmincéves; sápadt volt, sovány, széles homlokú. Ő vállalta magára az úti előkészületek minden apró-cseprő gondját, és ragaszkodott hozzá, hogy elkísérje Marie-t; felvétette magát kisértőnek a Segítő Miasszonyunk Ápolói közé, reverendájára, feltűzte a hordágyvivők narancsszegélyű vöröskeresztjét. Guersaint úr csupán a zarándokok piciny skarlát keresztjét viselte szürke posztókabátján. Ragyogott az utazás örömétől; szeme kifelé kalandozott, rokonszenves, szórakozott madárfeje percig sem nyughatott. Igen fiatalos külseje volt, bár túljárt már az ötvenen.

De a szomszéd szakaszban, ügyet sem vetve a kegyetlen zötyögésre, melytől Marie felfelnyögött, felkelt helyéről Hyacinthe nővér, mert észrevette, hogy éppen a lányra tűz a nap.

- Ugyan, abbé úr, húzza már le a függönyt!... Ejnye, ejnye! Legyünk egy kicsit élelmesek, és rendezkedjünk be otthonosan.

Hyacinthe nővér bátran, tette készen mosolygott; a boldogasszonyrendi apácák ruháját viselte; a szövet feketeségét felderítette fehér főkötője, fehér ingmelle és nyakig érő fehér köténye. Kicsiny, friss ajkán, mindig gyengéd, szép kék szemében kicsattanó fiatalság ragyogott. Nem annyira szép, mint inkább rendkívül kedves, finom, nyúlánk jelenség volt; hosszú köténye alatt fiús mell bújt meg; fiús volt hamvas arca is, csak úgy sugárzott róla az egészség, az ártatlan vidámság.

- De hisz máris majd meggyulladunk, úgy tűz a nap! Kérem, asszonyom, húzza le a függönyt ön is!

A kedvesnővér mellett Jonquière-né ült a sarokban, pici táskáját az ölében tartotta. Lassan leeresztette a függönyt. A barna, telt asszony még mindig vonzóan hatott, holott már huszon-négy éves lánya volt: Raymonde, akit illendőségből egy első osztályú kocsiban helyezett el két ápolóhölgy, Désagneaux-né és Volmarné között. Ő maga a lourdes-i Hétfájdalmú Boldogasszony kórház egyik betegszobáját vezette, és nem mozdult el betegeitől. A szakasz ajtaján, kívül, ott himbálózott az előírási tábla, Jonquière-né neve alatt a két beosztott boldogasszonyrendi apáca nevével. Az asszony férje tönkrement, ő maga özvegyen maradt, és szerényen éldegélt lányával négy-ötezer franknyi évjáradékból a Vaneau utca egyik udvari lakásában. Jótékonyága nem ismerte a fáradságot; minden idejét a Segítő Miasszonyunk Ápolóinak szentelte; a szervezet egyik leglelkesebb tagja volt; karmelita-barna puplinruháján most is ott virított a vöröskereszt. Kissé büszke természet volt; szerette, ha időközönként körülrajongják, ezért évről évre előre örült ennek az utazásnak, melyben szenvedélye is, szíve is kielégülést talált.

- Igaza van, kedvesnővér, berendezkedünk. Nem is tudom, miért szorongatom ezt a táskát ilyen ügyetlenül.

Már tette is le maga mellett, a pad alá.

- Várjon csak - szólt Hyacinthe nővér -, itt a lábánál útjában van a vizeskanna.

- Dehogy, cseppet sem. Hagyja csak. Annak is kell helyet találni valahol.

Azzal közösen nekifogtak, amint ők mondták, a berendezkedésnek, hogy a lehető legnagyobb kényelemben tölthessék betegeikkel a következő nappalt és éjszakát. Sajnálták, hogy Marie nem kerülhetett az ő szakaszukba, mert ragaszkodott apjához és Pierre-hez, de az alacsony fülke falán át úgyis kedvükre beszélgethettek, szomszédolhattak. A kocsi öt szakaszból állt, tíz-tizenkét ülőhellyel, de szinte egy szoba volt, egyetlen közös, mozgó helyiség; végiglátott rajta a szem. A kocsifalak kopár, sárga faanyaga, a mennyezet fehérre festett lécezte valószínűs körtermet zárt körül: a rögtönzött segélyhely rendetlen zűrzavarát. Éjjeliedények, mosdótálak, söprűk, szivacsok heverték a pad alatt. A vonaton nem volt poggyászkocsi, és mindent elborítottak a csomagok: bőröndök, puhafa ládák, kalapdobozok, zsákok; szegényes, elnyűtt, madzaggal toldozott-foldozott holmik szálnalmas halmaza; és a levegőben is ugyanaz az összevisszaság: a rézfogasokon ruhák, csomagok, kosarak hintázva szüntelenül. A zsibvásár közepette, több ülőhelyet elfoglaló, keskeny matracaikon, a súlyos betegeket rázta a dübörgő kerekek zötyögése, azok pedig, akik ülni tudtak, sápadtan dőltek a deszkafalhoz, támaszkodtak egy-egy párnához. Előírás szerint egy-egy ápolóhölgy tartozott minden szakaszhoz. A kocsi túlsó végén egy másik boldogasszonyrendi apáca, Claire des Anges nővér

tartott szolgálatot. Az egészséges zarándokok már jöttek-mentek, iddógáltak, enni kezdtek. Odább külön női szakasz verődött össze; tíz zarándokasszony szorongott egymás mellett: fiatalok, öregek, szájalmasan, szomorúan csúf valamennyi. És mert a tüdőbajosok miatt nem mertek ablakot nyitni, kezdődött a hőség, kibírhatatlan szag terjengett, mintha a száguldó vonat rázkódása árasztotta volna.

Juvisyben mondtak egy rózsafüzért. Hatot harangoztak, épp a brétignyi pályaudvaron robogtak át, mikor Hyacinthe nővér felkelt; ő vezette az ájtatosságokat, melyeket egy kék fedelű könyvecskéből sorra mondott vele együtt a legtöbb zarándok.

- Az angyali üdvözetet, kedveseim - szólalt meg az apáca mosolyogva, és oly bájos, kedves volt viruló arcán ez az anyás mosoly.

És egymást követték az üdvözlégyek. Amikor befejezték, Pierre és Marie figyelme a fülkájuk két másik sarkában ülő nőre fordult. Amelyik Marie lábánál helyezkedett el, karcsú, szőke, polgárasszony külsejű, idő előtt elvirult nő volt, harminc-egynéhány éves lehetett. Meghúzta magát, alig foglalt el helyet; ruhája sötét, haja fakó; hosszúkás, szenvedő arcáról lesírt a határtalan elesettség, a végtelen szomorúság. Vele szemközt, Pierre padján, hasonló korú munkásasszony ült, fekete főkötőben, arcát a nyomorúság és a gond szabdalta szét; sápadt, sorvadt kislányt tartott az ölében; hét év körül járhatott a gyerek, de négyet is alig mutatott. Orra keskeny, kékes szemhéja lezárva pihen a viaszsárga arc szemgödreiben; beszélni nem tud; halkán, erőtlően nyögdecstel néha; az anyja ilyenkor fölé hajol, s úgy érzi, a szíve rögtön megszakad.

- Nem enne szőlőt a kicsi? - kínálta félénken az eddig szótlan hölgy. - Van a kosaramban.

- Köszönöm, asszonyom - felelte a munkásasszony. - Csak tejet iszik, ha ugyan... Egy üveg tejet hoztam magammal.

S azzal - mert akit a sors csapásai sújtanak, szükségét érzi, hogy könnyítsen a lelkén - elmondta a történetét. Vincent-nének hívják, a férje aranyozó volt, de meghalt, elvitte a tüdőbaj. Ő egyedül maradt a kicsi Rose-zal, akit rajongásig szeret; mint varrónő, éjt nappá téve dolgozott, hogy felnevelje. És akkor jött a betegség. Tizennégy hónapja hordozza ölében a kislányt, aki napról napra jobban szenved, sorvad, már alig él. Vincent-né azelőtt sose járt misére, most azonban egy napon a templomba kergette a kétségbeesés, hogy lánya gyógyulásáért könyörögjön; egy hang azt súgta neki, vigye el a gyereket Lourdes-ba: ott megkönyörül rajta a Szűzanya. Nem voltak ismerősei, azt sem tudta, hogyan szervezik a zarándoklatokat; csak egyetlen gondolata volt: dolgozni kell, összerakni az útiköltséget, megváltani a jegyet, vonatra ülni, a maradék húsz sou-jával a zsebében, egyetlen üveg tejjel, hogy legyen mit inni a gyerekeknek, és közben azzal sem törődött, hogy egy darab kenyeret vegyen saját magának.

- De hát mi a baja a kicsinek? - kérdezte a hölgy.

- Bizonyosan vízibetegség, asszonyom - jajdult fel az asszony. - De az orvosok valami latin szóval mondják... Eleinte csak fájt néha egy kicsit a hasa. Azután fölfúvódott, és úgy szenvedett, de úgy! Siralom volt látni. Most már a hasa lepadt, de szegény alig él; a lába akár a szalmaszál; úgy lesóványodott; folyton izzad, abba pusztul bele...

Most a kis Rose kinyitotta a szemét és felnyögött; az anyja kétségbeesetten, elsápadva hajolt föléje.

- Kincsem, drágaságom, mi bajod? Iszol egy kis tejet?

A bágyadt, zavaros, égszínkéek szemek azonban alig nyíltak fel egy pillanatra, máris újra lecsukódtak; a kislány válasz nélkül zuhant vissza a megsemmisülésbe, falféren, fehér ruhájában, melyet a végső anyai hiúság adott rá, vállalva a hiábavaló költséget, abban a reményben, hogy a Szűzanya szívesebben néz a kis betegre, ha csinos, fehér ruhát visel.

- És ön, asszonyom, saját baja miatt megy Lourdes-ba? - kérdezte Vincent-né némi szünet után. - Látszik, hogy nagyon beteg.

De a hölgy visszaborzadt, és szenvedő arccal húzódott a pad szögletébe.

- Nem, nem vagyok beteg... - suttogta. - Istenem, bár beteg volnék. Nem szenvednék ennyire.

Maze-né volt a neve; gyógyíthatatlan bánatot rejtegetett a szívében. Szerelmi házasságot kötött egy vidám fiúval - friss, duzzadó ajka volt a férfinak -, egy évet éltek nagy szerelemben, s azután a férj otthagyta a fiatalasszonyt. Örökösen üzleti körúton járt, egy ékszerész cég utazója volt, sokat keresett, fél évekig nem járt haza, és egész Franciaországgal csalta a feleségét, sőt utazásaira is magával cipelte a babáit. Az asszony imádta a férfit, és oly iszonyatosan szenvedett, hogy a vallásba menekült. Végül most úgy döntött, Lourdes-ba utazik, és könyörögni fog a Szűznek, térítse jó útra a férjét, vezesse vissza hozzá!

Vincent-né, anélkül, hogy értette volna, megsejtette a másik asszony erkölcsi gyötrődését, és a két nő tovább nézte egymást: a feleség, akit elhagytak, és ebbe majdnem belepusztult, s az anya, akit gyermeke lassú haldoklása sodort a halál felé.

Pierre pedig Marie-val együtt hallgatta őket. Csodálkozott, és közbeszólt, miért nem vettette fel a munkásasszony a kislányát az ingyenes utasok közé. A Segítő Miasszonyunk Egyesületét a Boldogasszonyról nevezett ágostonrendi barátok alapították a háború után, hogy közös imádsággal és irgalmas cselekedetekkel szolgálja Franciaország üdvösségét és az egyház védelmét; a nagy zarándoklatok mozgalmának szorgalmazásával ők teremtették meg és húsz éven át mind szélesebb alapokra fektették az országos zarándoklatot, mely augusztus vége körül évente vonult Lourdes-ba. Így lassacskán szinte tudományos tökéletességgel létrehozott szervezet fejlődött ki, mely tekintélyes összegű adományokat gyűjtött össze az egész világon; valamennyi egyházközségből nyilvántartott egy-két beteget, megállapodásokat kötött a vasutakkal; nem is szólva a boldogasszonyrendi kedvesnővérek tevékeny segítségéről és a Segítő Miasszonyunk Ápolóinak, valamennyi jótékony társaság hatalmas szövetségének megszervezéséről, amelyben a zarándoklatok központjának vezetése alatt számtalan - főleg társaságbeli - férfi és nő ápolt, szállította a betegeket, és ügyelt a fegyelemre. Ha a beteg írásban folyamodott, felvették ápolójai közé, s ezáltal mentesítették az utazás és a lourdes-i tartózkodás minden költsége alól; érte mentek a lakására, és vissza is szállították; a betegnek mindössze némi útravalóról kellett gondoskodnia. Az ápoltak java része valójában a papok vagy jótékony személyek védelme volt: ezek gondoskodtak a betegek összeírásáról, aktáik összeállításáról, személyi irataikról, orvosi bizonyítványokról. Ezek után a betegre semmi tennivaló nem maradt: szomorú testük csupán szenvedő, csodaváró anyag lett az ápolásukkal szorgoskodó urak és hölgyek testvéri kezében.

- Miért nem fordult egyházközségében a plébánoshoz, asszonyom? - magyarázta Pierre. - Szegény kislánya igazán rászorul a segítségre. Azonnal felvették volna.

- Nem tudtam, abbé úr.

- Hogyan került hát ide?

- A szomszédasszonyom olvasta az újságban, hol lehet jegyet váltani: odamentem.

Azok részére, akik fizetni tudtak, egészen olcsó jegyeket bocsátott ki a vasút; ezekről beszélt. Marie nagy szájalommal hallgatta az asszonyt, és egy kicsit elszégyellte magát: ő igazán nem volt végképp ráutalva, Pierre segítségével mégis felvétette magát az ápoltak közé; ez az asszony pedig, szerencsétlen gyermekével, utolsó garasát is feláldozta, és most fillér nélkül maradtak.

De a vagon most nagyot zökkent, és Marie felkiáltott:

- Apa, támassz föl egy kicsit! Nem bírom tovább a hátamon.

S amikor Guersaint úr felültette, mélyen felsóhajtott. Alig jutottak túl Étampes-on, Párizstól másfél órányira, a fokozódó meleg, a por és a zaj máris érezte fárasztó hatását. Jonquiére-né felállt, hogy a szakasz alacsony falán át néhány jó szóval buzdítsa a fiatal lányt. Ismét felkelt Hyacinthe nővér is, vidáman tapsolt, hogy az egész kocsiban mindenki meghallja és odafigyeljen.

- Ejnye, ejnye! Ne foglalkozzunk annyit magunkkal. Imádkozzunk és énekeljünk, hogy segítsen meg a Szűzanya.

És maga kezdte meg a lourdes-i Boldogasszony rózsafüzérét, és utánamondták mind, betegek és zarándokok. Az első rózsafüzért imádkozták, az öt öröndetes titkot: az angyali üdvözlést, Mária látogatását, Jézus megszületését, bemutatását és megtalálását.

Azután valamennyien rázendítettek: „Nézzük az ég arkangyalát...” A kerekek kattogása elmosta hangjukat; tompa morajlás kísért csupán a nyáját, mely az egyhangúan tovagördülő vagonba zárva, levegőtlenül fulladozott.

Guersaint úr hívő katolikus volt ugyan, de soha nem tudott még végigénekelni szent éneket. Hol felállt, hol leült; végül a fülke alacsony falára könyökölve, halkán beszédbe elegyedett az egyik beteggel, akinek háta a szomszéd fülkében épp ehhez a falhoz támaszkodott. Sabathier úr ötven körül járhatott; köpcös, busa fejű, megnyerő arcú, egészen kopasz férfi volt. Tizenöt esztendeje feküdt bénán; csak időnként szenvedett, de a lábát tönkretette a betegség menthetetlenül, és a felesége - most vele utazott - úgy rakosgatta ide-oda férje lábát, mint két fatuskót, ha a férfi már úgy érezte, oly szörnyen nehezek, mint az ólom.

- Igen, uram, jól nézzen meg; azelőtt a Nagy Károly líceum harmadik osztályának tanára voltam. Eleinte azt hittem, egyszerű isiász. Azután szaggató fájdalmak támadtak rám, mintha tüzes késsel vagdosták volna izmait; képzelheti. Betegségem mindjobban elhatalmasodott, így ment ez majdnem tíz éven át; nincs orvos, aki meg ne vizsgált volna, nincs fürdő, ahol ne jártam volna; most már nem szenvedek annyira, de a székből nem tudok felkelni... Azelőtt vallástalan voltam, de most visszavezetett Istenhez a gondolat, hogy túlságosan nyomorult vagyok, és nem lehet, hogy a lourdes-i Szűzanya ne szánja nyomorúságomat.

Most már Pierre is érdeklődve támaszkodott a falhoz és figyelt.

- Igaz-e, abbé úr, hogy semmi nem rázza úgy fel a lelket, mint a szenvedés? Hét esztendeje járom Lourdes-ot, és még mindig bízom a gyógyulásban. Az idén a Szent Szűz meg fog gyógyítani; tudom biztosan. Igen, lábra állok még; egyedül ez a remény éltet.

Sabathier úr szünetet tartott, hogy a felesége valamivel odább rakja a lábát, Pierre elnézte, és csodálkozott, honnét ez a makacs hit valakiben, aki egyetemet végzett, hiszen azok többnyire mind voltaire-iánusok. Hogy eredhetett meg, hogyan hajtott ki elméjében a csoda hite? Az illúzió szomjúságára, az örök vigasz vágyának dús burjánzására, amint ő maga is elmondotta, csupán valami nagy fájdalom lehet a magyarázat.

- Látja, abbé úr, feleségemmel együtt úgy öltöztünk, mint a szegények, mert az idén én is éppen olyan akartam lenni, mint a szegények; alázatból vétettem fel magam a gondozottak közé, hogy a Szűzanya engem is ott találjon a nyomorultak között, akik az ő gyermekei... De nehogy egy igazi szegény helyét vegyem el, ötven frankot fizettem be az Ápolók szervezetének. Ezzel, mint tudja, jogot szerez az ember, hogy a zarándoklaton részt vevő egyik beteg a védenca legyen... Már ismerem is az én betegemet. Az előbb bemutatták a pályaudvaron. Tüdőbajos.

Ismét hallgattak.

- Hát igen, örülnék, minden óhajom teljesülne, ha meggyógyítaná a Szűzanya, hisz ő mindent megtehet.

A három férfi félrevonulva tovább beszélgetett, eleinte orvosi esetekről, aztán amikor egy dombháton templomtorony tűnt fel - láttán valamennyi zarándok keresztet vetett -, a vita a román építészetre terelődött. A fiatal pap és útítársai átadták magukat kiművelt értelmük szokásainak, és egészen megfeledkeztek szerencsétlen, szenvedő környezetükről, a kínokban elfásult lelki szegényekről. Ismét eltelt egy óra, elénekelték még két szent éneket, elhagyták Toury és Aubrais állomását, és csak Beaugencyban szakították félbe beszélgetésüket, amikor Hyacinthe nővér ismét tapsolt, és rákezdett üde, csengő hangon.

- *Parce, Domine, parce populo tuo...*¹

És zengett ismét az ének, együtt zúgott valamennyi hang, és az imák szüntelenül megújuló hullámverése elzsongította a fájdalmat, szárnyakat adott a reménynek, lassan megszállta, felcsigázta egész mivoltukat az isteni kegy és a gyógyulások rögeszméje, amelyért nekivágtak a hosszú-hosszú útnak.

Amikor Pierre leült, látta, hogy Marie halottsápadtan hunyja be a szemét, de fájdalmas görcsbe torzuló vonásairól azt is leolvasta, hogy nem alszik.

- Jobban fáj, mint az előbb?

- Igen, iszonyatosan szenvedek. Nem fogom kibírni. Ez a szüntelen rázkódás...

Felnyögött, kinyitotta a szemét. Azután, bár ájulás kerülgette, ülve maradt, és nézte a többi beteget. A másik fülkében, épp szemközt Sabathier úrral, most állt talpra Grivotte, aki eddig félholtan hevert, szinte lélegzetet is alig vett. Nagy darab fehérszemély, túl a harmincon; csípője ferde, egész külsején volt valami furcsa; dúlt vonásait, kerek arcát szinte megszépítette göndör haja és szemének tüzes tekintete. Tüdővésztes volt, a végső stádiumban.

- Nem volna rossz egyet szundítani, ugye kisasszony? - szólt Marie-hoz rekedten, alig érthetően. - De hiába, ez a sok kerék mintha az agyamban forogna.

Bármily nehezére esett is a beszéd, makacskodott, mindent el akart mondani magáról. Matracvarrónő volt, egyik nagynénjével járt házról házra Bercyben, és készítette a matracokat; sok bűzhödt gyapjút kártolt fiatalon: azt mondta, ettől lett beteg. Öt év alatt sorra járta Párizs összes kórházát. A híres orvosokról úgy beszélt, mint hozzátartozóiról. A Lariboisière kórház apái észrevették, hogy bolondul az egyházi szertartásokért, egészen megtérítették, és elhitették vele, hogy Lourdes-ban várja Szűz Mária, és meg fogja gyógyítani.

¹ Irgalmazz népednek, Uram, irgalmazz... (latin)

- Bizony, nagy szükségem van rá; azt beszélük, egyik tudomnek vége, és a másik sem ér sokat. Kaverna, azt mondják... Eleinte csak a két vállam között szúrt, és csúnyán köptem. Aztán ijeszten lesoványodtam. Most pedig egyre izzadok; köhögök, majd kiszakad a szívem, és köpni sem tudok, oly sűrű bennem a váladék... És nézzenek rám; nem állok a lábamon, nem eszem...

Fuldoklani kezdett, az arca elkékült.

- Nem baj, azért megvagyok valahogy, és azt mondom, nem szívesen lennék annak a papnak a bőrében, ott a másik fülkében, a maguk háta mögött. Neki is az a baja, mint nekem, de súlyosabb.

De tévedett. Marie-nak háttal csakugyan egy fiatal misszionárius utazott, Isidore testvér; csak feküdt a matracán, szinte nem is látszott, a kisujját sem tudta mozdítani. De nem tüdőbajos volt, hanem májgyulladásban haldokolt, így tért haza Szenegálból. Hosszú, csont-bőr fiatal férfi, arca sárga, száraz és pergamenszerűen élettelen. Máján a tályog kifelé tört utat, és a gennyező seb sorvasztotta; lázban vacogott, hányt, félrebeszél. Egyedül a szemében bujkált még élet, olthatatlan szeretettől ragyogott ez a szempár; lángjuktól izzott a megfeszített, szenvedő Krisztus-arc; paraszti vonásait időnként fenségesen beragyogta a hit és a szenvedély. A pap bretagne-i volt, népes család utolsó, csenevész hajtása, aki szülőfalujában átengedte bátyjainak maroknyi földecskéjüket.

Egyik húga kísérte, a két évvel fiatalabb Marthe; szolgálónak jött Párizsba, egyszerű, önfeláldozó kis cseléd, aki otthagyta a helyét, hogy bátyjával maradhasson, és most felélte összekuporgatott filléreit.

- Ott feküdtem az állomás peronján, mikor a vagonba rakták - folytatta Grivotte. - Négy férfi emelte...

De nem folytathatta. Köhögési roham rázta meg, és a padra kényszerítette. Fuldoklott, arca rózsaszín foltjai lilába váltottak. Hyacinthe nővér már támasztotta is a homlokát, törölte ajkait egy kendővel, melyen piros foltok látszottak. Jonquièrre-né ugyanakkor az ülőhelyével szemközti beteget vette gondjaiba. Vêtné volt az asszony neve; férje kis órás valahol a Mouffetard utca körül; nem csukhatta be az üzletét, hogy Lourdes-ba kísérje a feleségét, így az asszony felvétette magát a gondozottak közé, hogy útközben is ápolják. A halálfélelem terelte vissza a templomba, ahova egyébként első áldozása óta be sem tette a lábát. Tudta, hogy állapota reménytelen, szétrágja a gyomorrák; arca máris álarcszerű volt, a rákosok jellegzetes citromhéjszerű bőrével, dúlt vonásaival; már feketét székelt, mintha korom jönne belőle. Még eddig egyetlen szót sem szólt; ajkát összeszorította, és iszonyatosan szenvedett. Azután háyni kezdett, és elvesztette az eszméletét. Amint kinyitotta a száját, szörnyű szag terjengett körülötte, dögletes bűz, szinte mindenkinek felfordult a gyomra.

- Kibírhatatlan - suttozta Jonquièrre-né, és úgy érezte, rögtön elájul -, szellőztetni kell egy kicsit.

Hyacinthe nővér már fektette is Grivotte-ot a párnáira.

- Úgy van; nyissunk néhány percre ablakot. De a másik oldalon; mert attól félek, megint rájön a köhögés... Azon az oldalon kell kinyitni.

A meleg egyre fokozódott; az utasok fulladoztak a fülledt, émelyítő levegőben, s mindenki megkönnyebbülten szívta a betóduló friss levegőt. Egy pillanatig új tennivalókba merültek; egész kis takarításba kezdtek: az apáca az éjjeliedényeket, a mosdótálakat vette gondozásba, és tartalmukat kilódította a kocsi ajtaján, az ápolóhölgy pedig a kegyetlenül táncoló kocsi-padlót törölte fel szivaccsal. Mindenütt rendezkedtek. Majd ismét más kötötte le figyelmüket:

a negyedik, eddig mozdulatlan beteg, egy vékonypénzű leányzó, fekete kendő az arca előtt. Most megszólalt, és enni kért az apácától.

Jonquièrre-né már indult is, mindig nyugodtan, szolgálatkészen.

- Hagyja csak, kedvesnővér. Én majd felaprítom a kenyerét.

Marie szórakozásra vágyott, és érdeklődve fordult a fekete kendővel takart, mozdulatlan arc felé. Sejtette, hogy a nő arcát seb ékteleníti el. Kérdésére csupán azt mondták, hogy a lány cseléd. Picardiai a szerencsétlen, Élise Rouquet a neve; kénytelen volt feladni az állását, és Párizsba költözött, nővéréhez, aki rosszul bánt vele; kórházba nem vették fel, mert különben nem beteg. Nagyon istenes életet élt; már hónapok óta legfőbb vágya volt, hogy Lourdes-ba kerüljön. Marie szorongva várta, hogy lekerüljön arcáról a kendő.

- Ilyen apróra elég lesz? - kérdezte anyáskodva Jonquièrre-né. - Belefér így a szájába?

Rekedt hang hörögte a fekete kendő mögül:

- Bele, asszonyom.

Végül a kendő lehullt, és Marie összeborzadt rémületében. A lány orrát és száját lupusz támadta meg, majd elhatalmasodott, és a pörkös részek alatt lassú fekélyesedés terjedt szüntelenül, pusztítva a nyálkahártyát. Iszonyatos látvány volt a kutyaorr-formán megnyúlt fej, a durva hajzat és a két nagy, kerek szem. Az orr porcogóját már csaknem teljesen szétrágta a kór; a száj elkeskenyedett, balra húzta a felső ajak duzzanata; ferde, ocsmány, alaktalan réshez hasonlított. A hatalmas, szederjes sebből véres, gennyes váladék szivárgott.

- Ó, nézze, Pierre! - suttogta reszketve Marie.

A pap is megborzadva nézte, hogyan csúsztatja óvatosan Élise Rouquet a kenyérdarabkákat a szája helyén levő vérző üregbe. Az egész kocsi elsápadt a kísérteties látványtól. És ugyanaz a gondolat, ugyanaz a remény lobbant föl valamennyi lélekben: ó, Szent Szűz, hatalmas Szűz, milyen csoda volna, ha meggyógyulna!

- Ha egészségesek akarunk lenni, ne gondoljunk magunkra, gyermekeim - szólalt meg újra Hyacinthe nővér.

És következett a második rózsafüzér, az öt fájdalmas titok: Jézus az Olajfák hegyén, Jézust megostorozzák, Jézust tövissel koronázzák, Jézus hordozza a keresztet, Jézus meghal a keresztfán. Aztán ismét énekeltek: „Segítségedbe vetem, Szűzanyám, bizodalmam...”

Blois-n haladtak át, jó három órája robogott már a vonatuk. Marie elfordította tekintetét Élise Rouquet-ról, és egy férfit kezdett figyelni, aki tőle jobbra, Isidore testvérrel együtt a másik fulke szögletében helyezkedett el. Többször is felfigyelt nyűtt, fekete redingote-jára, szegényes öltözetére; elnézte még fiatal arcát, melyen már deresedni kezdett a gyér szakáll. Látszott rajta, alacsony, sovány alakján, aszott, verejtékben gyöngyöző ábrázatán, hogy nagyon szenved. De azért nem mozdult, behúzódott a fulke szögletébe, nem szólt senkihez, tágra nyitott szemmel meredt maga elé. Amint Marie nézte, a férfi szemhéja egyszerre lecsukódott - elájult.

Marie azonnal figyelmeztette Hyacinthe nővért:

- Kedvesnővér, azt hiszem, az az úr rosszul érzi magát.

- Melyik, kedvesem?

- Az, aki előrehajtja a fejét.

Újabb izgalom; valamennyi egészséges zarándok odatódult, hogy lássák, mi történt. Jonquiére-né nem vesztette el lélekjelenlétét; átkiáltott Isidore testvér húgának, csapjon a férfi tenyerébe.

- Beszéljen hozzá, kérdezze meg, mije fáj.

Marthe megrázta, kérdezgette a férfit. De az csak hörgött, szeme zárva volt; nem felelt.

Most egy rémült hang szólalt meg:

- Mindjárt meghal, azt hiszem.

Mindenkin erőt vett a félelem; tanácsokat kiabáltak egymásnak, végig az egész kocsin. Senki nem ismerte a férfit. Biztosan nem szerepelt a gondozottak között, mert nyakából hiányzott a vonat színét viselő, fehér kartonlap. Valaki elmondta, hogy a vonat indulása előtt három perccel érkezett, alig vonszolta magát, azután leroskadt ide, ebbe a sarokba, ahol most haldoklik, végtelen kimerültséggel vonásain. Azóta egy szót sem ejtett ki a száján. A jegyét különben megtalálták a fogason függő ócska cilinderének szalagja mellé tűzve. Hyacinthe nővér felkiáltott:

- Lélegzik! Kérdezzék meg a nevét!

Marthe újabb kérdésére azonban a férfi csak panaszos nyögéssel felelt, dadogó kiáltással:

- Nagyon fáj!

Mindenre ez volt a válasza. Bármit kérdeztek tőle: kicsoda, honnan jött, mi baja, mivel könnyíthetnek rajta, semmire sem felelt, csak nyögött szakadatlanul:

- Nagyon fáj!... Nagyon fáj!

Hyacinthe nővér tűkön ült. Csak legalább egy szakaszban volnának! És elhatározta, hogy átmegy a férfihoz. De Poitiers-ig nem állt meg a vonat. Szörnyű érzés, annál is inkább, mert közben a férfi feje újból előrecsuklott.

- Azonnal meghal - ismételte az előbbi hang.

Istenem! Mit lehetne csinálni? Az apáca tudta, hogy egy boldogasszonyrendi szerzetes is utazik a vonaton: Massias atya; szükség esetén feladja a haldoklónak az utolsó kenetet, mert néhány beteg minden úton ott maradt. De nem merte megszólaltatni a vészcsengőt. Azután a kantinoskocsira gondolt, ahol Saint-Francois nővér teljesített szolgálatot; ott orvost is talált volna, gyógyszeres készlettel. Poitiers-ben félórát áll a vonat: ha a beteg odáig kibírja, akkor mindennel elláthatják, amire szüksége van. Rettenetes volna, ha meghalna Poitiers előtt. De aztán mindenki megnyugodott. A férfi szabályosabban kezdett lélegzeni; úgy látszott, mintha aludna.

- Meghalni, mielőtt odaérnénk! - suttogta megborzadva Marie: - Meghalni az ígéret földje előtt...

Apja biztatására pedig így felelt:

- Én is iszonyúan szenvedek!

- Ne veszítse el a reményét - szólt hozzá Pierre -, a Szent Szűz magára is vigyáz.

Marie belefáradt az ülésbe; újra keskeny koporsójába kellett fektetni. Végtelen óvatosságra volt szükség; apja és a pap alig mert hozzáérni, mert a lány a legcsekélyebb zökkenőre keservesen felnyögött. Azután úgy feküdt, mintha meghalt volna; alig pihegett, felséges szőke haja szinte haldokló arca köré simult. Már csaknem négy órája rohant, rohant a vonat.

Kocsijuk a szerelvény utolsó kocsija volt, azért táncolt ilyen tűrhetetlenül; a kampók és kapcsok csikorogtak, örületesen zakatoltak a kerekek. Kénytelenek voltak nyitva tartani az ablakokat, és most betódult a maró, forró por; és főleg az irtózatosságot tüzelő, perzselő, zivatar előtti hőség a nagy, lomha felhőkkel benépesülő, rőt égboltozatról. Mintha kemence lett volna a sok túlfűtött szakasz; megannyi guruló kaliba, melyek poshadt levegőjében, nyögés, imádkozás, szent énekek kábító zsivajában ettek-ittak az utasok, végezték szükségleteiket a betegek.

De nemcsak Marie állapota rosszabbodott; a többiek is ugyanúgy kínlódtak az utazástól. A kis Rose anyja kétségbeesve, könnytől fátyolos, tágra nyitott szemmel nézte gyermekét, amint mozdulatlanul feküdt az ölében, oly sápadtan, hogy Maze-né kétszer is fölé hajolt, és megérintette a kezét, rettegve, nem hült-e ki. Sabathier-né percenként rakosgatta a férje lábait, mert - mondta a férfi - oly nehezek, hogy szinte leszakítják a derekát. Isidore testvér állandó eszméletlenségében fel-felkiáltott, és húga csak azzal tudta szenvedését enyhíteni, hogy felemelte, és a karjában tartotta. Grivotte látszólag aludt, de makacs csuklás rázta, és keskeny vércsík szivárgott elő szájából. Vétuné ismét fekete, büzlő váladékot hányt. Élise Rouquet nem takargatta tovább arcának tátongó, szörnyű sebét. És távolabb egyre hörgött fülsértő zihálással a férfi, mintha épp az utolsót lélegzené. Jonquière-né és Hyacinthe nővér, ha százfelé szakad, sem tudott volna mindenki baján segíteni. Pokol volt ez a kocsi, a nyomorúság és a kínok pokla, amint teljes sebességgel robogott, táncolt, rázta a poggyászokat, a fogason függő ócska rongyokat, a spárgával összekötözött kosarakat, miközben az utolsó fülkében egy pillanatra sem hallgatott el a tíz, egyformán rút zarándokasszony fülsértő, siralmas, hamis éneke.

Ekkor Pierre a vonat többi kocsijára gondolt, a fehér vonatára, mely főleg a súlyos betegeket szállította: valamennyi vagon ugyanazt a szenvedést röpti végig Franciaországon, háromszáz beteget és ötszáz zarándokot. Azután eszébe jutott a ma reggel Párizsból induló többi vonat is: a szürke és a kék, mely megelőzte a fehér vonatot; a zöld, a sárga, a rózsaszín és az okker, melyek utána jönnek. Végig az egész vonalon, óránként nekiiramodott egy-egy vonat. Azután a többi vonat: ugyanaznap indultak Orléans-ból, Le Mans-ból, Poitiers-ből, Bordeaux-ból, Marseille-ből, Carcassone-ból. Ugyanebben az órában ugyanilyen vonatok száguldanak keresztül-kasul Franciaország földjén; valamennyi a távolba tart, a szent Barlang felé, és harmincezer beteget és zarándokot tesz a Szűz lábaihoz. Eszébe jutott, hogy nemcsak a mai napon özönlik így a tömeg, hanem az év többi napjain is; hogy nincs hét, amikor ne érkezne Lourdes-ba zarándoklat; hogy nem csupán Franciaország kerekedik fel így, hanem egész Európa, az egész világ; hogy egy-egy kiváltképpen vallásos évben három-, sőt ötszázezer zarándok és beteg keresi fel Lourdes-ot.

Pierre szinte hallotta e mindenfelől elődübörgő vonatokat, amint egy cél felé, a gyertyák fényében ragyogó sziklaüreg felé tartanak. Fájdalmas jajgatás, szárnyaló ének kísérte dübörgésüket; gördülő kórházakként robogtak a halálra ítélt betegekkel, az emberi szenvedés robogott a gyógyulás reménye felé, és őrjöngve követelte a kínok enyhülését, válságos órák közepette, a gyors, iszonyú halál rémületében, birkanyáj-tülekedéssel. Robogtak, robogtak folyton, végeérhetetlenül, a földi élet nyomorúságát hömpölygetve, az istenség délibábjára felé, mely gyógyulás a bénának, vigasztalás a búslakodónak.

S a szájalom roppant hulláma kicsapott Pierre szívéből; a tengernyi baj, a gyenge és csupasz emberre nehezedő tömérdek bánat nagy, emberi áhítattal töltötte el. Halálos szomorúság nehezedett rá; a szeretet tüze izzott benne, lobogott kiolthatatlanul, mint testvéri vonzalma az egész világ, minden élőlény iránt.

Fél tizenegykor, amint elindultak a Saint-Pierre-des-Corps-i pályaudvarról, Hyacinthe nővér jelt adott, és elmondták a harmadik rózsafüzért, az öt dicsőséges misztériumot: Urunk feltámadását, Urunk mennybemenetelét, a Szentlélek elküldetését, Szűz Mária mennybevitelét, Szűz Mária megkoronázását. Azután elénekelték Bernadette dicséretét, a hatvan, végeérhetetlen strófát, melynek refrénjében szüntelenül visszatér az angyali üdvözlés, elringató ritmusával, egy leküzdhetetlen rögeszme erejével, mely végül megszállja és a gyönyörteljes csodavárásban rajongó álomba ringatja egész mivoltukat.

2

Már Poitou zöld mezői váltogatták egymást a vonat ablakai előtt; Pierre Froment abbé kinézett, és figyelte, hogyan suhannak tova a fák, lassanként elmosódva a szeme előtt. Templomtorony tűnt fel, és maradt el; minden zárandó keresztet vetett. A vonat csak tizenkettő harmincötre ért Poitiers-be; futott, futott, és egyre súlyosbodtak a zivatart váró, fülledt nap fáradalmai. És a fiatal pap egészen az ábrándok ködébe merült; mint lassú, ringató hullámvérés hatolt csak füléhez az utasok éneke.

Megfeledezett a jelenről; felébredt benne a múlt, és egész énjét hatalmába kerítette. Legtávolabbi emlékei közt kalandozott. Viszontlátta szülőházát Neuillyben; még most is ott lakott, a béke és a munka otthonában; szép, fás kert körülötte, melyet az övékéhez egészen hasonló, szomszéd ház kertjétől léckerítéssel megerősített élő sövény választott csak el. Hároméves lehetett, talán négy, és viszontlátta reggeliző apját, anyját és bátyját, amint egy nyári reggelen a nagy gesztenyefa árnyékában üldögélnek. Apjának, Michel Froment-nak arca ködbe merült, homályosan, bizonytalanul látta csak: híres kémikus, akadémiai tag; egész nap bezárkózik laboratóriumába, melyet itt építtetett, e néptelen városrész egyik legtávolabbi zugában. De bátyja, Guillaume, aki akkor tizennégy esztendő volt, és reggel, valamilyen családi ügy miatt elkéredzkedett az iskolából, egészen világosan kibontakozott előtte, sőt nála is világosabban az anyja, szelíd, halk szavú édesanyja, a mindig tette kész jóság ragyogásával a szemében. Később ismerte csak meg vallásos lelkének gyötrelmeit, mert anyja hívő volt, és csupán tiszteletből és hálából ment hozzá hitetlen, tizenöt évvel idősebb férjéhez, aki egész családját hálára kötelezte. Pierre kettőjük házasságának kései hajtása volt, s amikor megszületett, apja már ötven felé járt; a fiú emlékeiben anyja mindig tisztelettel és hódolattal nézett apjára, rajongásig szerette, de iszonyatosan szenvedett mellette, mert látta, hogy a férfi a kárhozát útján jár.

És hirtelen másik, iszonyú emlék rohant Pierre-re: az a nap, amikor meghalt az apja, egy retorta robbanása ölte meg a laboratóriumban. Ötesztendő volt akkor; minden részletre világosan emlékezett; hallotta, hogyan sikolt az anyja, amint a romok közt rábukkan a szétrocsolt testre; emlékezett, hogyan rettegett, zokogott, imádkozott, mert arra gondolt, hogy Isten sújtotta porba, taszította örök kárhozatba az istentelent. Elégetni nem merte a feljegyzéseket és a könyveket; csupán bezárta a dolgozószobát, ahova többé nem léphetett be senki. És ettől a pillanattól a pokol látomása gyötörte; egyetlen gondolata volt: ki nem eresztenei a kezéből a kisebbik fiát, hisz oly gyerek még; szigorú, vallásos elvek szerint neveli, és engesztelésül adja az apa bűneinek bocsánatáért. A nagyobbikat, Guillaume-ot úgyis elvesztette már, az intézetben nevelkedett, behálózta a földi világ; de ez a kicsi itt fog maradni a háznál, papok nevelik; és titkos ábrándjaiban forrón remélte, hogy meglátja még, amint pappá szentelik, elmondja első miséjét, és könnyít az örökkévalóság terhét nyögő lelkek szenvedésein.

Napfényt szítáló, zöld ágak közül most másik, eleven kép szökkent elő. Pierre hirtelen Marie de Guersaint-t pillantotta meg, ahogyan reggel látta a két szomszéd telket elválasztó sövényen át. Guersaint úr normandiai kurtanemes volt, építész és műkedvelő feltaláló; akkoriban munkástelepeket tervezett, templommal, iskolával, és vele született hevessége és a dilettánsokra jellemző gondatlansága naponta veszélyeztette háromezrezer frankos vagyonát, mert soha nem gondolta át alaposan a hatalmas vállalkozást. Guersaint-nét és Froment-nét a hit hozta közel egymáshoz, de az előbbi igazi, erős asszony volt, kínosan tiszta, merev, vaskézzel tartotta a gyepelőt, és ezzel érte el, hogy elkerüljék az összeomlást. Két lányát, Blanche-ot és Marie-t szigorú, vallásos szellemben nevelte; a nagyobbik lány máris az anyjára ütött komolyságával; a kicsi is nagyon vallásos volt, de bolondult a játékért, és elevensége gyakran buggyant ki csengő kacagásban. Pierre és Marie kiskoruk óta játszópajtások voltak; állandóan átmásztak a sövényen; a két család szinte egynek számított.

Amint Pierre emlékeiben felmerült, e napfényes reggelen, széthajtva az ágakat, Marie már betöltötte a tizedik évét. A fiú tizenhat volt, és a következő kedden indult a szemináriumba. Soha nem érezte még ilyen szépnek a kislányt. Hosszú aranyhaja, ha kibomlott, elborította egész alakját. Pierre maga előtt látta, kísérteties pontossággal, akkori vonásait: kerek arcát, kék szemét, piros száját és főképpen hófehér bőre ragyogását. Marie vidám volt, derűs, akár a napsütés, káprázatosan szép; de most könny rezgett a pilláján, mert tudta, hogy Pierre elutazik. Mindketten a sövény árnyékába telepedtek, a kert hátsó szögletében. Ujjaik összefonódtak, szívük csordultig tele. Sokat játszottak együtt, de ártatlanságukban eddig még soha nem fogadtak örök szerelmet egymásnak. Most azonban, az elválás előtt, kitörtek érzelmeik, és anélkül hogy tudták volna, beszélni kezdtek, megesküdtek, hogy egymást soha el nem felejtik, és egyszer viszontlátják egymást, mint fenn az égből az üdvözültek. Aztán maguk sem tudták hogyan, összeölelkeztek, hogy szinte lélegzetük szakadt; egymás arcát csókolgatták, és sírtak keservesen. Ennek az emléknek gyönyörét Pierre mindenüvé elvitte magával, most is élt a szívében elevenen, oly sok év és oly sok gyötrelmes lemondás után.

A kocsi nagyot zökkent; Pierre felriadt ábrándjaiból. Körülnézett, kínlódó betegek homályos alakjait látta bizonytalanul; Maze-né mozdulatlanul ült, bánattól megsemmisülve; a kis Rose halkán nyögdecselt anyja ölében; Grivotte rekedt köhögéssel fuldoklott. Hyacinthe nővér vidám arca, fehér főkötője egy pillanatra elfedte valamennyit. Folytatódott a kegyetlen utazás, melynek végén talán felragyog, messze, az isteni reménysugár. Azután lassan mindent újra elmosott a messzi múlt lassú áradása; ismét csak az elringató énekszó maradt, mintha álomban hozná, bizonytalanul, egy láthatatlan világ üzenetét.

Majd a szeminárium következett. Tisztán kirajzolódtak Pierre előtt a tantermek, a fás iskolaudvar. Azután egyszerre, mintha tükörbe nézne, nem látott semmi mást, csupán egy fiatal férfiarcot, a maga akkori arcát, s úgy figyelte, úgy fürkészte vonásait, mint egy idegenét. Nyúlánk, szép szál fiú volt; arca hosszúkás, homloka feltűnően nagy, toronyszerűen magas és egyenes, de hirtelen keskenyedő alsóarcát finomrajzú áll zárta le. Mintha csupa agy lett volna, csupán kissé vastag ajka árulta el érzelmes természetét. Ha komoly arca megenyhült, ajkán és szemében véghetetlen gyengédség rajzolódott ki, olthatatlan szomjúság: szeretni, élni, odaadni magát a többiekért. Ezt különben azonnal elmosta a gondolat szenvedélye, mert Pierre-t szüntelenül az értelem kínja gyötörte: tudni, megérteni.

Mindig meglepődött, ha visszagondolt szemináriumi éveire. Hogy is viselhette el oly soká a vak hitnek ezt a rideg fegyelmét, miféle engedelmesség vitte rá, hogy mindent elhiggyen, ellenvetés nélkül? Ráparancsoltak, hogy tegye félre az értelmét, s ő rá is szorította magát, és sikerült leküzdenie magában az igazság kínzó iszonyát. Édesanyja könnyei kétségkívül lefegyverezték, és egyetlen vágya volt: valóra váltani a boldog percet, melyről anyja álmodott.

És most mégis eszébe jutott nem egy alkalom, amikor lázadó gondolatok borzongtak végig benne, felmerültek emlékezetében a ki tudja, miért átsírt éjszakák, bizonytalan emlékképek kísértetjárása, melyek a kinti világ szabad férfiületét idézték; szüntelenül vissza-visszatért Marie képe, amint akkor látta, azon a reggelen: ragyogó, könnyben úszó szemével, eszeveszett csókjaival. A múltból csupán ez maradt; a papi tanulmányok esztendeit, az egyhangú előadásokat, a változatlan gyakorlatokat és szertartásokat egyetlen ködös lepellet takarta el ugyanaz a bizonytalan homály, halálos némaság.

Azután, amint teljes gőzzel átrobogtak egy állomáson, a feldübörgő zivajban homályos képek kavargtak át Pierre-en. Egy nagy, kopár kert bontakozott ki; mintha önmagát látta volna a kertben, húszévesen. Elkalandozott emlékeiben. Akkoriban meglehetősen sokáig gyengélkedett; el is maradt tanulmányaival, s vidékre kellett mennie. Hosszú időn át nem látta Marie-t; míg Neuillyben vakációzott, kétszer is elszalasztotta, mert a lány örökösen utazgatott. Pierre tudta, hogy súlyos beteg, amióta tizenhárom éves korában, épp midőn asszonnyá érett volna, leesett a lóról; anyja pedig, az ellentmondó orvosi javaslatok közt vergődve, évről évre más-más gyógyfürdőbe utazott vele. És akkor csapott le a villám: a szigorú, de pótolhatatlan anya meghalt, tragikus hirtelenséggel; tüdőgyulladás vitte el öt nap alatt; megfázott egy esti sétán, Bourboule-ban, mert Marie-ra terítette a kabátját - a lányát akkor éppen Bourboule-ban kezelték. Az apára várt a feladat, hogy útnak induljon; hazahozza félőrült lányát és halott feleségét. Ráadásul az asszony halála után a család úgyszólván a tönk szélére jutott: az anyagi ügyeket az építész mindjobban összezilálta, és két marokkal szórta a pénzét vállalkozásainak kavargó örvényébe. Marie többé nem kelt föl ágyából, a ház minden gondja Blanche-ra szakadt, de őt teljesen lekötötték utolsó vizsgálói; minden erejét megfeszítette, hogy oklevelet szerezzen, mert előre látta a napot, amikor ő lesz a kenyérkereső.

Pierre előtt hirtelen világos kép tűnt elő a zürzavaros, félig feledett események tömkelegéből. Ismét vakáción volt, kényszervakáción: rossz egészsége miatt. Nemrég múlt huszonnégy éves; nagyon elmaradt a tanulásban: még csak a négy alsó rendet vette föl; de tudta, hogy ha szabadsága lejár, szubdiakónussá szentelik, és ez törhetetlen esküt jelent, elkötelezettséget mindörökre. És tisztán idéződött fel a jelenet Guersaint-ék kis kertjében, Neuillyben, ahol oly sokat játszott valaha. A kert zugában, a nagy fák alá, a sövényhez gurították Marie kerekesszékét; ott üldögéltek kettesben, körülvette őket az őszi délután békés mélabúja; és Pierre látta a lányt, fekete gyászban anyja miatt; ott feküdt majdnem vízszintesen, béna lábbal; ő pedig, szintén feketében - már reverendát viselt -, egy vasszéken ült Marie mellett.

Őt esztendeje kínlódott már a lány. Tizennyolc esztendő volt, sápadt, sovány, de még most is ígéző: királynői aranyhaját érintetlenül hagyta a betegség. De különben Pierre úgy tudta, mindörökre béna marad, és soha nem lehet asszony; betegsége épp női mivoltát rombolta szét. Minden orvos mást beszélt, de valamennyi lemondott róla. Igen, mindezt Marie mondta el ezen a sivár délutánon, ő beszélt erről, a hulló, sárga levelek alatt. De Pierre nem emlékezett a szavakra; csupán a lány sápatag mosolya, a fiatal meg bájos arc lebegett előtte, melyre az élnivágyás és a veszendő remény rányomta bélyegét. Azután megértette, hogy Marie azt a távoli napot idézi, amikor elváltak egymástól, ugyanitt, a nap sugaraitól áttört sövény mögött, de ennek most már mind vége, nem igaz a könny, az ölelés, az ígéret, hogy boldog örömben biztosan együtt lesznek egy napon. Most együtt vannak, de mit érnek vele? Marie szinte halott, Pierre pedig hamarosan meghal a világ számára. Az orvosok lemondtak Marie-ról, úgysem lesz belőle asszony soha, nem lesz anya és feleség: akkor hát Pierre is nyugodjon bele, hogy nem lesz férfi, és megsemmisül Istenben; anyja is neki ajándékozta. És most újra átélte ez utolsó találkozásuk keserű örömet: látta Marie-t, amint fájó mosollyal gyerekes csínyeket emlegeti, és arról beszél, milyen biztos öröm várja Pierre-t Isten szolgálatában, örül ennek a gondolatnak, és megígérteti Pierre-rel, hogy meghívja az első miséjére.

A Sainte-Maure-i állomás moraja egy pillanatra ismét a kocsira fordította Pierre figyelmét. Azt hitte, megint rohamot kapott vagy elájult valamelyik beteg. De ugyanazokat a meggyötört arcokat látta maga előtt, ugyanazt a görcsös kifejezést rajtuk: a feszült várakozást az oly lassan közeledő isteni segedelemre. Sabathier úr helyet keresett lábainak, Isidore testvér szakadatlanul nyögdécselt, mint egy haldokló gyermek, Vétuné gyomrát iszonyú görcs facsarta, a szerencsétlen lélegzeni sem mert, feldúlt arccal, vad, sötét nézéssel szorította össze az ajkát. Jonquiére-né is ott volt, egy éjjeliedényt tisztogatott, és épp most a földre ejtette a pléhkanát. Ez - bármennyire kínlódtak is - felvidította a betegeket, mert a szenvedés átformálta egyszerű lelküket: olyanok voltak, mint a gyerekek. Hyacinthe nővér, aki méltán szólította őket gyerekeinek, hisz egyetlen szóval mindent elért náluk, rögtön új rózsafüzérbe kezdett, addig is, amíg Châtellerault-ba érnek, ahol aztán az előre kidolgozott terv szerint elmondják az angyali üdvözlést. Sorra imádkozták az üdvözlégeket, zsongott az egész kocsi, és az imádság duruzsolását elnyelte az ütközők csikorgása és a zakatoló kerekek zaja.

Pierre-t huszonhat éves korában pappá szentelték. Néhány nappal felszentelése előtt kételyei támadtak, de már későn; az motoszkált benne, hogy nem pillantott elég mélyen önmagába, mielőtt elkötelezte magát. De tulajdonképpen mindig el is odázta ezt; kábultan belehajszolta magát az elhatározásba, és azt hitte, egyetlen roppantással elszakított minden emberi kapcsolatot. Teste amúgy is régen, már gyermekes, ártatlan kalandja óta halott volt; meghalt ezzel az aranyhajú, sápadt, béna lánnyal, aki évek óta nyomja az ágyat, s éppoly holt a világnak, akár maga. Ezek után Pierre az értelmét is odavetette áldozatul, bár akkoriban úgy látta, ez nem is oly túl nehéz, és azt hitte, csak akarnia kell, és lemondhat a gondolkodásról. Azután eljárt az idő, s az utolsó pillanatban már nem hátrálhatott meg, és jóllehet titkos rémületet, bizonytalan és végtelen megbánást érzett, miközben elmondta az utolsó, ünnepélyes eskü ígét, mégis mindent elfeledett, és erőfeszítéseit isteni kárpótlást kapott a nagy napon, amikor valóra váltotta anyja régi kívánságát, és a szegény asszony végtelen öröme bemutatva első miséjét. Még most is látja anyját Neuillyben, a kis templomban; ő maga választotta ezt a templomot, mert itt volt annak idején apja gyászmiséje; látja, amint csaknem egyedül ott térdel a sötét templomhajóban a novemberi reggelen; tenyerébe temeti az arcát, és miközben Pierre az ostyát a magasba emeli, sír, végeszakadatlanul. Ez volt utolsó öröme szegénynek, hisz egyedül élt, bánatban; idősebbik fiát sose látta, mert az elköltözött, és más eszmék szolgálatába szegődött, azóta, hogy öccse papi pályára lépett. Azt beszélték, hogy Guillaume, aki éppoly tehetséges vegyész volt, mint az apja, de elszakadt osztályától, és forradalmi ábrándokba merült, most egy kis külvárosi házban lakik, és veszedelmes robbanóanyagokkal kísérletezik; de azt is beszélték - és ez vezetett minden kapcsolat megszakadására közöttük és ájtatos, korrekt anyja között -, hogy közös háztartásban él egy ki tudja honnan szalasztott nőszeméllyel. Pierre három éve színét sem látta Guillaume-nak, pedig gyermekkorában rajongott érte; szerette apáskodó, jóságos, vidám természetéért.

Most halálos szorongás markolt a szívébe; újra átélte anyja halálát. Ez is villámcsapás volt, alig háromnapos betegeskedés vitte el, akárcsak Guersaint-nét. Már beesteledett, Pierre félőrülten rohant orvosért, és mire visszaért, anyját halva találta, falfehéren, mozdulatlanul. Ajkán most is örzi az utolsó csók jeges hidegét. A későbbiekben semmire nem emlékezett: nem tudta, hogyan virrasztott a ravatalnál, hogyan készítették elő a temetést, hogyan vett részt a gyászmenetben. Mindez sötét kábulat homályába merült: oly iszonyatosan szenvedett, hogy kis híján belepusztult; a temetőből hazaérve kirázta a hideg, majd hagymázos lázba esett, és három hétig eszméletlenül hanykolódott élet-halál közt.

Bátyja megjelent; ápolta, majd az anyagi ügyekkel foglalkozott; kettéosztotta vagyonkájukat, a házat meghagyta Pierre-nek, valami kis évjáradékot is csatolt hozzá, a maga részét pedig pénzben vitte el. Mihelyt látta, hogy öccse túl van a veszélyen, ismét eltávozott, senki sem tudta, hová.

Mily hosszú volt Pierre lábadozása a puszta házban! Egy szóval sem marasztalta Guillaume-ot; tudta, hogy szakadék választja el kettőjüket.

Eleinte kínoztta a magány. De azután nagyon megszerette a szobák méla csendjét, ahová nem hatolt be az utca gyér lármája, a kicsi kert fáinak meghitt árnyékát, ahol napokig sem látott élő embert. Különösen szívesen húzódott meg a régi laboratóriumban; itt volt apja dolgozó-szobája, melyet anyja húsz éven át mindig gondosan zárva tartott, mintha hitetlen, kárhóztos múlt elé akart volna falat emelni. Bármily alázatos, szelíd asszony volt, bármennyire tisztelte is a férjét, talán egyszer mégiscsak elégette volna a papírokat és könyveit, ha tervét meg nem hiúsítja a halál.

És Pierre felnyitotta az ablakokat, leporoltatta az íróasztalt és a könyveket, majd a nagy bőrfotójbe süppedve, gyönyörűséges órákat töltött apja szobájában; szinte újjászületett a betegeskedés után; mintha visszanyerte volna fiatalságát, élvezettel olvasott el mindent, ami a keze ügyébe került; átadta magát az ész gyönyöreinek.

A kéthónapos, lassú lábadozás alatt - emlékezett tovább - csupán Chassaigue doktorral érintkezett. A doktor Pierre apjának régi jó barátja volt, kiváló orvos, szerény ember, aki be-érte orvosi gyakorlatával, és csupán egyetlen becsvágy fűtötte: gyógyítani. Froment-né kezelé-sével kudarcot vallott, de büszke volt rá, hogy a fiatal papot úgyszólván a halál torkából mentette ki; időnként meglátogatta, elbeszélgetett vele, elszórakoztatta, apjáról, a nagy kémikusról beszélt Pierre-nek, és ki nem fogyott az anekdotákból, melyek elárulták, hogy szenvedélyes barátságuk tüze még most sem hamvadt el.

Így a lábadozás hetei alatt kibontakozott a bágyadt, gyenge fiú előtt apjának vonzóan egy-szerű, gyengéd és közvetlen alakja. Az embert találta meg apjában, nem a rideg tudóst, akinek anyja hatására látta azelőtt. Nem mintha a tisztelet érzésén kívül mást oltogatott volna fiába a drága emlékü halott iránt; de hát nem volt-e azért az apa mégiscsak a hitetlen, a tagadás embere, aki miatt könnyet hullatnak az angyalok; az istentelenség iparosza, aki szembefordult azzal, amit az Isten alkotott? Így maradt a férfi alakja sötét látomás, a házban kóborló kárho-zott kísértet; de most egyszerre bevilágította a házat vidám ragyogása, az igazság szomját élesztgette szenvedélyesen; és mást soha nem akart, mint hogy a többi ember szeressen, és boldog legyen. Chassaigue doktor, akinek pireneusi szülőfalujában még mindig hisznek a boszorkányokban, inkább a valláshoz húzott, bár negyven esztendeje, amióta Párizsban él, egyszer sem tette a lábát templomba. De teljes bizonyossággal tudta, hogy ha van valahol mennyország, akkor Michel Froment ott található, az Isten jobbján, égi trónuson.

És Pierre most ismét végigélte azt az iszonyú válságot, melynek dülását két hónapon át érezte. Nem mintha vallásellenes vitairatokra bukkant volna a könyvtárban, vagy apja, akinek papírjait most rendezgette, valaha is átlépte volna tudományos kutatásai során a szakma határát. Azonban a tudomány fénye lassanként, akarata ellenére is felragyogott Pierre-ben, biztos tények illeszkedtek össze a szeme előtt, halomra döntötték a dogmákat, és mindent felszámoltak, amiben hinnie kellett volna. Mintha kicserélte volna a betegség, mintha csak most kezdett volna élni, tanulni; szinte újjáteremtette a lábadozás testi gyönyörűsége, sőt még gyengesége is javára vált: értelme kétszeres tisztánlátással működött. Mesterei tanácsát követve, a szemináriumban mindig elfojtotta magában a kritikai szellemet, a tudásszomjat. Meglepte ugyan mindaz, amire tanították, de sikerült feláldoznia értelmét, mivel ezt köve-telték tőle az istenes élet nevében. De most minden ellenállást elsöpörve, fellázadt az ész,

világgá kiáltotta - elnémíthatatlanul - jogait, és magával sodorta a dogmák bonyodalmas tákolmányát.

Ellenállhatatlanul kavargva csapott ki medréből az igazság, és Pierre megértette, hogy soha többé nem verhet gyökeret elméjében a hazugság. Hitének teljes, végleges összeomlása volt ez. A test szavát elnémíthatta magában - megtagadhatta ifjúságának idilljét, leküzdhetette érzékeit, hogy szinte már nem is volt férfi -, azonban már tudta, hogy valamit soha nem tud feláldozni ezentúl: az értelmét.

És nem tévedett: apja ébredt új életre lelke legmélyén, ő kerekedett fölül öröklött kettősségének ebben a harcában, melyben oly sokáig az anyja diadalmaskodott. Egyenes, tornyos homloka mintha még inkább megnőtt volna, megnyújtva fölül az arcát, míg lenn, a finoman rajzolt áll, a szelíd száj mindjobban visszahúzódott. És Pierre közben az alkony egyes óráiban, mikor feltámadt benne a jóság és a vágy a szeretet után, szenvedett, szinte beleháborodott a gyötrelembe, hogy már nem hisz, és szeretne hinni; és lámpát kellett gyújtania, világosságot teremteni önmagában és önmagán kívül, hogy visszanyerje értelme energiáját és nyugalma, hogy erőt találjon a vértanúsorshoz, és akaratot, hogy lelke nyugalmaért mindenről lemondjon.

Ekkor tört ki a válság. Pap volt, de már hitetlen. Mint amikor hirtelen meghasad a föld valaki előtt, és feneketlen szakadék nyílik meg a lábainál, úgy hatott ez Pierre-re. Vége volt; minden romba dőlt körülötte. Mit tegyen? Ha ad egy szemernyit a becsületére, nem kell-e azonnal szegre akasztania a reverendát, és visszatérnie az emberek közé?

De nem egy kiugrott pap ismerőse volt; lenézte valamennyit. Utálkozva gondolt egyikre, aki családot alapított. Ez nyilván csak hosszú vallásos nevelésének következménye volt; belegyökeresedett gondolkodásába, hogy a papság visszavonhatatlan, és aki egyszer Istennek adta a szavát, az többé nem veheti vissza. De talán úgy érezte, már letörölhetetlen róla a bélyeg; már túlságosan más, mint a többi, és joggal félhet, hogy félszeg és kitalált lesz az emberek között. Ha már kasztrálták, meg akart maradni magának, büszkén, ha szenved is. És napokat töltött gyötrődve, meg-megújuló tusakodásban, fel-fellobbant még benne a boldogság szomszédja és visszanyert egészségének energiája, míg végül hősi elszánásra jutott: pap marad, becsülettel. Erős lesz, bírni fogja ezt a lemondást. Ha értelmén nem is foghatott ki, érzékein kifogott; megesküdt tehát, hogy megtartja tisztasági fogadalmát, és ebben hitt rendületlenül; feltétlen bizonyossággal tudta, hogy tisztán fog élni, egyenesen. Ha egymaga szenved, ha senki a világon nem is sejti, hogy kihuny a szívében a tűz, hogy megsemmisült a hit, és iszonyú hazugság halálkínjaiban él - akkor semmi se számít! Tisztessége lesz majd a támasza, jellemesen ellátja papi hivatását, egyetlen fogadalmát sem szegi meg, és a rítus szerint játssza majd tovább Isten szolgájának szerepét, hirdeti az ígét, osztja az élet kenyerét, és az oltárnál magasztatja az Urat. Még ha kiderül is balsorsa egy napon, ki róhatja fel bűnéül, hogy elvesztette a hitét? És kívánhatnak-e ennél többet, amikor egész életét feláldozza esküjének, hivatását becsülettel betölti, a keresztényi szeretet erényét gyakorolja anélkül, hogy bármiféle jutalmat várhatna a jövőtől?

Így nyugodott meg aztán; megvetette a lábát, magasra tartotta a fejét: körülötte a hitüket vesztett, de a többiek hitét még mindig vigyázó papok nagyszerű magánya. És biztosan nem ő volt az egyetlen: érezte, hogy vannak testvérei, kétségek közt vergődő papok, akik kitartanak az oltár mellett, mint a hontalan katonák, és mindenek ellenére bátran élesztik az isteni illúzió lángját a térdre hulló tömegek előtt.

Amikor Pierre teljesen meggyógyult, folytatta a hivatását a kis neuillyi templomban. Reggelente misézett. De határozottan visszautasított minden nagyobb állást, minden előléptetést. Hónap telt hónapra, év évre; Pierre makacs volt: megmaradt állandóan a régi helyén, ismeretlen, szürke papnak, akit épp hogy megtűnnek a plébánián, aki jön és megy, miután

elvégezte feladatát. Azt hitte, még galádabb hazugságba zuhanna, másokat, érdekesebbeket lopna meg, ha elfogadna valamilyen nagyobb papi méltóságot.

És gyakran volt kénytelen elhárítani ajánlatokat, mert rátermettsége nem maradt észrevétlen; az érseki palotában értetlenül nézték ezt a makacs szerénységet, mert sejtették erejét, és szerették volna hasznosítani. De néha elfogta a bánat és a keserűség, hogy így él haszontalanul, és nem munkálkodik valami nagy ügyön: a föld békéjének megteremtésén, a népek üdvösségén és boldogulásán, amire oly lángolóan vágyakozott. Szerencsére napjaival szabadon rendelkezett, és szenvedélyes munkában keresett vigasztalást: sorra falta apja könyvtárának köteteit, majd újra kezdte és felülvizsgálta mindazt, amit eddig tanult, a népek történetét kutatta lázasan; szomjasan vetette magát a társadalmi és vallási bajok sűrűjébe, hogy lássa, csakugyan oly reménytelenek-e.

Egy reggel a könyvespolcok alján, az egyik nagy fiókban turkált Pierre, és ott fedezett fel egy iratsomót a lourdes-i csodás jelenésekről. Igen részletes dokumentációs anyag volt: másolatok Bernadette kihallgatásairól, hatósági jegyzőkönyvek, rendőri jelentések, orvosi vélemények, nem is szólva hallatlanul érdekes, bizalmas magánlevelekről.

Pierre-t meglepte ez a felfedezés; kikérdezte Chassaigne doktort, és az visszaemlékezett, hogy barátja, Michel Froment, egy időben szenvedélyesen tanulmányozta a Bernadette-ügyet; s mivel a doktor egy Lourdes környéki faluban született, ő is segített beszerezni az adatok egy részét a kémikusnak. Most Pierre is szenvedélyesen belevetette magát az anyagba, átélte a látnokleány egyenes, tiszta alakjából áradó erő varázsát, de felháborodva látta, micsoda gaz burjánzott fel később körülötte: barbár fetisizmus, fájó babonák, diadalmaskodó szimónia. Amikor amúgy is a hitetlenség válságával küzdött, Bernadette történetének alapjában véve csupán a hit végleges összeomlását kellett volna siettetnie Pierre-ben.

De ezzel egyidejűleg kíváncsiságát is felébresztette: szívesen vállalkozott volna kutatómunkára, hogy megállapítsa a kétségtelen, tudományos igazságot, és azzal szerette volna szolgálni a keresztény hitet, hogy megtisztítja ettől a salaktól, és leválasztja róla e megható, gyermekes tündérmesét. Azonban felhagyott a kutatással, meghátrált, amikor látta, hogy a Barlanghoz kellene utaznia, és rájött, milyen nehézségek árán szerezhetné meg a hiányzó felvilágosításokat; így aztán csupán a gyengéd vonzódás élt benne tovább Bernadette iránt, akire nem gondolhatott anélkül, hogy ne érzett volna végtelen szánalmat és gyönyörűséges bűvöletet.

Teltek a napok, és Pierre mindinkább magára maradt. Chassaigne doktor a Pireneusokba sietett, halálos aggodalom kergette; felhagyott praxisával, Cauterets-be utazott beteg feleségével, akinek lassú agóniáját napról napra szorongva figyelte bájos, nagy leányával együtt. Ettől fogva halálos csend és pusztaság borult a kis neuillyi házra. Pierre-nek most már csak egyetlen szórakozása maradt; néha meglátogatta Guersaint-éket; akik elköltöztek a szomszéd házból; a kerület egyik szegény utcájában akadt rájuk, egy szűk kis odúban. Még oly élénk volt emlékezetében első látogatása, hogy a szíve beledobbant, amint eszébe jutott, milyen hatással volt rá Marie szomorú állapota.

Pierre feleszmélt, és megpillantotta Marie fekvő alakját a padon; amikor Pierre rájuk talált, már akkor is így feküdt, az „ereszcsatornában”, koporsójában, melyre, amikor sétálni vitték, kereket illesztettek. Marie azelőtt majd kicsattant az egészségtől, ficánkolt, kacagott, most magával tehetetlen bénaságban halódott. Csak haja volt a régi, csodálatos aranypalást; ő maga úgy lesóványodott, hogy alig maradt belőle valami, szinte visszanyerte gyerekkori termetét. Igazán megrázóvá azonban üres, merev nézése tette sápadt arcát, az állandó önkívület, mintha nem is lett volna ott, mintha eltemetkezett volna a betegség mélységeiben. Amikor észrevette, hogy Pierre figyeli, mégis igyekezett rámosolyogni, de nem tudta elfojtani nyögdécselését; mosolygása egy összetört, szegény teremtés mosolya volt, aki tudja, hogy meghal, mielőtt a

csoda elérné! Pierre-t lelke mélyéig megrázta ez a mosoly, csak a lányt hallotta, senki mást, csak őt látta a betegek közül, mintha a szépség, vidámság és ifjúság hosszú halálküzdelmével Marie-ban összegeződött volna valamennyiük szenvedése.

És anélkül hogy tekintetét elfordította volna a lányról; Pierre lassanként újra végigélte az elmúlt napokat, újra érezte a Marie-val töltött órák keserű és szomorú varázsát, amikor fellátogatott Guersaint-ékhez, hogy a szegényes kis lakásban elbeszélgessen a beteggel. Guersaint úrnak légbenjáró terveivel sikerült vagyonát teljesen elherdálnia: a szentképgyártást akarta megreformálni, mert bosszantóan sekélyesnek találta az egyházi festészetet. A színes nyomatokat gyártó cég bukásával utolsó fillérje is elúszott, s mert ilyen szórakozott, megfontolatlan volt, és gyermeteg lelkéből soha ki nem fogytak a délibábos ábrándok, most is az Isten kezébe tette a sorsát, eszébe sem jutott, hogy csakhamar elmerülhetnek az iszonyú ínség hullámaiban; a kormányozható léghajó kérdésén törte a fejét, észre sem véve, hogy idősebb lánya, Blanche, csupán csodával határos élelmességgel tudja megkeresni a betevő falatot kis családjának: „két gyerekének” - ahogyan apját és nővérét nevezte.

Blanche francia órákat és zongoraleckéket adott; reggeltől estig Párizs utcáit rózta, porban, sárban, és még Marie állandó gyógykezeltetésének költségeit is összekaparta. Marie pedig gyakran sírt a kétségbeeséstől, magát vádolta minden nyomorúságukért, mert érte fizetik évek óta az orvosokat, őt cipelik minden lehető és lehetetlen gyógyfürdőbe: Bourboule-ba, Aixbe, Lamalou-ba, Amélie-les-Bains-be. Most már, tíz esztendő ellentmondó diagnózisai és kezelése után, lemondtak róla az orvosok; némelyik a széles ínszalagok szakadása mellett kardoskodott, némelyik daganatról beszélt, némelyik a gerincvelőből kiinduló bénulásról, és mivel a lány, a szüzi szemérem tiltakozásával, minden vizsgálatot megtagadott, még kikérdezni sem merték világosan, s mindegyik kitarzott a maga feltevésénél, kijelentve, hogy Marie gyógyíthatatlan. Marie egyébiránt csak az Istentől remélt segítséget, és mióta betegsége kínoztta, vakbuzgó vallásosságba merült. Legnagyobb bánata az volt, hogy nem járhatott el a templomba; de otthon minden reggel végigolvasta a misét. Béna lábát mintha egészen elhagyta volna az élet; némely nap olyan gyengeség fogta el, hogy nővére adta szájába a táplálékot.

Most ismét emlékezett Pierre. Akkor is este volt; épp lámpagyújtás előtt. Marie mellett ült a homályban; a lány váratlanul megszólalt, és azt mondta, Lourdes-ba szeretne menni; onnan biztosan gyógyultan jönne haza. Pierre-en kínos érzés vett erőt, meglepedve a kíméletéről, felkiáltott, hogy örültség hinni ilyen gyerekségekben. Eddig soha nem beszélt Marie-val a vallásról, és nem csupán gyóntatni nem volt hajlandó, hanem lelki életének apró aggályaiban sem adott neki tanácsot. Ebben szemérme és szánalma vezette, mert fájt volna hazudnia a lánynak, sőt alávalóságnak érezte volna, ha csupán egy leheletnyire elhomályosítja e tiszta, nagy hitet, amelyből Marie erőt merített a szenvedésben. Ezért nagyon megbánta, hogy így kitört, és irtózatosan megzavarodott.

Ekkor a beteg kicsiny, hideg kezének szorítását érezte a kezén, és a lány, nekibátorodva a félhomályban, szelíd, megtört hangján, habozását leküzdve közölte Pierre-rel, hogy ismeri a titkát, ismeri boldogtalanságát, tudja, milyen iszonyatos nyomorúság egy papnak, ha elvesztette a hitét. Beszélgetéseik során Pierre akaratlan is mindent elmondott, ő pedig, Marie, a lelke mélyébe látott, a szenvedő jó barát kifinomult ösztönével. Rettenetesen aggódik érte - mondta -, önmagánál is jobban sajnálja, ha rágondol halálos lelki sebére.

És amikor Pierre, mint akit rajtakaptak, felelni sem tudott, és hallgatása maga volt a beismerés, a lány megint Lourdes-ot kezdte emlegetni; azt suttogta alig hallhatóan, hogy Pierre-t is a Szent Szűz oltalmába szeretné ajánlani, és imádkozni fog, hogy adja vissza a hitét. És ettől az estétől fogva szünet nélkül azt hajtogatta, hogy meggyógyul, ha Lourdes-ba mehet. De az anyagiak miatt szándéka megghiúsult; és nővérenek egy szót sem mert szólni tervéről. Két

hónap telt el; napról napra gyengült, erejét felemésztette az ábrándozás, szeme egyre a távolba meredt, messze, a csodák Barlangjának lobogása felé.

Rossz napok következtek Pierre-re. Eleinte kereken visszautasította, hogy Marie-t elkísérje. Később megingott elhatározása, először arra a gondolatra, hogy ha mégis rászánja magát az utazásra, még hasznát is húzhat belőle, mert tovább tájékozódhat Bernadette-ről, akinek bájos alakját annak idején szívébe zárta. Végül úgy érezte, be nem vallott, édes remény éledezik benne, hátha Marie-nak mégis igaza van, és a Szűz rajta is megkönyörülhet, visszaadhatja vak hitét, gyermeki hitét, mely szeretet, és nem okoskodik. Ó, bár hihetne tiszta szívből, elmerülhetne a hit örvényeiben! Ez talán az egyetlen boldogság, más boldogság talán nem is lehet. Áhítozott a hit után, erre vonzotta gyermekkorának minden öröme, minden szeretete halott anyja iránt, a perzselő vágy, hogy az értelem és a tudás kínjától szabaduljon, és mindörökké elaludjon az isteni tudatlanság éjjelében. Gyönyör volt ebben és gyávaság: remény, hogy megsemmisül; hogy csak eszköz lesz az Isten kezében. És így ébredt föl benne a vágy: megkockáztatja a végső, nagy próbát.

Egy hét múlva döntött: Lourdes-ba utazik. De előbb egy utolsó orvosi konzultációt követelt: utazhat-e Marie, és most ez a jelenet támadt fel emlékeiben, egyes részleteiben világosan, más részleteiben már elmosódva.

Két orvos, aki azelőtt kezelte Marie-t - az egyik a széles inszalag szakadását gyanította, a másik a gerincvelőből kiinduló bénulást -, végül is egyetértett a bénulás dolgában, feltételezve még az inszalag esetleges sérülését; az összes tüneteket világosan felismerték, és oly jellegzetesnek látták kóresetét, hogy habozás nélkül csaknem szóról szóra azonos bizonyítványt fogalmaztak, mely világosan leszögezte véleményüket. Az utazást egyébiránt lehetségesnek, bár igen fájdalmasnak ítélték. Ennek elhatározásra kellett bírnia Pierre-t, mert úgy látta, a doktorok igen óvatosak, és az igazságra igen nagy gondot fordítanak.

Csupán homályos emlékei maradtak Beauclairról, a harmadik orvosról, aki egyébként unokatestvére volt; eleven eszű, szinte még ismeretlen fiatalember; kissé hóbortosnak tartották. Ez sokáig figyelte Marie-t; érdeklődött szülei, nagyszülei iránt, és láthatólag nagyon lebilincselte, amit Guersaint úrról, a rakoncátlan képzeletű, de gyenge felfogású felemás építész-feltalálóról mondtak neki; azután megvizsgálta a beteg látóterét, majd óvatosan megtapintotta a lányt, és megállapította, hogy a fájdalom a bal petefészekben lokalizálódik: ha erre a tájékra nyomást gyakorolnak, a fájdalomérzés a mell irányába helyeződik át, mintha Marie légzését valami súlyos tömeg akadályozná.

Beauclairt a lábak bénasága szemlátomást nem érdekelt. Amikor pedig nekiszegezték a kérdést, határozottan felkiáltott, hogy Marie-t el kell vinni Lourdes-ba, mert ott biztosan meggyógyul, ha bízik a gyógyulásban. Komolyan beszélt Lourdes-ról: a hit elegendő; két betege, két igen vallásos asszony, akiket tavalyelőtt küldött oda, ragyogó egészségben tért vissza. Még azt is bejelentette, hogyan fog megtörténni a csoda: villámcsapásszerűen, mintha a beteg teljes mivoltában új életre ébredne, egész lénye felpeszsdül, a betegség pedig, a gonosz, sátáni nyomás, amely most a fiatal lányt fojtogatja, még utolszor megmozdul benne és eltávozik, mintegy a száján keresztül.

De bizonyítványt nem írt alá; erről hallani sem akart. Két kollégájával, akik hidegen bántak vele, mint felelőtlen ifjú titánnal, nem értett egyet, és Pierre homályos mondatokra emlékezett a jelenlétében megújuló vitájukból, töredékekre Beauclair véleményéből, melyet a konzultáción kifejtett: a szerv ficamáról beszélt, az inszalagok felületes szakadásáról, miután Marie-t ledobta a ló, azután lassú regenerációról, melynek során helyreállott a régi állapot; ezt követte volna később a beteg idegállapotának váratlan rosszabbodása, úgyhogy szerinte Marie most már csupán a rég átélt rémület következményeit szenved, figyelme kizárólag a sérült helyre

összpontosul, megbénítja a fájdalom, teljesen érzéketlen az új benyomások iránt, hacsak nem éri valamilyen villámcsapásszerű heves izgalom. Ezenkívül egyébként még fel nem derített anyagcserezavarokra is gyanakodott, ezek lefolyásáról és jelentőségéről különben ő maga sem mert nyilatkozni.

Azt a gondolatát azonban, hogy Marie csak álmodja betegségét, és iszonyú gyötrelmei egy rég gyógyult sérülésből erednek, Pierre, amint elnézte a haldokló leányt, akinek lábát már teljesen megbénította a halál, oly képtelenségnek tartotta, hogy nem is törődött vele; egyszerűen átadta magát örömeinek, hogy mindhárom orvos jóváhagyta a Lourdes-i utazást. A lány meggyógyulhat - ő ennél többet nem is kívánt; ezért elkísérte volna a világ végére is.

Micsoda rohanásban töltötte az utolsó párizsi napokat! Az országos zarándoklat épp akkor volt indulóban, és Pierre-nek jutott eszébe, hogy a nagy költségek elkerülése végett felvéteti Marie-t a gondozottak közé. Azután újabb futkározás, mert maga is be akart lépni a Segítő Miasszonyunk Ápolói közé. Guersaint úrral madarat lehetett volna fogatni örömeiben, mert szerette a természetet, és égett a vágytól, hogy megismerje a Pireneusokat; nem törődött semmivel, teljesen rendjénvalónak tartotta, hogy a fiatal pap fizesse az ő útiköltségét is, Lourdes-ban pedig, a szállodában, úgy gondozza, mint valami kisgyereket; és amikor lánya, Blanche, az utolsó pillanatban egy aranyat csúsztatott a kezébe, gazdagnak hitte magát. Szegény, hős Blanche-nak volt egy kis dugpénze, ötven frank, ezt apja igazán nem utasíthatta vissza, nem akarta megsérteni; ő is elő akarta segíteni húga gyógyulását, ha már nem is utazhatott el, mert elfoglaltsága Párizshoz kötötte - ő tovább rója majd a rideg kockaköveket, míg övéi messze, idegen földön térdre hullanak a Barlang bűvöletében. S elindult a vonat, és rohant, rohant szakadatlanul.

Châtellerault állomáson hirtelen zsvaj rázta fel Pierre-t, kizökkentette kábult ábrándjaiból. Micsoda? Máris Poitiers? De nem; épp hogy a delet elharangozták; Hyacinthe nővér imádkoztatta az angyali üdvözetet, a háromszor három *Ave Mariá*-t. A hangok összekuszálódtak, újabb ének szólalt meg, és hosszú siramba nyúlt. Még huszonöt hosszú perc Poitiers-ig, ahol a félórás várakozás biztosan enyhíteni fog mindenki szenvedésén. Hogy kínozza őket a kegyetlenül zötyögő vagon bűzös kohója! Elég volt már a gyötrelemből: nagy könnyek gördültek végig Vincent-né arcán; a különben egykedvű Sabathier úr fojtott szitokban tört ki, Isidore testvér, Grivotte és Vêtné pedig mintha már nem is élt volna, olyanok voltak, mint a hullámokon sodródó hajóroncs. Marie némán lehunyta a szemét, hogy ne is lásson; rettenetes látomás kínozza: Élise Rouquet arca, a tátongó, lukas arc, mely a halál képét idézte elő. És miközben a vonat még jobban nekilendült, hurcolva-cipelve az emberi kétségbeesés egész rakományát a fülledt ég alatt, izzó síkságokon át - újabb izgalom rázta fel az utasokat. A férfi lélegzete elakadt, valaki felkiáltott, hogy meghal.

3

Mihelyt a vonat megállt Poitiers-ban, Hyacinthe nővér azonnal leszállt, áttörve az ajtókat nyitogató hordágyvivők és a tülekedő zarándokok sokaságán.

- Helyet, helyet! - ismételte. - Engedjenek, hadd lássam, lehet-e még segíteni.

Amikor beszállt a másik szakaszba, és fölemelte a férfi fejét, a sápadt arcra és az üres szemekre pillantva, először csakugyan azt hitte, már későn érkezett. Azonban mintha halk sóhajt hallott volna.

- Szerencsére még lélegzik. Gyorsan, sietni kell!

Azzal a másik nővérhez fordult, aki a kocsinak ezen a felén teljesített szolgálatot:

- Kérem, Claire des Anges nővér, fusson azonnal Massias atyáért; a harmadik vagy negyedik kocsiban találja. Mondja meg, hogy egyik betegünk élete veszélyben forog; siessen azonnal az utolsó kenettel.

A nővér nem is válaszolt; eltűnt a forgatagban. Kis termetű nő, finom, szelíd jelenség volt; áhítatos arc, sejtelmes szemek; de azért mindig serény.

Pierre a másik szakaszbán állt; figyelte az eseményeket, és megkockáztatott egy észrevételt:

- Nem volna jó mindjárt szólni az orvosoknak is?

- De igen, gondoltam is rá - válaszolta Hyacinthe nővér. - Ugyan, kedves abbé úr, legyen szíves, szaladjon el érte!

Pierre amúgy is a büfékocsihoz készült, levest akart hozni Marie-nak. A beteg lány, mióta nem rázta a vagon, kissé könnyebben érezte magát, kinyitotta a szemét, és megkérte apját, hogy ültesse fel. Majd elepedt a friss levegőért, s nagyon szerette volna, ha egy pillanatra kiviszik a szabadba. De érezte, hogy túl sokat kíván, és túl körülményes volna visszahozni a helyére. Guersaint úr, mint a legtöbb zárandok és beteg, a vonatban ebédelt, és most a peronon ácsorogva cigarettázott a nyitott kocsiajtó előtt, miközben Pierre a büfékocsihoz szaladt; a szolgálatos orvos szintén ott tartózkodott kis kézzipatikájával.

Sok beteg maradt a kocsiban, akiket nem volt tanácsos megbolygatni. Grivotte fuldoklott és félrebeszélte, Jonquiére-né el sem mozdulhatott mellőle, bár megbeszélte lányával, Raymonde-dal, hogy négyesben ebédelnek a büfében Volmarné és Désagneaux-né társaságában. De hogyan hagyhatná itt a kemény padon ezt a szerencsétlen nőt, aki alighanem haldoklik? Marthe sem mozdult a helyéről, nem tágitott misszionárius bátyja mellől, aki most is erőtlenül nyögdecsejt. Sabathier úr tehetetlenül várta a feleségét, akit egy fűrt szőlőért küldött. A többiek, a járóbeteg, egymást tiporva menekültek kifelé, hogy egy pillanatra megszabaduljanak ettől a kísértetvagonból, melyben hét végtelen óra óta utaztak már elgémberedve. Maze-né azonnal félrevonult a pályaudvar egyik magányos zugába; ott húzódott meg a bánatával. Vétuné belekábult a szenvedésbe, minden erejét összeszedte, és tett néhány lépést, azután egy padra roskadt a tűző napon: észre sem vette a perzselő napsütést; Élise Rouquet pedig újra fekete kendőjébe bugyolálta az arcát, és kutat keresett, hogy gyötrő szomjúságát friss vízzel csillapítsa. Vincent-né lassan sétálgatott, karján a kicsi Rose-zal; igyekezett rámosolyogni, felvidítani: képeskönyvet mutogatott neki, a gyermek pedig csak nézett, nézett nagy komolyan, de nem látott semmit.

Eközben Pierre nagy ügyel-bajjal végre áttört a peront elárasztó tömegen. Hihetetlen látvány volt ez a vonatból kitóduló élő áradat; több mint nyolcszázan szaladgáltak, tülekedtek, szorongtak: nyomorultak és egészségesek. Mindegyik vagon kiürítette a maga nyomorúságát, mint valami költözködő kórházi terem; és most mutatkozott meg, micsoda rettentő szenvedés-rakománnyal fut ez a rémületes fehér vonat, melynek útja köré lassan egész legendákat szőtt az iszonyat. Itt nyomorékok vonszolták magukat, ott hordágyon cipeltek más nyomorultakat; sokan a pusztaság földön heverték. Olykor hirtelen tülekedés kezdődött, harsány kiáltás, fejetlen rohanás a büfé és a söntés felé.

Mindenki sietett, futott a dolga után. Mily rövid volt az a félóra, pedig Lourdes-ig ez az egyetlen megálló! És a fekete reverendák, a sok szegény utas kopott, színehagyott ruhája közt néhány vidám folt nevetett csupán: a fáradhatatlan Boldogasszony-apácák hósín főkötője, mellfodra, köténye.

Amikor Pierre végre-valahára eljutott a szerelvény közepéig, a büfékocsihoz, ott már teljes volt az ostromállapot. A kocsi berendezése egy petróleumfőzőből és kezdetleges konyhafel-

szerelésből állt. Vasfazekakban forrt a sűrű párlatból főzött húsleves; literes palackokban tárolták a konzervtejet, és a szükséghez képest hígították. Néhány más egyszerű ételmiszer, kétszersült, gyümölcs, csokoládé sorakozott valami szekrényfélében. A kiszolgálással megbízott Saint-François nővér - negyvenöt év körüli, jóságos, üde arcú, alacsony, köpcös apáca - a mohón felé nyúló kezek láttán egy kissé kezdte elveszíteni a fejét. A kiszolgálást sem hagyhatta abba, Pierre-re is figyelnie kellett, aki az orvost kereste; itt kell lennie annak is, a másik szakaszban, kézpatikájával. Amikor pedig a fiatal pap magyarázkodni kezdett, s a szegény haldoklóról beszélt, a nővér helyettest keresett, és elhatározta, hogy ő is megnézi a beteget.

- De én egy kis levest is szeretnék vinni az egyik betegnek, kedvesnővér!

- Rendben van, abbé úr, majd elviszem magam. Menjen csak előre.

A két férfi gyorsan lépdelt, sebtében váltogatva kérdést, feleletet; nyomukban Saint-François nővér haladt a levesescsészével, óvatosan kerülgette a lökdösődőket. Az orvos huszonnyolc év körüli, tagbaszakadt, barna férfi volt, arca ifjú római császár arca; szép szál ember, amilyen olykor terem még Provence tikkadt mezősegein. Alig pillantotta meg Hyacinthe nővér, felkiáltott meglepetésében:

- Kit látok? Ferrand úr, maga az?

Mindkettőjüket elképesztette a találkozás. A boldogasszonyrendi apácák hősi feladatot teljesítenek: betegápolók, de csak szegény betegekkel foglalkoznak, akik nem tudnak fizetni, és padlásszobákban viaskodnak a halállal; szűkölködők oldalán töltik egész életüket; bicegő ágyaik mellé kuporodnak a szűk szobákban, ellesik legtitkosabb óhajukat, főznek, takarítanak; cselédei és rokonai a betegnek, míg csak fel nem épül, vagy meg nem hal. Hyacinthe nővér tejfehér arca, szüntelenül nevető, kék szeme így jelent meg egyszer, még Ferrand orvostanhallgató korában, a fiatalember ágya fölött is; Ferrand tifuszos volt akkoriban, és oly szegény, hogy a Four utca egyik házában, közvetlenül a tető alatt lakott; létra vezetett padlásszobájába. Az apáca, akinek csupán egy szenvedélye volt: feláldozni magát másokért, hűségesen kitarzott mellette, megmentette az életét, mert nem feledte, hogy talált leány volt, templom kapujában leltek rá, és a szenvedőkön kívül nem volt más családja: nekik szentelte magát, rájuk pazarolta szíve egész lángoló szeretetét. És mily csodás hónapot töltöttek azután elbűvölő pajtáságban! Hogy összekovácsolta őket a szenvedés tiszta testvérisége! Ferrand „kedvesnővér”-nek szólította, és valóban, mintha a nővére lett volna. De anya is volt az apáca; úgy ébresztette, fektette, mint tulajdon gyermekét, és a legszentebb irgalom, a könyörület isteni áhítata volt az egyetlen érzés, mely kettejükben kibontakozott. Az apáca mindig vidám volt; női mivoltát elfeledte, ösztöneiből csak az ápolás és vigasztalás maradt meg; a férfi pedig imádta, bálványozta, és szüzi, szenvedélyes emlékét sosem feledte.

- Ó, Hyacinthe nővér, Hyacinthe nővér! - suttogta elragadtatva.

Merő véletlenségből találkoztak most, mert Ferrand nem volt hívő; az utolsó pillanatban került ide; vállalta egy barátja helyettesítését, aki váratlan akadály miatt nem utazhatott el. Most bennlakó szigorló a Pitié kórházban, idestova egy esztendeje. Nagyon érdekelte ez a lourdes-i utazás, ily különleges körülmények között.

De a viszontlátás örömeiben csaknem megfeledkezett a betegről. Az apáca eszmélt fel először.

- Tehát erről a szegény emberről van szó, Ferrand úr. Már azt hittük, nem is él... Sok gondunk volt vele Amboise óta; épp most küldtettem az utolsó kenetért... Mit gondol, csakugyan annyira rosszul van? Nem tudná egy kicsit magához téríteni?

A fiatal orvos már vizsgálta is a férfit; a kocsi többi betege pedig szenvedélyes érdeklődéssel figyelt. Saint-François nővér átadta a levest Marie-nak, de a lány keze reszketett; Pierre kénytelen volt elvenni a csészét, hogy ő maga itassa meg: Marie azonban nem tudott nyelni, be sem fejezte az evést, csak figyelte mereven a férfit, mintha a saját életéről volna szó.

- Mondja hát, doktor úr - sürgette ismét Hyacinthe nővér -, mi a véleménye? Mi baja?

- Mi baja? - mormogta Ferrand. - Minden, ami csak lehet.

Majd egy kis fiolát húzott elő a zsebéből, megpróbált néhány cseppet beleerőltetni a beteg szájába, összezárt fogsorán keresztül. A férfi felsóhajtott, felnyitotta a szemhéját, ismét lecsukta; aztán semmi: többé nem adott életjelt.

A rendszerint oly türelmes Hyacinthe nővér, aki soha nem esett kétségbe, most elvesztette a türelmét:

- Rettenetes! Hol marad ez a Claire des Anges nővér! Hiszen pontosan elmagyaráztam, merre találja Massias atya kocsiját!... Mi lesz velünk, édes istenem!

Saint-François nővér látta, hogy nem segíthet; indult vissza a büfékocsihoz. De előbb megkérdezte, nem egyszerűen az éhségtől haldoklik-e a beteg; könnyen képzelhető, s ő azért jött, hogy felajánlja ételkészletét. Indulófélben megígérte, hogy megsürgeti Claire des Anges nővért, ha találkozik vele; de még húsz méternyire sem jutott, amikor visszafordult, és széles mozdulattal a nővérré mutatott, aki már jött is, egyedül, szerény, apró lépteivel.

Hyacinthe nővér kihajolt az ajtón, és buzgón kiáltozott:

- Gyerünk már, gyerünk!... Massias atya hol maradt?

- Nem volt a helyén!

- Hogyhogy nem volt a helyén?

- Hiába igyekeztem, akkora a tömeg, hogy mozdulni is alig lehet. Mire a kocsihoz értem, Massias atya már leszállt, és bizonyára ki is ment a pályaudvarról.

És előadta, hogy az atyának, mint mondják, valószínűleg a Szent Radegunda templom plébánosával van találkozója. Más években az országos zarándoklat huszonnégy órát töltött Poitiers-ben, a betegeket a városi kórházba szállásolták, és körmenetet indítottak a Szent Radegunda templomhoz. Az idén azonban közbejött valami, s a vonat Lourdes-ig nem szakította meg az útját; az atya biztosan beszélget valahol a plébánossal, valami közös tennivalóról.

- Megígérték, hogy átadják az üzenetet, és mihelyt előkerül, ide küldik a szent kenettel.

Valóságos csapás volt ez Hyacinthe nővérnek. Talán az utolsó kenet könnyített volna a betegen, ha a tudomány tehetetlen. Nemegyszer tapasztalt már ilyesmit.

- Ó, kedvesnővér, kedvesnővér, el sem képzelem, milyen szomorú vagyok!... Ha megtenné a szívességet, és visszamenne a kocsihoz, meglesni az atyát, hogy idekalauzolja, mihelyt visszatért.

- Megyek, kedvesnővér - válaszolt készségesen Claire des Anges nővér, és már indult is, komolyan, sejtelmesen, a szellemek könnyedségével suhanva át a tömegen.

Ferrand még mindig a férfit nézte; bántotta, hogy nem tudja magához téríteni, pedig szeretne volna, ha örömet szerezhet Hyacinthe nővérnek. És amikor tehetetlenül legyintett, a nővér újra kérlelni kezdte:

- Maradjon velem, Ferrand úr, várja meg, amíg Massias atya megérkezik... Egy kicsit nyugodtabbnak fogom érezni magam.

Az orvos maradt, és segített felültetni a férfit, aki lecsúszott a padról. Az apáca kendőt vett elő, és letörölte a beteg arcát, melyen szüntelenül patakozott a veríték. És várakozásban telt az idő, a kocsiban kínlódó betegek és a kívül gyülekező kíváncsiskodók között.

Most fiatal lány lökdöste szét erőlyesen a tömeget, majd felkapaszkodott a lépcsőre, és Jonquière-néra kiáltott:

- Mi lesz már, mama? A büfében várnak a hölgyek!

A huszonöt évéhez kissé túlérlett Raymonde de Jonquière volt a lány; barna bőre, erős orra, nagy szája, telt és kellemes arca feltűnően hasonlított anyjához.

- Láthatod, kislányom, hogy nem hagyhatom itt ezt a szegény asszonyt!

És Grivotte-ra mutatott; épp most vette elő a köhögés, és rázta iszonyatosan.

- De mama, ez nagyon kellemetlen! Désagneux-né és Volmarné előre örült, hogy négyesben ebédelhetünk.

- Mit tehetek, szegény kicsikém?... Fogjatok hozzá nélkülem. Mondd meg a hölgyeknek, hogy mihelyt lehet, megszököm és én is csatlakozom.

Majd hirtelen ötlettel:

- Várj, itt az orvos, megpróbálom rábizni a betegem... Menj csak, majd utánad megyek. S ha tudnád, mily rettentő éhes vagyok!

Raymonde visszasietett a büfébe, Jonquière-né pedig megkérte Ferrand-t, szálljon fel hozzájuk, és nézze meg, nem tudna-e Grivotte-on segíteni. Marthe kívánságára az orvos már megvizsgálta a szünet nélkül jajgató Isidore testvért, és most ismét szomorú mozdulattal jelezte, hogy semmit sem tehet. Mégis készségesen segített; megemelte a tüdővésztesztet, felültette, remélve, hogy ezzel megszünteti a köhögését, ami lassanként csakugyan be is következett. Azután az ápolóhölgy segítségével belediktált az asszonyba egy kanál csillapítót. Az orvos közelsége érezte hatását a kocsiban levő betegeknek. Sabathier úr, aki lassan csipegette a fűrt szőlőt, melyet felesége kerített valahonnét, némán figyelt, semmit nem kérdezett; úgyis előre tudta, mit felelne Ferrand: ő már - mondotta - végigjárta a tudomány császárait, és rájuk unt; most azonban mégis könnyebben érezte magát, amikor látta, hogy az orvos lelket ver kellemetlen szomszédjába, a szegény leányba. Még Marie is növekvő érdeklődéssel figyelte Ferrand-t, bár magához hívni nem merte, hiszen biztosra vette, hogy rajta sem tud segíteni.

A peronon fokozódott a tülekedés. Csupán negyedóra volt már az indulásig. Vêtoné szinte érzéketlenül, tágra nyílt, de semmit nem látó szemekkel csitítgatta fájdalmát a tűző napon, előtte pedig ringó léptekkel Vincent-né sétáltatta egyre a kicsi Rose-t, aki oly könnyű volt már, akár egy beteg kismadár, hogy szinte a súlyát is alig érezte. Sokan a kúthoz siettek, megtölteni korsóikat, kannáikat, üvegeiket. A tiszta és kényes Maze-né is odament, hogy megmossa a kezét, de amint a kúthoz ért, ott találta Élise Rouquet-t, amint javában kortyolta a vizet. Maze-né visszahőkölt a rém elől, mely a csap alá tartotta szétroncsolt kutyafejének ferde, sebes hasadékát, és nyelvét kiöltve lefetyelt. Mindenkinek a hátán végigfutott a hideg, mindenki megtorpant, és habozott, megtöltse-e üvegét, korsóját és kannáját a kútnál, melyből ez a nő ivott.

A peronon nagy csapat zarándok fogott neki a falatozásnak. Egy szünet nélkül fel s alá sétálgató asszony mankójának ütemes kopogása hallatszott a csoportok között. Kínlódva mászott a földön egy nyomorék; ki tudja, milyen cél felé. Mások csoportostul üldögéltek, immár mozdulatlanul.

A percnyi kirakóvásár, a félórára kiürített mozgókórház javában levegőzött az épkézláb emberek fejetlen nyüzsgése közepette, és a vakító déli napon áradt belőle az iszonyatos szegénység és szomorúság.

Pierre nem mozdult Marie mellől, mert Guersaint úr eltűnt: nem bírt ellenállni a zöld vidék hívogatásának, melynek egy csücske bekandikált a pályaudvar mögül. A fiatal pap nyugtalanul látta, hogy a lány nem tud megbirkózni a levessell; ezért mosolyogva azon igyekezett, hogy valami ingyenséggel kísértse meg Marie-t: őszibarackokkal kínálgatta, de ő visszautasította, túlságosan szenvedett, nem lelte örömét semmiben. Nagy szeme elkínzottan nézett a férfira; untatta a várakozás, ami esetleges gyógyulását késlelteti, de ugyanakkor előre rettegett, hogy tovább rázza majd a kocsi a kegyetlen úton, melynek soha nem akar vége szakadni.

Egy testes úriember közeledett, és megérintette Pierre karját. Széles, jóindulatú arcát deressedő körszakáll keretezte.

- Bocsásson meg, abbé úr, ebben a kocsiban van az a szegény haldokló?

És a pap igenlő válaszára kedélyesen és bizalmasan folytatta:

- Vignerón vagyok, helyettes irodavezető a pénzügyminisztériumban. Szabadságot kértem, hogy Gustave fiunkat feleségemmel együtt Lourdes-ba kísérhessem... Drága kisfiam már csak a Szűzanyában remélhet; reggel és este hozzá imádkozunk... Itt utazunk egy kocsival önök előtt, egy másodosztályú szakaszban.

Azután hátrafordult, intett hozzátartozóinak:

- Gyertek, gyertek, itt van. A szerencsétlen csakugyan a végét járja.

Vigneronné alacsony termetű asszony volt, hosszúkás arca sápadt; kifogástalan polgári öltözte nem leplezhette testalkatának satnyaságát, mely félelmetes arányokban ütközött ki Gustave fián. A kiaszott, tizenöt éves fiú tízet sem igen mutatott, valóságos csontváz volt; jobb lábszára szinte egészen elsorvadt; mankón bicegett. Piciny, törékeny, kissé ferde arcában úgyszólván csak a szeme élt; benne villogott az értelem, melyet megélezett a szenvedés: ez a gyerek szem világosan belelátott a szív legsötétebb mélyeibe.

Püffedt arcú, idős hölgy jött utánuk, nehezen vonszolva a lábát; Vignerón úr ráeszmélt, hogy megfélemedezett róla, és visszatért Pierre-hez, még őt is bemutatni.

- Chaise-né önnagysága, feleségem nővére; nagyon szereti a kis Gustave-ot, ő is elkíséri.

Azután bizalmaskodva a paphoz hajolt, és halkán hozzátette:

- Chaise-né a híres selyemkereskedő özvegye, dúsgazdag asszony. Szívbjaja van, nagyon aggasztó az állapota.

Most egy csoportba tömörült az egész család, és élénk kíváncsisággal figyelte, mi történik benn a kocsiban. Új meg új érdeklődők álltak meg, ezért az apa egy pillanatra fölemelte fiát, hogy jobban láthasson, miközben a nagynéni a mankót tartotta, és az anya is lábujjhegyre ágaskodott.

A kocsiban az előbbi látvány fogadta őket: a férfi még mindig mereven ült a sarokban, és a kemény tölgyfa deszkának támasztotta a fejét. Szemét lehunyta, arca fakó volt, száját eltorzította a halálküzdelem; szüntelenül gyöngyözött rajta a hideg veriték, melyet Hyacinthe

nővér kendője időnként letörölt. A nővér már nem beszélt, nem türelmetlenkedett; visszanyerte nyugalmát, az ég segítségét remélte, és csak néha vetett egy pillantást a peronra, nem jön-e már Massias atya.

- Nézd meg jól, Gustave - mondta Vignerón úr a fiának -, azt hiszem, tüdőbajos.

A gyermek, akit görvélykór emésztett, és csípőjét csaknem szétroncsolta már egy hidegtályog, csigolyáin pedig a nekrosis első tünetei mutatkoztak, szemlátomást szenvedélyes érdeklődéssel figyelte a férfi haláltusáját. Nem félt; csak mosolygott, végtelenül szomorú mosollyal.

- Iszonyatos! - suttogta Chaise-né, sápadtan a halálfélelemtől, mert állandóan rettegett, hogy hirtelen szívrohamban fog elpusztulni.

- Hát igen - bölcselkedett Vignerón úr -, ma neked, holnap nekem; egyszer mindnyájan meghalunk.

És ekkor valami fájó gúny jelent meg Gustave mosolyában, mintha más értelmet látna e szavakban: az öntudatlan vágyat és reményt, hogy az öreg néni előtte hal meg, s így őrá száll a kilátásba helyezett ötszázezer frank. De ő maga sem lesz sokáig családja terhére.

- Tedd le már azt a gyereket - szólt a férjéhez Vigneronné. - Kifárad, ha így fogod a lábánál.

Azután Chaise-nével azon szorgoskodott, hogy a gyerek meg ne üsse magát. Szegény kicsike, úgy kell vele bánni, mint a hímes tojással! Attól féltek, bármely pillanatban itt hagyja őket. Az apa kijelentette, hogy legjobb, ha azonnal visszaviszik a kocsijukba. És miközben a két asszony odább támogatta a gyereket, Vignerón úr egészen elérzékenyülve fordult ismét Pierre-hez:

- Ha az Isten elszólítaná, vége volna a mi életünknek is, kedves abbé úr... Nem is beszélve arról, hogy a nagynéni vagyonát is más unokatestvérek örökölnék. És ugye, a természet megcsúfolása volna, ha előbb halna meg, mint a néni, különösen, ha megfontoljuk Chaise-né állapotát... De mit tegyünk? Valamennyien a gondviselés kezében vagyunk, és reméljük, a Szent Szűz megsegít: ő biztosan a javunkat akarja.

Jonquiére-né, Ferrand doktor biztatására, végre elszabadulhatott Grivotte-tól. De még odaszólt Pierre-nek:

- Majd meghalok éhen; egy pillanatra átszaladok a büfébe... Csak azt kérem, jöjjön értem, ha betegem ismét köhögni kezdene.

Amikor ügyel-bajjal átverekedte magát a peronon, a büfében újabb közelharcba került. Az egészséges zárandokok megrohmozták az asztalokat; legfőképp a papok serénykedtek a villák, kések és tányérok csörömpölése közepette. A három-négy pincér nem tudott megbirkózni a tennivalóval, már csak azért sem, mert megbénította őket a tömeg, amely a kiszolgálóasztalhoz tódult; gyümölcsöt, zsemlet, hideg húst vásárolt. És itt ebédelt Raymonde, hátul a teremben, Désagneux-néval és Volmarnéval, egy kis asztal mellett.

- Jaj, csakhogy itt vagy, mama! - kiáltott. - Már épp megint érted akartam menni. Ebédelni talán csak neked is szabad!

Raymonde egészen tűzben volt; boldogan nevetett a kalandos utazáson, élvezte a cigányos, sebtében összecsapott ebédet.

- Nesze! Félretettem a pisztrángodat, zöld mártással, a kotlett is rád vár. Mi már az articsókánál tartunk.

Kedves jelenet volt. Örült a szem, ahogy itt látta őket megbújva, a vidám kis zugban.

Különösen a fiatal Désagneaux-né volt angyali. Törékeny székeség; rakoncátlan, lenge, szalmaszőke haj; kerek, gödrös, tejfehér arc, és mindig nevetős, jó kedély. Gazdag férjét már három éve Trouville-ben hagyja augusztus közepén, hogy mint gondozóhölgy kísérje az országos zarándoklatot; ez nagy szenvedélye, érző szíve szánalomtól borzong, és leküzdhetetlen vággyal szenteli magát öt napon át a betegeknek; úgy veti magát a tökéletes önfeláldozásba, mint valami orgiába, és holtfáradtan, lelkesülve érkezik haza. Legnagyobb bánata, hogy még mindig nincs gyerekük, és néha komikusan túlzott szánakozással emlegette, hogy ő pályatévészett ápolónő.

- Csöppet se sajnálja a mamáját, kedvesem, hogy teljesen lekötik a betegek - fordult élénken Raymonde-hoz. - Legalább van mivel foglalkoznia.

Azután Jonquiére-néhoz beszélt:

- Ha tudná, mily lassan telnek az órák abban a gyönyörű, első osztályú kocsiban! Még a kézimunka is tilos... Kértem, hogy osszanak be a betegekhez, de már betöltötték a helyeket, és most kénytelen leszek vackomban meghúzódva végigaludni az éjszakát.

És nevetve tette hozzá:

- Ugye, Volmarné, aludni fogunk! Úgy látom, fárasztja a beszélgetés.

Volmarné épp hogy a harmincat betölthette; igen barna bőre volt, az arca hosszúkás, finom vonásain kimerültség; csodálatos, nagy szemének izzó parázsát időnként bársonyos pára fátyolozta; ilyenkor mintha kialudt volna szemében a tűz. Első pillantásra nem volt szép, de minél tovább figyelték, annál inkább felfedte lenyűgöző, hódító egyéniségét, mely szenvedélyes, nyugtalanító vágyakat ébresztett. Különben igen szerényen viselkedett, igyekezett nem szerepelni; visszahúzódott, leplezte ragyogását, örökösen feketében járt, ékszert nem viselt, bár a férje gyémánt- és gyöngykereskedő.

- Én - mondta halkán -, ha nem sokat zavarnak, mindig jól érzem magam.

Csakugyan, már két ízben megjárta Lourdes-ot, mint kisegítő ápolóhölgy, de még soha nem látták a Hétfájdalmú Boldogasszony kórházban, mert alig érkeztek meg, Volmarné kijelentette, hogy szörnyű fáradt: ki sem tud mozdulni a szobájából.

Jonquiére-né, a kórterem főnőkösszonya egyébként kedvesen, elnézően bánt vele.

- Édes istenem, lesz még elég dolguk odalenn. Aludjanak csak, edeseim, ha tudnak; azután, ha majd én már nem állok a lábamon, magukra kerül a sor.

Azután a lányához fordult:

- Te pedig, kicsikém, jól teszed, ha nem ficánkolsz túlságosan, akkor biztosan nem veszíted el a fejedet.

Raymonde szemrehányóan mosolygott az anyjára:

- De mama, hogy mondhat szívesen? Talán nem viselkedem rendesen?

És joggal beszélt így, mert fiatalos szelessége, mely gondtalanul örült az életnek, szilárd akaratot leplezett; szürke szemében ott volt az elhatározás, hogy maga fogja kezébe venni a sorsát.

- Igazán, ez a kislány néha okosabb, mint én - vallotta be az anyja, egy kissé megzavarodva. - No jó, add ide a kotlettemet; szavamra, alig várom, hogy nekilássak. Szent isten! Már majdnem éhen haltam!

Folytatódott az ebéd, s a jó hangulatot egyre fokozta Désagneaux-né és Raymonde szüntelen kacagása. Raymonde különösen élénk volt, és arca, melyet kissé megsápasztott már a hosszú várakozás a házasságra, most visszanyerte a húszévesek rózsás pirosságát. Nem sokat teketóriáztak, tíz percük is alig volt már. A teremben mind hangosabban morajlott a vendégsereg: féltek, hogy nem marad idejük a feketére.

Most feltűnt Pierre alakja: Grivotte ismét fuldoklási rohamot kapott. Jonquiére-né bekapta az articsókát, és mielőtt elrohant volna, megcsókolta a lányát, aki tréfás kedvében jó éjszakát kívánt neki. A pap pedig összerezte a meglepetéstől, amint észrevette Volmarnét az ápolóhölgységek vöröskeresztjével fekete blúzában. Ismerte az asszonyt; nagy néha meglátogatta anyósát, a gyémántkereskedő anyját, aki az ő anyjának régi ismerőse volt: szörnyűséges nőszemély, vallási mániákus, oly kegyetlenül szigorú, hogy még a zsalukat is bezáratta az ablakokon, nehogy a menyé kiláthasson az utcára. És Pierre ismerte történetüket: a fiatalasszonyt, házassága másnapján, mintha börtönbe vetették volna, úgy élt zsarnoki anyósa és visszataszítóan rút férje között; ez a szörnyeteg majd beleőrült a féltékenységbe, és bár ő maga barátnőket tartott, attól sem riadt vissza, hogy megverje a feleségét. Csak egy-egy félórára mozdulhatott ki a házból: ha misére ment. Egyszer azonban Pierre a Trinité templom mögött rajtakapta a fiatalasszonyt, amint gyorsan szót váltott egy kifogástalan öltözetű, elegáns úrral; ez volt hát az elkerülhetetlen és megbocsátható bűnbeesés, az édes vétek a diszkrét jó barát karjai közt, aki mindig megjelenik; a titkos, emésztő szenvedély, mely kiolthatatlanul lobog; ezek voltak az oly nehezen összehozható találkozók, melyekre hetekig kell várakozni, azután mohón kiélvezni a vágy hirtelen fellobbanásában.

Az asszony zavartan nyújtotta Pierre-nek hosszú ujjú, langyos kis kezét.

- Ejnye! Micsoda váratlan találkozás, abbé úr!... Oly régen láttuk egymást!

S már magyarázta is, hogy most harmadízben utazik Lourdes-ba; anyósa rákényszerítette, hogy belépjen a Segítő Miasszonyunk Egyesületébe.

- Furcsa, hogy nem vette észre a pályaudvaron. Kikísért a vonathoz, visszafelé pedig elém jön.

Annyi leplezett gúny volt az egyszerű szavakban, hogy Pierre úgy érezte, megérti az asszonyt. Tudta, hogy teljesen vallástalan, és csak azért jár a templomba, mert néha egy kis szabadsághoz akar jutni. Az abbéban hirtelen felötlött: ezt az asszonyt Lourdes-ban várja valaki. A szenvedély után rohan így, személytelenül, szerelmi tűzben, halálos könnyel takarva a szemében izzó lángot.

- Én - mondta a pap - gyermekkori pajtásomat kísérem, egy szegény beteg lányt... Gondjaiba ajánlom, asszonyom, törődjön majd vele...

S amikor az asszony egy kissé elpirult, Pierre-nek nem volt több oka a kételyre. Közben Raymonde fizetett; határozottan, mint egy kis felnőtt, aki otthonosan mozog a számok között; Désagneaux-né pedig Volmarnéval távozott. A pincérek örült iramban dolgoztak; megszólalt a csengő; mindenki kapkodott.

Pierre is sietett volna vissza a kocsijához, amikor ismét útját állta valaki.

- Jaj, plébános úr! - kiáltott. - Láttam az indulásnál, de elszalasztottam, és meg sem szorítottam a kezét.

És már nyújtotta is kezét az öreg pap felé, akinek becsületes arca mosolyogva fordult feléje. Judaine abbé Salignyban, egy Oise megyei kisközségben volt plébános. A természetes, erős férfi széles, rózsás arcát hófehér fürtök keretezték; látszott rajta, hogy szent ember: soha nem tapasztalta sem a test, sem az értelem kínjait. Ártatlan, háboríthatatlan lelke szilárdan, teljesen

a hitben élt, soha nem kételkedett, hite könnyű volt, mint a gyermeké, aki nem tudja, mi a szenvedély. Mióta a Szűzanya Lourdes-ban kigyógyította szembájából - erről a híres csodáról ma is beszélnek - még elvakultabban, még mélyebb érzellemmel hitt, szinte belemerült az isteni hála érzetének hullámaiba.

- Boldog vagyok, hogy köztünk láthatom, barátom - szólt szelíden -, mert a fiatal papoknak az ilyen zárandókat nagy nyereség... Mindenütt hallom, hogy nemegyszer a lázadás szelleme bujkál bennük. Nos, meglátja majd, hogy imádkozik ez a sok szerencsétlen; ez az élmény majd előcsalja a könnyeit... Ennyi megennyhült szenvedés, ennyi vigasz láttán tehetünk-e mást, mint hogy Isten kezébe adjuk magunkat?

Ő is beteget kísért. Rámutatott az első osztályon az egyik szakaszra, melynek ajtaján tábla függött: *Foglalt. Judaine abbé úr részére*. Azután halkán folytatta:

- Dieulafay asszonnyal utazom; tudja, a híres bankár felesége. Kastélyuk, hajdan királyi birtok, az én plébániámhoz tartozik, s amikor megtudták, hogy a Szent Szűz oly kegyes volt hozzám, megkértek, járjak közbe szerencsétlen betegükért. Töméredek misét mondtam azóta, és buzgón imádkozom... Nézze! Ott fekszik szegény a földön. Ragaszkodott hozzá, hogy egy pillanatra kihozzák, bármily nehéz lesz is visszavinni.

A peron árnyékos részén, hosszú ládafélében csakugyan egy asszony feküdt: tiszta, ovális metszésű, szép arca, csodálatos szeme nem mutatta többnek huszonhat esztendősnél. Iszonyatos betegsége volt: szervezetéből lassan eltűntek a kalciumsók, csontváza megpuhult, csontjai lassan felszívódtak. Két éve halott gyermeket szült, majd tompa fájást érzett a gerincében. Azután lassan megritkultak és deformálódtak a csontjai, megroppantak a csigolyái, medencéje összelapult, lábszárai és karjai összezsugorodtak; azóta összetöporodott, szinte szétfolyt, emberi roncs lett belőle, valami meghatározhatatlan, cseppfolyós holmi; talpra állítani lehetetlen, végtelenül óvatosan rakosgatják egyik helyről a másikra, nehogy szétmálljon az ujjaik között. A fej szépsége megmaradt, de élettelenül: bamba, kifejezéstelen vonások. E szerencsétlen asszonyi roncs körül azonban legfőképp a hatalmas fényűzés volt szívbe markoló: a láda kék selyembélése, az értékes csipketakaró, a valenciennes-i csipkefőrkötő a nő fején, még a sír szélén is a dúsgazdag jólét jelei.

- Ó, mily szomorú! - folytatta Judaine abbé csendesen. - Ilyen fiatal és szép, és milliói vannak! Hát még ha tudná, mennyire szerették, s még mindig micsoda rajongással veszik körül! Mellette, ott az a magas úr a férje; Jousseurné pedig, ez az elegáns hölgy itt, a hűga.

Pierre emlékezett, hogy az újságban gyakran olvasta Jousseurné nevét, aki egy diplomata felesége és a párizsi katolikus úri társaság egyik legdivatosabb tagja volt. Azt beszélték, hogy szenvedélyes szerelembe esett, melyet csak nagy viaskodás árán tudott leküzdeni. A különben igen csinos nő művészi egyszerűséggel öltözködött, és amint szerencsétlen nővére körül szorgoskodott, maga volt a tökéletes szolgálatkészség. A férj harmincöt körül járt, és nemrégiben örökölte atyja hatalmas bankházát; szép férfi volt: bőre halvány, igen ápolt; fekete redingotéját mintha ráöntötték volna; szemében azonban könny csillogott, mert imádta a feleségét, ezért is vitte Lourdes-ba, félbenhagyva munkáját; végső reménnyel csüggött a gondolaton, hogy az Isten kegyesen fogadja majd könnyörgésüket.

Reggel óta sok iszonyú betegséget látott Pierre a fájdalomak fehér vonatán. De egyik sem rázta meg annyira, mint ez a szerencsétlen női csontváz, mely itt málik szét csipkéi és milliói között.

- Boldogtalan asszony! - mormogta elborzadva.

De Judaine abbé derűs reménnyel válaszolt:

- Sokat imádkoztam érte, a Szűzanya meg fogja gyógyítani!

Újra megcsendült a pályaudvar harangja, ezúttal csakugyan indulásra. Két perc. Megkezdődött a végső rohanás, emberek futottak visszafelé, papírba csomagolt elemózsiával, a kútnál megtöltött üvegekkel, kulacsokkal. Sokan megzavarodtak, nem találták a kocsijukat, fejetlenül rohanguáltak a vonat mellett; a sántikáló betegek ápolóhölgyek karjára támaszkodva igyekeztek. Dieulafaynét végtelen óvatossággal négy férfi emelte vissza első osztályú szakaszába. A Vignerón család, amely beérte a másodosztállyal, már visszatért kocsijába, és elfoglalta helyét a hihetetlen tömeg kosár, doboz és bőrönd között, ahol a kis Gustave alig fért el satnya, idétlen rovarhoz illő tagjaival. Azután mindenki előkerült: Maze-né szótlanul osont be; Vincent-né, karjában imádott kislányával, rettegve, hogy a gyerek feljajdul; Vétunét úgy kellett a kocsinhoz taszigálni, miután felrázták gyötrelmes kábulatából; Élise Rouquet még most is törölgette szörnyábrázatát: csuromvíz volt a ruhája, mert nem nyugodott, amíg nem ihatott. És miközben ki-ki helyet foglalt, és lassan újra megtelt a kocsi, Marie az apja előadását hallgatta, aki boldogan mesélte, hogy a pályaudvar végében egészen egy váltóórházig elsétált, ahonnan valóban elragadó tájra nyílik kilátás.

- Ha akarja, azonnal lefektetjük - mondta Marie-nak Pierre, akit lesújtott a beteg lány szorongó arckifejezése.

- Nem, nem! Ráérünk! - volt a válasz. - Eleget hallom még a kerekek csattogását a fejemben; mintha a csontjaimat ropogatnák!

Hyacinthe nővér jelentkezett; könyörgött Ferrand-nak, nézze meg újra a férfit, mielőtt visszamegy helyére, a büfékocsiba. Az apáca egyre várta Massias atyát, és nem értette, hol marad el; még mindig remélt azonban, mert Claire des Anges nővér nem jött vissza.

- Ferrand úr, nagyon kérem, mondja meg, csakugyan halálos veszedelemben forog ez a szerencsétlen?

A fiatal orvos ismét meghallgatta, megtapintotta a beteget. Azután csüggedten legyintett, és halkan megszólalt:

- Lehetetlen, hogy élve Lourdes-ba érjen.

Mindenki aggódva, feszülten figyelt. Csak legalább a nevét tudnák, legalább azt, hogy honnan jött, kicsoda!

De egy szót sem lehetett kihúzni a nyomorultból, és most itt hal meg, a vagonban, még a névcéduláját sem akaszthatják a nyakába!

Hyacinthe nővér gondolt egyet: meg kellene motozni. Jelenlegi állapotában ezt senki nem kifogásolhatta.

- Ferrand úr, kutassa ki a zsebét!

Az orvos óvatosan megmotozta a férfit. Mindössze egy olvasót, egy bicskát és három sou-t talált a zsebében. Sosem tudtak meg többet róla.

E pillanatban egy hang jelentette Claire des Anges nővér és Massias atya érkezését. A papot nem tartóztatta semmi különös ok: egyszerűen a Szent Radegunda templom plébánosával beszélgetett az egyik váróteremben. A várakozókon izgalom futott végig; egy pillanatig úgy érezték, minden rendbe jön. De a vonatnak indulnia kellett, a vasutasok már csapdosták az ajtókat, azonnal fel kellett adni az utolsó kenetet, ha nem akarták, hogy túl sokat késsenek.

- Ide, ide, tisztelendő atyám! - kiáltotta Hyacinthe nővér. - Igen, szálljon fel azonnal! Itt van a szegény beteg.

Massias atya, bár öt évvel idősebb Pierre-nél, szemináriumban valaha Pierre iskolatársa volt; szikár, magas ember; fakó szakáll keretezte aszkéta-arcát, melyben két égő szem parázslott. Nem tartozott sem a kételyek közt vergődő, sem a gyermeki hitű papok közé; szenvedélyes, lendületes apostol volt, mindig készen a harcra és a győzelemre, hogy a Szűz dicsősége tisztán ragyogjon. Valósággal sugárzott belőle az állandó harci tűz, amint megjelent fekete, bőrcsuklyás körgallérban, fején széles karimájú, bolyhos nagy kalappal.

Zsebéből azonnal elővett egy kis ezüstszelencét, amelyben szentelt olaj volt. És az elkésett zarándokok rohanása közepette, miközben már az utolsó kocsiajtókat csapdosták, megkezdődött a szertartás. Az állomásfőnök idegesen pillantott az órára, és látta, hogy kénytelen lesz néhány percreg türelemmel várakozni.

- *Credo in unum Deum*² - suttogta határozottan a pap.

- *Amen* - visszhangozta Hyacinthe nővérrel az egész kocsi.

Akik térdepelni tudtak, a padokra térdepeltek. A többi összetette a kezét, buzgón hányta a keresztet, és amikor a sietve elmondott imádságok után a rituális ének következett, felszárnyaltak a hangok, és a vágy forrósága repítette magasba a *Kyrie eleison*-t, hogy a férfi bűnei megbocsáttassanak, és elnyerje a testi-lelki gyógyulást. Nyerjen bocsánatot egész életére, melyről itt senki nem tudott, és ismeretlenül, diadalmasan lépjen az Isten színe elé!

- *Christe, exaudi nos!*

- *Ora pro nobis, santa Dei Genitrix!*³

Massias atya a szelencéből egy ezüst tűt vett elő; egy csepp szentelt olaj rezgett a hegyén. Sietnie kellett; miatta várt az egész vonat, és bújtak elő kíváncsi fejek az ajtókon, nem adhatta fel a kenetet minden érzékszervre, a bűnök minden kapujára. Sürgős esetben - amint a szabályzat is megengedi - elég egy helyen megkenni, tehát a pap a férfi száját, megkékült, félig nyitott ajkait illette az olajjal; alig lélegzett már ez a száj, az arc pedig, a csukott szemekkel, mintha máris elvesztette volna alakját, szinte visszatért a föld porába.

- *Per istam sanctam unctionem, et suam piissimam misericordiam, indulgeat tibi Dominus quidquid per visum, auditum, odoratum, gustum, factum deliquisti.*⁴

Ezután elsodorta a szertartást az indulás izgatott kapkodása. Az atyának alig maradt ideje letörölni az olajat egy kis vattával, melyet Hyacinthe nővér tartott készenlétben. A lehető leggyorsabban vissza kellett sietnie a saját kocsijába; éppen csak rendbe hozhatta a szentelt olajhoz való ezüstszelencét, míg körülötte a többiek végigmondták a befejező imádságot.

- Nem várhatunk tovább, teljesen lehetetlen! - kiabált magából kikelve az állomásfőnök. - Gyerünk, siessünk már!

Végre elindulhattak. Mindenki elfoglalta a helyét, meghúzódott a maga zugában. Jonquièrre-né helyet cserélt: a resignáltan, csendben üldögélő Sabathier úrral szemközt telepedett le, hogy közelebb kerüljön Grivotte-hoz, akinek állapota még mindig nyugtalanította.

² Hiszek egy Istenben. (latin)

³ Krisztus, hallgass meg minket!

Imádkozzál érettünk, Istennek szent anyja! (latin)

⁴ E szent kenettel és kegyes irgalmával bocsássa meg neked az Úr minden vétked, amit látással, hallással, szaglással, ízléssel és tapintással elkövettél. (latin)

Hyacinthe nővér nem jött vissza a szakaszába, elhatározta, hogy a férfi mellett marad, ott virraszt és ápolja az éjszaka, így legalább Isidore testvérhez is közelebb van, akinek rohamaival Marthe már nem tudott mit kezdeni. Marie sápadtan várakozott; előre érezte, mint hatol szenvedő húsába a vonat zakatolása, bár még el sem indult a szerelvény, hogy tovább cipelje a beteg utasait az álmosan izzó ég alatt, a levegőtlen, bűzhödő, kemenceszerű vagonokban.

Nagyot füttyölt a gőzsíp, prüsskölt a mozdony, Hyacinthe nővér felállt és megszólalt:

- A *Magnificat* következik, kedveseim.

4

Épp nekilódult a vonat, amikor kinyílt az ajtó, és egy vasutas egy tizennégy éves kislányt tolt be Pierre és Marie szakaszába.

- Itt lesz hely, gyerünk csak, gyorsan befelé!

Egyszerre megnyúltak az arcok, és kitörőben volt a tiltakozás. Hyacinthe nővér azonban felkiáltott:

- Nini! Te vagy, Sophie? Látogatóba jössz a Szűzanyához, aki tavaly meggyógyított?

Ugyanakkor megszólalt Jonquièrre-né is:

- Nagyon szép, kicsikém, hogy nem feledkezel meg a köszönetről!

- Igen, kedvesnővér, igen, asszonyom! - válaszolt kedvesen a kislány.

Egyébként az ajtó máris becsukódott, és be kellett fogadni a kis zárandókat, aki szinte az égből pottyant közéjük, az utolsó pillanatban, amikor már-már lemaradt a vonatról. Amúgy is vékonypénzű teremtes, nem foglal sok helyet. Meg aztán a hölgyek ismerőse, s amint meghallották, hogy Szűz Mária meggyógyította, máris felé fordult minden beteg arca. De kifutottak a pályaudvarról; a mozdony szuszogott, a kerekek egyre vadabban dübörögtek, Hyacinthe nővér tapsolt és megismételte:

- Rajta, rajta, a *Magnificat* következik!

És miközben az öröm dala magasra szállt a csattogásban; Pierre szemügyre vette Sophie-t. A kislány szemlátomást parasztyerek volt; szülei szegényes gazdaságukból éltek Poitiers környékén; kényeztették és kisasszonynak nevelték Sophie-t, mióta csodát tett vele a Szűz, mióta Isten kiszemelte, és az egész járásból csodájára sereglettek a papok. Rózsaszín szalagos szalmakalapot viselt, és szürke, fodros gyapjúruhát. Kerek arca nem nagyon csinos, de kedves, üde arc; két ravaszdi szem villogott benne, mosolygós, szerény külsőt adott neki.

Alighogy a *Magnificat*-ot befejezték, Pierre nem bírt kíváncsiságával, és kérdezgetni kezdte Sophie-t. Fiatal gyerek még, rá van írva az ártatlanság, nem látszik hazudozónak: igen érdekes eset.

- Szóval, kislányom, majdnem lemaradtál a vonatról?

- Igen, abbé úr, és nagyon szégyelltem volna... Dél óta itt voltam a pályaudvaron. Egyszer csak megláttam a plébános urat a Szent Radegunda templomból; jó ismerősöm; odahívott, hogy megcsókoljon; azt mondta, jó kislány vagyok, hogy ismét elmegyek Lourdes-ba. Akkor, azt hiszem, elindult a vonat, és nem volt más hátra, futnom kellett... Jaj, de futottam!

Kacagott, még mindig lihegve, de bánta, hogy szelességében majdnem hibát követett el.

- És hogy hívnak, kicsikém?

- Sophie Couteau, abbé úr.

- Ugye nem vagy poitiers-beli?

- Nem, abbé úr... Vivonne-ban lakunk; az ide hat kilométer. Apám és anyám egy kis darab földön gazdálkodik; megvolnánk valahogy, ha nem volnánk nyolcan gyerekek... Én az ötödik vagyok. Szerencsére négyen már dolgozni járnak.

- És te mivel foglalkozol, kicsikém?

- Nekem, abbé úr, még nem sok hasznomat veszik... Amióta meggyógyultam a múlt évben és hazajöttem Lourdes-ból, egy perc nyugságom se volt; annyian akartak látni, meg elvittek a püspök úrhoz, meg a kolostorokba, meg mindenhová... Azelőtt sokáig beteg voltam, bot nélkül egy lépést se tehettem, és úgy fájt a lábam, hogy jajgatnom kellett, ha ráléptem.

- Szóval, a fájós lábadat gyógyította meg a Szűz?

Sophie-nak nem volt ideje válaszolni. Hyacinthe nővér, aki eddig hallgatott, megelőzte:

- Három esztendeje szenvedett már, csontszú támadta meg a bal bokacsontját. Felpuffedt, eltorzult a lába, sipolyos volt a bokája, állandóan szivárgott belőle a genny.

Most már valamennyi beteg feszülten figyelt a kocsiban. Szemük a kislányon csüngött; keresték benne a csodát. Akik jártak, fölkeltek, hogy jobban lássák; a többiek pedig, a matracokon fekvő nyomorékok, a fejüket forgatták, és megpróbálták felkőnyökölni. Most, amikor elindultak Poitiers-ből, és újra lecsapott rájuk a szenvedés, amikor rémület szállta meg őket a még hátralevő tizenöt órai vonatozás gondolatára, isteni enyhületet hozott ez a gyermek, Isten kiszemeltje, aki váratlanul érkezett, hogy megcsillantsa előttük a remény sugarát, mely erőt ad nekik végiggyötrődni az utazást. Már is szűnt a jajgatás; minden arcra kiült a feszültség, a hit perzselő szomjúsága.

Marie különösen felvillanyozódott; félig feltámaszkodva összekulcsolta remegő kezét, és halkán esdekelt Pierre-hez:

- Könyörgöm, kérdezze ki, kérje meg, hogy mindent mondjon el... Kigyógyult, Úristen! Kigyógyult rettenetes bajából.

Jonquiére-né elérzékenyülten hajolt át a válaszfalon, hogy megcsókolja a gyermeket.

- Igen, igen, a mi kis Sophie-nk el fogja mondani... Ugye, kincsem, elmondod, mit tett érted a Szűzanya?

- Elmondom, asszonyom... Ahányszor csak akarják.

És ott állt előttük, mosolyogva, szerényen: gyermeki szemében ragyogott az értelem.

Mindjárt hozzá is kezdett volna: jobb kezét, figyelmet kérve, bájos mozdulattal magasra emelte. Szemlátomást réges-régen megszokta már, hogy a nyilvánosság előtt beszéljen.

De nem látták mindenütt a kocsiban, és Hyacinthe nővérnek hirtelen jó gondolata támadt.

- Állj fel a padra, Sophie, és beszélj hangosan, mert nagy a zaj.

A kislánynak tetszett a dolog, s meg kellett várni, amíg elkomolyodik.

- Szóval, a lábamnak vége volt, már templomba se tudtam járt; mindig kendőbe bugyoláltam, mert mindenféle csúf dolog szivárgott belőle... Rivoire doktor úr felvágta, hogy belenézzen, és azt mondta, ki kell venni egy darabot a csontból; amibe biztosan belesántulok... Akkor aztán

nagyon szépen imádkoztam a Szűzanyához, aztán belemártottam a lábam a vízbe, de úgy szerettem volna meggyógyulni, hogy még csak a kötést se vettem le... Aztán minden ott maradt a vízben, és amikor a lábam kivettem, semmi baja se volt.

A meglepetés, a csodálat és vágyakozás moraja futott végig a hallgatóságon, amint hallgatták ezt a szép, csodálatos mesét; mennyire tetszett a kétségbeesetteknek! De a kislány még nem végzett. Várt egy darabig, azután a két karját kiterjesztve, szónoki mozdulattal befejezte:

- Vivonne-ban, amikor Rivoire úr megint meglátta a lábam, azt mondta: „Akár a Jóisten gyógyította meg ezt a gyereket, akár az ördög, mindegy; annyi bizonyos, hogy meggyógyította.”

Erre kitört a nevetés. A kislány túlságosan szavalt; már oly sokszor elmondta a történetét, hogy szóról szóra tudta. Az orvos mondásának ellenállhatatlan hatása volt; Sophie előre nevetett, mert biztosra vette, hogy mindenki nevetni fog. S a kislány mindennek ellenére egyszerű maradt és megható.

Azonban, úgy látszik, mégis megfélemedezett valamiről, mert Hyacinthe nővér, aki kacsintva előre jelezte hallgatóságának a doktor nyilatkozatát, halkan a kislány fülébe súgta:

- És amit a grófnőnek mondtál, Sophie, aki Lourdes-ban a főápolónő volt?

- Jaj, igen... Alig vittem kötést a lábamra, és azt mondtam: „Kedves a Szűzanyától, hogy az első nap meggyógyított, mert másnap már nem lett volna mivel bekötözöm a lábam.”

Újabb vidámság. Hát nem aranyos, hogy így meggyógyult? És azután, Jonquièrre-né kérésére, még el kellett mondania, hogyan kapott cipőt, szép új cipőt a grófnőtől, és hogyan szaladgált, ugrált, táncolt örömeiben az új cipőben. Képzeljék csak! Cipője volt, pedig három esztendeje papucsot sem húzhatott!

Pierre elkomorodva nézte egyre a kislányt, és érezte, hogy valami bizonytalan, kellemetlen érzés vesz erőt rajta. Azután tovább kérdezgette. Hazudni biztosan nem hazudik a gyerek, de gyanítható, hogy lassan eltorzult benne az igazság, eltorzította az öröm, hogy megszabadult a szenvedéstől, és nevezetesen, fontos személy lett. Ki tudja ma már, nem napokig tartott-e, míg sebének állítólag azonnali teljes gyógyulása bekövetkezett? Hol vannak a tanúk?

- Én is ott voltam - szólalt meg éppen kapóra Jonquièrre-né. - Sophie nem hozzám tartozott, de reggel még láttam sántikálni...

Pierre hevesen félbeszakította:

- Igen? Szóval látta a lábát a fürdetés előtt és a fürdetés után?

- Azt nem, de alig hiszem, hogy látta valaki, minthogy egészen eltakarta a kötést... Hiszen hallhatta Sophie-tól, hogy a kötése is a medencében maradt...

Aztán a gyerek felé fordult:

- De azonnal meg is fogja mutatni a lábát. Ugye, Sophie? Vesd csak le a cipőd...

A kislány már vetette is le a cipőjét, húzta le a harisnyáját, és fesztelen ügyességén meglátszott, hogy egészen megszokta a szereplést. Azután előrenyújtotta igen tiszta, szép fehér, sőt ápolt, rózsás körmű lábacskáját, és elégedetten forgatta jobbra-bajra, hogy a pap kényelmesen szemügyre vehesse. Hosszú sebhely húzódott a bokája alatt: fehéres, tiszta rajzú forradása mutatta, hogy a betegség súlyos lehetett.

- Fogja csak meg a sarkam, abbé úr, és szorítsa meg teljes erővel, meg sem érzem.

Pierre odanyúlt s azt lehetett volna hinni, hogy rajongva szemléli a Szűzanya hatalmát. De kételkedett, és nyugtalan volt. Milyen ismeretlen erő hatott itt? Vagy még inkább: miféle helytelen orvosi diagnózis, a tévedések és túlzások miféle találkozása szülte meg ezt a szép mesét?

Most már minden beteg látni kívánta a csodálatos lábat, hogy kézzelfogható bizonyítékuk legyen az Isten gyógyító erejéről, mely után ők is futnak valamennyien. És Marie érintette meg először; felült a helyén, és máris kevésbé szenvedett. Azután Maze-nét rázta fel mélabújából, majd Vincent-né következett, aki legszívesebben megcsókolta volna a kis lábat, amiért újjáélesztette benne a reményt. Sabathier úr üdvözültlen hallgatott; Vétuné, Grivotte, sőt Isidore testvér is érdeklődve nyitotta fel a szemét, Élise Rouquet arca pedig rendkívül elváltozott; átalakította, szinte megszépítette a hit: ha egy seb így beforrhat, nem zárul-e majd be, nem tűnik-e el az ő sebe is, csupán egy halvány forradást hagyva az arcán, mely rendes emberi arc lesz? Sophie még mindig egy helyben állt; meg kellett kapaszkodnia az egyik függönyrúdba, lábát fáradhatatlanul rakosgatta hol jobbra, hol balra a fülke válaszfalának peremén, boldogan és büszkén hallgatta a felkiáltásokat élvezte a lelkendező bámulat és vallásos hódolat megnyilatkozásait, mellyel kicsiny személyének egyik tagját, lábacsáját körülvették, majdhogynem szentnek nyilvánították.

- Hatalmas hit kell ehhez - gondolkozott Marie hangosan -, hallatlan lelki tisztaság...

Azután Guersaint úrhoz fordult:

- Apám, érzem, meggyógyulnék, ha tízéves lehetnék, ha olyan fehér volna a lelkem, mint egy kisgyerekeknek.

- Hiszen tízéves vagy, kedvesem. Egy tízéves kislány lelke sem lehet a tiednél fehérebb, nem igaz, Pierre?

Az apa, mint afféle felhőlovag, szerette a csodás históriákat. A papot pedig szíve mélyéig fölhevítette a lány rajongó tisztasága, és nem bocsátkozott vitába; hagyta, hadd engedje át magát a körülöttük lebegő vigasztaló illúziók hangulatának.

Mióta elindultak Poitiers-ból, egyre fülledtebb lett az idő; a vörhenyes égen zivatar gyülekezett, s úgy érezték, a vonat izzó katlanon robog keresztül. Síváran, néptelenül tünedeztek el a falvak a perzselő napsütésben.

Couhé-Veracnál elmondtak még egy rózsafüzért, elénekelték még egy szent éneket. De az ájtatosságok lendülete kissé alábbhagyott. Hyacinthe nővér még nem ebédelt; most rászánta magát, hogy bekap egy zsemlet és néhány szem gyümölcsöt... de szemét közben is rajta tartja a férfin, aki mintha egy perce könnyebben, szabályosabban lélegzene. És három óra volt már, midőn végre, Ruffecnél, sort kerítettek a Szűzanya vecsernyéjére.

- *Ora pro nobis, sancta Dei Genitrix.*

- *Ut digni officiamur promissionibus Christi.*⁵

Mikor az imát befejezték, Sabathier úr, aki a kis Sophie-t figyelte, hogyan veszi fel a cipőjét és harisnyáját, Guersaint úr felé fordult:

- A kislány esete kétségtelenül érdekes. Ez azonban még semmi, uram; van ennél sokkal érdekesebb... Ismeri Pierre de Rudder belga munkás történetét?

⁵ Imádkozzál érettünk, Istennek szent anyja.

Hogy méltók legyünk a Krisztus ígéretére. (latin)

Most már újra odafigyelt az egész kocsi.

- Egy fatörzs zuhant rá, és összezúzta a lábát. A csont eltört; darabjai nyolc év alatt sem forrtak össze; látni lehetett csonka végeiket egy állandóan gennyező seben át; a lábszár erőtlenül lógott, jobbra-balra csúszkált... Hát képzelje! Egyetlen pohárral ivott csak a csodatevő vízből, és a lába egy csapásra rendbe jött; eldobhatta a mankóját, és joggal mondta neki az orvos: „Olyan a lába, mint egy ma született gyereké.” Úgy is volt! Mintha vadonatúj lábhoz jutott volna.

Senki nem szólt, csupán a pillantásokban tükröződött az általános elragadtatás.

- És ez - folytatta Sabathier úr - hajszálra olyan, mint Louis Bouriette kőfejtő esete: az egyik első lourdes-i csoda. Hallották? Bouriette megsebesült egy bányarobbanásnál. Jobb szemét egészen elvesztette, és már a bal is veszélyben forgott... Egyszer végre a kőfejtő elküldte a lányát, hozzon egy üveggel a forrás éppen csak szivárgó, iszapos vizéből. Azután megmosta a szemét ezzel a sárral, és buzgón imádkozott. Egyet kiáltott, és látott, uram, oly tisztán látott, akárcsak ön vagy én... Orvosa részletes beszámolót írt róla; az egész dolog teljesen kétségbevonhatatlan.

- Csodálatos - suttogta Guersaint úr lelkesülten.

- Akar egy másik példát, uram? François Macaryval, a lavauri asztalossal történt; mindenki ismeri... Bal lába belső felén mély visszeres fekélye volt már tizennyolc esztendeje; ehhez csatlakozott még a szövetek hatalmas vizenyője. Már mozdulni sem tudott; az orvosok szerint örökös bénaságra volt ítélve... És egyszer, egy este a szobájába zárkózott egy üveg lourdes-i vízzel. Leszedi a kötéseit, megmossa a két lábát, a maradék vizet megissza. Azután lefekszik és elalszik, s amikor felébred, megtapogatja magát; volt, nincs! - a visszer, a fekély eltűnt, mintha sose lett volna... A térdén, uram, olyan sima, oly üde volt a bőr, amilyen csak húszéves korában lehetett.

Viharossá nőtt az ámulat és a csodálkozás. A betegek és a zarándokok a csodák bűvös földjén jártak, ahol a lehetetlen várja őket minden bokrban, ahol ide-oda suhannak a csodák között. És mindegyik el akarta mondani az ő történetét; valósággal lázban voltak, hogy bizonyítékot hozzanak, és újabb példákkal támasszák alá magukban a hitet és a reményt.

A hallgatag Maze-né annyira nekitüzesedett, hogy ő szólalt meg először:

- Van egy barátnőm; az ismerte özvegy Rizannét, akinek gyógyulása olyan nagy port vert föl... Rizannénak huszonnégy éve béna volt az egész bal oldala. Akármit evett, minden kijött belőle; feküdt, mint egy kő, úgy forgatták jobbra-balra az ágyban, s a hosszú fekvésben az ágynemű egészen feldörzsölte a bőrét... Az orvos egy este bejelentette, hogy nem éri meg a reggelt. Két óra múlva az asszony magához tért kábultságából, és gyenge hangon megkérte a lányát, menjen, hozzon neki az egyik szomszédasszonytól lourdes-i vizet. De csak másnap reggel kaphatta meg és felkiáltott: „Ó, lányom, az életet iszom; mosd meg az arcom, a karom, a lábam, az egész testem!” És amint a lánya sorra teljesítette a kívánságát, az óriási puffadás lelappadt, a béna tagok visszanyerték hajlékonyságukat és természetes formájukat... De ez még semmi; Rizanné hangosan kiáltotta, hogy meggyógyult és éhes; adjanak neki húst és kenyeret, pedig már huszonnégy éve nem evett ilyesmit. Azután felkelt és felöltözött. A szomszédasszonyok látták lánya izgalmát, s azt hitték, meghalt az anyja, de a lány így válaszolt: „Nem, nem! Mama nem halt meg, sőt föltámadt.”

Vincent-né szemét könny homályosította el. Istenem! Ha az ő kicsi Rose-a így talpra állna, futkározna, ilyen étvággyal falatozna! S egy másik kislány jutott az eszébe - Párizsban meséltek róla - főleg ennek az esete bírta rá, hogy Lourdes-ba hozza a maga kis betegét.

- Én a béna Lucie Druon történetét ismerem; egészen kislány volt még, árvaházban nevelkedett; le sem tudott térdepelni. Tagjai meggörbültek, akár az abroncs; jobb lába megrövidült, és fokozatosan a bal köré csavarodott, és ha valamelyik kis pajtása ölbé vette, lába élettelenül csüngött alá... És ő még csak el se ment Lourdes-ba! Mindössze egy kilencedet végzett, de végigbőjtölte a kilenc napot, s a kilencedik napon, amint egy kis lourdes-i vizet megivott, heves ütést érzett a lábában. Talpra állt, elesett, felkelt és járt. Kis pajtásai elképedtek, és csaknem rémülten kiáltották: „Lucie jár! Lucie jár!” És csakugyan: a kislány lába néhány másodperc alatt kiegyenesedett, meggyógyult, visszanyerte erejét. Keresztülfutott az udvaron, fel tudott szaladni a kápolnába, ahol az egész testület hálásan, lelkesen együtt énekelte a *Magnificat*-ot... Ó, mily boldog, mily csodálatosan boldog lehetett a drága!

Két könnycsepp hullott szeméből kislánya sápadt arcára, melyet csókolgatni kezdett, szinte önkívületben.

De az érdeklődés egyre fokozódott; a sok gyermeki lelket úgy nekitüzesítette e szép mesék önfeledt öröme, melyekben az ég lépten-nyomon diadalmaskodik az emberi valóságon, hogy még a legbetegbek is sorra felkönyököltek, és megeredt a szavuk. És mindegyik történet háttérében ott volt a gond a saját betegségük miatt, ott a bizalom, hogy meg kell gyógyulniuk, hisz ugyanezek a betegségek rossz álmokként foszlottak szét az isteni leheletre.

- Jaj! - dünnyögte Vétuné a szenvedéstől kásás szájjal. - Ismertem egy nőt, Antoinette Thardivailt, annak is úgy marta a rák a gyomrát, akár nekem. Mintha kutyák foga tépte volna; nemegyszer gyerekfej nagyságúra dagadt a gyomra. Tyúktojásnyi daganatok nőttek benne; meg vért is hányt nyolc hónapon át... Fél lába már a sírban volt; a bőre a csontjára száradt, s már az éhhalál szélén járt, amikor lourdes-i vizet ivott, és lemosatta vele a gyomra táját. Az orvosa, aki előző este úgy hagyta ott az asszonyt félholtan, fulladozva, három perccel később már nem találta az ágyban; ott ült a tűznél, és jó étvágygal falatozott egy gyöngye csirke-szárnyból. Mintha sose lett volna daganata; úgy nevetett, mint húszéves korában, arcán újra kivirult a fiatalság... Ó, még egyszer azt enni, amit kívánok, még egyszer fiatalnak lenni, nem szenvedni tovább!

- Hát a Julienne nővér gyógyulása! - szólalt meg Grivotte, aki lázban csillogó szemmel támaszkodott félkönyékre. - Úgy kezdte ő is, mint én: megfázott kegyetlenül; azután egyszer csak vért köpött. Félévenként visszaesett; megint le kellett feküdnie. Végre mindenki látta, hogy nem húzza soká. Minden orvossággal megpróbálkoztak: jóddal, hólyaghúzókkal, kauterezéssel, de hiába. Szóval, igazi tüdőbaja volt; hat orvos adott róla bizonyítványt... Végére is eljött Lourdes-ba; Isten a megmondhatója, addig mit szenvedett! Toulouse-ban már azt hitték, azonnal vége lesz. A nővérek úgy hordozták karon. A gondozóhölgyek bele sem akarták meríteni a medencébe. Mintha meghalt volna... No és akkor levetköztették, eszméletlenül, izzadtan merítették alá a vízbe, s amikor kihúzták, oly sápadt volt, hogy csak úgy letették a földre: mindenki azt hitte, most már igazán nem él. Egyszerre csak hirtelen kipirult az arca, kinyitotta a szemét, és hangosan elkezdett lélegzeni. Meggyógyult, egyedül felöltözött, elment a Barlangba köszönetet mondani Szűz Máriának, majd derekasan megebédelt. Na? Ki meri mondani, hogy ez nem volt tüdőbajos? És úgy meggyógyult, olyan alaposan, mintha elfűjták volna a baját!

Most már Isidore testvér is beszélni akart, de nem bírta; beérte annyival, hogy nehezen, nyögdecselegve odaszólt a húgának:

- Mondd el, Marthe, Dorothée nővér történetét, ahogyan a Saint-Sauveur-i plébános mesélte.

- Dorothee nővér - kezdte félszegen a parasztlány - egy reggel, amikor felkelt, zsibbadni érezte a lábát, és ettől fogva nem is tudott rálépni, mert olyan hideg lett a lába és olyan kemény, akár a kő. Meg a háta is fájt. Az orvosok csak néztek. Hatan is vizsgálták, tüvel szurkálták, mindenféle szerekkel égették a bőrét. De semmit se használt... Dorothee nővér belátta, hogy csak a Szűzanya kezében van a gyógyulás. El is utazott Lourdes-ba, és azonnal kérte, tegyék a medencébe. Először azt hitte, rögtön meghal, olyan hideg volt. De aztán meglangyosodott a víz; egész kellemesnek találta, élvezte, mintha tejben fürdene. Soha még ilyen jót nem érzett: erei kinyíltak, és beáradt rajtuk a víz. Szóval élet szállt a testébe újra, alighogy a Szűzanya beleavatkozott... Ennyi baja se volt; sétált vígan, estére megevett egy egész galambot, és éjszaka aludt, akár a tej. Dicsérjük a Szűzet! Örök hála a hatalmas Anyának és isteni Szülöttének!

Élise Rouquet is szeretett volna már a hallgatók elé állni a maga csodájával. De torz szájából oly nehezen törtek elő a szavak, hogy eddig még nem kerülhetett rá a sor. Amikor azonban egy percre mindenki elcsendesült, kihasználta az alkalmat, és egy kissé megemelte a kendőt iszonyú sebe előtt.

- Én is tudok egyet, nem valami borzasztó betegségről, de olyan érdekes... Volt egy asszony, Célestine Dubois, szappanozás közben tű ment a kezébe. Hét esztendeig benne is volt; egy orvos sem tudta kivenni... Alig érkezik Lourdes-ba, a medencébe dugja a kezét. De azonnal ki is húzza nagy jajgatással. Erővel dugják a vízbe, benne tartják, az asszony pedig zokog, és csorog a verejték az arcán. Háromszor nyomják a kezét a víz alá, és mind a háromszor látni, ahogy a tű mozog a húspanban, és végül kibújik a hüvelykujja végén... Nem csoda, hogy kiabált, hiszen a tű úgy futott a bőre alatt, mintha erővel húznák kifelé... Célestine soha többé nem szenvedett, egy pici seb maradt csak a kezén, hogy mutassa a Szűzanya hatalmát.

Ez a történet még nagyobb hatást keltett, mint a súlyos betegek csodás gyógyulásai. Mozog a tű, mintha húznák! Szemmel nem látható lények sűrögtek körülöttük; minden beteg érezte háta mögött az őrangyalát, aki csak az ég parancsát lesi, hogy segítsen. És mily bájos gyermekmese ez a tűről, mely hét évig makacskodott, s most a csodatevő vízben egyszerre nekiindul! És mindnyájan hangoskodtak, mulattak, boldogan nevettek; sugárzott róluk az öröm, hogy az égnek nincs lehetetlen, és ha akarná, egészségesek, fiatalok, szépek lehetnének valamennyien. Elég a hit és a forró ima, hogy a természet megszegyenüljön, és a hihetetlen valóra váljon. Azután már csak egy kis szerencse kell, mert úgy látszott, mintha az ég válogatna.

- Ó, apa, milyen gyönyörű! - suttozta Marie, aki mindaddig a szenvedélytől éledezve, némán, lenyűgözve hallgatott. - Emlékszel, amit a múltkor meséltek Joachine Dehaut-ról, aki Belgiumból jött, és görbe lábával végigutazta egész Franciaországot; fekély volt a lábán, rossz szagától mindenki menekült... Először a fekély gyógyult meg; megszoríthatták a lány térdét, semmit nem érzett, alig maradt egy kis piros folt a helyén... Azután a ficam. Joachine üvöltött a fájdalomtól a vízben, mintha a csontját tördösnék, vagy a lábát csavarnák, és ugyanakkor ő maga és az asszony, aki fürdette, látták, hogy a nyomorék láb oly szabályos mozgással egyenesedik ki, ahogyan a mutató halad az óra számlapján. A láb kinyúlt, izmai elsimultak, a térd a helyére talált, de olyan kínok között, hogy Joachine végül is elájult. Mikor azonban magához tért, szálegyenesen, fürgén kezdett futni, hogy elvigye mankóit a Barlangba.

Guersaint úr is nevetett, ámuldozott, integetett, hogy így igaz; egy boldogasszonyrendi szerzetestől hallotta. Húsz történetet mesélhetne még; egyik meghatóbb, csodálatosabb, mint a másik. Helyeslést várva fordult Pierre felé, aki hitetlen lévén, beérte annyival, hogy bólogatott. Főleg Marie-t nem akarta megszorítani, s igyekezett másra figyelni, az ablakon át nézte, mint futnak el a vonat mellett a földek, a fák, a házak.

Épp elhagyták Angoulême-et, mezők tárultak föl, nyárfasorok suhantak tova; mint egy legyezőn forgott sebesen, szüntelenül a táj. Bizonyosan késnek, mert a vonat teljes gözzel, dübörögve száguldott a zivatarban, a tűzben villogó égbolt alatt, falva a kilométereket. És Pierre, akarva-akaratlan, egyre hallotta a beszélgetés foszlányait, érdeklődve figyelte a képtelen történeteket, melyeket úgy ringatott a kerekek kegyetlen zötyögése, mintha az eszeveszetteken, gazdátlanul vágató mozdony a csodák mennyei birodalmába röpítené valamennyiüket. Rohantak, egyre rohantak, és Pierre nem nézte már a tájat: átengedte magát a kocsii fülledt, álmosító hangulatának, és érezte, mint csap föl az eksztázis levegője, távol a való világtól, melyen oly vad iramban száguldanak keresztül.

Marie arcán az élet ébredezett újra, s ez örömmel hatotta át. A lány megfogta a kezét, ő otthagya a kezében, és Marie egy szorítással jelezte mindazt a bizakodást, mely újra kisarjadt benne. Ő maga is a lány gyógyulását kívánja, hát hogyan volna szabad elcsüggesztenie? Határtalan gyöngédséggel kulcsolta át a kis beteg nyirkos kezét, a szenvedés testvéri tudata kavarta föl a lelkét, hinni akart az általános irgalomban, valami felsőbbrendű jóságban, mely kíméletesen küldi a fájdalmat a kétségbeesetteknek.

- Ó, Pierre - ismételte a lány -, milyen szép, milyen szép! És milyen dicsőség volna, ha a Szűzanya kegyelmesen megsegítené!... Azt hiszi, igazán méltó vagyok erre?

- De mennyire! - kiáltott a férfi. - Magánál jobbat, tisztábbat nem ismerek; a lelke hófehér, amint édesapja mondja, és kevés a magához fogható tiszta angyal a paradicsomban.

És a történeteknek nem akart vége szakadni. Hyacinthe nővér és Jonquiére-né ahány csodát tudott, sorra mesélte; végtelen sorát a csodáknak, melyek több mint harminc esztendeje virulnak Lourdes-ban, mint a misztikus rózsafa szüntelen virágzása. Ezer meg ezer nyílik folytonosan; évente újra kihajtanak, csodás erővel burjánzanak, és minden tavasszal gyönyörűbben illatoznak. A betegek növekvő lázban hallgatták a sok csodát, mint a gyerek, aki sose un rá a tündérmesékre, és egymás után újabb, meg újabb s megint újabb meséket követel. Mesét még, mesét; valóság szégyenére, az igazságtalan természet megalázására, jöjjön az Isten, a nagy csodadoktor, aki fittyet hány a tudománynak, és szeszélye szerint osztja a boldogságot!

A süketek és a némák nyitották meg a sort: amazok hallottak, s ezek beszéltek: Aurélie Bruneau, örökre süket asszony, lukas dobhártyával egyszerre csak ámulva hallja egy harmónium mennyei hangját; Louise Pourchet, aki negyvenöt esztendeje néma volt, a Barlang előtt térdepel imába merülve, és egyszer csak hangosat kiált: „Üdvözlégy, Mária!”; azután mások, százával, akik egy csapásra meggyógyultak, mert néhány csepp vizet locsoltak a nyelvükre vagy a fülükbe.

Majd felsorakoztak a vakok: Hermann apó szeméről a Szűz finom ujjá szedi le a hályogot; Pontbriant kisasszony egyetlen, egyszerű imára visszanyeri a látását, és jobban lát, mint azelőtt, holott kis híján már csaknem teljesen megvakult; egy tizenkét éves fiúnak a két szeme már olyan volt, mint egy-egy márványgolyó, és most másodpercek alatt tiszta, ragyogó szemet kapott ajándékba: mintha angyalok mosolyogtak volna a tekintetében.

De különösen a paralitikusok, a mindkét lábukra bénák, az ágyhoz szögezett, kínlódó nyomorékok népéhez szólott gyakran az Úr, mondván: „Kelj fel és járj!” Az ataxiás Delaunoy tizenöt ízben megjárta a párizsi kórházakat, kauterezték, égették, nyújtották, tizenkét orvos adott róla azonos véleményt, de most, amikor elhalad előtte az oltáriszentség, úgy érzi, valamilyen erő talpra állítja, és vezeti őt is, ép lábbal a körmenetben. A tizennégy éves Marie-Louise Delpon lábát megbénította a paralízis, kezét összezsugorította, száját félrehúzta - most azonban hirtelen feloldódik tagjaiban a görcsös merevség, szájának torz fintora eltűnik,

mintha láthatatlan kéz oldotta volna fel iszonyú, facsaró kötelékeit. Marie Vachier tizenhét esztendeje nem tudott felkelni a székből: odaláncolta a paraplégia, de most, a medencéből kiszállva, nem csupán fut, rohan, hanem nyomát sem leli sebeinek, melyek hosszú mozdulatlansága alatt egész testét belepték. Georges Hanquet gerincvelőlágyulásban szenvedett, teljesen érzéketlen volt - most hirtelen, átmenet nélkül viruló egészségre támad fel félholt állapotából. Léonie Charton-nak szintén a gerincveleje volt beteg, azonfelül csigolyái is erősen meghajlottak - itt mintegy varázsütést érez, púpja eltűnik, lába kiegyenesedik, új, erős lábon áll.

Azután jött sorjában valamennyi betegség. Görvélykóros esetek, majd megint béna lábak gyógyulása: Marguerite Gehier huszonhét éve kínlódott a csípőízületével, sorvasztotta a betegség, jobb térd merev volt, de most hirtelen térdre hull, hogy megköszönje gyógyulását a Szűznek; Philomène Simonneau, fiatal vendée-i leánynak bal lábát három rettentő seb éktelenítette, a sebek mélyén látszott a csont, és időnként levált róla egy-egy szilánk; most hirtelen összeforr a csontja, a húsa, a bőre.

Majd a vízibetegek következtek: Ancelin asszonynak úgy apadt le a lába, a keze, az egész teste, hogy még csak sejteni sem lehetett, hova tűnt belőle a rengeteg vizenyő; Montagnon kisasszonytól már több ízben huszonnégy liter folyadékot csapoltak, s amikor újból felpuffedt, mindössze egyetlen borogatást lett magára a csodaforrás vizével, és azonnal úgy leapadt, hegy semmit sem találtak utána sem az ágyában, sem a padlón.

És nincs gyomorbaj, amellyel a csodás víz el ne bánna; mind megszűnik az első pohárra. Marie Souchet fekete vért hányt, élő csontváz volt, s most két nap alatt kigömbölyödött. Marie Jarland tévedésből lúgammóniát ivott, ami szétmarta a gyomrát: daganata, melyet szerzett, egyszerre feloldódott a lourdes-i vízben. De különben a legnagyobb daganatok is nyomtalanul felszívódnak a medencében.

Még feltűnőbb, hogy a sokféle fekély és rák, a tömérdek iszonyatos nyílt seb, mintegy égi leheletre, beheged. Egy zsidó színész kezét fekély roncsolta szét; alig mártotta a vízbe, máris meggyógyult. Egy mérhetetlenül gazdag külföldi fiatalember jobb csuklóját tyúktojásnyi szemölcs tette nyomorékká: a vízbe mártva szinte feloldódott. Rose Duvalnak tuberkulotikus ízületi gyulladása miatt akkora luk támadt a bal könyökén, hogy egy dió belefért; most saját szemével láthatta, hogyan tölti ki ezt a gödröt a friss izom. Özvegy Fromond-né ajkát félig már szétmarta a rák; alig öblítette le a lourdes-i vízben, meggyógyult; forradás sem maradt utána. Marie Moureau-t iszonyatos emlőrák gyötörte; elalvás előtt lourdes-i vízbe mártott kendőt rakott magára, s amikor két óra múlva felébredt, fájdalma megszűnt, melle kitisztult, rózsás volt és üde.

Végül Hyacinthe nővér sorolni kezdte a tüdővészesekeket, akik azonnal, tökéletesen meggyógyultak; ez volt a legnagyobb diadal, hogy ezen az emberiséget pusztító szörnyű betegségen is hatalma van a Szűznek; hiába kételkednek a hitetlenek, mégis meggyógyítja - amint mondani szokták -, csak a kisujját kell mozdítani. Szinte zuhogott a rendkívüli esetek áradata. Marguerite Coupel három esztendeje volt már tüdőbajos, tüdőcsúcsait szétroncsolta a gümőkór - most lábra áll, és járni kezd makkegészségesen. De la Rivière-né vért köpött, szüntelenül hideg veríték gyöngyözött a testén, körme lila volt, s percről percre várták, hogy kiszenved - csupán egyetlen kiskanálnyi vizet nyelt, azt is úgy diktálták bele a fogain keresztül: hörgése azonnal megszűnik, felül, éneklí a litániát, levest kér. Julie Jadot-n csak négy kávéskanál segít; igaz, ő már a fejét sem bírta egyenesen tartani, és oly gyenge volt, hogy szinte elsorvasztotta a betegség; most néhány nap alatt hatalmasan meghízott. Anna Catry már a végét járta; bal tüdeje felét szétroncsolta egy kaverna; a józan ész ellenére ötször merítették a hideg vízbe, és meggyógyult, tüdeje visszanyerte épségét. Egy másik tüdővészese lányról már valamennyi orvos lemondott; nem is kért semmit, csupán letérdelt a Barlangban, majdnem

véletlenül, és ámulva érezte, hogy szinte mellékesen, ő is meggyógyult, nyilván amikor a Szűz láthatatlan keze irgalmasan hinteni kezdi a csodákat.

Csodák! Új meg új csodák! Záporoztak, mint az álmok szirmai a derűs, enyhe égből. Némelyik megható volt, némelyik gyermekes. Egy öregasszony harminc esztendeje mozdtítani sem bírta béna kezét; most megmossa a vízben, azután keresztet vet. Sophie nővér kutyamód ugatott, most alámerül a vízbe, s amikor kilép, csengő hangon énekli a szent éneket. A török Musztafa imádkozik a Fehér Asszonyhoz, és borogatás után visszakapja a jobb szeme világát. Az algériai vadászok egyik tisztjének az életét menti meg a sedani ütközetben, s a reichshoffeni csatában ott veszett volna az egyik vérteskatoná, hogyha egy, a szívének irányzott puskagolyó, mely átlukasztotta a tárcáját, meg nem akad a lourdes-i Boldogasszony szentképében.

És a szenvedő gyerekek, szegény csöppségek szintén részesülnek irgalmában: egy ötéves, béna kisfiút meztelenre vetkőztetnek, öt percig tartják a forrás jeges víz sugara alatt, amitől talpra áll, és járni kezd; egy másik, tizenöt éves fiú magatehetetlenül feküdt az ágyban, és már csak állati nyöszörgést hallatott: most egyetlen ugrással a medence partján terem, és torkaszkadtából kiabál, hogy meggyógyult; egy harmadik kisfiú - pöttöm, kétesztendő emberpalánta, még járni sem tudott - negyedórát töltött a hideg vízben, azután peckesen, mosolyogva megindult első útjára, mint egy kis felnőtt.

És kicsik, nagyok alaposan megszenvedtek valamennyien a csodás gyógyulás alatt, mert az egész emberi szervezetnek rendkívüli megrázkódtatáson kell átesnie, míg helyreáll a sok fogyatkozás: regenerálódik a csont, újra kinő a hús, és végsőt vonaglik a betegség, mielőtt kiszáll a testből.

De aztán micsoda megkönnyebbülés! Az orvosok nem hittek saját szemüknek; egyik ámulatból a másikba estek minden gyógyulásnál, látva, hogyan futnak, ugrálnak, hogyan fálnak farkasétvágygal betegek. A kiválasztottak, a gyógyultak mind legyalogolták a három kilométert, rávetették magukat a csirkesültre, tizenkét órát aludtak, mint a bunda. Különben is ilyenkor ismeretlen a lábadozás; átmenet nélkül lendülnek a sír széléről a viruló egészségbe, tagjaik mintha kicserélődnének, sebeik beforrnak, szerveik visszanyerik épségüket, meghízhatnak, s mindezt varázsűtésre, pillanatok alatt.

A tudomány megcsúfolása volt ez; az elemi óvatosság szabályait lábbal taposták, nem törődtek a hónap szakával, akármikor megfürdették az asszonyokat, a jeges vízbe merítették a tüdővészesekeket, gondatlanul, a fertőzéssel nem törődve hagyták folyni a sebeket. De azután szárnyalt is az öröm dala, ég felé tört a hála és szeretet kiáltása minden csoda után! A gyógyult, a csoda hőse térdre borul, körülötte sír a nép, megtérnek a hitetlenek; protestánsok, zsidók katalizálnak, s ez maga is újabb csoda, az ég diadala. A falu népe az utakon tolong, várja már a gyógyultat, miközben egyre zúgnak a harangok; s amikor látják, mily ruganyosan pattan ki a kocsiból, feltör a kiáltás, a nézők zokognak, és felcsendül a *Magnificat*, Dicsőség a Szűznek! Örök hála és szeretet az Istenanyának!

És ez a sok valóra vált remény, forró hálaadás, a Tisztaságos Anya, a Csodálatos Anya jótékonyágának elismerése volt. Az ő alakját fonta körül a tengernyi lélek rajongása, ő a Nagyhatalmú Szűz, a Kegyes Szűz, az Igazság Tükre, a Bölcsességnek Széke. Feléje nyúlott esengve minden kéz: ő a Titkos Értelmű Rózsa a kápolnák homályán, az Elefántcsont Torony az álmok horizontján, s a Mennysors Ajtaja, a végtelenre nyíló ajtó. Minden hajnalban felragyogott, mint ifjú reményt hintő, ragyogó Hajnali Csillag. És ki más lett volna a Betegek Gyógyítója, a Bűnösök Menedéke, a Szomorúak Vigasztalója? Mindig kedves földje volt Franciaország, ahol szárnyaló szeretettel imádták, és Franciaországban különösen szívesen jelent meg a kis pásztorlányok előtt. Oly jó a kicsinyekhez! Róluk sosem feledkezik meg.

Mindenki tudja, hogy az ő szeretete a híd az ég és a föld között: ezért is imádkoznak hozzá annyian. Minden este Isteni Szülöttének lába elé hullatja arany könnyeit, hogy kieszközölje kegyelmét, a csodák adományát, hogy pompázva viruljon a csodák dús mezeje, hogy illatozzon, mint tündöklő, jó szagú, égi rózsaliget.

Robogott, robogott a vonat. Elhagyták Coutras-t, hat óra volt. Hyacinthe nővér felkelt, tapsolt, és megint megszólalt:

- Az angyali üdvözetet, kedveseim!

Soha még forróbb lendülettel nem szállt ég felé az ima, sohasem tüzelt égetőbben a vágy, hogy meghallgassa az ég. És ekkor Pierre elméje hirtelen megvilágosodott, s egyszerre megértette, mire jó ez a rengeteg zárandoklat, a világ minden tájáról iderobogó vonatok, a tömegek özönlése, és a messzeségben a lourdes-i ragyogás, melytől a test és a lélek üdvösségét várják. Ó, szegény, szerencsétlenek, akik itt hörögnek, vergődnek reggel óta, vonszolják roncs-testüket, nem nézik az út fáradalmait! Reménytelenek voltak valamennyien, lemondott róluk a tudomány, nem hittek már az orvosoknak, unták a hasztalan hercehurcát a gyógyszerekkel. Milyen érthető, ha makacsul fűti őket az élnivágyás, ha nem tudnak beletörődni a természet kegyetlen közönyébe, és egy emberfölötti hatalom délibábjához menekülnek, mindenható istenségről ábrándoznak, aki az ő kedvükért talán felfüggeszti a vastörvényeket, felforgatja a csillagok futását, és módosítja a teremtés művét! Ha a föld cserbenhagyja is őket, nem marad-e velük az Isten? A valóságból nekik csak az iszony jutott, s most feltámadt bennük az illúzió és a hazugság vágya, csillapíthatatlanul.

Ó, hinni, hogy van valahol egy hatalmas igazságtevő, aki jóváteszi az élő és élettelen világ nyilvánvaló hibáit, hinni a Megváltóban, a vigasztalóban, valamennyiünk urában, aki visszafordíthatja a vizek folyását, visszaadhatja az ifjúságot az öregeknek, életre támaszthatja a holtakat! Tudni, amikor testünket fekélyek borítják, tagjaink kifacsarodtak, gyomrunkat daganat puffeszti, tüdönk ronccsá vált, tudni, hogy mindez nem számít, mert a Szűz egyetlen gondolatára eltűnik a betegség, és újjászületik a test, csupán imádkozni kell, s a Szűz megszán, és kegyesen választottjai közé emel!

Micsoda mennyei forrása fakad tehát a reménynek, amikor hömpölyögni kezdenek a bűvös gyógyulások történeteinek, e bájos tündérmeséknek csodás hullámai, melyek elringatják, a mámor kábulatába ejtik a betegek és nyomorultak lázas képzeletét! Mily érthető, hogy a feltámadás előszele suhant végig fölöttük, mióta fehér, csodás lábacskájával felugrott a kocsiba a kis Sophie Couteau, és feltárta szemük előtt a menny isteni és természetfölötti távlatait, amitől a félholtak is lassan félkönyékre támaszkodtak gyötrelmes fekhelyükön, felragyogtak a szemek, hisz még nem vészett el minden, s talán újra kezdhetik az életet!

Igen, igen! Nemhiába robogott, robogott a fájdalomak vonata, nemhiába szorongtak ebben a kocsiban is, a többiben is; nemhiába dübörgött végig Franciaországon és szerte a világon sok-sok ilyen szerelvény; nemhiába vándorolt egész éven át Lourdes felé háromszázezer hívő, ezer meg ezer beteget hurcolva magával: a távolban dicsfényben ragyogott a Barlang, a remény és az álmok fárosza, a lehetetlen lázadása és diadala a könyörtelen anyag fölött.

Soha nem írtak még regényt, mely így kiragadta volna az emberi lelket a lét kegyetlen nyomorából. Végigálmodni ezt az álmot: ebben volt a kimondhatatlan, végtelen boldogság. A boldogasszonyrendi barátok csak azért értik meg, hogy zárandoklataik sikere évről évre gyarapodik, mert vigaszt árulnak a mindenfelől összezsúrdult embereknek, hazugságot s a remény felséges kenyerét, mely soha nem elég, melyre a szenvedő emberiség örökkön éhezni fog.

És nem csupán a meggyötört test rimánkodott a gyógyulásért; a lélek és az értelem is szertekiáltotta nyomorúságát, a boldogság kiolthatatlan szomjúságában lihegve. Boldognak

lenni, a hitre alapozni az élet biztonságát, erre a kemény botra támaszkodva járni utunkat a halálig - ez a vágy zihált a tüdőkben, ezért bukott térdre minden lelki fájdalom, szüntelenül kérve az Isten kegyelmét, szereteteink megtérését, a magunk lelki üdvösségét és másokét, akiket szeretünk. És terjedt, szállt, betöltötte a teret a roppant kiáltás: boldogságot mindörökre, az életben és a halálban!

És Pierre, amint elnézte maga körül a kínlódó betegeket; látta, hogy már nem érzik a kerekék zötyögését, és újabb erőt merítenek minden mérföldtől, mely közelebb viszi őket a csodához. Még Maze-né szava is megeredt, annyira hitte, hogy a Szűz visszaadja a férjét. Vincent-né mosolyogva, szelíden ringatta a kicsi Rose-t, és úgy látta, nem is olyan beteg, mint a sok szegény, félholt apróság, akiket, miközben játszadoznak, a jeges vízbe merítenek. Sabathier úr Guersaint úrral tréfálkozott: azt magyarázta, hogy októberben, ha már neki is lesz lába, mint mindenkinek, kiruccan Rómába, amit évről évre halogat, már tizenöt esztendeje. Vêtné is megnyugodott, a gyomra szagztatását étvágyra magyarázta, és megkérte Jonquièrét, hadd mártogasson egy pohár tejbe néhány szelet kétszersültet. Élise Rouquet pedig, rútságát feledve, fedetlen arccal egy fűrt szőlőt csipegetett. Grivotte is felült, Isidore testvér sem nyögött már, boldog lázat oltott beléjük a sok szép mese, kérdezték, mennyi az idő, alig várták, hogy meggyógyuljanak. Sőt még a férfi is feltámadt egy pillanatra. Amikor Hyacinthe nővér letörölte a verejtéket az arcáról, felnyitotta a szemét, s egy pillanatra mosoly derengett fel vonásain. Még egyszer, utoljára remélt.

Marie langyos kis kezében tartotta Pierre kezét. Hét óra volt; csak fél nyolckor lesznek Bordeaux-ban, s a vonat, hogy behozza az elvesztett percek, örült hajzában, egyre gyorsabban rohan. Végre elült a zivatar, végtelenül tiszta nyugalom szemerélt a tágas, derengő égboltozatról.

- Ó, Pierre, de szép! De szép! - ismételte egyre Marie, és kezének szorítása szíve minden melegét kifejezte.

Azután halkán a férfi fülébe súgta:

- Pierre, az imént láttam a Szűzanyát; a maga gyógyulását kértem, és meghallgatott.

A pap megértette és megrendült, oly isteni fény sugárzott a leány rászögeződő tekintetéből. Marie megfélemezett önmagáról, és az ő megtéréséért imádkozott; Pierre lelkét felkavarta a hívő vágyakozás, mely ebből a drága, szenvedő lélekből ragyogott felé. Mért is ne hihetne ő is egy napon? Őt is egészen megrázta ez a sok rendkívüli történet. A vagon fojtó hősége kábította; oly szájalomra indította a tengernyi emberi nyomorúság, mintha a saját vére hullana. A ragály őt is hatalmába kerítette; maga sem érezte már a való és a lehetséges határait, és ennyi megdöbbentő tény hatása alatt nem tudott már különbséget tenni; nem tudta, mire lelhet magyarázatot, és mit kell elvetnie. Amikor újra felhangzott a szent ének, miközben robogott, teljes gözzel, lázas szédületben robogott egyre a kórházvonat, egy pillanatig béklyót vetett rá ez a makacs rögeszme, elvesztette az uralmát maga fölött, s azt képzelte, hogy ő is hisz, mint a többiek.

5

Bordeaux-ban csupán néhány percig állt a vonat; közben, akik még nem ebédeltek, gyorsan vásároltak némi harapnivalót. Különben a betegek állandóan tejet kortyolgattak, piskótaért nyüggösködtek, mint a gyerekek. És alig indultak el, Hyacinthe nővér máris a tenyerébe csapott:

- Siessünk; gyorsan az esti imát!

És több mint negyedórán át kuszán morajlott a sok miatyánk, üdvözlégy; lelkiismeret-vizsgálatot végeztek, megbánták bűneiket, Isten kezébe ajánlották magukat, a Szűzhöz és a szentekhez könyörögtek, egyszóval megköszönték a jól telt napot, melyet azzal fejeztek be, hogy imádkoztak az élőkért és a meghalt hívekért.

- Az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében... Ámen!

Tíz perccel múlt nyolc óra; a táj, a végtelen síkság lassan alámerült az alkonyatban, roppant távlatok imbolyogtak az esti ködben, s a messzi házikók vidám, sziporkázó fénye átvillant a homályon. A kocsiban pislákoltak a lámpák, sárga fényt hullattak a poggyászok és utasok egyre zötykölődő összevisszaságára.

- Tudják, kedveskéim - szólalt meg ismét Hyacinthe nővér -, hogy Lamothe-nál, körülbelül egy óra múlva elrendelem a szilenciumot. Még egy óráig szórakozhatnak tehát; de legyenek jók, kíméljék magukat. És Lamothe után egy szót se, értik, egy mukkot se akarok hallani; mindenki aludni fog!

Az egész kocsi nevetett.

- Igen, igen; ez a rend, s maguk értelmes emberek, biztosan szót fogadnak.

Reggel óta csakugyan pontosan megtartották az óráról órára előírt ájtatosságokat. Most már végeztek az összes imával, elmondtak minden rózsafüzért, elénekelték a szent énekeket, és vége volt a napnak; rászolgáltak lefekvés előtt egy kis szórakozásra. De nem tudtak mihez kezdeni.

- Kedvesnővér - javasolta Marie -, hadd olvasson fel nekünk az abbé úr egy kicsit! Oly szépen olvas, én pedig hoztam magammal egy kis füzetet Bernadette életéről: olyan bájos történet...

Be sem fejezhette, máris közbekiabáltak; fellobbant bennük a szenvedély, mint gyermekben, ha valaki szép mesét ígér nekik:

- Igen, kedvesnővér! Igen, kedvesnővér!

- Helyes - mondta az apáca -, olvashat, hiszen jó könyvet fog olvasni.

Pierre nem térhetett ki. De szeretett volna a lámpa alá kerülni, s helyet kellett cserélnie Guersaint úrral, aki, akár a betegek, maga is lelkesedett a felolvasásért. S amikor a fiatal pap elhelyezkedett, és kijelentette, hogy elég jól lát, majd kinyitotta a könyvet, a kíváncsiság moraja futott végig a kocsin, a nyakak megnyúltak, áhítatosan, és mindenki a fülét hegyezte. Szerencsére Pierre jó hangja áthatolt a kerekcsattogásán, mely a végtelen lapályon amúgy sem volt egyéb tompa morajnál.

Mielőtt azonban elkezdte volna, szemügyre vette a könyvet. Kis ponyvafüzet volt, katolikus sajtótermék; az egész keresztény világot elárasztják ilyenekkel. A gyatrán nyomtatott olcsó irkaféle kék borítékja, a lourdes-i Boldogasszony merev, ügyetlen, mégis elég bájos, naiv képmását viselte. Ha nem is siet Pierre, egy félóra alatt biztosan végez a felolvasással.

És már kezdte is, kellemesen és erőteljesen csengő tiszta hangján.

- „1858. február 11-én, csütörtökön történt Lourdes-ban, a Pireneusok egyik városkájában. Hideg, kissé borús idő volt. François Soubirous-nak, a szegény, de becsületes molnárnak házában elfogyott a tüzelő, és nem tudtak vacsorát főzni. Louise, a molnár felesége, így szólt második lányához, Marie-hoz: »Eredj rózsát szedni a Gave partjára vagy az erdőbe.« Gave a Lourdes-ot átszelő patak neve.

Marie nővérét Bernadette-nek hívták, nemrég érkezett faluról, ahol derék gazdaemberek szolgálatában pásztorkodott. Vézna, gyenge kislány volt, tiszta lelkű gyermek, de tudománya

csak annyiból állt, hogy el tudta imádkozni a rózsafűzért. Louise Soubirous nem szívesen küldte volna az erdőbe, mert hideg volt, azonban Marie és Jeanne Abadie, a kis szomszéd lány, addig könyörgött, míg el nem engedte.

A három kislány a vízmosás mentén szedegette a száraz gallyakat, és egy barlanghoz jutott, mely egy nagy szikla oldalába mélyedt; a sziklát Massabielle-nek hívják a helybeliek...”

Amint Pierre idáig jutott, lapozott egyet, de kihullott kezéből a füzet. Gyermekesnek tartotta az elbeszélést, idegesítették a sablonos, üres frázisok. Hiszen kezében voltak a rendkívüli történet összes okmányai, töviről hegyre szenvedélyesen tanulmányozta őket, s még mindig édes vonzalmat, végtelen szánakozást érzett, ha Bernadette-re gondolt! Épp az imént tűnődött, hogy akár holnap nekifoghat és tanulmányozhatja a Bernadette-ügyet, ami miatt már régebben készülődött egy lourdes-i utazásra. Épp ez bírta rá, hogy vonatra szálljon. És megint feltámadt benne a kíváncsiság a csodálható leány iránt, akit tisztasága, őszintesége és szenvedései miatt szeretett, de szükségét érezte, hogy az esetet kivizsgálja és megmagyarázza. A lány kétségkívül nem hazudott, csakugyan látta a jelenést, hallotta a hangokat, akár Jeanne d'Arc, és - a katolikusok szerint - akárcsak Jeanne d'Arc, felszabadította Franciaországot. Micsoda erő szülte volt hát ő maga és a műve? Hogyan nőtt ily nagyra ebben a szegény gyermekben a látomás, hogyan kavarhatta fel annyira a hívők lelkivilágát, hogy valósággal új életre keltek a régi idők csodái, és szinte új vallás született, új, szent város közepén, melyre számolatlanul költöttek a milliókat, s ahová tömegek áradata özönlött, olyan rajongással és oly népesen, amihez foghatót a keresztes háborúk óta nem láttak?

Akkor abbahagyta az olvasást, és elmondta, amit tudott, amit kitalált és kikövetkeztetett, mert jóllehet tengernyi tintát pazaroltak már Bernadette esetére, még mindig bőven volt benne homály. Eleget beszélgetett Chassaigne doktorral, ismerte hát a vidéket, a helyi szokásokat és erkölcsöket. És könnyen, meggyőzően beszélt, átélte, amit előadott, tehetséges szónok volt, s ezt jól tudta magáról a szeminárium óta, bár tehetségét soha nem gyakorolta. Amikor észrevették útítársai, hogy sokkal jobban, sokkal részletesebben tudja a történetet, mint a kis könyvben meg van írva, s amikor látták, milyen szelíden s mégis tüzesen adja elő, még feszültebben figyelt mindenki az egész vagonban, és a szenvedő, boldogságáért epekedő sok lélek rajongva adta át magát neki.

Először arról beszélt, hogyan teltek Bartèsben Bernadette gyermekévei. Ott nőtt fel nevelő-anyjánál, Lagûes asszonyságnál, aki előzőleg elvesztette újszülött kisfiát, és azzal segített a koldusszegény Soubirous családon, hogy magához fogadta és nevelte egyik gyermeküket. A négyszáz lelket számláló falu talán egymérföldnyi távolságra van Lourdes-tól, zöld erdőség rejtí, igazi vadon, távol a forgalmas országutaktól. Lejtőn vezet az út: a sövényekkel szétszabdalt, dió- és gesztenyefákkal beültetett kaszálókon gyéren sorakoznak a házak; tiszta vízű, szüntelenül csobogó patakok kísérik a lankás ösvényeket; csupán az ódon román templom emelkedik a vidék fölé egy kis dombtetőn; szinte kiszorítják már a temető sírdombjai. Köröskörül erdős halmok hullámsora vonul; az egész eldugott zugocskát búbájosan üde, harsány-zöld fűtenger övezi, dús táplálékot szíva a nedves talajból, mert a rétek alatt soha ki nem fog a hegységből leszívargó víz.

Alig cseperedett föl Bernadette, máris kenyeret keresett, legeltette a bárányokat hosszú hónapokon át, egyes-egyedül az erdők lombsátra alatt, ahol egy árva lélekkel sem találkozott. Nagy néha pillantotta meg csupán valamelyik domb tetejéről a messzi hegyeket, a Midi-csúcsot, a Viscos-bércet; hatalmas tömegeik tündököltek, vagy homályosan borongtak, az időjárás szerint; más, halványabb hegycsúcsok láncá kísérte őket, megannyi jelenés, félig már foszladozó látomás; mintha álomban lengenének. És a faluvégen, magányosan, a Lagûes-féle ház, ahol még most is ott van Bernadette bölcsője. Rét veszi körül, körte- és diófák; a nyílt

mezősegtől mindössze egy keskeny erecske választja el; könnyű átugrani. Az alacsony épületben csupán két tágas szoba volt a padlásra vezető falépcső jobb és bal oldalán: padlójuk kőlapos, mind a kettőben négy-öt ágy. A kislányok együtt aludtak; este, elalvás előtt, a falra ragasztott szép képeket nézegették, miközben, meg-megtörve a mély csendet, fenyődeszka tokjában komoran kongatta az időt a nagy falióra.

Ó, mily repeső boldogságban élte át Bernadette ezeket a bartrèsi éveket! Lassan fejlődő, csenevész gyerek volt, mindig beteg; a legcsekélyebb légnyomásváltozásra ideges asztma gyötörte, fulladásos rohamokkal. Még tizenkét esztendő korában sem tudott írni-olvasni, csak a vidék nyelvén beszélt, fejletlen maradt, testben-lélekben egyaránt elmaradott. Jó, igen csendes, illedelmes kislány volt, de egyébként semmiben nem különbözött a többi gyerektől, legföljebb nem beszélt túl sokat, inkább a többieket hallgatta. Bár nem volt túl eszes, természetes józansága mégis igen gyakran megnyilatkozott, sőt néha frissen visszavágott, és naiv jókedve gyakran megnevettette környezetét. A rózsafüzért csak nagy kínnal-keservvel tanulta meg. És amikor megtanulta, úgy látszott, nem is töri magát nagyobb tudományért; ezt ismételte reggeltől estelig; a nyáj mellett sem látták másként, mint olvasóval az ujja közt, amint a miatyánkokat és az üdvözlégeket morzsolgatta. És hány óra szállt el így fölötté a füves dombháton, miközben szinte elnyelte a lombok titokzatos, kísérteties homálya, és egy-egy percre pillantotta meg a távoli hegyek koronáját, amint - könnyed álmokképek - szinte lebegtek a napsütésben!

Nap napra telt, s a lányka ott járt-kelt egy álmovilág szűk korláta közt, fel-alá sétáltatta a réten azt az egyetlenegy imát, és ilyenkor, az üde, hús magányban csupán egyetlen kísérője és barátnője volt: a Szűz. És hány kedves téli estét töltött a baloldali szobában, ahol tüzeltek! Nevelőanyjának volt egy pap bátyja, ez néha csodálatos szépeket olvasott föl nekik, szentek történeteit, csodás kalandokat, hogy reszkettek a félelemtől és a gyönyörtől; amikor a földre leszállt a paradicsom, miközben a menny feltáruuló boltozatján elősugárzott az angyalok ragyogása.

Sokszor elnézegették a pap könyveiben a képeket: az Atyaistent, amint dicsőségben ül trónusán; a bájos, szelíd Jézust, feje körül a fénykoszorúval, de főleg a Szűzanyát számtalanszor, aki szemkápráztató fehér, égszínké és arany leplében oly elbűvölő volt, hogy Bernadette néha róla álmodott. De a leggyakrabban mégis a bibliát olvasták; a régi könyv több mint száz esztendeje apáról fiúra szállt a családban; levelei megsárgultak, annyit forgatták. Egyedül Bernadette nevelőapja értett a betűvetéshez; ez, amikor esténként fenn virrasztottak, találomra gombostűt szúrt a lapok közé, és jobboldalt, a lap tetején belekezdett az olvasásba; az asszonyok és gyerekek addig hallgatták feszült figyelemmel, míg végül megtanulták, és könyv nélkül is folytathatták volna.

Bernadette jobb szerette azokat a jámbor olvasmányokat, melyekből a Szűzanya nyájas arca mosolygott elő. Ezenkívül csak egyetlen másfajta könyv szórakoztatta: *A négy vitéz Aymon története*. A könyvecske valamilyen kóbor házaló batyujából kerülhetett oda; sárga fedelének primitív rajzán a négy dalia lovagolt, Renaud és testvérei; valamennyien a híres csataménnek, Bayard-nak hátán; a ló Orlande tündér királyi ajándéka volt. Végeérhetetlen, véres viaskodások dúltak a könyvben, várak emelkedtek és dőltek romba, iszonyatosan csengett Roland és Renaud kardja, amikor összecsaptak, majd Renaud felkerekedett, hogy végre felszabadítsa a Szentföldet. És ott volt még Maugis, a boszorkánymester, csodás varázslataival, azután a napnál is szebb Clarisse hercegnő, az aquitaniai király húga.

Bernadette, ha képzelete olykor nekilendült, alig tudott elaludni, különösen, ha egy-egy estén félretették a könyvet, és valaki kísértethistóriákat mesélt a társaságban. Igen babonás kislány volt, senki rá nem vehette volna, hogy napnyugta után elmenjen a közeli torony mellett,

amelyben az ördög tanyázott. A szomszédság is ájtatos, egyszerű emberekből verődött össze, s a környéken szinte burjánzott a titokzatosság: fák énekeltek, vér gyöngyözött a köveken, és a vándornak, ha nem akart összetalálkozni a hétszarvú szörnyeteggel, mely vesztükbe sodorja a lányokat, nagyon ajánlatos volt három miatyánkot és három üdvözlégyet imádkoznia keresztutakon.

Hát még a megszámlálhatatlan sok rémhistória! Százával mesélhették volna, egészen reggelig, ha egyszer belefoglak. Itt voltak először is a vámpírok, a hatalmas, fehér hegyi kutyák, melyek bőrét szerencsétlen emberekre húzta a gonosz; ha rálőnek a kutyára és egyetlen golyóval leterítik, akkor az ember megszabadul, de ha csak az árnyékát találják, azonnal meghal.

Azután a boszorkánymesterek és boszorkányok végtelen sora! Az egyik ilyen történetet különösképpen szerette Bernadette; egy lourdes-i írnokról szólt, aki látni akarta az ördögöt, és nagypénteken éjjélkor egy boszorkánnyal egy üres telekre ment. Megjelent pompás vörösben az ördög. Azonnal felajánlotta az írnoknak, hogy megveszi a lelkét, amire az színleg rá is állt. Történetesen ott volt az ördög hóna alatt egy nagy könyv; ebbe jegyezte fel mindazokat, akik a városban már eladták neki a lelküket. A ravasz írnok azonban, azzal, hogy tintásüveget vesz elő, egy üveg szenteltvizet húzott ki a zsebéből, és meghintette az ördögöt, aki iszonyatosat ordított, az írnok pedig, felkapva a nagy könyvet, azonnal kerekét oldott. Óriási versenyfutás kezdődött ezután, és tartott egész éjjel, hegyen-völgyön, erdőn és vízmosáson át. „Vissza a könyvet!” - „Nem adom!” És szüntelenül, újra meg újra: „Vissza a könyvet!” - „Nem adom!” De az írnok tudta, mit akar, s amikor kifulladásra, kis híján már-már összeroskadt, berohant a temetőkertbe, megszentelt földre, onnét aztán fittyet hányt az ördögnek, ott lóbálta a könyvet az orra alatt, és megmentette a kárhozattól a sok szerencsétlent, aki aláírt Belzebubnak.

Az ilyen estéken, mielőtt álomba merült volna, Bernadette elmondott magában egy rózsafüzért: örült, hogy felsült a gonosz, de reszketett is, ha arra gondolt, biztosan ismét megjelenik, és megkörnyékezi, mihelyt elfújta a lámpát.

Volt egy tél, amikor minden este a templomban gyűltek össze. Ader plébános úr megengedte, és sokan eljöttek, hogy a gyertyával takarékoskodjanak; nem is fáztak annyira, sokan voltak, melegítették egymást. Bibliát olvastak, együtt imádkoztak. A gyerekek lassanként sorra elaludtak, csak Bernadette nem adta be a derekát; oly jól érezte itt magát, az Isten házában, a keskeny templomajtóban, a vörös-kék bordázatú boltívek között! A hajó végében, patinás, kissé barbár pompában, ott állt a festett és aranyozott, csavart-oszlopos oltár, falain Mária látogatása Szent Annánál és Szent János fővétele. S a kislány szemei előtt, amint lassan legyűrte az álom, a képek harsány színeiből misztikus látomás kerekedhetett, látnia kellett, amint a sebekből vér csöpög, a glóriák lángot lövellnek, s a Szűz újra meg újra megjelenik, és már-már felnyitja kármin ajkait, hogy hozzá beszéljen. Hónapokig teltek így Bernadette estéi, ebben az álmos kábulatban, az elmosódott, díszes oltár előtt, s a mennyei álmképeket, melyek itt kezdtek feltűnedezni, hazavitte magával, és párnái közt szövögette tovább, az igazak álmába merülve, őrangyalának védő szárnyai alatt.

Katekizmusra is ebben az öreg, szerény, de sziklahitú templomban kezdett járni Bernadette. Kevés híján tizennégy esztendő volt már, ráfért, hogy első áldozásra készüljön. Nevelőanyját zsugori asszonynak ismerték; nem járatta iskolába, reggeltől estig dolgoztatta a ház körül. Barbet tanító úr sose látta Bernadette-et az iskolában.

Egy nap azonban, amikor Ader abbé nem jól érezte magát, a tanító helyettesítette, és feltűnt neki a vallásos, szerény leány. A pap nagyon szerette Bernadette-et; gyakran emlegette a tanítónak, hogyha látja, mindig a La Salette-i gyermekek jutnak az eszébe; azok is ilyen egyszerűek, jók és ájtatosak lehetnek; ha megjelent előttük Szűz Mária. Máskor, amint egy

délelőtt a két férfi a falu határában észrevette a kislányt - éppen eltűnt pici nyájával messze a nagy fák között -, a pap többször is visszafordult, és megint kimondta: „Nem tudom, mi van velem, de valahányszor ezzel a kislánnyal találkozom, mintha a kis Mélanie-t látnám, amint a nyáját őrzi a kis Maximinnel.” És nem tudta kivenni fejéből ezt a furcsa gondolatot, mely szinte megjósolta a később történeteket.

És egyszer, katekizmus után, sőt a templomban az esti összejöveten is elmondta az immár tizenkét esztendeje esett csodálatos történetet a Madonnáról, aki tündöklő palástban jár, s a fűszál sem hajlik meg alatta; a Szent Szűzről, aki egy hegyi patak partján megjelent Mélanie és Maximin előtt, nagy titkot árult el nekik, és hírül adta Fia rettentő haragját. A Szűz könnyeiből forrás fakadt e napon, s meggyógyított minden betegséget; a titok pedig azóta is Rómában pihen, pergamenre írva, három viaszpecsét alatt. Mily szenvedélyes figyelemmel hallgathatta ezt a csodás történetet az ébren is álmodó, szótlan Bernadette, hogy magával vigye a lombok magányába is, ahol napjait töltötte, és a juhok mögött ballagva újra átélje, míg vézna ujjacskáik közt szüntelenül peregetek az olvasószemek!

Így töltötte hát Bartrèsben a gyermekkorát. Egyvalami volt csodálatos a csenevész, szegény Bernadette-ben: a szeme, gyönyörű, jelenéseket látó szeme, melyből rajongó fény sugárzott, s álmok rajzoltak, mint a tiszta kék égen átvonuló madárcsapat. Nagy, túl vastag ajka jóságra vallott; fejének szögletes alkata, egyenes homloka, durva szálú, fekete haja a makacs szelídség varázsa nélkül inkább közönségesnek tűnhetett volna. De aki nem merült el a tekintetében, semmit sem vett észre; csupán egy jelentéktelen gyermeket látott, útszéli kolduló leányt, satnya, félénk és alázatos teremtet. Ader abbé bizonyosan a tekintetéből olvasta ki megrendülve mindazt, ami később virágba borult benne; ott láthatta, mily nyomasztó betegség gyötri a kamasz leány testét, ott láthatta a zöld magányt, melyben Bernadette felserdült, a legelő, szelíd bárányokat, amint a nyomukban jár, és bódulatig ismételteti egész nap az angyali üdvözlést, benne láthatta a nevelőanyjánál hallott csodás történeteket, s az esti összejöveteleket a templomban, a megelevenedő oltárképek előtt, s a naiv hit légkörét, mely a leányt körülvette e messzi, hegycsúcsok közé bezárt vidéken.

Január 7-én Bernadette betöltötte tizennegyedik évét; Soubirous-ék látták, hogy Bartrèsben semmit nem tanul, és elhatározták, hogy ismét és végleg magukhoz veszik Lourdes-ba, ahol pontosan járhat katekizmusra, és komolyan felkészülhet az első áldozásra. Két-három hete volt tehát Lourdes-ban, amikor február 11-én, csütörtökön, egy hideg, kissé borús napon...

De Pierre nem folytathatta, mert Hyacinthe nővér felkelt és erélyesen tapsolt:

- Kilenc óra múlt, kedveseim... Szilencium! Szilencium!

Csakugyan, most hagyták el Lamothe-ot; a vonat tompán dübörgött a sötétség mélyein, keresztül a Landes vidék végtelen pusztaságán, melyen szétterült az éjszaka. A kocsiban tíz perce már mukkanni sem lett volna szabad; itt volt a néma alvás, a csendes szenvedés ideje. Most mégis egyszerre zúdult fel mindenki:

- Kedvesnővér! - kiáltotta Marie, és szeme csillogott: - Még csak egy icipici negyedórát! Épp most a legérdekesebb!

Tíz-húsz hang csatlakozott.

- Drága kedvesnővér! Még egy icipici negyedórát!

Mindnyájan várták a folytatást, sarkantyúzta őket a kíváncsiság; mintha még sose hallották volna a történetet, annyira lebilincselte valamennyiüket az előadás számtalan meghatóan és derűsen emberi mozzanata. Le sem vették szemüket Pierre-ről, s a füstös lámpák furcsán világították meg vonásaikat, melyeket megfeszített a figyelem. De nemcsak a betegek érdek-

lódtek; a kocsi végében ülő tíz asszony szegény, csúf ábrázata is arrafelé fordult, megszépülve a hit naivságában: boldogan, hogy egy szót sem szalasztottak el.

- Nem, nem lehet! - kezdte először Hyacinthe nővér - A napirend szigorúan előírja a szilenciумot.

Azonban maga is ingadozott, és annyira elfogta a kíváncsiság, hogy látszott, amint a szíve dobog köténye alatt. Marie nem tágitott, tovább kérlelte; Guersaint úr pedig, aki remekül szórakozott, kijelentette, hogy bele fognak betegedni, ha Pierre nem folytatja tovább. A nővér, látva Jonquière-né elnéző mosolyát, végül is megadta magát.

- Hát jól van, még egy negyedóráskat, de egy perccel sem többet! Megértettük? Nem akarom megszegni a szabályzatot.

Pierre nem szólt bele; nyugodtan várakozott. Azután ugyanazon a messze ható hangon folytatta; kételyén átsugárzott a szájalom a szenvedők és reménykedők iránt.

A történet most már a lourdes-i Petits-Fossés utcában folytatódott. Szomorú, keskeny, lejtős utca ez; szegényes házikók, durván vakolt falak közt kanyarog. Egyik sivár épületében, egy kapufolyosó homálya alatt élt egyetlen szobában a Soubirous család; heten szorongtak itt: apa, anya és öt gyerek. A tenyérnyi, nedves, belső udvar zöldes fényében alig láttak odabenn. Itt aludtak, egymás hegyén-hátán; itt ettek, ha éppen volt mit. Az apa molnár volt; nehezen talált munkát idegeneknél. És ebből a sötét odúból, e földhözragadt nyomorúságból indult ezen a hideg februári napon fát szedni Bernadette, a legidősebb Soubirous leány, húgával, Marie-val, és Jeanne-nal, a szomszéd kislánnyal.

Most kezdődött a szép legenda; Pierre hosszasan elmesélte, hogyan ment le a Gave partjára a három gyerek, a kastéllyal szemközi oldalon, s hogyan jutottak végül a Chalot-szigetre, szemben a Massabielle-sziklával, melytől csupán a Sáv-malom keskeny árka választotta el őket. A községi kondás gyakran legeltette ezen a vad vidéken a malacait, s az állatok, ha váratlan zápor támadt, a Massabielle-szikla tövébe húzódtak, egy kis barlang üregébe, melynek bejáratát felferte a csipkerózsa- és a vadszedér-inda.

A rőzse kevés volt, Marie és Jeanne átgázolt a malomárkon, mert észrevették, hogy odaát egész halom gallyat találnak, amelyet a patak sodort ki a partra; Bernadette pedig, egy kissé kisasszonyosan-kényesen tétozva állott a parton, és nem merte a vízbe dugni a lábát. Ótvaros volt a feje; anyja a lelkére kötötte, hogy jól fogja össze fején a csuklyát, a bő fehér csuklyát, mely szinte világított viseltes fekete ruhája fölött. Mikor látta, hogy a két másik lánytól hiába vár segítséget, megadta magát, kilépett a facipőből, és levetette a harisnyáját. Délre járt az idő, minden percben megkondulhatott a harang a plébániatemplom tornyában, hogy elzengje az úrangyala három versét a felhőktől fátyolos, néma téli ég alatt.

Ekkor valami nagy zavar fogta el Bernadette-et, s olyan viharzúgás morajlott a fülébe, mintha a magas hegyekből orkán csapna a tájra; a fákra pillantott és elképedt: levél sem rezdült sehol. Aztán azt hitte, tévedett, s indult a fapapucsért, mikor ismét fülébe morajlott a zúgás, hatalmasan, most már azonban nemcsak a füle ejtette zavarba, hanem a szeme is: eltűntek előle a fák, nagy fehérség, ragyogó fény kápráztatta el, s ez mintha a sziklán összpontosult volna, a barlang felső boltozatán, egy keskeny, magas hasadékbán, mely gótikus csúcsívre emlékeztetett. A kislány megrémülve hullott térdre. Mi lehet ez, Istenem?! Néha, rossz napjaiban, amikor asztmája különösen megkínózta, éjszakákat végigálmodott, sokszor nyomasztó álmokat, s ezek meg ébredés után is kísérték ólomsúlyukkal, bár gyakran semmire sem emlékezett. Lángnyelvek forogtak körülötte, arca előtt lebegett a nap. Talán az elmúlt éjszaka is efféle álmodott? Elfelejtett álmának folytatása ez? De lassan egy alak bontakozott ki, s mintha egy arcot pillantott volna meg, hófehéren, vakító fénysugárban. Megijedt, hogy az

ördög; emlékezetében életre kelt a sok kísértethistória, és elkezdte imádkozni a rózsafüzért. Azután, amikor a fény lassanként elenyészett, ő pedig átgázolt a malomárkon, és utolérte Jeanne-t és Marie-t, csodálkozva hallotta, hogy ők, bár épp a barlang előtt gyűjtötték a rózsét, semmit se láttak. S a három kislány elbeszélgetett hazafelé: mit is látott hát Bernadette. Ő azonban nem akart felelni: ideges volt, s egy kicsit szégyellte magát; végezetül azt mondta, hogy látott valamit, fehér ruhában.

Ebből szóbeszéd keletkezett, s mind szélesebb hullámokat vetett. Soubirous-ék haragudtak a gyerekes fecsegés miatt, és nem engedték vissza lányukat a Massabielle-hez. De a környéken másról sem beszéltek már a gyerekek, s Bernadette szülei vasárnap végül beadták a derekukat, és elengedték a kislányt a barlanghoz, egy üveg szenteltvízzel, hogy egyszer s mindenkorra kiderüljön, az ördög jelent-e meg ott, vagy valaki más. Bernadette megint látta a fényt, az arc kibontakozott, mosolygott, és cseppet sem ijesztette meg a szenteltvíz. A következő csütörtökön ismét a barlangnál volt a lány: ezúttal többek kíséretében, és csak most mutatkozott előtte a fényességes Hölgy oly határozottan, hogy meg is szólalt végre: „Keress fel itt, gyermekem, két héten át!”

Így öltött a Hölgy mind határozottabb alakot, így lett a fehér ruhás valamiből királynők szépségét elhomályosító Hölgy, amelyet csupán festeni lehet. A szomszédság reggeltől estig kérdésekkel zaklatta Bernadette-et, s a leány eleinte tétovázott, aggodalmaskodott. Később, nyilván a kérdések sugalmazására, mind világosabb lett előtte a kép, végleg életre kelt, s a kislány ezután már mindig egyformán írta le körvonalait, színezte ki alakját.

Szelíd kék szeme volt, ajka mosolygós, mint a rózsá; tojásdad arcán az ifjúság és az anyaság bája egyesült. Fejére fátyol borult, s egészen bokájáig hullott alá; épphogy sejteni engedte csodás szőke hajának szelíd hullámain. Ragyogó fehér ruhájának anyaga nem földi anyagból készült; mintha napsugárból szótták volna. Lazán megkötött égszínkék vállkendőjének két hosszú, lenge szárnya oly könnyű volt, mint a hajnali szellő. Bal karján függött rózsafüzére, gyöngyei fehéren ragyogtak, aranylánc fűzte össze, a végén aranykereszt. És mezíten lábán, imádatos, szűzi, hófehér lábán két rózsá mosolygott, két rózsá aranyból, az istenanya szeplőtelen testének misztikus virágai.

Vajon hol láthatta Bernadette ezt a Szűz Máriát, akinek cifraságok nélküli, primitív szépségén megérzett a nép gyermeki ízlése, és keresetlenségére rányomta bélyegét a tradíció? Miféle képeskönyvben mutatta neki nevelőanyjának bátyja, a derék pap, aki oly sok szép történetet olvasott föl a templomban? Hisz ott nevelkedett Bernadette, festett, aranyozott díszek között; vajon melyik szobron, melyik képen, melyik üvegfestményen figyelte meg? És főleg a rózsák aranszirmait a Szűz lábain, a rajongó szeretetnek ezt a bűbajos ötletét, a női test áhítatos virágba szökkenését, vajon melyik lovagregényből leste el, melyik meséjében emlegethette Ader plébános úr, miféle homályos ábrándkép vetítette Bernadette képzeletébe, míg fel s alá kószált a bartrèsi erdők zöld lombja alatt, vég nélkül mormolva az angyali üdvözlés zsongító tizedeit?

Pierre hangjában ismét benne csengett a meghatottság; nem mondott ugyan ki mindent az előadását hallgató sok egyszerű lélek előtt, de kételye, amellyel magában emberi magyarázatot keresett a csodákra, testvéri szájalommal fűtötte előadását. Épp ezt a bűbajos hallucinációt szerette Bernadette-ben; a finom, nyájas Hölgyet, aki oly kedvesen és udvariasan jelenik meg, és tűnik el megint. Először a nagy fény jelentkezik, majd kialakul a látomás, alig megfigyelhetően, könnyedén lebeg fel s alá, olykor Bernadette felé hajol, s amikor eltűnt, egy darabig még ragyog a fény, majd eloszlik, mint egy kihunyó csillagsugár. Földi hölgynek nem lehet ily rózsafehér arca, földi lény nem őrizheti meg így az első áldozási képek gyermeki tisztaságát. A barlang előtti csipkebokor nem sérti meg imádatos lábát, melyre arany-szirmok simulnak.

És Pierre azonnal elmesélte a többi jelenést is. A negyedik és ötödik: péntekre és szombatra esett; de a tündökletes Hölgy még mindig nem árulta el a nevét, csak némán mosolygott, és üdvözölte a lányt. Vasárnap sírva szólott Bernadette-hez: „Imádkozzatok a bűnösökért.” Hétfőn nagy szomorúságot okozott; nem jelentkezett, nyilván próbára akarta tenni a leányt. Kedden azonban személyes titkot sugott meg neki, azzal, hogy nem árulhatja el senkinek, azután pedig közölte vele feladatát: „Menj és mondd meg a papoknak, hogy építsenek kápolnát e helyen.” Szerdán többször egymás után ezt suttogta: „Vezekeljetek! Vezekeljetek!” - s a gyermek a földet csókolgatva, több ízben elismételte. Csütörtökön így szólt: „Menj a forráshoz, igyál a vízből, és egyél a mellette lévő fűből.” - amit csupán akkor értett meg Bernadette, amikor a barlang mélyén ujja érintésére forrás fakadt a földből: ez volt a bűvös forrás csodája. Majd eltelt a második hét; pénteken nem jött el a Hölgy, de azután pontosan megjelent öt napon át, megismételte parancsait, mosolyogva pihentette szemét alázatos szolgálóleányán, aki immár választottja volt, s aki minden jelenésekor rózsafüzért imádkozott, a földet csókdosta, térden állva kúszott a forrásig, majd ivott és mosakodott. Végül március 4-én, a misztikus találkozók utolsó napján a Hölgy még egyszer nyomatékosan kérte, építsenek kápolnát, hogy az egész földkerekségről oda tóduljanak a népek seregei. Mindazonáltal, akárhányszor faggatták kiléte felől, mindeddig megtagadta a választ, és csupán három hét múlva, március 25-én felelt, összetett kézzel, ég felé emelve tekintetét: „Én vagyok a Szeplőtelen Fogantatás.” Két ízben jelentkezett még, háromhónapos szünettel: április 7-én és július 16-án: az előbbi alkalommal történt a gyertya csodája (Bernadette véletlenül sokáig a gyertyaláng fölött hagyta a kezét, anélkül hogy megégette volna), azután a búcsú következett, az utolsó mosoly, a nyájas, kedves, végső köszöntés. Pontosán tizennyolcszor jelent meg Bernadette-nek; azután soha többé nem mutatkozott.

Most szinte két személy élt Pierre-ben. Folytatta ugyan a szép tündérmesét, a nyomorult betegek vigaszára, de közben az a drága, szármalmas Bernadette lebegett a szeme előtt, akinek gyötrődő testéből oly szép virág fakadt. Egy orvos nyers megfogalmazása szerint az elmoradott, fejletlen tizennégy éves leány, akinek egészségét máris próbára tette az asztma, csupán a hisztéria egyik szabálytalan változatában szenvedett; kétségkívül degenerált infantilis jelenség volt. Heves rohamok nem lepték ugyan meg, krízis közben nem lépett fel nála izommerevség, és álomlátásaira világosan emlékezett, mindez azonban csupán egy különleges eset érdekes tünete sorozata volt; csodának pedig csupán azt nevezzük, amire nem találunk magyarázatot; a tudomány előtt még sok mindent homály borít, hisz a jelenségek változatai az élőlények szerint szinte megszámlálhatatlanok! Hány pásztorlány gyermeki képzeletében jelent már meg a Szűz, mielőtt Bernadette látta volna! Mindig ugyanaz a Hölgy, tündöklő ruhában, ugyanaz a titok, a kibuggyanó forrás, a feladat, a csodák, melyek bűvölete megtéríti az embertömegeket - mi új van mindebben? És mindannyiszor egy-egy szegény gyermek látja a jelenést, s a kép mintha az imakönyvből lépne elő, ugyanaz a hagyományos szépségideál, ugyanaz a nyájas udvariasság, a gyermeteg feladatok azonos célokért: hogy a népek megszabaduljanak a bűntől, hogy templomokat építsenek, hogy a népek a Szűzhöz tóduljanak! S az égi szózatok között sincs semmi különbség: bűnbánatot követelnek. Isten segítségét ígérk; ez esetben csupán egyetlen újdonság volt; a rendkívüli kinyilatkoztatás: „Én vagyok a Szeplőtelen Fogantatás”, és ez a maga váratlanságában szinte úgy hatott, mintha a Szűz, éppen kapóra, maga is megerősítené a dogmát, melyet a pápa hirdetett ki Rómában, három évvel azelőtt. Nem a Szeplőtelen Szűz jelent meg tehát, hanem a Szeplőtelen Fogantatás, maga az elvont fogalom, a tény, a dogma, és valósággal kérdésessé vált, vajon mondhatta-e csakugyan ezt a Szűz. A többi szózatot már hallhatta valahol Bernadette, és lehetséges, hogy úgy ragadtak meg homályosan eltemetve emlékezetében. De honnét került vajon elő ez az egy dolog, hogy a még mindig vitatott dogmának a szeplőtelenül fogant Anya vallomásával nyújtson csodálatos támogatást?

Lourdes-ban kimondhatatlan volt az izgalom, sereglett mindenfelől a nép, már egy-egy csoda is történt, és megindult az elmaradhatatlan üldözés, amely biztosítja az új vallások diadalát. És Peyramale abbé, a lourdes-i plébános - becsületes, egyenes, határozott jellemű, szép szál férfi - joggal mondhatta, hogy nem ismeri a lányt, s egyszer sem látta a katekizmuson. Hol volt tehát a befolyásolás, a lecke, melyet bemagoltattak volna Bernadette-tel? Egyvalami volt csupán: a bartrési gyermekévek: Ader abbé első hittanórái, talán egy-egy beszélgetés, néhány vallási szertartás az új dogma tiszteletére, vagy csupán egy kis érem, amelyet úgy kaphatott ajándékba, s amelyet ezrével terjesztettek akkoriban.

Soha többé nem tűnt fel az az Ader abbé, aki először jósolta meg Bernadette küldetését. Az volt a sorsa, hogy kimaradjon az eseményekből, miután, mint gondos, jámbor kertész, látta, hogyan bontja ki egy kis lélek a virágait. Most pedig homályos erők vihara zúgott szüntelenül az isten háta mögötti falucskából, a zöld lombok mögött megbúvó korlátolt, babonás fészekből, megzavarta a fejeket, terjesztette a misztikum ragályát. Valakinek eszébe jutott egy régi pásztori jóslat, hogy egyszer még nagy dolgok történnek a Massabielle-nél. Más gyerekek is eksztázisba estek, szemük kimeredt, görcs rángatta kezüket-lábukat; nekik azonban az ördög jelent meg.

Mintha az örültség szele söpört volna végig a vidéken. A lourdes-i Porches téren egy öreg hölgy kijelentette, hogy Bernadette közönséges boszorkány; ő látta az ördögi varangy körmét a szemében. Azonban a többi ember, a várost előzőnlő ezernyi zarándok szentként ünnepelte, ruháit csókdosta. Magukból kikelve, hangosan zokogtak, amikor a gyermek, jobb kezében égő gyertyát tartva, baljával az olvasót morzsolva, térdre hullott a barlang előtt. Nagyon megsápadt, megszépült Bernadette; egészen átalakult. Arca enyhén megnyúlt, rendkívüli boldogság tükröződött vonásain, szeme pedig megtelt fénnel; kissé szétnyílt ajkai mozogtak, mintha mormolna valamit, amit nem hallhat senki. Nyilvánvalóan megszűnt a saját akarata, teljesen álmának rabja lett, és annyira feloldódott benne - mert egyforma, különleges körülmények között élt -, hogy ébren sem zökkent ki belőle, csak ezt érezte kétségtelen valóságnak, s ezt élete árán is így vallotta volna, ezt ismételte szüntelenül, makacsul, mindig ugyanúgy, a legapróbb részletekig. Nem hazudott, mert nem tudott, nem bírt, nem akart mást akarni.

Pierre most önfeledten kezdte ecsetelni a kedves, régi Lourdes-ot, a vallásos kisvárost, mely álmosan szunnyadt a Pireneusok tövében. A bércre épült vár, a hét lavedani völgy csomópontján, valaha a hegyvidék kulcsa volt. Azóta romba dőlt, és ma már nem egyéb, mint roskadozó bagolyvár egy zsákutca bejáratában. A modern élet megtorpant a hatalmas, hófedte csúcsok roppant bástyái előtt, és csak a Pireneusokat átszelő - még el nem készült - vasútvonal indíthatta volna meg a társas élet egészséges vérkeringését ebben az eldugott zugban, amely olyan volt, mint egy folyó holt ágának poshadó vize.

Így szunnyadozott hát Lourdes, elfeledve, boldogan, ráérősen, évszázados béke ölen, macskaköves szűk utcáival, fekete házainak márványperemű ablakaival. Az ódon házak ormai még mindig a vártól keletre csoportosultak a legszámosabban; a Barlang út, akkoriban Erdő utca, csupán elhagyatott, járatlan csapás volt, egyetlen ház sem merészkedett le a Gave partjáiig, s a folyó magas fű és görcsös füzesek zavartalan magányában hömpölygette táj ékes hullámain. A Marcadal téren hétköznapi csupán nagy néha sietett át egy-egy háziasszony, vagy sétált végig ráérősen egy-egy nyugdíjas; s vasárnapig vagy vásárig kellett várnia annak, aki ünneplőben akarta látni a lakosságot a főtéren, ahová az állattartó gazdák a messzi fennsíkról behajtották jószágait. A fürdőszezonban a Cauterets és Bagnères felé tóduló nyaralók jelentettek némi forgalmat; napjában kétszer dübörgött át a városon a delizsánsz, de Pau felől gyalázatos volt az út, gázlón kellett átkelni a Lapacán, mely gyakran kiöntött, azon a Lapály

utca meredek kaptatója várta a kocsit, majd a templomtér következett, terebélyes, árnyas szilfaival.

És mennyi nyugalom az öreg templom körül, és benn a félig-meddig spanyol templomban, a tömérdek ódon faragvány, oszlop, oltárkép, szobor között, ahol a misztikusan hunyorgó mécsesek fényében az időtől patinás mezítelen szentek arany víziói derengtek. Ide jártak az egész környékről a hívők, itt legeltették szemüket a misztérium álmoképein. Istentelen egy sem volt közöttük, a népben virult az ősi hit, a céhek testületei védőszentjeik képét vitték zászlaikon, ha felvonultak, és ünnepnapok reggelén a sok konfraternitás egyetlen nagy keresztény családba tömörítette a város lakóit. Az erkölcsi tisztaság úgy tündökölt, mint gyönyörű virágszál egy isteni, kiválasztott edényben. Egyetlen gyanús hely nem csábította züllésre a fiatalembereket, s a lányok a szüzi szépség illatával serdültek fel az Elefántcsont Torony, a Bölcsesség Széke, a Szent Szűz előtt.

Ebből a szent földből sarjadt Bernadette; mily érthető, hogy úgy szökkent virágba, mint üde rózsaszál egy ösvény mellett a vadrózsafán! Egy hitben, tisztességben régimódi föld virága volt; másutt nem tudott volna kivirulni, csak itt nőhetett, fejlődhetett, ilyen elmaradott fajta közt, egy békésen szunnyadozó gyermeknép körében, a vallás erkölcsi fegyelme alatt. És hogyan csaptak fel körülötte azonnal a szeretet lángjai! Mily vakon hittek küldetésében, s mily végtelen vigaszt és reményt merítettek már első csodáiból! A megkönnyebbülés roppant sóhaja tört fel, amikor az öreg Bourriette visszanyerte a látását, és a kis Justin Bouhohorts a forrás jeges vizében életre kelt. Végre közbenjárt a Szűz a kétségbeesettekért, méltányosságra, könyörületre szorította a mostoha természetet! Megkezdődött a mindenható isteni erő új korszaka, mely halomra dönti a világ törvényeit a szenvedőkért, a szegényekért. Naponta követték egymást a mind rendkívülibb csodák, egyre számosabban téve tanúbizonyságot Bernadette igazsága mellett. Mert ő volt az igaz rózsza az isteni kertben, művei jó illattal illatoztak, és körülötte pompáztak a kegyelem és üdvösség minden más virágai.

Eddig jutott el Pierre: már ismét a csodákat sorolta, és a Barlang bámulatos diadalát kezdte volna ecsetelni, amikor Hyacinthe nővér felriadt az elbeszélés hangulatából, és felpattant a helyéről:

- Igazán, elment az eszünk... Néhány perc híján tizenegy óra van... - Valóban. Már jócskán elhagyták Morcenxet és Mont-de-Marsanhoz közeledtek. Az apáca tapsolt.

- Szilencium, kedveskéim, szilencium!

Most már nem volt bátorságuk tovább lázadozni, mert igazat adtak Hyacinthe nővérnek: csakugyan örültséget csinálnak. De milyen kár! Nem hallani a folytatást, kellős közepén félbeszakítani a történetet! A tíz asszony a kocsi végében még dűnnyögött is valamit elégedetlenül; a betegek pedig mintha még egyre hallgatták volna az elbeszélést, feszült vonásokkal, a távolból integető remény csillagsugarába meredve. A szüntelenül megismétlődő csodák határtalan, természetfölötti öröm látomásait ébresztették bennük.

- Most pedig - folytatta vidáman az apáca - egy mukkanást sem akarok, mert különben lesz nemulass!

Jonquièrre-né jóságosan mosolygott:

- Bizony, kedveseim, aludjanak, aludjanak szépen, hogy legyen erejük tiszta szívből imádkozni holnap a Barlangban!

Minden elcsendesült, senki nem beszélt; csupán a kerekek dübörögtek, a vonat csattogó kerekei, amint a mozdony teljes gőzzel robogott a fekete éjszakában.

Pierre-nek nem jött álom a szemére. Mellette Guersaint úr már csendesen horkolt; elégedettnek látszott, bár nyomta a kemény pad. A pap hosszú időn át figyelte Marie tágra nyílt szemét, melyben még benne fénylett a csodás mesék ragyogása. Mint parázs sütt a két szem a papra, majd becsukódott, és Pierre nem tudta, vajon elaludt-e a lány, vagy csak lehunyta szemét és átengedi magát a csodák áradatának. Most már hangosan álmodtak tovább a betegek; fel-felnevettek magukban, és közben fel-felnyögtek, önkéntelenül. Talán látták az arkangyalt, amint húsukba vág, hogy kitépje a bajt. Mások álmatlanul forgolódtak, könnyeiket nyelték, vagy a homályba meredtek.

Pierre pedig, borzongva a felidézett misztériumoktól, tanácstalanul kereste önmagát itt, a szenvedés testvériségének eszelős légkörében, s végül is elátkozta értelmét, azonosította magát e sok egyszerű lélek közösségével, és elhatározta, hogy úgy fog hinni, akár ők. Minek az a szörnyen bonyolult és fogyatékos fiziológiai vizsgálódás Bernadette körül? Mért ne lássuk benne a túlvilág hírhozóját, az isteni titkok kiszemeltjét? Az orvosok mind tudatlanok; kezük durván a dolgokba túr, holott oly édes volna a kisdetek hitével elszenderülni a kép-telenségek bűvös kertjeiben! Egy pillanatra ernyedten adta át magát a gyönyörűségnek, semmire nem keresett magyarázatot, elfogadta, úgy, amint volt, a látnok leányt és csodáinak gazdag kíséretét: teljesen Isten kezébe tette magát, gondolkozzon és akarjon helyette az. És az ablaküvegen át - mert az ablak a tüdővészések miatt zárva volt - a síkságra boruló, végtelen éjszakába meredt.

Valahol arra vonulhatott el a zivatar; csodálatosan tisztán ragyogott az éjszakai ég, mintha éppen lemosták volna. Nagy csillagok tündököltek az égbolt sötét bársonyán, csak az ő titokzatos fényük hullott a felfrissült, néma mezőkre, melyek vég nélkül siklottak tova, magányos, komor álmaikban. És a pusztákon, völgyeken, dombokon rohant, egyre csak rohant a kínok és a szenvedés vonata, kemencehőségben, áporodott bűzeivel, nyomorultan és nyöszörögve, át ezen a felséges, derűs, gyönyörű, enyhe éjszakán.

Éjfél után egy órakor Riscle-en futottak át. Tovább tartott a csend, a kínzó, zötyögős lidércnyomás. Két órakor, Vic de Bigorre-nál tompa nyögés verte fel a vagont; a rossz útszakaszon túrhetetlenül táncolt a kocsi, rázta a betegeket. És csak Tarbes után, fél háromkor törték meg a csendet, hogy még a sötét éjszakában elmondják a reggeli imádságokat. A miatyánkot, az üdvözlégyet és a hiszekegyet imádkozták; kérték az Istent, adja meg nekik a boldogságot, hogy a most következő nap dicsőségének napja legyen. Ó, Istenem, adj elég erőt, hogy elkerülhessem a bűnt, hogy csak a jót tegyem, és minden szenvedést elviseljek!

Most már sehol sem álltak meg Lourdes előtt. Nem kell már háromnegyed óra sem, és Lourdes, a mérhetetlen reménység, felragyog a távol, a kegyetlen, hosszú éjszakában. Ennek a láza fűtötte a gyötrelmes ébredést, és a reggeli kínlódásban, az újra kezdődő iszonyú szenvedésben mindenkit elfogott a végső izgalom.

De főleg Hyacinthe nővér nyugtalankodott a férfi miatt, akinek egyre törölgette izzadságtól veritékes arcát. Még eddig élt; s az apáca virrasztott fölötte; egy szemhunyaszt nem aludt, figyelte halk lélegzetét, azzal a makacs igyekezettel, hogy legalább a Barlangig elviszi.

Most azonban hirtelen megijedt, és Jonquiére-néhoz fordult:

- Gyorsan, kérem, az ecetes üvegcsét... Úgy hallom, elakadt a lélegzete.

Igen, egy pillanat óta nem hallatszott a férfi halk lihegése. Szeme most is zárva volt, a szája félig nyitva; de sápadtabb már nem is lehetett; kihűlt, megszürkült, mint a hamu. A kocsi pedig robogott, csörömpölve, mint egy rakomány ócskavas, és mintha egyre gyorsult volna a robogása.

- Bedörzsölöm a homlokát - folytatta Hyacinthe nővér. - Segítsen, asszonyom.

Egy nagyobb zökkenőnél a férfi hirtelen arcra zuhant.

- Jaj, istenem! Segítsenek! Emeljék föl hát!

Fölemelték; halott volt. Vissza kellett ültetni a kocsizugba, nekitámasztva hátát a válaszfalnak. Úgy ült ott egyenesen, merev derékkal, csupán a feje ringott alig észrevehetően, minden zökkenőnél. Mennydörgő robajával vitte tovább a vonat, miközben a mozdony, mintha csak a megérkezés örömének örülne, metszően dudált, fültépő hejehujával harsonázva szerte boldogságát a csendes éjszakában.

Így utazták végig az utolsó félórát a halottal; azt hitték, sose érnek célhoz. Két kövér könny gördült le Hyacinthe nővér arcán, aki összekulcsolt kézzel imába fogott. Az egész kocsi az iszonyú útitárs rémületében borzongott; ő már túl későn ér a Szűz elé. De a remény erősebb volt a fájdalomnál, hiába élesztette, szította, tépte fel újra a felőrlő fáradtság a régi fájdalmakat, mégiscsak víg énekszóval köszöntötték a diadalmas bevonulást a csodák földjére. Zengett a *Ave maris Stella* a sok beteg ajkon, peregtek a kínok könnyei, kétségbeesve, szinte üvöltve fűjték az egyre fokozódó zivajban, amelyben a remény kiáltásai elmosták a jajsavakat.

Marie ismét Pierre kezére fonta lázas ujjacskáit.

- Ó, istenem, mennyire féltem, hogy meghalok, mielőtt megérkeznénk, s lám, ez a férfi halt meg!... Mi pedig, végre, végre, itt vagyunk!

A pap szinte reszketett a mérhetetlen megindultságtól.

- Igen, mert magának meg kell gyógyulnia, Marie, és ha imádkozik értem, én is meggyógyulok.

A mozdony a kék derengésben még fültépőbben rikoltzott. Megérkeztek; a láthatáron ott hunyorogtak Lourdes lámpafényei. És megint együtt énekelte az egész kocsi Bernadette történetét, a végeérhetetlen hatvan szakaszt, melyben folytonosan visszatér a refrénben az angyal üdvözlő, mint valami vad lidércnyomás, és felnyitja a mennyi révületek távlatait.

MÁSODIK NAP

1

Egy lámpa fénye hullott a pályaudvar óralapjára: három óra húsz perc volt. A peronon, a mintegy száz méter hosszú üvegtető alatt árnyak jöttek-mentek, megadóan, beletörődve a várakozásba. Távol, az éj sötétjében csupán egyetlen jelzőlámpa vöröslött.

Ketten megálltak a sétálók között. A magasabbik, Fourcade atya, boldogasszonyrendi szerzetes volt, az országos zarándoklat vezetője, hatvan év körüli, lenyűgöző jelenség bőcsuklyás, fekete körgallérjában; az este érkezett. Szép arcát őszülő szakáll keretezte; szeme parancsolóan csillogott; értelmet és akaratot sugárzott, akár egy győztes ütközetre készülő tábornoké. Most egyszerre húzni kezdte egy kissé a lábát; köszvényes rohama jelentkezett, és kísérijének, Bonamy doktornak vállára kellett támaszkodnia. A doktor a csodákat megállapító hivatal orvosa volt; borotvált arcú, alacsony, zömök ember; békés, puffadt arcában homályosan, kissé zavarosan hunyorgott a szeme.

Az állomásfőnök épp most rohant ki irodájából; Fourcade atya odakiáltott:

- Sokat késik a fehér vonat, főnök úr?

- Legfőljebb tíz percet, főtisztelendő úr! Félre itt lesz... Nagyobb baj az, hogy a bayonne-i vonat nincs sehol, pedig rég át kellett volna haladnia.

Már futott is tovább, parancsokat osztogatva, majd visszatért, soványan, idegesen; a nagy zarándoklatok alatt szinte éjjel-nappal talpon volt, állandó lázban égett. Ma reggelre a rendes forgalmon kívül tizennyolc szerelvénnel, több mint tizenötezer utassal kell megbirkózni. A két első párizsi vonat, a szürke és a kék, már menetrend szerint megérkezett. De komolyan aggasztotta a fehér vonat késése, annál inkább, mert még a bayonne-i gyorsot sem jelezték; érthető volt az állandó éberség, az állomás személyzetének állandó riadókészülete.

- Szóval, tíz perc múlva megérkezik? - ismételte Fourcade atya.

- Meg, ha csak addig nem kell lezárnunk a pályát! - vetette oda az állomásfőnök, és rohant a táviróhoz.

A pap és az orvos folytatta lassú sétáját. Bámulva állapították meg, hogy soha nem történt még komoly baleset, bármekkora is a felfordulás. Különösen régebben volt leírhatatlan a zűrzavar. És a pap jólesően gondolt vissza 1875-re; akkor rendezte és vezette Lourdes-ba az első zarándoklatot; eszébe jutott az irtózatos, végeérhetetlen utazás, párnák, derékaljak nélkül, félholt betegekkel, akikbe alig tudtak lelket verni, azután a megérkezés, a fejetlen kirakodás, a segédeszközök teljes hiánya; sehol egy heveder, sehol egy hordágy, sehol egy kocsi. Ma egész hatalmas szervezet működött; kórházak várták a betegeket, nem kellett már csűrökben, szalmán feküdniük. Micsoda megrázkódtatás volt a szerencsétleneknek! Micsoda vasakat, micsoda hit fűtötte a férfit, aki ideterelte őket, a csodához! S az atya szelíden rámosolygott a műre, melyet megalkotott.

Megkérdezte a doktort, miközben szelíden a vállára nehezedett:

- Hányan is vettek részt a múlt évi zarándoklatokon?

- Úgy kétszázezer körül. Régóta ennyi az átlag... A Szűz megkoronáztatásának esztendejében ez a szám ötszázezerre emelkedett. De ez rendkívüli alkalom volt; hatalmas propaganda kellett hozzá. Persze, nem lehet mindig ekkora tömeg.

Hallgattak, majd a pap halkan megszólalt:

- Természetesen... Művünket Isten áldása kíséri; napról napra szebben virul; majdnem kétszázötvenezer frank kegyes adomány gyűlt össze erre a zárándoklatra is. Az Úr pedig velünk lesz; hiszem, hogy holnap is számos gyógyulást jegyezhet fel, doktorom.

Hirtelen másra fordította a szót:

- Dargelès atya nem érkezett meg?

Bonamy doktor tétova mozdulattal jelezte, hogy nem tudja. Dargelès atyának külön feladata volt: ő szerkesztette a *Barlangi Hírlap*-ot. A Szeplőtelen Fogantatás rendjéhez tartozott; ennek szerzetesei a püspök rendeletére telepedtek meg Lourdes-ban, és a város korlátlan urai lettek. Mikor azonban a boldogasszonyrendi barátok megérkeztek Párizsból az országos zárándoklattal, melyhez Cambrai, Arras, Chartres, Troyes, Reims, Sens, Orléans, Blois és Poitiers hívő népe is csatlakozott, némi tüntető éllel, teljesen a háttérbe húzódtak; nem mutatkoztak sem a Barlangban, sem a Bazilikában; látszólag átadták a kulcsokat is, a felelősséget is. Perjelük, Capdebarthe atya, termetes, inas férfi, mintha szekercével nagyolták volna ki - afféle paraszti figura, a föld vörhenyes, mogorva derengésével durva vonásain -, egyszerűen láthatatlanná vált. Csupán a behízelt módorú, tömzsi Dargelès atya volt jelen mindenütt; buzgón gyűjtötte újságjának az anyagot. De ha eltűntek is szem elől a Szeplőtelen Fogantatás szerzetesei, jelenlétük mindenütt érezhető volt a hatalmas díszletezés mögött; versenytárs nélküli, titkos erejük elevenen lüktetett, és szünet nélkül munkálkodott a rendház virágzásán és diadalán. Tökét kovácsoltak még alázatosságukból is.

- Igaz - fűzte tovább vidáman Fourcade atya -, hajnali kettőkor kelni nem nagy öröm... De mit szólnának az én szegény gyermekeim, ha nem várnám őket a pályaudvaron?

„Az én szegény gyermekeim” - így nevezte a betegeket, a csodák nyersanyagát, és éjjel-nappal bármikor kiment az állomásra, hogy ott legyen, amikor befut a fehér vonat, a kínok siralmas vonata.

- Három óra huszonöt; még öt perc - szólt Bonamy doktor, s az órára pillantva egy ásitást nyomott el; készséges viselkedése ellenére is igen bosszús volt, hogy kora hajnalban kizavarták az ágyból.

A fedett, sétányszerű peronon folytatódott a lassú séta a vak éjszakában, melybe gázlángok fénye hintette sárga foltjait. Egy dragonyostiszt, papok, redingote-os úriemberek homályba vesző alakjai jöttek-mentek megállás nélkül; kisebb csoportokba verődtek, hangjuk alig volt több, mint halk mormogás. Mások a padokon üldögéltek az épület homlokzata előtt; beszélgettek vagy türelmesen, tétova tekintettel meredtek az előttük elterülő mezők éjszakai homályába. Élesen rajzolódtak ki a nappali fényben úszó irodák és várótermek ajtóinak négyszögei, és már minden csillogott-villogott a sötétben, ahová beláttak a peronon várakozók: látták a márványasztalokat, a kenyereskosarakkal, gyümölcscsel, palackokkal, poharakkal megrakott polcokat.

Különösen élénk volt a sürgölődés jobb felé, az üvegtető alatt. Innen fogják majd a gyorsáruraktáron át elszállítani a betegeket. Hordágyak és kiskocsik egész tömkelege, párnák és matracok hegyei zárták el a széles gyalogjárót. Itt gyülekeztek, három csoportban, a hordágyvivők, minden rendű és rangú fiatalemberek, javarészt azonban a legjobb körökből, ruhájukon a narancskeretes vöröskereszttel; valamennyi vállán ott a sárga bőr szállítóheveder. Nem egy

közülük, amint a helybeliektől látta, kényelmes baszk sapkát nyomott a fejébe. Némelyek, mintha távoli expedícióra indulnának, térdig érő lábszárvédőkben díszlegtek. Egyik-másik dohányzott; volt, aki tolókocsijában elheveredve szunyókált, vagy a közeli gázlámpa fényében újságot olvasott. Távolabb egy csoport szolgálati kérdéseken vitatkozott.

Hirtelen valamennyi hordágyvivő nagyot köszönt. Kövér, jóságos arcú, fehér hajú, atyáskodó férfi érkezett; nagy kék szemében gyermeki hiszékenység. Suire báró volt, az egyik legnagyobb pénzü ember Toulouse-ban, a Segítő Miasszonyunk Ápolóinak elnöke.

- Hol van Berthaud? - fordult fontoskodó arccal egyszerre valamennyiükhöz. - Hol van Berthaud? Beszélnem kell vele.

Mindenki igyekezett felelni; csak úgy röpködött a sok ellentmondó felvilágosítás. Berthaud volt a hordágyvivők parancsnoka. Egyesek Fourcade főtisztelendő úrral látták a parancsnok urat, mások azt állították, hogy az állomás udvarán található; ott ellenőrzi a tolókocsikat.

- Ha az elnök úr óhajtja, hogy megkeressük a parancsnok urat...

- Nem, nem, köszönöm! Megtalálom én magam is.

Berthaud pedig épp ezalatt egy padra telepedett a pályaudvar túlsó végén, és Gérard de Peyrelongue-gal, fiatal barátjával beszélgetett. A negyvenes éveket taposta, szabályos, kellemes, széles arcát még mindig ügyészi pályafutására emlékeztető, gondosan ápolt pofaszakáll keretezte. Harcos legitimista családból származott, s maga is a legreakciósabb nézeteket vallotta; államügyész volt a délvidék egyik városában; május 24-én pedig, a kongregációellenes rendeletek idején, sértő hangú levelet írt az igazságügyminiszterhez, és nagy feltűnést keltve lemondott. De nem tette le a fegyvert; tiltakozásképpen beállt a Segítő Miasszonyunk Ápolóinak Egyesületébe, minden évben tüntetőleg megjelent Lourdes-ban, mert szilárdan hitte, hogy a zárandoklatok kínosak és ártanak a köztársaságnak, és csupán a Szent Szűz állíthatja vissza a monarchiát, afféle csodával, amilyeneket bőkezűen osztogat a lourdes-i Barlang látogatói közt. Egyébként igen józan ember volt, derűs kedély, aki joviális részvétellel kezelte a sok szerencsétlen beteget, gondoskodva szállításukról az országos zárandoklat három napja alatt.

- Szóval, kedves Gérard-om - szólt a mellette ülő fiatalemberhez -, az idén megnősülünk?

- Meg, ha lesz asszony kedvemre való - válaszolt a másik. - Igazán adhatnál jó tanácsot, kuzin.

Az alacsony, sovány, vörös Gérard de Peyrelongue - csontos arc, feltűnően erős orr - tarbes-i volt; ott haltak meg nemrégiben a szülei, akiktől hét-nyolcezer frank évjáradékot örökölt. Nagy ambíció fűtötte; befolyásos rokonokat akart, akiknek keze messzire elér, és akik jól megtolhatják a szekerét; ehhez azonban nem talált megfelelő asszonyt a szülőföldjén. Ezért lépett be az Ápolók egyesületébe, és minden évben Lourdes-ba zárandokolt, futva a ködös remény után, hogy az úrihölgyek és kisasszonyok seregében majd csak rátalál a hívők közt arra a családra, melyre támaszkodnia kell, ha e sárteken karriert akar. De habozott; több menyasszonyjelölt is volt már a láthatáron - egyiket sem találta egészen megfelelőnek.

- Te ismered az életet, kuzin; igazán adhatnál tanácsot... Itt van Lemercier kisasszony; a nénikéjével érkezik. Dúsgazdag; úgy hallom, több mint egy milliója van. Csakhogy nem tartozik a jó társasághoz, s azt hiszem, egy kicsit tyúkeszű.

Berthaud megcsóválta a fejét.

- Megmondtam már: én Raymonde-ot választanám, a kis Jonquièrre kisasszonyt.

- De annak egy vasa sincs!

- Igaz, alig van meg a betevő falatjuk. Azonban szemrevaló, jól nevelt és főleg - nem igényes, nem költekező. Márpedig ez itt a lényeg; mert mire mégy a gazdag lánnyal, ha megeszi a hozományát? Azután meg ismerem is a hölgyeket alaposan; a legbefolyásosabb szalonokban találkozom velük a báli szezonban. És végül ne feledd a diplomata nagybácsit, akinek - sajna! - volt mersze megmaradni a köztársaság szolgálatában, és azt csinál majd az unokaöccséből, amit akar.

Gérard egy pillanatra megingott, majd ismét bizonytalan tépelődésbe merült.

- Egy vasa, egy vasa sincs! Nem; lehetetlen... No jó, majd meggondolom, bár félek, félek a dologtól!

Berthaud felnevetett.

- Aki nagyravágyó, legyen merész! Titkári állás az egyik nagykövetségen; ennyi máris bizonyos... A hölgyek most érkeznek a fehér vonattal. Szánd el magad, udvarolj.

- Nem! Nem!... Gondolkozom még egy kicsit.

Valaki félbeszakította őket. A félreeső zug, ahol ültek, oly gyér világítást kapott, hogy Suire báró az előbb észre sem vette őket, amint elhaladt előttük; most azonban felismerte a volt államügyész kedélyes nevetését. S mint akinek mindig ezerféle tennivaló nyüzsg a fejében, azonnal, lélegzetvétel nélkül ontotta az intézkedéseket a kocsikról, a kirakodásról; fájtalta, hogy a csakugyan túl korai időpont miatt nem vihetik rögtön a Barlanghoz a betegeket. Addig a Hétfájdalmú Boldogasszony kórházban kell őket elhelyezni, hadd pihenjenek egyet a kimerítő utazás után.

Miközben a báró és a hordágyvivők parancsnoka megbeszélték a szükséges intézkedéseket, egy pap ült le melléjük a padra; kezét szorított Gérard-ral. Des Hermoises abbé nem lehetett több harmincnyolc évesnél: a jól fésült, kölnis, csinos, társaságbeli pap típusa, a nők kedvence volt. Ez a megnyerő modorú, független pap, mint sokan mások is, csupán szórakozásból jött Lourdes-ba; és szép metszésű szemében ott hunyorgott a minden bálványimádást lenéző felsőbbes kétely derűs, izzó parazsa. Hitetlen éppen nem volt, és meghajolt az egyház előtt, hivatalos nyilatkozat azonban még nem jelent meg a csodákról, s a pap bármely percben készen állt a vitára. Ő is tarbes-i volt, ismerte Gérard-t.

- Érdekes élmény ez a várakozás éjjel a pályaudvaron!... Egy hölgyet várok; valaha lelkiatyja voltam Párizsban, de nem tudom, melyik vonattal érkezik. Amint látja, mégis itt vagyok, annyira élvezem.

S amikor egy másik pap ült melléjük - öreg, falusi plébános -, kegyesen beszédbe ereszkedett vele, a lourdes-i táj szépségét dicsérte, s elmondta, micsoda látványosság lesz, amikor néhány perc múlva, a felkelő nap fényében kibontakoznak a hegyek.

Az izgalom újabb hulláma csapott át a pályaudvaron. Az állomásfőnök rohanva kiáltozta parancsait. Fourcade atya, köszvénye ellenére, eleresztette Bonamy doktor vállát, és gyorsan a főnökhöz lépdelt.

- Az az átkozott bayonne-i gyors akadt el valahol! - válaszolt a vasutas. - Pontosabb értesülések kellenek; nagyon nyugtalan vagyok.

De máris felcsendült a jelzőharang; egy váltóór lámpását lengetve berohant a sötétbe, messzebb egy szemafor karja integetett.

- No végre, a fehér vonat! - kiáltotta az állomásfőnök. - Remélhetőleg lesz időnk kirakni a betegeket a gyors átfutása előtt.

Azzal tovább loholt, Berthaud Gérard-t szólította, aki az egyik hordágyvivő csoport parancsnoka volt, azután ők is szaladtak az embereikhez, akiket Suire báró épp most riasztott. Mindenfelől gyülekeztek a hordágyvivők; sűrögve kezdték áthúzni a vágányokon a tolókocsikat az érkezési vágányhoz, mely még sötétben állt a szabad ég alatt. Nemsokára egész halomban tornyosultak a vánkások, derékaljak, hordágyak, használatra készen, s már jött Fourcade atya, Bonamy doktor, a dragonyostiszt, jöttek a papok, az urak, hogy ők is jelen legyenek a betegek érkezésénél. Messze, a távolban, a sötét síkságon még csupán a mozdony lámpása látszott; egyre növekvő vörös csillag. Fültépő sípolás hasított az éjszakába. Majd az is elhallgatott, és csupán a gőz lihegése hallatszott, s a fokozatosan lassító kerekek tompa robaja. Most tisztán felcsendült a szent ének, az egész vonat zengte a dalt Bernadette-ről, szólt a refrén lidércesen: *Ave, ave Maria*. És jajgatva, énekelve futott be Lourdes-ba és megállt a szenvedések és a hit vonata.

Már nyíltak is a kocsiajtók, tolongott kifelé az egészséges zarándokok és járóbetegek sokasága, elárasztva az állomás peronját. A gyér gázlángok csupán gyenge világot vetettek a szegényes, jellegtelen ruházatú tömegre, mely mindenféle csomagokkal, kosarakkal, bőröndökkel, ládákkal cipekedett, s a kijáratot kereső utasok rémült nyájának tülekedéséből, a durva könyöklésből kiáltások törtek föl, elszakadt hozzátartozók szölongatták egymást, mások pedig, akiket vártak, boldogan ölelték meg rokonaikat, barátaikat. Egy asszony bamba mosollyal szólt: „De jót aludtam!” Egy pap megmarkolta a poggyászát, és elköszönt egy nyomorék hölgytől: „Sok szerencsét!” A legtöbbjükéről az a tanácstalan, fáradt jókedv sugárzott, amely erőt vesz a kirándulókon, amikor ismeretlen pályaudvaron leteszi őket a vonat. Végül a hajnali sötétben már teljesen eluralkodott a fejetlenség és a zűrzavar; a vasutasok hiába kiáltozták rekedtre magukat, hogy sietnessék a kiürítést: az utasok nem is hallották a szavukat.

Hyacinthe nővér fürgén leszállt a kocsiból, Claire des Anges nővérré bízta a halott férfit, és egy kissé zavarodottan futott a büfékocsihoz, remélve, hogy Ferrand segít rajta. Szerencsére épp a kocsi előtt találta Fourcade atyát, s halkan elmondta neki, mi történt. A pap leküzdötte megütközését, Suire bárót szólította, aki épp arra haladt, s a füléhez hajolt. Néhány másodpercre halk tanácskozás következett. Azután a báró nekiiramodott; átszelte a tömeget két hordágyvivő kíséretében, akik fedett hordággal követték. És a megérkezés izgalmai közt, anélkül hogy a zarándokok tovább foglalkoztak volna vele, elvitték a férfit, mintha csupán eszméletét veszttette volna; a két hordágyvivő követte a bárót, és a gyorsáruraktárban, a hordók mögött, ideiglenesen a földre tette a halottat. Egyikük - egy alacsony, szőke fiatalember, egy tábornok fia - ott maradt, őrizni a testet.

Hyacinthe nővér közben visszatért kocsijához, miután megkérte Saint-François nővért, várjon rá az állomás udvarán, a bérelt kocsi mellett, amely a Hétfájdalmú Boldogasszony kórházba szállítja őket. És amikor kijelentette, hogy elindulás előtt még segít kirakni a betegeit, Marie tiltakozott.

- Nem, kedvesnővér, velem ne törődjön! Hadd legyen én az utolsó... Apám és Froment abbé épp a teherkocsihoz mentek a kerekekért; megvárom őket; tudják, hogyan kell a kocsimat összeszerelni; ők majd gondoskodnak rólam, ne féljen.

Sabathier úr és Isidore testvér is kérte, hagyják őket, míg a tömeg sűrűje szét nem oszlik. Jonquiére-né gondjaiba vette Grivotte-ot, s megígérte, hogy Vêtunének is szerez tolókocsit.

Erre Hyacinthe nővér azonnal útnak eredt, hogy a kórházban mindent előkészítsen. A kis Sophie Couteau-t is magával vitte, Élise Rouquet-val, akinek arcát gondosan eltakarta. Maze-né még őket is megelőzte, Vincent-né pedig máris a tömegben tülekedett; eszméletlen kislányát magához szorította, és csupán egy gondolata volt, ezt forgatta a fejében szinte eszelő-

sen: rohanni a Barlangba, a Szűz lába elé helyezni a gyermeket. A kijáratnál most már taposták egymást az emberek. Ki kellett nyitni a raktárajtókat is, hogy a rengeteg utas hamarabb elvonuljon, s a portások, azt sem tudva, hogyan szedjék össze a jegyeket, sapkájukat tartották az utasok elé, és hullott, záporozott a sapkába a sok kis kartonpapír.

Az állomás három oldalról körülépített, hatalmas, szögletes udvarán is rendkívüli volt a zsidobongás: ezerféle kocsis torlódott össze.

A járda széléhez farolt szállodai omnibuszok nagy feliratain a legszentebb nevek: Jézus, Mária, Szent Mihály, Jézus Szíve, Rózsafüzér. Azután nagy összevisszaságban a mentőkoscsik, csészák, homokfutók, turistakocsik, számárkordék; a kocsisok ordítottak, káromkodtak, s a félhomály, melyet megszagattott a lámpák éles fénye, még csak fokozta a zűrzavart. Az éjszakai néhány óras zivatar után még latyakban csapkodott a lovak patája; a gyalogosok is bokáig gázoltak a sárban. Vignerón úr, akit felesége és Chaise-né követett kétségbeesve, ölében vitte a kis Gustave-ot, mankóstul, a Jelenések Szállodájának omnibusza felé; majd a hölgyekkel együtt ő is felszállt a kocsiba. Maze-né kissé összeborzongott, mint a macska, ha fél, hogy besározdik a lába; intett egy ócska batár kocsisának, felszállt és csendesen eltűnt, miután megadta a Kék Apácák kolostorának címét. Most végre Hyacinthe nővér is felszállhatott Élise Rouquet és Sophie Couteau társaságában egy lócás-szekérre, ahol már ott találta Ferrand-t meg Saint-François és Claire des Anges kedvesnővért. A kocsisok megcsapkodták kis mokány lovaikat, s a kocsik, mintha az ördögök kergetnék, az utasok nagy sikoltozása közt, a sarat vágva nekiiramodtak.

Vincent-né pedig egyre csak állt, tétován, a kavargó emberáradatban, nekivágjon-e már az útnak, drága terhével a karján. Időnként nevetést hallott maga körül. Jaj, ez a latyak! És az asszony népe felemelte a szoknyáját, és sietett tovább. Vincent-né várt, s amikor az udvar egy kissé kiürült, elszánta magát. Csak meg ne csússzon, el ne essen valahogy a tócsákban, ebben a sötét éjszakában! Amint a lejtős út elejére eljutott, helybeli asszonyokat pillantott meg; csoportokba verődve csaptak le az érkezőkre, szállást, kosztot ajánlottak, kinek-kinek erszénye szerint.

- Asszonyom - fordult Vincent-né az egyikükhöz -, lenne szíves megmondani, melyik úton jutok a Barlanghoz?

De az válasz helyett olcsó szobát kínált neki:

- A szállodákban minden hely foglalt, úgysem kap szobát... Enni talán még tud, de ágyat nem talál sehol.

Enni, aludni! Törődött is ezzel Vincent-né, amikor harminc sou volt összesen a zsebében; ennyije maradt az utazás költségeinek kifizetése után!

- Asszonyom, legyen szíves, merre juthatok a Barlanghoz?

A lesben álló nők között volt egy természetes, erős leányzó, kacér szolgálónak kiöltözve; tiszta, ápolt kezű teremtes. Nem szólt, csupán szelíden vállat vont. Egy vállas, piros arcú pap haladt arra; a lány elébe rohant, bútorozott szobát ajánlott, nem tágitott mellőle, egyre sugdosott a fülébe.

Egy másik lány végül is megszánta Vincent-nét.

- Ide figyeljen! - szólt hozzá. - Menjen itt le ezen az utcán, forduljon balra, és ott van a Barlang.

Benn, a pályaudvar érkezési oldalán folytatódott a tülekedés. Az egészséges zarándokok és a járóbetegek lassan elvonultak, és valamelyest szabaddá tették a járdát, de a súlyos betegek még mindig a helyükön voltak, s nem volt könnyű őket kirakni és elszállítani. S főleg a hordágyvivők kapkodtak, száguldoztak örülten fel s alá kocsijaikkal, hordágyaikkal, szinte roskadozva nyomasztó munkájuk súlya alatt, s azt sem nagyon tudták, hol fogjanak dologhoz.

Berthaud törtetett át a tömegen, nyomában Gérard-ral; egy gázlámpa alatt két hölgyet és egy fiatal lányt pillantott meg; szemlátomást vártak valakire. Megismerte Raymonde-ot, s egy erőyes mozdulattal megállította kísérlőjét.

- Á, kisasszony, igazán örülök, hogy láthatom! Kedves édesanyja jól van? Jól utaztak?

És választ sem várva, bemutatta Gérard-t:

- Barátom, Gérard de Peyrelongue úr.

Raymonde tiszta, mosolygós tekintete alaposan végigvizsgálta a fiatalembert:

- Azt hiszem, egy kissé már ismerem is Peyrelongue urat. Már volt szerencsém hozzá itt Lourdes-ban.

Gérard úgy érezte, hogy unokabátyja ajtóstul ront a házba, s mivel elhatározta, hogy ily könnyen nem köti le magát, válasz helyett csupán meghajolt, rendkívül udvariasan.

- A mamát várjuk - folytatta Raymonde. - Sok dolga van; súlyos betegeket hozott.

A csinos kis Désagneaux-né, rakoncátlan szőke hajával, hangoskodva kezdte magyarázni, hogy úgy kell Jonquiére-nének, mért utasította el, amikor ajánlkozott; és szinte toporzékolt a türelmetlenségtől, annyira szeretett volna már tenni-venni, segíteni. Volmarné eközben a háttérben álldogált, némán, közönyösen, de rendszerint fátyolos, gyönyörű szemében szinte szikra parázslott, átsütve a homályon, mintha keresne valakit.

E pillanatban hirtelen meglódult a sokaság. Dieulafayné emelték ki első osztályú kocsijából, és Désagneaux-né akaratlanul is szánakozva felkiáltott:

- Ó, a szerencsétlen!

Valóban, megrendítő látvány volt a fiatalasszony; fényűző csipkái között, mintha koporsóban feküdne; szinte széteső emberi roncs, amint a járda szélén hever, s várja, hogy elvigyék. Férje és nővére mellette állt, igen elegánsan, igen szomorúan; az egyik inas előreszaladt a bőrdöngőkkel, megnézni, megérkezett-e már az udvarra a táviratilag rendelt nagy hintó. Feltűnt Judaine abbé is, s amikor két ember felemelte a beteg nőt, fölébe hajolt, elköszönt, néhány jóságos szót szólt hozzá, amit a beteg szemlátomást nem is hallott. Az öreg pap utánanézett egypár pillanatig, azután Berthaud-hoz fordult, aki ismerőse volt:

- Szegény emberek! Hiszen ha pénzért kaphatnák a gyógyulást! Azt mondtam nekik, hogy a Szűzanya szemében a legnagyobb kincs az imádság, s remélem, eleget imádkoztam magam is, hogy megkönyörüljön rajtuk az ég... De azért nem jöttek üres kézzel: csodás aranylámpást hoztak a Bazilikának; igazi remekmű, aranyfoglatos drágakövekkel... Bárcsak kegyesen rámosolyogna a Szeplőtelen Szűz Mária!

Rengeteg efféle ajándékot hoztak a zarándokok; óriási virágcsokrokat cipeltek a Bazilika felé, épp most például egy faállványra szerelt háromsoros rózsakoszorút. S az öreg pap elmondta, hogy még itt a pályaudvaron át kell vennie egy templomi zászlót, a szép Jousseurnének, a beteg asszony húgának adományát.

Közben megérkezett Jonquiére-né, és megpillantotta Berthaud-t és Gérard-t.

- Könyörgöm, uraim, menjenek ide ehhez a vagonhoz. Segítő kézre van szükség; három-négy beteget kell még kirakni... Én már feladtam, teljesen tehetetlen vagyok.

Gérard, most, hogy már üdvözölte Raymonde-ot, rohant; Berthaud pedig azt tanácsolta Jonquiére-nénak, hogy egy percet se időzzön tovább a peronon; esküdözött, hogy nincs rá itt semmi szükség, bízta csak embereire a betegeit: háromnegyed órán belül ott lesz a kórházban valamennyi. Az asszony végül is megnyugodott, és Raymonde-dal és Désagneaux-néval együtt kocsiba szállt. Volmarné az utolsó pillanatban eltűnt, mintha hirtelen türelmét veszítette volna. Még látták, amint egy ismeretlen úrhoz lép; nyilván valamilyen felvilágosításért. Nem baj, a kórházban majd viszontlátják.

Berthaud a vagon előtt találta Gérard-t, amikor az harmadmagával épp Sabathier úr kirakásán fáradozott. Alaposan próbára tette őket, s már azt hitték, soha nem sikerül kiemelniük a kocsiajtón a hatalmas, kövér férfit. Pedig beemelni sikerült. Még két hordágyvivőt kellett odaküldeni, körül, a másik bejárat felől, így aztán végre lerakhatták a peron kövezetére. Hajnalodott, a sápadt derengésben kibontakozott a peron, egy rögtönzött mentőállomás minden nyomorúsága. Grivotte már ott hevert eszméletlenül egy matracon; várták, hogy érte jöjjenek; Vétunét egy gázlámpához kellett támasztani, mert olyan rohama volt, hogy a legcsekélyebb érintésre felüvöltött. A kesztyűs hordágyvivők, ügyel-bajjal kormányozták kiskocsijaikat; szegény, piszkos asszonyokat tologattak, lábuknál öreg szatyor; a merev tagokkal, némán, szomorúan heverő betegek rettegve néztek jobbra-balra az összegabalyodott hordályakon, miközben egy-egy nyomorék mégiscsak átcsúszott a tülekedésen: itt egy fiatal sánta pap, ott egy gnómszerű, púpos, féllábú kisfiú bicegett tova a csoportok között. Amott egész csödület keletkezett egy hétrét görnyedt férfi előtt, akit úgy összefacsart a paralízis, hogy valósággal összehajtván kellett felrakni egy felfordított székre, lábbal és fejjel lefelé.

Éppen tetőpontjára hágott a zűrzavar, amikor az állomásfőnök kiáltozva rohant elő:

- Jelzett a bayonne-i gyors!... Siessünk! Siessünk! Három perc múlva érkezik.

Fourcade atya alakja kimagaslott a tömegből; még mindig Bonamy doktorra támaszkodva vidáman buzdította a legnyomorultabbakat; most magához intette Berthaud-t:

- Először rakják ki valamennyit; elszállítani ráérnek azután.

Bölcs tanács volt; be is fejezték a kirakodást. Csupán a türelmesen várakozó Marie maradt a kocsiban. Végre feltűnt Guersaint úr meg Pierre a két pár kerékkel, és Pierre nagy sietve kiemelte a lányt; csak Gérard segített neki. Marie oly könnyű volt, akár egy didergő, fázós kismadár; csupán a ládával kellett bajlódniuk. Azt a két férfi azonnal rátette a kerekre, melyeket a láda oldalához szereltek. És ha nincs a tömeg, Pierre azonnal tovaördítette volna Marie-t.

- Siessünk! Siessünk! - ismételte az állomásfőnök.

Ő maga sem volt rest segíteni: tartotta egy-egy beteg lábát, amíg kiemelik a kupéból, tolt a kiskocsikat, segített szabaddá tenni a járda szélét. De egy másodosztályú kocsiban egy asszony, aki utoljára maradt, éppen most kapott idegrohamot. Üvöltött, hadonászott. E percben lehetetlen volt akár egy ujjal is hozzányúlni. És közben jött a gyors, szakadatlanul jelezte a villanycsengők csörömpölése! Nem volt mit tenni: rázárták a nőre a kocsiajtót, kitérővágányra tolták a vonatot; ott is marad három napig, úgy, amint van, s azután ismét felveszi zarándok- és betegrakományát. A távolodó szerelvény felől szünet nélkül üvöltözött a nyomorult asszony, aki mellett egy apáca maradt őrizetül; a kiáltások egyre csendesedtek, mint amikor egy szegény, erőtlen gyermeket sikerül végre lecsillapítani.

- Istenemre! - dörögte az állomásfőnök: - Legfőbb ideje volt!

Már dübörgött is elő gőzfelhőben a bayonne-i gyors, és végigszáguldozott, mint a villám, a pályatesten, amely mellett, a járdán, ott hevert szétszórva egy kiforgatott kórház minden szenvedése, nyomorúsága. Beleremegtek a hordágyak, a tolókocsik, de baj nem történt; a személyzet résen állott, és elterelte a pályától a fejvesztett tömeget, mely tovább taposta egymást a kijáratoknál. A rendes forgalom egyébként azonnal helyreállott, a hordágyvivők kényelmesen, óvatosan mind elszállíthatták a betegeket.

Mindjobban világosodott; tiszta hajnali fény terült az égre, és visszfénye a még sötét földre hullott. Lassan kibontakoztak az emberek és tárgyak körvonalai.

- Nem, ne siessünk! - ismételte Marie, amint Pierre szabad utat keresett. - Várja meg, amíg eloszlik a tömeg.

És érdeklődve fordult egy hatvan év körüli, katonás megjelenésű férfi felé, aki a betegek közt sétálgatott. Szögletes feje, fehér kefehaja volt; s még keménykötésű férfi lehetett volna, ha nem húzza egy kissé a bal lábát, mellyel minden lépésre befelé kaszált. Bal kezével vastag botra támaszkodott.

Sabathier úr, aki hét esztendeje járt Lourdes-ba, szintén megpillantotta és felderült.

- Á, csakhogy látom, Kapitány uram!

Talán Kapitány volt a neve. De az is lehet, hogy csak egyszerű lovagja volt a Becsületrendnek, nem kapitánya; csupán a kitüntetése miatt szólították úgy, mert kabátja hajtókáján széles vörös szalagot viselt. Különben senki nem ismerte pontosan a históriáját; állítólag valamerre él még a családja, talán inkább csak a gyerekei; de ezt nem tudták biztosan. Három esztendeje felügyelősködött a pályaudvaron az áruraktárban; nagy kegy folytán kapta meg ezt a szerény kis állást, és tökéletes boldogan élt a soványka fizetésből. Ötvenöt éves korában érte az első szélütés, két év múlva a második; ettől bénult meg egy kissé a bal oldala.

Most a legteljesebb nyugalommal várta a harmadik rohamot. „Úgy játszik velem a halál, mint a macska az egérrel - szokta mondogatni. - Talán ma este kap el, talán holnap, talán épp ebben a pillanatban.” Egész Lourdes ismerte a mániáját: a zarándoklatok alatt, lábát húzva, botra támaszkodva kijár minden érkező vonathoz, dühös csodálkozással fogadja a betegeket, és gorombáskodik velük, amiért mindenáron meg akarnak gyógyulni.

Most Sabathier úrra fordította minden haragját, hisz hároméves ismerőse volt:

- Mi az? Megint idejött? Ennyire kapaszkodik a nyomorult élete után?... De a hétfájdalmát! Haljon meg nyugodtan az ágyában, odahaza! Azt hiszi, jobbat remélhet?

Sabathier úr nem haragudott; nevetett, bár egészen összetörte a kíméletlen kirakodás.

- Azt, azt! Én már csak ragaszkodom a gyógyuláshoz!

- Gyógyulás! Gyógyulás! Mind csak ezt hajtogatja! Ezer mérföldet utaznak, egy ép csontjuk sem marad, mire megérkeznek; üvölnének a fájdalomtól, de mind meg akar gyógyulni, hogy újra kezdhesse a kínlódást, a szenvedést!... Hát látja, uram, maga például sokra menne, ha a maga korában, ilyen rozogán, visszakapná a lábát a Szűz Máriától! Mihez kezdene, az Isten áldja meg! Olyan sokat érne, ha néhány évvel tovább húzhatná az utálatos öregkort?... Ej, ha már hozzáfogott, haljon meg azonnal! Ez a boldogság!

Nem a hívő szólt belőle, aki a túlvilág gyönyöreit sóvárogja, hanem a megfáradt ember, aki alig várja, hogy a semmibe hulljon, és átölelje a nemlét örök nyugalma.

Sabathier úr megvonta a vállát, mintha gyerekekkel beszélne, Judaine abbé pedig, kezében a végre megtalált zászlóval, megállt egy szóra, és szelíden korholta a Kapitányt, aki neki is ismerőse volt:

- Ne káromolja az Istent, kedves uram; a Teremtő ellen vétkezik, ha visszautasítja az életet, és nem szereti az egészségét. Higgye meg, ön is jobban tenné, ha egészséges lábat kérne a Szűzanyától.

Erre már kirobbant a Kapitány:

- Egészséges lábat! Ehhez ugyan semmi köze a Szűznek, afelől nyugodt vagyok! Én várom a halált, várom, hogy mindennek örökre vége legyen!... Amikor meg kell halni, fordulj a fal felé, és halj meg; ennyi az egész!

Az öreg pap azonban a szavába vágott, és rámutatott Marie-ra, aki lábájában fekvé figyelte, mit beszélnek.

- Szóval hazakerget meghalni minden beteget, még a kisasszonyt is, nem igaz? Pedig ő, látja, fiatal, és élni szeretne.

Marie tágra nyílt szemében ott izzott az élet vágya; a vágy, hogy belevehesse magát a világ forgatagába, s a Kapitányt, amint közelebb lépve szemügyre vette, hirtelen mély meghatottság fogta el.

- Ha meggyógyul a kisasszony - szólt, és remegett a hangja -, kívánom, történjen vele még egy csoda: legyen boldog is.

S a haragos filozófus eltávozott; lábát húzva kopogtatta vasveretű botjával a kövezetet, és tovább sétálgatott a betegek között.

A gyalogjáró lassan elnéptelenedett; Vétunét és Grivotte-ot elszállították; egy kiskocsin Sabathier urat is elhúzta Gérard, Suire báró pedig már újabb parancsokat osztogatott Berthaud-val; várták a soron következő zöld vonatot. Csak Marie volt még mindig ott; Pierre őrizte féltékenyen. Befogta magát a kocsiba, és már kivontatta az állomás udvarába, amikor észrevették, hogy Guersaint úr nincs sehol. De csakhamar megpillantották, nagy beszélgetésbe merülve Des Hermoises abbéval, akivel most ismerkedett meg. Mindkettő nagy természetbarát volt; ez teremtett köztük kapcsolatot. Egészen kireggeledett, megjelent a környező hegyek felséges panorámája. Guersaint úr fel-felkiáltott az elragadtatástól.

- Micsoda táj, uram! Harminc éve szeretném látni a Gavarnie-katlant. De még innen is messze van, és túl drága az út; aligha engedhetem meg magamnak ezt a kirándulást.

- Uraságod téved; ennél mi sem könnyebb. Ha többen társulnak, meg sem érzik a költségeket. Az idén magam is épp ezt tervezem, és ha volna kedve hozzánk csatlakozni...

- De mennyire, uram!... Erről még beszélünk. Ezer köszönet!

Szívélyesen elköszöntek, mert Guersaint-t leánya hívta, és sietett vissza hozzá. Pierre úgy döntött, hogy megkíméli betegét az átszállás tortúrájától, és egész a kórházig húzza Marie-t. Már visszaértek az omnibuszok, a homokfutók, a társaskocsik; ismét az udvaron nyüzsgtek, várták a zöld vonatot; és a fiatal pap csak ügyel-bajjal jutott ki az utcára a kiskocsival, melynek alacsony kerekei olykor tengelyig merültek a sárba. A forgalmat irányító rendőrök szidták a csizmájukra fröcskölő latyakot. Csak a vendégekre vadászó fiatal nők és öregasszonyok hánytak fittyet a sárnak; nem érdekelte őket semmi, csak hogy a szobáikat kiadják; a zarándokok nyomában ügetve gázolták a pocsolyákat nagy facipőikben.

Amint a lejtős úton a kiskocsi könnyebben futott lefelé, Marie felemelte a fejét, és megkérdezte a mellette haladó Guersaint urat:

- Milyen nap van ma, apa?

- Szombat, kicsikém!

- Csakugyan, szombat, a Szűzanya napja... Vajon ma fog-e meggyógyítani?

Mögötte pedig két ember lopakodott, fedett hordággal, most jöttek az áruraktárból, a hordók mögül; vitték a halott férfit, Fourcade atya parancsa szerint, valahová, ahol nem lesz majd szem előtt.

2

A Hétfájdalmú Boldogasszony kórház hatalmas, négyemeletes épület; túl magasra sikerült, és igen nehéz felcipelni lépcsőin a betegeket. Egy jótékony kanonok alapítványa; építés közben kifogyott a pénz, s a munka befejezetlen maradt. Év közben nyolcvan-száz magával tehetetlen, szegény öreg a lakója. Az országos zárandoklatok alatt azonban ezek máshová költöznek, a kórházat bérbe veszik a boldogasszonyrendi barátok, s néha öt-hatszáz beteget zsúfolnak össze helyiségeibe. De bármekkora is a szorongás, a hely sehogy sem elég. Három-négyszáz beteg mindig kinn reked; ilyenkor a férfiakat az Üdvösség kórházban, az asszonyokat a városi menhelyen szállásolják el.

Ma napkeltekor teljes zűrzavar uralkodott a homokos udvaron, a kapunál, mely előtt két pap örködött. Az ideiglenes igazgatóság az este vette át az irodahelyiségeket; ki sem látszottak a tenger nyilvántartás, kartoték, nyomtatott úrlap közül. Sokkal jobban akartak csinálni mindent, mint tavaly; az alsó termeket a magukkal tehetetlen betegeknek szánták, és nagy gonddal készültek kiosztani a kórterem nevét és az ágy számát viselő kartonokat, mert előfordult, hogy egyes betegeket összecseréltek. De amint egyre csak duzzadt a fehér vonattal érkezett súlyos betegek áradata, a személyzet a legnagyobb jóakarat ellenére is elvesztette lába alól a talajt, s az új formások miatt minden úgy összebonyolódott, hogy végül nem tehettek mást: az érkezés sorrendjében az udvaron rakták le a szerencsétleneket addig is, amíg rendet teremthetnek közöttük. Előlről kezdődött a kirakodás, akár a pályaudvaron, a táborozás nyomorúsága, miközben a hordágyvivők és a titkárság fiatal szeminarista beosztottjai fejvesztett kapkodásban loholtak fel s alá.

- Túl jól akarták csinálni! - kiáltozott Suire báró kétségbeesve.

Fején találta a szöveget; körültekintés még soha nem volt ilyen fölösleges; kiderült, hogy érthetetlen tévedések folytán épp a legnehezebben mozgatható betegeket osztották be a legfelső emeletekre. Nem lehetett az egészet átcsoportosítani; megint minden vaktában történik tehát; így kezdték meg a kartonok kiosztását, s közben egy fiatal pap ellenőrzésképpen már írta is jegyzékére a neveket és lakáscímeket. Egyébként mindenkitől elkérték gondozott-igazolványát, mely a vonat színével azonos papíron a beteg nevét és sorszámát viselte; most ráírták a kórterem nevét és az ágyszámot is. Megkezdődött a felvételek végtelen folyamata.

Ettől fogva a hatalmas épületben, a földszinttől fel a negyedik emeletig, egy pillanatra nem szünetelt a lábdobogás. Sabathier úr az elsők között kapott helyet egy földszinti teremben, az úgynevezett *házasok termében*; itt az asszonyok is együtt maradhattak beteg férjükkel. A többi emeletre, minden más terembe csak nőket vettek fel. Isidore testvért a húga kísérte ugyan, de házaspárnak számították őket, és Sabathier úr mellett adtak nekik helyet. Azután már csak a kápolna következett; még gipsztől fehérlett; ajtónyílásait bedeszkázták. Több más terem

sorakozott még befejezetlenül; mégis telerakták matracokkal, melyeket gyorsan megszálltak a betegek. És a járóbetegek tömege azonnal ostrom alá vette az ebédlőt, egy hosszú csarnokot - a belső udvarra nyíló ablakokkal -, s a kórházat, állandóan ellátó Saint-Frai apácák, akik a konyhai munkák végzésére a helyükön maradtak, már osztották is bögrészsám a tejeskávét és csokoládét az iszonyú utazásban kimerült szerencsétlen asszonyoknak.

- Pihenjenek, gyűjtsenek erőt - ismételte hol itt, hol ott Suire báró, aki mindenütt minden pillanatban jelen volt. - Van bőven idő. Még öt óra sincs, s a tisztelendő atyák úgy rendelkeztek, ne fáraszuk ki magunkat túlságosan: csak három óra múlva, nyolc órakor menjünk a Barlanghoz.

Fenn a második emeleten Jonquièrre-né az elsők között vonult be a Sainte-Honorine kórterembe; ennek volt a felügyelője. Raymonde, a lánya, odalenn kapott beosztást az ebédlőben; a szabályzat megtiltotta, hogy fiatal lányok lépjenek a kórtermekbe, ahol illetlen és túl visszataszító látványok tanúi lehetnek. De a kis Désagneaux-né, aki csupán egyszerű ápolónő volt, nem tárgított a felügyelőnő mellől; máris leste a parancsát, és repesett a boldogságtól, hogy végre segíthet.

- Jól vetették meg ezeket az ágyakat, asszonyom? Nem volna jó, ha Hyacinthe nővérrel áthúznánk őket?

Az udvarra nyíló, sárgára meszelt, homályos terem két szélén a fal mellett tizenöt ágy sorakozott.

- Rögtön megnézzük - felelte Jonquièrre-né szórakozottan.

Megszámolta az ágyakat, szemügyre vette a hosszú, keskeny termet.

- Soha nem lesz elég helyem - mondta aztán, csak úgy maga elé. - Huszonhárom beteget jeleztek; megint matracokat kell raknom a földre.

Hyacinthe nővér Saint-François és Claire des Anges nővért az egyik szomszédos kis helyiségben hagyta: ott rendezték be az ágyneműraktárt.

Ő maga a hölgyekkel maradt; most sorra emelte a takarókat, végigvizsgálta az ágyhuzatokat.

- Remekül megágyaztak; minden tiszta, mint a patyolat. Meglátszik a Saint-Frai nővérek keze nyoma... A tartalék matracok azonban kinn vannak a raktárban, és ha a hölgy szíveskednék segíteni, azonnal sorba rakhatjuk őket itt az ágyak között.

- Nagyon szívesen! - kiáltotta a fiatalasszony, szinte kótyagosan az örömtől, hogy ő, a csinos székeség, ápoló karjaiban matracokat cipelhet.

Jonquièrre-nénak úgy kellett csitítgatnia:

- Ráérünk, senki se kerget. Várjuk meg a betegeinket... Nem nagyon örülök ennek a teremnek; nehéz lesz a szellőztetés. Tavaly az első emeleti Sainte-Rosalie kórterem volt az enyém... No mindegy; majd csak megleszünk valahogy.

Újabb ápolóhölgyek rajzoltak elő: munkára éhes méhikék; alig várták, hogy dologhoz láthassanak. Végeredményben ez a túl sok ápolónő is csak hátramosztani segített; a felső tízezer és a jó polgári társaság köréből verbuválódtak, és lelkes buzgalmuk nem volt híján egy csipetnyi hiúságnak. Több mint kétszázan lehettek. Hogy a Segítő Miasszonyunk Ápolói közé léphessenek, alamizsnát kellett adniuk, és egyet sem mertek lebeszélni, nehogy az adományok megcsappanjanak; a hölgyek száma pedig évről évre emelkedett. Szerencsére jó néhányuk elég volt, ha feltűzhette ujjasára a vörös posztókeresztet; mert alig érkeztek meg Lourdes-ba,

azonnal kirándulni indultak. De akik csakugyan dolgozni akartak, azokat megillette minden elismerés: öt napot töltöttek itt iszonyatos gürcölésben, két-három órai alvással éjjelente, a legszörnyűbb és legvisszataszítóbb látványok közepette. Ott álltak a haldoklók ágya mellett, kötözgették a bűzös sebeket, hordták a mosdókat és az éjjeliedényeket, áthúzták az összepiszkított ágyakat, forgatták a betegeket; csupa szörnyű, felörlő munka, amihez nem voltak hozzászokva. Mire véget ért, belegörnyedt a derekuk; szinte félholtan, láztól csillogó szemmel tértek haza, rajongva, a boldogító irgalmasság örömében.

- Hol van Volmarné? - kérdezte egyszerre Désagneaux-né. - Azt hittem, itt találkozunk.

Jonquière-né szelíden, de erélyesen szólt közbe, mint aki mindent tud, de az emberi nyomorúságokat ismerő asszony jóindulatával elébe akar vágni a további szószaporításnak.

- Ő nem elég erős; a szállóban pihen. Hagyjuk aludni.

Azután szétosztotta az ágyakat a hölgyek között; kettőt-kettőt adott mindegyiknek. Befejeződtek a terem átvételének mozzanatai; jöttek-mentek emeletről emeletre, hogy eligazodjanak az épületben, és lássák, merre van az igazgatóság, az ágyneműraktár, a konyha.

- Hát a gyógyszerár? - szólalt meg ismét Désagneaux-né.

Gyógyszerár - az nem volt sehol. Orvosi személyzetnek hírét se hallották. Minek is? Ezekről a betegekről már lemondott a tudomány; reménytelen bajaikban Istentől várták a segítséget, melyet az emberi tehetetlenségtől hiába reméltek. Ennek folytán a zarándoklatok idejére minden kezelés félbemaradt. Ha valamelyik szerencsétlen haldoklott, feladták rá a szentségeket. Csupán a fehér vonatot kísérte rendszerint egy-egy fiatal orvos, piciny gyógyszerkészletével, hogy közbelépjen, és ha a beteg kívánja, a kritikus pillanatokban enyhítse kínjait.

Hyacinthe nővér épp most kísérte ide Saint-François nővértől Ferrand-t, és az ágyneműraktár mellett, egy kis fülkében csinált neki szállást: itt lesz majd az ügyeleti szobája.

- Rendelkezzék velem, asszonyom - mondta az orvos Jonquière-nénak. - Ha szüksége van rám, csak értesítsen, máris ott vagyok.

Az asszony csak fél füllel figyelt rá; egy kispappal veszekedett, és tiltakozott, mert az igazgatóság mindössze két éjjeliedényt küldött az egész teremnek.

- Ha nyugtatóra van szükség, feltétlenül hívatjuk, doktor úr...

Aztán mondatát be sem fejezve, tovább vitázott:

- Szóval, abbé úr, próbálja meg, szerezzen még legalább négyet-ötöt... Mit gondolnak, mi lesz így velünk? Máris oly nehéz helyzetben vagyunk!

Ferrand pedig rémülten nézte és figyelte ezt a rendkívüli világot, amelybe tegnap este csöppent, csak úgy véletlenül. Hitetlen volt, csupán szívességből jött ide, és most elszörnyedt a boldogság reménye után rohanó tengernyi szenvedés, roppant nyomorúság megdöbbentő tülekedésén. Fiatal orvos-feje egészen megzavarodott, amint látta, hogyan hánynak fittyet a legelemibb elővigyázatosságnak, hogy lökik félre az orvostudomány legegyszerűbb szabályait, mert hiszik, hogy ha az Isten akarja, a gyógyulás bekövetkezik, és csattanós cáfolatot ad a természet törvényeire. Akkor meg miért hajoljanak meg ebben az egy dologban az emberi megfontolások előtt; minek hozzanak orvost, ha szinte igénybe sem veszik? Majdnem szégyenkezve húzódott vissza fülkéjébe; haszontalannak és kissé nevetségesnek érezte magát.

- Azért készítse elő az ópiumlabdacsait - mondta neki Hyacinthe nővér, aki visszakísérte az ágyneműraktárig. - Szükség lesz még rá; némelyik betegünk állapota aggasztó.

És rámosolygott, mindig vidám, szelíd, jóságos kék szemének isteni mosolyával. A sok mozgástól kipirult; eleven vére átsütött bőrének kicsattanó virulásán. És barátságosan hozzátette, mint aki szíve minden gondját megosztja pajtásával:

- Aztán segít majd felültetni vagy visszafektetni egyik-másik beteget?

Most már örült Ferrand, hogy idejött; örült, hogy segíthet a nővérnek. Visszagondolt arra az időre, amikor a derék leány ott őrködött az ágya mellett, és testvéri gondoskodással ápolta; szinte a sír széléről hozta vissza ez a jókedvű, nevetős angyal, aki pajtás és asszony volt egy személyben, anélkül hogy nőiességét elárulta volna.

- A legnagyobb örömmel, nővérke! Rendelkezzen velem, boldog vagyok, ha segíthetek magának. Hiszen tudja, mekkora hálával tartozom.

Az apáca kedvesen az ajkára tette az ujját, hogy Ferrand-t elnémítsa. Neki senki nem tartozik semmivel, ő csupán egyszerű szolgáló, a betegek és szenvedők segítőtársa.

E percben megérkezett az első beteg a Saint-Honorine kórterembe. Pierre és Gérard hozták Marie-t, a deszkaládában. Bár ő indult el utoljára a pályaudvarról, mégis megelőzte a többieket, mert a bonyodalmas adminisztráció valamennyiüket feltartotta, és csak a kartonok kiosztásának szeszélye szerint bocsátotta útjukra őket. Guersaint úr a kórház kapujában vált el tőlük; így kívánta a lánya, aki aggódott a túlzsúfolt szállodák miatt, és azt akarta, hogy apja azonnal foglaljon szobát magának is, Pierre-nek is. S amikor látta, hogy minden hiába, úgysem viszik rögtön a Barlanghoz, erőt vett rajta a fáradtság, és nem tiltakozott, engedte, hogy rövid időre ágyba fektessék.

- Ejnye, kicsikém - mondta neki Jonquière-né -, még három óránk van. Visszafektetjük addig az ágyra; pihenjen; a ládájában úgyis eleget törődött.

Azzal megemelte a vállánál, Hyacinthe nővér pedig a lábát fogta meg. Ágya egy ablak mellett állt, a terem közepén. A beteg lány egy pillanatra behunyta a szemét, mintha kimerítette volna a sok mozgás. Azután Pierre-t követelte, türelmetlenül hajtogatta, hogy meg kell valamit beszélniük.

- Kérem, ne menjen el, Pierre. Vigye ki a folyosóra a ládát, de álljon készen, mert azonnal indulni akarok, mielőtt lehet.

- Jobb így az ágyban? - kérdezte a fiatal pap.

- Hát hogyne. De nem tudom... olyan mehetnékem van, istenem, bárcsak már ott volnék a Szűzanya lába előtt!

De azért, amikor Pierre elvitte a ládát, lekötötték figyelmét a sorra érkező betegek. Vétunét két hordágyvivő támogatva föl az emeletre, aztán úgy, ahogy volt, ruhástul a Marie melletti ágyra fektették; ott is maradt, mozdulatlanul, pisszenés nélkül; sárgán, a rákosok keserű, merev arckifejezésével. Mindenkit lefektettek, de nem vetkőztettek le senkit; azt mondták nekik, szundítsanak egyet, ha tudnak. A járóbetegek matracaik szélére ülve beszélgettek, rakosgatták apróságaikat. Élise Rouquet, aki Marie egyik bal oldali szomszédja volt, kosarát bontogatta; tiszta kendőt keresett, s bosszankodott, hogy nincs tükör. Tíz percebe sem telt, gazdára lelt minden ágy, és amikor belépett Grivotte, félig-meddig a saját lábán, félig Hyacinthe és Claire des Anges nővér karjára támaszkodva, neki már csak a földön jutott matrac.

- Tessék! Ide jöjjön! - kiáltotta Desagneaux-né. - Ez igen jó hely; nem huzatos, távol van a bejárattól!

Csakhamar még hét matracot fektettek egy sorba. Minden hely megtelt a két sor ágy között. Ezzel a szabad mozgás megszűnt; igen óvatosan kellett közlekedni a betegek között szabadon hagyott keskeny ösvényeken. Csomag, doboz, bőrönd volt mindegyiküknél; halomban állt a rögtönzött fekvőhelyek mellett a sok szegényes gönce; a lepedők és takarók közé mindenféle rongyok keveredtek. Mintha nagy természeti csapás, tűzvész, földrengés szórta volna az utcára a sebesültek és szerencsétlenek százait, s most azoknak szerveztek volna itt százalmas, rögtönzött segélyhelyet.

Jonquièrre-né fel-alá sétált a teremben, s egyre ismételte:

- Semmi izgalom, kedveseim, semmi izgalom. Próbáljanak aludni egy kicsit.

De nem sokat használt a csillapítás, sőt Jonquièrre-né s a beosztott ápolónők kapkodása szinte még csak fokozta a lázas hangulatot. Több beteg alatt ágyneműt kellett váltani; mások szükségüket végezték volna. Egyikük fekélyes lábát rettentő fájdalom hasogatta, és hangosan jajgatott; Désagneux-né hozzáfogott, hogy kötését kicserélje, de ügyetlen volt, s az iszonyatos bűz annyira émelyítette, hogy szenvedélyes ápolónő buzgalma ellenére kis híján elájult. Az egészségesebbek levest kértek, s kézzől kézre jártak a bögrék; kérdések, feleletek röpködtek, s egymást követte a sok ellentmondó parancs, melyeket lehetetlen volt teljesíteni. A kis Sophie Couteau pedig, aki a nővérekkel maradt, vígan hancúrozott a nagy felfordulásban, vakáción érezte magát, futkározott, táncolt, ugrabugrált, hol ehhez, hol ahhoz a beteghez szaladt, mindenki őt dédelgette, cirógatta; a csoda reményét vitte mindegyikükhöz.

Ilyen mozgalmasan teltek az órák. Épp hetet kondult a toronyban, amikor a terembe lépett Judaine abbé. Ő volt a Sainte-Honorine kórterem betegeinek lelki gondozója; csupán azért késett ennyit, mert nem talált szabad oltárt, ahol elmondhatta volna reggeli miséjét. Türelmetlen kiáltások fogadták, alig tette be lábát a terembe.

- Induljunk, főtisztelendő úr, induljunk azonnal!

Szinte szárnyakat adott nekik az izzó vágy, s ez egyre fokozódott, egyre követelőzőbb lett, mintha most már egyedül a csodás forrás csillapíthatná perzselő szomjúságukat. Főképpen Grivotte türelmetlenkedett; ágyában felülve, összetett kézzel könyörgött, vigyék, vigyék a Barlangba. Nem az első lépés volt-e már ez is a csoda felé, akaratának ez a feltámadása, ez a lázas vágy a gyógyulásra, mely erőt adott neki? Ájultan, magával tehetetlenül hozták ide, s most magától felült, körülpillantott fekete szemével, leste a boldog percet, amikor érte jönnek, és fakó arca kipirult, szinte új életre kelt.

- Az istenért! Főtisztelendő úr, szóljon, vigyenek már! Érzem, hogy ma meggyógyulok!

Judaine abbé jóságos arccal, elérzékenyült, atyás tekintettel hallgatta őket, és kedveskedő szavakkal csitította türelmetlenségüket. Egy pillanat, és máris indulnak. De legyenek okosak; mindennek eljön az ideje; hiszen maga a Szűzanya sem szereti az erőszakosokat; várják meg, amíg sorra kerülnek; akkor a legtürelmesebbek elnyerik a szent kegyét.

Amikor Marie ágya elé ért és látta, hogyan könyörög, összekulcsolt kézzel, töredezett szavakkal a beteg lány, ismét megállt:

- Maga is, leányom, maga is türelmetlenkedik! Nyugalom, nyugalom! Mindenkit megtalál az Úr kegyelme.

- Atyám - suttogta Marie -, fojtogat a szeretet. Szívem csordultig van imával; szinte megfulladok.

A pap megrendült; mennyi szenvedély ebben a szegény, csont-bőr gyermekben, akinek szépségét, ifjúságát ily kegyetlenül elsorvasztotta a betegség. Csitítani szerette volna; a mellette fekvő Vêturné mutatott, aki mozdulatlanul feküdt, és tágra meresztett szemmel figyelte a jövő-menő embereket.

- Nézze, mily nyugodt a szomszédnője. Áhítatosan várakozik, és helyes, hogy Isten kezébe teszi a sorsát, mint a kisdedek.

Vêturné azonban alig hallhatóan felnyögött, vagy inkább csak felsóhajtott:

- Nagyon fáj! Nagyon fáj!

Végre háromnegyed nyolckor Jonquière-né figyelmeztette a betegeket, hogy készülődhetnek. Hyacinthe nővérrel és Désagneaux-néval maga is munkához látott, gombolgatta a betegek ruháját; cipőt húzott béna lábukra. Mindenki szépítkezett; mindnyájan szerették volna, ha megakad rajtuk a Szűzanya szeme. Sokan, az igényesebbje, még kezet is mosott. Mások kicsomagolták motyójukat, tiszta fehérneműbe bújtak. Élise Rouquet végül is kerített egy zsebtükröt, ágyszomszédjától szerezte, egy vízibeteg, nagy, behemót asszonytól, aki igen hiú volt. Élise Rouquet kölcsönkérte tőle a tükröt, vánkosához támasztotta, és végtelen körültekintéssel, elegánsan a fejére csavarta a kendőt, hogy szörnyű arcának vérző sebeit eltakarja. A kis Sophie ott állt előtte, és önfeledten, érdeklődve figyelte.

Judaine abbé jeladására indultak meg a Barlang felé. A pap személyesen akarta elkísérni a betegeket, „kedves, szenvedő leányait az Úrban”; az ápolóegyesületbeli hölgyek és az apácák majd az épületben maradnak, és rendet teremtenek. A terem azonnal kiürült, újabb tumultus közben lehordták a betegeket. Pierre visszaszerelte a kereket a ládára, melyben Marie feküdt, azután a tolokocsik, hordágyak csoportjához csatlakozott a menet élén. A többi terem szintén kiürült, nagy rendetlenül kezdett kialakulni a felvonulás. Csakhamar végtelen hosszú sor állt a Barlang sugárút elég meredek lejtőjén; úgy, hogy Pierre már a Merlasse lapályánál járt, amikor az utolsó hordágyvivők még alig indultak el a kórház udvarából.

Nyolc óra volt; a csodálatosan tiszta, tágas égbolton már elég magasan járt a diadalmasan ragyogó augusztusi nap. Volt valami soha nem látott, gyermeki frissesség a kék égen, melyet tisztára mosott az éjszakai zivatar. S az iszonyú felvonulás, az emberi szenvedések válogatott panoptikumuma fölött, mely lefelé hömpölygött a lejtős kövezeten, dicsfényben tündökölt a reggeli nap. Az iszonyat felvonulása a végtelenbe nyúlt; szinte sohasem akart vége szakadni. Rendetlenül kavargott, kusza összevisszaságban, a sokféle nyomorúság, mintha a pokol okáda volna ki a legfenekéből, ahol egy csomóba hánytak minden ritka, szörnyű és hajmeresztő betegséget.

Ott egy fejet az ekcéma roncsolt szét, itt egy homlokot a kiütések koszorúja font körül; egy-egy orrból és szájából disznó-ormányt szabott az elefantiázis. Kihalt betegségek jelentek meg itt: egy öregasszony a lepráját hozta el, egy másiknak lichen szőtte be a testét; olyan volt, akár egy korhadó vén fatörzs. Majd több vízibeteg vonult el, megannyi vizeshordó, puffadt hasuk dagadozott a takaró alatt; amott reumától kifacsart karok lógtak le a hordágyról, felismerhetetlenségig dagadt lábak csoszogtak, mintha ronggyal kitömött zsák volna valamennyi. Egy vízfejű haladt el tolokocsiján, roppant, túlnehéz koponyája ide-oda billegett, és minden zökkenőnél előrebukott. Egy magas lány tagjait vitustánc rángatta szüntelen; időnként görcsös fintor húzta félre bal arcát. Egy fiatalabb lány jött mögötte; olykor kínzó rángás görbítette le száját, s ilyenkor panaszos, ugatásszerű állati jajgatást hallatott.

Azután lázban vacogó, vérhastól elgyengült tüdővészések következtek; a csontváz sem lehetett náluk soványabb, bőrük szürke, mint a föld, melyben hamarosan örök álmukat alusszák; egyikük falfehér arcában tüzes szem lobog, mintha fáklyafény izzana egy halálfej szem-

gödreiben. Görcsös, torz végtagok minden változata követte ezeket, kifícamodott csigolyák, kifordult karok, ferde nyakak, szerencsétlen, összetört, zúzott csontú emberek, tragikusan megmerevedett, paprikajancsi mozdulatokkal; az egyik különösen szánalmas volt; jobb öklét a csípője mögé dugta, bal arca szinte a vállára nőtt, s egész feje kitekeredett.

Majd satnya, angolkóros leányokon akadt meg a szem, viaszos vonásaikon, hideg verítéktől felmart vékony nyakukon; némelyik asszony megsárgult arcáról lerítt a boldogtalan mellrákosokat gyöttrő bamba szenvedés; némelyik hordágyon feküdt, az égre emelve szomorú tekintetét; mintha a szerveiket emésztő, gyermekfejnyi daganatok görgését figyelnék.

És mindig újabbak és újabbak jöttek, mindig iszonyatosabbak; s alig haladt el az egyik borzadály, utána még szörnyűbb következett. Egy összelapított, varangykoponyájú, húsz éve ellenére is gyermeteg beteg nyakát oly hatalmas golyva szállta meg, hogy kötény módjára a derekáig fityegett. Márványfehér arcú vak ember közeledett; gyulladt és vérző szeme helyén két üreg, két friss seb, melyekből csak úgy patakzott a genny. Egy félnótás, bolond vénasszony hátborzongatóan kacagott; orrát lerágta valami nyavalya; szája helyén fekete gödör. S egy epilepsziást hirtelen rángatni kezd a görcs a hordágyon, szája habot tőr, de a felvonulás nem áll meg; mintha vihar korbácsa kergetné, rohan tovább, sodorja a Barlang felé a szenvedély láza.

Énekelnek már a hordágyvivők, a papok, sőt maguk a betegek is, éneklük Bernadette-ről a dalt, és mindenek fölött ott leng az üdvözlégyek révülete, s a tolókocsik, a hordágyak és a gyalogosok sietnek lefelé a lejtős úton, mint a medréből kicsapó megáradt patak, mely zúgva hömpölygeti hullámain. A Merlasse lapályánál, a Szent József utca sarkán kiránduló család álldogált; most térhettek vissza Cauterets-ből vagy Bagnères-ből; a megdöbbenéstől szinte földbe gyökerezett a lábuk. Gazdag polgáremberek lehettek; az apa és anya kifogástalan öltözetben, a két nagylány világos nyári ruhában; mosolygós arcukon látszott, hogy jól érzik magukat, boldogok. Először meglepődtek, amint megpillantották a csoportot, aztán egyre fokozódó rémülettel figyelték, mintha a régi idők egyik bélpoklos-táborának kapui tárulnának fel szemük előtt, mesebeli hatalmas kórház, melynek lakóit országos járvány után szélnek eresztik. A két lány elsápadt, apjukat és anyjukat jeges rémülettel dermesztette meg az iszonyatos felvonulás, melynek bűzét feléjük sodorta a szél. Úristen! Mennyi csúfság, mennyi kosz, mennyi szenvedés! Talán csak rossz álom ez itt a szép napsütésben, az égbolt ujjongó, nagy ragyogása alatt, ahol a Gave hús hajjai csobognak, s a hegyek tiszta illatával kóborol a reggeli szél!

Amikor Pierre a menet élén a Merlasse lapályára jutott, szinte megfürdött a ragyogó napsugarakban, a frissen lengedező szél üde leheletében. Visszafordult, kedvesen Marie-ra mosolygott; a reggeli tündöklésben, amint a Rózsafűzér terének közepére értek és körülhordozták tekintetüket, mindkettőjüket lenyűgözte a csodás táj.

Szemközt, keleten, az Ó-Lourdes húzódott meg egy tágas völgyhajlatban, a nagy sziklaszirt mögött. A messzi hegyek mögül most kelt a nap, ferde sugarai sötétlilán emelték ki a magányos szirtfokot; rajta roskadozó falaival és tornyával az ódon vár, mely valaha hét völgy félelmetes kapuja volt. Rezgő aranyos por szállt, és épp csak a tetőgerincek büszke körvonalát, ciklopszfalak maradványait mutatta, odább pedig halvány háztetőket, az óváros fakó, távoli cserepeit, míg távolabb, túl a váron, a jobbra-balra burjánzó újjáross mosolygott elő a lombok közül, villogtatta szállóinak, bérházainak, szép boltjainak fehér homlokzatát; szinte az is csoda volt, milyen gazdag, lármás, új város nőtt ki itt a földből néhány esztendő alatt. A szirt aljában hömpölygette kristálytiszt kék és zöld hullámain a Gave; simán siklott mély medrében a régi híd alatt, tajtékozva rohant az új híd pillérei közt, melyet a barátok építettek, hogy összekössék a Barlangot a pályaudvarral és a most kiképzett, új körúttal. S a bűvös táj, a

friss vizek, a zöld lombok, a megfiatalodott, terjeszkedő és vidám város háttérében, már fűtakaró leplében, két roppant, kopár sziklahalmaz, a kis és a nagy Gers; a többi hegy árnyéka most rózsaszínbe olvadó halványzöld és mályvakék fátyolba vonta őket.

Fentebb, északon, a Gave jobb partján, túl a vasútvonal mentén húzódó dombokon, a Buala magaslatai emelkedtek; fával benőtt lejtőin végigömlött a reggeli fény. Bartrès van arrafelé. Tovább balra meredezett Julos sierra-vidéke, a fölébe tornyosuló Miramont hegyével. Azon túl, a távol messzeségben, újabb csúcsok ködfátylai. A Gave másik partján pedig, egészen az előtérben, a fűvel benőtt, hullámos dombháton barátságosan sorakozott egymás fölé a sok újonnan épült kolostor. Gombamód szaporodtak itt, a csodák földjén, mint a tájhoz tartozó növénytakaró.

Legelől a nevers-i apácák árvaházának tágas épületein csillant meg a nap. Azután következtek a Barlanggal szemközt, a pau-i úton a karmeliták; fentebb a Pouey-Ferré-i út mentén a boldog-asszonyrendi barátok; majd a dominikánus apácák rendháza húzódott meg a magányban, csupán tetejének egyik csücske bukkant elő a lombok közül; végül a Szeplőtelen Fogantatás-rendi, úgynevezett kék apácák; ezek távol, a völgy zugában alapítottak lelkigyakorlatos házat, kizárólag magányos, gazdag zárandokhálygek részére, akiket vonzott az egyedüllét.

Most, az ájtatosságok idején vígan, teljes erővel zengett a kristálytisza levegőben valamennyi kolostor harangja, míg dél felől, a látóhatár túloldaláról, az öröm ezüstzengésével más kolostorok válaszoltak. Különösen az öreg híd melletti klarisszazárda harangjának nyelve pergett oly tisztán, fürgén, mintha valamilyen nagy madár csivitelne. Ezen a tájon még völgyek horpadtak a város körül, kopár hegyoldalak meredeztek, gyűrött, de mégis mosolygó arcát mutatta a természet, dombok végtelenbe vesző hullámait, közöttük az édeskés karmazsinvörösbe és halványkékbe öltözött visens-i halmok bársonyos lankáit.

Most azonban Pierre és Marie nyugat felé fordult: szemképráztató látvány tárult eléjük. Teljes napfényben tündökölt már a Nagy és a Kis Bêout két különböző nagyságú hegykupolája. A napsütötte hegy bíbor és arany háttérében csak a fák közt kanyargó út látszott, a Kálvária útja. És ebből a háttérből, melyre szinte sugárkoszorút font a nap, három templom vált ki egymás fölött, mind a hármat Bernadette hangocskája varázsolta elő a sziklából, a Szűzanya dicsőségére. Lent az első volt a Rózsafüzér nyomott, kerek, félig a sziklába vájt temploma, nagy eszplanád háttérében, melyet óriás karok módjára fontak körül a szelíden egész a Kriptáig emelkedő roppant lépcsősorok. Szinte az egész hegyet felforgatták itt, mérhetetlen erőfeszítéssel, egész bányára való követ fejtettek ki, templomhajóba illő gigászi íveket építettek, két hatalmas körsétányt, hogy a felvonulások teljes pompája érvényesüljön, és egy-egy beteg gyermek tolokocsija könnyen odajusson az Isten színe elé. Aztán a Kripta, a föld alatti templom következett; csupán alacsony bejárata látszott a Rózsafüzér temploma fölött, melynek tágas sétánnyá kiképzett kőlapos tetőzete a hegyoldalba épített lépcsősorok folytatása volt. És legfelül emelkedett a kissé törékeny, nyúlánk Bazilika, talán túlságosan is vadonatúj, túlságosan is fehér, mint valami finomra cizellált ötvösmunka; úgy szökkent a magasba a Massabielle szikláiból, akár az imádság, akár az ég felé szárnyaló hőszerű galamb. A gigászi lépcsősorok fölött szinte csak egy gyertya egyenes lángocskája volt ez a lenge torony; beléveszett a hegyek és völgyek hullámtorlatainak végtelen távlataiba. A Kálváriadomb buja zöld növényzete közt a gyermeki hit törékeny, esendő tisztasága érzett rajta; vagy a csenevész kislány fehér karocskáját, piciny fehér kezét idézte, aki a megvonagló emberi nyomorúságból az ég felé mutat.

A Barlang nem látszott idáig; bejárata meghúzódott balra a szikla tövében. A Bazilika mögött már csak az atyák rendháza tűnt elő; esetlen, négyszögű épület, még távolabb pedig, jóval távolabb, a kiszélesedő árnyas völgy mélyén, a püspöki palota. S a három templom szinte

lángolt a reggeli nap tűzében, és hullott a magasból a sugarak arany zápora a vidékre, miközben úgy szóltak, zúgtak a harangok, mintha maga a fény zengene, a most születő reggel dalos üzenete.

Pierre és Marie épp a Rózsafűzér téren haladt át. Egy pillantást vetettek innét az Eszplanádra; nagy kert ez, hosszú gyepszőnyeggel a közepén; egész az új hídig húzódik, két sétány szegélyezi. Itt áll, arccal a Bazilika felé, a nagy Szűz Mária szobor, fején koronával. Minden beteg keresztet vetett, amint elhaladt előtte. És egyre hömpölygött a rémületes felvonulás, szinte repült az ének szárnyain, az ünnepi díszbe öltözött táj keretében. A tündöklő mennybolt alatt, bíbor és arany hegyek közt, évszázados fák egészséges levegőjében, örökké friss, eleven vizek mellett hömpölygette a menet a bőrbajok mart húsú kárhozottait, a puffedt, hordóhasú vízibetegeket, az ízületi bajosokat, a szenvedés görcseiben vonagló paralitikusokat, és vonultak sorra a vízfejűek. Szent Vítus táncosnői, és a tüdővésztes, az angolkóros, a nyavalyatörős, a rákos, az örült, a hülye asszonyok. *Ave, ave, ave Maria!* Mind magasabbra csaptak a makacs dal hullámai, és sodorták a Barlang felé az emberi nyomor és szenvedés iszonyatos áradatát, és a járókelők megborzadtak rémületükben, földbe gyökerezett lábbal, dermedten figyelték ezt a lidérces ámokfutást.

Pierre és Marie az elsők közt haladtak át az egyik lépcsősor magas árkádja alatt. S amint végigmentek a rakparton, a Gave mentén, egyszer csak előttük volt a Barlang. És Marie, akit Pierre igyekezett minél közelebb tolni a rácshoz, amennyire ereje engedte, feltámaszkodott toló kocsiájában, és maga elé suttozta:

- Ó, a legszentebb Szűzanya... Drága Szűzanyám...

Semmit sem látott az egész úton, sem a medencék kis épületeit, sem a forrás tizenkét kifolyóját, pedig mellette haladt el, nem vette észre sem baloldalt a kegyesboltokat, sem jobbra a sziklába épített szószéket, melyen máris ott állt egy szerzetes. Csupán a Barlang fényessége ragyogott a szemébe; talán százezer gyertya is éghetett a rács mögött, lángoló kohó izzását vetítve az alacsony bejáratra, és égi ragyogásba vonva a Szűz szobrát, mely egy keskeny, csúcsíves bemélyedésben, fentebb kapott helyet. E dicső jelenés mellett minden elmosódott: el a sziklaboltozat, melynek egy részét mankókkal rakták ki, el a repkény és vadrózsabokrok közt fonnyadozó csokrok halmai, még az oltár is, a Barlang közepén, egy kis, huzattal befödött kerek harmónium mellett. Amint azonban felemelte a tekintetét, a sziklacsúcson az égre rajzolódva viszontlátta, most már oldalról, a nyúlánk, fehér Bazilikát, tornyának karcsú hegyével, mely halványan, mint az ég felé szálló ima, a kék végtelenbe mosódott.

- Ó, nagyhatalmú Szűz... Szüzek királyné asszonya... Szüzek Szent Szüze... - Pierre-nek sikerült közben egészen az első sorba furakodnia Marie kocsijával, a tölgyfapadok elé, melyek, akár a templomok hajóiban, tömegével álltak a szabad ég alatt. Egészen megtöltötték már a padosorokat a járóbetegek. A térközökben földre rakott hordágyak sorakoztak, toló kocsi kerekei gabalyodtak egymásba, vánkások, derékaljak torlódtak, rajtuk betegek kusza összevisszaságban. Pierre az egyik pad mellett felismerte Vigneronekat, szegény Gustave fiúkkal, s a kövezeten megpillantotta Dieulafayné csipkés ágát; mellette térdelt az asszony férje és húga, imádságba merülve. De mind, mind kivonultak a vagon többi utasai is; Sabathier úr mellett Isidore testvér feküdt, Vêtné egy toló kocsiában gubbasztott. Élise Rouquet csendesén üldögélt, Grivotte rajongó arccal támaszkodott a könyökére. Még Maze-nét is felfedezte, amint félrehúzódva szinte beléveszett az imádságba, távolabb pedig, karján a kicsi Rose-zal, akit egy percre le nem tett, térdre hullva könyörgött Vincent-né, és eszelős, lázas, anyai mozdulattal a Szűz felé nyújtotta gyermekét, hogy az isteni kegyelem anyjának irgalmát kieszközölje. És mind erőszakosabban torlódott az elkerített rész körül a zárandokok tömege, tülekedve tiporták egymást, és áradatuk lassan egészen a Gave partjáig terjeszkedett.

- Ó, kegyes Szűz - folytatta halkan Marie -, ó, hűséges Szűz... Bűn nélkül fogant Szűz...

Aléltan feküdt párnáin, ajkai csendes, szívbeli fohászt rebegtek, és szemét szenvedélyesen Pierre-re függesztette. A férfi azt hitte, mondani akar valamit. Fölébe hajolt.

- Jó lesz, ha itt maradok, és mihelyt lehet, a medencéhez viszem?

Marie csak lassan értette meg, és megrázta a fejét.

- Nem, nem! - mondta lázasan. - Ma reggel még nem akarok megfürdeni... Úgy érzem, csak méltó, szent, tiszta lélekkel szabad készülnöm a csodára!... Ma csak imádkozni akarok egész délelőtt, imádkozni összetett kézzel, teljes erőmből, tiszta szívemből...

Elfulladó hangon tette hozzá:

- Csak tizenegykor jöjjön értem. Csak akkor megyek vissza a kórházba.

Pierre mégsem ment el; mellette maradt. Egy pillanatig leborulva imádkozott; ő is szerette volna izzó hittel kérni az Istent, gyógyítsa meg ezt a beteg gyermeket, akit oly testvéri szívvel szeret. De úgy érezte, mióta itt van a Barlang előtt, furcsa, fonák érzés keríti hatalmába; visszafojtott lázongás vet féket imája lendületére. Hinni akart; egész éjjel remélte, hogy ha térde a csoda földjét érinti, újra virágba szökken lelkében a hit, mint a tudatlan, egyszerűség kedves virága. Most azonban csak álldogált itt a csoda díszletei közt feldúlva, kényszerezdetten; előtte a rideg, nagy szobor, melyre gyászos világot vet a természetellenes gyertyafény, jobbán a rózsafüzérbolt, tülekedő vevőivel, balra a nagy, kőbe faragott szószék, ahonnan a boldogasszonyrendi barát mennydörgi alá az üdvözlőgyeket.

Így kiszáradt volna a lelke? Elapadt már az isteni harmat? Nem permetezi be ártatlansággal soha többé, hogy hasonlatossá váljon a kisdedekhez, akik testestül-lelkestül Istennek adják magukat, mihelyt meglegyinti őket szellőjével a legenda?

Tovább kalandoztak a gondolatai: a szószéken álló szerzetesben felismerte Massias atyát. Találkoztak már azelőtt; és Pierre most is szorongva figyelte villogó szemében, sovány arcán a komor szenvedélyt, ékes szavú, hatalmas ajkait, melyek erőszakot tesznek az égen, hogy a földre csalogassák. S amint ámulva tűnődött, mily hatalmas a különbség kettejük között, megpillantotta a szószék alatt Fourcade atyát, nagy beszélgetésben Suire báróval. A báró szemlátomást töprengett, de végül is beleegyezését adta, jóváhagyó bólintással. Judaine abbé is ott volt; egy pillanatra még visszatartotta a szerzetest; az ő atyás, széles vonásaira is kiült a hüledezés, de aztán ő is meghajolt.

A következő pillanatban már a szószéken állt Fourcade atya, kiegyenesítette derekát, melyet köszvény rohama kissé meggörbített; nem akarta, hogy szeretett, valamennyi között legkedvesebb testvére, Massias atya, elhagyja a szószéket, ezért vállára támaszkodott, és ott marasztalta a keskeny feljáró lépcsőfokán.

Telt, méltóságos hangon, ellenállhatatlan tekintéllyel csendet parancsolt, s a halotti csendben megszólalt:

- Kedves keresztény testvéreim, bocsássátok meg, hogy imákat félbeszakítom, de be kell jelentenem valamit; kérem kell valamennyi hívő lélek támogatását... Ma reggel sajnálatos veszteség ért bennünket: egyik testvérünk meghalt a vonatban, még mielőtt az ígéret földjét elérte volna...

Néhány másodpercnyi szünetet tartott. Mintha még jobban megnőtt volna; hosszú szakálla királyi tincsei közt szinte ragyogott az arca.

- Mindezek ellenére, keresztény testvéreim, az a gondolatom támadt, hogy nem szabad feladnunk a reményt... Ki tudja, nem azért engedett-e Isten a halálnak, hogy bebizonyítsa a világ előtt végtelen hatalmát?... Egy hang szólalt meg bennem; azt súgja, innen kérjem imáitokat: imádkozzatok ezért az emberért, aki már nem él, de sorsa mégis a Szűz kezében van, aki még mindig közbenjárhat Szent Fiánál... Igen, idehozattam ezt az embert, és talán csak rajtatok áll, hogy káprázatos csoda ragyogja be a világot, ha forró imátok megindítja a mennyet... A testet a medencébe fogjuk meríteni, és könyörögni fogunk az Úrhoz, a világ urához, támassza fel, adja jelét mindenható jóságának, ily rendkívüli módon...

Láthatatlan erők jeges lehelete sűvített végig a jelenlévőkön. Elsápadtak valamennyien, és bár senki sem szólt, mintha a borzadály moraja futott volna át a tömegen.

Fourcade atya, akinek szinte szárnyat adott a hit, vadul folytatta:

- De micsoda forró imát vár tőlünk az ég! Most egész lélekre van szükség, keresztény testvéreim; adjatok bele szívet, lelket s mindazt a nemességet, szeretetet, amire csak képesek voltatok életekben... Imádkozzatok teljes erővel, megfélelkezve magatokról, megfélelkezve a világról, úgy imádkozzatok, ahogyan szeret, ahogyan meghal az ember, mert most oly kincset érő, oly ritka és bámulatos kegyért fogunk könyörögni, hogy csak akkor várhatunk választ az Úrtól, ha imádatunk teljes hevével ostromoljuk... És hogy imánk eredményes legyen, hogy széles gyűrűkben hömpölyögjön az Örökkévaló lába elé, csupán délután háromkor fogjuk a testet a medencébe meríteni... Kedves keresztény testvéreim, imádkozzatok a legszentségesebb Szűz Máriához, az Angyalok Királynőjéhez, a Szomorúak Vigasztalójához!

És a megindultságtól szinte önkívületben folytatta a rózsafüzért, miközben Massias atyát rázta a zokogás. Felengedett a szorongás némasága, kiáltozás, könnyek áradata csapott végig a tömegen; kusza könyörgés szavait hebegték. Mintha a téboly forgószele tombolt volna, elsodorva az emberek akaratát, a sok jelenlevőt egyetlen lénné olvasztva, mely a szeretet önkívületében a lehetetlen csoda örületét kergeti.

Pierre egy pillanatig úgy érezte, megnyílik a föld a lába alatt; megtántorodik és közel járt az ájuláshoz. Kínosan felegyenesedett és eltávozott.

3

Pierre-t valósággal rosszullét környékezte, leküzdhetetlen viszolygást érzett, s nem bírt tovább a tömegben maradni. Távozóban Guersaint urat pillantotta meg, ott térdepelt a Barlang előtt, buzgó hittel imádkozott. Pierre reggel óta nem is látta, azt sem tudta, lefoglalta-e kettőjüknek a szobát; most az volt az első gondolata, hogy hozzásiet. De megtorpant, nem akarta megzavarni áhítatát; biztosan rajongásig szeretett lányáért imádkozik, bármily kelekótya, nyughatatlan lélek is egyébként. Nem állt tehát meg; nekiindult az útnak a fák alatt. A toronyban most ütötte el a kilencet; két üres óra áll előtte.

Ahol azelőtt elvadult folyópart volt, disznók legelője, most pompás sétány húzódott a Gave mentén; százezreket öltek bele. Meg kellett változtatni a folyó medrét, hogy teret nyerjenek, és kiképezhessék a monumentális rakpartot, melyet alacsony kőfallal lezárt széles járda szegélyez. Az alig háromszáz méter hosszú sétány egy domb tövének futott; afféle zárt sétány volt tehát; pompás fák vetettek árnyat padjaira. Most egy lélek sem járt itt, viszont ide vonult a tömegből, aki már nem fért el a Barlang előtt. Délen gyeptéglás fal kerítette, északon, a Gave túlsó partján, tágas, szabad mezőség terült el, erdős hegyoldalak, a lombok közül előmosolygó fehér zárdáépületekkel. A fal és a mezők között akadt még a sétányon egy-egy magányos zug,

ahol az árnyas fák tövében, elhallgatva a víz csobogását, élvezet volt megbújni a perzselő augusztusi nap előtt.

Pierre mindjárt nyugodtabbnak érezte magát, mintha kínos álomból ébredt volna. Igyekezett tisztán látni magában; kitudni, hányadán is áll. Nem azzal érkezett-e reggel Lourdes-ba, hogy hinni fog, hogy szinte máris úgy hisz megint, akár tanulékony gyermekéveiben, mikor anyja összekulcsolta a kezét, és Isten félelmét oltogatta a szívébe? És alig pillantotta meg a Barlangot, máris szinte ájuldozott, oly visszatetsző volt ez a bálványimádás, az erőszakos hit, az értelem megcsúfolása! Mi lesz hát vele? Annyi hasznát sem láthatja az egész utazásnak, hogy legalább megkísérli kételyét leküzdeni, megpróbál látni és bizonyosságot szerezni?

Kedvét szegte, megzavarta ez a kezdet; csak a szép fák, a kristályos hegyi patak, a csendes, üde sétány térítette kissé magához a megrázkódtatásból.

Amint a sétány végéhez jutott, váratlanul egy régi ismerőssel találkozott. Néhány másodperce figyelte már a közeledő aggastyánt, akin szorosra gombolt redingote feszült; arcára széles karimájú kalap vetett árnyékot. Kié is ez a sápadt arc, ez a sasorr, a szúrós, fekete szem? - tűnődött Pierre. A hosszú, fehér szakáll, az ősz haj hosszú tincsei azonban megtévesztették.

Az öregember megállt; meglepetés tükröződött az ő vonásain is.

- Pierre! Hogy kerülsz te ide Lourdes-ba!

Most már a fiatal pap is egy csapásra felismerte Chassaigne doktort, apja jó barátját, aki neki is atyai barátja volt. Ő kezelte és gyámolította Pierre-t a szörnyű testi-lelki válságban, anyja halála után.

- Ó, drága doktor úr, micsoda öröm, hogy láthatom!

Meghatottan ölelték meg egymást. A galambösz haj és szakáll, a lassú járás, a végtelenül szomorú arc most eszébe juttatta Pierre-nek a konok balsorsot, mely így megvénítette öreg barátját. Alig egy-két év múlt el azóta, és íme, a doktort porig sújtották a sors villámai.

- Nem tudad, ugye, hogy Lourdes-ban maradtam? Igaz is, nem írok senkinek, nem tartozom az élőkhez; a halottak földjén lakom már.

Könny szökött a szemébe, és megtört hangon folytatta:

- Gyere, ülünk le itt a padra; jó lesz egy pillanatra kettesben felidézni az elmúltakat.

A pap torkát is sírás kaparta. Nem tudott mit mondani, szinte csak motyogta:

- Doktor uram, kedves öreg barátom, tiszta szívemből átéreztem azt a nagy csapást!

Egy élet tört itt derékba, és feneklett meg a sors zátonyán; Chassaigne doktor és nagy, húszéves leánya, Marguerite, bűbajos teremtés, Cauterets-be hozták Chassaigne-nét, a doktor feleségét, az istenáldotta jó anyát, mert egészségi állapota nyugtalanítóra fordult; két hét múlva már sokat javult, kirándulásra készült, amikor egy reggel iszonyat! - holtan találták az ágyában. Rémületes, szörnyű csapás volt; apa és leánya dermedten állt a sors árulása előtt. A doktor Bartrèsben született, és a lourdes-i temetőben építettett családi sírboltot; ez volt a szíve vágya; már szüleit itt kísérte örök nyugalomra. Feleségét is ide temette hát, az üres fülke mellé, ahol - remélte - hamarosan ő is helyet talál. És már egy hete időzött Lourdes-ban Marguerite-tal, amikor a lányt egy este hirtelen kirázta a hideg; azonnal ágyba feküdt, és harmadnap, anélkül, hogy félőrvült apja akárcsak sejtette volna, mi baja, meghalt. Az anyja melletti üres fülkébe Marguerite-ot, a makkegészséges, szépséges, viruló leányt temették. A boldog férj, az apa, akinek gondolatát lesték, akit körülrajongtak, aki tiszta szívből csüggött drága, szerető angyalain - máról holnapra nyomorult, hebegő, ténfergő aggastyánná vált, és

körülvette a jeges magány. Életének minden öröme romba dőlt; irigyelte a kötőröket, az útkaparókat, ha látta, hogy viszik nekik délben a levest mezítlábas asszonyaik és süldő lányaik. És többé nem mozdult Lourdes-ból, feladta párizsi rendelőjét, munkáját, mindent otthagyt, hogy itt élhessen, a sír szomszédságában, ahol lánya és felesége örök álmát alussza.

- Ó, kedves, öreg barátom! Hogy megrázott engem az a csapás! Milyen iszonyú fájdalom!... De miért nem bízott jobban azokban, akik szerették! Miért kellett itt meghúzódnia bánatával!

A doktor széles mozdulattal körbekanyarította a látóhatárt.

- Nem mehetek el innen; ők itt vannak, mellettük kell maradnom... Mindennek vége; várom a napot, amikor találkozunk.

Ismét hallgattak. Mögöttük, a lejtő bokrai közt, madarak szökdécseltek; előttük zúgott morajlott a Gave. A domboldalak fölött renyhe aranypor szállt; mind füllesztőbben tűzött a nap. De itt üldögelni a szép fák üde hűsében, a magányos padon még mindig gyönyörűség volt; s kétszáz lépésnyire a tömegtől, szinte a pusztaságban érezte magát a két férfi; a Barlang vonzása senkit nem eresztett, senki nem kószált errefelé.

Hosszan elbeszélgettek. Pierre elmondta, hogyan érkezett Lourdes-ba reggel, az országos zarándoklattal, Guersaint úr és leánya társaságában.

Azután, amikor a doktor beszélt, egy-egy mozdulatánál önkéntelenül össze kellett rezzennie.

- De kedves doktor úr! - mondta meglepetten. - Most már lehetségesnek tartja a csodákat? Úristen! Hiszen úgy tudtam, hitetlen, vagy legalábbis teljesen közömbös!

Elképedve hallgatta, hogyan beszél a Barlangról és Bernadette-ről ez a tisztafejű, éles értelmű tudós, akinek hatalmas elemző tehetségét valaha annyira csodálta! Hogyan eshetett meg, hogy ez a szárnyaló, tiszta szellem, aki lerázta mindenféle hit bilincseit, és a rendszerezés, a kísérlet iskolájában nevelkedett, készpénznek veszi a csodás gyógyulásokat, hisz az isteni forrás erejében, mely a Szűz akaratából fakadt egy gyermek ujja alatt?

- Drága doktor úr, hát már nem emlékszik a múltra? Hát nem éppen ön szállított apámnak feljegyzéseket Bernadette-ről, az ön kis földijéről, ahogy nevezte; hát nem ön beszélt róla nekem is részletesen, amikor rövid időre, feltámadt bennem az érdeklődés iránta? Nem azt mondta-e, hogy csupán hallucináló beteg lány, semmi több; ösztönös, gyermeteg lélek; akarata nincs... Gondoljon vissza beszélgetéseinkre, kételyeimre, arra, hogyan nyertem vissza az ön segítségével ép, egészséges értelmemet!

És a furcsa kaland egészen felkavarta érzelmeit. Nem különös-e, hogy ő, a pap, egykor meghajolt a hit előtt, de végül is elvesztette a hitét, épp e miatt az akkor hitetlen orvos miatt, aki most a természetfölötti jármába hajtotta a fejét, miközben ő maga élethalálharcot vív a hitetlenség gyötrelmeivel?

- Hiszen ön semmiben sem hitt a rideg tényeken kívül; és azt mondta, mindennek a megfigyelés az alapja! Cserbenhagyta volna a tudományt?

Chassaigne doktor, aki eddig szomorú béketűréssel mosolygott, most fensőbbeséges göggel, szinte indulatosan legyintett.

- Tudomány, tudomány! Hát tudok én valamit egyáltalában, beleszólhatok én valamibe?... Most kérdezted, fiam, miben halt meg szegény Marguerite-om. Hát nem tudom! Azt hiszik, tudós vagyok, és megbirkózom a halállal - és tessék: értetlenül, tehetetlenül álltam, még csak egy órával sem hosszabbíthattam meg a lányom életét. A feleségem holtteste már kihűlt az

ágyban, amikor rátaláltam, pedig amikor lefeküdt, jobban érezte magát, jókedve volt - és mit tehettem? Még csak nem is sejtettem az este, mit kellene cselekednem. Nem! Énnekem csődöt mondott a tudomány. Nem érdekel a tudás, én már csak egy ostoba szegény ember vagyok.

Szavaiban dühös lázadás csengett, büszke, boldog múltjának tagadása. Lassan lecsillapodott.

- Most már, fiam - mondta azután -, iszonyú lelkifurdaláson kívül semmit nem érzek. Olyan ez, mint egy lidércnyomás; ide kerget szüntelenül, mindig csak itt, az imádkozók közt kell kóborolnom... Mért is nem jöttem rögtön ide, mért nem borultam alázatosan a Barlang küszöbére édesemmel? Látod, hány asszony térdepel itt? Ők is itt térdeltek volna, ugyanúgy, és én is velük, egyszerű szívvel; talán akkor meggyógyította volna őket a Szűz, és most együtt lehetnénk... De én a pusztulásba vittem őket, én ostoba. Tőlem csak ennyi tellett. Én vagyok a hibás.

Patakzott a könny a szeméből.

- Anyám bartrèsi parasztasszony volt; emlékszem, gyerekkoromban összetépte a kezem, úgy imádkoztatott reggelente az Istenhez. Amikor egy szál magam maradtam, mint egy elkószált, gyenge gyermek, világosan felmerült emlékezetemben ez az imádság. Mit tehettem volna, fiacskám? Kezem, akárcsak régen, magától összekulcsolódott; nyomorúságom, magányom legmélyén égető szükségét éreztem valami emberfölötti támogatásnak, isteni hatalomnak, amely gondolkodik és akar helyettem; elringat és magával sodor, örök terve szerint... Ó, azok az első napok! Szörnyű zűrzavar, sötét köd ülte meg szegény agyam, mintha lebunkózott volna a szörnyű csapás! Három hétig nem aludtam; bárcsak megőrülnék - ezt kívántam. Kusza gondolatok tusakodtak fejemben, hol lázadozva ráztam az öklöm az ég felé, hol meghunyászkodva könyörögtem Istenhez, vegyen magához engem is. Végül az igazság és a szeretet bizonyossága adta vissza nyugalmam, és vele együtt a hitem is. Fiam, te ismerted a lányomat; tudod, mily szép, sudár, egészséges gyerek volt; nem volna-e gyalázatos igazságtalanság, ha a síron túl csak a semmi várná, amikor még nem is élt? Élnie kell, ezt hiszem, tántoríthatatlanul; néha még most is hallom, azt mondja, viszontlátjuk egymást, találkozunk. Ó, viszontlátni egymást, együtt élni újra, valahol veletek, drága halottaim, drága lányom, édes feleségem: ez a végső remény, a végső vigasz e földi világ fájdalmaiban!... Istennek adtam magam, mert egyedül Isten adhatja vissza őket.

Pierre elnézte, mily öregesen, gyámoltalanul reszket a feje, és most már értette, átlátta megtérésének történetét; a tudós fölött, a szellem embere fölött eljárt az idő, és az érzések visszaparancsolták a hithez. Amire eddig nem is gondolt: a hit atavizmusát kellett felfedeznie az egykori pireneusi parasztgyerekekben, aki a legendák levegőjében nevelkedett, s akit visszahódított a legenda, hiába töltött ötven évet a pozitivista tudományosság iskolájában. De az emberi fáradtság is megtette a magáét; az orvos nem találta meg a boldogságot a tudományban, és amikor látnia kellett, hogy a tudás hatalma nem végtelen, és nem tudja felszárítani könnyeit, szembefordult a tudománnyal.

És végül csüggedt kétségei felkeltették a bizonyosság utáni vágyat öreg szívében, melyet ellágyított a kor, és boldogan adta át magát a hiszékenységek bódulatának.

Pierre nem tiltakozott, nem gúnyolódott; szívbe markoló volt látni az összetört, megvénült orvost, akit ily fájdalmasan felmorzsolta a kor. Van-e származék, mint elnézni, hogyan válnak újra gyermekké a legerősebbek, a legtisztábbak, a sors csapásaitól?

- Ó - suttogta alig érthetően -, bárcsak engem érhetne olyan szenvedés, hogy elnémítaná értelmemet, hogy térdre boruljak, és higgyek én is ebben a sok szép mesében!

A sápadt mosoly, mely néha még átsuhant Chassaigne dokkor arcán, most ismét felderengett.

- A csodákban, ugye, a csodákban? Te pap vagy, fiam, és boldogtalan; tudom... Azt mondod, a csoda lehetetlen. De honnan tudod? Csak azt tudhatod, hogy semmit sem tudsz, és hogy ami szerintünk lehetetlen, az minden pillanatban valóra válik... De nézd! Tizenegyre jár, ugyancsak elbeszélgettük az időt, jó lesz, ha visszamész a Barlanghoz. De fél négykor várlak, s együtt megyünk az orvosi irodába; remélem, mutathatok majd egy-két esetet, ami gondolkodóba ejt... Ne felejtsd; fél négykor találkozunk!

Búcsút intett Pierre-nek, s ő maga ott maradt a padon. Mind melegebb lett; a messzi dombokat szinte perzselte a nap kemence-lángja. Az orvos merengve ült a zöldes derengésben a lomb-sátor alatt; önfeledten hallgatta a Gave szakadatlan moráját, mintha egy kedves hang csengene a fülébe, messze odaátról Pierre egyenest Marie-hoz sietett. Most már nem volt nehéz; oszladozott a tömeg; sokan ebédelni indultak. A lány mellett Guersaint úr üldögélt nyugodtan, és azonnal magyarázni kezdte, hol járt ily sokáig. Reggel több mint két órán keresztül rótt a Lourdes utait, vagy húsz szálló ajtaján kopogtatott, de még csak egy fészert sem talált, ahol meghúzódhattak volna éjszakára; a cselédszobákat is mind kiadták; egyetlen szabad matrac nem volt az egész városban, hogy legalább a folyosón lefekhessenek. És amikor már-már feladta a reményt, akkor bukkant váratlanul két - mi tagadás, meglehetősen szűk - szobára, de jó helyen, a Jelenések Szállodájában, mely a város egyik legforgalmasabb szállója. A szobákat valaki előre lefoglalta, de az utolsó pillanatban táviratoztak, hogy a beteg, akit hoztak volna, váratlanul meghalt. És Guersaint urat egészen felvidította a hihetetlen szerencse.

A toronyban most ütötte a tizenegyet, s a szálnalmas felvonulás ismét végigvonult a napfényben úszó utcákon, tereken. Amikor megérkeztek, a Hétfájdalmú Boldogasszony kórházba, Marie könyörögve kérte apját és Pierre-t, ebédeljenek meg a szállóban kényelmesen, és csak akkor jöjjenek érte, ha már pihentek egyet, úgy két óra tájt, amikor ismét a Barlanghoz kísérik a betegeket. De amikor a Jelenések Szállójában a két férfi ebéd után felment a szobájába, a kimerült Guersaint úr oly mély álomba merült, hogy Pierre-nek nem volt szíve felébreszteni. Nem is volt miért, megvoltak nélküle is. Egyedül indult hát vissza a kórházba. A menet ismét leereszkedett a Barlang úton, átvonult a Merlasse lapályán, a Rózsafüzér terén, és egyre sokasodott körülötte a tömeg; a nézők borzadva hányták magukra a keresztet a csodálatosan derűs augusztusi ég alatt. Egy szép nap legdicsebb pillanata volt ez.

Amikor elfoglalta helyét a Barlang előtt, Marie megkérdezte:

- Apa utánunk jön?

- Utánunk; ledőlt egy kicsit.

Marie csak egy mozdulattal jelezte, hogy jól teszi. S amikor folytatta, hangján megérezte, hogy nagy zavarban van:

- Nagyon kérem, Pierre, csak egy óra múlva jöjjön értem; szeretném, ha addig nem kerülnék a medencébe... Még nem vagyok eléggé a kegyelem állapotában, még sokat akarok imádkozni.

Eddig nem volt nagyobb vágya, mint hogy itt lehessen, és most, amikor meg kellett volna kísértenie a csodát, rémüldözött, aggályoskodott, tévovázott. Épp arról beszélt Pierre-nek, hogy még enni sem tudott, amikor egy lány lépett oda hozzá:

- Kedves kisasszony, szóljon, ha gyengének érzi magát; erőlevessel bármikor szolgálhatunk.

Marie felismerte Raymonde-ot. A Barlang körül a lányok dolga volt, hogy egy-egy bögre levest vagy tejet osszanak szét a betegek között. Azonban sokan még itt sem tudtak lemondani a női kacérságról: az elmúlt években egyik-másik oly finom, csipkés selyemkötényben látta el szolgálatát, hogy a vezetőség egyforma kötényeket adatott nekik, szerény, kék-fehér kockás

vászonból. De Raymonde menyecskés, fiatalos buzgólkodása megtalálta a módját, hogy ebben az egyszerű öltözetben is bájos legyen.

- Csak szóljon, ha valamire szüksége van - ismételte. - Máris jövök.

Marie megköszönte a figyelmességét; nem, csakugyan nincsen szüksége semmire; azután ismét a paphoz beszélt:

- Szóval egy jó óra még, Pierre.

A pap azonban úgy gondolta, legalábbis a közelében tartózkodik. De minden hely kellett a betegeknek, még a hordágyvivők sem maradhattak közöttük. A tömeg áradata továbbsodorta Pierre-t a medencék felé; ott meg is ragadt, oly rendkívüli látvány vonta magára a figyelmét. Három kis épületben hármásával sorakoztak a medencék - hat a nőknek, három a férfiaknak -, s az épületek előtt a fák árnyéka széles térségre hullt, mely a fák törzsére erősített vastag kötéllel volt elkerítve; ezen a szabad térségen betegek hosszú sora várakozott tolókcocsikban vagy hordágyakon, a kötélen túl pedig ott tolongott a rajongó, roppant sokaság. E pillanatban egy kapucinus állt a térség közepén, és vezette az imádságot. A tömeg morajlott, kuszán, el-elmaradozva pergették sorban az üdvözlégyeket. Azután, épp amikor Vincent-néra került a sor, aki már régóta várakozott, sápadtan, izgatottan, míg végre beléphetett, karján féltett kincsével, drága kislányával - aki olyan volt, mint egy viaszból formált Kiszűz-szobor -, a kapucinus egyszerre térdre vetette magát, és karjait széttárva felkiáltott: „Uram, gyógyítsd meg betegeinket!” És mindjobban nekivadulva, tízszer, hússzor ismételte ugyanezt, s a tömeg is vele együtt, minden kiáltásnál egyre fokozódó szenvedéllyel, zokogva, a földet csókolgatva. Az önkívület forgószele söpört végig rajtuk, és nyomta porba a homlokukat. Pierre-t felkavarta a zokogó tömeg látványa, a szívek mélyéből felszakadó fájdalom, mely eleinte csendes ima volt, de mind erősebben harsogott, hogy végül az erőszak, a felbőszült türelmetlenség hangján vadul, fültépő erővel ostromolja az eget. „Uram, gyógyítsd meg betegeinket!... Uram, gyógyítsd meg betegeinket!...” És a kiáltásnak nem akart vége szakadni.

Most azonban közbejött valami. Grivotte keservesen felzokogott, mert nem akarták megfürdetni.

- Azt mondják tüdővésztes vagyok, és a tüdővészteseket nem vihetik be a hideg vízbe... Pedig ma reggel megfürdették az egyiket; láttam a saját szememmel. Hát akkor engem miért nem akarnak?... Egy félórát magyarázom már, a lelkem is kiteszem, hogy ezzel megbántják a Szűzanyát. Meg fogok gyógyulni; érzem, meggyógyulok...

Amikor már kis híján botrányt csapott, odajött a medencétől az egyik szolgálattevő pap, és igyekezett lecsillapítani. Legyen egy kicsit türelmesebb, rögtön engedélyt kérnek a tisztelendő atyáktól. Ha nyugodtan viselkedik, talán még meg is fürdetik.

És egyre harsogott a kiáltás: „Uram, gyógyítsd meg betegeinket!... Uram, gyógyítsd meg betegeinket!...” Pierre megpillantotta Vêtunét, és nem tudta levenni a szemét az asszony megkínzott és mégis reménykedő arcáról; a nő tekintete az ajtóra meredt, amely mögül gyögyultan léptek elő Isten kegyeltjei, a kiválasztottak. És kettőzött erővel zengett az ima, fékevesztetten zúgott a könyörgés, amikor Vincent-né kijött az épületből, karjaiban kislányával, szegény, nyomorult, rajongásig szeretett gyermekével, akit ájultan merítették a vízbe, és sebtében letörölt arcocskája továbbra is éppoly sápadt maradt; így, becsukott szemmel, még több szenvedést tükröztek vonásai, még inkább halottnak hatott. Az anya a pokol minden kínját végigszenvedte e lassú haldoklás alatt, látta, hogy a Szűzanya nem segít, nem törődik kislánya bajával, és kétségbeesve zokogott. És amikor Vêtuné szinte rohanva indult meg a bejárat felé, ahogy a haldokló készül meríteni az élet vizéből, ismét felharsant a lidérces kiáltás, csüggedetlenül, fáradhatatlanul: „Uram, gyógyítsd meg betegeinket!... Uram,

gyógyítsd meg betegeinket!...” A kapucinus most már arccal a földre borult s a tömeg széttárt karokkal, üvöltve csókolgatta, szinte falta a földet.

Pierre szívesen szólt volna egy-két vigasztaló szót Vincent-néhoz, de a zarándokok áramlása odébb sodorta, és a forrás felé terelte, ahol szintén nagy volt a tülekedés. Kúttá kiképzett alacsony építmény volt ez, hosszú kőfal, sisakfedéllel, és jóllehet tizenkét csőből folyt a vize egy keskeny medencébe, mégis sorba álltak előtte. Sokan palackokban, bádoggannákban, kőkorsókban fogták fel a forrás vizét. Hogy a vízzel takarékoskodjanak, gombnyomásra működő csapokat szereltek a kútra. A gyenge kezű nők ezért sokáig elidőztek, lecsorgatták cipőiket. Akik nem hoztak magukkal edényt, azok csak úgy ittak, vagy mosták az arcukat. Pierre megfigyelte, hogy egy fiatalember hét pohárka vizet ivott meg, és hétszer mosta meg, törülközés nélkül, a szemét. Egyesek kagylóhéjból, ónpohárkákból, zsebpoharakból ittak. Különösen lekötötte a figyelmét Élise Rouquet; ő úgy gondolta, fölösleges a medencéhez mennie, hisz az arcán van a rettentő, emésztő seb, ezért beérte annyival, hogy reggel óta óránként lemosta arcát a kifolyónál. Letérdelt, levette kendőjét, átnedvesítette zsebkendőjét, mint egy szivacsot, és sokáig szorította sebére; és közben körülötte oly lázasan tolongott a tömeg, hogy észre sem vették a lány szörnyetegarcát, hanem zavartalanul mosakodtak és ittak vele egy kifolyóból.

Most Gérard bukkant fel, s a medencék felé gördítette Sabathier urat. Láta, hogy Pierre tétlenül álldogál, és odaintette. Megkérte, kísérje el és segítsen neki, mert aligha lesz egyszerű a béna férfit mozgatni, és a medencébe leeresztetni, így időzött vagy félórát Pierre a férfimedencénél a beteggel, miközben Gérard visszament a Barlanghoz a következőért. Úgy látta, jól megtervezték az épületet. Három fülkére, három medencére oszlott, ezeket fal választotta el, és lépcsőlejáratok volt; bejárataikat vászonfüggöny takarta, így különítették el egymástól a betegeket. Kövezett, közös előtérből nyíltak, ez szolgált várótermül is, egy pad és két szék volt minden bútorzatuk. Itt vetkőztek a betegek, itt is öltöztek azután, kapkodva, ideges szégyenlősséggel. Most épp egy férfi ült ott, még meztelenül; félig a függönybe csavarta magát, és reszketve igazgatta kötését. A szomszédban egy rémítően sovány tüdővésztes hörgött és didergett; sűrű bőrére lila foltok tarkították. De Pierre csak akkor borzadt meg igazán, amikor megpillantotta Isidore testvérét: épp most emelték ki az egyik medencéből, szinte élettelenül; azt hitték, meg is halt, de ismét nyögdecselni kezdett; szánsalmas és hajmeresztő látvány volt ez a kínoktól aszott, nagydarab ember, már nem is ember, csupán emberi húscsapat valami szörnyű hentesasztalon, oldalán a nyitott seb. Végtelenül óvatosan húzza fel rá az ingét a fürdő után a két hordágyvivő: féltek, ha gorombán nyúlnak hozzá, azonnal kiszenved.

- Ugye segít majd, abbé úr? - kérdezte az ápoló, aki vetkőztetni készült Sabathier urat.

Pierre már ugrott is, szolgálatkész; s amikor jobban megnézte az ápolót, aki neki látott szerény feladatának, Salmon-Roquebert márkát ismerte fel; megérkezésekor mutatta be neki Guersaint úr a pályaudvaron. Negyven év körüli férfi volt, hosszúka arca közepén nagy rablólovag-orr meredezett. A márkai, az egyik legrégibb és legnevesebb francia család utolsó leszármazottja, tekintélyes vagyonnal rendelkezett, Párizsban élt, egy Lille utcai csodálatos palotában, és Normandiában óriási földbirtokon gazdálkodott, így jött el évről évre Lourdesba, a háromnapos országos zarándoklat idején; egyedül az irgalmasság vezette, nem a vallási buzgalom, mert csupán társaságbeli kötelezettségnek tartotta a templombajarást. Minden tisztséget makacsul visszautasított, megmaradt egyszerű ápolónak; az idén a betegeket fürdette, és majd leszakadt a karja a fáradságtól, miközben reggeltől estig percnyi pihenő nélkül rongyaik közt kotorászott, szedte, rakta köteéseiket.

- Csak óvatosan - ajánlotta Pierre-nek -, óvatosan szedje le a harisnyáját. Annak a szerencsétlennek, aki ott öltözik, az előbb a harisnyájával együtt a bőre is lejt.

S amint egy pillanatra otthagya Sabathier urat, hogy felhúzza a szegény nyomorult lábára a cipőt, ujja hegye valami nedvességre tapintott a cipő belsejében. Megnézte, mi az: a sebből kicsorduló genny gyűlt össze a cipő orrában. Ki kellett mennie, hogy kiürítse, mielőtt végtelen óvatossággal felhúzta volna a beteg lábára, vigyázva, nehogy megnyomja a lába szárát, melyet fekély roncsolt szét.

- Most pedig - mondta azután Pierre-nek, amint visszatért Sabathier úrhoz - egyszerre markoljuk meg az alsónadrágját, hogy egy húzásra lejjöjjön.

A kis előtérben csupán a betegek és a szolgálatos ápolók tartózkodtak. Az egyik kórházi pap is jelen volt; buzgón mormolta az üdvözlégeket, a miatyánkokat, hogy az ima egy percre meg ne szakadjon. Egyébként mindössze egyszerű függöny fedte az ajtót, a kötéllel elkerített szabad térség felé, ahonnan szüntelenül behallatszott a tömeg hangos fohászkodása, és a kapucinus harsány hangja fáradhatatlanul ismételte: „Uram, gyógyítsd meg betegeinket!... Uram, gyógyítsd meg betegeinket!...”

Hideg fény szivárgott be a magas ablakokon; állandó nedvesség gyöngyözött a falakon, és nyirkos, émelyítő pinceszag terjengett.

Sabathier úr végre ott feküdt ruhátlanul. Csupán illendőségből kötöttek egy keskeny kötényt a csípőjére.

- Könyörgöm - szólt a két férfinak -, nagyon lassan merítsenek be!

Iszonyodott a hidegtől. Mindenkinek elmesélte, hogy amikor először a medencébe vitték, kegyetlen, csontig ható görcs jött rá, és megesküdt, soha többé nem megy a vízbe. „Nincs ennél szörnyűbb gyötrelmem” - mondogatta. Aztán a víz sem volt túl csalogató, hiszen az atyák naponta csupán kétszer ürítik a tartályokat, nehogy a forrás elapadjon, és mivel körülbelül száz beteget merítenek meg egy vízben, képzelhető, micsoda iszonyatos zagyvalék hullámozott egy-egy medencében. Volt abban minden, vércsíkok, mállott bőrcafatok, leázott var, vászon- és kötőfoszlányok, minden elképzelhető betegség, seb, rothadás förtelmes kotyvaléka. Gyilkos baktériumok valódi táptalaja, a legijesztőbb járványok párlata volt ez, és a csodák csodája az volt, hogy a betegek élve hagyták el ezt az emberi üledéket.

- Lassan, óvatosan! - hajtogatta Sabathier úr a márkinak és Pierre-nek, akik a combja alá nyúltak, hogy a medencéhez vigyék.

És gyermekes rettegéssel meredt a sűrű, zöldes vízre, melyen gyanús, olajos foltok úszkáltak. Baloldalt a medence peremén valami alvadék vöröslött, talán egy fekély buggyant oda. Egy-egy rongycafat himbálózott a vízen, mint rothadó hulladarab. Sabathier úr mégis annyira irtózott a hidegtől, hogy inkább a délutáni mocskos vizet választotta, mert addigra a sok test valamennyire felmelegítette a medencét.

- Most lecsúsztatjuk a lépcsőkön - magyarázott halkán a márki. Azután megkérte Pierre-t, markolja meg erősen a hóna alatt a beteget.

- Ne féljen semmit - mondta a pap -, nem ereszttem el.

Lassan a vízbe merítették Sabathier urat. Már csak a háta látszott, csak szegény, elgyötört, puffadt háta himbálózott, és hideg borzongás futott végig izmain. S amikor teljesen ellepte a víz, feje görcsösen hátrafeszült, csontjai szinte megroppantak, ő pedig fulladozva fűjtatott, eszelős rémülettel.

A medence előtt újból nekilendülő buzgalommal csendült fel a kórházi pap hangja:

- Uram, gyógyítsd meg betegeinket!... Uram, gyógyítsd meg betegeinket!

A szabályzat megkövetelte, hogy az ápolók is elismételjék a könyörgést, valahányszor egy-egy beteget a vízbe merítenek; Salmon-Roquebert márki is így cselekedett. Pierre-nek is csatlakoznia kellett, és itt, a szenvedések gyűjtőhelyén úgy erőt vett rajta a szánakozás, hogy megint ébredezni kezdett benne a hit; már régen nem imádkozott ilyen buzgalommal, már régen nem kívánta ennyire, bár volna Isten az égben, bár segíthetne mindenható hatalma a nyomorult emberiségen. De három-négy perc múlva, amikor kínos-keservesen kivonszolták a medencéből a zöldre fagyott, vacogó Sabathier-t, még sokkal reménytelenebb levertséggel állapította meg, hogy a béna férfi szinte összeomlott a kétségbeeséstől, mert semmi javulást nem érez. Hiába volt hát ez a kísérlet is! Hetedízben sem hallgatta meg könyörgését a Szűz! Becsukta a szemét, és miközben öltöztették, két kövér könnycsepp gördült elő zárt pillái alól.

Majd egy mankós kisfiú bicegett be; Pierre megismerte a kis Gustave Vigneront; első fürdőre jött. Egész családja ott térdelt az ajtóban: apja, anyja és Chaise-né, a nagynéni; valamennyien kiöltözve, illendő áhítattal. A tömegben suttogva mutogattak feléjük, mondogatták, hogy az apa a pénzügyminisztérium magas rangú tisztviselője. Amikor azonban a gyermek vetkőzni kezdett, felmorajlott a tömeg; megérkezett Fourcade atya Massias atyával, és félbeszakította a fürdéseket. Most akarták megkísérteni a nagy csodát, feltámasztani a halottat, kikönyörögni Isten rendkívüli kegyelmét, amelyért oly buzgón imádkoztak reggel óta.

Kívül folytatódott az imádság, őrvongó kiáltozás tört az ég felé, és foszlott szét a nyárdélutáni meleg levegőben. Zárt hordágyat húzott be két hordágyvivő, és letette a terem közepén. Az ápolóegyesület elnöke, Suire báró is megjelent, nyomában Berthaud, az ügyeletes parancsnok, mert a vállalkozás az egész személyzetet felbolygatta. A két vezető úriember és a két boldogasszonyrendi pap halkan egy-két szót váltott, majd a papok széttárt karral térdre borultak, és imába kezdtek; sugárzó arcuk egészen átszellemült az égető vágytól, hogy szemükkel láthassák Isten mindenhatóságának bizonyítékát.

- Uram, hallgass meg minket!... Uram, hallgasd meg könyörgésünket!

Sabathier urat elszállították, de a kis Gustave-ról megfélekeztek és ottfelejtették; félig levetkőztetve üldögélt a székén, egyedül. Most leemelték a hordágy takaróját, és előtűnt a férfi holtteste; már merev volt, egészen összeesett; nagy szeme, amelyet nem fogtak le, konokul meredt a semmibe. Le kellett volna vetkőztetni, mert még rajta volt a ruhája, de ettől a szörnyű feladattól egy pillanatig még a hordágyvivők is visszariadtak. Pierre megfigyelte, hogy Salmon-Roquebert báró, aki mindig készségesen foglalkozott az élőkkel, és semmitől nem undorodott, most visszahúzódott, és inkább letérdelt, nehogy a hullához kelljen nyúlania. Ő maga is melléje térdelt, hogy legyen ürüge a távolmaradásra.

Massias atyát mindjobban hatalmába kerítette a rajongás, és zengő hangja egészen elnyomta rendfőnökének, Fourcade atyának imáját.

- Uram, add vissza testvérünket!... Uram, öregbítsd dicsőségedet!

Végre az egyik hordágyvivő elszánta magát; kezdte volna lehúzni a nadrágot a férfiról, de a holttest lába merev volt, és meg kellett volna emelni; egy másik ápoló kigombolta a kabátját, majd halkan megjegyezte, hogy jobb volna egyszerűen, ollóval levágni róla, különben soha nem készülnek el.

Berthaud már rohant is. Röviden tanácskozott Suire báróval. Az, jó politikai érzékkel, alapján elítélte Fourcade atya kalandos vállalkozását. De most már csinálják végig, ha belefogtak: a tömeg reggel óta várt, könyörgött az Istenhez. Legjobb, ha túlesnek rajta, minél gyorsabban; a halottnak kijáró legteljesebb kegyelettel. Nincs értelme tehát összevissza ráncigálni a vetkőztetéssel - mondta Berthaud -, merítsék meg így ruhástul a medencében. Ha fel-

támad, majd átöltöztetik; ha meg nem, akkor úgyis mindegy, istenem! Gyorsan eligazította a hordágyvivőket, akik a férfi combjára és vállára illesztették a hevedereiket; ő is segített nekik.

Fourcade atya helyeslése jelül feléjük bólintott, miközben Massias atya egyre lelkesültebben, egyre forróbban imádkozott!

- Uram, újjászületik, ha reá lehelsz!... Uram, küldd vissza lelkét, hadd zengje dicsőségedet!

A két hordágyvivő nekirugaszkodott, felemelték a halottat hevederekkel, a medence fölé vitték, és lassan a vízbe süllyesztették; állandóan attól remegtek, hogy beleejtik. Pierre iszonyodva látta, hogyan lepi el a víz a holttestet, elnyűtt ruháját; s amint a szövet a férfira tapadt, világosan kirajzolódott csontvázalakja. A víz színén úszott, mint a vízbefúltak. A legrettegetesebb a feje volt, mely a hullamerevség ellenére minduntalan hátracsuklott, és bárhogyan igyekeztek is a hordágyvivők a válla alatti hevederekkel megemelni, a víz alatt maradt. Egyszer kis híján kicsúszott a hevederből, és a medence fenekére süllyedt. Hogyan indulhatott volna meg a lélegzése, amikor szája a víz színe alatt volt? Tágra nyílt szeme a vízfátyol mögül úgy meredt elő, mintha másodízben küzdene meg a halállal.

Három percig tartott, mégis egy egész örökkévalóság volt; közben a két boldogasszonyrendi barát és a kórházi pap a vágy és hit eszelős révületében ostromolta az Istent:

- Uram, pillants rá kegyesen, és visszanyeri az életét!... Uram, add, hogy felkeljen szavadra, és megtérítse a földet!... Uram, csupán egy szavadba kerül, és az egész világ zengeni fogja neved dicséretét!

Mintha torkában megpattant volna az ér, úgy zuhant Massias atya arccal a földre; lihegve támaszkodott a könyökére; már csupán annyi ereje volt, hogy a kőpadlót csókolgassa. Kívülről pedig szünet nélkül harsogott a tömeg, együtt süvöltve a kapucinussal: „Uram, gyógyítsd meg betegeinket!... Uram, gyógyítsd meg betegeinket!...” Volt mindebben valami természetellenes; Pierre-ből már-már a lázadás kiáltása tört elő. Észrevette, hogy a márki is összeborzong. Micsoda megkönnyebbülés volt hát, amikor Berthaud, szemlátomást dühösen a felelőtlenség miatt, nyersen rákiáltott a hordágyvivőkre:

- Húzzák már ki a vízből! Mire várnak?

A férfit partra húzták, visszatették a hordágyra; nyűtt göncei testéhez tapadtak, mint a vízbefúltaké. Haja csöpögött; patakokban folyt a hordágyról a víz, úszott az egész előtér. És a halott - halott maradt.

Mindnyájan felálltak; kínos csendben meredtek a hullára. S amikor letakarták, hogy elvigyék, Fourcade atya is megindult; Massias atya vállára támaszkodott, húzta köszvényes lábát, s egy pillanatra még ólmos, gyötrő fájdalmairól is megfeledkezett. Szokott, rendíthetetlen derűjét már visszanyerte, s amikor a tömeg egy pillanatra elcsendesedett, így szólt az emberekhez:

- Keresztény testvéreim; kérésünk nem teljesült; legyen meg Isten akarat; Isten az ő végtelen irgalmasságában bizonyára úgy döntött, hogy testvérünket magánál tartja, a választottak között.

Többet senki nem is beszélt a férfiról. Tovább szállították a betegeket, a másik két fülkét azonnal elfoglalták. A kis Gustave okos, kíváncsi szeme mindvégig iszonyodás nélkül követte a jelenetet; most rá is sor került, levetköztették. Görvélykóros, szálnalmas gyerekteste, így mezítelenül, maga volt a soványság; bordáit és gerinccsigolyáit meg lehetett volna számolni, pipaszár lábai, de különösen a bal, szinte a csontig összeszáradt; combján és csípőjén két nyílt seb, főleg az utóbbi volt rettenetes, kivillanó húzával. És ő mégis mosolygott; úgy kicsiszolta már a betegség, hogy értelemben, bátor bölcsességben, tizenöt éve ellenére - bár még ennyit

sem mutatott - bármely felnőttel megmérkőzhetett. Salmon-Roquebert márki óvatosan az ölébe vette.

- Köszönöm - hártotta el Pierre segítségét -, oly könnyű, mint egy kismadár... Ne félj, aranyos kicsikém, nem sietünk.

- Nyugodtan belemeríthet a bácsi; én nem félek a hidegtől.

A hulla után most őt fürdették meg a vízben. Vigneronné és Chaise-né nem jöhetett be; letérdepeltek az ajtóban, és áhítatosan imádkoztak; Vigneron úr pedig, akit beengedtek az előtérbe, nagyban hányta magára a keresztet.

Most már nem volt szükség Pierre-re; elmehetett. A hármat rég elütötte, és Marie azóta biztosan nagyon várja; buzgón szaporázta hát lépteit. Amint épp belevetette magát a tolongásba, észrevette a lányt tolókoksjában: Gérard kormányozta, aki egymás után szállította a medencékhez a betegeket. Marie hirtelen elvesztette a türelmét, nem akart tovább várni, mert valami azt súgta neki, hogy végre eljutott a kegyelem állapotába.

- Hogy feledkezhetett meg így rólam, Pierre? - kérdezte szemrehányóan.

De Pierre adós maradt a válasszal; csak nézte, mint tűnik el a lány a női medencében; halálos szomorúság vett erőt rajta, és letérdelt. Így akarta megvárni, térdre borulva; biztosan gyógyultan kísérheti majd vissza a Barlanghoz, Isten dicséretét zengedezve. Mért is ne gyógyulna meg, ha egyszer annyira bízik benne, hogy meggyógyul? De ő maga, bármennyire akarta is, felzaklatott lelke mélyén nem talált imádságos gondolatokat. Még mindig rettenetes élményein rágódott, majd összeesett a kimerültségtől, agyát mintha abroncs szorította volna, és már azt sem tudta, mit is lát, mit is hisz tulajdonképpen. Csak egyvalamiben nem ingadozott: változatlan, vad szerelemmel csüggött Marie-n, szükségét érezte a könyörgésnek, a megalázkodásnak, és egyre az járt a fejében, hogy a gyermekek is elnyerik azt, amire vágnak, ha nagyon kívánják, s ha szépen könyörögnek az erősebbeknek. És egészen meglepődött, amikor azon kapta magát, hogy a tömeggel együtt ő is rimánkodva, szíve mélyéből kiáltja:

- Uram, gyógyítsd meg betegeinket!... Uram, gyógyítsd meg betegeinket!...

Talán tíz-tizenöt percet töltött el így. Azután megjelent Marie a tolókoksin. Sápadt, kétségbeesett arca nem változott; szép aranyhaját nehéz kontyba csavarta, hogy ne érje a víz. De nem gyógyult meg, száját a határtalan csüggedés döbbenete némította el; félrefordította tekintetét, mintha kerülné a papot. Annak szívét jeges rémület dermesztette meg, de végül is elszánta magát, hogy megmarkolja a kiskocsi rúdját, és visszakormányozza Marie-t a Barlang elé.

Kívül még mindig ott térdeltek a hívek; karjukat széttárták, a földet csókolgatták, átadták magukat a tömegörület erejének, és a kapucinus fültépő kiáltozásától korbácsolva, maguk is szakadatlanul kiabáltak:

- Uram, gyógyítsd meg betegeinket!... Uram, gyógyítsd meg betegeinket!

Amikor Pierre visszatolta a kiskocsit régi helyére a Barlang elé, Marie hirtelen rosszul lett. Gérard éppen mellette állt; látta, hogyan rohan oda a beteg lányhoz Raymonde egy csésze levessel, s a következő pillanatban már ketten sürgölődtek, szinte versengve Marie körül. Különösen Raymonde kínálgatta buzgón a levesét, kedvesen nyújtotta a csészét Marie felé, körülhízelegte, úgy mutatta, mennyire ért a betegek nyelvén, és Gérard máris bájosnak találta, mert szegénynek ugyan szegény, de a mindennapi életben szemlátomást megállja a helyét, biztosan ügyes, erélyes és egyszersmind szeretetre méltó gazdasszony. Hátha nem is bolondság, amit ez a Berthaud beszél; talán csakugyan ez az asszony kellene neki.

- Ne segítsek megemelni a beteget, kisasszony?

- Köszönöm, uram, egyedül is felemelem... Különben inkább kanállal etetem; így sokkal könnyebb.

Marie azonban konok, vad némaságba burkolózott; elutasító mozdulattal tolta félre a levest. Hagyják békén, ne is szóljanak hozzá. Csak akkor szólt oda tompa hangon a paphoz, amikor Raymonde és Gérard egymásra mosolyogva eltávozott.

- Az apám el se jött?

Pierre habozott egy pillanatig, de aztán be kellett vallania:

- Amikor eljöttem, aludt; biztosan még most sem ébredt föl.

Marie ismét némaságba süppedt, szinte megsemmisülve; egy intéssel elküldte Pierre-t is, nem volt szüksége senkire, ne segítsen rajta senki. Mozdulatlanul feküdt, nem imádkozott, nagy szemét tágra nyitotta, a Szűz márványszobrára meredt, mely fehérén állt a Barlang lángoló hátterében. Éppen a négyet ütötte, amikor Pierre-nek eszébe jutott, hogy találkozója van Chassaigne doktorral; magába roskadva indult az orvosi irodához.

4

Chassaigne doktor az orvosi iroda előtt várta Pierre-t. Sűrű, izgatott sokaság tolongott az épület előtt; lesték, kérdésekkel ostromolták a jelentkező betegeket, és amint egy-egy csoda híre szétfutott, éljeneztek a távozókat: itt egy vakot, aki újra lát, ott egy süketet, aki hall, egy bénát, aki saját lábán tér haza. Pierre csak kínos-keservesen vergődött át a tömegen.

- Látunk-e hát csodát, igazi, kétségtelen csodát a mai napon? - kérdezte azonnal a doktort.

- Nono! Megrendelni azért nem lehet! Isten akkor jelentkezik, amikor akar - felelte elnézően mosolyogva, a frissen megtalált hit biztonságával a doktor.

Ápolók őrizték szigorúan a bejáratot. A doktort jól ismerték, tisztelettel félreálltak az útjából, és kísérőjével együtt beengedték. Rosszabb helyet keresve sem találhattak volna az irodának, ahol a gyógyulásokat ellenőrizték: nyomorúságos deszkabódében működött; két helyiség volt benne: egy szűk előszoba és egy tanácskozó-szoba, de ez is lehetett volna nagyobb. Éppen most készültek fejleszteni a hivatalt, hogy kényelmesebben legyenek; hatalmas termet szántak neki a Rózsafüzér templom egyik lépcsőszárnya alatt; már nagyban folytak az előkészületek.

Az előszobában csupán egy fapadot látott Pierre; két beteg asszony ült rajta, várták, hogy sorra kerüljenek; egy fiatal ápoló őrködött mellettük. Amikor a doktorral belépett a tanácskozó-terembe, meglepődött, mily sokan szoronganak odabenn; szinte perzselte az arcát a füllesztő hőség, melyet csak úgy ontottak a deszkafalak a tűző nap alatt. A kanárisárgára festett, négy-szögletes, kopár helyiség egyetlen ablakának üvegeit fehérre meszelték, hogy a kinn tolongó tömeg be ne lásson. Még szellőztetni se mertek, mert alig nyitottak ablakot, máris egy sereg kíváncsi nyújtogatta befelé a nyakát. Primitív volt a berendezés is: két összetolt deszkaasztal, az egyik magasabb, a másik alacsonyabb, csak úgy csupaszon, le se terítették; egy nagy, rekeszes állvány, rajta összevissza dobált iratok; irattartók, úrlapok, füzetek, végül vagy harminc szalmafonatos szék, zsúfolásig megtömve a szobát; és volt még két ócska, rongyos karosszék a betegeknek.

Chassaigne doktor újkeletű megtérése a Barlang egyik legnagyobb győzelme volt; alig tette be a lábát az idős orvos a terembe, Bonamy doktor azonnal tisztelettel elébe sietett. Széket tett alá, majd Pierre-t is hellyel kínálta, a papot megillető előzékenységgel.

- Kedves kollégám - mondta azután -, ha megengedi, folytatom... Épp a kisasszony van soron.

Egy húsz év körüli parasztlányra mutatott az egyik karosszékből; a lány süketen érkezett Lourdes-ba. De Pierre feje még most is zúgott, lába majd leszakadt: nem figyelte, mit beszélnek, csak nézelődött, igyekezett szemügyre venni a teremben tartózkodókat. Lehetek vagy ötvenen; sokan a falhoz támaszkodva ácsorogtak. Öten voltak a két asztal előtt: középen a fürdőhivatal vezetője görnyedt egy nagy nyilvántartás fölé; volt ott még egy boldogasszony-rendi barát, és három fiatal papnövendék; ezek végezték a titkári munkát, írtak, az iratokat rendezgették, osztályozták minden vizsgálat után. Most egy pillanatra egy Szeplőtelen Fogantatás-rendi szerzetes vont a maga Pierre figyelmét: Dargelès atya, a *Barlangi Híradó* főszerkesztője, reggel mutatták meg neki az utcán. Szeme szüntelenül pislogott keskeny kis arcában; orra hegyes volt finom metszésű szája mindig mosolygott. Szerényen ült az alacsonyabbik asztal végén, és néha-néha feljegyzett valamit az újságjának. Az országos zárandoklat három napja alatt az egész rendből egyedül ő mutatkozott. De mögötte láthatatlanul ott sorakozott valamennyi társa; az egész rend, mint folyton gyülemlő, mindent megszervező, mindent egybefogó titkos hatalom.

A nézőközönség többi része kíváncsiakból, szemtanúkból állott; ezeken kívül még vagy húsz orvos és négy-öt pap lehetett jelen. Az orvosok egész Franciaországból sereglettek össze, s általában csak némán nézelődtek: olykor-olykor megkockáztattak egy-egy kérdést; néha sanda pillantást vetettek a többiekre, és inkább egymást figyelték, mint a tényeket, amelyeknek ellenőrzésére felkérték őket. Vajon kik lehetnek, miféle orvosok? Elröppent egy-egy név, de senki nem ismerte. Csupán egyikük keltett feltűnést, egy katolikus egyetem egyik híres professzora.

Bonamy doktor egy percre sem ült le; vezette a vizsgálatot, meghallgatta a betegeket. A mai napon valósággal körüludvarolt egy kis szőke úriembert, az egyik legolvasottabb párizsi lap nagy befolyású szerkesztőjét, aki mellel írónak sem volt egészen tehetségtelen; véletlenül cseppent ide Lourdes-ba, ma reggel. Nem is volna rossz megtéríteni, aprópénzre váltani befolyását, Lourdes propagálásának szolgálatába állítani. A doktor mindjárt az egyik karosszékből ültette, mosolygós kedélyességgel beszélt vele, lejátszotta neki a nagy jelenetet, kijelentette, hogy nincs semmi titkolnivalójuk, és nem félnek a nyilvánosságtól.

- Jelszónk: a teljes világosság - hangsúlyozta. - Ezért minden jóakarátú embert igyekszünk bevonni az ellenőrzésbe.

És mivel a süket lány gyógyulása körül akadozott a dolog, a doktor kurtán-furcsán túladott rajta:

- Jól van, kedvesem, elmehet. Ez még csak a kezdet... Folytatni fogjuk.

Azután halkán hozzátette:

- Szép is volna, ha mindnek lépre mennénk, aki azzal jön ide, hogy meggyógyult. Mi csak a kétségtelen, napnál világosabb gyógyulásoknak hiszünk... Nem véletlenül beszélek „gyógyulás”-ról csodák helyett, mert hiba volna, ha mi, orvosok, belemagyaráznánk valamit a dolgokba; a mi feladatunk itt csupán megállapítani, hogy csakugyan tünetmentesek-e az ellenőrzésre jelentkező betegek.

A doktor jól játszotta a „nem csalás, nem ámítás” szerepét; nem volt sem butább, sem becstelenebb a többinél; hitt hitetlenül, mert tudta, hogy a tudomány csupa homály, csupa megsejtetés, ezért a lehetetlen bármikor elképzelhető. Most, hosszú orvosi pályája végén, egész külön üzletet csinált magának a Barlangból, s ez, gondjait és örömeit egybevetve, egész jól beütött, és nem is volt kellemetlen.

Most, a párizsi újságírónak felelgetve, éppen munkamódszerét magyarázgatta. A zarándoklattal érkező betegek valamennyien magukkal hozzák irataikat, köztük legtöbbször annak az orvosnak a bizonyítványát, aki kezelte őket; nemegyszer több különböző orvostól hoznak bizonyítványt vagy kórházi igazolványokat; ezekből össze lehet állítani a kórtörténetet. Gyógyulás esetén tehát, ha a gyógyult jelentkezik, csupán betekintenek irataiba, átolvassák a bizonyítványokat, hogy megállapítsák, mi baja volt, s megvizsgálják és eldöntsék, csakugyan kigyógyult-e a betegségből.

Pierre most már figyelmesen hallgatott. Miután megpihent egy kicsit, visszanyerte ítélőképességét. Csupán a hőség esett terhére. Bonamy doktor magyarázatai nagyon érdekelték; ha nincs papi ruhában, bele is szólt volna a beszélgetésbe, hogy világos véleményt formálhasson. De reverendája arra ítélte, hogy örökösen a háttérbe húzódjon. És boldog volt, amikor a kis szőke úr, a tekintélyes író azonnal megfogalmazta a kézenfekvő ellenvetéseket.

Nem találják-e sajnálatosnak, hogy más orvos állapítja meg a betegséget és más a gyógyulást? Ez például bizonyosan állandó hibák forrása. Talán az volna a legjobb, ha itt, Lourdes-ban, már a megérkezéskor orvosi bizottság vizsgálna meg és jegyzőkönyvezne minden beteget, és gyógyulás esetén ugyanaz a bizottság nézné meg ugyanazt a jegyzőkönyvet.

Bonamy doktor azonban joggal vetette ellen, hogy semmiféle bizottság nem birkózhatna meg ezzel az emberfölötti feladattal; honnan is lehetne kivizsgálni egyetlen délelőtt ezer különféle kóresetet, miközben az eltérő nézetek, ellentmondó diagnózisok összeütközése végtelen vitákra vezetne, és csak fokozná a bizonytalanságot!

Az előzetes vizsgálat gyakorlatilag csaknem lehetetlen, és különben sem zárja ki a tévedéseket. A gyakorlatban meg kell maradni az eddigi orvosi bizonyítványoknál, amelyek ezáltal döntő, életbevágó fontosságot nyernek. Átlapozták az egyik asztalon heverő iratokat, felolvastatták az orvosi bizonyítványokat a párizsi újságírónak. Egyik-másik kínosan rövid volt. Egy-egy gondosabb munka is akadt közöttük; ezek pontosan meghatározták a betegségeket. Imitt-amott az orvos aláírását a községi hatóság pecsétje hitelesítette. De még így is számtalan kétely maradt tisztázatlanul: kik ezek az orvosok? Rendelkeznek-e megfelelő tudományos tekintéllyel? Nem ismeretlen körülmények, személyes érdekeik diktálták-e véleményüket? Önként kínálkozott a gondolat, hogy nem ártana ellenőrizni valamennyit. Ha már teljesen a beteg magával hozott irataira támaszkodnak, kíváncsi volt igen gondosan ellenőrizni az okmányokat, mert a bizonyítékok kártyavára egy csapásra összedőlhet, ha a tények kétségbevonhatatlanságát nem támasztja alá a legszigorúbb kritika.

Bonamy doktor vörös volt, mint a rák, izzadva hadonászott:

- Pontosan ezt csináljuk, pontosan ezt csináljuk!... Ha egy gyógyulást természetes okokkal nem tudunk megmagyarázni, rendkívül részletes vizsgálatot folytatunk, és felkérjük a gyógyult beteget, jelentkezzen később is vizsgálatra... S amint látja, mindezt a legszélesebb nyilvánosság előtt. Az itt jelenlevő urak javarészt Franciaország legtávolabbi vidékeiről egybegyűlt orvosok. Felkérjük őket, szíveskedjenek elmondani kételyeiket, megvitatni velünk az eseteket, és minden ülésről igen részletes jegyzőkönyvet veszünk föl... Uraim, hallják, amit mondok; szóaljanak fel, ha valami sértené igazságérzetüket.

De senki nem mozdult. Az orvosok java része katolikus lehetett; ezek természetesen Bonamy nézeteit vallották. A többiek pedig, a hitetlenek, a szaktudósok, érdeklődve figyeltek bizonyos jelenségeket, de udvariasságból tartózkodtak az amúgy sem célravezető vitáktól, és inkább távoztak, amikor már kellemetlenül hatott rájuk a józan ész megcsúfolása, s amikor már nem sok hiányzott, hogy elveszítsék a türelmüket.

Nem szólt tehát senki, és Bonamy doktor diadalmaskodhatott. Csak az újságíró kérdezte meg, egyedül végzi-e ezt a hatalmas munkát.

- Teljesen egyedül. A Barlang körüli orvosi tevékenységem nem túl bonyolult; amint már mondtam, csupán az esetleges gyógyulásokat kell megállapítanom.

De máris mosolyogva helyesbített:

- Ejnye, csaknem megfeledkeztem Raboinról; ő segít nekem itt rendet tartani.

S egy negyven év körüli testes, őszülő, széles arcú férfira mutatott, aki hatalmas állkapcsát előre meresztette. A hit dühödt rajongója volt; nem tűrte, hogy bárki kétségbe vonja a csodákat. Sok szenvedést okozott neki munkája a ténymegállapító irodában, és valahányszor vitára került a sor, nem tudta megállni, hogy dühös morgással ne nyilvánítsa haragját. Most is egészen nekivadult, amikor Bonamy doktor az orvosok véleményét kérte, és gazdája alig tudta lecsillapítani.

- Jól van, jól van; nyughasson már Raboin! Mindenkinek joga van őszinte véleményt nyilvánítani.

Folytatódott a betegek felvonulása. Bevezettek egy férfit; egész törzsét ekcémás kiütések rútitották el, s amikor levetkőzött, fehér lisztes por pergett a bőréről. Nem mondta, hogy meggyógyult, mégis minden évben eljön Lourdes-ba, mert úgy érzi, fájdalmai mindig enyhülnek egy kicsit. Egy ijesztően sovány hölgy, egy grófnő volt a következő: rendkívüli dolgok derültek ki róla: hét éve egyszer már kigyógyította tüdőbajából a Szűzanya; négy gyereke is született ezután, később visszaesett, és rászokott a morfiumra; most még csupán az első fürdőnél tartott, de szinte újraéledt, és elhatározta, hogy este, huszonhét családtagjával, akik mind elkísérték, részt vesz a fáklyás körmenetben. Azután egy nőre került a sor: hangszalagbénulása volt, és négyhónapi teljes némaság után, amint az oltáriszentség elhaladt előtte a négyórai körmenetben, hirtelen visszanyerte a hangját.

- Uraim - szónokolt Bonamy doktor a széles látókörű tudós csinált kedvességével -, tudják, hogy idegbetegségeket nem veszünk nyilvántartásba. Ne feledjék azonban, hogy ezt az asszonyt hat hónapig kezelték a Salpêtrière kórházban, de csak itt oldódott meg a nyelve Lourdes-ban, szinte varázsütésre.

Most már azonban egy kicsit mégiscsak fogytán volt a doktor türelme; szeretett volna a párizsi úrnak valamilyen parádés esetet szállítani, amilyenek a négyórai körmeneteken adódnak, mert a Szűzanya főleg ilyenkor, a rajongó hit és a kegyelem óráján lépett közbe a kiválasztottakért. Eddig csupán kétes, érdektelen *gyógyulások* tudott felsorakoztatni. Kívülről pedig szüntelenül behallatszott a tömeg moraja, topogása, amint a szent énekektől nekivadulva, a csodaváró rajongás lázában, mind feszültebben, idegesebben imádkozott.

Egyszer csak egy kislány nyitott be mosolygósan, szerényen; tiszta tekintetéből értelem sugárzott.

- Nini! - kiáltott fel vidáman a doktor. - A mi kis Sophie barátnőnk!... Híres eset volt a gyógyulása, ilyentájt, egy évvel ezelőtt; kérem, engedjék meg, hogy bemutassam az eredményeit.

Pierre megismerte; a csodás gyógyulás hőse nem más volt, mint a kis Sophie Couteau, aki Poitiers-nál szállt fel a szakaszukba. Így most másodszor is meghallgathatta ugyanazt az előadást. Bonamy doktor töviről hegyire magyarázgatni kezdte az esetet; a kis párizsi uracska csupa fül volt, úgy hallgatta: a bal sarokcsont szuvasodása, kezdődő nekrozis, kimetszési javallat, szörnyű, gennyes seb, gyógyulás egy pillanat alatt, azonnal, az első fürdetés után.

- Meséld csak el a szerkesztő úrnak, Sophie!

A kislány szokott, kedves mozdulatával fölemelte a kezét, és figyelmet kért.

- Szóval, a lábamnak vége volt, már templomba se tudtam járni; mindig kendőbe bugyoláltam, mert mindenféle csúf dolog szivárgott belőle... Rivoire doktor úr felvágta, hogy belenézzen, és azt mondta, ki kell venni egy darabot a csontból; amibe biztosan belesántulok... Akkor aztán nagyon szépen imádkoztam a Szűzanyához, aztán belemártottam a lábam a vízbe, de úgy szerettem volna meggyógyulni, hogy még csak a kötést se vettem le... Aztán minden ott maradt a vízben, és amikor a lábam kivettem, semmi baja se volt.

Bonamy doktor sűrű fejbólintásokkal igazolta a kislány minden szavát.

- Azt is mondd el, Sophie, mit mondott otthon a doktor úr.

- Otthon, amikor Rivoire úr megint meglátta a lábam, azt mondta: „Akár a Jóisten gyógyította meg ezt a gyereket, akár az ördög, mindegy: annyi bizonyos, hogy meggyógyította.”

Felcsattant a nevetés; a történet hatása most sem maradt el.

- És mit mondtál a grófnőnek, aki a kórterem vezetője volt?

- Csakugyan!... Alig vittem valami kötést a lábamra, és azt mondtam: „Kedves a Szűzanyától, hogy az első nap meggyógyított, mert másnap már nem lett volna mivel bekötőznöm a lábam.”

Ismét általános derűtség; milyen aranyos ez a kislány; egy kicsit nagyon is szavalja már a történetet, látszik, hogy betéve tudja, de így is megható, és látszik, hogy igazat beszél.

- Vesd le a cipőd, Sophie, és mutasd a bácsiknak a lábad... Tapintsák meg valamennyien; győződjenek meg, hogy kétségnek nincs helye.

Hamarosan előtűnt a hófehér, tiszta, sőt ápolt pici láb, rajta a sebhely a bal boka alatt; hosszú forradás tanúsította a baj komolyságát. Egy-két orvos közelebb lépett és megnézte, de nem szólt semmit. Mások egyáltalában nem fárasztották magukat; nyilván megvolt a szilárd véleményük. Az előbbieik közül az egyik rendkívül udvariasan megkérdezte, mért nem cserélte ki a Szűzanya teljesen a kislány lábát; ha már nekifogott, biztosan nem került volna neki külön fáradságba. De Bonamy doktor máris élénken replikázott: a Szűzanya nyilván azért hagyott forradást, hogy valami jel emlékeztessen később is a csodára. Szakmai részletekbe merülve fejtegette, hogy egy csontszilánk és egy darab izom feltétlenül újjáképződhetett egyetlen pillanat alatt, ami természetes okból semmiképp nem magyarázható.

- Édes istenem - vágott a szavába a szőke úriember -, mi szükség van erre a nagy magyarázkodásra! Ha valaki bicskával megvágja az ujját, és a vágás, miután a vízbe merítette, összeforr - megadom magam! Nekem ez is épp elég nagy csoda.

Azután hozzátette:

- Én felforgatnám az egész világot, ha olyan csodaforrásom volna, melynek vizétől a sebek behegednek. Nem tudom még, hogyan, de magamhoz szólítanám a népeket, és özönlene a nép! Eléjük tárnám a csodákat, hadd lássák kétségbevonhatatlanul - és az egész világot uralmam alá hajtánám. Hisz ez a hatalom tökéletes volna, szinte isteni mindenhatóság!... De ehhez el kellene söpörni mind a kételyeket, hogy a nap tiszta fényével ragyogjon az igazság! Hogy higgyen mindenki, aki látja.

És tovább vitatta az orvossal az ellenőrzés módozatait. Belátta, hogy az érkezéskor nem vizsgálhatják meg az összes betegeket. De szembetűnő sebek részére igazán nyithatnának külön termet a kórházban! Legfőlőbb harminc beteget vennének föl ide; ezeket egy bizottság vizsgálná meg előzetesen. Jegyzőkönyvbe foglalnék a beteg állapotát, sőt le is fényképeznék a

sebeket. Azután, ha valamelyik meggyógyult, a bizottság dolga csupán annyi volna, hogy újabb jegyzőkönyvben megállapítja a gyógyulást. Itt tehát nem foglalkoznának belgyógyászati esetekkel, melyeknek diagnózisa nehéz, mindig vitatható. Kézzelfogható tények állnának előttük.

Bonamy doktor most is csak az előbbieket ismételte, kissé megzavarodva:

- Ez az! A mi legfőbb célunk szintén a teljes világosság... Csakhogy igen nehéz ilyen bizottságot összeállítani. Ha tudná, uram, mily ritka madár az egyetértés!... De azért az ötlet kétségtelenül érdekes.

Bonamy doktor most erősítést kapott; újabb beteget hoztak be. A kis Sophie-ról közben egészen meglepedtek, már javában öltözött, amikor belépett Élise Rouquet; levette a kendőjét, és megmutatta szörnyeteg-ábrázatát. Reggel óta borogatta nedves rongyokkal a kútnál, és azt mondta, úgy érzi, mintha az eleven seb száradna, és már nem volna olyan vörös. Csakugyan, Pierre is meglepetten látta, hogy a seb felülete már nem oly visszataszító. Amint a lány belépett, ismét fellángolt a vita a szembetűnő sebekről, mert a szőke úriember tovább lovagolt az ötletén: létesítsenek külön termet az ilyen betegeknek. Képzeli el, milyen dicsőség volna a Barlangnak, hogy ez a lupusz meggyógyult, ha itt ma reggel jegyzőkönyveztek volna a beteg állapotát! Senki nem tagadhatná, hogy csakugyan csoda történt.

Chassaigne doktor mindaddig a háttérbe húzódott; némán, mozdulatlanul várta, hogy a tények megtegyék hatásukat Pierre-re. Most egyszerre a füléhez hajolt.

- Mit fecsegnek ezek itt a szembetűnő sebekről! - mondta halkán Pierre-nek. - Ez az úriember nem is sejti, hogy tudós orvosaink ma már sok ilyen sebről gyanítják, hogy ideggyógyászati eredetű. Igen, kezdik már látni, hogy az ok egyszerűen a bőr fogyatékos táplálkozása. És oly végtelenül keveset tudnak a táplálkozás problémáiról!... Így aztán bebizonyítják, hogy a hit ereje sebeket is begyógyít, többek között még ál-lupuszokat is. Akkor hát szeretném tudni, miféle bizonyítékot vár ez az úr attól a híres különteremtől! Még több homály és még több szenvedély a soha véget nem érő vitában: ez volna minden eredmény... Nem, nem! A tudomány semmit sem ér; tudatlanságunk határtalan, mint az óceán!

Fájdalmasan mosolygott, miközben Bonamy doktor arra biztatta Élise Rouquet-t, folytassa a seb borogatását, és jelentkezzen mindennap ellenőrzésre. Azután óvatos, udvarias modorában megismételte:

- Egy bizonyos, uraim; némi javulás máris tapasztalható.

Egyszerre azonban felbolydult az egész bizottság. Grivotte rontott be, tánclépésben, szinte ajtóstul a szobába; teli tüdőből harsogta:

- Meggyógyultam!... Meggyógyultam!

És előadta, hogy először nem engedték megfürödni; csak erőszakoskodás, könyörgés, rimánkodás árán egyeztek bele. Fourcade atya külön engedélyével. Pedig előre megígérte: még három percet sem töltött a jeges vízben, ahová verejtékezve, hörgő köhögés közben vitték be, máris mintha ostorral csaptak volna végig kegyetlenül az egész testén; úgy érezte, egyszerre visszatér minden ereje. Szinte perzselő rajongás sugárzott belőle; nem találta a helyét, ide-oda topogott izgalomban.

- Egészséges vagyok, kedves, jó uraim... Egészséges vagyok...

Most már Pierre is ámulva figyelt. Csakugyan ezt a lányt látta volna a múlt éjszaka a vagon fapadján? Hiszen fél lábbal szinte már a sírban volt; köhögött, vért köpött, arca hamuszürke volt. Nem ismert rá ebben a szálegyenes, nyúlánk teremtésben, akinek arca tűzben égett, szemei ragyogtak, és valósággal szárnyakat adott neki az akarat és az életöröm.

- Uraim - jelentette ki Bonamy doktor -, nagyon érdekesnek látom az esetet... Nézzünk csak utána...

Már kérte is Grivotte iratait. De a papírok a két asztal nagy aktahalmazaiból sehogyan sem akartak előkerülni. A két titkár, a két fiatal szeminarista mindent felforgatott; végül a fürdőigazgató, aki középen ült, maga is munkához látott; felkelt, a rekeszes polchoz ment, és ott is körülnézett. S amikor már visszaült a helyére, akkor találta meg az iratokat; ott lapultak a nyilvántartó alatt, mely nyitva hevert előtte az asztalon. Három orvosi bizonyítvány is volt benne; ő maga olvasta fel sorjában valamennyit. Különben a betegnek mind a három szerint előrehaladott tüdőbaja van, jellegzetes idegi komplikációkkal.

Bonamy doktor kézmozdulata azt fejezte ki, hogy ilyen tünetcsoportnál kételynek nincs helye. Azután hosszan meghallgatta a beteg mellkasát.

- Nem hallok semmit... nem hallok semmit - mormogta maga elé.

Majd helyesbített:

- Azaz majdnem semmit.

Azután az orvosokhoz fordult, akik továbbra is szótlanul álltak a helyükön.

- Ha volna szíves valaki az urak közül szakértelmével közreműködni... Hiszen megfigyelni és vitázni jöttünk össze!

Először senki sem mozdult. Majd egyikük elszánta magát. Meghallgatta a fiatal nőt, de nem nyilatkozott; töprengve ingatta a fejét. Végül olyasmit hebegett, hogy egyelőre várakozó állásponton marad. De azonnal az egyik kollégája vette át a helyét, és ez félreérthetetlen, határozott véleményt adott: nem hall semmi gyanúsat; ennek a nőnek soha nem volt tüdőbaja. Ismét újabb orvosok láttak a vizsgálathoz, aztán sorra hallgatták valamennyien; alig négyen-öten vonták ki magukat; ezek udvariasan, mosolyogva, de határozottan visszahúzódtak. A zűrzavar akkor érte el tetőfokát, amikor mindnyájan kifejtették egymástól egészen eltérő nézeteiket; a nagy zsvajban végül szinte már a saját szavukat sem hallották. Csupán Dargelès atya nem billent ki zavartalan, derűs nyugalomból; szenzációt szimatolt; ez az eset is a lourdes-i Miasszonyunk dicsőségét fogja gyarapítani.

Máris buzgón jegyzetelt az asztal végén.

A szócsata morájában Pierre és Chassaigne doktor nyugodtan beszélgethetett; senki nem zavarta meg őket.

- Iszonyúak ezek a fürdőmedencék! - mondta a fiatal pap. - Szörnyű, hogy mily ritkán cserélik bennük a vizet! Micsoda mocsok, a mikrobák igazi táptalaja!... Valóságos arculcsapása napjaink mániákus tisztasági, higiéniai hóbortjának. Szinte csoda, hogy nem pusztítja ki egy közös járvány valamennyi lourdes-i beteget. Itt a mikroba-teória minden ellenfele ugyancsak a markába nevetet.

De az orvos nem engedte tovább beszélni.

- Nem, nem, fiam... A fürdők nem tiszták ugyan, de azért nem is veszélyesek. Először is a víz hőmérséklete soha nem emelkedik tíz fok fölé; a baktériumtenyészetnek pedig legalább huszonöt fok kell. Azután nemigen látsz Lourdes-ban ragályos beteget; itt nincs kolera, tifusz,

himlő, kanyaró, skarlát. Kizárólag bizonyos organikus betegségek fordulnak elő: paralízis, görvélykór, daganatok, fekélyek, tályogok, rák, tüdővész; ez utóbbit pedig a fürdővíztől nem lehet megkapni. A régi sebeknek már semmit sem árt a víz, és nem ragályosak... Emiatt, elhiheted, még csak közben sem kell járnia Szűz Máriának.

- Tehát azelőtt, amíg praxist folytatott a doktor úr, az időjárástól függetlenül ugyanígy megfürdette volna a jeges vízben minden betegét, a nőket, a reumásokat, a szívbajosokat, a gümő-kórosokat?... Megfürdette volna ezt a szerencsétlen, inkább halott, mint élő, verítékben úszó nőt is?

- Világért sem!... Bizonyos módszereket csak szinte hősi elszánás után alkalmazunk; általában nem kockáztatjuk a beteg életét. A tüdővést könnyűszerrel megölheti egy jeges fürdő, de mit tudjuk, bizonyos esetekben nem éppen az menti-e meg?... Én már elhiszem, hogy Lourdes-ban természetfölötti erők gyógyítanak, de készséggel felteszem, hogy a jeges víz, jóllehet ostoba és barbár eszköznek látszik, természetes gyógymód is lehet... Mily szörnyen, mily végtelenül tudatlanok vagyunk!

Ismét haragra lobbant, gyűlölte a tudományt; megvetette, amióta borzadva, tehetetlenül kellett végignéznie felesége és lánya haláltusáját, és nem talált oltalmat a tudományban.

- Bizonyoságot szeretnél, fiam, de ezt az orvostudománytól ne is várd... Hallgasd csak egy pillanatra, mit beszélnek itt az urak, és okulj belőle. Ugye, milyen épületes ez a tökéletes zűrzavar, a sokféle vélemény csatája? No persze, nem egy betegséget csodálatosan ismerünk, ismerjük fejlődésük minden csöppnyi mozzanatát, számos gyógyszer hatását kutattuk ki gondosan, aprólékosan, csak egyet nem tudunk, és nem tudhatunk: a gyógyszer és a beteg kölcsönös viszonyát, mert ahány beteg van, annyiféle a betegség, és mindegyiküknél előről kell kezdeni a kísérletezést. Ezért marad művészet az orvostudomány; s ha nem érheti el a kísérleti pontosságot, mivel a gyógyulás mindig valamilyen szerencsés véletlentől függ: az orvos zseniális ötletének köszönhető... Érted már, fiam, miért kell mosolyognom az itt vitázó orvosokon, amint a tudomány abszolút törvényeit emlegetik? Szeretném látni, hol van ilyesmi az orvostudományban!

Mondanivalója végére ért. De továbbragadta a szenvedély.

- Mondtam már, fiam, hogy hívó lett belőlem... De azért nagyon megértem, hogy ezt a derék Bonamyt a lelke mélyén hidegen hagyja az egész dolog, és az egész világból összecsiszítja az orvosokat csodálni. Minél több lesz az orvos, annál nehezebben tör majd utat az igazság, annál inkább elvész a diagnózisok és gyógymódok csetepatéiban. Ha már a szembetűnő sebek kérdésében sem tudnak egyetérteni, mit várjunk, amikor a belső szervek megbetegedéseire kerül a sor? Hiszen itt épp azt állítja az egyik, amit a másik tagad! Így hát mért ne lehetne valóban csoda minden gyógyulás? Mert akár természetes, akár természetfölötti erők működnek közre, az orvosok igen ritkán látják előre a betegség kimenetelét, és igen gyakran éri őket meglepetés!... Az itteni munkát igen rosszul szervezték meg, az kétségtelen. Az ismeretlen orvosok bizonyítványai nem sokat bizonyítanak. Igen szigorú ellenőrzés alá kellene vonni az iratokat. De ha elképzeljük, hogy mindenütt érvényt szerzünk a feltétlen tudományos lelkiismeretességnek, akkor is együgyűség volna azt hinni, fiam, hogy ez majd mindenkit meggyőz, és cáfolhatatlan világosságot teremt. Az emberi lélekben mélyen gyökerezik a tévelygés; nincs hősibb feladat, mint akárcsak a legparányibb igazságot is diadalra vinni.

Pierre előtt most kezdett felderengeni, mi történik itt Lourdes-ban, miféle rendkívüli színjátékot figyel évek óta az egész világ, és veszi körül egyfelől az imádat és áhítat, másfelől a gúnyos kacagás kitöréseivel. Lourdes-ban még alig ismert, sőt ismeretlen, rejtélyes erők működtek, ez tagadhatatlan: autoszugesztio, hosszan előkészített idegmegrázkództatás, az

utazás, az imák és a szent énekek ellenállhatatlan, lenyűgöző hatása, az egyre fokozódó egzaltáltság, és mindenekfölött az a viharos, ismeretlen, gyógyító erő, melyet a tömeg áraszt, a hit vad rohamai közt. Értelmes embernek - gondolta - ezek után nincs oka a háttérben gyanús mesterkedéseket sejteni. A tények sokkal egyszerűbbek, és ékesen beszélnek. A Barlang papjainak nincs miért hazugságokkal terhelniük a lelkiismeretüket; elég, ha előmozdítják a lélekben uralkodó zűrzavart, kihasználják az általános tudatlanságot. Sőt az is elképzelhető, hogy mindenki teljesen jóhiszemű; jóhiszeműek a bizonyítványokat kiállító szürke kis orvosok, a megkönnyebbült betegek, akik azt hiszik, meggyógyultak, s a szenvedélyes tanúk, akik megesküsznek, hogy saját szemükkel látták a csodát. Mindebből csak egy derül ki napnál világosabban: teljesen lehetetlen bizonyítani, történt-e csoda, vagy sem. Akkor pedig nem hat-e a csoda a valóság erejével a többség szemében, mindazok szemében, akik szenvednek, és futnak a reménység után?

Bonamy doktor észrevette, hogy félrehúzódva beszélgetnek, és hozzájuk lépett. Pierre megkérdezte:

- Milyen arányban történnek a gyógyulások?
- Tíz százalék körül - felelte az orvos.

S kiolvasva a fiatal pap szeméből a meglepetést, zavartalan kedélyességgel tette hozzá:

- Többet is kimutathatnánk... Nekem azonban, nem is tagadom, itt az a feladatom, hogy valamelyest kordában tartsam a csodákat. Legfőbb tennivalóm megzabolázni a túlbuzgóságot, nehogy a szent dolgok nevetségbe fulladjanak... Az én hivatalom tulajdonképpen csupán a komolyan vehető gyógyulások számára állítja ki a vízumot.

Raboin rekedten felmordult; az orvos szavába vágott:

- Komolyan vehető... Komolyan vehető... Micsoda beszéd ez?... A csoda mindig komolyan vehető... A hívőknek nem kell róla igazolvány. A hívő leborul és hisz. A hitetlen meg úgyis fűtyül rá. Azokat úgyse győzi meg semmi... Ostobaságokkal lopjuk itt a napot.

Bonamy doktor szigorúan ráparancsolt, hogy hagyja abba:

- Raboin, elég legyen a lázításból!... Megmondom Capdebarthe atyának, hogy semmi szükségem magára, mert engedetlenségre bujtogat.

Pedig igaza volt ennek a harapós agglegénynek, aki azonnal a fogát vicsorította, ha valaki belekötött a hitébe. Pierre rokonszenvesnek is találta. Igen, a ténymegállapító bizottság amúgy is gyatra munkája tökéletesen haszontalan; a hívőket csak sérti, a hitetleneket nem győzi meg. Ugyan kit győz meg a csoda? Egy a lényeges, hogy elhiggyék. Mihelyt Isten veszi kézbe a dolgokat, az értelem fölösleges. Azokban az időkben, amikor még eleven volt a hit, a tudomány nem kontárkodott bele Isten műveinek magyarázatába. Itt sincs semmi keresnivalója. Csak a hitnek vet gáncsot, és lealacsonyítja önmagát. Nem, nincs más kiút: leborulni, hívő lélekkel csókolni a föld porát. Vagy odébbállani. Itt nem lehet szó alkudozásról. Ha egyszer a fürkésző értelem megteszi az első lépést: nem is áll meg, amíg el nem jut a kételyig.

Pierre-t azonban legfőképpen a körülötte állók képtelen beszélgetése gyötörte. Hihetetlen, micsoda otthonosággal, milyen könnyedén csevegtek a szobában a csodákról. A döbbenetes tények nem zavarták meg a hívők fölényes derűjét. Csoda itt, csoda ott, csoda mindenütt! És mosolyogva tálták ki eszeveszett képzelgéseiket; meg sem moccant bennük tiltakozásul az értelem. A látomások olyan lázas légkörében éltek, hogy nyilván semmit sem találtak rendkívülinek. És ez nemcsak az egyszerű, gyermeki, írástudatlan tömegre állt, nemcsak a Raboin-féle megszállottakra; értelmes emberek is voltak közöttük, tudósok, mint Bonamy doktor és

mások; sokan. Hihetetlen! Pierre egyre rosszabbul érezte magát; elfojtott harag gyülekezett benne, kitörésre készülődve. Mint szerencsétlen fuldokló, vergődött ez értelme; mint a fuldokló, ha érzi, hogy mindenfelől ellepi és fojtogatja a víz, és az járt az eszébe, hogy a vak hit örvényeibe merülő elmék, mint Chassaigne doktor is, kezdetben ugyanilyen rosszul érezhetik magukat, ugyanígy vergődnek, mielőtt végleg elnyelné őket a mélység.

Az orvosra pillantott; látta mérhetetlen szomorúságát, lerítt róla, hogy a sors csapásai földre teperték, hogy kiszolgáltatott, akár egy elárvult síró gyermek. És Pierre mégsem nyomhatta el tiltakozását, mégis szinte világgá kellett kiáltania:

- Nem! Nem számít, ha nem is tudunk mindent, sőt ha mindig is tudatlanok maradunk: ezért még nem szabad abbahagynunk a kutatást. Lehetetlen, hogy az ismeretlen kihasználja tudatlanságunkat. Nem! Éppen az táplálja bennünk örökké a reményt, hogy egy nap meg fogjuk magyarázni mindazt, amire még nincs magyarázat, és egészséges léleknek más eszményképe nem is lehet, mint a haladás az ismeretlen megismerése felé, az ész lassú diadala, túl testünk és értelmünk gyatraságain... Igen! Szenvedéseim, de egyben erőm legfőbb forrása az értelem! Ha elbukik, mi is vele bukunk! Egyetlen égető vágyat érzek: az értelmet szolgálni, mindig jobban és jobban, akár a boldogságom árán is, ha kell.

Chassaigne doktor szemébe könnyek tolultak. Bizonyára drága halottainak emléke jelent meg előtte.

- Az értelem, igen, az értelem! - suttogta ő is maga elé. - Ez a mi büszkeségünk, csak ezért érdemes élni a földön... De ne feledkezzél meg, fiam, a szeretetről, ami az élet legnagyobb hatalma; ha elvesztettük, minden árat megadnánk, csak hogy visszaszerezzük...

Hangja elcsuklott a visszafojtott zokogástól. És miközben gépiesen lapozgatta az asztalon heverő iratsomókat, megpillantotta az egyikén Marie Guersaint nagybetűs nevét. Kibontotta a papírokat; két orvosi lelet került a szeme elé; mindegyik megállapította a gerincvelő paralízisét.

- Hát igen, fiam, jól tudom, nagyon szereted Guersaint kisasszonyt... - folytatta azután. - Mit szólnál, ha meggyógyulna itt Lourdes-ban? Két jónevű orvos állapította meg betegségét, és tudod, hogy ez a baj gyógyíthatatlan... Volna-e nálad boldogabb ember, elismernéd-e végre természetfölötti erők beavatkozását, ha Guersaint kisasszony hirtelen talpra állna, és boldogan futna, szaladna, mint mások, oly sokan?

Pierre-nek már-már kicsúszott a száján az igen, amikor eszébe ötlött, hogyan jósolta meg unokatestvére, Beauclair, a konzultáción a csodát, mely villámcsapásszerűen felrázza, életre kelti, szinte mámorba meríti Marie-t; ismét hatalmába kerítette az előbbi nyomasztó hangulat, és mindössze ennyit felelt:

- Igazán boldog lennék. Természetesen... És akárcsak ön, én is úgy gondolom, a boldogság vágyánál nincs erősebb érzés ezen a nyughatatlan világon.

Most már azonban úgy érezte, nem bírja tovább. Akkora volt a hőség, hogy izzadság patakzott minden arcon. Bonamy doktor a vizsgálati eredményt diktálta az egyik szeminaristának, Dargelès atya pedig a fülét hegyezte minden kifejezésre, és néha odasúgott valamit az orvosnak, mire az módosított a fogalmazványon. Egyébként egyetlen percre sem szűnt körülöttük a felfordulás; az orvosok vitája mellékvágányra siklott, most már szakmai kérdéseket boncolgattak, amelyeknek a dolog szempontjából semmi jelentőségük nem volt. A deszkafalak közt szinte kifogyott a levegő; a gyomrok émelyegtek, a fejeket szédülés kerülgette. Az alacsony, szőke férfiú, a neves párizsi író, elégedetlenül távozott; egy igazi csodát sem sikerült elcsípnie.

Pierre odaszólt Chassaigne doktorhoz:

- Menjünk, mert rosszul leszek.

Grivotte-tal is épp akkor végeztek; egyszerre léptek ki a szobából. Odakinn, az ajtó előtt egyszerre elsodorta őket a kavargó tömeg, mely ott tiporta egymást, hogy lássa a csodát, a gyógyult beteget. Híre már szétfuthatott, mert aki csak tehette, Grivotte-hoz, Isten kegyelt-jéhez furakodott, kérdésekkel ostromolták, boldogok voltak, ha hozzáérhettek. Grivotte arca lángolt, szeme tűzben égett, még most is szinte táncra állt a lába, és csak ezt hajtogatta:

- Meggyógyultam... meggyógyultam...

A hangok orkánja elnyomta a szavát, a tolongás örvénye tovább sodorta, mint a hullám a hajótöröttet. Egy pillanatra eltűnt a szem elől, mintha elnyelné a mélység, de hirtelen felbukkant Pierre és a doktor tözsomszédságában, akik szerették volna magukat kiveredni. Egyszeriben a Kapitány került eléjük: egyik mániája volt, hogy eljárt dühöngeni a medencékhez és a Barlanghoz. Katonásan, állig begombolt redingote-ban feszített, ezüstgombos pálcájára támaszkodva sántikált, húzta bal lábát, mely második szélhűdése óta kissé még mindig béna volt. Arca tűzelt, szemében szikrázott a harag, amint Grivotte félretaszította, és elsietett mellette, egyre a maga nótáját fújva, a tömeg fékevesztett örömujjongása közepette:

- Meggyógyultam... meggyógyultam...

- Elég baj az szegény fejének! - fakadt ki a Kapitány hirtelen haraggal.

Hangos nevetés fogadta szavait; mindenki jól ismerte, megbocsátották neki, hogy ilyen mániákus híve a halálnak. Ő azonban tovább motyogott, dűnnyögött: szomorú, ha valaki ennyire kapaszkodik az élet után, amikor se nem szép, se nem gazdag; okosabb lett volna, ha ez a lány is azonnal meghal, nem kínlódik itt tovább. De erre már lehurrogták, és csak az arra haladó Judaine abbé mentette ki szorult helyzetéből. Félrehúzta és a lelkére beszélt:

- Nyughasson már végre! Botrány, amit csinál... Miért lázong Isten jósága ellen, aki néha megkönyörül rajtunk, és enyhíti nyomorúságunkat?... Jobban tenné, ha maga is letérdepelne, igenis, és könyörögne az Istenhez, gyógyítsa meg a lábát, hogy éljen még vagy tíz esztendeig.

A Kapitányt a düh fojtogatta:

- Mi? Micsoda? Még tíz esztendeig?! Hiszen életem legszebb napja lesz, ha elpatkolok! Hogy én úgy meghunyászkodjam, olyan gyáva legyek, mint ez az itt nyüzsgő sok beteg, aki csúszik-mászik rémületében a halál előtt, és világgá üvölti gyengeségét, a szemérmetlen élni akarást! Azt már nem! Idáig nem süllyedhetek!... Ha megdöglöm, hát megdöglöm! Ha kell, azonnal! Micsoda öröm lesz, ha már nem leszek!

Már ott bicegett a Gave partján Pierre és Chassaigne doktor mellett, akik végre kikeveredtek a zárándokok tülekedő áradatából. A doktorhoz fordult, aki jó barátja volt.

- Hát ne pukkadjon meg az ember! Hallották, mi jutott már megint az eszükbe? Föl akartak támasztani valakit!... Érti ezt, doktor úr? Egy boldog embert, aki végre meghalt, bele merészeltek dugni a mocskos vizükbe, azzal a bűnös reménnyel, hogy talán életre tudják kelteni! És mit gondolnak, mi lett volna, ha sikerül, ha feléleszti a fürdő ezt a nyomorultat - mert minden megtörténhet ezen az örült világon -, mit gondolnak, nem lett volna igaza, ha az arcába köp dühében ezeknek a hullagyalázó, kontár susztereknek!... Hát kérte őket a halott, hogy életre keltsék? Honnan tudják, hogy nem volt boldog a halálban? Legalább kérdezzék meg, ha valamit akarnak!... Ahogy ezeket ismerem, még majd velem is megcsinálják ezt a rossz viccet, amikor végre-valahára örökre lehunytam a szemem! No de tőlem kihúzzák a lutrit! Törődjenek a maguk dolgával. Mert én aztán nem kérnék tőlük engedélyt, hogy újra meghalhassak!

Judaine abbé és a doktor nem állhatta meg, hogy meg ne mosolyogja ezt a fura handabandázást. De Pierre komoly maradt; szinte megdermesztették a Kapitány szavai. Mintha Lázár kétségbeesett álmait hallotta volna. Gyakran elképzelte magában, hogy Lázár, a sírból kilépve, azt kiáltja Jézusnak: „Uram, Uram! Miért támasztottál fel erre a förtelmes életre, mikor oly szép volt aludni az álomtalan, örök álmot, oly édes a pihenés a nemlét gyönyörében! Megismertem minden keserőséget és fájdalmat; az árulást és hazug reményt, a kudarcot, a betegségeket, leróttam a szenvedésnek az élők iszonyú adóját: megszülettem - bár nem tudom, miért -, és éltem - bár nem tudom, hogyan -, miért követeled hát, Uram, hogy kétszeresen fizessek, miért büntetsz, miért kell rabságomat újra kezdenem? Miféle jóvátehetetlen bünt követtem el, hogy ily kegyetlen megtorlást érdemel? Azt mondod, újra éljek? Figyeljem tovább gyatra porhüvelyem lassú haldoklását, és ami értelem, akarat, gyengédség szorult belém, az mind csak a kétely, a tehetetlenség, a sírás és szenvedés eszköze legyen? Hiszen egyszer már mindezen túljutottam, átléptem a halál rettentő küszöbén, megküzdöttem a pillanattal, mely oly keserű, hogy egész életünket megmérgezi. Éreztem gyöngyözni a halálverítéket homlokomon, a vért kihűlni ereimben; hallottam hörögve elszállni végső leheletem. Azt akarod, Uram, hogy még egyszer átessem ugyanezen a mártíriumon, hogy kétszer küzdjek meg a halállal, és az emberek között én legyek a legnyomorultabb?... Ha igen, Uram, add, hogy ne várjak sokáig! Térden állva könyörgök, tégy velem még egy nagy csodát, fektess vissza szenvedés nélkül a sírba, hadd aludjam tovább örök álmomat. Irgalmazz, Uram, ne büntess újra az élet kínjaival; magad sem merésztél eddig senki előtt erre a gyötrelmemre ítélni. Hű szolgád voltam, mindig szerettelek; a rettegő nemzedékek ne rajtam tanulják haragod iszonyú példáját. Légy hozzám jó és kegyes, ne vedd vissza tőlem megérdemelt álmomat, hadd aludjam tovább a nemlét gyönyöreiben.”

Közben Judaine abbé nagy nehezen megnyugtatta és magával vitte a Kapitányt; Pierre elbúcsúzott Chassaigne doktortól, mert eszébe jutott, hogy öt óra körül Marie-ért kell mennie. Azután, amint a Barlang felé tartott, újabb találkozás tartóztatta fel: Des Hermoises abbé, aki nagyban beszélgetett Guersaint úrral; Guersaint úr igen vidor volt; jól kialudta magát, csak az imént hagyta el szállodai szobáját. Azon ámuldoztak, milyen rendkívüli szépséget varázsol a hit rajongása némely nő vonásaira. Azután tovább tárgyalták a gavarnie-i kirándulások részleteit.

Amint Guersaint úr megtudta, hogy Marie első fürdője nem hozta meg a várt eredményt, azonnal Pierre-hez szegődött. A fiatal lány arca még mindig a döbbszent szenvedés kábulatát tükrözte, szeme most is a Szűzanyán csüngött, aki nem hallgatta meg. Nem válaszolt apja kedveskedő szavaira, csak rápillantott keserűen, de hamarosan ismét a márványszobor kötötte le, mely féhéren ragyogott a gyertyafényben. És miközben Pierre ott állt és várta, hogy visszavihesse a kórházba, Guersaint úr áhítatosan letérdepelt. Először lánya gyógyulásáért imádkozott szenvedélyesen. Azután a maga nevében könyörgött: küldjön neki tőkepénzest a Szűz, hogy megszerezhesse a milliót kormányozható léghajó kísérleteihez.

5

Este tizenegy óra tájt Pierre gondolt egyet: magára hagyta Guersaint urat szállodai szobájában, hogy mielőtt lefeküdne, bekukkantson a Hétfájdalmú Boldogasszony kórházba. Amikor elbúcsúztak, Marie teljesen átadta magát a kétségbeesésnek; vad és komor némasága nyugtalanította Pierre-t. Alig ért a Sainte-Honorine terem bejáratához, hívatta Jonquiére-nét, és nyugtalanságát az újabb hírek sem oszlatták el: az asszony közölte vele, hogy a lány azóta sem szólt senkihez, ha kérdezik, nem felel, még az ételt is visszautasítja. Nagyon kérte Pierre-t, beszéljen vele. Férfi nem léphetett volna be éjszaka a nők termeibe, de a pap nem férfi.

- Marie csak a tisztelendő urat szereti, csak rá hallgat. Kérem, menjen be hozzá, üljön az ágya mellé, és várja meg Judaine abbé urat. Egy óra felé jön, megáldoztatja a legbetegebbeket, a tehetetleneket, s azokat, akik nem mulaszthatják el a reggeli étkezést. Legalább segít neki a tisztelendő úr.

Pierre megindult Jonquière-né után; az asszony odavezette Marie ágyához.

- Drága kislányom, kedves látogatót hozok, aki nagyon szereti magát... Ugye, szépen, okosan elbeszélget vele?

A beteg lány azonban, jóllehet felismerte Pierre-t, továbbra is szenvedő, ellenséges arckifejezéssel nézett maga elé; lázadás izzott sötét, kemény tekintetében.

- Ha akarja, felolvass magának valamit, valami vigasztaló, szép történetet, mint a vonatban... No jó, nem akarja, másutt járnak a gondolatai. Akkor talán majd később... Itt hagyom a tisztelendő urat maga mellett. Tudom, drágám, hamarosan elmúlik a rosszkedve.

De Pierre minden szeretete kárba veszett, hiába suttogott kedvesen, hízelegve a lány fülébe, hiába kérlelte, ne hagyja el ennyire magát, ne engedjen a kétségbeesésnek. Biztosan valami világraszóló csodát tartogat számára a Szűz, azért nem gyógyította meg már az első napon. De Marie félrefordította a fejét, mintha nem is hallaná, indulatos keserűség rajzolódtott ajkaira, szeme bosszúsan meredt a semmibe. Pierre végül is nem tehetett mást, elhallgatott és nézelődni kezdett a teremben.

Szörnyű volt a látvány. A szánalom és az iszonyat émelgyése még soha nem markolt így a szívébe. Réges-régen megvacsoráztak, de imitt-amott a lepedőkön még most is ott hevert az ételmaradék; némelyik beteg hajnalig majszolgatott, miközben a szomszédja fel-feljajdult, hogy fordítsák a másik oldalára, vagy tegyék alá az éjjeliedényt. Ahogy haladt az éj, mintha különös, bizonytalan önkívület lepte volna meg valamennyit. Igen kevés volt a jó alvó közöttük; alig egy-kettő vetközött le, és bújt a takarók alá; a legtöbbje ruhástul dőlt az ágyra, s a zárándoklat öt napja alatt egyszer sem váltott fehérneműt, oly körülményes feladatot jelentett neki az öltözködés. A félhomályban a terem túlszűfoltsága még nyomasztóbbnak hatott: tizenöt ágy a fal mellett, közöttük a földön a hét matrac, melyekhez azóta még újabbak csatlakoztak, felismerhetetlen göncök halmaza, a tetejükre dobálva a poggyászok, rozoga kosarak, ládák, bőröndök... Moccanni sem lehetett tőlük. Két füstös lámpás szórta gyér fényét az élőhalottak e karavánjára, melynek főleg a szaga volt förtelmes, hiába nyitottak ki két ablakot; kívülről is csak az augusztusi éjszaka fülledt melege dőlt befelé. Olykor kiáltás tört fel egy-egy lázas torokból, árnyak imbolyogtak végig a szenvedések poklán, benépesítve a haldoklók éjszakáját.

Pierre felismerte köztük Raymonde-ot is, aki most, szolgálatát letéve, bejött anyjához elköszönni, mielőtt felment volna az ápolónők szállására, az egyik manzárdszobába. Jonquière-né igen komolyan vette kórteremvezetői beosztását, és három éjszakán át egy szem-hunyást sem aludt. Bevittek ugyan neki egy karosszéket, ahová ledőlhetett volna, de annyi ideje sem volt, hogy leüljön, mert percenként újra fölzavarták. Egyébként emberül megtette a magáét a kis Désagneaux-né is, aki lázas lelkesedéssel dolgozott; Hyacinthe nővér meg is kérdezte mosolyogva: „Miért nem áll be apácának, asszonyom?” A kérdés meglepte az asszonykát, és egészen megrökönyödve felelt: „Isten őrizz; hiszen asszony vagyok, és imádom a férjemet!” Volmarné reggel óta nem mutatkozott. Állítólag kegyetlen migrén gyötörte, és lefeküdt, amire Désagneaux-né megjegyezte, hogy aki maga is ilyen neばántsvirág, az ne jöjjön betegápolónak. De közben - jóllehet semmi pénzért nem ismerte el - ő is úgy érezte, keze-lába leszakad; szolgálatkészen sürgött-forgott, s ha egy-egy beteg felnyögött, máris mellette volt. Otthon, Párizsban, a kisujját sem mozdította volna, még a gyertyatartót

sem tette odább, hanem becsengette az inast; itt éjjeliket, mosdótálakat ürített, feltámasztotta a betegek hátát, miközben Jonquièrre-né felrázta a párnájukat. Mikor azonban tizenegyet ütött az óra, mintha letaglózták volna. Elővigyázatlanul leült a karosszékbe egy pillanatra, és már aludt is; csinos fejecskéje vállára billent búbajos szőke fürtjei rendetlenül hullottak a homlokába. Jajgatás, hívó szó - többé semmi nem zavarta föl.

Jonquièrre-né lábujjhegyen visszatért, és így szólt a fiatal paphoz:

- Szerettem volna elhívni Ferrand doktor urat, aki a zarándoklatot kíséri, hogy adjon valami nyugtatót szegény Marie kisasszonynak. Sajnos, lenn a házaspárok termében van dolga, Isidore testvérnél. És mi nem is rendezkedtünk be gyógykezelésre; mi csak a Szűzanya kegyelmébe ajánljuk drága betegeinket.

Hyacinthe nővér lépett be, aki Jonquièrre-néval együtt virrasztott az éjszaka.

- A házaspároktól jövök, narancsot vittem Sabathier úrnak; láttam Ferrand doktort, éppen Isidore testvért élesztgette... Nem volna jó, ha lemennék érte?

- Nem, nem szükséges - tiltakozott Pierre -, Marie hamarosan meg fog nyugodni. Majd felolvasok neki valamit.

Marie még mindig konok némaságba burkolózott. Épp mellette lógott a falon az egyik éjjeli lámpás; Pierre tisztán láthatta keskeny, mozdulatlan arcának vonásait. Jobbra a szomszéd ágyban Élise Rouquet-t pillantotta meg; mélyen aludt, szörnyarca fedetlen volt, ijesztő sebe mintha csakugyan halványabb lett volna valamivel. Baloldalt Vêtuné hevert, összetörve, reménytelenül; állandó hidegrázása volt, nem tudott elaludni. Pierre bátorító szavaira csupán ennyit mondott köszönetül:

- Ma sok gyógyulás történt; nagyon boldog vagyok.

Grivotte épp az ő ágya lábánál feküdt az egyik matracon, lázas izgatottsága most sem engedte pihenni, percenként felült, és egyre ismételte minden arra menőnek:

- Egészséges vagyok... egészséges vagyok...

Hosszú hónapok óta nem kívánta az ételt - mondta -, de most egy fél csirkét megevett egy ültő helyében. Utána majd két óra hosszat gyalogolt a fáklyás körmenetben. És ha a Szűzanya bált ad, biztosan eltáncolt volna hajnalig.

- Egészséges vagyok... makkegészséges, édes Istenem!

Vêtunének még volt annyi ereje, hogy megszólaljon, gyermeki derűvel, mosolygó, tökéletes lemondással:

- Jól tette a Szűzanya, hogy választása erre a szegény lányra esett. Jobban örülök, mintha én gyógyultam volna meg; én, a kis ékszerboltommal, még várhatok... Előbb-utóbb mindnyájunkra sor kerül.

Ilyen nagylelkűek voltak szinte valamennyien; valószínűtlen boldogságot jelentett nekik a többiek gyógyulása. Ritkán irigyelték a gyógyultakat, járványszerűen terjedt köztük a boldog reménykedés, hogy másnap egészségesek lesznek, ha a Szűz úgy akarja. Türelmetlenségükkel csak megbántanak, hiszen ő biztosan jól tudja, mit akar, miért gyógyítja meg ma ezt, holnap azt. A szenvedés és a remény testvéri összefogásában ezért imádkoztak a legsúlyosabb betegek is szomszédaikért. Minden csoda újabb csodát ígért. Hitük szinte minden alkalommal újjászületett, még szilárdabban. Egy béna szolgáról meséltek, aki hihetetlen akaraterővel talpra állt a Barlang előtt; később a kórházból megint lekísértette magát, hogy a lourdes-i Boldogasszony lába elé térdepeljen, feleúton azonban megtántorodott, sápadtan, zihálva;

hordágyra fektették, de mire visszaértek, halott volt; mindegy, meggyógyította a Szűz - mesélték ágyszomszédai. Sor kerül mindenkire, Mária egyik leányáról sem feledkezik meg, hacsak nem az a szándéka, hogy egyenesen a paradicsomba vigye választottját.

Amikor Pierre ismét Marie-hoz hajolt, kérlelve, engedje, hogy felolvasson valamit, a lány felzokogott, dühösen, kétségbeesetten. Feje a pap vállára csuklott, és szinte belehörögte iszonyatos dühét a szörnyű terem imbolygó árnyai közé. Néha megesett vele, hogy így elhagyta a hit, egy csapásra összeroskadt a bátorsága, kifogyott a béketűrésből, és szenvedése lázadásba csapott át. Szentségtörés volt minden szava:

- Hiába siettem hozzá - gonosz, igazságtalan, nem szeret! Hogy imádkoztam! Éreztem, biztosan tudtam, meghallgat, és ma meggyógyulok! De nem! Elmúlt az első nap, most már hiába! Hittem, hogy szombaton fog meggyógyítani, és elmúlt a szombat... Némaságot fogadtam - jaj, Pierre, ne hagyjon beszélni, mert csordultig van a szívem, ne hagyja, hogy elkezdjek beszélni!

A pap testvéri ölelésben magához szorította a fejét, hogy elfojtsa lázadó kiáltását.

- Hallgasson, Marie! Mi lenne, ha meghallanák... Éppen maga akarja megbotránkoztatni a lelkeket, maga, a hívő, az ájtatos!

De bárhogyan uralkodott volna magán a lány, végül mégiscsak kitört:

- Megfulladok, ha nem beszélhetek... Már nem szeretem, nem hiszek benne. Mind hazugság, amit róla mesélnek; nincs is, nem is létezik, hiszen meg sem hallja a sírást, a könyörgést. Pierre, ha tudná, mi mindent mondtam neki!... Elég, egy percre sem maradok tovább. Vigyen, vigyen el innen, hadd pusztuljak el valahol az árokparton, ott legalább megszánnak az arra menők. - Ereje lankadt, párnái közé hanyatlott, motyogva, mint egy kisgyerek.

- Meg aztán engem senki sem szeret. Apám el se kísért. Maga, drága jó Pierre, egyedül hagyott. Amikor láttam, hogy idegenek visznek a medencéhez, hideg szorította össze a szívem. Igen, a kétely fagyos ujjá, gyakran éreztem Párizsban ezt... És biztosan azért nem gyógyultam meg, mert kételkedtem. Nem ért semmit az imám, nem vagyok elég tiszta...

Istenkísértő szavai kifogytak; már mentegette az Istent. De arcáról még nem tűnt el az indulat, még tusakodott az emberfölötti hatalommal, amelyet hiába szeretett, hiába kért, nem hajlított meg. Ha olykor ehhez hasonlóan végigcsapott a düh hullámverése a betegágyakon, ha kitört zokogva a lázadás és a kétségbeesés, sőt egy-egy szitok, az ápolónők és az apácák ijedten összehúzták a függönyöket, és ennyivel be is érték. Az isteni kegyelem elapadt, ki kellett várni a dagályt. És órák múltán elcsitult a vihar, kifújta magát, és nagy, süket csend költözött a helyébe.

- Nyugalom, könyörgöm, nyugalom - intette halkán Pierre a lányt, mert látta, hogy újabb krízis környékezi: a kétely krízise, méltatlanságának tudata.

Hyacinthe nővér megjelent.

- Mindjárt jön Judaine abbé; hogy akar a kisasszony áldozni ebben az állapotban?... Ejnye, ejnye, ha már beengedtük az abbé urat, miért nem hagyja, hogy felolvasson valamit?

Marie megadó mozdulattal jelezte, hogy nem bánja, Pierre meg sietett kihasználni az alkalmat; az ágy lábához helyezett bőröndből előkereste a kék fedelű füzetecskét, Bernadette naiv élettörténetét. De akárcsak tegnap éjjel a robogó vonatban, most is rögtönzött, és nem ragaszkodott a füzet vázlatos szövegéhez; lelke mélyén az elemző értelem most sem tagadta meg önmagát, igyekezett kibogozni a valóságot, visszaadni emberi tartalmát a legendának, amely a csodát állandósítva, szintén elősegítette a betegek gyógyulását. Hamarosan vala-

mennyi nő felkönyökölt a szomszédos matracokon, és kíváncsian várta a történet folytatását; aludni javarészt amúgy sem tudtak, olyan feszültségben készültek az áldozásra.

Akkor Pierre a falon függő lámpás hóka fényében kissé felemelte a hangját, hogy tisztán hallhassa mindenki.

- Az első csodákkal szinte egy időben megkezdődtek az üldözések is. Elhíresztelték, hogy Bernadette bolond, hazudozó; megfenyegették, hogy börtönbe juttatják. Peyramale abbé, a lourdes-i plébános, Laurence úr, a tarbes-i püspök, és a klérus nem ártotta magát a küzdelembe, hanem igen óvatosan várakozó álláspontra helyezkedett, viszont a megyefőnök, a császári ügyész, a polgármester, a rendőrfőnök, vagyis a polgári hatóságok a legsajnálatosabb vallásellenes túlkapásokra ragadtatták magukat.

Miközben Pierre olvasott, legyőzhetetlenül feltámadt benne és kibontakozott szeme előtt az események hiteles képe. Valamicskét visszaforgatta a történet lapjait: látta Bernadette-et az első jelenések idején, tisztán, jóhiszeműen, tudatlanságában és szenvedéseiben is bűbájosan. A látnok leányt látta, a szentet, akinek arca az elragadtatás pillanataiban emberfeletti szépségbe öltözött: homloka sugárzott, vonásai megnemesedtek, szeme fényben úszott, megnyílt ajkán a szerelem tüze, parázslott. Egész személye felmagasztosult, s amint lassan, méltóságteljesen keresztet vetett, mozdulatai mintha átölelték volna az egész láthatárt. A szomszéd völgyekben, falukban, városokban másról sem esett szó, csupán Bernadette-ről. Ha nem is mondták ki a Szűz nevét, máris ráismertek, és nemegyszer így beszéltek: „Ő az, Mária, a Szűz.”

Az első vásár napján Lourdes hemzsegett az emberektől. Valamennyien látni akarták az áldott gyermeket, akit az Angyalok Királynője kiszemelt magának, s aki oly gyönyörű, amikor mámoros szeme előtt feltárul az ég. Minden reggel sűrűbb lett a tömeg a Gave partjain, s végül már ezrével szorongtak, tülekedtek, nehogy bármit is elmulasszanak a látványosságból. Alig tűnt fel Bernadette, rajongó moraj zúgott fel a sokaságban: „A szent, a szent, a szent!” Elébe rohantak, a ruháját csókolgatták. A Messiás volt nekik, az örök Messiás, akit úgy vár a nép, akinek a vágya nemzedékről nemzedékre újjászületik. Szakadatlanul ismétlődik ugyanaz a kaland: a Szűz megjelenik egy pásztorleány előtt, hang szól, és bűnbánatra inti a világot, forrás fakad, csodák lelkesítik és ejtik bámulatba az embereket, és mind nagyobb tömegben tódul a sokaság.

Mily pompás-gazdagon virult ki a vigasz az első lourdes-i csodák tavaszi napsugarára, a nyomor és betegség mardosta szegény szívekben! Az öreg Bourriette visszakapta a szeme világát, a kis Bouhohourts fiút szinte a halálból hozta vissza a forrás jeges vize, süketek hallottak, sánták jártak, Blaise Maumus, Bernade Soubies, Auguste Bordes, Blaisette Soupenne, Benoite Cazeaux, sorra gyógyultak meg rettentő kínyaikból, mindenki csak róluk zengett, és a végeérhetetlen szóbeszéd felszította a remény lángját mindazokban, akik lelkét vagy testét valami gyötörte. Az egész hegyvidék összesereglett, több mint húszezer ember állt a Barlang előtt március 4-én; ez volt a tizenötödik és utolsó alkalom, amikor a Szűz látni kívánta Bernadette-et. S e roppant tömeg azt kapta meg itt, amire szomjazott: az Isten kenyerét, a csodák lakomáját, a megvalósuló lehetetlent, hogy hihessen valami felsőbb hatalomban, amely leszáll a szegény halandók közé, erélyesen beleavatkozik e sárteke nyomorult zűrzavarába, és jóságos kezével ideig-óráig igazságot osztogat. Itt felzengett az égi irgalom szava, láthatatlan gyógyító kéz simogatott végig az emberiség örök, fájó sebéen. Micsoda elpusztíthatatlan erő rejtőzik ebben az ábrándos vágyban, hogy nemzedékről nemzedékre újra gyökeret ereszt a kitaszítottak szívében, mihelyt a körülmények előkészítették számára a talajt! És talán évszázadok múlnak el, amíg minden úgy összetalálkozik, mint itt Lourdes-ban, és oly magasra csap a hit misztikus mágylángja.

Új vallás volt kialakulóban, s azonnal megkezdődtek az üldözések, mert a vallások igazi táptalaja a szenvedés, a lázadás. Mint hajdan Jeruzsálemben, amikor elterjedt a hír, hogy a várva várt Megváltó kezéből a csodák virága hull, most is nyugtalanság fogta el a világi hatalmasságokat, a császári ügyészt, a békebírókat, a polgármestert, és főként a tarbes-i megyefőnököt. Ez történetesen őszinte, hívő katolikus volt, a becsülete makulátlan, de mint állami tisztviselő világosan tudta, mi a dolga: a rendet akarta tűzön-vízen át; a vallási fanatizmust, a zendülésnek és a vallás elfajulásának kútforrását nyíltan megbélyegezte. Lourdes-i alantasa, a rendőrfőnök, alig várta, hogy megbizonyíthassa neki ügyességét és körültekintését. Megkezdődött a harc, és nagybőjt első vasárnapján ez a rendőrtiszt állította elő Bernadette-et, hogy kihallgassa, rögtön az első látomások után. Kezdeti előzékenységét indulatos fenyegetőzésre váltotta, de hiába: a kislány mindig ugyanúgy válaszolt kérdéseire. Bernadette gyermeki emlékezetébe kitörölhetetlenül belevésődött az élmény, mindössze részleteiben gazdagodott lassan, fokozatosan. Nem volt hazugság, amit beszélt: különleges hisztériája készítette rá, hogy tudat alatti kényszerképzeteit foglalja szavakba; akarata megsemmisült, és nem tudott szabadulni az első hallucinációtól. Ő, a szerencsétlen, édes, szelíd gyermek! Már akkor vége volt, elszakadt az élettől, egy rögeszme keresztjét hordozta, és csak akkor szabadulhatott volna, ha más környezetbe kerül, tiszta, tágas ég alá, felhőtlen, meleg, emberséges környezetbe. De már kiszemeltetett, látta a Szűzet, és szenvednie kellett, míg élt, míg bele nem pusztult.

Pierre jól ismerte Bernadette-et, testvéri szánalommal emlékezett rá, vonzotta ez a szent, egyszerű teremtés, aki hitének gyötrelmei közt is kedves és egyenes maradt - és míg a látnok lányról beszélt, elérzékenyült, szemét pára futotta el, hangja remegett. Marie mindaddig mereven, kemény, lázadó arccal hallgatott, most azonban felengedett, tétova, szánakozó kézmozdulattal szakította félbe az előadást:

- Szegény kicsikém - mormolta -, milyen szilárd hittel, milyen ártatlanul nézett szembe egymaga a hatalommal!

A többi ágyból is ugyanígy morajlott Pierre felé a szenvedők rokon szánakozása. Mintha az isteni irgalom fénye derengett volna végig egy pillanatra a kórterem poklán, a bűzös éjszakai nyomorúságon, az összedobált gyötrelmes ágyakon, melyek között időről időre ápolónők és apácák imbolyogtak el, fáradtságtól roskadozó kísértetek. Szegény, szegény kis Bernadette! Mennyit harcolt, hogy igaznak tartsák látomásait! Az egész hallgatóság felzúdult üldöztetésén.

Pierre tovább beszélt Bernadette szenvedéseiről. A rendőrségi kihallgatás után a bíróság elé idézték. A hatalom egész gépezete megmozdult, azt akarták, vonja vissza vallomását. De makacs ábrándképein zátonyra futott valamennyi polgári hatóság érvelése. A megyefőnök két orvost küldött, hogy megvizsgálják, és azok, becsületes orvosi tudásukkal, idegrendszeri zavarokat állapítottak meg; félreérthetetlenül erre utalt a lány asztmája is; mindez bizonyos körülmények között csakugyan kiválthatja a hallucinációkat. Kis híján már-már kórházba zárták Bernadette-et, de visszaretentek a lakosság dühétől, és nem mertek kezét emelni rá.

Egy püspök meglátogatta, és térdre borult előtte. Úrihölgyek súlyos aranyakat kínáltak, ha imádkozik értük. Hivők ostromolták egyre népesebb tömegekben. Bernadette a nevers-i apácáknál, a városi szegényházban keresett menedéket, ott járult első áldozáshoz, ott tanult meg kínos-keservesen írni-olvasni. A Szűz, úgy látszik, csak a többi ember üdvére szemelte ki, saját krónikus fulladásait, nem mulasztotta el; ezért bölcs határozattal kúrára vitték a szomszédos cauterets-i gyógyvizetekhez, de teljesen eredménytelenül. És mikor visszatért Lourdes-ba, mindjobban hatalmába kerítette a világ iszonyata, mert megint elkezdődött a kihallgatások hercehurcája, mind terhesebb lett a nép hódoló imádata. Sose lesz jókedvű süldő lány, aki maholnap vőlegényről ábrándozik; fiatal anya, aki boldogan csókolja gyermekei pufók ábrázatát? Megjelent neki a Szűz, kiválasztotta, vértanújává avatta. A Szűz, mondo-

gatták a hívők, három titkot bízott rá, és csak azért ajándékozta meg ezzel a hármas páncélzattal, hogy támaszra leljen a megpróbáltatásokban.

A papság soká hányódott kétség és bizonytalanság közt; nem avatkozott az eseményekbe. A lourdes-i plébánost, a keménykötésű Peyramale abbét, ha egyszer fejébe vette, hogy az igaz úton jár, nem hagyta cserben kifogyhatatlan jósága, becsületes, bámulatos energiája. Amikor első ízben meglátogatta Bernadette, csaknem olyan ridegen fogadta, mint a rendőrparancsnok; elvégre még katekizmusra sem járt hozzá ez az ismeretlen bartrèsi lány; egy szót sem hitt el meséiből, és ráparancsolt, nem minden ironia nélkül, kérje a Szűztől, hogy fakasszon virágot a vadrózsabokrokra, mely fölött állítólag megjelent - de ez a kérése is teljesületlen maradt. Később is csak akkor vette védelmébe a lányt, jó pásztor módjára, amikor megkezdődtek az üldözések, és azt rebesgették, hogy börtönbe zárják szegény gyámoltalant, aki halványkék szemével oly ártatlanul néz a világba, és szerényen, szelíden, de makacsul hajtogatja a magát. Meg aztán mi értelme lett volna egyre tagadni a csodát? Eddig sem tagadta, csupán kétkedve állt vele szemben, mint okos pap, aki nem óhajtja a vallást gyanús históriákba keverni. A szent könyvek hemzsegték a csodáktól, az egész dogma alapja a titok. Pap létére miért ne hihetne, hogy ezzel a szent lánnyal üzen neki a Szűz: építsen templomot, búcsújáró helyül a híveknek! Így szerette meg Bernadette-et egyre jobban, így kezdte védelmébe venni, mert oly kedves leány volt - bár, egyenes jelleméhez híven, amíg a püspök nem nyilatkozott, ő egyelőre a háttérben maradt.

A püspök úr, Laurence őeminenciája, néma volt, mint a sír; hét lakat mögé zárkózott a tarbes-i püspöki palotában, mintha egyáltalában nem érintenék a lourdes-i események. Szigorú utasításokkal látta el alárendeltjeit, és a tömegben, mely immár napokat töltött a Barlang előtt, eddig még egyetlen pap sem mutatkozott. A püspök várt, és egymás után írta adminisztratív körleveleit, amelyek alapján a megyefőnök közhírré tette, hogy a polgári és az egyházi hatóságok között a legteljesebb az egyetértés. Alapjában véve nemigen hitt ezekben a jelenésekben; bizonyosan egy beteg lány képzelgéseire gondolt ő is, akár az orvosok. Sejtette, hogy nem lehet csekélység az ügy, amely így felkavarja az egész vidéket, ezért napról napra gondosan figyelemmel kísérte, de hosszan tartó érdektelensége is arra vallott, hogy aligha veszi készpénznek az állítólagos csodákat, és csupán egyetlen gondja van: nem aláásni az egyház hitelét ilyen előreláthatólag rossz kimenetelű kalanddal. Igen kegyes életű volt, s hideg, gyakorlatias szellemben, józanul igazgatta egyházmegyéjét. A forrófejű türelmetlenek nem is hívták másként ezt a makacs kételkedőt, mint Hitetlen Tamásnak, amíg csak meghátrálásra nem kényszerült a tények előtt. Vaknak, süketnek tette magát, és eltöklelte, hogy csupán akkor adja be a derekát, ha ez a vallás érdekeit nem veszélyezteti.

De az üldözés csak most kezdődött igazán. Párizsban a kultuszminiszter a nyugtalanító hírek következtében megparancsolta, hogy szüntessék meg a rendellenességeket, a megyefőnök pedig katonasággal záratta körül a Barlangot, melyet máris virággal díszítettek a buzgó hívők és a hálás gyógyultak. Pénzt dobáltak az üregbe, és megindult az ajándékok áradata. Valahogyan magától megszerveződött a munka, és kezdték rendezni a Barlang környezetét: kőfaragók tartályt véstek a sziklába, hogy a csodatévő vizet összegyűjtsék; elhordták az ormóttan köveket, utat építettek a domboldalon. A megyefőnök már lemondott Bernadette letartóztatásáról, de most, az egyre nagyobb tömeg láttán súlyos elhatározásra jutott: sűrű palánkkal zárja el a Barlang bejáratát, akkor senki sem tudja majd megközelíteni. Erre azonban egymást követték a kellemetlenségek: gyerekek kezdték híresztelni, hogy megjelent az ördög, s ha némelyik rosszhiszeműen komédiázott is, egyik-másikát valóban hatalmába kerítette a tömeghisztéria, mely az események után ütött ki, szinte ragályszerűen, és náluk valódi rohamokban jelentkezett. És a Barlang kilakoltatása nem volt tréfádolog! Esteledett már, amikor a rendőrparancsnok végre nagy nehezen kordét szerezhetett egy nőszemélytől,

aki, egy óra sem telt belé, elesett és bordáját törte. Egy férfi szekercét adott a munkához, annak másnap egy szikla roncsolta szét a lábát. Alkonyattájt azután elhordatták a virágcserepeket, a néhány szál pislákoló gyertyát, a homokra szórt pénzdarabokat és ezüstszíveket. Volt a rendőrpapancsnoknak mit hallgatnia! Öklök emelkedtek a levegőbe, „tolvaj”-t, „gyilkos”-t kiáltott egy-két rekedt hang. De végül is földbe verték a palánk oszlopait, felszögezték a deszkákat, lakat zárult a titokra, rács meredt az ismeretlen elé: a csodára rácsapódott a börtönajtó. S az együgyű polgári hatóság azt hitte, ezzel mindennek vége: a pár szál deszka visszatarthatja az illúzió és remény után rohanó szerencsétleneket.

Alig támadt fel az új vallás ellen a törvény, alig ütötte rá a bűn pecsétjét, olthatatlan lánggal csapott fel szerte a szívekben. Csak azért is jöttek a hívők, mind számosabban, s ha nem is közelíthettek a tilos éghez, térdre hulltak, zokogva könyörögtek hozzá. És hiába volt az embertelen parancs, főleg a szegény, szerencsétlen betegek tódultak továbbra is a Barlanghoz, dacolva minden tilalommal; átcúsztak minden résen, áttörtek minden akadályon; egyetlen vágy tüzelt bennük: hogy egy kis vizet lophassanak. Hallatlan dolog! Csupán a karjukat kellett volna kinyújtaniuk a csodás vízért, melytől látnak a vakok, kiegyenesedik a megrokkant derék, egy pillanat alatt szertefoszlik minden betegség - s akik benn ülnek a hatalomban, nem áttallják szívtelenül elzárni ezt a vizet, nehogy a szegény nép nyavalyáit elmulassza! Gyalázat! Átok fakadt az egyszerűek, a kisemmizettek ajkain, akik nem csupán kenyérre éheztek, de csodára is, hogy életben maradjanak.

A parancs úgy szólt, hogy jegyzőkönyvbe kell venni minden kihágást, és ettől kezdve nyomorúságos öregasszonyok, bicegő férfiak hosszú sora vonult el naponta a bírói emelvény előtt; nagy volt a bűnük: merítették az élet vizéből. Amikor bírságot róttak rájuk, hebegtek, rimázkodtak, nem értették, mit követtek el. Kívül pedig zúgolódott a tömeg, düh és ellenszenv hullámai csaptak a hivatal urai felé, akik ridegségéről visszapattan a földi nyomorúság, és miután ami kincs van, mind összeharácsolták, most már a túlvilág délibábját is irigylük a szegénytől, irigylük a hitét, hogy jóságos, felsőbb hatalom kísérheti a szegények sorsát anyai gondoskodással.

Egy szomorú reggelen nyomorult betegek csödülete sereglett össze a polgármester hivatalának udvarán: térdre borulva, zokogva könyörögtek, nyitassa ki megint a Barlangot; a jelenlevők sírva hallgatták szívbe markoló szavaikat. Egy anya a magasba emelte félholt gyermekét: volna szívük elnézni, hogy itt pusztuljon el a karjai közt, amikor pár lépésnyire a forrás számtalan anya gyermekének adta vissza az életét? Egy vak ember a hályogos szemét mutogatta, egy görvélykóros, sápadt fiú feltárta lábszára fekélyeit, egy béna asszony erőlködve igyekezett összekulcsolni kifacsarodott kezeit: miért akarják halálukat, miért nem engedik, hogy próbát tegyenek az isteni kegyelemmel, ha már az emberi tudomány csődöt mondott?

De nagy szomorúság gyötörte az igazi hívőket is, akik csakugyan hitték, hogy megnyílt az ég kopár életük éjszakája fölött, és háborogtak, hogy még ezt az illuzórikus örömet is sajnálják tőlük, emberi és társadalmi szenvedéseik egyetlen, végső vigaszát, a hitet, hogy a Szűz a földre szállt, és elhozta számukra közbenjárásának végtelen enyhületét. De a polgármester nem tehetett semmiféle ígéretet, s a küldöttség elvonult, sírva, már alig fékezve lázongó indulatait, mert úgy érezte, nagy méltánytalanság érte, a kegyetlenség és ostobaság korbácsa sújtott le a kicsinyekre, az egyszerűekre - az ég bosszúja azonban nem maradhat el.

Így folyt a küzdelem hónapokon át. Értelmes, jó szándékú ember volt a miniszter is, a megyefőnök is, a rendőrpapancsnok is, és - szinte hihetetlen! - mégis tovább hadakoztak a kétségbeesett, nyomorult páriákkal, akik egyre szaporodtak, és nem nyugodtak bele, hogy orruk előtt becsapják az ábrándok kapuját. A hatalom a rendet, a józan vallás tiszteletét, az ész diadalát követelte, a boldogság szomszédja pedig eszelősen sodorta a tömeget a földi és földöntúli

üdvösség vágya felé. Csak szenvedni ne kelljen! Csak a boldogságból kevesebb ne jusson! Csak az igaz, jóságos Istenanya el ne eressze a kezünket, hogy amikor meghalunk, máris új életre támadjunk, fenn a mennyben. És lehetetlen volt, hogy a sokaság perzselő vágyakozása, az általános öröm szent tébolya el ne söpörje egy tisztára mosdatott társadalom elképzelését, mely elítéli a vallási rajongás járványszerű kitöréseit, nehogy az ép lelkek nyugalma felkavarodjon.

Ezen a ponton már a Sainte-Honorine kórterem is felzúdult. Pierre-nek ismét rövid szünetet kellett tartania, mert csak úgy záporozott a sok elfojtott kiáltás; szidták a rendőrfőnököt, Heródesnek, sátánfajzatnak nevezték. Grivotte felült a padlóra tett matracon.

- Istentelenek! - zihálta. - A jóságos Szűzanyával bántak így, aki engem meggyógyított!

Még Vêtné is új reményt érzett magában, és bár sejtette, hogy nem él már sokáig, felháborodott, amikor arra gondolt, hogyha akkor a megyefőnök akarata érvényesül, most nem létezne a Barlang.

- De hisz akkor zarándoklat sem volna, mi sem jöhettünk volna ide, és nem gyógyulnánk meg százával évről évre!

Lélegzete elakadt, Hyacinthe nővérnek kellett odasietnie, hogy felültesse. Jonquièréné fölhasználta az alkalmat, és éjjelit adott egy fiatalasszony alá, aki hátgerincsorvadással feküdt! Két másik nő apró, nesztelen léptekkel rótt fel s alá a szobát, fehéren a lámpa füstös homályában; nem lelték helyüket, felverte őket az iszonyú hőség; a kórterem sötét sarkából pedig szakadatlan, fáradságos, fel-felhorkanó szuszogás kísérte a felolvasást. Élise Rouquet aludt ott egymaga, békésen, hanyatt; el sem takarta iszonyú sebét, mely mintha egyre száradt volna.

Negyed egyre járt, közeledett az áldozás ideje, Judaine abbé bármely pillanatban betoppanhatott. Marie szívébe visszaköltözött a kegyelem, most már biztosan érezte, hogy csak ő a hibás, az ő vétke miatt került el a Szűz, mert kételkedett egy pillanatra, miközben a medencébe merítették. Úgy bánta előbbi lázadozását, mint egy bűnt; vajon elnyerheti-e valaha bocsánatát? Sápadt arca hátrahanyatlott, elmerült szép szőke hajának hullámaiban; szeme könnyben ázott, és szívbe markoló keserűséggel nézett Pierre-re.

- Ó, mily gonosz voltam, Pierre! Most, hogy a gögös megyefőnök és többi hivataltársa történetét hallgatom, most értem csak meg a saját bűnömet... Hinni kell, Pierre, csupán a hit és a szeretet boldogít, semmi más.

Pierre mára be is fejezte volna, de az egész terem zajongva követelte a folytatást. Meg kellett ígérnie, hogy még elmondja a Barlang diadalát.

Ott maradt hát a Barlang előtt a deszkapalánk, és aki imádkozni akart, vagy egy kis üveg vizet szeretett volna lopva hazavinni, az csak éjjel mehetett oda. Közben pedig félelmetes hírek szállingóztak; lázadásról, s hogy a havasiak lefelé készülődnek, kiszabadítani az Istent. Olyan tömegesen zúdultak fel az egyszerűek, az alázatosak, oly ellenállhatatlanul keltek fel a csodavárók, hogy úgy elsodorhatták volna a józan eszt, a rendet, akár a vihar a szalmaszálat. És elsőnek Laurence úr őeminenciája hajolt meg, hiába bújt el a tarbes-i palotába. Tartózkodását, kételyeit egy csapásra magával ragadta a tömeg rohama. Öt teljes hónapig sikerült megőriznie tartózkodását, nem engedte, hogy papjai elkísérjék a Barlanghoz a híveket, és megvédte az egyházat a babona viharának forgatagától. De mi értelme lett volna a további küzdelemnek? Átérezte a hívő tömegek végtelen nyomorúságát, s most beletörődött a változhatatlanba: a bálványimádás hiányzik nekik, legyen hát kívánságuk szerint.

Végső óvatosságból annyit mégis tett, hogy bizottságot rendelt ki Lourdes-ba, vizsgálják ki az eseményeket: így hát előbb vagy utóbb, de ő is elfogadja a csodát. Laurence püspök feltehetőleg egészséges, kiművelt szellem volt, a hideg megfontolások embere; képzelhetjük, mit érzett a nyomasztó napon, amikor aláírta ezt a rendeletet! Bizonyára sokáig térdepelt, imádkozott házi kápolnijában a világ mindenható Urához, ne hagyja magára, vezesse lépéseit. Nem hitt a jelenésekben, tisztább, elvontabb elképzelései voltak az isteni erő megnyilatkozásairól. De nem kell-e merő szánalomból, könyörületből elnémítania értelmének aggályait, megaláznia hitének tiszta arcát, mert kell a hazugság, mint a kenyér, mert a nyomorult emberiség másként nem élhet boldogan! „Bocsáss meg, édes Istenem, amiért a porba kényszerítlek örök hatalmad magasságaiból, s amiért beállítalak a haszontalan csodák gyermeki játékába. Tudom, gyalázat, hogy neved dicsőségét ily szánalmas kalandban kockáztatom, hisz betegek esztelensége ez. De nagyon szenvednek, édes Istenem, csodák, tündérmesék éhsége gyöttri őket; csitítani szeretnék életük gyötrelmeit! Magad is segítenél őket elnémítani, ha te volnál a pásztoruk. Sápadjon hát az isteni eszme fénye, csak ők vigaszra leljenek a földön!” Így áldozta föl istenét könnyes szemmel a püspök az aggódó lelkipásztori irgalomnak, hogy a szerencsétlen tömegben segítsen.

Azután a császárra, a népek urára került a sor; ő is megadta magát. Akkor Biarritzban időzött; naponta beszámoltak neki a csodák ügyéről, mely állandó rovata lett a párizsi lapoknak mert nem lett volna teljes az üldözés, ha a voltaire-iánus újságírók tolla bele nem avatkozik. És mialatt a miniszter, a megye- és a rendőrfőnök - a császár emberei - az értelemért és a rendért hadakoztak, gazdájuk, a nagy alvajáró, a mögé a némaság mögé sáncolta el magát, amelyet nem sikerült áttörni soha senkinek. Naponta ostromolták a folyamodványok - ő hallgatott. Püspökök tartották szóval, magas rangú urak és hölgyek lestek rá a tulajdon környezetéből, félrevonták - ő hallgatott. Szüntelen folyt a csatározás, hogy meghajlítsák akaratát: egyfelől a hívők vagy csupán fantaszták, akiket lenyűgözött a titokzatosság; másfelől a hitetlenek, a kormány emberei, akiket nyugtalanít a képzelet zabolátlansága - ő hallgatott. Míg aztán egyszerre, a félénkek határozottságával, megszólalt. Híre futott, hogy a császárnő könyörgése bírta rá az elhatározásra. Igen, a császárnő is közbenjárhatott, de főleg másról lehetett szó: a császársban fellángoltak hajdani humanitárius ábrándjai; az élet mostohagyermekai valóban felébresztették régi szánakozását. Akár a püspök, ő sem akarta becsapni a nyomorultak orra előtt az illúzió kapuját, nem támogatta tovább a megyefőnök népszerűtlen rendeletét, mely megtiltja, hogy igyanak a szent forrás életadó vizéből. Táviratilag, kurtán elrendelte, bontsák le a palánkot, és biztosítsanak szabad járást a Barlanghoz.

Micsoda hozsanna, micsoda diadalünnepe! Dobszó, harsonák zengése hirdette Lourdes terein az új rendeletet. A palánkot maga a rendőrfőnök bontatta le, azután áthelyezték őt is, a megyefőnököt is. Mindenfelől áradt a nép, és máris szervezték a Barlangban az Istenanya szolgálatát. Felszabadult, mámoros kiáltás tört a magasba: győzött az Isten! Az Isten? Nem - sajnos csupán az emberi nyomorúság, a hazugság örök szomja, az elítéltek reménye, mely az utolsó pillanatban egy láthatatlan erő kezébe teszi a sorsát, onnan várva a menekülést, s azt remélve, hogy ez a természetnél is erősebb, és egyedül ez törheti meg a természet vastörvényeit. De volt még egy győztes: a nyáj gazdáinak hatalmas szánakozása, a püspök és a császár könyörülete, amely meghajolt a betegek, a nagy gyerekek előtt: hadd legyen övék a fétis, mely oly sokakat megvigasztal, s egyet-egyet valóban meg is gyógyít.

November közepén munkához látott a püspöki bizottság: megkezdte a vizsgálatot. Még egyszer kihallgatták Bernadette-et; sok csodát végigtanulmányoztak. De csupán harmincat minősítettek csodának: hogy semmi kétség ne lehessen. Ez már meggyőzte Laurence püspök urat is. Mindazonáltal nem mellőzhetett még egy utolsó óvatossági rendszabályt: további

három évet várt, és csak akkor hirdette ki pásztorlevelében, hogy a Szűz csakugyan megjelent a Massabielle barlangjában, s megjelenését számos csoda követte.

A püspökség nevében megvásárolta Lourdes városától a Barlangot, s körülötte a hatalmas beépítetlen területet. Rendezni kezdték a környéket, eleinte csak szerény méretekben, majd egyre nagyobb arányokban, amint egyre nagyobb hullámokban özönlött a pénz az egész keresztény világból. Kiképezték és ráccsal zárták el a Barlangot. A Gave medrét széles ívben messze térítették, hogy helyet kapjon a tágas előtér, a gyeptájak, a fasorok, a sétány. És azután, ahogy a Szűz kívánta, kezdett kinőni a földből a templom, a Bazilika, fenn a sziklatetőn. Az első csákányvágástól mindent Peyramale abbé, a lourdes-i plébános irányított roppant buzgalommal, mert a küzdelem során ő lett a nagy vállalkozás legőszintébb és legtüzesebb híve. A kissé nyers férfi szinte apai szeretettel csüggött már Bernadette-en: szívvel-lélekkel dolgozott, hogy teljesítse a parancsot, melyet e tiszta gyermek szavaival küldött neki az ég. És a kimerülésig robotolt, mindent ő akart kézben tartani, hogy minden nagyon szép, nagyon nagy legyen, méltó az Angyalok Királynéjához, aki kegyelmesen meglátogatta ezt a kis zugot a hegyek között.

Csupán hat évvel a jelenések után került sor az első vallásos szertartásra: ünnepélyesen egy Mária-szobrot állítottak föl a Barlangban, ott, ahol a Szűz megjelent. A ragyogó reggelen zászlódíszbe öltözött egész Lourdes; szakadatlanul zúgtak a harangok. Öt évvel később, 1869-ben mondták az első misét a Bazilika altemplomában; a templom tornya még akkor befejezetlen volt. Az adományok egyre sokasodtak; csak úgy dőlt Lourdes-ba az arany; egész város nőtt ki szemlátomást a földből. Az új vallás születése befejezéséhez közeledett. Gyógyított a gyulladás vágya, csodákat tett a csodavárás. Istent teremtet, az irgalom és remény istenét, az emberi szenvedés, a vigasztaló délibábok szomjúsága, mely az emberiség történetében oly sokszor varázsolt már elő mennyei édenkerteket, amelyekben a Mindenható osztja az igazságot és az örök boldogságot.

A Barlang diadalában a Sainte-Honorine kórterem betegek sem láttak egyebet, mint a remélt gyulladás diadalát. S öröm morajlott végig az ágyak során, amikor Pierre a sok szomorú arc láttán, melyek feszülten, a bizonyosságot áhítozva figyelték minden szavát, felkavarva, dobogó szívvel ismételte:

- Győzött az Isten; azóta sem szűntek meg a csodák, és a legalázatosabbak nyerik a legtöbb vigasztalást.

Letette a könyvecskét. Belépett Judaine abbé, hogy megkezdje az áldoztatást. Marie azonban, akit ismét hatalmába kerített a hit láza, forrón megszorította Pierre kezét, és hozzá hajolt:

- Pierre! Nagy dolgot kérek: hallgassa meg a gyónásomat, és adjon feloldozást. Káromoltam az Istent; halálos bűnbe estem. Ha nem segít, nem áldozhatok, pedig nagy szükségem van bátorításra és vigasztalásra!

A fiatal pap elutasító mozdulatot tett. Rég elhatározta, hogy soha nem gyóntatja meg Marie-t, gyermekkori barátját, az egyetlen teremtet, akit szeretett volna, akire vágyakozott volna az ifjúság egészséges, derűs napjaiban. A lány azonban folytatta:

- Könyörgöm, Pierre, segítse gyógyulásom csodáját.

S a férfi engedett, meghallgatta bűnvallomását, hogy a szenvedés istentelen lázadásra bujtotta a Szűz ellen, amiért nem hallgatta meg könyörgéseit; aztán a megszentelt szavakkal megadta a feloldozást.

Judaine abbé már elhelyezte a cibóriumot egy asztalkán, két szál égő gyertya közt, melyek sápadt csillagfényt hintettek szét a terem félhomályán. Úgy határoztak, szélesre tárják

valamennyi ablakot; oly elviselhetetlen volt a sok beteg test és az összedobált rongyok kigőzölgése. De semmi levegő nem jött be; s a szűk udvar, csordultig éjszakával, izzott, mint egy szénégető gödör. Pierre vállalta a ministráns szerepét, és megkezdte a *Confiteor*-t. Judaine abbé, karingben, miután elmondta a *Misereatur*-t és az *Indulgentiam*-ot, felemelte a cibóriumot. „Íme az Isten báránya, ki elveszi a világ bűneit.” A kínoktól gyötört, sok türelmetlen asszony úgy várta az áldozást, ahogyan a haldokló várja az életet az új orvosságtól, mely egyre késik; most csukott ajakkal háromszor ismételte az alázatnak ezeket a szavait: „Uram, nem vagyok méltó, hogy hajlékomba jöjj, hanem csak egy szóval mondjad, és meggyógyul az én lelkem.” Judaine abbé megindult, sorra járta a nyomorúságos ágyakat, nyomában Pierre-rel. Jonquiére-né és Hyacinthe nővér kísérté őket, egy-egy gyertyát tartva a kezükben. Az apáca rámutatott a betegre, amelyik áldozni akart, a pap pedig odahajolt, és latin igéket mormolva, szinte találomra az áldozó nyelvére helyezte az ostyát. Valamennyien feltámaszkodtak, tágra nyitott szemükben fény ragyogott; körülöttük a nagy rendetlenség, ahogyan sebtében elhelyezkedtek. Két asszony mélyen aludt; ezeket úgy kellett felébreszteni. Sokan öntudatlanul nyögdecseltek, s miután magukhoz vették az Urat, tovább nyöszörögtek. A terem eldugott hátsó sarkában folytatódott egy beteg hörgő lihegése. Mély melankólia kísérté a kis menetet a félhomályban, ahol sárgán rezgett a két gyertya fénye, mint két halvány csillag.

Marie arca, most, hogy ismét megszállta az elragadtatás, valóságos isteni jelenés volt. Grivotte, bár sóvárogva várta az élet kenyerét, nem áldozhatott; majd holnap reggel kerül sorra a Rózsafüzér templomban. Vétuné szótlanul nyújtotta fekete nyelvét az ostya után; testét rázta a csuklás. Most Marie-ra hullott a sápadt gyertyafény; szőke hajának zuhataga, tágra nyílt szeme, hittől átszellemült vonásai oly gyönyörűek voltak, hogy mindenki elámult. Magánkívül vette nyelvére az ostyát, szinte látszott, hogy szegény, megnyomorított fiatal testébe beleköltözött az ég. Egy pillanatra ismét megragadta Pierre kezét.

- Pierre! A Szűzanya meg fog gyógyítani, most a fülembé súgta az áldozásnál... Menjen, feküdjön le. Én is aludni fogok, aludni!

Pierre Judaine abbéval távozott; kifelé menet megpillantotta a kis Désagneaux-nét: most is ugyanabban a karszékben aludt, ahová a fáradtságtól leroskadt. Ágyúszóval sem lehetett volna felébreszteni. Fél kettő volt éjfél után. És Jonquiére-né Hyacinthe nővérral még egyre jötte-ment, forgatta, mosdatta, ápolta a betegeket. De most már lassan megnyugodott a kórterem, tompán szétterült benne a kegyes homály, amióta átsuhant rajta Bernadette varázsa. A látó leány árnya ott kószált az ágyak között a jól végzett munka diadalával: egy szemernyi égi vigaszt juttatott a föld kitagadottjainak, a kétségbeesetteknek, s amint sorra elmerültek az álom hullámaiba, látták, hogy a szent lány - aki maga is oly satnya, beteg! - ágyuk fölé hajol, és mosolyogva sorra csókolja homlokukat.

HARMADIK NAP

1

Ezen a meleg és derűs, szép augusztusi vasárnap reggelen Guersaint úr már hét órakor talpon volt, felöltözve tett-vett az egyik parányi szobában, melyhez oly nagy szerencsével jutott a Barlang utcában, a Jelenések Szállójának harmadik emeletén. Már este tizenegykor ágyba bújt, és most nagy vígan ébredt; azonnal átsietett a szomszédba, Pierre szobájába. A fiatal pap azonban csak két órakor került ágyba; vérében az álmatlanság láza égett; csupán hajnaltájban tudott elszunnyadni, és még aludt. Minden arra vallott, hogy fáradtan, zaklatottan feküdt le; reverendáját egy székre dobta, egyéb ruhadarabjait szertedobálta.

- No mi lesz, lustaság? - verte föl vidám hangoskodásával Guersaint úr. - Nem hallja a nagy harangozást?

Pierre egyszerre felriadt; nem nagyon értette, hogyan kerül ide, ebbe a szűk hotelszobába, melyet elárasztottak a nap sugarai. És a tárt ablakon csakugyan vidám harangszó hömpölygött befelé; zengett-bongott, örült az egész város.

- Semmiképp sem érhetünk nyolcra a kórházba Marie-ért, hiszen, ha nem tévedek, reggelizni is akarunk?

- Úgy van: rendeljen gyorsan két csésze csokoládét. Én pedig egy szempillantás alatt felkelek.

Amikor Pierre magára maradt, kiugrott az ágyból, és bár minden porcikája sajgott, sietve készülődött. Még a mosdótál fölé hajolva szórta arcába a hideg vizet, amikor ismét megjelent Guersaint úr, akit untatott az egyedüllét.

- Minden rendben, azonnal itt a reggeli... Jaj! Ez a szálloda! Láttam, hogyan trónol, talpig fehérben, méltóságteljesen Majesté uram, a gazda, lenn az irodában? Megrohanták őket; talán soha nem sereglett össze ennyi vendég. És ez a pokoli zaj! Ma éjszaka is háromszor fölverték. Nem tudom, mit művelhetnek a mellettem levő szobában; az imént is koppant valami a falon, azután susogást hallottam, sóhajtozást...

De mást gondolt, és megkérdezte Pierre-t:

- És maga, jól aludt, fiam?

- Nem mondhatom - válaszolta Pierre. - Majd összeestem a fáradtságtól, és mégsem tudtam lehunyni a szemem. Talán, ahogy mondja, a lárma miatt.

Ő is panaszkodott a vékony falakra; valóban, többen már el sem férnének az épületben; a sok ember így is majd szétfeszíti a szállodát. Kopognak - senki sem tudja, hol, mivel -, valaki hirtelen átviharzik a folyosón, dübörögve; harsogva kiabál valaki valahonnan, és mindenütt betegek nyögnek, köhögnek, iszonyatosan; mintha a falból törne ki a köhögés, százfelől. Persze alkonyattól hajnalig jönnek-mennek, kelnek-feküsznek itt az emberek; tótágast áll az idő, szenvedélyes, zűrzavaros kapkodásban élnek, s úgy kergetik az áhítat alkalmait, ahogyan mások a gyönyör után rohannak.

- Hogy érezte magát Marie tegnap este, amikor elköszönt tőle? - kérdezte még egyszer Guersaint úr.

- Sokkal jobban - válaszolt a pap. - Először iszonyú kétségbeesés fogta el, de azután visszanyerte a bátorságát és hitét.

Hallgattak egy ideig.

- Ó, én egy cseppet sem aggódom - folytatta a lány apja optimista nyugalommal. - Majd meglátja, nem lesz semmi hiba... Én máris oly boldog vagyok! Könyörögtem a Szűzanyához, pártfogolja vállalkozásomat - tudja, a nagy találmányt, a kormányozható léghajót. Nos, akár hiszi, akár nem, máris jelezte kegyes támogatását! Igen, tegnap este, amint Des Hermoises abbéval beszélgettem, tudja, mi történt? Az abbé felajánlotta, hogy kerít egy pénzes embert Toulouse-ban, egyik mérhetetlenül gazdag barátját, akit nagyon érdekel a mechanika! Azonnal tudtam, hogy ez az Isten ujja.

És nevetett, vidáman, gyermekesen. Azután folytatta:

- Igazán kedves ez a Des Hermoises abbé! Most megérdeklődöm, nem vehetnénk-e részt együtt a gavarnie-i katlanhoz induló kiránduláson; úgy kevesebbe kerül.

Pierre már elhatározta, hogy mindent ő fizet: a hotelt és egyebeket, s most barátságosan buzdította Guersaint urat.

- El ne mulassza ezt a kirándulást, ha annyira szeretne körülnézni a hegyekben. Lánya is örülni fog, ha tudja, hogy jól szórakozik.

A szolgáló szakította őket félbe: szalvétával letakart tálcán behozta a két csésze csokoládét és egy-egy zsömlét; kiment, nyitva hagyta az ajtót, s a két férfi kilátott a hosszanti folyosóra.

- Nicsak, már takarítják a szomszédunk szobáját - jegyezte meg a mindig kíváncsi Guersaint úr. - Ugye, az az úr a feleségével van itt?

A cselédlány csodálkozott:

- Dehogy, egyedül lakik.

- Egyedül! Hisz egy percre nem tudott nyugton maradni, s reggel beszélgetést, sóhajtozást hallottam nála!

- Lehetetlen; az úr egyedül lakik... Éppen most távozott, és meghagyta, hogy gyorsan takarítsak ki. És nincs több szobája, csak egy nagy faliszekrénye van, a kulcsát elvitte magával... Biztosan ott tartja értékes holmijait...

A két csésze csokoládét az asztalra helyezte, és közben belefeledkezett a locsogásba:

- Nagyon rendes, igazi úriember!... A múlt évben a szomszédos mellékutcában egymaga bérelt egy kis pavilont Majesté úrtól. Az idén azonban elkésett, be kellett érnie itt a szomszéd szobával; egészen kétségbeesett... Nem ül akárkivel asztalhoz, ezért a szobájában étkezik, bort rendel, ínycsikéket.

- Úgy látszik, tegnap este egymagában is alaposan bevacsorázott - vont a Guersaint úr vidáman a következtetést.

Pierre felfigyelt.

- Ugye, az én szobám mellett két hölgy lakik, egy úrral és egy kisfiúval? A gyerek mankón jár.

- Igen, abbé úr, őket jól ismerem... Az egyik szobát Chaise asszony lakja, a kisfiú nénikéje; Vignerón úr, a felesége meg a fiuk a másikban húzza meg magát... Már a második éve vannak itt Lourdes-ban. Ők is igazán nagyon rendesek!

Az éjjel Pierre mintha csakugyan Vignerón úr hangját hallotta volna; biztosan őt sem hagyta aludni a hőség. A cselédlány most már elemében volt; sorra beszámolt a folyosó többi lakójáról is: balra egy pap, aztán egy anya három lánnyal, majd egy idős házaspár; jobbra szintén egy magányos úr, egy magányos hölgy, egy család, öt egészen piciny gyerekekkel. A padlás-szobákat is megszállták a vendégek. A személyzeti szobákat is kiadták, a cselédek egymás hegyén-hátán aludtak a mosókonyhában. Az elmúlt éjszaka tábori ágyakat állítottak fel a lépcsőházban. Egy derék egyházi férfiú már csak a biliárdasztal tetején kapott hálóhelyet.

Amikor végre magukra hagyta őket a cselédlány, megitták csokoládéjukat, és Guersaint úr, aki igen pedáns ember volt, ismét szobájába vonult, hogy kezet mosson; Pierre egyedül maradt, és egy pillanatra kilépett a tenyérnyi balkonra; kicsalogatta a ragyogó napsütés. Az épületnek ezen a felén valamennyi harmadik emeleti szobához kis deszkaerkély tartozott. Micsoda meglepetés! A szomszéd erkélyen, a magányos úriember szobájának erkélyén, Pierre egy kikukucskáló nőalakot pillantott meg; felismerte: Volmarné! Igen, az ő hosszúkaes arc, finom, fáradt vonásai, gyönyörű, nagy szeme, amelyek izzó parázsát, mintha ki akarná oltani, olykor egy-egy pillanatra bársonyos fátyollal leplezte. Amikor az asszony felismerte a papot, összeresztett riadalmában. Egy szempillantás alatt a férfi is visszahúzódott; zavarban volt, fájt neki, hogy így megrémítette a nőt. És hirtelen, vakító fénnel minden megvilágosodott benne: a szomszédban lakó úr már csak ezt a szobát tudta kivenni; itt rejtette el szeretőjét a világ szeme elől, takarítás alatt bezárta a hatalmas faliszekrénybe, felhozatta az ételt, egy pohárból ittak; s megvolt már a magyarázat az éjszakai zajokra is; így töltött három napot az asszony az őrző szennyházi börtönében, szinte befalazva. Most, a takarítás után óvatlanul előbújhatott rejtékhelyéről, hogy kilessen az utcára, nem jön-e már a barátja. Ezért nem mutatkozott hát soha a kórházban, ezért kereste egyre a kis Désagneaux-né!

Pierre moccani sem tudott, feldúlt lelkét nyugtalan gondolatok rohanták meg, amint az asszony életének jól ismert mozzanatait felidézte, párizsi házasságát, mely maga volt a pokol, a kegyetlen anyós meg a gyalázatos férj között, majd évente egyszer a teljes szabadság három napját, a szerelem kitörő fellángolását, amelyhez azzal az istenkísértő ürüggyel jutott, hogy Istent szolgálni jön Lourdes-ba. Végtelen szomorúság fogta el, maga sem tudta, miért, könnyek toltak a szemébe; lelke legmélyének, önként vállalt szűzi életének könnyei.

- Nos? Mehetünk? - kiáltott vidáman Guersaint úr, és betoppant, kesztyűsen, feszes, szürke kabátban.

- Igen, igen, máris - mondta Pierre, és kalapját keresve elfordult, hogy könnyeit letörölje.

És távozóban, a bal oldali szoba felől ráismertek Vignerón úr vastag hangjára: szinte kiabálva mondta reggeli imádságait. De egy találkozás elvonta róla a figyelmüket: a folyosón egy negyven év körüli, izmos, zömök férfi jött szembe velük; arcát ápolt oldalszakáll keretezte. Kissé előregörnyedt, s oly sebesen haladt, hogy nem volt idejük jobban szemügyre venni. Gondosan átkötött csomagot vitt a kezében. A zárba csúsztatta a kulcsot, bezárta az ajtót, és eltűnt, mint az árnyék, zajtalanul.

Guersaint úr utána fordult.

- Ahá, a magányos úr... Biztosan a piacról jön, és egy kis nyalánkságot hoz magának.

Pierre mintha nem is hallotta volna; kísérőjét nem tartotta elég komolynak, és nem akarta beavatni a titokba, mely nemcsak az ő titka volt. De egyben szinte valami szűzi rémület tartotta uralma alatt, feszélyezte a gondolat, hogy a test így szerezhet magának elégtételt, épp itt, a misztikus rajongás légkörében, amely alól ő sem vonhatta ki magát.

Amikor a kórház elé érkeztek, már épp hordták lefelé a betegeket, hogy a Barlanghoz induljanak. Marie jól aludt, nagyon jó kedvben találták. Megcsókolta apját, és zsörtölődött vele, amikor kiderült, hogy még mindig nem szánta el magát a gavarnie-i kirándulásra. Induljon hát, ne bántsa meg. Különben is, mondta pihenten, mosolygósan, a mai napon úgysem várható a gyógyulása. Azután Pierre-t kezdte ostromolni: szerezzen neki engedélyt, hogy a következő éjszakát a Barlang előtt tölthesse; mindenki szívből áhítozott erre a nagy kegyre, de csupán némi utánjárással kapta meg néhány kiváltságos. Pierre tiltakozott: megárthat Marie-nak, ha egy egész éjszakát kinn tölt a szabad ég alatt, de amikor látta, hogy a lány hirtelen elkomorul, megígérte, hogy megpróbál közbenjárni. Marie nyilván úgy gondolta, csak az éjszaka felséges csendjében, négy szemközt mondhatja el igazán óhaját Szűz Máriának. És miután mind a hárman misét hallgattak a Barlangnál, oly elhagyatottnak érezte magát a sok beteg között, hogy már tíz óra felé kérte, vigyék vissza a kórházba, mert fárasztja a szemét a napsütés.

Lepihent a Sainte-Honorine kórteremben, és egész napra szabadságot adott apjának és Pierre-nek.

- Nem, ne jöjjetek értem, ma délután nem megyek a Barlanghoz, nem érdemes... De este kilenckor odavisz, ugye, Pierre? Szavát adta, bízom magában.

A pap biztosította, hogy igyekszik megszerezni az engedélyt; ha kell, Fourcade atyával is beszél.

- Akkor hát, kicsikém, ma este találkozunk - mondta Guersaint úr, és megcsókolta Marie-t.

Amikor eltávoztak, a beteg lány nyugodtan tűnődve feküdt ágyában, ábrándos, mosolygó tekintete az ismeretlen távolában kalandozott.

Még fél tizenegy sem volt, amikor visszatértek a Jelenések Szállójába. A gyönyörű idő remek hangulatra derítette Guersaint urat; kijelentette, hogy azonnal megebédel, és mihelyt teheti, nyakába veszi a várost. Előbb azonban még fel akart ugrani a szobájába, és Pierre is vele ment. Odafele épp egy tragikus jelenetbe csöppentek. A Vignerón család sarkig nyitott ajtaján át megpillantották a kis Gustave-ot: az ágyul szolgáló kanapén feküdt. Halottápadt volt, nemrég tért magához ájulásából; apja és anyja egy pillanatig szinte azt hitte, meg is halt. Vigneronné dermedten ült egy széken; kis híján belezavarodott az átélt rémületbe. Vignerón úr pedig erősítő cseppeket csöpögtetett egy pohár cukros vízbe, s amint átviharzott a szobán, mindent felforgatott. Nahát, hallottak már ilyet! Egy ilyen erős fiú csak úgy se szó, se beszéd elájul, sápadozik, mint a holdkóros! S az apa a nagynénire pillantott; Chaise-né a kanapé előtt állt, és ma reggel kifogástalanul érezte magát; Vignerón úr keze pedig megremegett a gondolatra, hogyha ez az átkozott roham elvitte volna a fiát, a nagynéni örökségének azóta már vége volna. Magánkívül feszítette szét a gyerek fogait, és az utolsó cseppig belédiktálta az orvosságot. De azért alighogy meghallotta a fiú sóhaját, apai szíve meglágyult, elsírta magát, és becézgetni kezdte, „mókuskámnak” nevezte. És amikor Chaise-né a kanapéhoz lépett, Gustave nem tudta visszafojtani gyűlöletét: hirtelen ellökte magát az asszonyt, mintha megértette volna, hogy a pénze akaratlanul is mennyire lealjasítja a szüleit.

Az idős hölgy sértetten ült le az egyik sarokba, a két szülő pedig, egészen megnyugodva, köszönetet mondott a Szűznek, hogy megtartotta kicsikéjüket, s a gyerek, aki finom, szomorú mosollyal pillantott rájuk, mindent megértett, és tizenöt éves fejjel már nem volt kedve élni.

- Segíthetünk valamiben? - kérdezte Pierre előzékenyen.

- Nem, nem, nagyon köszönöm, uraim - válaszolta Vignerón úr, egy pillanatra kilépve a folyosóra. - Borzasztóan megijedtünk! Képzeljék el, ez az egy szem gyerekünk van, a szemünk fénye!

Körülöttük pezsgett az egész ház: készülődtek az ebédhez. Mindenütt ajtók csapódtak, szünet nélkül lábdobogástól visszhangzott minden lépcső és folyosó. Három eladó leány egész szélvihart kavart bő szoknyájával. Valamelyik szomszédos szobából gyereksírás harsogott. Idős emberek rohantak fejetlenül, papok markolták össze reverendájukat, és méltóságukról megfélemlkezve, futottak, mint az eszeveszettek. Pincétől padlásig rengtek a padlók az összezsúfolódott rengeteg nép súlya alatt. Egy szolgáló jelent meg, nagy tálcán bőséges ebédet hozott, és bekopogtatott a magányos úr ajtaján, mely nem akart kinyílni; nagy sokára azután mégis kinyílt, csak egy pillanatra engedve betekintést a csendes szobába; ott állt az ajtónak háttal egymagában az úr, s amikor a szolgáló eltávozott, az ajtó diszkrétén bezárult mögötte.

- Remélem, túl vagyunk a bajon, s a Szűzanya megsegít - hajtogatta Vignerón úr, és nem tágitott szomszédai mellől. - Ebédelni indulunk mi is; be kell vallanom, farkaséhes vagyok; a történetek egészen felbolygatták a gyomrom.

Amikor Pierre és Guersaint úr leért, legnagyobb bosszúságukra már egyetlen szabad asztal sem volt az egész ebédlőben. Hihetetlen torlódás és tolongás fogadta őket; az üres helyeket már mások lefoglalták. Az egyik pincér elmondta, hogy tíz és egy között szünet nélkül rohamozták az éttermet; a vendégek étvágyát ugyancsak feltüzeli a friss hegyi levegő. Pierre-ék sem tehettek mást, várniuk kellett, de megkérték a pincért, szóljon nekik, mihelyt két hely felszabadul. És hogy az időt valamivel elűssék, fel s alá sétálgattak a szálló utca felől nyitott előcsarnokában, amely előtt szakadatlanul áramlott az ünneplőbe öltözött tömeg.

Most azonban megjelent, talpig fehérben, maga Majesté úr, a Jelenések Szállodájának tulajdonosa.

- Nem óhajtanak az urak inkább a szalonban várakozni? - kérdezte rendkívül udvariasan.

Kövér, negyvenöt éves férfi volt; királyi méltósággal igyekezett megfelelni a nevének.⁶ Kopasz, borotvált feje, viaszosan csillogó arcában virító kék, kerek szeme, hármastokája - mind nagy méltóságot sugárzott. Nevers-ből származott ide Lourdes-ba, együtt jött az árvaházat vezető apácákkal, s egy kis fekete lourdes-i asszonyt vett feleségül. Tíz évbe sem telt, és a házaspár volt a város legnagyobb forgalmú, legelőkelőbb szállodája. Néhány esztendeje Majesté úr kegyesboltot is nyitott, hatalmas áruházat a szálló bal szárnyán, ezt Majesténé ellenőrzése alatt, fiatal unokahúga vezette.

- Nem óhajtanak az urak helyet foglalni a szalonban? - ismételte a szállodás, akit Pierre reverendája előzékenységre hangolt.

A két férfi azonban szívesebben várakozott kinn a szabad levegőn. Majesté hozzájuk szegődött hát, hogy társalogjon velük, mint minden vendégével, akit meg akart tisztelni. Először az esti fáklyás körmenetről beszélgettek: bizonyára csodálatos lesz, ilyen nagyszerű időben. Több mint ötvétezer idegen volt Lourdes-ban; kirándulók egész hada sereglett össze a közeli fürdőhelyekről; ezért a nagy torlódás az étteremben. Lehet, hogy akárcsak az előző évben, most sem győzik majd a pékek kenyérrel.

- Amint látják, óriási a forgalom - vonta le a következtetést Majesté -, azt sem tudjuk már, hol áll a fejünk. Igazán nem rajtam múlik, hogy az uraknak várakozniuk kell egy kicsit.

E percben érkezett a postás, hatalmas rakománnyal; egész halom újságot és levelet tett le egy asztalra a portán. Egy levelet felemelt a halomból és megkérdezte:

- Lakik valami Maze-né itt a szállodában?

⁶ Majesté - magyarul felséget jelent. - A ford.

- Maze-né, Maze-né - ismételte a tulajdonos. - Nem, nem ismerem.

Pierre meghallotta a postás kérdését, és közelebb lépett.

- Egy Maze-nét ismerek, valószínűleg a Szeplőtelen Fogantatás-rend apácáinál szállott meg, a kék apácáknál, ahogy errefelé mondják.

A postás megköszönte és eltávozott. Majesté azonban megszólalt, szája sarkában keserű mosollyal:

- A kék apácák - dörögte -, igen, a híres kék apácák...

Sanda pillantást vetett Pierre reverendájára, s még mielőtt eljárt volna a szája, elnyelte, ami kikívánczolt belőle. De nem bírta sokáig féken tartani a nyelvét, könnyítenie kellett a szívén; a fiatal papon meglátszott, hogy szabad szellemű, és nem tartozik a „bandához”, ahogyan Majesté nevezte a Barlang egész szolgahadát, akik aprópénzre váltják a lourdes-i Boldogasszony hírnevét. Lassan-lassan nekibátorodott.

- Esküszöm, abbé úr, én jó katolikus vagyok. Itt különben is mindenki az. Tartom a vallást, húsvétkor gyónok, áldozok... De ami igaz, az igaz: nem való, hogy apácák szállodát vezessenek. Nem, ez igazán nem való!

Szinte bugyborékkolt belőle a kereskedői kenyéririgység a tisztességtelen konkurencia miatt. Hogy merészelték a Szeplőtelen Fogantatás apácái felrúgni eredeti hivatásukat, az ostyasütést, a miseruhák tisztántartását és gondozását? Márpedig ez történt! Országos vendégfogadóvá alakították a rendházukat; vendégszobákat tartanak magányos hölgyeknek, akik társaságban is étkezhetnek, ha nincs kedvük egyedül enni a szobájukban. És mindenütt ragyogó tisztaság, remek szervezés, nagy olcsóság, hiszen ezerféle kedvezményt élveznek. Egyetlen lourdes-i szállodában sincs akkora forgalom, mint náluk.

- Hát való ez, uraim? Apácák pincérszerepben! Hát még a főnökasszonyuk! Az ám az asszony! Amikor megszagolta, micsoda pénzek vannak itt feltűnedezőben, azonnal lecsapott: mind a maga rendjének akarta besöpörni; ugyancsak kiadta az útját a barlangi papoknak, hiába akarták a körmük közé kaparintani. Igen, abbé úr, megjárta az Rómát is, kiverekedte az igazát, és akik fizetnek, most csak neki fizetnek. Micsoda világ, édes istenem! Apácák és garnisobákkal, kosztosokkal foglalkoznak!

Az égre emelte a karját, úgy szörnyülködött.

- De hiszen - kockáztatta meg Pierre - tele a szállodája, egy ágyat, egy tányért sem kaphatna már senki magánál; mit csinálna, ha még több vendége volna?

Majesté élénken tiltakozott:

- Jaj, abbé úr! Le sem tagadhatná, mennyire nem ismeri a mi vidékünket! Országos zarándoklatkor, igaz, valamennyien dolgozunk, nincs okunk panaszra. De ez nem tart tovább, mint négy-öt napig; az átlagos forgalom idején nincs ám ekkora tolongás!... Én, istennek hála, akkor sem fizetek rá. A házamat ismerik, akárcsak a Barlang Szállót, amelynek tulajdonosa már kétszer is vagyont szerzett... És mégis! Megpukkadok, ha látom, hogy fölözik le a forgalom javát ezek a kék apácák, hogy halásszák el az orrunk elől az úrihölgyeket, akik két-három hétig is elüldögélnek Lourdes-ban, a csendes napokban, amikor nincs ez a nagy túlekedés; tudják, az olyan finom népek, akik utálják a ricsajt, egyedül imádkozgatnak napokon át a Barlangban, s alkudozás nélkül fizetnek.

Majesté úr felesége mindaddig üzleti könyveibe temetkezve számlázott - Pierre és Guersaint úr észre sem vette -, most azonban éles hangján ő is beleszólt:

- A múlt évben, uraim, nálunk is lakott egy ilyen hölgy két hónapig. Eljárt a Barlangba, hazajött, megint visszament, evett, lefeküdt. Szavát se hallottuk, mindenre csak mosolygott. Meg se nézte a számlát, úgy fizetett... Ez ám a vendég, uraim, az ilyet mindig visszasírjuk...

A pöttöm, sovány, sötétbarna asszonyka sima, keskeny gallérú fekete ruhát viselt; most felállt székeből, és megszólalt benne az üzletasszony:

- Ha az urak lourdes-i emléktárgyakat óhajtanak, bármi csekélységet, ne mellőzzenek bennünket. Itt a szomszédban van a boltunk, nagy választékban állnak rendelkezésükre a legkelendőbb apróságok... Kedves vendégeink rendszerint bennünket szoktak megtisztelni bevásárlásaikkal.

Majesté úr azonban még mindig a fejét csóválta; adta a jó katolikust, akit mélyen elszomorítanak a modern világ botrányai.

- Igazán nincs szándékomban megtagadni a szerzetes atyáktól a megillető tiszteletet, de meg kell mondanom, egy kicsit túl sokat markolnak... Látták az urak, micsoda boltot nyitottak a Barlang mellett; kegytárgyakat és gyertyát árulnak benne; mindig tele van. Sok pap megróttá már ezt a szégyenletes dolgot; kijelentették, ideje volna ismét kikergetni a templomból a kufárokat... Azt is rebesgetik, hogy az atyák pénzelik itt velünk szemben ezt a nagy áruházat is, ahol az egész város kiskereskedői vásárolnak. Meg aztán, egyes pletykák szerint, az ő kezük mozgatja a háttérből az egész kegyeskereskedelmet, és százalékot kapnak a sok millió rózsafüzér, szobrocska és érme után, ami évente elfogy Lourdes-ban...

Most már szinte suttogott, hiszen vádjai egyre határozottabb formát öltöttek, s alapjában véve félt is, hogy így kiadja magát ezeknek az idegeneknek. De Pierre figyelmes, szelíd arcának láttán megnyugodott; tovább beszélt, mert fortyogott benne a sértett konkurencia haragja, és elhatározta, hogy megmondja a magáét.

- Biztosan sok a túlzás ezekben a mendemondákban. De bizony a vallás mégiscsak kárát vallja, ha a szent életű atyák éppúgy seftelnek, mint akármilyen jöttment kereskedő... Mert, kérem, én nem kérek részt a misepénzből, se százalékot az ajándékaikból. Akkor hát mit keresnek ők ott, ahol én árulok? A múlt esztendőnk már gyengécske volt miattuk. Máris túl sokan vagyunk itt, túl sokan áruljuk Lourdes-ban az Istent, kenyerünk, vizünk se lesz maholnap... Eh! Abbé uram, hiába van köztünk a Szűzanya, néha mégiscsak gyalázatos dolgokat kell megélnünk!

Egy utas félbeszakította, de csakhamar ismét megjelent, éppen amikor Majesténéért beszólt egy fiatal lány. Igen csinos, alacsony, telt húsú lourdes-i lány volt; haja szép fekete, arca meglehetősen széles, de vidám és derűs.

- Appoline unokahúgunk - mutatta be Majesté. - Két éve ő vezeti az üzletünket. A feleségem egyik szegény öccsének a lánya; azelőtt Bartrèsben őrizte a juhokat, de megtetszett nekünk, oly kedves teremtés; elhatároztuk, hogy magunkhoz vesszük; máig sem bántuk meg, mert nagyon derék lány, nagyszerűen ért a vevők nyelvén!

De azt már nem mondta el, hogy Appoline-t inkább könnyűvérű leányzóként emlegetik. Esténként nemegyszer látták fiatalemberekkel kószálni a Gave partján. Egyébiránt csakugyan kincset ért, vonzotta a házba a vevőket, talán éppen a mindig nevetésre álló nagy fekete szemével. Az előző évben Gérard de Peyrelongue sülve-főve nála volt a boltban; bizonyára most is csak azért maradt el, mert házasodáson jártatta az eszét. Úgy látszott, a gáláns Des Hermoises abbé lépett a helyébe, aki igen sok hölgyevőt hozott az üzletbe.

- Látom, Appoline-ról beszélnek - szólt Majesténé, aki ismét megjelent. - Nem tudom, észrevették-e, uraim, hogy rendkívül hasonlít Bernadette-re... Nézzék csak ott a falon a tizenhét éves Bernadette fotográfiáját.

Pierre és Guersaint úr közelebb lépett, miközben Majesté úr áradozott:

- Bernadette, a megszólalásig! Ő is olyan volt, mint Appoline, de nem ilyen csinos; szegény kis koldusleány.

Végre jelentkezett a pincér: van szabad asztal. Guersaint úr már kétszer is hiába kukkantott be a terembe, pedig alig várta az ebédet, hogy kiszabaduljon a négy fal közül ezen a gyönyörű vasárnapon. Azonnal faképnél hagyta hát Majesté urat, aki búbajos mosollyal magyarázta, hogy lám, az urak, milyen hamar asztalhoz jutottak. Pierre-éknek át kellett vágniuk az egész éttermen, mert az asztal épp a legtávolabbi sarokban volt.

Az éttermet világos, olajsárga tölgyfa burkolat borította, melynek festéke imitt-amott lepattogzott, és pecsétektől tarkállott. Gyorsan elnyűtte és összekoszolta a berendezést az asztalokhoz települő, rohanva ebédelő, szakadatlanul cserélődő vendégereg. A fényűzést csupán a kandalló képviselte az elmaradhatatlan, aranyozott ingaórával, mellette jobbról-balról egy-egy ösztövről kandeláber. Csipkefüggöny is volt: ez takarta el a verőfényes utcára néző öt ablakot. A redőnyöket leeresztették, a napsugár tüzes dárdái mégis betápláltak az étterembe, amelynek közepén, a nyolcméteres asztal körül negyven ember szorongott, bár harminc is alig fért; jobbra és balra a fal melletti kis asztaloknál pedig legalább negyven másik vendéget taszigált végig jövet-menet a három pincér. Alig lépett be valaki a terembe, azonnal körülviharozta a beszélgetés moraja, a villák, tányérok fűlsiketítő csörömpölése; mintha gőzkemence nyílt volna meg, forró pára és fojtó konyhaszag csapott az arcba.

Az első percekben minden összefolyt Pierre szeme előtt. De amikor elhelyezkedett a parányi asztalnál - kerti asztalka volt, pótlásnak hozták be a nagy forgalom idejére, alig fért el rajta a két teríték -, egészen megzavarodott, sőt meglehetősen undor fogta el, amint végigtekintett a nagy asztalon. Egy órája tartották megszállva a vendégek, két turnus cserélődött már mellette, a terítékek rendetlen összevisszaságban sorakoztak a bortól és mártástól pecsételt abroszon. Az asztalt díszítő gyümölcsöstálak arányos elhelyezése már senkit sem érdekelt. Mégis, a legkínosabb a vendégek túlekedése volt: nagy, tohonya papok, pizskafalábú süldő lányok, terebélyes családanyák, kicsattanó ábrázatú, magányos úriemberek; egész családok nemzedékről nemzedékre silányabb, csúfabb, szálnalmasabb sorakozója. És mind izzadt, fulta mohón az ételt, a szék sarkán ülve, sután merev karokkal, ügyetlen ujjakkal. A fárasztó utazás után tíz ember helyett ettek mindannyian, kapkodtak, hogy megtöltsék a bendőjüket, és minél hamarabb megint a Barlangnál lehessenek - csupán egyetlen testes pap ült kényelmesen az asztal közepén, szép ráérősen eszegetett mindegyik fogásból: szakadatlanul, méltóságteljesen örölvén fogazatával az ételt.

- Az angyalát! - szólalt meg Guersaint úr. - Hidegre éppen nem panaszkodhatunk! És mégis jól fog esni az ebéd; nem tudom, mi ütött belém, de amióta Lourdes-ban vagyunk, a vasszöveget is megenném!... Maga nem éhes, Pierre?

- De, hogyné - válaszolt a fiatal pap, aki alig tudta émelygését elfojtani.

Az ebéd bőséges volt: lazac, omlett, bordaszelet tört burgonyával, borjúvesés, kelvirág, hideg húsok és sárgabarackos lepény; de mind túlságosan elsütve, elfőve, túl bő mártásban, amelyen megérzett, hogy tegnapi maradék, felmelegítve. Viszont a tálakon elég szép gyümölcsök sorakoztak, az őszibarack pedig egyenesen bámulatos volt. A vendégek amúgy sem nagyon válogattak; nem voltak igényesek, nem undorodtak semmitől. Egy öreg pap és egy szakállas,

mocskos úriember közé préselve bájos, törékeny, selymes bőrű, hízélgő szemű kislány átszelleműlten ette a borjúvesést a szósszá előléptetett híg, szürke üledékből.

Guersaint úr maga sem állhatta meg szó nélkül:

- Bizony isten nem is rossz ez a lazac... Sózza meg egy kicsit, Pierre, akkor valósággal remek!

És Pierre - akarta, nem akarta - evett, mert élni kell. A közelben, egy asztalka mellett, megpillantották Chaise-nét és Vigneronekat. A két hölgy hamarabb érkezett, és most egymással szemközt üldögélve várakoztak; csakhamar Vignerón úr is megjelent Gustave-val, aki még mindig kissé sápadt volt, és nehezen vonszolta magát a mankóján.

- Ül a nénikéd mellé - mondta neki Vignerón úr. - Én anyád mellé ülök.

Amikor észrevette két szomszédját, hozzájuk lépett.

- Gustave már egészen rendbe jött. Bedörzsöltem a homlokát kölnivel; hamarosan fürödhet a medencében.

Asztalhoz ült és falt. De még mindig nem volt túl az izgalmon; nem tudta megállni, beszélnie kellett, annyira felkavarta a rémület, hogy - ne adj isten - a nagynéni túléli a fiát. Mert az idős hölgy azt mesélte, hogy tegnap, amint a Barlang előtt térdelt, hirtelen mintha könnyebben érezte volna magát; azt mondta, most már biztosan kigyógyul szívbajából; sőgora tágra nyílt, akaratlanul is nyugtalan szemmel hallgatta aprólékos beszámolóját. Pedig nem volt rossz ember ez a Vignerón, soha nem kívánta senki halálát, mégis méltánytalanságnak érezte, hogy a Szűz Mária ezt az öregedő asszonyt gyógyítsa meg, és elfeledkezzen a kis Gustave-ról, aki még oly fiatal. Most maga elé húzta a sültet, és púpozott villával lapátolta magába a tört burgonyát, amikor arra lett figyelmes, mintha Chaise-né sértve érezné magát Gustave udvariatlansága miatt.

- Gustave - szólalt meg hirtelen -, bocsánatot kértél már a nénikédétől?

A kisfiú sovány arcocskájában tágra nyíltak csillogó, nagy szemei.

- Igen, rosszul viselted magad, ellökted a nénit az előbb, fenn a szobádban, amikor az ágyad mellé állt.

Chaise-né méltóságteljesen hallgatott és várakozott, Gustave pedig, aki kelletlenül eszegette az apróra vagdalt sültet, makacsul a tányérjára meredt, és ezúttal nem volt hajlandó eljátszani a ráerőltetett szerepet, hogy él-hal a nagynéniért.

- Ejnye, Gustave, légy jó kisfiú, hiszen tudod, milyen jó hozzád a néni: mindent megtesz érted.

Nem és nem! A gyerek e pillanatban pokolba kívánta az öregasszonyt; bár halna meg, hiszen ő rontja el a szüleit, ő az oka, hogy már azt sem tudja, vajon neki vagy a remélt örökségnek szől-e apja és anyja nagy gondoskodása, amikor betegágya körül sőrőgnék-forognak.

Most már a derék Vigneronné is csatlakozott az urához:

- Igazán, Gustave, engem is nagyon megszorítasz. Kérj bocsánatot a nénitől, ha nem akarod, hogy végképpen megharagudjak.

És a kisfiú engedett. Miért is tusakodna? Nincs talán igazuk a szüleinek, amikor így futnak a pénz után? Hisz a saját életét is meghosszabbítja, ha anyagilag rendbe jön a család! Mindent jól tudott, mindent megértett, azt is, amiről nem beszéltek; betegsége alatt hallása annyira kifinomult, hogy a gondolatokat is meghallotta.

- Néni, kérem, bocsánatot kérek, amiért az előbb goromba voltam.

Két kövér könny gördült le az arcán, ezen a fiatal, de máris kiábrándult, sokat élt kis férfiarcon, mely sírás közben is mosolygott. Chaise-né azonnal megcsókolta, és biztosította, hogy nem haragszik, mire Vigneronek is rögtön felvidultak, és megint szépnak látták az életet.

- Ez a vésés nem valami híres - mondta Guersaint úr Pierre-nek -, de a kelvirágnak pompás íze van.

És szerte az egész teremben tovább folyt a félelmetes ételpusztítás. Sehol nem volt még Pierre, ahol így ettek, izzadtak volna, ilyen perzselő, fülledt mosókonyha-levegőben. Sűrűn szállt az ételszag, akár a füst. Kiabálni kellett, hogy megértsék egymást, mert a vendégek harsogva beszélgettek, a fejüket vesztett pincérek pedig röptében hányták ide-oda az asztal-neműket; sőt a fogsorok zaja sem volt csekélység: tisztán hallatszott, amint malomszerűen őrlik az ételeket. A fiatal papot legfőképpen mégis a nagy asztal hihetetlenül közönséges csődülete sértette, férfiak, nők, lányok, papok keveredtek itt, amint a véletlen szeszélye egymáshoz lökte őket, s úgy habzsoltak, akár a nekiszabadult kopófalka, mely futtában kapkodja föl a koncot. Kézről kézre jártak, gyorsan ürültek a kenyereskosarak. Igazi sáskajárás volt: pusztították a hideg húst, az előző esti ürücomb, borjúhús, sonka roncsait, melyeket valami híg zselével öntöttek nyakon. Máris mindenki többet evett a kellenél, de a húsételek mégis tovább tüzelték az ehetnékjüket, s egyetlen gondolat forgott a fejükben: mindent befalni, az utolsó morzsáig. Az étkes pap az asztal közepén épp a gyümölcsnél időzött; most kerített sort a harmadik őszibarackra, lassan meghámozta, és szeletenként, áhítatosan bekebelezte.

Hirtelen izgalom hullámozott végig a termen: Majesténé szétválogatta a postát, és most egy pincér kiosztotta a leveleket.

- Nini! - szólalt meg Vigneronek. - Levelem érkezett! Különös, hiszen senkinek nem adtam meg a címem.

De csakhamar helyesbített:

- Ahá! Biztosan Sauvageot ír a pénzügyből, a helyettesem.

Felbontotta a levelet, keze remegni kezdett.

- Meghalt a főnököm! - kiáltott.

Vigneronné egészen kijött a sodrából; ő sem tudta féken tartani a nyelvét.

- Akkor most kineveznek!

Titkos, dédelgetett álmuk vált valóra: meghalt a csoportvezető; most Vigneronek, tízévi helyetteskedés után, a legfelsőbb lépcsőfokra hághat, végre-valahára megkapja a marsallbotot. Egészen elvesztette a fejét; azt sem tudta, mit beszél örömeiben!

- Jaj! Édes szívem - fordult a feleségéhez -, most már biztos, hogy a Szűzanya velem van... Épp reggel imádkoztam előléptetésemért, és máris meghallgatott!

Tekintete azonban keresztezte Chaise-né mereven figyelő tekintetét, és megakadt Gustave mosolyán; hirtelen ráeszmélt hogy elvetette a sulykot, nem szabad ennyire örülnie. Családjában biztosan elég mindenkinek a maga baja, biztosan mindenki azért imádkozik a Szűzhöz, amire a legnagyobb szüksége van. És ő, mivel alapjában véve rendes ember volt, mindjárt igyekezett kiköszörölni a csorbát:

- Úgy értem, a Szűzanya valamennyiünket nagyon szeret, és nem engedi, hogy csalódottan térjünk haza Lourdes-ból... Igazán nagyon sajnálom ezt a szegény főnököt. Feltétlenül írok az özvegyének.

De bárhogy igyekezett is, ragyogott az örömtől, és mérget vett volna rá, hogy szívének még az a legtitkosabb vágya is teljesül, amit saját magának sem merne bevallani. És ünnepi áhítatban fogtak a barackos lepényhez, még Gustave-nak is szabad volt megkóstolnia.

- Meglepő - figyelmeztette Pierre-t Guersaint úr, aki egy csésze kávé is rendelt magának -, meglepő, mennyire nyomuk sincs itt a betegeknek. Ahogy elnézem ezt a nagy seregletet; mindenkinek mesés étvágya van.

Egyedül Gustave csipegetett kelletlenül, akár egy kis beteg csirke, és amint Guersaint úr tovább nézelődött, sikerült felfedeznie a nagy asztalnál egy golyvást két asszony között - egyikük szemlátomást rákos lehetett. Odébb egy fiatal lány sovány, sápadt alakja tüdővészre vallott. Szemközt vele egy hülye lány üldögélt; két hozzátartozója támogatta az asztalhoz; üres szemmel, kifejezéstelen arccal nyeldekelte kanalanként az ennivalóját, miközben nyála végigfolyt a szalvétáján. Lehet, hogy több beteg is idesoródott a harsány falatozók közé; étvágyukat felcsigázta az utazás, és most úgy faltak, mintha soha nem ettek volna. Mintha forgószeél sodorná el az összedobált terítékekről, úgy fogyott a barackos lepény, a sajt, a gyümölcs; csupán egyre szélesebbre terülő mártás- és borpecsétek jelezték az ebéd nyomait az abroszon.

Délre járt az idő.

- Ugye, máris fordulunk vissza a Barlanghoz? - kérdezte Vignerón úr.

Mindenütt, mindig a Barlangot emlegették. Sietve működött a sok teli száj, imádkozni, énekelni akart minél előbb.

- Nos - jelentette ki kísérőjének Guersaint úr -, mivel egy teljes délután van előttünk, javaslom, kószáljuk be egy kissé a várost; én közben - ha már a lányom annyira szeretné - igyekszem kocsit keríteni a gavar-nie-i kiránduláshoz.

Pierre már szinte fulladozott; boldogan hagyta ott az ebédlőt. Az előcsarnokban fellélegzett. De máris új vendég-sereg gyülekezett, és állt sorba a helyekért; minden asztalkáért megverekedtek, s alig nyílt egy kis rés a fő asztalnál, azonnal betöltötte valaki. Így folyik még legalább egy órán át az étterem ostroma, hordják és pusztítják az ételeket szakadatlanul, csattogó állkapcsokkal, az egyre izzóbb, émelyítőbb hőség közepette.

- Bocsásson meg - szólt Guersaint úrhoz Pierre -, fel kell ugranom a szobámba; ott felejtettem a pénztárcám!

Odafenn, amint szobája ajtaja elé ért, a néptelen lépcsőház és folyosó csendjében halk neszezés ütötte meg a fülét. Egy villa éles koccanását turbékoló nevetés követte a szomszéd szoba zárt ajtaja mögött. Azután, alig hallhatóan - inkább csak sejtelem volt, mint bizonyosság - egy csók lihegése, ajkakra tapadó ajkak, csendet követelőn. A magányos úr is ebédelt.

2

Pierre és Guersaint úr lassan lépdelt az utcán, az ünneplőbe öltözött tömeg egyre szélesebben hömpölygő áradatában. A tiszta kék égen izzó nap lángja szinte perzselte a várost; vidám, ünnepi hangulat rezgett a levegőben; országos vásárokon örülnek így az emberek, amikor az egész nép élete kiszabadul a négy fal közül. Alig jutottak túl a Barlang sugárút tülekedésén, a Merlasse lapály sarkában már ismét elakadtak, visszafelé sodorta őket a tömeg, melyet feltartott a kocsik szakadatlan vonulása.

- Ráérünk - mondta Guersaint úr. - Szeretnék eljutni a Marcadal térre, az óvárosba; van ott egy fodrász - a szállodai szobalány ajánlotta -, akinek a bátyjától olcsón lehet kocsit bérelni... Eljönne velem arrafelé?

- Természetesen! - lelkesedett Pierre. - Mehetünk, amerre óhajtja!

- Nagyon jó! Akkor egyúttal meg is borotválkozhatom.

A Gave partjaig húzódó gyeptájak mentén eljutottak a Rózsafűzér terére, ahol megint ismerősökre bukkantak: Désagneaux-né és Raymonde de Jonquiére beszélgetett jókedvűen Gérard de Peyrelongue-gal. A két hölgy világos, könnyű, nyári ruhát viselt; fehér selyem napernyőjük villogott a vakító napsütésben. Bájos kép volt, ahogy társasági modorban, friss, vidám nevetgélés közben semmiségekről tréceltek.

- Ugyan, hova gondol? - protestált Désagneaux-né. - Most törjünk be magukhoz, amikor barátai épp asztalnál ülnek? Majd megnézzük máskor a „papi”-t.

Gérard egyre unszolta őket, lovagi módra; szavait elsősorban Raymonde-hoz intézte, akinek kissé puffadt arcán ma reggel az egészség sugárzó bája ragyogott.

- De higgyék el, hogy nagyon érdekes; fejedelmi fogadtatásban lesz részük... A kisasszony egészen nyugodt lehet, és különben is, biztosan ott lesz Berthaud kuzinom, s végtelenül örülni fog, ha megtisztelik szálláshelyünket.

Raymonde élénk szeme azt mosolyogta, hogy szívesen. E pillanatban ért oda Pierre és Guersaint úr: üdvözölték a hölgyeket. Rögtön bekapcsolódtak a tervbe. Megtudták, hogy a „papi” nem más, mint egy étkezdeféle; a Miasszonyunk Ápolóinak Egyesülete alapította: a hordágyvivők, a barlangi, fürdői és kórházi szolgálattevők, hogy olcsón közös étkezéshez jussanak. A legtöbb ápoló vékonypénzű ember volt, hiszen az Egyesület valamennyi társadalmi osztályból verbuválódott; így aztán elérték, hogy napi három frankért háromszor étkezhetek; még maradt is az ízletes ételekből; ezt szétosztották a szegények között. Mindent saját maguk intéztek; bevásároltak, szakácsot, kuktákat kerítettek, maguk is megfogták a dolog végét, hogy étkezdjüket tisztán, rendben tartsák.

- Nagyon érdekes! - kiáltott fel Guersaint úr. - Nézzük meg valamennyien, ha nem vagyunk túl sokan!

Most már a kis Désagneaux-né is beleegyezett.

- Ha az egész kompánia megy, én is megyek! Attól félttem, különben nem ildomos.

Nevetett, s ez megnevettette a többieket is. Guersaint úr a karját nyújtotta; belekarolt. Pierre a balján haladt; kedvesnek találta az eleven, bájos asszonykát, makrancos haját, tejfehér bőrét.

Mögöttük Raymonde ment Gérard-ba karolva, fiatalos gondatlansága ellenére komolyan, okosan, háziasan társalgott vele. Itt volt végre előtte nagy álma: a férj; elszántan ragaszkodott hozzá: ezúttal el nem ereszti. Körüllengte, megszédítette egészséges, széplányos illatával, lenyűgözte a háztartásnak, az apró megtakarítások művészetének szakszerű magyarázatával, mert kifaggatta Gérard-t bevásárlásaikról, s bebizonyította, hogy még mindig túl sokat költenek.

- Kegyed rettentően elfáradhatott - fordult Désagneaux-néhez Guersaint úr.

Az asszony dacosan, őszinte haraggal kiáltotta:

- De kérem! Képzeld, mi történt tegnap! Éjfélkor a kórházban egész egyszerűen levert a lábamról a fáradtság. És ezek a szívtelen nők hagytak aludni!

Ismét nevettek. Désagneaux-né azonban egyre háborgott:

- Nyolc órát aludtam egyvégtiben, mint a bunda. Ez volt hát az esküm, hogy lábon töltöm az éjszakát!

Átragadt rá is a nevetés; felkacagott, megvillantva szép fehér fogait:

- Szép kis ápolónő vagyok, az igaz!... Szegény Jonquière-né virrasztott egész éjszaka. Épp az előbb próbáltam magunkkal csábítani, de hiába.

Raymonde meghallotta és közbeszólt:

- Jaj, szegény mama! Már alig állt a lábán. Végre is ágyba zavartam, és megesküdtem, hogy nyugodtan alhat: nem lesz semmi baj.

És fényes, vidám tekintettel nézett Gérard-ra, aki úgy érezte, a belékaroló friss, kerek leánykar alig-alig sejtetően megszorítja a karját, mert boldog, hogy kettesben lehetnek, és zavartalanul elbeszélgethetnek apró-cseprő ügyeikről. A férfi boldog volt; azt magyarázgatta, azért nem reggelizett a barátaival, mert ismerősei, akik ma utaztak, tíz órára meghívták a pályaudvar éttermébe, s onnét csak a fél tizenkettes vonat indulása után szabadulhatott.

- Hallja? - szólt aztán Raymonde-hoz. - A fiúk!

Közeledtek a „papi”-hoz; harsányan, fiatalosan zengő hangok törtek elő egy facsoport felől; bádogtetős, habarcsfalú épület húzódott meg a lombok alatt. Ez volt hát a „papi”. Először a konyhába vezette Gérard a látogatókat: a nagy, igen jól felszerelt helyiséget roppant tűzhely és széles asztal foglalta el, nemkülönben egy sereg hatalmas fazék. Megmutatta a pufók, huncut képű szakácsot, aki maga is a zarándokok közé tartozott: fehér zubbonyán ott a vöröskereszt. Aztán kinyitott egy ajtót, és bevezette vendégeit az ebédlőbe. A hosszú teremben két sor egyszerű puhafa asztal állt. Ezenkívül csupán egyetlen asztal volt még a szennyes edénynek, és kellő számú szalmafonatos kocsmai székek. Mindenütt nagy tisztaság: a fal fehérre meszelt; a padló vörös kövei ragyogtak; szándékos igénytelenség, mint egy kolostor refektóriumában. A belépőt azonnal megmosolyogtatta a mintegy százötven kosztos gyermeki, vidám hangulata, farkasétvágygal ettek-ittak, fiatalok, öregek; kiáltoztak, tapsoltak, énekeltek. Különleges testvériségben kovácsolódtak össze, miután idesereglettek valamennyi társadalmi osztály, vagyoni réteg és vidék képviselőiben.

Sokan nem is ismerték egymást; itt találkoztak évente három napig, testvérekként éltek, aztán hazautaztak, s egész évben hírt se hallottak a többiről. Volt valami különleges bűvölete annak, hogy így összekerültek az irgalmasság gyakorlásában, és együtt töltöttek három megerőltető s egyben kamaszos-vidám napot; mint ha egy falka nagy suhanc kiszabadul a négy fal közül, kirándulásra indul felhőtlen ég alatt, nevet, segít és örül. Még a szerény étkezés, az önellátás büszkesége, az, hogy amit esznek, maguk főzik és vásárolják - még ez is csak fokozta az általános jó hangulatot.

- Amint látják - magyarázta Gérard -, bármily kemény is a dolgunk, nem szomorkodunk... Az Ápolók Egyesületének több mint háromszáz tagja van; itt azonban csak százötvenen lesznek, mert a szolgálat könnyebbsége érdekében a Barlangnál és a kórháznál is felállítottunk egy-egy asztalt.

Ahogy megjelent az ajtóban a látogatók kis csoportja, a hangulat még magasabbra emelkedett. Berthaud, a hordágyvivők parancsnoka - az egyik asztal végénél ebédelt - fel is kelt, hogy udvariasan köszöntse a hölgyeket.

- Hisz ennek pompás illata van! - szeleskedett szokása szerint Désagneaux-né. - Nem hívnának meg holnap egy kis kóstolóra?

- Hölgyeket nem szabad! - válaszolt nevetve Berthaud. - De ha az urak elfogadnák meghívásunkat holnapra, nagyon örülnénk!

Az első pillantásra látta, milyen nagy a megértés Gérard és Raymonde között, és szemlátomást boldog volt, mert nagyon szerette volna ezt a házasságot.

- Ugye, Salmon-Roquebert márki ebédel ott két boltossegédkülsejű fiatalember között? - kérdezte a lány.

- Így van - felelte Berthaud -, a két fiú apjának egy kis papírüzlete van Tarbes-ban... S az valóban a márki, a szomszédjuk; a Lille utcában lakik, fejedelmi palotában; Franciaország egyik leggazdagabb embere; családja az egyik legrégebbi nemesfamília... Nézze csak, hogy ízlik neki itt nálunk a vagdalt ürücomb!

Így is volt. A milliomos márki nyilvánvaló örömmel étkezett napi három frankból, és demokratikusan egy asztalhoz ült olyan kispolgárokkal, sőt munkásemberekkel, akik köszönteni sem mernék az utcán. Vajon nem a teljes irgalmasságból fakadó szociális társasközösség valósult-e meg e véletlenül összeverődött vendégcsereben? A márkinak ma délben különösen jó étvágya volt; legalább hatvan beteget fürdetett meg a medencékben, nyomorult emberi mivoltunk valamennyi iszonyú nyavalyáját. Itt, az asztalnál, a valóra vált evangéliumi közösség vette körül; mely - bár kedves és vidám - minden bizonnyal csak azért válik valóra, mert három napnál nem tart tovább.

Guersaint úr, noha épp az imént ebédel, kíváncsiságból megkóstolta az ürühúst: kiválónak találta. Ezalatt Pierre észrevette Suire bárót, az Ápolók Egyesületének vezetőjét, amint kissé fontoskodva sétált fel-alá, mint aki mindenben rajta tartja a szemét, s még azt is ellenőrzi, hogyan étkeznek a beosztottjai. Pierre-nek hirtelen eszébe jutott, mily forrón könyörgött Marie, hogy a Barlang előtt tölthesse az éjszakát; arra gondolt, hogy a bárótól kieszközölhetné az engedélyt.

- Igen - válaszolt elkomolyodva Suire -, néha engedélyezünk ilyesmit, de nem szívesen. Mindenesetre garantálnia kell, hogy az ifjú hölgy nem tüdőbeteg!... No jó! Ha igazán annyira szeretné, szólok majd Fourcade atyának, és értesítem Jonquièrre-nét, hogy a kisasszonyt kiadja.

Nem volt rossz ember, jóllehet megjárta a nélkülözhetetlent, aki a felelőségek roppant terhét cipeli a vállán. Ő is marasztalta a látogatókat, és aprólékosan beszámolt az Ápolók Egyesületéről: közös imádságok, naponta kétszer vezetőségi megbeszélés a szolgálatok vezetői, a lelkiatyák és egy-két kórházi pap részvételével. Lehetőleg napi áldozás. A munka igen bonyodalmas, rengeteg beosztottat, egész tömeget kell biztos kézzel irányítani. Úgy beszélt, mint a tábornok, aki évente új meg új csatában mér vereséget a világias gondolkodásra; aztán visszaküldte Berthaud-t, fejezze be ebédjét; ragaszkodott hozzá, hogy ő személyesen kísérje ki a hölgyeket egészen a kis, homokkal felszórt udvarig, az árnyas, szép fák alá.

- Nagyon, nagyon érdekes! - hajtogatta Désagneaux-né. - Jaj, uram, nem is tudjuk, hogy köszönjük meg szívességét.

- Szóra sem érdemes, asszonyom! Boldog vagyok, hogy bemutathattam kis birodalmam.

Gérard nem mozdult Raymonde mellől. Guersaint úr meg Pierre egymásra pillantott: ideje elindulni a Marcadal térre - de ekkor Désagneaux-nénak eszébe ötlött, hogy egyik barátnője megkérte, küldjön neki egy palack lourdes-i vizet. Meg is kérdezte Gérard-t, mit kell tennie.

- Megengedi, hogy ebben is segítségére legyek? Sőt, ha az urak hajlandók velünk jönni, előbb még a raktárt is megmutathatom, ahol a palackokat töltik, dugaszolják, csomagolják és szétküldik. Igen érdekes.

Guersaint úr máris beleegyezett; mind az öten útnak indultak; Désagneaux-nét az építész és a pap fogta közre; Raymonde és Gérard előttük haladt. A tömeg egyre sokasodott a tűző napon; a Rózsafüzér terét, akár valami népünnepélyen, kusza, bámész nép lepte el.

Itt, a téren volt a műhely is; balra, az egyik boltív alatt. Három igen egyszerű, egymásba nyíló terem. Az elsőben töltötték a palackokat, mégpedig minden különösebb teketória nélkül: egy zöldre festett kis bádoghordót megtöltöttek a Barlangnál, egy ember hazahúzta az öntöző-kocsiszerű hordócskát, annak a csapjából töltötték meg a legprózaibb módon a homályosüveg-palackokat; a zubbonyos munkás még csak arra sem igen ügyelt, hogy ki ne loccsantsa.

Mindig volt egy kis tócsa a földön. Címkrét nem ragasztottak az üvegekre; csupán a parafadugóra húzott ólomkupak felírása jelezte a tartalmat; aztán az egészet ólomfehérrel vonták be, nyilván hogy jobban elálljon. A két másik teremben folyt a csomagolás; valódi műhely mind a kettő: gyalupadok, szerszámok, forgács szanaszét. Leginkább egy- és kétpalackos csomagokat készítettek, ügyesen, csinosan; a palackokat finom forgácsba ágyazták. Akár a nizzai virágcsomagoló műhelyekben vagy a grasse-i befőttesomagolóknál.

Gérard nyugodtan, magabiztosan magyarázott:

- Amint látják, a víz a Barlangból érkezik; ez megcáfol bizonyos közkeletű, ízetlen tréfálkozásokat. Sehol semmi bonyodalom, minden természetesen történik, a nagy nyilvánosság előtt. Felhívom rá a figyelmüket, hogy ellentétben a vádaskodással, a tisztelendő atyák nem kereskednek a vízzel. Aki helyben vásárol egy palack vizet, az csak húsz centime-ot fizet, az üveg árát. Ha postán adják fel, természetesen ehhez még hozzá kell számítani a csomagolás és a portó költségeit: ez összesen egy frank hetven... Egyébként a forrásnál bárki ingyen megtölthet minden magával hozott kannát vagy bármiféle más edényt.

Pierre azt számolgatta, hogy az atyák ezen csakugyan nem sokat keresnek, mert némi hasznot csak a csomagoláson és az üvegeken nyerhetnek; ha ezeket ezres tételekben vásárolják, nyilván nem fizetnek többet húsz centime-nál egy-egy palackért. Eközben Raymonde, Désagneaux-né, de még Guersaint úr is - hisz oly élénk a képzelete - csalódottan szemlélte a zöld bádoghordócskát, az ólomfehérrel bevont kupakokat, a gyalupadok körül a forgács-halmokat. Biztosan ceremóniákra számítottak, arra, hogy a csodatevő forrás vizét valamilyen rítus szerint csomagolják: papok osztják az áldást szent öltözetekben, miközben csengő gyermekhangok kara énekel.

Pierre pedig a köznapi palackozás és csomagolás láttán arra gondolt, mily tevékeny erő a hit. Amikor messze földön megérkezik egy ilyen palack a betegszobába, amikor kicsomagolják, s a beteg térdre hull, rajongva nézi, issza e tiszta vizet, míg csak el nem hagyja a betegség - bizony olyankor roppant lendülettel szárnyal a mindenható illúzió.

- Ejnye! - kiáltott fel Gérard, amint kiléptek a térre. - Nincs kedvük megnézni a gyertyaraktárt, mielőtt az igazgatóságra megyünk? Itt van egész közel.

Meg sem várta, mit felelnek; már terelte is őket a Rózsafüzér terének túlsó széle felé; csupán egy célja volt: hogy Raymonde jól érezze magát. Igazság szerint a gyertyaraktár még prózaibb volt, mint a csomagolóműhely. Pincehelyiség az egyik jobb oldali boltív alatt; mély kamra; állványfával osztották rekeszekre. A rekeszekben nagyság szerint sorakozott a legbámulatosabb gyertyatömeg: a Barlangnak szánt gyertyamennyiség fölöslege; annyi gyült össze mindennap, hogy többször is megjárták az utat, tele, majd ismét üresen, a Barlang és a raktár közt, a külön e célt szolgáló kis targoncák, melyeken a zarándokok a rácsnál gyertyáikat elhelyezték. Elvben minden adomány-gyertyát el kellett égetni a Szűz lába előtt. De oly sok volt a gyertya, hogy hiába égett éjjel-nappal szakadatlanul kétszáz kicsi-nagy, sose jártak végére az iszonyú készletnek, mely közben mindegyre gyarapodott. Azt rebesgették, az atyák

kénytelenek kiárusítani a gyertyaviaszt. A Barlang egyik-másik barátja némi büszkeséggel ismerte el, hogy a gyertyák jövedelme egymaga fedezni tudná a Barlang költségeit.

Raymonde és Désagneaux-né ámulva nézte a roppant készleteket. Mennyi, mennyi gyertya! Különösen az apraja, a fél- és egyfrankosok tornyosultak megszámlálhatatlanul! Guersaint úr számszerű adatokat követelt, és statisztikát akart készíteni, de belegabalyodott. Pierre némán nézte a viasztengert: azért adományozták, hogy fényes nappal elégjen az Isten dicsőségére, és bár nem vallotta a rideg haszonelvőséget, s megértette, hogy az embernek az öröm, az illúzió kielégülése és fényűzése éppoly fontos, mint a kenyér, nem állhatta meg, hogy el ne képzelje, mennyi alamizna kitelne a pénzből, melyet viaszra költenek, hogy füst legyen belőle.

- És a palackommal mi lesz? Hogy fogom elküldeni? - kérdezte Désagneaux-né.

- Elmegyünk az irodába - válaszolt Gérard. - Öt perc, és ott vagyunk.

Ismét át kellett menni a Rózsafűzér téren, hogy feljussanak a Bazilikához vezető lépcsőre. Az iroda a dombon volt, balra a Kereszt út bejáratánál. Hitvány kis építmény, afféle habarcsfalú kalyiba, széltépte, esőmállasztotta; feliratul egyszerű deszkalapon e szavak:

„Misék, adományok és kongregációk ügyében fogadás itt. Imádságok kegyes célra. Lourdes-i víz postai szállítása. Előfizetés a Lourdes-i Boldogasszony Lapjára.”

És milliók meg milliók fordultak meg ebben a szánalmas irodácskában, mely még a régi, ártatlan időkben épülhetett, amikor a szomszédban alighogy lerakták a Bazilika alapjait!

Kíváncsian léptek be. De nem láttak mást, csupán egy tolóablakot. Désagneaux-né lehajolt, hogy bediktálja barátnője címét, s amint az egy frank hetvenet lefizette, egy papírszeletet nyomtak a kezébe: afféle nyugtát, amelyet a poggyászpénztárban adnak a pályaudvaron.

Amikor ismét kinn voltak, Gérard egy hatalmas épületre mutatott - két-háromszáz méternyire lehetett -, és folytatta magyarázatát:

- Nézzék csak: a Barlang szerzeteseinek lakóhelye.

- De miért nem mutatkoznak soha? - kérdezte Pierre.

A fiatalember meghökkent, s egy pillanatig nem tudott mit felelni.

- Nyilván azért, mert az országos zarándoklat alatt mindent átadnak a boldogasszonyrendi szerzeteseknek; a Barlangot is.

Pierre elnézte a rendházat: várkastélyhoz hasonlított. Ablakai zárva; mintha lakatlan volna. Pedig innen indult ki, itt futott össze minden. S a fiatal pap szinte hallotta az iszonyú gereblye néma csikorgását, amint végigkötötte az egész völgyet, az összesereglő népet egybeterelve, hogy a papok zsebébe zúdítsa a tömeg vérének és aranyát.

Gérard pedig halkán folytatta:

- Látják, néha mégiscsak mutatkoznak! Épp itt jön Capdebarthe főtisztelendő úr, a házfőnök.

Egy szerzetes vonult el, a papi ruhában is ízig-vérig paraszti figura; izületei butykösek, feje nagy; mintha oltókéssel nagyolták volna vonásait. Homályos szeme kifürkészhetetlen volt; nyers arca, mint a por; rajta a föld vörhenyes komorsága. Laurence püspök úr jó politikai érzékét mutatja, hogy a Barlang megszervezésére és kiaknázására ezeket a szívós, fukar garaisoni misszionáriusokat szemelte ki: hegylakók fia valamennyi; a föld rajongó szerelmesei.

Az öttagú társaság lassan ereszkedett lefelé a Merlasse lapályán, mely tágas körüttá kiképezve megkerüli a bal oldali mellvédet, s a Barlang sugárútba torkollik. Egy óra is elmúlt már, de a városban a nyüzsgő tömeg egyre ebédelt, az ötvenezer zarándok és kiránduló még folyvást

ácsorgott, várta, hogy sorra kerüljön. Pierre, miután eljött a kórházi étteremből, mely roskadásig volt ebédelőkkel, miután meglátogatta az Ápolók Egyesületének „papi”-ját, ahol vidám tülekedés közt folyt a falatozás, még mindig asztalokat, végeérhetetlen asztalsorokat látott mindenütt. Ettek, csak ettek városszerte.

Most itt, a szabad ég alatt, a tágas úttest két szélén a kisemberek rohamozták a járdákon felállított, egyszerű asztalokat: egy szál közönséges deszka, mellette két lóca, fölötté keskeny sátoztető. Levest, tejet, kávé mérték, csészéjét két sou-jával. Két sou volt a kenyér is; magas kosarakban. A sátorok rúdján kolbász-, sonka-, hurkafüzérek himbálóztak. Némelyik szabad-téri vendéglős krumplit sült olajban, mások hagymát szórtak gyanús hússzeletekre. Maró füst, orrfacsaró szagok szálltak a napsütésben, együtt kavargtak a porral, melyet felvert a járókelők szünni nem akaró jövés-menése.

Hosszú sorok várakoztak türelmesen mindegyik lacikonyha előtt, egymást váltották a vendégek a lócákon, a viaszosvászonnal takart deszkaszálnál, amelyen alig fért el egymással szemben két csésze leves. Mindenki sietett, falt, a fáradt ember mohóságával; a nagy erkölcsi megrázkódtatások farkaséhsége mardosta bensőjüket. A kimerítő, végtelen imádságok, a legendák mennyországa után, melyben magát feledve szárnyal a test, most felmordult bennük az állat, jogát követelte, és pukkadásig tömte magát. Igazi vásár volt ez a szép vasárnap tündöklő ege alatt; pityókos, víg nép pákosztos falatozása, mely örül az életének, bármily iszonyatos a sok betegség, s bármily ritkák is a csodák.

- Esznek, mulatnak; miért ne? - szólalt meg Gérard, megsejtve, min tűnődik a kedves társaság, melyet kalauzolt.

- Igaz; jól teszik, szegények! - sóhajtotta Pierre.

Nagy hatással volt rá, amit látott: a természet visszaütése. De amikor ismét a körútra értek, le a Barlang sugárúthoz, felhaborította a gyertya- és virágáruslányok tolakodása, akik szertekószálva, durván, támadóan, csapatostul rontottak rá a járókelőkre. Fiatal nők voltak javarészt; hajadonfőtt vagy kendős fejjel jártak; elképesztő pimaszsággal támadtak; az öregebbje sem volt tapintatosabb. Nagy csomag gyertyát cipeltek a hónuk alatt; a másik kezükkel egyetlen szálat kínáltak eladásra, a vevő markába dugdosták, majd kiverték a szemét.

- Uram, asszonyom, tőlem vegyen, szerencséje lesz!

Egy úriembert a három legfiatalabb vett ostromgyűrűbe; kabátja egyik szárnya kis híján a karmuk közt maradt. Aztán a virágáruslányok folytatták ugyanígy, durván összecsapott, nagy, kerek csokraikkal: mint egy-egy káposztafej mindegyik.

- Csokrot, hölgyem, csokrot a Szűzanyának!

Ha a hölgy elmenekült, halk káromkodás követte. Az üzlet, az orcátlan nyereszkeedés egészen a Barlangig tolakodott hát: ott is felhajtotta a zarándokokat. Nemcsak az egymás hegyén-hátán szorongó, egész utcásortokat bazárrá alakító butikokban ülte diadalát; kinn vadászott az utcán, vesztegzár alá vette az utakat, kézikocsin sétáltatta a szobrokat, szentképeket, olvasókat, medáliákat. És vásároltak, válogatás nélkül, majdnem úgy, ahogy ettek, csak hogy valami emlékü maradjon az áhítat vásárából. És az üzleti hajszába, a kucsébrek tülekedésébe most is a gyerekek vittek némi vidám színt: keresztül-kasul nyargalásztak a tömegben, s a *Barlangi Híradó*-t kiabálták. Éles cérnahangjuk a fület hasogatta:

- *Barlangi Híradó!* Mai szám! Két sou a *Barlangi Híradó!*

A folytonos tolongás, a szüntelen kavargó tömeg hullámverése szétszórta a kis társaságot. Raymonde és Gérard hátramaradt. Halk beszélgetésbe kezdtek, mosolyogva, bizalmasan. Désagneaux-né megállt, utánuk kiabált:

- Jöjjenek hát! Egészen elszakadunk!

Megindultak arrafelé; Raymonde így beszélt Gérard-hoz:

- Mamának rengeteg dolga van! Beszéljen vele, mielőtt elutazunk.

Gérard pedig így felelt:

- Természetesen. Boldoggá tesz, kisasszony.

Raymonde győzött: kivívta magának a házasságot, kellemes sétán, Lourdes csodái közt. A maga erejéből vitte döntésre a dolgot, a férfi pedig határozott: meghódította ez a vidám, okos lány, aki belékarolva sétálgatott.

Guersaint úr feltekintett, s így kiáltott:

- Nézzék csak, fenn a balkonon! Ugye, a mi útitársaink azok: a halálos beteg, dúsgazdag fiatal hölgy, akit férje meg a húga kísér!

Dieulafayékról beszélt; csakugyan ők voltak; bérelt lakosztályuk balkonján, egy új házban, melynek ablakai a Rózsafűzér terének gyepágyaira néztek. Az első emeletet lakták, a Lourdes-ban elképzelhető legnagyobb fényűzéssel rendezték be, szőnyegekkel, függönyökkel; a személyzetet Párizsból küldték le előre. Most, a jó időben kihozták a beteget a szabad levegőre: egy nagy karosszékekben hevert. Csipkepongyola volt rajta. A férj most is kifogástalan redingote-jában, a jobbján állt; húga káprázatos mályvaszín ruhában, a balján ült, olykor-olykor mosolyogva föléhajolt, szólt egy-két szót, de választ sose kapott.

- Sok mindent hallottam erről a mályvaszín ruhás fiatal hölgyről: Jousseurné a neve. Bármily gyönyörű, diplomata férje elhanyagolja; tavaly sokat beszéltek róla; halálosan szerelmes volt egy fiatal ezredesbe, akit a párizsi társaságban jól ismernek. De a katolikus szalonokban úgy tudják, a hit erejével leküzdötte ezt a szenvedélyt.

Megálltak; a balkont nézték valamennyien.

- Gondolják csak el: nénje, aki most itt fekszik betegen, szinte a tükörképe volt. Csak mintha az arca lett volna még szelídebb, jóságosabb, vidámabb... Most pedig nézzék: élőhalott az Isten szabad ege alatt, roncs test, sápadt, mint a halál, csontja nincs, érinteni is alig merik. Jaj, a szerencsétlen!

Dieulafayné, aki alig három éve ment férjhez, mind magával hozta nászajándéku kapott ékszereit, hogy a lourdes-i Szűznek ajándékozza - magyarázta Raymonde -, Gérard is megerősítette a hírt: reggel hallotta, hogy az ékszereket a Bazilika kincseskamrájába szállították; de még egy drágakövekkel kirakott aranylámpást is, meg egy tetemes pénzösszeget a szegények számára. A Szűz mindaddig mégsem fordult feléjük, mert a beteg állapota nem javul, sőt, mintha egyre rosszabbodna.

E perctől fogva Pierre mást sem látott, mint ezt a fiatal nőt a gazdag balkonon, aki minden vagyona ellenére oly boldogtalanul tekint le a mulatozó tömegre, a lourdes-i sokadalomra, mely lakmározik s nevetgél a derűs vasárnapi ég alatt. Mellette két kedves, szerető lény: húga, aki lemondott egy nagy szerelemről, férje, aki otthagya bankját, mely milliókat forgat az öt világrészben; az ő kifogástalan eleganciájuktól csak még szánalmasabbá vált a kis hármas, fenn a magasban, az emberek fölött, a csodás völgy előterében. Egyedül voltak, végtelen gazdagságukban is végtelenül nyomorultak.

Az öt sétálót, mióta megálltak a sugárút közepén, percenként az eltiprás veszélye fenyegette. A tágas utakon szakadatlan sorban érkeztek a kocsik, főleg négyesfogató landauerek, trappban, vidáman csilingelő csengettyűszóval. Turistákat hoztak, Pau-ból, Barèges-ből, Cauterets-ből a fürdővendégeket; kíváncsiságból jöttek, élvezték a gyönyörű időt, jókedvüket feltüzeltette a gyors kocsikázás a hegyek között; néhány órára szaladtak át csupán, átviharzottak a Barlangon, a Bazilikán, úgy, amint voltak, strandkosztümben, s aztán nekivágtak az útnak kacagva, boldogan, hogy ezt is láthatták.

Világosba öltözött családok, fiatalasszonyok rikító napernyős kompániái szelték át meg át a zárándokok jellegtelen, szürke tömegét, és érkezésük után, végképp vásári víg túlekedéssé vált a sokadalom, melyben kegyesen elvegyül a mulatni vágyó előkelő társaság.

Désagneaux-né hirtelen felkiáltott:

- Nicsak! Berthe, csakugyan te vagy?

S egy bájos, magas, barna nő nyakába ugrott, aki három fiatal hölggyel épp most szállt ki egy landauerből, nevetve, élénk mozdulatokkal. Mindenki egyszerre beszélt, egymás szavába vágta: micsoda boldogság így egymásra akadni!

- Hisz itt vagyunk Cauterets-ben, angyalom! Négyen összebeszéltünk, hogy átugrunk ide, ahogy ez már szokás. Itt van veled a férjed is?

Désagneaux-né felkiáltott:

- Dehogy! Trouville-ben van, tudod! Én csütörtökön utazom.

- Persze, persze! - folytatta a magas, barna nő; ő is kedves szeleburdi teremtés lehetett. - Mindig elfelejtem, hogy te zárándokolni jársz... De mondd csak...

Halkabbra fogta a hangját Raymonde miatt, aki mosolyogva figyelt.

-...imádkoztál a Szűzanyához, hogy küldje már a kisbabát?

Désagneaux-né pironkodva némította el, aztán a fülébe súgta:

- Bizony, két éve imádkozom, s el sem tudom mondani, mennyire bánt, hogy eredménytelenül... De azt hiszem, most sikerült. Igen! Ne neved! Ma reggel, a Barlangban, ima közben határozottan éreztem valamit.

Aztán rá is átragadt a nevetés; valamennyi nő kiabált, nevetett, mintha nem volnának józan eszűknél. Désagneaux-né pedig azonnal ajánlkozott, hogy elkalauzolja őket, mindent megmutat, két óra sem kell hozzá.

- Jöjjön maga is, Raymonde! Édesanyja egészen nyugodt lehet.

Pierre és Guersaint úr elkészönt a hölgyektől. Gérard is elbúcsúzott, gyengéden, erőteljesen megszorította a fiatal lány kezét, mélyen a szemébe nézett, mintha most adná végleg a szavát. Majd a hölgyek elindultak a Barlang felé, mind a hatan, vidáman, elevenen; vitte őket fiatalságuk bűvös frissessége.

Mikor azután Gérard is eltávozott, hogy ismét szolgálatba álljon, Guersaint úr így szólt Pierre-hez:

- Hát a borbélyunk a Marcadal téren? Pedig oda mindenképp el kell jutnunk!... Ugye, most is elkísér?

- Természetesen, ahová parancsolja. Elkísérem, hisz Marie most megvan nélkölünk.

A Rózsafüzér terét szegélyező dús gyeptájak fasorain rátértek az új hídra, ahol megint ismerős akadt az útjukba: Des Hermoises abbé. Két ifjú hölgyet kalauzolt; Tarbes-ből érkeztek ma reggel. A hölgyek közrefogták, ő meg a társaságbeli pap kellemkedő viselke-

désével haladt közöttük: mutogatta, magyarázta Lourdes nevezetességeit, ügyelve, hogy mellőzze a csúfságokat, a szegényeket, a sok beteget, az emberi nyomor áporodott bűzét, mely ezen a derült, szép napon amúgy is csaknem elenyészett.

Alig kezdte emlegetni Guersaint úr a kocsit, melyet a gavarnie-i kirándulásra akarnak bérelni, a pap megijedt, hogy csinos hölgyei cserbenhagyják.

- Intézze el, ahogy parancsolja, kedves uram. Mindent magára bízok; de igaza van - minél olcsóbban, mert két paptársam, aki velünk jön, nem szórhatja a pénzt. Négyen leszünk... Viszontlátásra ma este; kérem, értesítsen, mikor indulunk.

Már szaladt is vissza a hölgyekhez; terelte őket a Barlang felé, a Gave menti árnyas fasoron, szerelmespárok hűs, meghitt sétahelyén.

Pierre félrehúzódott; fáradtan dőlt az új híd korlátjának. Csak most ütődött meg, mennyi rengeteg pap nyüzsg a tömegben. Elnézte, amint megszámlálhatatlan seregük áthömpölyög a hídon. Minden válfajuk részt vett a felvonulásban: a zarándoklattel érkezett, jó külsejű papok: ezeket magabiztos fellépés, tiszta reverenda jellemezte; utánuk félénkebb, rosszul öltözött falusi plébánosok, akik csak áldozatok árán jöhettek el, s most bátortalanul rótták az utakat; s végül a szabad papok egész légiója: idecsöppentek Lourdes-ba, ki tudja, honnan, a legteljesebb szabadságban éltek, még csak azt se tudta senki, miséznek-e reggelente. Oly édes lehetett a szabadság, hogy java részük, akárcsak Des Hermoises abbé, vakációzni jött, kibújva minden kötelesség alól, boldogan, hogy a mindent elnyelő tülekedés jóvoltából úgy élhetnek, mint más közönséges halandó. S a fiatal, ápolt, piperészkedő fiatal vikáriustól a mocskos reverendájú, csoszogó öreg plébánosig, jelen volt az egész kaszt, köpcösek, kövérek, soványak, nagyok, kicsik: az egyiket a hit vezette, a lángoló buzgalom, a másik csak a kötelességét teljesítette becsülettel; a harmadikat az intrika hozta ide, számító politika. Pierre ámulva figyelte a papok tovahullámzó áradatát: valamennyit a maga külön szenvedélye sodorta a Barlang felé: ahogy ki-ki a munkát, a hitet, az örömet, a robotot fogadja. Észrevett egy apró, vékony dongájú, fekete papocskát: erősen olaszos kiejtéssel beszélt, csillogó szeme valósággal falta a város képét, mint amikor egy kém figyeli az ellenséges területet a támadás előtt, aztán egy másikra lett figyelmes: derék családapához hasonlított, szuszogott a bőséges ebéd után, megállt egy beteg öregasszony előtt, s öt frankot nyomott a markába.

Guersaint úr csatlakozott Pierre-hez.

- A körút, majd az Alsó utca, s már ott vagyunk - mondta.

Pierre nem szólt, némán követte. De sokszor érezte ő is, hogy nyomja a vállát a reverenda! Még soha oly könnyen nem viselte, mint itt, a zarándoklat zűrzavarában. Szinte kótyagos öntudatlanságban futottak az órák, s ő egyre várta a hit villámsugarát, jöllehet új élményeinek hatására valami homályos szorongás lepte meg. Most már nem zavarta a papok nyüzsgő sokadalma: testvéri érzéssel nézett rájuk; hányan vannak, mint ő, hitetlenek, s mégis emberül végzik hivatalukat: pásztorkodnak, vigaszt osztanak!

Guersaint úr hangoskodott:

- Ez a körút, amint látja, vadonatúj. Elképesztő, micsoda tömeg házat építettek húsz év alatt! A szó szoros értelmében új város keletkezett itt.

Jobbra, a házak mögött, a Lapaca folydogált. Kíváncsian befordultak az egyik utcácskába, s a patakparton különös, ódon építményekre bukkantak. Régi vízimalmok lapátkerekei sorakoztak egymás után. Megmutatták nekik az egyik malmot: Laurence püspök úr ajándékozta Bernadette szüleinek a csodás jelenések után. Volt más látványosság is: egy putriféle; állítólag Bernadette-ék lakóháza, ide költözött volna a Soubirous család az Árok utcából; a csodalátó

kislány nem sokszor alhatott e helyen, mert akkor már a nevers-i apácakolostor lakója volt. Végül az Alsó utcán át kijutottak a Marcadal tere.

Hosszú, háromszögletes tér ez; az óváros legforgalmasabb, leggazdagabb tere; kávéházak, patikák, szép boltok mind itt tömörültek. Különösen feltűnő volt az egyik üzlet: élénkzöld a fala; bejárata mellett nagy tükrök, fölötte terebélyes cégtábla, rajta aranybetűk: „Cazaban, fodrász”.

Pierre és Guersaint úr belépett. De a fodrászszalonban senkit sem találtak; várni kellett. Rémületes kanálcsőrpölés tört át a szomszéd szobából; ebédlő volt egyébként, most rögtönzött étterem, vagy tízen ebédeltek odabenn, holott kevés híján kettőre járt. Az idő már délutánba fordult, de Lourdes-ban városszerre ettek, egyre ettek. Mint valamennyi városbeli háztulajdonos, tekintet nélkül vallási meggyőződésére, a zarándoklatok idején Cazaban is kiadta saját szobáját, átengedte ebédlőjét, a pincében szűkösködött, evett, aludt, szorongott családotul, egy három négyzetméternyi, levegőtlen odúban. Tombolt az üzlet tébolya, az egész lakosság eltűnt, akár a meghódított városokban; a nők, a gyerekek ágát is kiadták a zarándokoknak, saját asztalukhoz ültették őket, saját tányérjukból etették.

- Nincs itt senki? - kiáltott Guersaint úr.

Végre előkerült egy alacsony emberke; eleven, szikár alak, tősgyökeres pireneusi; képe hosszúkás, pofacsontja kiálló, cserzett bőrén vörös foltok. Villogó, nagy szeme egy percre meg nem pihent; mintha örökösen ugrásra készen állna egész sovány mivolta; minden mozdulatában, minden szavában volt valami állandó szertelenség.

- Borotválás lesz, igen?... Elnézését kérem, uram; de a segédem épp most küldtem el, én pedig benn voltam a kosztosaim-nál... Ha volna szíves helyet foglalni, egy perc alatt készen is vagyunk.

S nagy kegyesen maga látott munkához; habot vert, fente a kést. Nyugtalan pillantást vetett Pierre reverendájára, a fiatal pap szóltanul leült, kinyitott egy újságot és beletemetkezett.

Mindnyájan hallgattak. Ez azonban sehogy sem volt ínyére Cazabannak, s miközben vendége állát szappanozta, peregni kezdett a nyelve:

- Képzelve el, tisztelt uram: a kosztosaim csak most ültek ebédhez. Hallja? Udvariasságból magam is velük tartottam. De persze a vendégeimet sem hanyagolhatom el, nem igaz? Mindenkinek meg kell adnunk, ami megilleti.

Guersaint úr is szívesen csevegett; kérdezgetni kezdte a borbélyt:

- Zarándokoknak adja ki a lakását?

- Igen, uram, mindenki ezt teszi - felelte egyszerűen a borbély. - Lourdes-ban ez a szokás.

- Elkíséri őket a Barlangba is?

Cazaban fölfortyant; méltóságteljesen emelte levegőbe a borotvát:

- Azt már nem! Soha! Öt éve be se tettem a lábam az ő híres újvárosukba.

Egyelőre türtőztette magát, s ismét az újságjába temetkezett Pierre reverendájára sandított; óvatosságra intette a Guersaint úr hajtókáján díszelgő vöröskereszt is. Aztán mégsem tudta féken tartani a nyelvét.

- Nézze, uram, mindenki úgy gondolkozik, ahogy akar; én minden tiszteletet megadok az ön nézetének; de engem ilyen mesékkel nem lehet az orromnál fogva vezetni! Ezt nem is titkolom!... Én, uram, szabad gondolkodó és köztársaságpárti voltam már a császárság alatt is. Négyen sem voltunk akkor az egész városban. Igen, erre büszke vagyok!

Diadalmasan Guersaint úr bal arcára fektette borotváját. Most már semmi sem vethetett gátat szavai áradatának: dőlt belőle szakadatlanul. Ő is elismételte Majesté úr vádjait a Barlang papjai ellen: kegytárgyakkal üzérkednek, jogtalan versenyt támasztanak a kereskedőknek, a szállodáknak, a szobatulajdonosoknak. Igen, a Szeplőtelen Fogantatás apácáit is tiszta szívből utálja, mert két lakóját csalták el: két öreg hölgyet, akik évente három hetet töltöttek Lourdes-ban. Legfőképpen a lassan felgyülemelő s ma már visszafojthatatlan gyűlölet freccsent ki belőle, az óváros gyűlölete az újváros ellen, mely a Kastélyon túl nőtt ki gombamód, egy csapásra a földből; minden háza egy-egy palota, és csak úgy issza magába az életet, a luxust, a pénzt, és gazdagszik, egyre módosodik, miközben szegény öreg testvére, az ódon hegyi városka mind közelebb jut a sírhoz: szűk utcácskáit felferi a gyom. De még nem ért véget a küzdelem; az óváros élni akart, osztozásra kényszeríteni hálátlan hűgát, szállást adott a zarándokoknak, boltokat nyitott; de a bolt csak akkor virágzott, ha közel volt a Barlang, s a zarándokoknak csak a szegényebbje szánta rá magát, hogy ilyen messze vegyen ki szobát. Így mérgesítette el a törést mindinkább az egyenlőtlen küzdelem, így lett könnyörtelen ellensége az alsóváros a felsővárosnak, s most alattomos, szakadatlan áskálódásban emésztik egymást.

- Hát azt nem! Engem ugyan nem látnak a Barlangjukban! - pattogott dühösen Cazaban. - Eléggé kifacsarják a Barlangjukat: akárhova néz az ember, ezt kapja sülve-főve mindenütt! Micsoda bálványimádás, durva babonáság a XIX. században... Érdemes utánajárni, hány lourdes-i beteget gyógyítottak meg az utóbbi húsz év alatt! Pedig nézzen körül az utcán: van itt is bőven nyomorék. Az első csodáknak még az idevalósiak látták hasznát. De jó ideje már, hogy a csodavízük ennyit sem ér a helybelieknek: mi nyilván túl közel vagyunk; messziről kell jönni, hogy eredménye legyen... Pfuj! Micsoda ostobaság! Semmi pénzen nem tudnának lecsalogatni!

Úgy látszott, izgatja Pierre mozdulatlansága. Hozzákezdett Guersaint úr jobb arcához, közben dörge delmes támadást intézett a boldogasszonyrendi szerzetesek ellen: csak az ő kapzsiságuk idézte fel a viszálykodást. Ezek a papok már nagyon otthonosak, hisz felvásárolták a községtől a telkeket, ahol építkezni akartak, s most már felrúgják a várossal kötött szerződést is, amelyben szigorúan kimondották, hogy semmiféle kereskedést nem folytatnak, vizet, kegyszereket nem árusítanak. Akár naponta újabb pert lehetne a nyakukba akasztani. De fűtyülnek rá; annyira nyeregben érzik magukat, hogy egyetlen adományt sem engednek át a plébániának: a pénz hatalmas folyamát mind a Barlang, a Bazilika torka nyeli el.

Cazaban naiv őszinteséggel kiáltotta:

- Ha egy kicsit rendesebbek volnának, nekünk is hagynának a haszonból!

Guersaint úr felkelt, megmosta az arcát, majd visszaült; Cazaban pedig folytatta:

- Ha én azt elmondanám, uram, mivé tették a mi szegény városunkat! Negyven éve még, úgy igaz, ahogy mondom, rendese, tisztességesek voltak a lányaink. Emlékszem, ha gyermekkoromban valamelyik legényre rájött a bolondja, alig három-négy cafra közt válogathatott; vásár idején megesett, hogy sorba álltak az ajtajuk előtt a férfiak, istenemre!... Az idők jócskán megváltoztak, mondhatom! S velük az erkölcsök is. Ma a legtöbb idevalósi lány gyertyával, virággal vigéckedik; láthatja, hogy molesztálják a járókelőket, hogy nyomkodják a markukba erőszakkal a portékájukat. Szégyen, gyalázat, hogy milyen arcátlanok! Sokat keresnek, ellustulnak, egész télen henyélnek, várják az országos zarándoklatokat! A szoknyavadászoknak ma arany az életük. Aztán itt van egy egész gyanús, tekergő csöcselék; az első szép napokkal beköszöntenek a kocsisok, kucséberék, kantinosok: vándorcigány, aljanép, a durvaság és a bűn söpredéke: ilyen újvárost ajándékoztak nekünk a Barlangjukba meg a Bazilikájukba csődülő sokadalommal!

Pierre megütközve hallgatott; újságját az ölébe ejtette. Csak most sejtette meg, hogy két Lourdes létezik: a derék, jámbor, régi Lourdes, melyet megrontott a milliók forgataga, az előcsalogatott és felhalmozódott roppant vagyon, az egyre özönlő idegenek serege, akik épp hogy átrohannak a városon, a zsúfoltság kikerülhetetlen bomlástermékei, a rossz példa ragálya. Micsoda eredmény, ha felidézzük az elvadult, régi barlang előtt térdeplő szüzi Bernadette-et s a mű első munkásainak gyermeki hitét, rajongó tisztaságát! Hát azt akarták ők, hogy a nyereszkeskedés, az emberi szenny így megmérgezze szülőföldjüket? Egybecsődült a nép, s csak ez kellett: a dögvész elhatalmasodott.

Cazaban észrevette, hogy Pierre figyel; befejezésül fenyegető mozdulattal emelte fel az öklét, mint aki szemétre készül söpörni minden lélekmérgező babonáságot. Aztán szótlanul átfésülte Guersaint úr haját.

- Készen vagyunk, uram!

Az építész csak most tért rá a kocsira. A fodrász először szabódott, még a testvérével is meg kell beszélnie, aki a községi legelőnél lakik. Végre ráállott. Gavarnie-ig egy kétlovas landauer ötven frank. Aztán, örömeiben, hogy jól kibeszélhette magát, s úriemberként bántak vele, leengedte negyvenre. Ha négyen utaznak, egyre-egyre tíz frank esik. Megbeszélték, hogy éjjel három körül indulnak; így másnap, hétfőn este még jókor visszaérnek.

- A kocsi a megbeszélt időben a Jelenések Szállója előtt lesz - ismételte Cazaban szokott dagályosságával. - Számíthat rám, uram!

Máris a fülét hegyezte. A szomszéd szobában egy percre sem szűnt az edénycsörömpölés. Még mindig ettek; most itt tartott a városon végigcsapó falánkság hullámverése. Hangosan beszólt valaki: kenyeret követelt.

- Bocsássanak meg! - ugrott Cazaban. - Hívnak a kosztosaim.

Rohant; meg sem törölte fésűtől zsíros kezét. Amint az ajtó egy pillanatra nyitva maradt, Pierre szentképeket pillantott meg a falon; feltűnt neki a Barlang látképe. A fodrász nyilván csak zarándoklatokra teszi ki a képeket, hogy kedvében járjon a vendégeinek.

Három felé járt az idő. Amint Guersaint úr és Pierre a térre lépett, meglepte őket a harangzúgás: hangok áradata hömpölygött a levegőben. A bazilika kondított első vecsernyére, a plébániatemplom felelt neki; most már sorra belevágtak a kolostorok, s együtt zengtek, egyre harsányabban. A Karmeliták kristálytisza csilingelése bele-belevegült a Szeplőtelen Fogantatás kolostorának méltóságos harangszavába, s egyszerre daloltak mind a nevers-i apácák meg a domonkos-nővérek vidám harangjai. Szép ünnepeken harangok melódiája szállt így reggeltől estig, szárnyát suhogtatva, Lourdes tetői fölött. S mily kedves-vidám volt a kék, tágas égen ez a harsány zengedezés, a torkos város fölött, mely végre jóllakottan, boldogan emésztett a napsütésben!

3

Még le sem szállt az éj a Hétfájdalmú Boldogasszony kórházra, Marie máris alig bírt türelmetlenségével, mert megtudta Jonquiére-nétől, hogy Suire báró kieszközölte Fourcade atyától az engedélyt, s a Barlang előtt töltheti az éjszakát. Minden percben kérdéseivel zaklatta Hyacinthe nővért.

- Kedvesnővér, még most sincs kilenc óra?

- Ejnye, kicsikém, dehogy van; alig fél kilenc... Hanem fogja csak ezt a gyapjúkendőt; jó lesz hajnal felé, mert közel van a Gave, s itt a hegyek közt frissek a reggelek.

- Drága kedvesnővér! Oly szépek az éjszakák! S én ebben a kórteremben úgyis alig hunyom le a szemem! Nem lehet, hogy a szabadban rosszabbul érezzem magam... Jaj, istenem! micsoda boldogság, milyen csodálatos, hogy a Szűzanyával tölthetem az egész éjszakát!

Az egész kórterem irigyelte. Kimondhatatlan öröm, mennyei üdvösség, ha valaki egy egész éjjelt végigimádkozhat a Barlang előtt. Azt beszélték, hogy a néma, roppant éjhomályban a kiválasztottaknak mindig megjelenik a Szűz. Ezt a kedvezményt azonban csak igen magas protekcióval lehetett elérni. Amióta néhány beteg meghalt a Barlang előtt, mintegy az örök álmok eksztázisában, azóta a papok nem szívesen osztogatták az engedélyt.

- Ugye, kedvesem - beszélgetett tovább Hyacinthe nővér -, holnap reggel, mielőtt visszahozzák, megáldozik a Barlangnál?

Most ütötte a kilencet. Csak nem feledkezett meg róla a mindig pontos Pierre? Most már mindenki a fáklyás körmenetről beszélt: ha azonnal elindul, az egészet végignézheti. Minden este ilyen körmenet fejezte be a szertartásokat, de mindig a vasárnapi volt a legszebb, s úgy tudták, a ma esti egészen ragyogónak, ritka szépnek ígérkezik. Legalább harmincezer zarándok készülődik; harmincezer gyertya fog világítani. Megnyílik az ég, mennyei csodák suhognak az éjszakában: földre szállnak a csillagok. S a betegek szomorúan panaszkodták, hogy őket ágyhoz szögezi nyomorúságuk, és semmit nem látnak mindebből a sok csodából!

- Kedves kislányom - lépett az ágyához Jonquiére-né -, édesapja és az abbé úr keresi.

Marie ragyogott; megbocsátotta a várakozást.

- Jaj, Pierre, könyörgök, siessünk, siessünk!

Már lent is voltak az utcán, a pap befogta magát a kiskocsiba, és lassan lépdelni kezdett a gyönyörű csillagos ég alatt; Guersaint úr oldalt kísért. Hold nem süttött; tüneményes volt az éj: gyémántok villogása sötétkék bársonyon; a csodálatosan enyhe levegő langy hullámain a hegyek balzsamos illata lengedezett. Rengeteg zarándok tolongott az utcán, mind a Barlang felé igyekezett; de ezúttal csendes áhítatban hömpölygött az emberáradat; már eltűnt a nappal bámész, vásári hangulata. S a Merlasse lapályánál még tágasabbra bomlott az éj sötétje: kijutottak a végtelen égbolt alá, a gyeptájak s a terebélyes lombok homályának távára, melyen csupán a Bazilika nyúlánk, halvány tornya világolt bal felől.

Pierre-t megrémítette, hogy amint haladnak, egyre sűrűbb lesz a tömeg. A Rózsafüzér terén már mozdulni is alig lehetett.

- Ne is reméljük, hogy a Barlanghoz juthatunk - mondta megállva. - Legjobb volna, ha betérnénk a zarándokok szállása mögött az egyik fasorba, és ott várakoznánk.

De Marie mindenképp látni szeretne volna a körmenet indulását.

- Drága Pierre, legalább a Gave-ig jussunk el. Az is jó, ha messziről láthatom; nem fontos, hogy közelebb legyünk.

Guersaint úr is kíváncsiskodott, és unszolta Pierre-t:

- Legyen nyugodt; én majd a kocsi mögött megyek, s vigyázok, hogy fel ne borítsák.

Pierre megadta magát; húzta tovább a kocsit. Oly nagy volt a tülekedés, hogy negyedórába telt, míg a jobb mellvéd egyik boltíve alá bejutottak. Innét oldalozva, nagy nehezen kiértek a Gave partjára, ahol egyszerű nézők sorakoztak a járdán; még vagy ötven métert tudtak előrenyomulni, aztán a kiskocsi megállt a mellvéd tövében, ahonnan jól láthatták a Barlangot.

- Jó helyen leszünk itt?

- Igen, nagyon szépen köszönöm! De szeretnék felülni, hogy jobban lássak.

Guersaint úr felültette, aztán felállt a kőpadra, mely végigvonul a parton. Minden helyet elleptek a kíváncsiskodók; mintha esti tűzijátéokra várnának. Mindenki ágaskodott, nyakát nyújtogatta. Pierre-en is úrrá lett az általános kíváncsiság, jóllehet egyelőre semmi különös nem láthatott.

Máris lehettek vagy harmincezen, s még mindig szakadatlanul özönlöttek. Mindenki gyertyát tartott fehér papírzacskóféleiben, melyet kék nyomat díszített: a lourdes-i Boldogasszony. De a gyertyák még nem égtek. Az emberfejek viharzó tengere fölött csak a Barlang fénye parázslott, eleven kazántűz-villogással. Hatalmas moraj zúgott, gigászi lélegzés ritmusa sejtette, hogy ezernyi-ezren szoronganak, lihegnek, hemzsegek a mély homályban, egyre duzzasztva, hömpölygetve az emberzuhatag hullámverését. A Barlangon túl is gyülekeztek a fák alatt, a sötét öbleiben, ki tudja, hol. Aztán fellángolt néhány elszórt gyertyafény: kipattanó szikraként, találomra hasítva bele a vaksötétbe. Gyorsan sokasodtak, apró csillagszigetekké tömörülve; másutt már szinte egész tejút-sávok ömlöttek a csillagzatok között. Harmincezer gyertya gyulladt föl egyenként, lángról lángra, elhomályosult a Barlang eleven fénye, s a sétányon végestelen-végig egy hatalmas máglyatűz ezernyi apró, sárga lángja folydogált.

- Jaj, Pierre, milyen gyönyörű! - suttogta Marie. - Mint az alázatos lelkek feltámadása, a szegényeké, az egyszerűké, amint felébrednek nagy álmukból, hogy fényeskedjenek.

- Felséges! Isteni! - áradozott Guersaint úr is, átengedve magát az esztétikai gyönyörűség révületének. - Nézzétek, ott két vonal metszi egymást kereszt alakban.

Pierre-t szíven találta Marie észrevétele. Igen, csakugyan ilyen volt ez a tengernyi, alig hunyorgó, reszketeg lángocska, a kicsinyek, a szerények pislákolása: sokaságuk adja fényességüket, s végül napként ragyognak. És folyton sokasodtak, a távolban is, szinte tévedezve.

- Nézze csak, Marie, azt ott; milyen messze pislog, egyedül... Hogy imbolyog, hogy vesz bele lassan a hatalmas lángfolyamba.

Nappali világosság volt. A fákat alulról érte a fény: frissen zöldellt lombkoronájuk, akár a festett fáké a színpadi díszleteken. A rezgő máglyaláng fölé templomi zászlók meredtek mozdulatlanul; élesen, határozottan látszottak hímzett szentképeik, selyemzsinórikaik. A nagy fényesség a szikla mellett felkúszott egész a Bazilikáig, melynek tornya most hófehéren vált ki a sötétből; felderengtek a domboldalok is a Gave túlsópartján, és a lombsátrak homályából kibontakoztak a rendházak világos homlokzatai.

Egy pillanatig még tartott a bizonytalanság. A lángok tava, melyben pici hullám volt minden izzó kanóc, egyre görgette szípkázó csillagait, s minden pillanatban kicsaphatott, hogy folyamként hömpölyögjön tova. Meglebbentek a zászlók, mozgólódás kezdődött.

- Hogyan! - kiáltott fel Guersaint úr. - Hát nem erre jönnek?

Pierre, aki már érdeklődött, elmagyarázta, hogy a körmenet felvonulását a serpentinén kezdi, melyet roppant költséggel építettek az erdős domboldalon. Azután hátulról megkerüli a Bazilikát, mielőtt leereszkedne a jobb mellvéd mentén, s a kertekben felsorakozna.

- Nézzétek, indulnak fölfelé az első gyertyák a lombok között!

Büvöletes volt. Rezge, pici lángok váltak ki az óriás tűzfészekből, lassú, finom lebegéssel emelkedtek; rejtély volt, mi köti őket a földhöz. Mintha a napfény aranypóra szállna a sötétben. Hamarosan ferde csík képződött, mely éles szögben visszafordult, új csík rajzolódott ki, s az is megtört. Végül is zegzugos tűzvonal szántotta végig a dombot, mint festett villám a tájképek sötét egét. De a fényes vonal sosem szakadt meg: folytonosan új meg új lángocskák

álltak sorba, és tovasiklottak lassan, szelíden. Csak imitt-amott keletkezett hirtelen homály, amikor facsoport mögött vonult a körmenet. Arrébb ismét megjelent a gyertyasor, folytatta útját a tekervényes serpentinén az ég felé, örökösen meg-megszakadva, örökösen újra-fonódva. Egyszer aztán nem emelkedtek tovább: felértek a domb tetejére; az út végső fordulójában eltűntek a szem elől.

A tömegből kivált egy-egy hang:

- Most fordulnak a Bazilika mögött!

- Még legalább húsz perc, amíg lejönnek a másik oldalon.

- Úgy van, asszonyom, harmincezen; s a vége jó, ha egy óra múlva elindul a Barlang elől.

Alig kezdődött meg a körmenet, énekszó emelkedett a tompa tömegmoraj fölé. Bernadette hatszor tíz strófája, a lázalom ritmusában vissza-visszatérő refrénben az angyali üdvözléssel. Amikor a hatvan strófának végére jártak, előről kezdték. S elringatóan, végeérhetetlenül zengett, egyre zengett: *Ave, ave, ave Maria!* - hogy belekábult az értelem, belerokkant a test, miközben mindnyáját, mind a harmincezret valami éber álom sodrása emelte édeni látomások felé. Éjjel, álmukban, még az ágyuk is erre az ütemre ringott, még akkor is ezt énekelték.

- Itt maradunk? - kérdezte Guersaint úr, aki mindenbe gyorsan belefáradt. - Most már egyhangú az egész.

Marie figyelte, mit beszélnek körülötte a tömegben, s ő is megszólalt:

- Pierre, igaza volt, jobb lesz beljebb, a fák alatt... Olyan jó volna, ha mindent láthatnánk!

- Hogyne, szívesen - válaszolt a pap -, úgy fogunk elhelyezkedni, hogy mindent láthasson. Hanem innen most kijutni nem lesz könnyű dolog.

Valóságos fallal kerítette őket körül a kíváncsiak tömege. Pierre lassan, csökönyösen helyet könyörgött a betegnek, úgy nyitott utat; Marie pedig mindegyre visszafordult, hogy még egyszer láthassa a Barlangnál a lángtengert, öbleinek apró hullámait, mely a körmenet kiapadhatatlan, véget nem érő forrása volt; leghátul Guersaint úr haladt, védte a tolókocsit a tömeg nyomása ellen.

Vége mindhárman csendes helyre jutottak, távol az emberektől. Az egyik boltív mellett a néptelen úton fellélegzettek egy pillanatra. Odáig már csak a Bernadette-ének hallatszott messziről, a konok refrén; csak a gyertyák visszfénye derengett, sugárzó páráként lebegve a Bazilika táján.

- Legjobb helyünk fent volna a Kálvárián. Ma reggel mondta az egyik szobalány. Fentről állítólag mesebeli a kilátás.

De hát ez reménytelen volt. Pierre a nehézségeket hangoztatta.

- Hogy cipelhetnénk föl olyan magasra a tolókocsit? S aztán visszafelé, az éjszaka sötétjében, tolongó emberek közt, igen veszélyes volna az út.

Marie maga is szívesebben maradt a kertekben a fák alatt, a jó levegőn. Megint nekiindultak, kiérték az Eszplanádra, a megkoronázott Szűz nagy szobra elé. A szobor ki volt világítva; színes lámpások vonták vásári, cicomás dicsfénybe, feje körül sárga-kék lámpaglóriával. Guersaint úr minden vallásossága ellenére is ocsmányul ízléstelennek találta.

- Nézzétek csak - mondta Marie -, ott, e facsoportnál nagyon jól megleszünk.

A zarándokok szállása felé mutatott; a hely valóban kitűnő volt, innen végigláthatják a körmenetet, amint leereszkedik a bal mellvédsoron, s egész az új hídig szemmel kísérhetik az

indulók s a visszatérők kettős, párhuzamos vonulását a gyepágyak mentén. A közeli Gave különben is frissítő üdeséget lehelt a lombkoronákra. Egy lélek sem járt erre, végtelen, csendes boldogság volt letelepedni a fasort szegélyező terebélyes platánok mély homályában.

Guersaint úr lábujjhegyre állt, türelmetlenül leste az első gyertyákat, hogy előtűnjenek a Bazilika mögül.

- Még mindig semmi - dohogta. - Sebj! Legalább egy kicsit üldöghelhetek a fűvön. Majd leszakad a lábam.

Nyugtalanul fordult a lánya felé.

- Nem volna jó, ha betakaróznál? Elég hűvös van itt.

- Dehogy, apa! Csöppet sem fázom. Oly boldog vagyok! Rég nem voltam ilyen jó levegőn... Rózsák lehetnek a közelben; nem érzed, milyen felségesen illatoznak?

Aztán Pierre-t kérdezte:

- Hol van itt rózsá, kedves Pierre? Nem látja?

Amikor Guersaint úr leült a tolókocsi mellé, Pierre elindult körülnézni, nincs-e valahol a közelben rózságy. De hiába fürkészte a sötét pázsitot, csak sűrű zöld növényzetet látott mindenütt. S amint visszafelé tartott, a zárandokok szállására akadt; kíváncsian belépett.

Tágas, igen magas terem volt; széles ablakok világították meg kétfelől. Falai kopárak, kőpadlatán, minden berendezésül, vaktában összevissza dobált padok. Sehol egy asztal, egy deszkalap; a szállástalan zárandokok, akik ide szorultak, kosarat, csomagot, bőröndöt, mindent az ablakmélyedésekbe zsúfoltak, ahol egész csomagraktár keletkezett. A terem különben néptelen volt; az ide szálló szegények kinn vonultak a körmenettel. S noha az ajtó sarkig tárva állt, orrfacsaró bűz terjengett; a falakba beszívódott a nyomor, a mocskos kövezet a szép idő ellenére nyirkos volt, teleköpdösve, zsírral, borral végigcsöpögtetve-locsolva. Mindenre szolgált ez a helyiség, itt ettek, aludtak a padokon, itt szorongott a sok mosdatlan, rongyos emberi test.

Pierre gondolta, hogy nem innen ered a rózsáillet. De azért a négy füstölghő lámpás világánál körbejárta a termet; azt hitte, senki nincs benn, amikor nagy meglepetéssel bizonytalan emberi alak körvonalait vette észre a bal oldali falnál: egy fekete ruhás asszony; fehér batyut tart az ölében. Egyedül volt, egyesegyedül; nem mozdult; tágra nyitott szemmel meredt maga elé.

A pap közelebb lépett, és felismerte Vincent-nét; az asszony halkan, megtörten szól hozzá:

- Istenem, istenem, mit szenvedett ma is szegény kicsi Rose! Hajnal óta egy jajgatás volt a napja... Most, vagy két órája elaludt; azóta mozdulni sem merek, nehogy felébredjen, és tovább kínlódjon.

Az anyaság vértanúja volt szegény; mozdulatlanul ült; hónapok óta hordozta ölében gyermekét, szívós, makacs reménnyel, hogy meggyógyítja. A karján hozta Lourdes-ba, a karján cipelte végig a városon, a karján ringatta, hisz még csak szobája, kórházi ágya se volt.

- Mégsem javul a szegény kicsi? - kérdezte Pierre; s úgy érezte, a szíve összefacsarodik.

- Nem, abbé úr, nem hiszem.

- Nagyon kényelmetlen lehet magának ezen a padon. El kellett volna intézni, hogy ne szoruljon így ki az utcára! Biztosan felvették volna a kislányát valahová.

- Mit érnék vele, drága jó abbé úr? Jól megvan ő az ölemben... S aztán hol tehetném meg, hogy mindig mellette legyek?... Nem, jobb, ha az ölemben hordozom; azt hiszem, végül is ez fogja megmenteni.

Két nagy könnycsepp gördült le sovány arcán. Aztán folytatta, visszafojtva hangját:

- Nem vagyok fillér nélkül. Másfél frankkal indultam Párizsból; egy fél most is itt van a zsebemben... Én megvagyok kenyéren, szegény anygalkám pedig már tejet sem iszik... Az indulásig kibírom, ha meg a kislányom meggyógyul, én leszek a földön a leggazdagabb!

A lány fölé hajolt, s a lámpás imbolygó fényében Rose fehér arcát fürkészte; a gyermek nyitott szájával, halkán lélegzett.

- Látja, hogy alszik!... Ugye, abbé úr, a Szűzanya irgalmas lesz, ugye, meg fogja gyógyítani? Már csak egy nap van hátra, de nem csüggedek; itt, egy ültő helyemben végigimádkozom az éjszakát... Holnap!... Csak holnapig kell kitartanunk.

Pierre-t végtelen szájalom fogta el; megindult, attól tartva, hogy ő is rögtön elsírja magát.

- Igen, igen, remélni kell, drága jó asszonyom!

S magára hagyta a kopár, émelyítően bűzös teremben: az asszony pedig a gyötrelmes anyai szenvedély pózába dermedve ült, lélegzetét is visszatartotta, nehogy szuszogásával felferje a kis beteget. Az anyaság keresztfájára szegezve, zárt ajakkal, buzgón imádkozott.

Amint Pierre visszatért Marie-hoz, a lány azonnal megkérdezte:

- Nos, Pierre, megtalálta a rózsákat?

Pierre nem mondta el, mit látott; nem akarta elszomorítani.

- Sehol sem találtam rózsát, hiába kutattam végig a gyepágyakat.

- Különös - tűnődött a leány. - Pedig milyen édes, milyen átható ez az illat. Ugye, maga is érzi? Most pedig - figyelje! - hallatlanul erős, mintha az éden valamennyi rózsája körülöttünk illatozna az éjszakában.

De apja fölkiáltására elhallgatott. Guersaint úr ismét talpon volt: fénypontokat pillantott meg a mellvédek fölött, balra a Bazilikától.

- Végre jönnek!

Csakugyan előbukkant a körmenet eleje. S máris százszám nyüzsögtek a fénypontok, rezgő, kettős vonalba sorakoztak. Mindent elnyomott a sötétség; mintha messze a magasban lengenének, az ismeretlen úr sötét mélyeiből merülnének föl a lángok. Egyúttal ismét felhangzott, lázasan, a Bernadette-ének, de oly távol, lepke-könnyen, mintha csak kis szellő susogtatná a fák levelét, vihar előtt.

- Ugye mondtam, hogy jobb volna a Kálvárián, ahonnan az egészet belátni! - dörmögte Guersaint úr.

Nem tágitott előbbi ötletétől; gyermekes csökönyösséggel hajtogatta, és azon sopánkodott, hogy a legrosszabb helyet választották.

Marie megszólalt:

- De papa, miért nem megy fel egyedül a Kálváriára? Még van rá időd... Pierre itt marad velem.

És szomorú mosollyal tette hozzá:

- Menj csak; senki sem fog megszőktetni.

Apja ellenkezett, majd hirtelen ráállt; ha megkívánt valamit, nem tudott ellenállni. Nem vesztegethette az időt; fűgén sietett át a gyepágyakon.

- Ne mozduljatok innen, várjatok meg itt, a fák alatt. El fogom mondani, mit láttam odafentről.

Pierre és Marie magukra maradtak a néma homályban: belengte őket a rózsák illata, melyeket hiába kerestek körös-körül. Nem beszéltek, csak nézték, hogyan siklik lefelé lassan, szakadatlanul a körmenet.

Mintha rezgő csillagok kettős sövénye indult volna el a Bazilika bal sarkától: most a monumentális mellvéd mentén haladt, kirajzolva annak köríves vonalát. A gyertyákat tartó zárándokokat innen sem láthatták, csak a lángok fegyelmezett vonulását, melyek szüntelenül írták a sötétbe hibátlan vonalaikat. Csupán sejtelem maradt a sok épület is az éjszakai kékes derengésben; csak a sűrűbb homály mutatta félig-meddig, hogy van arra valami. De amint a gyertyák szaporodtak, tisztábban kiemelkedtek az épületek körvonalai: a Bazilika nyúlánk tetőoromzata, a mellvédek ciklopsz-ívei, a Rózsafüzér templom nehézkes, tömpe homlokzata. És folyt, folydogált szakadatlanul, tempós lassúsággal a szikrázó csillagfolyam, makacsul, ellenállhatatlanul, akár az áradás; a hajnal fényét hozta, hódító, új lángoszlop, melynek dicsősége előbb-utóbb az egész láthatárt beragyogja.

- Nézze csak, nézze, Pierre! - hajtogatta Marie gyermeki örömmel. - Sose lesz vége, egyre tovább tart.

És fönn a dombtetőn, valóban gépies, egyforma hirtelenséggel bukkantak fel a fénypontocskák, mintha kiapadhatatlan mennyei forrásból ömlene a nap aranypora. A körmenet eleje most ért a kertekbe, a megkoronázott Szűzzel egy vonalba, úgyhogy a gyertyalángok kettős sora még csak a Rózsafüzér templom tetőzetét s a nagy feljárati mellvéd hajlatát rajzolta ki. De a levegő hullámozása, valamilyen távolból érkező eleven lehelet érezte a sokaság közeledtét. Erősebben zengtek a hangok, a Bernadette-ének terebélyesedett, a rohanó dagály robajával hömpölyögtetve a refrént: *Ave, ave, ave Maria!* - ritmikusan, ringva, s mind hangosabban.

- Ó, ez a refrén - sóhajtotta Pierre -, az embernek a bőre alá kúszik. Azt hiszem, egyszer csak minden porcikámmal énekelni fogom.

Marie ismét könnyeden, gyermeketegen nevetett:

- Igaz, mindenüvé elkísér; álomban is hallottam a múlt éjszaka. S ma este itt van megint: ringatva emel a föld fölé.

Abbahagyta, s aztán:

- Most értek a gyepágyak túlsó oldalára, épp szemközt velünk.

A körmenet befordult a hosszú, jobb oldali fasorba, majd miután a gyepágy mentén megkerülte a Bretonok Keresztjét, a másik jobb oldali fasoron ereszkedett lefelé. Több mint negyedóraig tartott ez a fordulás. A kettős vonal most két hosszú, párhuzamos fénycíkot alkotott, győzelmes napkorongot emelve a magasba. De a legbámulatosabb a tűzkigyó volt: aranytekervényei végtelenül simán, szakadatlanul csúsztak-másztak a fekete földön, nyúltak, egyre nyúltak, s úgy látszott, mintha a gigászi, kiterült testnek soha nem akarna vége szakadni. Nemegyszer torlódás keletkezhett a menetben; a vonalak összegabalyodtak, néha már-már szerteszakadtak, de helyreállt a rend, a fényfolyó lassan, szabályosan siklott tovább. Talán az égen sem volt ennyi csillag. A Tejút egy darabja hullott le a földre, világok porát rázva szét, hogy a csillagok örök tánca a földön folytatódjék.

Kék fény patakzott, csupán a mennybolt létezett; az ezernyi ezer, egyre szaporodó gyertya misztikus lobogásában álmomalakot öltöttek épületek, fák.

Marie halkan felsóhajtott ámulatában; összefüggéstelenül ismételte:

- De szép, istenem, de szép!... Nézze, Pierre, milyen szép!

Amióta a körmenet ott haladt tőlük néhány lépésnyire, már nem csupán emberi kéztől függetlenül, ritmikus csillagfelvonulásnak látták. A fény holdudvarából testek váltak ki: időről időre felismerték a gyertyavivő zárandókat. Elsőnek Grivotte-ot, aki nem bánta, akármilyen késő van is, mindenképp részt akart venni a felvonuláson; gyógyulását túlozva, egyre azt hajtogatta, hogy még soha jobban nem érezte magát, most is mámorosan, szinte táncléptekben ment, bár borzongatta a hűvös éjszaka. Azután Vigneronek bukkantak fel, élen az apával, aki magasra emelte a gyertyát; Vigneronné és Chaise-né követte, fáradtan vánszorogva; a kis Gustave pedig halálos kimerülten bökdöste mankójával a homokot; jobb kezét telecsöpögtette viasszal. Minden épkézláb beteg itt volt. Élise Rouquet is: pokolbéli jelenés csupasz vörös arcával. Sokan nevetgéltek; a kis Sophie Couteau, akivel tavaly a csoda történt, önfeledten játszadozott a gyertyával, mint valami karikahajtóval. Mindig újabb és újabb arcok, elsősorban asszonyok, közönséges, ocsmány ábrázatúak, de néha egy-egy fenséges arc is felmerült, majd a többivel együtt megint tovatűnt a fantasztikus megvilágításban. És mintha nem akarna vége szakadni, mindig újabbak léptek a régiék helyébe; felfigyeltek egy nagyon szerény kis fekete árnyra: Maze-né volt: meg sem ismerték volna, ha egy pillanatra feléjük nem fordítja könnyes, sápadt arcát.

- Nézze csak, Marie - magyarázta Pierre -, a körmenet első fényei most érnek a Rózsafűzér terére; de a zárandókat fele még biztosan el sem indult a Barlang elől.

Marie feltekintett. Magasan, a Bazilika bal sarkánál csakugyan új meg új lángok bukkantak elő, szabályosan, szakadatlanul; mintha gépies ütemük soha meg sem akadhatna.

- Ó, mennyi a szenvedő lélek! - mondta a lány. - Mert hiszen minden egyes pici láng, ugye, egy-egy szenvedő lélek, aki szeretne terhétől szabadulni.

Pierre-nek föléje kellett hajolnia, hogy megérthesse, mert most, hogy az emberár ott vonult mellettük, a Bernadette-ének túlharsogta szavukat. Mind teljesebb szédületben kavargtak a hangok; a strófák lassanként összegabalyodtak, a körmenet minden töredéke külön énekelt: megszállottak kara, akik már maguk sem hallják a hangjukat. Érthetetlen, kusza üvöltésük a tömeg örült üvöltése volt, melynek végleg fejébe szállt a hit máмора. S még így is fel-feltört, mindent legyűrt őrvítő, mániákus ritmusával a refrén: *Ave, ave, ave Maria!*

Váratlanul Guersaint úr jelent meg közöttük. Pierre és Marie csodálkozott.

- Nem akartam sokáig elmaradni, kedveseim; jövet-menet kétszer is átverekedtem magam a körmeneten... De micsoda látvány odafentről! Mondhatom, mióta itt vagyok, ez az első igazán szép dolog, amit láttam. - S magyarázta is, milyen volt fentről, a Kálváriáról a felvonulás.

- Képzeltetek el, gyermekeim, egy másik mennyboltot a földön, a fenti mását; de csupán egyetlen, óriás csillagzat foglalja el. A csillagok nyüzsgése szinte a messzeségbe, a homály mélységeibe vész, s a tűzfolyam egy szentségtartó körvonalait írja le, valódi szentségtartót, melynek talpa a mellvédsor, szára a két párhuzamos fasor, az ostya a kerek gypágy. Izzó arany szentségtartó, szálló csillagok szüntelen sziporkáival lobog a mély sötétben. Hatalmas, óriási, rajta kívül nincs semmi más... Rendkívüli! Soha még nem láttam ehhez foghatót!

Magából kikelve hadonászott; túláradt benne a művészi lelkesedés.

- Apácskám - szólalt meg gyengéden Marie -, ha már visszajöttél, legjobb, ha elmégy aludni. Tizenegy felé jár; tudod, hegy hajnalban háromkor indul a kocsid.

Nagyobb nyomaték kedvéért hozzátette:

- Úgy örülök, hogy sikerült elintézned ezt a kirándulást!... De kérlek, ne maradj későig, mert holnap... holnap este... tudod...

S bár élt benne a bizonyosság, hogy meggyógyul, nem merte kimondani.

- Igazad van, lefekszem - mondta Guersaint úr lecsillapodva. - Ha Pierre veled van, nincs miért aggódnom.

- De én nem akarom, hogy Pierre éjszakázzon! - kiáltott fel a lány. - Elvisz a Barlanghoz, és utánad megy... Aztán már nagyon jól megvagyok egyedül; holnap reggel akármelyik hordágyvivő visszavisz a kórházba.

Pierre hallgatott. Majd így szólt, keresetlenül:

- Nem, nem, Marie, én maradok... Magával töltöm a Barlangnál az éjszakát.

A lány akaratosan szólni készült; mutatta volna, hogy megharagszik. De a férfi hangjában annyi volt a szelídség, oly mohó, fájdalmas vágyakozás csengett benne a boldogság után, hogy a lány lelke mélyéig megindult, s végül is hallgatott.

- Akkor hát, gyermekeim - szólalt meg az apa -, rátok bízom a dolgot; tudom, hogy okosak vagytok. Jó éjszakát; ne nyugtalankodjatok, velem nem lesz semmi baj.

Hosszan megcsókolta a lányát; megszorította a fiatal pap mindkét kezét és távozott; belevetette magát a körmenet sűrű hullámaiba; ismét át kellett vágnia rajta.

Így hát a fiatalok magukra maradtak a nagy fák sötét magányán; a lány kocsijában üldögélt, a férfi a fűben térdelt, könyökével az egyik kerékre támaszkodva. Bűvöletes volt, ahogy egyre tartott a gyertyák vonulása, s ahogy kerengve tömörültek a Rózsafüzér terére. Pierre legfőbb gyönyörűsége most az volt, hogy elszállt Lourdes-ról a nap duhaj hangulata. Mintha tisztító szél rohant volna le a hegyekből, elsöpörve a hagymás húsok bűzét, a vasárnap torkos élvezeteit, a város fölött lebegő port, a vásári multságok forró, émelygős porát. A roppant égen, a tiszta fényű csillagokon kívül semmi más nem létezett; csodás hűvösséget leheltek a Gave habjai, a szellők vadvirágillatot hintve kóboroltak. A misztikus végtelenség beleveszett az éj fejedelmi békességébe, a durva anyagból nem maradt semmi más, csupán a tengernyi gyertyaláng, melyeket barátnője szabadulásra váró, szenvedő lelkekhez hasonlított. Felséges nyugalom, határtalan remény. Mióta itt volt Pierre, lassanként szertefoszlottak a délután sértő emlékei, a pákosztos zabálás, a pimasz szimónia, az elzüllött, megbecstelenített óváros; csak az isteni felfrissülés maradt, s a gyönyörű éjszaka, melyben úgy fürdött egész lénye, mint a feltámadás vizében.

Marie-t is ez a végtelen béke hatotta át. Felsóhajtott:

- Istenem, de boldog lenne Blanche, ha láthatná ezt a sok csodát!

Nénje jutott az eszébe, a tanítónő, aki most Párizsban, örlő gondok közt rohan egyik tanítványtól a másikhoz.

S ez a váratlanul elejtett szó, mely felidézte Blanche emlékét, akiről, mióta Lourdes-ba értek, Marie egészen megfélekedezett, ez egymaga elég volt, hogy feltámassza egész múltjukat.

Marie és Pierre, anélkül hogy egy szót szóltak volna, végigélték gyermekkorukat, hajdani játékaikat a két ház közötti kertben, sövénynél. Aztán az elválásra emlékeztek, amikor Pierre szemináriumba ment. Marie meg forró könnyhullatás közt arcon csókolta, és megfogadta,

hogy nem felejtí el soha. Év évre telt, s ők mindig külön; a férfi pap, a lány ágyban fekvő beteg, nem is remélheti, hogy asszony lesz valaha. Szenvedélyes, öntudatlan, tiszta szerelem: ez volt a történetük; aztán a teljes szakítás, mintha meghaltak volna egymásnak, bár ott éltek egymáshoz közel. Most a szegényes lakás jelent meg a szemük előtt, amelyben Marie néje igyekszik némi jólétet teremteni magánóráival; a szegényes kis lakás, ahonnan annyi vita, annyi harc után jöttek ide Lourdes-ba; a fiú szívében kétely, a lányban lángoló hit, mely végül is győzedelmeskedett. S ez az együttlét most igazán mámorító volt, egyedül a fák mély árnya alatt, körül a csodás éjszaka, melyben a földön is úgy ragyognak a csillagok, mint az égen.

Marie mind a mai napig gyermeki lélek maradt; hófehér lélek, amint apja mondogatta, a legjobb és a legtisztább. Tizenhárom éves korában tört rá a baj, s azóta nem öregedett. Huszonhárom éves kora ellenére megmaradt tizenháromnak; zárkózott, befelé forduló gyermek, akit lefoglal a katasztrófa, mely életét tönkretette. Ez látszott üres tekintetében, idegen vonásain, állandóan megszállott arckifejezésén, azon, hogy nem tud foglalkozni semmi mással. Női lélek nem volt az övénél egyszerűbb, mert fejlődése félbeszakadt, megmaradt szófogadó nagylánynak, akiben az ébredező szenvedély beéri azzal, ha tiszta szívből arcon csókolhatja szerelmesét. Egyetlen szerelmi kalandja volt csupán: a könnyes búcsú barátjától, s ez elég volt neki: tíz év óta ez élt a szívében. Betegen, nyomorultan, a végtelen hosszú napokon legfőljebb odáig merészkedett ábrándjaiban, hogy ha nem betegszik meg, Pierre sem lett volna pap, s most együtt élhetnének. Soha még regényt sem olvasott. Csak kegyes olvasmányokat adtak a kezébe; ezek egy, e világ fölötti szerelem révületében tartották. A külső élet zajait kirekesztette szobája négy fala, melyek közt kolostori magányban élt, de régebben is, amikor végighurcolászták egész Franciaországon, gyógyfürdőből gyógyfürdőbe, akkor is alvajáró módjára nézett át az embersokaságon, mint aki se lát, se hall; egy elnyomorodott élet rögeszméjének martalékaként, annak tudatában, hogy asszonyiságát örök lakat zárja el. Ebből táplálkozott gyermeki tisztasága, ettől ilyen bűbajos, szegény szenvedő; teste gyötrelemben serdült fel, és csak a régmúlt messzi ébredés emlékét, gyermekéveinek öntudatlan szerelmét hordta a szívében.

Marie keze Pierre-ét kereste a sötétben, s amikor rátalált az épp feléje nyúló kézre, hosszan megszorította. Jaj, micsoda öröm! Soha még nem volt részük ily tiszta és teljes örömben, mint most, hogy kettesben maradtak, távol a világtól, a homály és a misztikum felséges bűvkörében. Az egyetlen valóság a csillagok körtánca körülöttük. Az ének ringó ritmusa maga volt a szédület, mely magasba szárnyalt velük. S a lány biztosan tudta, hogy másnapra meggyógyul, miután egy részegítő éjszakát töltött a Barlang előtt; szilárd hite volt, hogy szava utat talál a Szűzanyához, megnyeri engedelmét, csak négy szemközt maradhasson vele, úgy könnyöröghessen hozzá. S tudta nagyon jól, mire gondolt Pierre, amikor az imént kimondta, hogy ő is a Barlang előtt szeretné tölteni az egész éjszakát. Vajon mi másra, mint hogy minden erejét végsőkéig megfeszítve, kisgyermekként a Szűz elé borul, s könnyörögve kéri a Mindenható Anyát, adja vissza elvesztett hitét? Ugyanezt mondták összefonódott kezeik is, anélkül hogy csak egy szót is kellett volna szólalniuk. Megfogadták magukban, hogy imádkoznak egymásért, s a nagy magafeledésben lényük szinte egymásba olvadt, s akkora tűzzel lobogott bennük a gyógyulás vágya, közös boldogságuké, hogy egy pillanatra tökéletesen az önmagát átadó, önmagát feláldozó szerelem mély örvényébe merültek. Mennyei gyönyörűség volt.

Pierre felsóhajtott:

- Hogy felissza ez a kék éj, ez a végtelen homály az ember és a világ csúfságait; mily jó is volna, ha e mérhetetlen, hűs békesség a kételyt is elcsitítaná!

Elhalt a hangja. Most Marie szólt, alig hallhatóan:

- S a rózsák? A rózsák illata... Nem érzi, Pierre? Hol vannak hát, hogy egyet sem talált?

- Érzem, érzem én is, és még sincs erre rózsza. Különben meg kellett volna találnom, hisz annyit kerestem!

- Hogy mondhatja, hogy nincs erre rózsza, hisz illatuktól terhes a levegő; szinte fürdünk az illatárban! Figyeljen! Időnként oly erősen érzem, hogy azt hiszem, el kell alélnom a gyönyörűségtől!... Biztosan tengernyi rózsza van itt, valahol a lábunk alatt.

- Nem, esküszöm, hogy nincs, hiszen mindent tűvé tettem. Vagy ha mégis van, hát láthatatlan, vagy rózsza minden fűszál a lábunk alatt, a rengeteg fák körülöttünk, és illatuk a földből, a patakból, az erdőkből, a hegyekből származik.

Elhallgattak egy pillanatra. Aztán a lány szólalt meg, ismét nagyon halkán:

- Micsoda illat, Pierre! Úgy érzem, összekulcsolt kezünk is olyan, mint egyetlen nagy csokor.

- Igen, isteni illat; s most onnan száll, Marie, maga felől, mintha a rózsák a hajában virágzanának.

Többet nem beszéltek. Vonult, vonult a körmenet; a Bazilikánál, a kanyarban, szakadatlanul pattogtak elő a fényes szikrák; úgy röppentek fel a sötétben, mintha forrásuk soha nem akarna elapadni. A mozgó, pici lángocskák, roppant kettős áradata izzó szalag csíkját feszítette az éjszakára. De a legfőbb látványosság a Rózsafüzér tere volt; a lassan fejlődő körmenet eleje most itt egyre szűkebb körben, önmaga körül kezdett körbeforogni, csökönyösen keringve, ami végleg megkőtyagosította a fáradságtól roskadozó zarándokokat, akik egyre keservebben fűjták éneküket. Hamarosan az egész körtér egyetlen izzó tömeggé alakult; mint valami ködfolt tűzmagjára, tekeredett rá a végtelennek tűnő tűzszalag; s a tűzmag egyre nőtt: először csak tócsa volt, majd széles tó. Sziporkázó hullámokat hömpölygető lángtengerré vált az egész tér a szűnni nem akaró forgatag szédületében. Hajnali derengésben fehérlett a Bazilika. Másutt mély sötétség nyelte el a láthatárt. Kissé távolabb eltévedt gyertyafények lengtek magányosan: szentjánosbogarak; pislá fényükkel az utat keresték. A körmenet egyik kósza csoportja valahogyan a Kálváriára tévedt, mert ott is csillagok úsztak égi magasban. Végre eljött a nagy pillanat: megérkeztek az utolsó gyertyavivők, körbejárták a gypágyakat, belesiklottak a lángtengerbe, és elmerültek. Harmincezer gyertya lángolt együtt, kerengve, körbe-körbe, kanócuk parazsa fel-fellobbant a békés, téres mennybolt alatt, melyen elsápadtak a csillagok. Izzó fénygomoly tört az ég felé, akár az ének, melynek egyre zengett lidérces melódiája: *Ave, ave, ave Maria!* S a hangok orkánja szinte a szívek lángjának pattogása volt, a szíveké, melyek az ima tűzében lobbantak el, hogy a testnek gyógyulást, a léleknek üdvösséget szerezzenek.

Egyenként hunytak ki a gyertyák, a koromsötét, édes-szelíd éjszaka ismét úrrá lett már a földön; akkor ébredt csak rá Pierre és Marie, hogy még mindig ott üldögélnek, kéz a kézben, a fák misztikus leple alatt. Messze, a sötét lourdes-i utcákon most már csak eltévedt zarándokok bandukoltak, szállásukat keresték, hogy végre ágyba kerüljenek. Hol itt, hol ott zizzent meg a sötét; kósza, aludni vágyó zizegéssel, mint mindig, nagy ünnepek után. Csak ők ketten nem mozdultak, boldog gyönyörbe merülve a láthatatlan rózsák illatában.

4

Pierre a Barlang elé gördítette Marie tolókocsiját, s oly közel állította a rácshoz, ahogy csak lehetett. Éjfél már elmúlt, s még mindig voltak vagy százan; némelyek padon üldögéltek, a legtöbbje térdepelt, szinte beléveszve az imádságba. Kintről izzó gyertyafényben lobogott a Barlang, mint hatalmas ravatalos-terem, és a szem semmi mást nem láthatott a csillagok aranyló porán kívül, melyből, álombéli fehér jelenés, kis fülkéjében a Szűz szobra derengett

elő. Smaragdzölden villogott a lecsüngő zöld növényzet; a boltozatra kiszögezett ezer meg ezer mankó száraz ágak kusza halmaza volt: tán egy szempillantás alatt kirügyezhet. S a nagy ragyogástól csak még feketébbnek hatott az éjszaka; körös-körül minden mélységes mély homályba hullt, mely falakat, fákat, mindent magába nyelt; a füledt, vihart sejtető, tágas, sötét égbolt alatt csak a Gave vize morajlott szakadatlanul.

- Jól érzi magát, Marie? - kérdezte halkán Pierre. - Nem fázik?

A lány összeborzongott, de nem a hidegtől; a Barlang felől mintha a túlvilág lehelete simogatta volna meg.

- Nem, dehogy; nagyon jól vagyok! Kérem, terítse a kendőt a térdemre... Köszönöm, s most már ne törődjek velem, Pierre; nincs szükségem senkire, övele vagyok...

Elcsuklott a hangja; máris erőt vett rajta az elragadtatás; kezét összekulcsolta, szemét a fehér szoborra emelte; szegény, dúlt arcán üdvözült kifejezés jelent meg.

Pierre még maradt néhány percig. Szerette volna becsavarni a kendőbe a lányt, mert látta, hogy sovány, pici keze reszket. De félt ellenére tenni, beérte annyival, hogy eligazgatta körülötte a kendőt, mint valami kisgyermeken; a lány pedig a tolókoszi két szélére könyökölve feltámaszkodott; már nem is látta Pierre-t.

A közelben volt egy pad; oda ült, hogy elmélkedjen, amikor a homályban egy térdeplő asszonyra tévedt a tekintete. Oly szerényen húzódott meg fekete ruhás alakja, hogy alig vette észre, úgy beleolvadt a sötétbe. Aztán megismerte: Maze-né. Eszébe jutott, hogy az asszonynak tegnap levele érkezett. Megszánta, átérezte magányát, elhagyatottságát; tudta, hogy nem is testi nyavalyára keres enyhülést, csak szíve orvoslásáért könyörög a Szűzhöz, azért, hogy térítse vissza hűtlen férjét. A levél bántó választ hozhatott, mert az asszony lehorgasztott fejjel, szinte megsemmisülve térdelt, a megvert kutya alázatával. Legszívesebben éjjelente feledkezett itt, boldogan, hogy elrejtőzhet, zokoghat órákon át, végigszenvedheti mártíriumát, visszasírhatja a messze tűnt szerelmet, senki ne sejtse titkos gyötrődését. Még az ajka se mozdult; csak összetört szíve imádkozott, őrvongva követelte részét a boldogságból s a szerelemből.

Ó, a boldogságnak micsoda olthatatlan szomjúsága kergette ide a test és a lélek rokkantjait! Pierre is torkában érezte perzselő szárazságát, az izzó vágyat a kielégülésre. Szerette volna, ha le tud térdepelni, isteni segítségért könyörögve, alázatosan, hívón, mint ez az asszony. De tagjai szinte görcsbe merevedtek; hiába kereste a szavakat. S nagy kő esett le a szívéről, amikor valaki óvatosan megérintette a vállát.

- Ha még nem ismeri a barlangot, abbé úr, jöjjön velem. Bevezetem; ilyenkor nagyon jó odabenn.

Pierre feltekintett: Suire báró állt előtte, a Segítő Miasszonyunk Ápolói Egyesületének vezetője. Nyilván rokonszenvesnek találta ez a jó és egyszerű férfi. Pierre elfogadta a meghívást, és követte a Barlangba, mely most teljesen kihalt volt. A bárónak kulcsa volt a bejáráshoz; most is bezárta maguk mögött a rácsot.

- Látja, abbé úr, ilyenkor igazán jó itt. Amikor néhány napra Lourdes-ba jövök, ritkán fekszem le hajnal előtt; rendszerint itt virrasztom át az éjszakát... Egy lélek sincs, teljes a magány; hát nem kedves érzés? Szinte a Szent Szűz vendégei vagyunk!

Jóságosan mosolygott, s körülvezette Pierre-t a Barlangban; törzsvendég volt ő itt; kissé az idő is eljárt fölötté, s igaz vonzalommal szerette ezt a kedves helyet. Mély vallásossága csöppet sem feszélyezte; otthonosan beszélt, magyarázgatott, mint aki jó barátságban van az éggel.

- Látom, a gyertyákat figyeli... Majdnem kétszáz gyertya ég itt éjjel-nappal; nem is rosszul fűtenek... Télen egész meleg van.

Pierre elég fülledtnek is találta a langyos, viaszillatú levegőt. Amint belépett, szeme belekápázott a nagy világosságba; a piramis formájú, boronaszerű nagy gyertyatartót figyelte a Barlang közepén; apró gyertyák tömegétől meredezett; olyan volt, mint egy lángoló fenyő, csillagok fényében ragyogva. Beljebb négyszögű borona állt a földön nagy gyertyákkal; orgonasípok módján sorakoztak összevissza, apraja, nagyja; combvastagságú volt némelyik. Más boronák is voltak jobbra-balra a szikla kiszögellésein: megannyi súlyos kandeláber. A Barlang boltozata balra lejtett; ott szinte szénné égett a kő az évek óta lobogó gyertyalángoktól. Szakadatlanul csöpögött a viasz, mintha csendesen szállingózna a hó; lecsordult a boronák talpain, melyeken egyre vastagodott a fehér máz; az egész sziklát ragacsos kéreg vonta be; főleg a földet borította el olyannyira, hogy baleseteket is okozott, s gyékényszőnyegeket kellett ráteríteni, nehogy a látogatók elcsússzanak.

- Látja ott azokat a vastagabbakat? - folytatta szolgálatkészen Suire. - Ezek a legköltségesebbek; darabja hatvan frank; egy hónapig égne... A legkisebbje egyfrankos; ezek csak három óráig tartanak... Hát ezekkel bőkezűen bánunk; nem félünk, hogy kifognak. Nézze csak: ott is van két kosárnyi; még nem érték rá a raktárba szállítani.

Aztán a berendezést kerítette sorra: egy harmónium-orgona, védőhuzatban; nagy, fiókos lábasszekrény a papi ruháknak; padok és székek annak a válogatott, szűk körű közönségnek, mely a szertartások alatt itt kaphat helyet, s végül, egy előkelő hölgy adománya, cizellált ezüstlemezekkel borított tábori oltár, melyet csupán a gazdag zárandoklatok alatt mertek elővenni, mert féltek, hogy tönkreteszi a nedvesség.

Pierre-t bántotta ez a tetszelgő csevegés. Megzavarta vallásos áhítatát. Amikor a Barlangba lépett, hitetlensége ellenére is megzavarodott, lelkében megmozdult valami: talán most feltárul a nagy misztérium. Aggasztó, de gyönyörűséges várakozás. És csupa végtelenül megható dologra bukkant: egész halom virágcsokor a Szűz lába előtt; gyermekes hálaadományok, aszott cipellőcskék, piciny vasszűz, babamankó, szinte csak játék. A természetes boltív alatt, ahol a Szűz megjelent, a szikla megkopott, simára csiszolódott: ide dörzsölték a zárandokok olvasóikat és érmeiket, hogy megszentelődjenek. Millió lázas ajak tapadt már e helyre, oly erőszakos szeretettel, hogy feketére eresedett, kiégett, márványfényt kapott a kő.

Pierre megállt: hátul egy üregben nagy halom levél s mindenféle írott papír gyűlt halomra.

- Persze, erről szinte megfeledkeztem! - mondta felvillanyozva Suire báró. - Pedig ez a legérdekesebb. Naponta ennyi levelet dobnak be a Barlangba a hívek a rácson át. Mi felszedjük és ide gyűjtjük; telente én rendezgetem; ez a szórakozásom... Nem égethetjük el mind olvasatlanul, hiszen gyakran pénz van bennük, egy-két frank és főleg postabélyeg.

Beletúrt a levelekbe; találomra kihúzott egyet-kettőt, megmutatta az aláírásaikat, felbontotta némelyiket, hogy beleolvasson. Majdnem mindet szegény, műveletlen emberek írták, rajtuk girbegurba szarkaláb betűkkel a címzés: Miasszonyunk Szűz Máriának, Lourdes. Legtöbbje torz mondatokba foglalt kérés vagy köszönet, helyesírásuk rémületes. Egyik-másik kérés őszintén megható: könyörgés a testvérke életéért, pörösködés szerencsés befejezéséért, hűtlen szerelmesért, házasságért. Mások dühösen pereltek Szűz Máriával, hogy udvariatlan, nem válaszol előző levelükre, s nem teljesíti kérésüket. De voltak szépen írt, csiszoltan fogalmazott levelek is: vallomás, lázas könyörgés, női lelkek megnyilatkozásai az Angyalok Királyné-asszonya előtt olyasmiről, amit még lelkiatyjuknak sem mertek elmondani a gyóntatószék homályában. Az utolsó borítékban, amelyet kinyitottak, csupán egy fénykép volt: egy kislány küldte a lourdes-i Boldogasszonynak, ezzel az ajánlással: „Édesanyámnak.” Egy igen

hatalmas, nagy királynő napi postája volt ez: kérelmek, bizalmas bejelentések, és kegyekkel, ezerféle jótétéménnyel kellett válaszolnia valamennyire. Fél- és egyfrankosokat küldtek neki, primitív szeretettel, hogy megvesztegessék; s nyilván azért volt oly sok bélyeg a levelekben, mert a pénzküldésnek ez a módja a legegyszerűbb, legkényelmesebb; bár lehet, hogy gyermeki naivságra vallott csupán, mint egy parasztasszony levelében, aki utóiratban közölte, hogy választ vár, és mellékeli a válaszbélyeget.

- Higgye el - vonta le a tanulságot a báró -, nem egy sokkal kedvesebb, mint gondolnánk, és nem is oly ostoba... Három éven át írogatott ide egy hölgy, aki egy lépést sem tett anélkül, hogy be ne számolt volna Szűz Máriának. Férjes asszony volt; nagy veszélyben forgott: beleszeretett a férje egyik barátjába... És végül is diadalmaskodott, kedves abbém; a Szent Szűz válaszolt neki; fölövezte tisztasága fegyverével: isteni erővel, hogy ellenállhasson a szív viharának...

Szünetet tartott, majd így folytatta:

- De jöjjön hát ide, abbé úr, foglaljon helyet! Meglátja, milyen jó itt!

Pierre leült a báró mellé a padra, baloldalt, ahol a sziklafal lefelé ereszkedik. Csakugyan pompás kis búvóhely volt; remek pihenő. Elnémultak mind a ketten: mélységes mély csendben üldögéltek, mikor Pierre tompa neszt hallott a háta mögött, kristálytisztá, halk susogást, mintegy a láthatatlanból. Összerezzent: a báró megértette mozdulatát.

- A forrás csobog. Itt tör fel a földből, e mögött a rács mögött... Akarja látni?

És be sem várva Pierre válaszát, máris lehajolt, hogy kinyissa az egyik védőlapot; közben elmondta, azért zárják így el a vizet, nehogy az istentelenek megmérgezhessék. Ez a fantasztikus rögeszme egy pillanatra megdöbbenetette Pierre-t; de végül is a báró egyéni ötletének vélte; a báró sok tekintetben elég gyerekesen viselkedett.

Az közben a betűs lakattal bibelődött, de hiába, a zár nem engedett.

- Érthetetlen - dörmögte - tudom, hogy *Róma* a jelszó, s ez biztosan nem változott... A nedvesség mindent kikezdi. Kétévenként ki kell cserélnünk a boltozaton a mankókat, teljesen elkorhadnak... Kérem, hozzon ide egy szál gyertyát.

Amikor Pierre odavilágított az egyik boronáról leemelt gyertyával, a báró fáradozása végre sikerre vezetett: kinyílt a rozsdás rézszakat. A rácsos ajtószárny csikordult: ott volt a forrás. Egy sziklatörés kavicsos agyagágyából ömlött tisztán, simán, csendesen; de szemlátomást elég nagy területen szivárgott. A báró elmagyarázta, hogy cementezett csövekben vezetik a Kutakhoz. Bevallotta, hogy a medencék mögött tartályokat kellett építeni; ide gyűjtik éjjelente a vizet, mert a forrás gyenge hozama nem elégítené ki a napi szükségletet.

- Kóstolja meg! - ajánlotta váratlanul. - Sokkal jobb itt, ahol frissen buggyan ki a földből.

Pierre nem válaszolt; figyelte a csendes, tiszta vizet, melyet a gyertya imbolygó lángja selymes aranyfénybe vont. A víztükör meg-megrezdült a belecseppenő viasztól. S a pap azon merengett, mennyi titkot hoz ez a kis ér a hegyek messzi öléből.

- Igyon hát egy pohárral!

Mindig volt kéznél pohár; a báró megmerítette, s Pierre-nek ki kellett innia. Friss, tiszta víz volt; az a kristálytisztá, jó víz, mely mindenütt csergedez a Pireneusok magas fennsíkjaiban.

A lakat visszakerült a helyére; ők pedig ismét leültek a tölgyfa padra. Pierre időnként ismét felfigyelt hátuk mögött a forrás hangjára: mintha madár csivogna halkan, a lombok között. A báró nekilendült: érzékenyülten, sok gyermeteg aprósággal fűszerezve arról beszélt Pierre-nek, milyen a Barlang az időjárás változásai, az évszakok váltakozása során.

A nyár vad, lármás időszak; országos zarándoklatok vásári sokadalma; sokezernyi zarándok csődül össze, harsány áhítattal imádkoznak, zajongnak. De ősszel megjönnek az esők; hosszú-hosszú napokon át szinte özönvíz paskolja a Barlang küszöbét; távoli zarándoklatok érkeznek ilyenkor: hinduk, malájok, sőt kínaiak; hallgatag, rajongó nyájuk misszionáriusai egyetlen intésére térdre borul a sárban. Franciaország régi tartományai közül Bretagne küldi a leg-áhítatosabb zarándokokat, teljes egyházközségek jönnek; férfiak is épp annyian, mint a nők; áhítatos viselkedésükről, egyszerű, tisztos hitükről mindenki példát vehet. Aztán beköszönt a tél, csikorgó decemberi hideggel; roppant hőtömegek zárják el a hegyvidéket. Egy-két család húzódik meg ilyenkor a néptelen szállodákban, de azért minden reggel megjelenik a Barlangban néhány hívő; a csend szerelmesei, akik magányban, édes közelségben akarnak beszélni a Szűzanyával. Van, akit senki nem ismer; csak akkor mutatkozik, ha egymaga borulhat a Szűz elé; féltékeny szeretők: a tömeg fenyegető közeledtén rémülten menekülnek. S milyen kellemes, jó itt az idő a legnagyobb télben is! Esőben, szélben, hóban egyre lángol, csak lángol a Barlang. Még éjszaka is, ha vihar tombol, s egy lélek sem merészkedik ki, beragyogja a néptelen sötétet, mint a szeretet máglyalángja, kiolthatatlanul. A báró elmondta, hogy tavaly télen, a nagy havazáskor, teljes délutánokat töltött ezen a kis padon. Bár a Barlang északra néz, és soha nem éri napsugár, mégis kellemesen langyos a levegője. Ez az enyheség minden bizonnyal a gyertyáktól átmelegedett sziklának köszönhető; de nem lehet-e ugyanakkor a Szűzanya jóságos adománya is ez az örök április? Jól tudják ezt a kismadarak: mihelyt a hideg hó fagya megcsípi ujjacskáikat, a sok pinty mind ide menekül, ott ugrálnak a repkény közt, a szobor körül. Aztán itt a tavasz, a nagy ébredés: a Gave-ban mennydörög az olvadás vize, friss nedvektől feszülnek, kizöldellnek a fák, s a messze sugárzó Barlangot ismét lármás tömegek rohanják meg, s szétkergetik az ég madarait.

- Bizony, isteni téli napokat töltöttem itt, teljesen egyedül... - mondta Suire báró vontatottan. - Csak egy magányos asszony járt ide: a rácshoz simult, hogy ne kelljen a hóba térdepelnie. Nagyon fiatal volt, húsz-huszonöt éves és nagyon csinos: gyönyörű kék szem, barna haj. Ajka nem mozgott, talán nem is imádkozott, csak várt, várt, órákon át, végtelen szomorúan... Ki tudja, ki lehetett? Soha többé nem láttam.

Elhallgatott. Pierre-nek egy kis idő múlva feltűnt, hogy nem beszél; odapillantott: a báró aludt. Ölében összekulcsolta a kezét, álla a mellére billent, tétova mosollyal szunyókált, édes gyerekálomba merült. Ezt jelentette hát, hogy itt tölti az éjszakát: itt szundit egyet, öregesen, s álmában meglátogatják az angyalok.

S Pierre most átérezte a magány gyönyörűségét. Igaz, édes nyugalom szállja meg a lelket e sziklazugban. A kissé fullasztó viaszillat teszi, meg a gyertyák ragyogásától elbóduló lélek révülete. Pierre szemére homály terült: homályba borultak a mennyezeten a mankók, a falakon függő fogadalmi táblák, a vert-ezüst oltár, a harmónium-orgona a vászonhuzatban. Lassú részegség szállta meg: egész lénye mindjobban a semmibe merült. S a legistenibb érzés: messze került az élő világtól, a hihetetlen s az emberfölötti örvényébe hullt, mintha a közönséges vasrács egyenest a végtelenség kapuja volna.

Balról gyenge nesz zavarta meg; a forrás csordogált szüntelenül: halk madárcsicsergés. Ó, mily jó lett volna, hogyha térdre borulhat, hogyha hihet a csodában; ha belefészkelődhetne a szívébe a makacs bizonyosság: ez az isteni forrás csupán azért buggyan elő a sziklából, hogy meggyógyítsa a szenvedő emberiséget! Hát ő maga is nem azért jött-e, hogy a Szűzanya elé

boruljon: adja vissza neki a kisdedek hitét? Mért nem imádkozik hát, mért nem esedezik, mért nem kéri az isteni kegyelem felséges adományát? Mindjobban elfulladt; szinte megszedítette a gyertyák ragyogása. Most ötlött eszébe, mire vitte a nagy szabadság, melyben a papok élnek Lourdes-ban: két napja nem is misézett. Bűnbe esett; talán annak a súlya terheli a szívét. Oly kínna szorongatta ez a gondolat, hogy fel kellett állnia; el innen! Halkan odább taszította a rácsot; az alvó Suire bárót otthagya a padon.

Marie még egyre mozdulatlanul feküdt kocsijában; félig könyökére támaszkodott; arcát rajongva fordította a Szűz felé.

- Jól van, nem fázik, Marie?

A lány nem felelt. A férfi megfogta a kezét; érezte, hogy nem hideg, de enyhén reszket.

- Ugye, nem a hidegtől reszket, Marie?

Az halkan, leheletszerűen felelte:

- Nem, nem; hagyjon, kérem; oly boldog vagyok! Érzem, hogy ma éjjel látni fogom... Jaj, milyen gyönyörűség!

Pierre kissé felhúzta rá a kendőt, s aztán kimondhatatlanul megindultan nekivágott a sötét éjszakának. Amint a Barlang teljes fényéből kilépett, mintha tintába merült volna, a sötét, nagy semmibe; vaktában sodródott. Aztán lassan megszokta a szeme; a Gave partjára jutott, végigment a nagy fák alatt, ahol most is hús homály uralkodott.

Milyen üdítő volt most ez a félhomály, ez a hűvösség; milyen megnyugtató! Most már csak egyet nem értett: miért nem hullott térdre, miért nem imádkozott tiszta szívéből ő is, mint Marie? Mi hát benne az akadály? Mi ez a leküzdhetetlen lázongás, mely visszatartja, nem hagyja a hit felé sodródni, bár egész túlfeszített, megszállott lénye enyhülésre vágyakozik? Tudta, világosan tudta, hogy csupán az értelme tiltakozik, s most a legszívesebben eltiporta volna ezt az életét felemésztő falánk értelmet, hisz egyedül miatta kerüli a boldogság, a tudatlan, egyszerű lelkek boldogsága. Talán ha csodát lát, megszállná az akarat, hogy higgyen. Nem borulna le, nem adná meg magát, ha például Marie kikelne az ágyból, és megindulna előtte? Marie felépülésének, gyógyulásának gondolata annyira felkavarta, hogy megállt és reszketve emelte karját az ég ezernyi csillaga felé.

Úristen! Micsoda gyönyörűséges, titokzatos, hatalmas, illatozó és lenge éjszaka! S hogy permetezi az örömet a magasból, a visszanyert, örök egészség reményét, az egyre újjászülető új tavaszt, az örök szeretetet. Tovább haladt, végig a fason. De megint elővették kételyei: akinek csoda kell a hithez, az nem is képes a hitre. Mért tartozna Isten a létét bizonyítani? Újra elfogta a nyomasztó érzés, hogy Isten meg sem hallgatja, míg nem teljesíti papi kötelességét, amíg nem miséz! Mért nem tér hát be azonnal a Rózsafüzér templomába, hisz annak oltárai éjfélről délig az átutazó papok rendelkezésére állanak? S egy másik fason visszafordult, a lombos zugba jutott, ahonnan Marie-val végignézték a fáklyás körmenetet. Most sehol semmi fény; határtalan tenger a sötétség.

Pierre akkor ismét megingott; gépiesen befordult a zarándokok szállására, mintegy időnyerésül. A kapu sarkig tárva-nyitva, de a zsúfolt, nagy teremben annyian voltak, hogy egészen elhasználódott a levegő. Már néhány lépés után arcába csapott az összepréselt testek fülledt hősege, a lehetetek s az izzadság émelygős, bűzhödt szaga. A füstös lámpások oly gyatrán világítottak, hogy vigyázni kellett, kezekre-lábakra ne lépjen; a túlsúfolt teremben sokaknak nem jutott hely a padokon: ezek végignyúltak a nyirkos kőpadlón, melyet reggel óta teleköpökdtek, mocskos hulladékkal teledobáltak.

Elképzelhetetlen, megalázó összevisszaságban torlódtak itt az emberek; férfiak, nők, papok egymás hegyén-hátán, arcra bukva, földre hengerítve, tátott szájjal a semmibe omolva, úgy, ahogy a fáradtság ökle szétütött köztük. Sokan hátukat a falnak vetve horkoltak; fejük a mellükre billent. Mások feldőltek; összegabalyodtak a lábak; egy kislány egy öreg falusi papon feküdt keresztben, aki gyermektegnál álomban békésen, angyal-szelíden mosolygott. Igazi istálló, országutak csavargóinak szállása, melyhez a véletlen kegyéből jutottak, akik fedél nélkül maradtak e szép ünnepi éjszakán, ide vetődtek, s most álmukban testvériesen összebújnak. Mégsem jutott megnyugvás mindannyiuknak; egyesek lázas izgalomban sürgölődtek, felkeltek, hogy elemózsiás kosaruk végére járjanak. Némelyek mozdulatlanul, tágra nyílt szemmel meredtek a sötétbe. Egy-egy alvó néha belekiáltott, belejajdult a horkolásba. Szánalmasak voltak; szívet szorító, megfoghatatlan szánalmat keltett nyomorúságos csordájuk, ahogy itt heverték mocskos rongyaikban, mialatt alázatos lelkük bizonyosan féhéren szárnyal valahol, egy misztikus álom kék csodái közt.

Pierre már émelyegve húzódott vissza, amikor megállította egy halk, állandó nyögdecseles. Ráismert Vincent-néra; ugyanott ült, ugyanúgy; a kicsi Rose-t ringatta a térdén.

- Abbé úr, kérem - suttogetta az asszony -, hallja, ugye? Egy órája, hogy felébredt, s azóta jajgat szakadatlanul... Pedig esküszöm, pisszenni sem mertem, oly boldogan néztem, hogy alszik.

A pap lehajolt, s a kislányt figyelte, aki már a szemét sem tudta nyitva tartani.

Minden lélegzetvétele nyögés volt; sápadt arcától megborzongott Pierre; látta, hogy ez már a halál előjele.

- Édes istenem, mit tegyek? - folytatta, erői fogytán, a mártír anyja. - Nem bírom tovább; nem bírom, hogy egyre jajgat... Ha tudná, mi mindent mondtam neki: „Kincsem, aranyom, angyalom, könyörgöm, légy jó, ne jajgass, a Szűzanya meg fog gyógyítani!” De ő csak jajgat, egyre jajgat...

Zokogott; könnye sűrűn hullott a gyermek arcára, aki szünet nélkül hörgött.

- Ha nem volna éjszaka, már elmentem volna innét, mert szegény kicsi Rose mindenkinek terhére van. Egy öreg hölgy már rám is szólt. De félek, hogy hideg van odakinn; meg aztán hová is mennék ilyenkor éjjel?... Jaj, Szűzanyám, édes Szűzanyám, könyörülj rajtunk.

Pierre könnyekkel küzdött; megcsókolta a kislány szőke hajcskáját, s menekült, hogy ne kelljen együtt zokognia a fájdalmas anyával. Egyenesen a Rózsafüzér temploma felé tartott, mint aki elhatározta, hogy megvív a halállal.

Nappal látta már a Rózsafüzér templomát de nem találta szépnek; az építész, helyszűke miatt, kénytelen volt a sziklának szorítani, kör alakúra és alacsonyra tervezni, hatalmas kupolával, a kupola alatt szögletes pillérekkel. S ami a legrosszabb: archaikus bizánci stílusa ellenére sem volt benne semmi hit, semmi misztérium, semmi áhítat; leginkább frissen épült vásárcsarnokra emlékeztetett; kupolája, nagy, üveges ajtajai prózai fényben világították meg. Különben még nem készült el egészen; belső díszítése hiányzott, kopár falfelületein, melyek előtt az oltárok álltak, minden ékítményül színes papírrózsák és hitvány fogadalmi ajándékok díszeltek, s mindettől csak még inkább úgy hatott, mint egy hodály, melynek kőpadlója esős időben oly latyakos-lucskos, mint egy vasúti váróteremé. Az ideiglenes főoltár festett fából volt. A kerek kupola alatt megszámlálhatatlan pad sorakozott; bármikor menedéket talált itt a közönség, mert a Rózsafüzér temploma éjjel-nappal nyitva várta a zárandokokat. Akár a zárandokszállás, ez is afféle istálló volt, ahová Isten a szegényeit invitálja.

Amikor Pierre belépett, most is úgy érezte, hogy csarnokba jutott, melyet átszel az utca. De most nem álltak rikító fényben a falak, körös-körül az oltárokon égő gyertyák csupán homá-

lyos, álmos árnyakra világítottak a boltívek alatt. Éjfélkor ünnepélyes nagymise volt; rendkívüli pompával, teljes kivilágítással celebrálták; ének zengett, ragyogtak az arany miseruhák, illatfelhő szállt a sok lengő tömjéntartóból; de most már csupán a misemondáshoz szükséges előírással gyertyák hunyorogtak a kupola alatti tizenöt oltáron körös-körül; a nagy fényparádé dicsfénye kihunyott. Éjféltől délig miséztek, percnyi szünet nélkül. Csak a Rózsafüzér templomában körülbelül négyszáz misét mondtak el e fél nap alatt. Az egész városban, mintegy ötven oltáron a misék száma naponta több mint kétezerre rúgott. S oly rengeteg volt a pap, hogy sokan csak nagy nehézségek árán teljesíthették kötelességüket, órákig álltak sorba, míg szabad oltárhoz jutottak. Most, éjszaka is, egyre azon ámuldozott Pierre, hogy micsoda harc folyik az oltárokért; s hány pap sorakozik még türelmesen a lépcsők alján, míg a miséző sebesen mondja latin mondatait, s hányja magára széles mozdulatokkal a keresztet; s oly rémítő volt a hajsza, hogy legtöbbje leült a földre, sokan, magukkal tehetetlenül, egymás hegyén-hátán aludtak, arra számítva, hogy felrázza őket a sekrestyés, ha sorra kerülnek.

Egy ideig tétován járt fel s alá. Várákozzon ő is? De a látványtól nem tudott elszabadulni. Minden misénél, minden oltár előtt zarándokok sokasága tolongott, rohanvást áldoztak, szinte falánk buzgalommal. Szüntelenül teltek-ürültek a kelyhek, a papok keze belefáradt az élet kenyérének osztogatásába, s Pierre ismét elámult, mert még sehol sem járt, ahol Krisztus vére ily bőségben öntözte volna a földet, ahol a hit ily magasra szállt a lelkek szárnyain.

Mintha újra feltámadt volna az egyház hőskora, mikor népek roskadtak térdre a hiszékenység forgószélében, a tudatlanság rémületétől, és a Mindenható kezéből várták boldogságukat. Mintha nyolc-kilenc századot ugrott volna vissza az időben, a nagy, nyilvános ájtatosságok korszakába, amikor minden pillanatban az idők végeztét várták.

A hívek tömege, az egész nagymisécs csődület ott üldögélt még a padokon; otthon érezték magukat Isten házában. Sokan amúgy is szállás nélkül voltak. Hát nem a templom az ő házuk, ahol éjjel-nappal vigaszra találnak? Akiknek nem volt hová a fejüket lehajtani, akik még a zarándokszállásról is kiszorultak, betértek a Rózsafüzér templomába, s vagy egy padot szemeltek ki maguknak, vagy a köpadlóra heveredtek. De voltak, akiket hiába csalogatott az ágy; akiket itt marasztalt az öröm, hogy egy éjszakára helyet ad nekik e mennyei lak, a szép álmok palotája.

Virradatig tartott a rendkívüli tolongás, a tömeg zagyva összevisszasága; minden padsor zsúfolásig rakva hívekkel, alvó alakok minden beszögellésben, minden pillér mögött; férfiak, nők, gyermekek összeborulva, szomszédjuk vállára hajtott fejjel, egymás arcába lehelnek, békés öntudatlanságban; az áhítat vert hadai, akik elestek az álommal vívott csatában; szükségszállás a templomban, melynek ajtaja sarkig tárva a gyönyörű, augusztusi éjszakára, ahonnan bármi kósza, sötétben tévelygő lélek betérhet, jók, rosszak, fáradtak, hontalanok. S tizenöt oltár felől csilingeltek fáradhatatlanul az Úrfelmutatás csengettyűi, s az alvók kusza seregéből pillanatonként álltak talpra, majd tértek vissza az áldozni induló hívők csapatai, hogy ismét beleolvadjanak a nyájba, mely gazdátlanul, őrizetlenül, mintegy illendőségből, a félhomály leplét ölti magára.

Pierre tétova nyugtalansággal kószált a szürke csoportokon át, amikor az egyik oltár lépcsőjén üldögélő öreg pap magához intette. Két órája várt már sorára, s most olyan gyengeség fogta el, hogy félt, nem tudja végigmondani a miséjét, ezért inkább átadta a helyét. Nyilván megszánta Pierre-t, hogy oly egyedül, elveszetten gyötrődik a félhomályban. Megmutatta neki a sekrestyét, megvárta, míg visszatér a miseruhával és a kehellyel, aztán mély álomba merült a közelben az egyik padon.

Pierre pedig elmondta miséjét, mint otthon, Párizsban, becsületesen, kötelességszerűen. Lát-szólag őszinte hittel misézett. De szíve hideg maradt, semmi nem indította meg, hasztalan várt eredményt az átélt lázas napoktól, a rendkívüli, megrázó eseményektől, melyeken tegnap estétől átesett. Remélte, hogy majd áldozáskor, ha beteljesül az isteni titok, egész lényét felrázza valami, megnyílik az ég, s a kegyelem áradata zúdul le rá. Isten színe előtt; de semmi se történt, jégszíve meg se dobban, nyugodtan mondta végig a megszokott ígét, előírások, szakszerűen gépies mozdulatokkal. Hiába erőltette az áhítatot, kínzó makacssággal merült föl fejében újra meg újra ugyanegy gondolat: a sekrestye túl kicsi ennyi rengeteg miséhez. Hogy tudják kielégíteni a sekrestyések az óriási miseruha- és miseing-szükségletet? Megzavarta ez a gondolat, bárgyú szívóssággal fészkelődött be agyába.

Aztán, maga sem tudta, hogyan, ismét kinn volt a szabadban. Kinn lépegetett megint az éjszakában; úgy érezte, még némább, még sötétebb, ásító, végtelen üresség. A város nem élt; sehol egyetlen fényes pont. Csak a Gave morajlott egyre; de már megszokta, nem figyelt rá. Aztán egyszerre felragyogott a Barlang; örök parázs-tüze belángolta a sötétet, izzón, olthatatlanul, mint a szeretet. Nem értette, hogy került ide; nyilván Marie járt az eszében.

Elütötte a hármát, sorra megüresedtek a padok, talán húszan ha voltak még, sötét, elmosódó körvonalak, ismeretlen térdeplők, álmottas rajongók, isteni révületben. Mintha az éj múlásától megsűrűsödött volna a sötétség, álmok távlatába merült volna a Barlang. Minden kéjes bágyadtságba süppedt, a roppant mezőkről, a homályból már csak az álom köde szállt; a lát-hatatlan vizek csobogása ennek a tiszta álomnak lélegzetvétele volt, s gyertyalángok dicsfénye közt, fehér leplében beragyogta mosolyával a Szűz. A néhány, homályba merült asszonyi alak között még most is ott térdepel Maze-né; kezét összekulcsolja, fejét lecsüggeszti; a háttérbe húzódik; szinte felperzseli a forró esengés.

De Pierre nem időzött; azonnal Marie-hoz sietett. S mert ő maga vacogott, azt képzelte, a lány is átfázott a hajnal közeledtén.

- Takarózzon be, könyörgök, Marie! Azt akarja, hogy még jobban megbetegedjen?

A kendő egészen lecsúszott; eligazgatta, megpróbálta megcsomózni az álla alatt.

- Maga fázik, Marie! Olyan a keze, mint a jég.

A lány nem felelt; ugyanúgy feküdt, mint két órával azelőtt, amikor Pierre eltávozott. Könyöke a tolokocsi két szélén nyugodott; félíg átszellemült arcáról égi öröm sugárzott. Ajka mozgott, de hangtalanul. Talán misztikus beszélgetésbe merült, a bűvölet földjén járt, abban az éber álmvilágban, melyből ki se mozdult, mióta Lourdes-ba érkezett. S a férfi egyre beszélt hozzá, de ő csak nem válaszolt. Aztán magától megszólalt, suttogva, mintha nagyon-nagyon távolból jönne a hangja:

- Ó, Pierre, milyen boldog vagyok!... Láttam őt, könyörögtem magáért, és ő rám mosolygott, felém bólintott, hogy érti és teljesíti... Szólni nem szólt, Pierre, de megértettem, mit mondott. Ma délután négykor, amikor az oltáriszentséget körülhordozzák, meggyógyulok.

A férfi megrendülve hallgatta. Vajon mi történt? Nyitott szemmel álmodott, s úgy látta, hogy a márvány Szűz bólint és rámosolyog? Pierre megborzongott a gondolatra, hogy ez a tiszta gyermek imádkozott érte. S egész a rácsig előrement, letérdelt, úgy dadogta: „Mária, Mária!” - s azt sem tudta, kit szólít így tiszta szívéből, a Szület vagy gyermekkori szerelmesét. S aztán a kegyelemre várva, magába roskadva térdepelt.

Múltak a percek; egész örökkévalóság. Ezúttal emberfölötti erőért, csodáért könyörgött, önmagának; várta a hirtelen kinyilatkoztatást, melynek villámcsapása szétzúzza kételyeit, s megifjult, diadalmas szívébe csepegteti a kisdedek hitét. Teljesen átengedte magát: szeretete

volna, ha egy fölséges erő egész mivoltát lerontja, újjáalakítja. De akárcsak imént, miséje alatt, csupán határtalan, süket csend volt a lelkében, feneketlen üresség. Semmi sem történt; szívét szinte megállította a kétségbeesés. S hiába erőltette az imát, hiába csüggött minden gondolatával, szenvedélyesen a nagyhatalmú Szűzön, a szegény emberiség szelíd istápolóján, értelme mindegyre félresiklott, lenyűgözte a környező világ, nevetséges apróságokba gabalyodott. Megjelent szeme előtt Suire báró, a Barlangban, a rács mögött; látta, ahogyan alszik önfeledten, hasára kulcsolva kezét. Sok minden lekötötte: a csokrok a Szűz lábánál; az odaszórt levelek égi postája, a nagy gyertyák lángjait körülmintázó viaszcsipke, mely gazdag, áttört, ezüst ötvösmunkára emlékeztetett.

Aztán, látszólag összefüggéstelenül, gyermekkorra jutott az eszébe: bátyjának, Guillaume-nak képe bukkant fel tisztán, világosan. Anyjuk halála óta nem látta. Csak azt tudta, hogy nagy magányban él; természettudományos kutatásokba merül házikójában, ahová szeretőjével és két kutyájával elsáncolta magát. Hírét sem hallotta volna, ha egy forradalmi merénylet során fel nem bukkan a neve nemrégiben az egyik újság hasábjain. Azt beszéltek, legfőbb szenvedélye a robbanóanyagok tanulmányozása, s a leghaladóbb pártok vezetőivel érintkezik. Honnan kerül most ide, a rajongó áhítat helyére, misztikus gyertyafénybe; megszólalásig úgy, amilyennek hajdan ismerte: szerető, jó testvérnek, szívében lázongó szánalommal minden emberi szenvedés iránt. Egy pillanatig lenyűgözte a kép, kízó megbánást érzett, hogy ezt a jó testvéri kapcsolatot így eltékozolta. Aztán, ugyanilyen váratlanul, ismét önmaga felé fordult, s belátta, hogy hiába térdepel itt akár órákig is, hitét úgysem nyeri vissza. Mégis, mintha valami reszketés gyülemlett volna benne, a végső remény, hogy ő is biztosan hinni fog, ha a Szűz hatalmas csodát tesz, és meggyógyítja Marie-t. Ez volt a végső határidő, végső légyottra hívta a hitet aznap délután négy órára, amikor, mint Marie mondta, körülhordozzák az oltári-szentséget. Ezzel egy csapásra elcsitult minden nyugtalansága, s amint halálos fáradtan tovább térdepelt, leküzdhetetlen álmoság szállta meg.

Teltek-múltak az órák, s a Barlang változatlanul ragyogtatta ravatali gyertyafényét, melynek sugarai a közeli dombokig hatoltak, s fehér derengésbe vonták a kolostorok homlokzatát. Pierre egyszer csak észrevette, mint sápad mindjobban ez a fény; elcsodálkozott, hideg borzongás futotta át, s felébredt; hajnalodott: a piszkosszürke égen nagy, ólmos felhők futottak. Megértette, hogy - mint a hegyekben gyakran - gyors zivatar közeledik dél felől. Messze már morajlott, villámlott az ég; szélrohamok söpörték végig az utcákat. Lehet, hogy ő is aludt egy keveset, mert hiába kereste Suire bárót, bár nem látta, mikor ment el. Talán tízen ha maradtak a Barlang előtt; megismerte közöttük Maze-nét: arcát a kezébe temette. De mihelyt észrevette szegény asszony, hogy kivilágosodott, s mindenki látja, felállt és eltűnt a Kék Apácák kolostorához vezető ösvényen.

Pierre nyugtalanul sietett Marie-hoz; nem maradhat itt, mondta neki, mert könnyen megázhat.

- Visszaviszem a kórházba.

A lány könyörögve tiltakozott:

- Ne! Ne! Megvárom a misét, megfogadtam, hogy itt áldozom... Ne törődjön velem, könyörgöm, menjen vissza azonnal a szállodába, lefeküdni. Hiszen tudja, ha megered az eső, csukott kocsikkal jönnek a betegekért.

És nem tárgított, hiába hajtogatta Pierre, hogy nem akar lefeküdni. Csakugyan, mindennap már pirkadatkor miséztek a Barlangban, s mennyei öröm volt, ha a zárándokok ilyenkor megáldozhattak, hosszú, rajongó éjszaka után, a felkelő nap győzelmes sugaraiban. S amint kövér cseppekben hullani kezdett az eső, egy pap lépett elő miseruhában, két ministránszal; az egyik arannyal hímzett, nagy, fehér selyemernyőt tartott fölé, nehogy a kehely megázzék.

Pierre egészen a rácshoz tolta a kiskocsit, a Barlang eresze alá; a néhány hajnali misehallgató szintén itt keresett menedéket; elnézte, milyen forró buzgalommal veszi magához az ostyát Marie, ám ekkor olyan szánalmas látvány tárult elé, ami szíve mélyéig felkavarta.

A hatalmas, sűrű felhőszakadásban Vincent-nét pillantotta meg; előrenyújtott karjain a Szűz gondjába ajánlotta a kicsi Rose-t; mostanáig cipelte édes, fájó terhét. A zarándokok szállásán nem maradhatott, mert többen panaszkodtak, hogy zavarja őket a szüntelen jajgatás; kiment hát a sötét éjszakába, két órán át kószált a vak homályban, öntudatlanul, tébolyultan, keblén szorongatva a testéből lett nyomorult pici testet, melyen nem tudott segíteni. Nem tudta, merre kóborol, milyen fák alatt; egész lénye az igazságtalan szenvedés ellen lázadozott: miért sújt irgalmatlan ökle erre a gyenge kis tiszta lélekre, aki még hírből sem ismeri a bűnt? Hát nem irtóztató, hogy a betegség vaskarmai így tépik hetek óta, percnyi szünet nélkül ezt a csöppnyi emberi lényt, s ő még csak a jajgatását sem tudja elnémítani? Őrjöngve rohant vele végig az utakon, hurcolta, ringatta, csökönyösen remélte, hogy végül mégis sikerül elaltatnia, s egyszer csak elnémul ez a szívettépő jajveszékelés. S most, fél lábbal szinte a sírban, gyermeke haláltusájától vergődve, a Barlang előtt eszmélt magára: a magasban a csodatevő Szűz, a bűnbocsátó, a gyógyító.

- Ó, Szűzanyám, csodálatos anya, gyógyítsd meg!... Ó, Szűzanyám, isteni kegyelem anyja, gyógyítsd meg!

Térdre hullott, reszkető karján magasba nyújtotta haldokló gyermekét; szinte a föld fölé emelte egész lényét az őrjöngő vágy és remény. Az eső szakadt mögötte, nem érezte, hogy a sarkát verdesi, pedig dobolt, morajlott, mint gátját ledöntő áradat, s csattogott a villám, hogy belerengtek a hegyek. Egy pillanatig azt hitte, imája meghallgatásra lelt; Rose könnyedén megvonaglott, mintha az arkangyal ujjá érintené, szeme kimeredt, ajka szétnyílt, arca halottfehér lett. Halkan utolsót sóhajtott, s már nem jajgatott.

- Ó, Szűzanyám, Megváltónk anyja, gyógyítsd meg!... Ó, Szűzanyám, mindenható anya, gyógyítsd meg!

De megérezte, hogy gyermeke már szinte súlytalanul fekszik karjai közt. S most átjárta az iszonyat, hogy nem hallja jajgatását, hogy olyan fehér, a szeme oly merev, a szája tátva, s nem lélegzik. Ha meggyógyult, miért nem mosolyog? Szívbe markoló, megrázó sikolyt hallatott; anyai jajszava túlkiáltotta a villámcsattogást, az egyre dühösebb zivatart. Meghalt a kis Rose. Vincent-né felállt, kiegyenesedett, sarkon fordult; maradjon magának ez a Szűz, akinek füle süket a könyörgésre, s engedi meghalni a gyermekeket; megzavarodva kirohant a porzó zápor-esőbe, csak ment, azt sem tudta, hová, cipelte, ringatta tovább a szegény kicsi testet, melyet annyi nap s annyi éjszaka hordozott az ölében. Lecsapott a villám; egy közeli fát találhatott, gigászi fejszezsapása recsegve tépte, szaggatta az ágakat.

Pierre Vincent-né után rohant, hogy elkísérje, támogassa. De már nem találta; egy szempillantás alatt eltakarta az eső szennyes függőnye; mire visszatért, a mise végére járt, csendesedett az eső, s a pap is indult az aranyhímezű fehér selyem esernyő alatt; a beteget pedig már egy omnibusz-kocsi várta, hogy a kórházba szállítsa.

Marie megfogta Pierre két kezét:

- Oly boldog vagyok!... Ne jöjjön értem délután három előtt.

Pierre magára maradt; most finomabban, makacsabban esett az eső. Betért a Barlangba, s a forrás mellett a padra ült. Nem volt kedve lefeküdni; bármily fáradt volt is, félt az álomtól; tegnap óta annyi izgalom tette próbára túlfeszített idegeit. A kis Rose halála szinte lázas

izgalomba hozta; nem tudta elkergetni a kínpadra vont anya képét, aki most halott gyermekével bolyong a sáros utakon.

Milyen meggondolás vezeti hát a Szüzet döntéseiben? Hogy válogathat egyáltalában? - gondolkozott megdöbbenve; tudni szeretne volna, hogyan szánja rá magát istenanyai szíve, hogy csak tíz beteget gyógyítson meg száz közül; mert Bonamy doktor csoda-statisztikája tíz-százalékos eredményt emleget. Már tegnap este is tépelődött, kiket választana ki, ha tíz beteget meggyógyíthatna. Iszonyú hatalom, rémítő választás; nem, ehhez nem volna elég bátorsága! Miért épp ezt, s mért nem valaki mást? Hol az igazság, hol a jóság? Gyógyítson meg mindenkit végtelen hatalmad! - nem ezt kiáltották-e mind a szívek? S most úgy látta, a Szűz kegyetlen, rosszul ismeri híveit, éppoly szívtelen és közönyös, mint az érzéketlen természet, ember nem ismerte törvények szerint, vaktában oszt életet, halált.

Elállt az eső; két órája is üldögélhetett már egy helyben, amikor észrevette, hogy nedves a lába. Körülnézett, s elcsodálkozott: a védőajtók rácsozatán át kiáradt a forrás. A Barlang padlója teljesen vízben állt, víztócsa folydogált a padok alatt kifelé, egész a Gave-part kőfaláig. A hirtelen zivatar megduzzasztotta a környék vizeit. S Pierre azon tűnődött, hogy akármilyen csodatévő is, ez a forrás is a többi törvényét követi, hisz nyilván azokból a természetes vízgyűjtőkből táplálkozik, melyekben felgyülemlik a leszivárgó esővíz. Távozott, nehogy átázzon a cipője.

5

Friss levegőre vágyva sétálgatott; a fejében rettentő nyomást érzett, és levette kalapját, hogy felfrissüljön lázas homloka. Bármennyire megviselte is az átvirrasztott szörnyű éjszaka, nem kívánt aludni, ébren tartotta az egész lelkét felkavaró, csillapíthatatlan lázadozás. Nyolcat ütöttek az órák, s ő céltalanul kószált a ragyogó reggeli verőfényben; a nap makulátlan kék égen haladt, melyről a zápor lemosta a vasárnap porát.

Hirtelen föltekintett, nyugtalanul nézte, merre jár, s elcsodálkozott, milyen nagy utat tett meg, mert a pályaudvar mellé, a városi menhelyhez ért ki. Tétovázva állt meg az útelágazásnál, nem tudta, merre térjen, amikor baráti kéz nehezedett a vállára.

- Hát te hol jársz ilyenkor?

Chassaigne doktor volt; feszes redingote-ban, talpig feketében, mereven állt Pierre előtt.

- Eltévedtél, s nem tudod, merre jársz?

- Nem, nem, dehogy - hebegte Pierre zavartan. - A Barlangban éjszakáztam azzal a kedves beteg lánnyal, s oly rossz hangulat fogott el, hogy össze kell szednem magam; sétálgatok, mielőtt visszamennék aludni egy kicsit a szállóba.

Az orvos le nem vette róla a szemét; leolvasta arcáról az iszonyú lelkitusát, a gyötrelmet, hogy nem tudja elzsongítani a hit, minden kínzó erőlködése hasztalan.

- Szegény, szegény fiam - suttogta maga elé.

Aztán atyaián folytatta:

- Ha úgyis sétálsz, veled sétálhatok? Én is épp ide készültem, a Gave-partra... Gyere hát; visszajövet meglátod, mily csodás erre a táj.

Ő két órát sétálgatott reggelente, mindig egyedül; bánatát akarta kifárasztani. Ébredés után első útja a temetőbe, leánya és felesége sírjához vezette; télen-nyáron virágot vitt nekik. Aztán könnyes szemmel nekivágott a határnak, s amikor hazatért reggelizni, oly fáradt volt, hogy alig állt a lábán.

Pierre bólintott. Némán haladtak egymás mellett, lefelé a lejtős úton. Hosszú ideig hallgattak. Ma reggel a doktor még megviseltebb volt, mint rendesen; mintha különösképpen meggyötörte volna a szívét a beszélgetés kedves halottaival. Horgas orra egészen megnyúlt sápadt arcán; galambbősz fürtjei alatt szeme most is könnyben úszott. Pedig milyen csodálatos volt ez a reggel, mily enyhe, simogató a napsugár. Most a Gave mentén kanyargott az útjuk, a jobb parton, az új város szemközti oldalán. Innen a kertekre láttak, a mellvédekre, a Bazilikára. Aztán a Barlang is előbukkant odaát, örökösen hunyorgó gyertyái most halványan parázslottak a napsütésben.

Chassaigne doktor odanézett, és keresztet vetett. Pierre hamarjában nem is értette. De amikor ő is megpillantotta a Barlangot, meglepve tekintett öreg barátjára; feltámadt benne múltkori meghökkenése, hogy a tudóst, az istentagadó materialistát a fájdalom ostora a hit karja közé kergette, annak a vigasznak reményében, hogy talán egy másik életben viszontlátja kedveseit, akikért annyi könnyet hullatott. A szív legyőzte az ésszt; a magára maradt öreget már csak egy ábránd éltette, hogy ott túlhan is élni fog, ahol mindenki egymásra talál, a paradicsomban. S ettől a fiatal pap csak még rosszabbul érezte magát. Hát csak a megöregedéstől és ennyi szenvedéstől remélheti, hogy egyszer a hit révébe menekülhet?

Tovább sétáltak a Gave-parton, egyre messzebb a várostól. Elringató csobogással siettek kavicsos medrükben a tiszta habok, gyümölcsfákkal beültetett partok között. S ők nagyokat hallgatva lépdeltek, mindegyikük a maga bánatába merült.

- És Bernadette-et ismerte, doktor úr? - szólalt meg hirtelen Pierre.

A doktor felnézett.

- Bernadette-et... Igen, láttam egyszer, később.

Megint elhallgatott egy pillanatra, aztán tovább beszélt:

- Tudod, hogy 1858-ban, a jelenések idején harmincéves voltam, fiatal párizsi orvos, minden természetfölötti esküdt ellensége, s kisebb gondom is nagyobb volt, mint hogy egy parasztlány hallucinációi miatt szülőföldemre utazzam... De 1864-ben, öt vagy hat év múlva erre jártam, és kíváncsiságból meglátogattam Bernadette-et; akkor a nevers-i apácáknál élt, a menhelyen.

Pierre-nek eszébe jutott, hogy lourdes-i útjának egyik célja volt: teljesen felderíteni a Bernadette-ügyet. S ki tudja, talán a kegyelmet is a szerény, bűbajos leánytól remélheti, ha egyszer világosan meggyőződött róla, hogy az az isteni megbocsátás küldetésével jött a földre? Talán már az is elég, ha jobban megismeri, ha bebizonyítja önmagának, hogy csakugyan szent volt, csakugyan elhivatott.

- Kérem, beszéljen róla, doktor úr. Mondjon el mindent, amit tud.

Halvány mosoly tűnt fel az orvos ajkán. Megértette Pierre-t, szerette volna, ha nyugalmat olthat ebbe a kétség gyötörte papi lélekbe.

- Szívesen, fiacskám, szívesen. Boldog volnék, ha részem lehetne megvilágosodásodban... Jól teszed, hogy szereted Bernadette-et; elsegíthet az üdvösséghez; s bár rég történt, ami történt, sokat tépelődtem, és kijelenthetem, soha jobb, kedvesebb teremtetést nem láttam nála.

És lassacskán, sétájuk ütemében, a verőfényes úton, a gyönyörű friss reggelen a doktor elmesélte, hogyan látogatta meg 1864-ben Bernadette-et. Hat év telt el a jelenések óta; húszéves volt akkor a lány; az orvost meglepte egyszerűsége, értelmessége, kifogástalan szerénysége. A nevers-i apácák megtanították írni-olvasni, és maguknál tartották a menhelyen, hogy megvédjék a kíváncsiskodóktól. Ott töltötte napjait, segített a házi munkákban, de oly gyakran betegeskedett, hogy heteket töltött az ágyban. A doktort különösen lenyűgözte gyermekien tiszta, ártatlan és őszinte, csodálatos két szeme. Arca különben egy kissé elformátlanodott, vonásai eldurvultak; első pillantásra egy kis cseléd lány volt a sok közül, jelentéktelen, csenevész.

Vallásos buzgalma a régi maradt, de az orvos nem találta rajongónak, eksztatikusnak, ahogyan várta volna az ember; sőt, inkább igen gyakorlati, földönjáró gondolkodás jellemezte; keze sosem pihent: mindig kötögetett, hímezgetett. Szóval az átlagemberek útján haladt, semmiben sem hasonlított Krisztus szenvedélyes szerelmeseihez. Soha többé nem volt látomása, és önként soha nem beszélt az életét eldöntő tizenhét jelenésről, csak ha faggatták, ha pontos kérdést szegtek neki. Ilyenkor röviden válaszolt, s igyekezett végét vetni a társalgásnak; nem szívesen beszélt a dologról. Ha többet követeltek, ha a három titkot feszegették, melyet rábízott az Isten, elhallgatott, félrefordította a tekintetét. És soha nem lehetett ellentmondásba keverni, beszámolójának részletei mindig azonosak voltak első nyilatkozatával, mintha mindig szóról szóra ugyanazt ismételné; még a hangsúlyban sem volt különbség.

- Egy egész délutánt töltöttem vele - folytatta az orvos -, és szavain egy hangot nem változtatott. Meghökkenő volt... De nem hazudott, arra megesküszöm; soha egy szót nem hazudott; nem is tudott volna hazudni.

Pierre megkockázta egy ellenvetést:

- De miért ne tételezhetnénk fel, doktor úr, hogy a lány akarata beteg volt? Hisz ma már köztudomású, hogy vannak bizonyos degenerációs, elmaradott esetek, akiket hatalmába kerít egy-egy álomkép, képzelődés, hallucináció, s nem tudnak tőle szabadulni, főleg ha megmaradnak abban a környezetben, ahol történt a dolog... Bernadette-et elzárták a világtól, Bernadette magára maradt rögeszméjével; csak természetes, hogy az belégyökeresedett!

A halvány mosoly ismét megjelent az orvos vonásain; széles, bizonytalan mozdulattal széttárta karjait:

- Fogas kérdés ez nekem, fiacskám! Tudod, hogy én már csak szegény öregember vagyok, a tudományommal nem nagyon dicsekszem, s nem akarok én már semmit megmagyarázni... Igen, jól ismerem a híres klinikai példát, emlékszem arra a lányra, aki súlyos gyomorbetegnek képzelte magát, s kis híján éhen halt szülei házában, de rögtön enni kezdett, mihelyt más környezetbe került... Hát aztán? Ez csupán egy eset, s száz példa áll vele szemben!

Egy pillanatra elhallgattak. Csak lépéseik kopogtak az úton, ütemre. Aztán az orvos folytatta:

- Az különben szintiszta igazság, hogy Bernadette kerülte az embereket és csak egyedül érezte jól magát, elbújva a világ szeme elől. Barátnője sohase volt, soha nem fűzte senkihez különösebb emberi kapcsolat. Szelíden, jóságosan bánt mindenkivel; csak a gyermekek iránt érdeklődött melegebben... S be kell vallanom - hiszen mégsem halt meg bennem teljesen az orvos -, hogy sokszor kínozott a gondolat, vajon a testi szüzesség mellett lelki szüzességét is megőrizte-e. Én azt hiszem, igen, mert, tudod, lassan fejlődött, elmaradott leány volt, majdnem mindig beteg, s nagy ártatlanságban nőtt fel, először Bartrès-ben, majd a kolostorban. Mégis megszólalt bennem a kétely, amikor megtudtam, milyen szerető gonddal foglalkozott az árvaházzal, melyet épp ezen az úton építettek a nevers-i apácák. A szegény lányokat nevelik itt; megóvják attól, hogy az utcára kerüljenek. S talán azért kívánta, hogy minél

nagyobb legyen, s minden veszendő bárány menedéket leljen benne, mert nemegyszer eszébe juthatott a maga gyermekkorra, amikor mezítláb kószált az utakon, s még bele-beleremegett, ha elgondolta, mi lett volna a sorsa, ha nem segíti a Szűz.

Majd elmondta a doktor, micsoda tömegek sereglettek össze, hogy lássák Bernadette-et, és hódoljanak neki. Egészen belefáradt szegény. Nem volt nap, amikor ne érkeztek volna csapattal. Jöttek Franciaország minden vidékéről, sőt külföldről is; akiket a puszták kíváncsisága hozott, azokat eltanácsolták, csak az igazi hívők juthattak be, a klérus tagjai, a kiválóságok, akiket sértett volna, ha kint rekednek.

Mindig egy apáca volt mellette, hogy megvédje a tolakodó érdeklődésétől, mert ezerszám dőltek a kérdések, vég nélkül meséltették Bernadette-tel a történetét. Nagyúri hölgyek borultak lábaihoz, ruháját csókdosták, csak egyetlen foszlányért esedeztek, ereklyéül. Az olvasóját alig tudta megmenteni, minden nőlátogatója rajongva könyörögte el tőle, minden pénzt megadtak volna érte. Egy márkiné azzal próbálkozott, hogy másikat hozott helyette, cserébe: aranyfeszülettel, apró gyöngyszemekből. Sokan remélték, hogy szemük láttára csodát tesz, gyermekeket vezettek elé, hogy rájuk tegye a kezét; tanácsát kérték betegségben, megpróbálták megfizetni hathatós közbenjárását a Szűzanyánál. Hatalmas összegeket kínáltak fel, királyi kincseket, s ha csak az ujját mozdítja, ha csak egy szót szól, királynővé koronázzák, gyémánttal, arannyal. Az alázatosabbja térdre borult szobája küszöbén, a világ hatalmasai körüludvarolták, s megdicsőültek volna, ha szolgálhatják. Sőt beszéltek, hogy egy szép, derült áprilisi napon a legszebb, leggazdagabb királyi herceg jött érte, hogy megkérje feleségül.

- Egyvalami azonban sehogy sem tetszik nekem - vágott közbe Pierre -, meglepő, ahogy huszonkét éves korában hirtelen váratlanul eltűnt Lourdes-ből, ahogy a nevers-i Saint-Gildard kolostorba zárták, ahonnét soha többé nem került elő... Nem épp ebből eredt-e az alaptalan híresztelés, hogy megőrült? Nem keltették-e azt a látszatot, hogy azért zárják be, azért tüntetik el szem elől, mert valamilyen kellemetlen nyilatkozattól, óvatlan kijelentéstől rettegnék, mellyel Bernadette fellebbenti a fátylat egy rég tartó tömegcsalásról?... De nem akarok köntörfalazni: megvallom, én most is azt hiszem, hogy Bernadette-et szándékosan elsüllyesztették.

Chassaigne doktor szelíden ingatta a fejét:

- Nem, hidd el, nincs itt semmi előre kigondolt história; semmi otromba rémdráma, amelyet titokzatos homályban írtak, s többé-kevésbé beavatott színészek adtak elő. Minden magától történt, a tények erejéből; s mindez igen bonyodalmas, nehezen kielemezhető... Például egészen bizonyos, hogy maga Bernadette kezdte kívánni, hogy elhagyhassa Lourdes-ot. Kimerítette a sok látogató; zavarta a zajos imádat. Már csak valami árnyas zugra áhítozott, ahol békében élhet, s néha annyira ráunt mindenre, hogy földhöz vágta a pénzt, melyet misére vagy csupán egy szál gyertyára adtak át neki. Soha semmit nem fogadott el saját magának vagy hozzátartozóinak; családja mindvégig szegény maradt. Ha valaki ilyen büszke, ily nagy benne a természetes egyszerűség, s ennyire nem kíván szerepelni, érthető, ha visszavonulni vágyik, a magányt keresi, hogy felkészülhessen az üdvösséges halálra. Műve készen állt; nem nagyon tudta, miért és hogyan, életre hívott egy rendkívüli mozgalmat; most már csakugyan nem sok hasznát vették, mások dolga volt, hogy az ügyet intézzék, s biztosítsák a Barlang diadalát.

- Tegyük fel, hogy önként távozott - mondta Pierre. - De mekkora kő esett le egyesek szívére, akiket épp most emlegetett a doktor úr; akik e perctől fogva egyedül ültek a nyeregben, s most már csak az ő zsebükbe hullt az egész világ aranyesője!

- Azt én se mondom, hogy nagyon marasztalták! - kiáltott fel az orvos. - Őszintén szólva úgy hiszem, még biztatták is egy kicsit. Bernadette hovatovább terhükre volt; nem mintha

kellemetlen közléseitől tartottak volna; de ha meggondoljuk, nem volt túl reprezentatív jelenség ez a félénk, sokat betegeskedő leány. Meg aztán, bárhogya meghúzta is magát Lourdes-ban, bármily engedelmes volt is, mégiscsak tényező volt, tömegeket vonzott, konkurenciát csinált a Barlangnak. Hogy a Barlang dicsősége háborítatlanul ragyogjon, Bernadette-nek el kellett tűnnie, legendává kellett válnia... Minden bizonnyal ilyen okokból szorgalmazta elköltözését Laurence úr őeminenciája, a tarbes-i püspök. Mindenképp helytelen volt azonban azt híresztelni, hogy ki akarják ragadni a világ kísértései közül, mintha Bernadette a kevélység bűnébe eshetett volna, s megszedíthette volna a hiúság, amiért az egész keresztény világ a nevét visszhangozta. Fájó sértés volt ez, hiszen távol állt tőle a gőg, csakúgy, mint a hazugság; soha nem volt nála egyszerűbb, szerényebb gyermek a földön.

Szenvedélyes rajongás fűtötte az orvos szavait. De hirtelen elcsendesedett; ismét felderengett vonásain a halvány mosoly.

- Igaz, szeretem Bernadette-et. Minél többet gondolkoztam róla, annál jobban megszerettem... De azért ne gondold, Pierre, hogy egészen elbutított a hit. Igen, ma már hiszek a túlvilágban, hinnem kell, hogy van egy szebb, igazabb élet, de azért tudom, hogy ezen a földön, ebben a siralom völgyében emberek élnek, s ha csuhát vagy reverendát hordanak is, azért néha aljas szerepet játszanak.

Ismét hallgattak; ki-ki a maga gondjával bíbelődött.

- Hadd mondjam el egy gondolatomat - folytatta aztán az orvos -, rögeszmeszerűen visszavisszatér... Képzeld el, hogy Bernadette nem egyszerű, félénk gyermek; képzeld intrikus, uralomra vágyó léleknek, aki hódítani akar, népeket vezetni; képzeld el, mi történt volna akkor... Nyilván az övé volna most a Barlang, a Bazilika. Arany mitrában, baldachin alatt trónolna a ceremóniákon. Ő osztogatná a csodákat; kis keze mutatná az utat a tömegnek az ég felé, királyi mozdulattal. Dicsfényben ragyogna, mert ő a szent, az elhivatott; csak ő látta szemtől szemben az Istent. S ez nagyon méltányos volna így; megszenvedett érte, élvezze a sikert, sugározza be a mű dicsősége... S ehelyett, amint látod, kitűrták, kisemmizték. Ő vetette el a csoda vetését, s mások aratnak. Míg ő Saint-Gildard-ban térdepel a homályban, hány győztes fordult meg itt: aranypalástú papok, *te deum*-ot énekeltek, milliós költségekkel épült templomokat, palotákat áldottak meg. Az ő munkás keze alapozta meg az új hitet, s csak ő nem volt jelen a diadalünnepeken... Azt mondod, álmodott. Igen, de szép álma megrengette a világot, s ő, a drága gyermek, nem ébredt fel belőle soha!

Megálltak s mielőtt visszafordultak volna a város felé, leültek egy pillanatra az egyik útmenti sziklára. Erre mély a Gave; sötéten selymes, kék vize ott hömpölygött előttük; távolabb széles mederben fut, nagy kavicsokon porlik szét, s már csak habkönnyű, hófehér tajték. Hús szellő szállt alá a hegyekből a napsugarak aranyzáporában.

Pierre csak hallgatta, hogy semmizték ki, hogy állították félre Bernadette-et, s még jobban gyülemllett benne a lázadozás. Földre sütötte a szemét, s a természet igazságtalanságán háborgott: miért kell, hogy az erős felfalja a gyöngét!

Aztán felemelte a fejét.

- Peyramale abbé is ismerte, doktor úr?

Az orvos szeme fölcsillant; élénken felelte:

- Nagyon jól! Egyenes, erős férfi volt; szent; igazi apostol! Bernadette mellett ő volt a lourdes-i mű nagy alkotója. Ő is iszonyatosan megszenvedett, akárcsak Bernadette, s ő is ráfizette az életét... Semmit nem tudunk, nem érthetjük meg a drámát, ami itt lezajlott, ha az ő történetét nem ismerjük.

S elmondta, hosszan, részletesen. A jelenések idején Peyramale abbé volt Lourdes plébánosa. Vállas, nagy, derék férfi, hatalmas oroszlánsörénnyel; a hegység eleven eszű, talpig becsületes, jóságos fia; különben parancsolásra termett, olykor heves egyéniség. Az Isten is harcra szánta; ellenzett minden vallási túlbuzgóságot; liberálisan látta el hivatalát. Eleinte bizalmatlankodott is; nem adott hitelt Bernadette-nek, faggatta, bizonyítékokat követelt. Csak később hódolt be, amikor a hit orkánja mindent elsöpört, elsodorta a legmakacsabbakat, magával ragadta a tömegeket. De akkor is mindenekelőtt a gyengék és elnyomottak védelmezője szólalt meg benne, mert látta, hogy Bernadette-et a bebörtönzés veszélye fenyegeti. Hogy a polgári hatóság üldözni kezdte egyik hívét, megdöbben lelkipásztori szíve, és tüzes szenvedéllyel állt ki az igazságért. S aztán a lány bűvös hatása alá került; megismerte, mily ártatlan, mily igaz minden szava, s attól kezdve vakon hitt neki, s mint mindenki, ő is megszerette. Mért tagadná tovább a csodát, hisz a szent könyvek hemzsegek a csodáktól? Szép az óvatosság, de mégsem Isten szolgájára tartozik hitetlenkedni, mikor népek borulnak térdre, s úgy látszik, új és nagy diadal vár az egyháza! Amellett most már megszólalt benne a született vezető is, a tömegek irányítója, a szervező, teret talált tevékenységének, megtalálta a nagy ügyet: ezt fogja szolgálni teste-lelke szenvedélyesen, mert győznie kell!

Ettől fogva Peyramale abbénak csupán egy gondolata volt: végrehajtani a Szűz parancsait, melyeket Bernadette tolmácsolt. Felügyelt a Barlang építkezéseire; rácsot szereltek föl, csatornát építettek a forrás vizének, kubikosmunkával elegyengették a Barlang elöterét. S ami a legfőbb: a Szűz azt kérte, hogy kápolnát építsenek; ő templomot akart, egész győzelmi bazilikát. Nagy méretekben gondolkozott, sürgette az építészeket, hogy az angyalok királynéjához méltó palotát tervezzenek; derűs bizalommal számított az egész keresztény világ lelkes segítségére. Adományokban különben sem volt hiány; dőlt a pénz a legtávolibb egyházmegyékből is, mintha az egyre sűrűbben záporozó aranyérnek soha nem akarna vége szakadni. Ez volt Peyramale abbé virágkora; ott sürgött-forgott a nap minden szakában a munkások között; nevetve biztatta őket, mint aki érti a tréfát, maga is szívesen megfogta a csákányt, a vakolókanalet, alig várta, hogy szép álma valóra váljon. De a megpróbáltatások ideje közeledett; Peyramale abbé megbetegedett, élet-halál közt lebegett, amikor 1864. április 4-én elindult plébániatemplomából a Barlanghoz az első körmenet, hatvanezer zárandok menete, tengernyi nézősereg között.

Peyramale abbé kisémmizett ember volt, mire első ízben megmenekült a halál torkából. Laurence püspök segítséget adott mellé a nehéz munkához; egyik hajdani titkárát, Sempé atyát, akit kinevezett a maga alapította garaisoni missziós rend perjelévé. Sempé atya sovány, ravasz kis ember volt, látszólag önzetlen és igen alázatos, de lelke mélyén izzó becsvágy fűtötte. Eleinte megmaradt a helyen, ahová állították; hűségesen szolgálta a lourdes-i plébánost, mindent elintézett, hogy levegye róla a terhet, mindenről tájékozódott, hogy nélkülözhetetlenné váljon. Egyetlen pillantással felmérhette, micsoda kiapadhatatlan pénzforrás lesz a Barlang, milyen mérhetetlen vagyont lehet belőle kifacsarni némi ügyességgel. Befészkelte magát a püspöki palotába, hidegen, gyakorlatiasan behálózta a püspököt, akinek minden alamizna kevés volt. Így sikerült aztán, Peyramale abbé betegsége alatt, végleg elkülönítenie a lourdes-i plébániától a Barlang egész körzetét, így szerezte meg ennek a területnek az igazgatását, ő és néhány Szeplőtelen Fogantatás-rendi szerzetes, akiknek, a püspök akaratából, ő lett a perjelük.

Hamarosan megkezdődött a küzdelem, alattomosan, elkeseredetten, életre-halálra, mint nemegyszer történik az egyházi fegyelem külszíne alatt. Megvolt az ok is a kenyértörésre, megvolt a hadszíntér, melyen össze fognak csapni, milliós összegeket vetve a harcba: az újonnan épülő plébániatemplom ügye, mert nagyobbra, megfelelőbbre volt szükség, mint a régi, mely a tömegek szakadatlan duzzadó áradatát már nem tudta befogadni. Peyramale abbé régi

ötlete volt ez; híven akarta teljesíteni a Szűz parancsát, aki így szólt a Barlangról: „Vezessenek ide körmeneteket.” A plébános mindig úgy képzelte, hogy a zarándokok menete a városból indul, és ugyanoda tér vissza estére; így is volt eleinte. Központ kell tehát, gyülekezőhely, s ő nagyszerű templomról, roppant méretű bazilikáról ábrándozott, melyben egy egész nép elfér.

Az Isten művén munkálkodó, szenvedélyes építő-fantáziája már látta, hogyan nő ki a földből, magasra emelve tornyát, zengő harangjait. Úgy érezte, egyúttal a maga házát is építi, a hit és imádat zálogát, a templomot, melyben ő lesz a legfőbb pap, melyben diadalra viszi a szelíd Bernadette emlékeztét, szemközt a művel, melyet kiűtöttek a kezéből. Emésztette miatta a sötét keserűség; egy kissé bosszúnak szánta ezt a plébániatemplomot, hogy ő se maradjon ki a dicsőségből; erre pazarolta harci készségét, a lázat, mely egyre sorvasztotta, amióta a lábát sem tette be a Barlangba, jöllehet ettől vérzett a szíve.

Kezdetben ismét fellángolt a lelkesedés. Az óváros, mivel szintén úgy érezte, hogy háttérbe szorítják, s az a veszély fenyegeti, hogy minden pénzt, minden életet felszippant a Bazilika körül burjánzó újváros, plébánosa mellé állt. A városi tanács megszavazott százezer frankot, de ez, sajnos, csak akkor volt folyósítható, ha a templom tető alá kerül. Peyramale abbé már jóváhagyta az építész nagy igényű terveit, s egy chartres-i vállalkozóval tárgyalt, aki azt ígérte, három-négy év múlva befejezi a munkát, ha rendszeresen megkapja a kilátásba helyezett összegeket. Az abbé számított az adományokra - nyilván ezentúl is változatlanul özönlének -, és a legteljesebb lelki nyugalommal vágott bele a roppant vállalkozásba; aggálytalanul, merészen indult, bízott benne, hogy az ég munka közben sem fogja cserbenhagyni. Sőt Jourdan úr őeminenciájától, az új püspöktől is segítséget remélt, mert az nem csupán megáldotta a templom alapkövét, hanem beszédében is elismerte a mű fontosságát és érdemeit. S látszólag a mindig alázatos Sempé atya is behódolt; tudomásul vette ezt a katasztrofális konkurenciát, mely osztozásra fogja kényszeríteni; úgy tett, mint akit egészen lefoglal a Barlang, sőt az épülő új plébániatemplomnak külön perselyt engedélyezett a Bazilikában.

Aztán megújult az alattomos, örjögő küzdelem. Peyramale abbé siralmasan tájékozatlan volt az ügyintézésben: csak annak örült, hogy az építkezés nagy ütemben halad. Lendületesen, gyorsan folyt a munka; ő nem törődött egyébbel; szentül hitte, hogy a Szűz fizetni fog. De szinte beledermedt a rémületbe, amikor egy napon észre kellett vennie, hogy az adományok kiapadnak, nem jut el hozzá a hívek pénze, mintha valami sötét kéz másfelé térítené az aranyfolyót. S aztán egyszer csak nem tudta a megígért összegeket kifizetni. Ravasz kelecpcébe került; csak később vette észre, hogy Sempé atya kitérte a püspök kegyeiből; őeminenciája már megint csak a Barlanggal foglalkozott. Azt is rebesgették, bizalmas pástorlevelek keríngenek az egyházmegyékben, hogy senki ne küldjön pénzadományt a plébániának. A falánk, a telhetetlen Barlang követelőzött, mindent elnyelt; s odáig fajultak a dolgok, hogy a Bazilikában kiszedték a perselyből az ötszázfrankosokat, meglopták a perselyt, kifosztották a plébániát. De a plébános szenvedélyesen harcolt gyermekéért, az egyre magasodó templomért; a vérét is odaadta volna érte. Először az egyházközségi pénzalap nevében tárgyalt tovább, s amikor így sem tudtak miből fizetni, a saját nevében. Már csak ebben élt; erre a hősi erőfeszítésre ment rá az élete. Négyszázezer frankot ígért, csak kétszázezret tudott előteremteni; a városi tanács pedig makacsul elzárkózott: nem fizet, amíg a templom tető alá nem kerül. Ez nyilván szöges ellentétben állt a város érdekeivel. Sempé atya, amint beszéltek, titokban megpuhította a vállalkozót. Ez hirtelen megtermette gyümölcsét: a munkálatok abbamaradtak.

Ez volt a vég kezdete. A csapás szíven találta Peyramale plébánost; a széles vállú, oroszlán-sörényű öreg hegylakó megingott, s ledőlt, mint a tölgy, ha villám sújtja. Ágynak esett, föl sem kelt többé. Egyes hírek szerint Sempé atya valamilyen kegyes ürüggyel megpróbált

befurakodni a plébániára; saját szemével akarta látni, halálosan sérült-e félelmes ellenfele; de amint mondják, kikergették a haldokló szobájából; mindenkit felháborított botrányos tolakodása. S amikor a plébános meghalt, keserűségben, megalázva, Sempé atya, a győztes, megjelent a temetésen; már senki nem merte kiadni az útját. Azt beszélik, utálatosan, pöffeszkedve vigyorgott, győzelem ragyogott egész alakján. Végre félreállította az útból az egyetlen embert, aki akadályozni merészelte, akinek tekintélyétől méltán tartott. Most már nem osztozkodik senkivel, most már nem gáncsolhatja el a lourdes-i Boldogasszony két legfőbb segítője: Bernadette-et kolostor rejti, Peyramale abbát a föld. Most már csak övé a Barlang, csak ő szedi az alamizsnát, kénye-kedvére gazdálkodik az évente körülbelül nyolcszázézeres költségvetéssel. Befejezi gigászi vállalkozását, önálló, külön világgá építi ki a Bazilikát, tovább emeli az újváros fényét, az óvárost még jobban elkülöníti, sziklafal mögé zárja, szürke plébániává degradálja, mely csak tengődik mindenható új szomszédja árnyékában. Végleg övé az ország, minden pénz és minden hatalom.

A munkák abbamaradtak ugyan, s deszkapalánkjuk mögött csendben aludták álmukat a falak, de az új plébániatemplom azért legalább felerészben elkészült; az oldalhajók boltíveit megépítették. Még mindig nem múlt el a veszély; a város bármikor befejezheti. Meg kellett tehát adni a kegyelemdöfést; ha rom, legyen teljesen az. Alattomban áskálódtak tovább, csodálatos kegyetlenséggel, lassú bomlasztással. Először az együgyű, jámbor új plébánost vonták befolyásuk alá, s az már fel sem bontotta a plébániára címzett pénzküldeményeket; minden pénzeslevelet egyenesen átküldött az atyákhoz. Aztán belekötöttek az új templom elhelyezésébe; jelentést készítettek az egyházközség építészével, hogy a régi templom még igen jó karban van, s vallási célokra nagyon megfelelő. Mindenekfölött azonban a püspököt dolgozták meg, s élénk színekkel ecsetelték, milyen kínos pénzügyi nehézségek léptek föl az építéssel szemben. Ez a Peyramale - mondták - csökönyös, rabiátus alak volt, afféle bolond; zabolátlan buzgalma csak ártott a vallásnak. S a püspök, mintha elfeledte volna, hogy megáldotta a templom alapkövét, interdiktum alá helyezte az épületet, s megtiltott benne minden vallási szertartást.

Ez volt a kegyelemdöfés. Végeszakadatlan pörösködés indult meg; az építész, aki csak kétszázezer frankot kapott s ötszázézer munkát teljesített, megtámadta a plébános örökösét, az egyházközségi pénzalapot, s a várost, melynek vezetői nem voltak hajlandók a megszávozott százezer frankot kifizetni. A megyei közigazgatási bíróság első fokon illetéktelennek nyilvánította magát, s amikor az államtanács mégis visszaküldte az ügyet, arra ítélte a várost, fizesse meg a százezer frankot, az örököst pedig, hogy fejeztesse be az épületet, az egyházközségi pénzalapot viszont kikapcsolta az egész ügyből. A per ismét az államtanács elé került; itt megsemmisítették az ítéletet, s ezúttal kézbe vették az ügyet: arra ítélték az egyházközséget, illetve az örököst, hogy fizesse meg a költséget. De egyik sem volt fizetési-képes, s a dolog annyiban maradt.

Tizenöt évig tartott a pereskedés. A város beletörődött, hogy kihúznak a zsebéből százezer frankot; a vállalkozónak most már csak kétszázézer frank követelése volt. A sokféle költség és kamat közben mintegy hatszázézer frankra duzzasztotta ezt az összeget, a munkák befejezésére pedig újabb négyszázézer frank kellett volna a becslések szerint; így hát épp egymillió árán menthették volna meg az új romot a biztos pusztulástól.

Most már nyugodtan alhattak a Barlang szerzetesei: megölték a templomot is. Zengtek-zúgtak a Bazilika harangjai, győztesen trónolt Sempé atya: gigászi csatát vívott, foggal, körömmel, köveket ölt meg, miután a sekrestyék diszkrét félhomályán embert is ölt. S a makacs óváros, az öreg Lourdes keservesen nyögte ostobaságát, hogy nem állt ki jobban papjáért, hagyta elbukni a harcban, melyet szeretett plébániájáért folytatott; mert e perctől fogva szüntelenül

nőtt, tollasodott az újváros, a régi meg sorvadozott. Az újvárosba dőlt a pénz, az atyák dúskáltak, szállodákat, gyertyaboltokat nyitottak, árulták a forrás vizét, jóllehet a várossal kötött szerződésük egyik záradéka világosan kimondja, hogy nem folytathatnak semmiféle kereskedést. Az egész várost kikezdte a métely; a Barlang diadala tébolyult haszonlesés forrása lett, lázas harácsolás, gyönyörök hajhászása ütötte fel a fejét; a milliók záporában napról napra aljasabban tenyészett az erkölcsi feslettség: Szodoma és Gomorra lett Bernadette Betleheméből. Sempé atya feltette a koronát Isten művére a testi ocsmányság s a lelki kárhozat közepette.

Gigantikus építkezések szaggatták föl a földet, máris befektettek öt-hat milliót; egy eltökélt cél szolgálatában állott minden: mellőzni a plébániát, megtartani az egész zsákmányt. Csupán azért építették fel óriási költséggel a mellvédeket, hogy kijátsszák Szűz Máriát, aki azt kérte, hogy vezessenek körmeneteket a Barlanghoz. Most elindulnak a Bazilikából a bal mellvéden, és visszatérnek a jobbon; ez nem körmenet, hanem körben keringés. De az atyák ügyesek: a sajátjukból indulnak, a sajátjukba térnek vissza; így most egyedül az ő rendjük a gazda, az ő csűrükbe gyűlik a gazdag aratás. Peyramale abbé teste a félbemaradt, dűledező templom kriptájában nyugszik, s Bernadette hosszú, hosszú haláltusa után maga is elpihent: egy távoli kolostorkápolna hideg kövei alatt alussza örök álmát.

Süket csend borult rájuk, amint Chassaigne doktor befejezte hosszú történetét. Aztán kínos-keservesen feltápáskodott:

- Mindjárt tíz óra, fiacskám; pihenned kell egy kicsit... Gyerünk!

Pierre némán követte. Szaporább léptekkel indultak vissza a város felé.

- Mennyi igazságtalanság, mennyi szenvedés - folytatta aztán a doktor. - De hát ilyen az ember; minden szépet tönkretesz... Pedig még nem is sejted, mily irtóztatóan szomorú mindaz, amit elbeszéltem. Látni is kell, rá kell tenned az ujjad a sebre... Eljössz velem megnézni ma este Bernadette szobáját és Peyramale abbé félbenmaradt templomát?

- Persze, nagyon szívesen!

- Akkor a négyórai körmenet után találkozunk a Bazilika előtt; onnan indulunk.

Többet nem beszéltek; gondolataikba merültek mind a ketten.

Most tőlük jobbra folyt a Gave, a hegyszorulatban; mély vágásban zúdult alá, szinte eltűnt a bokrok alatt. De imitt-amott felbukkant világos, ezüstoffakó hullámtaraja. Távolabb, éles kanyar után, a síkon szétterült; fürge, szélesen hömpölygő vize gyakran változtathatta folyását, mert jobbra-balra mélyen álamosa a kavicsos-homokos partot. Mindjobban tűzött a nap; magasan járt már, s az ég áttetsző kékje egyre sötétedett a roppant hegykatlan peremei közt.

Ebből a kanyarból pillantotta meg újra a távoli Lourdes-ot Chassaigne doktor és Pierre. A tündöklő reggeli láthatáron lenge arany-bíbor párában fehérlett a város; házai, épületei minden lépéssel világosabban kibontakoztak. Az orvos nem szólt, csak széles, szomorú mozdulattal mutatott az egyre növekvő házrengetegre, mintha tanúságtételre hívná arra, amit elmondott. Itt áll: szemük előtt az élő példa, vakító fénnel tűzött rá a nap.

A zöld lombokon át látszott már a Barlang parázsizzása is; halványan a nappali fényben. Ott sorakoztak a gigászi épületek; a frissen ásott, új folyómeder mentén a Gave kockakő-rakpartjai; az új híd, a kertek és a most épített körút között; a mellvéd-kolosszusok; a zömök Rózsafüzér-templom s a mindnél magasabb, gögös-kecses, nyúlánk Bazilika. Körülöttük, innen a távolból csupán fehér homlokzatok rengetege, új palatetők csillogása, a nagy kolostorok, a nagy szállók látszottak az új városból, mely szinte varázsütésre nőtt ki a sovány, ősi

talajból; az omladozó várfalakkal koszorúzott sziklabérc mögött pedig homályosan, kuszán tünedeztek elő az óváros szegényes tetői, félösen összebújó, időmarta gerinceikkel. S mintha alá akarná festeni a tegnap és a ma képét, a háttérben, az örök nap sugárkoszorúja alatt, magasba mered a kis és a nagy Gers, elzárva a kilátást kopár hátával, melyre sárga és rózsaszín sávokat szórtak a ferde sugarak.

Chassaigne doktor egészen a Jelenések Szállójáig kíserte Pierre-t; csak ott köszönt el, s még egyszer emlékeztette a délutáni találkozóra. Még nem volt tizenegy óra. Pierre-t szinte letaglózta a fáradtság; megpróbált enni, mielőtt lefekszik, mert tudta, hogy főként étlensége miatt érzi rosszul magát. Szerencsére azonnal kapott helyet az étteremben; nyitott szemmel aludt, nem tudta, mit eszik; aztán felment a szobájába, s ágyára vetette magát; utolsó erejével figyelmeztette a szobalányt, hogy háromkor ébressze fel.

De amikor leheveredett, lázas izgalmi állapotában nem tudta behunyni a szemét. Egy pár kesztyűt pillantott meg a szomszéd szoba asztalán; Guersaint úr felejtette ott; erről eszébe jutott az építész: hajnalban felkerekedett Gavarnie-ba, s majd csak este jön haza. Micsoda kincs a nemtörődömség! Pierre testét összetörte a fáradtság, lelke minden kapaszkodót elveszített, halálos szomorúság telepedett rá. Mintha minden összeesküdött volna ellene; bármennyire akarja, nem talál rá gyermeki hitére. Peyramale abbé tragédiája még jobban felszította szívében a lázadás tüzét, mely a kiválasztott, mártír Bernadette történetéből kezdett parázslani. Az igazságért jött Lourdes-ba, s ez nemcsak hogy a hithez nem segíti vissza, hanem még inkább beléoltja a tudatlanság s a hiszékenység gyűlöletét, s azt a keserű tanulságot, hogy az ember értelmével magára hagyatva él a világban!

Nagy nehezen elaludt. De gyötrő álmában is látomások suhogtak körül. Látta Lourdes-ot, a pénz nyomorult áldozatát, az utálat és kárhozat helyét, a nagy bazárt, melyben pénzért mise és lélek egyaránt kapható. Látta Peyramale abbét holtan, templomának romjai között; sírján a hálátlanság dudvája nő. És csupán akkor nyugodott meg, akkor zárta magába az édes megsemmisülés, amikor az utolsó, sápadt, siralmas látomás is tovalengett: Bernadette, amint a nevers-i kolostor félhomályában; térden állva ábrándozik művéről, melytől elszakították, melyet nem lát soha többé.

NEGYEDIK NAP

1

Ezen a reggelen Marie a Hétfájdalmú Boldogasszony kórházban maradt, ágyában üldögélt, párnáihoz támasztva a hátát. Az egész éjszakát a Barlangban töltötte; nem akarta, hogy megint odavigyék. S amint Jonquièrre-né az ágyához lépett s megigazította az egyik lecsúszott párnát, Marie megkérdezte:

- Milyen nap van ma, asszonyom?

- Hétfő, kicsikém.

- Persze, hétfő. Ugye, már azt se tudjuk, nappal van-e, vagy éjszaka?... Meg aztán olyan boldog is vagyok! Ma fog a Szűzanya meggyógyítani.

Üdvözülten mosolygott, mint aki ébren álmodik; tekintete elkalandozott, annyira nem számított neki a világ, annyira lefoglalta rögeszméje, hogy csak egyvalamit látott a távolban: a biztos reményt. S a Sainte-Honorine terem elnéptelenedett körülötte, a betegek mind a Barlangba mentek, csak Vétuné maradt itthon, a szomszéd ágyon; haldoklott. De Marie észre sem vette, élvezte a hirtelen csendet. Kinyitották az egyik udvari ablakot, s betódult a szobába a verőfényes reggeli napsütés; az aranyló porszemek épp Marie takarója fölött táncoltak a széles sugárban, s körülölelték sápadt kezét. Mily jó volt most ebben a teremben, mely éjszaka csupa gyász: egymásra torló kőpadágyai bűzlenek, felferi a lázbetegek jajgatása; mily jó, amikor így hirtelen felderíti a nap, felfrissíti a reggeli szél; amikor ily simogató benne a csend!

- Mért nem próbál aludni? - folytatta Jonquièrre-né anyás gondoskodással. - Biztosan összehőrt az átvirrasztott éjszaka!

Marie meglepve nézett rá; oly könnyűnek érezte magát, mintha szárnya nőtt volna; mintha tagjai elvesztették volna súlyukat.

- Egy szikra fáradtságot sem érzek; nem vagyok álmos... Meghalnék bánatomban, ha most elaludnék; akkor nem tudnám, hogy meggyógyulok.

Az ápolónő felnevetett.

- Akkor meg miért nem hagyta, hogy a Barlangba vigyék? Unatkozni fog itt egyedül az ágyban.

- Nem vagyok egyedül, asszonyom; Vele vagyok!

Rajongva kulcsolta össze a kezét, s szeme előtt kibontakozott a látomás.

- Tudja, asszonyom, hogy ma éjjel láttam őt? Felém bólintott, mosolygott... Megértettem, mit mond, bár nem beszélt; meg sem mozdultak ajkai. Négy órákor, amint az oltáriszentséget körülhordják, meggyógyulok.

Jonquièrre-né szerette volna csitítani; nyugtalanította a lány lunatikus állapota. Marie azonban nem tárgított:

- Nem, nem vagyok rosszul; várakozom... De ugye megérti, asszonyom, hogy ma reggel nem kellett már a Barlangba mennem, ha a Szűzanya délután négyre adott találkozót.

Aztán hozzátette, most már csendesebben:

- Fél négykor értem jön Pierre... Négykor már egészséges leszek.

A napfény lassan kúszott fel meztelen, szinte áttetsző, betegesen finom karján; csodás szőke haja úgy hullt a vállára, mintha a nap sugárpatakja fürdetné egész alakját. Madár fütttyentett az udvaron; a terem didergő csendje felvidult. Valahol a közelben kisgyerek játszhatott; nem látták, csak könnyed kacaja csendült föl időnként az enyhe, bűvösen csendes levegőben.

- Ha nem álmos, hát ne aludjon - zárta le Jonquière-né a vitát. - De legalább feküdjön szép csendesen; ez is pihenteti.

A szomszéd ágyon folytatódott Vétuné haláltusája. Nem merték a Barlangba vinni; féltek, hogy útközben kiszenved. Az imént lehunyta a szemét; és Hyacinthe nővér, aki figyelemmel kísérte, odaintette Désagneaux-nét; közölte vele rossz sejtelmét. Mindketten a haldokló fölé hajoltak, s mind nyugtalanabban figyelték. Torz arca egyre sárgult, már agyagszínű volt; szemgödre besüppedt, ajka elkeskenyedett, s megkezdődött a halálhörgés, renyhe, dögletes lehetetlen, a rák bűzével, mely azóta teljesen szétrágta a gyomrot. Az asszony hirtelen felnyitotta szemhéjait, s iszonyodva látta, hogy két arc hajlik fölé. Hát máris itt a halál, hogy így bámulják? Kimondhatatlan szomorúság tükröződött a szemében; a kétségbeesett búcsú bánata. Nem indulatoskodott, nem lázadozott, vergődni sem volt már elég erős; de mégis, micsoda iszonyú sors, így otthagyni üzletét, megszokott dolgait, a férjét, és itt pusztulni el, idegenben! Vállalni az út embertelen gyötrelmeit, végigimádkozni a napot s az éjszakát eredménytelenül; s meghalni, amikor mások meggyógyulnak!

Már csak hebegni tudott:

- Jaj, de szenvedek! Jaj, de szenvedek!... Könyörgök, csináljanak valamit, hogy legalább ne szenvedjek tovább.

A makrancos-szőke, tejfehér arcú kis Désagneaux-né feldúltan figyelte. Még nem látott haldoklót; a szíve vérét adta volna - mondta -, csak hogy segítsen ezen a nyomorulton. Felállt, odébbhúzta Hyacinthe nővért, aki maga is alig fojthatta vissza könnyeit, de azzal vigasztalódott, hogy a jó halált üdvösség követi. Hát már valóban minden hiába? Nem próbálhatják meg legalább azt, amiért a haldokló könyörög? Reggel, alig két órája, itt járt Judaine abbé, előkészítette a nagy útra, megáldoztatta. Az Isten segítségéhez már hozzájutott; többre amúgy sem számított, hisz az emberektől már jó ideje semmit sem remélt.

- De mégis, mégis! Tennünk kell valamit! - kiáltott fel Désagneaux-né.

És Jonquière-néhoz futott, aki ott foglalatoskodott Marie-nál.

- Asszonyom, hallja, hogy kínlódik ez a szerencsétlen! Hyacinthe nővér azt mondja, már csak pár órája van. Nem hallgathatjuk a jajgatását... Szerezzünk valami csillapítót. Jött velünk egy fiatal orvos; miért nem hívjuk ide?

- Máris hívatom - válaszolta Jonquière-né.

Ebben a kórházban az orvosnak nem sok szerepe volt. Az ápolónőgyeknek csak a legválságosabb, szörnyű pillanatokban jutott az eszükbe, amikor egy-egy beteg már ordított fájdalmában.

Hyacinthe nővér maga sem értette, miért nem gondolt már előbb Ferrand-ra; hisz itt a szobája a közelben.

- Elmehetek Ferrand doktorért, asszonyom?

- Hogyne! Hogyne! Hívja azonnal.

S amint a nővér távozott, Jonquière-né Désagneaux-né segítségével feltámasztotta kissé a beteg fejét; hátha megkönnyebbül valamennyire. Ma reggel épp csak ők ketten voltak idebenn; a többi hölgy a dolga után járt, vagy a Barlangban ájtatoskodott. A békés, üres nagy teremben, a napsütötte, enyhén rezgő levegőben még most is fel-felcsendült, láthatatlanul, valahol a háttérben, az üde gyermekkacagás.

- Nem Sophie zajong ott? - kérdezte hirtelen türelmét veszítve Jonquière-né, akit idegesített a minden percben várható haláleset s a vele járó sok baj.

Végigsietett a termen, egészen hátra; csakugyan Sophie Couteau, a tavalyi csoda kis hőse üldögélt a földön egy ágy mögött; tizennégy éves nagylány volt már, de rongybabát csinált magának: azzal szórakozott. Szóval tartotta, s úgy belemerült a játékba, hogy fel-felnevetett örömeiben.

- Ne álljon ilyen görbén a kisasszony! Tánci-tánci! Most egy polkát! Rajta, rajta! Egy-kettő! Körbe-körbe; öleljen meg engem, aki szeret!

Most ért oda Jonquière-né.

- Kislányom, egyik betegünk rosszul van; nagyon szenved... Ilyenkor nem illik hangosan nevetgélni.

- Nem tudtam, asszonyom, ne tessék haragudni.

Felállt és elkomolyodott, de nem tette le a babáját.

- Meg fog halni, asszonyom?

- Félek, hogy igen, kicsikém!

Sophie ettől fogva meg se mukkant. Megindult a felvigyázónő után, s az egyik szomszédos ágyra ült; nagy, kíváncsi gyerekszemével elfogulatlanul, mohón figyelt: nézte, hogy hal meg Vétuné. Désagneaux-né idegeskedett: mért nem jön már az orvos, Marie pedig csak ült, ült a napsugárban; rajongó arca mutatta, hogy nem is sejti, mi történik körülötte; örömtől reszketve várta a csodát.

Hyacinthe nővér nem találta meg Ferrand-t szokott helyén, a fehérneműraktár melletti kis szobában; végigkutatta érte az egész házat. A fiatal orvos egészen elborzadt e két nap alatt; különös kórház; csak haldoklókhöz hívják segíteni. Hiába hozta magával kis gyógyszerládáját is; nem vette hasznát, szó sem volt semmiféle orvosi ellátásról, hisz a betegeket nem kezelni hozták ide, hanem meggyógyulni, villámszerűen, csodás gyógyulással, így aztán mindössze ópiumlabdacsokat osztogatott; elzsongította a tűrhetetlen kínokat. Elképedve kísérté végig egyszer a vizitáló Bonamy doktort a termeken. Az orvos, kíváncsi szemlélő módján, egyszerűen elsétált az ágyak között, rá sem hederített a betegekre; nem vizsgált, nem kérdezett. Csupán az állítólagos gyógyulások érdekelték, csak akkor állt meg, ha olyan asszonyra ismert, aki már járt nála az irodában. Az egyiknek háromféle betegsége volt; a Szűzanya kegyelme még csak az egyiket gyógyította meg, de joggal remélték, hogy a másik kettő is sorra kerül.

Olykor egy-egy előző napi gyógyult azt felelte az érdeklődésre, hogy ismét jelentkeztek a fájdalmai, de ez nem zavarta a doktor rendíthetetlen derűjét; soha nem vesztette el a bizalmát: amit az ég megkezdett, be is fejezi.

Nem nagyszerű-e már az is, ha a beteg megindult az egészség felé? Ezért is mondogatta oly szívesen: türelem, ez még csak a kezdet! Csak egytől félt: az ápolóhölgyek ostromától, akik mind vadásztak rá, hogy megmutassák rendkívüli eseteiket. Minél súlyosabb, minél ritkább, minél iszonyúbb volt a baj, annál büszkébbek voltak a hölgyek, mindegyik sietett a sajátjait

bemutatni; hogy később, gyógyulás esetén dicsekedhessen vele. Az egyik azzal csimpaszkodott az orvos karjába, hogy - egészen bizonyosan - leprás esete van; a másik esedezve hívta fel a figyelmét egy lányra: halpikkelyek nővik be a keresztcsontját. A harmadik iszonyodva suttogott a fülébe: egy előkelő nő bajait ecsetelte. Az orvos menekült; senkit meg nem nézett; azzal vágta ki magát, hogy később, ha ideje lesz, visszajön. Ha sorra végighallgatná a hölgyeket, mondogatta, értelmetlen vizsgálatokkal telne az egész napja. Most hirtelen megállt az egyik asszony előtt, akit csodásan meggyógyított a Szűz, s Ferrand-t odaintve, felkiáltott: „Nézze, milyen érdekes gyógyulás!” És Ferrand hűledezve hallgatta, milyen volt a betegség, mely egy csapásra megszűnt, mihelyt a beteget a medence vizébe merítették.

Hyacinthe nővér végre rátalált Judaine abbéra, s megtudta, hogy a fiatal orvos az imént a házások kórtermébe ment. Negyedszer hívták Isidore testvérhez, akinek gyötrelmei nem csitultak. Tömte ópiummal; mi mást tehetett? A testvér, amikor meg tudott szólalni kínlódása közepette, azt kérte, csupán annyira enyhítsék szenvedéseit, hogy ha már reggel nem bírt, legalább délután eljuthasson a Barlangba. De fájdalma nem szűnt; elvesztette eszméletét.

Amikor a nővér belépett, az orvos a misszionárius ágyán ült.

- Ferrand úr, nagyon kérem, jöjjön azonnal a Sainte-Honorine terembe; haldoklik az egyik betegünk.

Az orvosnak mindig öröm és vigasz volt, ha a nővért láthatta; most is rámosolygott:

- Megyek, nővérke. Csak még egy perc türelmet, magához térítem ezt a szerencsétlent.

A nővér leküzdötte türelmetlenségét, s ott maradt segíteni. Itt lenn, a földszinten, a házások kórterme is napfényben úszott; áradt be a jó levegő a keskeny kerteskére nyíló három nagy ablakon. A reggelt Isidore testvéren kívül csak Sabathier úr töltötte ágyban; pihent egy kicsit, míg a felesége kihasználta az alkalmat, s a városban vásárolt ezt-azt, ajándék-érmecskéket, képeket. A béna férfi háttal a párnáknak dőlve, áhítatosan üldögélt, olvasóját pergette ujjai között, de már nem imádkozott; gépiesen, szórakozottan morzsolgatta a rózsafüzér szemeit, s le nem vette tekintetét a szomszédjáról; fájó érdeklődéssel csüggött haláltusáján.

- Drága kedvesnővér - fordult Hyacinthe nővérhez, mikor az ágyához közeledett -, igazán csodálatos ez a szegény misszionárius. Tegnap, amikor láttam, hogy már hét éve hiába járok ide, egy pillanatra megingott a hitem Szűz Máriában; de most, hogy ezt a mártírt látom, ahogy megnyugszik kínjaiban, szégyellem kishitűségemet... Kimondhatatlanul szenved, s ha látná; milyen isteni remény ragyog mégis a szemében, ha a Barlangnál imádkozik!... Gyönyörű, gyönyörű! A Louvre-ban, egy ismeretlen olasz mester képén láttam egyszer egy szerzetesfejet, annak vonásait hatja át ugyanez az isteni hit.

Sabathier-ből kiütközött az entellektüel; a művészettel, irodalommal töltött sok egyetemi év; bár most már az élet hajótöröttje volt csupán, aki az ingyenesek listájára iratkozott fel, a szegények közé, hátha így megkönyörül rajta az ég. S megint a maga baja jutott az eszébe, s így fejezte be, makacs reménnyel, melyet nem rendíthetett meg hasztalan hétszeri lourdes-i utazása:

- Mindegy; csak holnap utazunk; a délután még az enyém. A víz nagyon hideg, de azért még utoljára alámeríttetem magam; ma reggel óta egyre csak bocsánatért imádkozom tegnapi lázadásom miatt... Ugye, kedvesnővér, a Szűzanyának, ha meg akarja gyógyítani valamelyik gyermekét, egy pillanat is elég?... Legyen áldott az ő neve, és legyen meg az ő akarata.

Tovább mormolta a miatyánkokat s az üdvözlégeket, lassan morzsolgatva az olvasó gyöngyeit; szeme félig lecsukódott, puffadt arcán gyermeki kifejezés jelent meg; oly sok éve élt már távol a világtól.

Ferrand közben magához intette Marthe-ot, Isidore testvér nénjét. Ott állt szegény az ágy végénél; tehetetlenül nézte, hogy haldoklik öccse, akit imádott; nem könnyezett, csak állt megadással, a korlátolt szegény lány. Hűséges eb volt, nem több; hűen követte öccsét, elköltötte összekuporgatott fillérkéit, s mindezt miért? - hogy most itt kínlódjék a szeme előtt. Boldog volt, amikor az orvos ráparancsolt, hogy karolja át a beteget, s emelje meg egy kicsit: végre legalább tehet valamit. Szeplős, durva, mord arca felderült.

- Tartsa; megpróbálok neki beadni valamit.

A lány felültette öccsét, s Ferrand egy kiskanállal néhány csepp folyadékot erőltetett bele a fogai között. A beteg csaknem azonnal felnyitotta a szemét, mélyet sóhajtott. Kissé megnyugodott; hatott az ópium, elzsongította fájdalmát, mely jobb oldalát égette, akár a tüzes vas. De még mindig oly gyenge volt, hogy csak akkor értették, mit akar mondani, ha odahajoltak a szájához.

Bágyadtan intett Ferrand felé; kérte, jöjjön közelebb.

- Ön ugye orvos, uram? Csak annyi erőt adjon, hogy ma délután még eljussak a Barlangba... Biztosan tudom, meggyógyít a Szent Szűz, ha ma ott leszek.

- Persze hogy ott lesz - felelte a fiatalember. - Nem érzi magát sokkal jobban?

- Sokkal jobban... azt nem mondhatom!... Nagyon jól tudom, mi bajom; nem egy misszionárius-testvéremet láttam meghalni odalenn, Szenegálban. Hogyha a májamat támadja meg a betegség, és a fekély kitör, vége mindennek. Következik az izzadás, a láz, a delírium... De meggyógyulok, ha a Szűzanya ujjacskáját az oldalamra teszi. Könyörgök, mindnyájuknak könyörgök, vigyenek a Barlangba, akkor is, ha nem vagyok eszméletlen!

Most Hyacinthe nővér is fölébe hajolt:

- Nyugodjon meg, tisztelendő úr. Ebéd után ott lesz a Barlangban, s mindnyájan imádkozni fogunk magáért.

Aztán, végre-valahára, magával vihette Ferrand-t; kétségbeejtette a sok huzavona; igen aggódott Vétunéért. De a misszionáriust is sajnálta; menet közben kifaggatta az orvost, csakugyan olyan reménytelen-e az állapota.

Az orvos csak intett: teljesen reménytelen. Örültség ilyen betegen Lourdes-ba utazni.

Meggondolta magát, mosolyogva mentegetőzött:

- Bocsásson meg, nővére. Amint látja, sajnos, hitetlen vagyok.

De a nővér is mosolygott, barátságosan, engedékenyen, ahogy azokra mosolygunk, akiket hibáikkal együtt szeretünk.

- Nem baj; ismerem magát; tudom, hogy így is rendes fiú... S amúgy is annyi mindenféle ember megfordul a kezünkön, annyi pogány, nem érünk rá megbotránkozni.

A Sainte-Honorine teremben úgy találták Vétunét, mint az előbb volt, jajgatott az elviselhetetlen kínoktól. Jonquiére-né és Désagneaux-né sápadozva állt az ágynál; megrendülten hallgatták ezt a szűnni nem tudó halálkiáltást. S amikor halkan kérdést intéztek Ferrand-hoz, az csupán megvonta kissé a vállát, az asszonynak vége van, órákon, esetleg csupán percekben belül. Mást nem tehet, mint hogy elbódítja őt is; így könnyíthet az előreláthatólag irtózatossá válását. Az asszony pedig csak nézte, nézte; még öntudatnál volt s egyébként engedelmesen végrehajtott minden utasítást, minden gyógyszer beszédét. Neki sem volt főbb vágya, mint a többinek: csak még egyszer vissza a Barlangba!

Ezt dadogta ő is, remegő hangon, akár a gyermek, ha fél, hogy nem hallgatnak rá:

- A Barlangba, ugye? A Barlangba...

- Igen, azonnal visszük, megígérem - mondta Hyacinthe nővér. - De legyen nagyon szófogadó. Próbáljon meg aludni egy kicsit, erőt gyűjteni.

A beteg asszony mintha elszunyókált volna, s Jonquière-né kihasználta az alkalmat, a terem túlsó végébe sietett Désagneaux-néval; fehérneműt számoltak, pár törülköző elveszett, s most nyakig merültek a leltár ellenőrzésének gondjaiba. Sophie moccanás nélkül üldögélt a szemközti ágyon. Ölébe vette a babáját, s várta, mikor hal meg a néni; hisz azt mondják, meg fog halni.

Hyacinthe nővér különben a haldokló mellett maradt; de hogy ne pocsékolja az időt, tűt, cérnát fogott, s egyik betegük blúzáat foltozgatva, mert az ujjai már foszladoztak a régiségtől.

- Ugye, itt marad nálunk egy-két percre? - kérdezte Ferrand-tól.

Az egyre Vétunét figyelte.

- Itt maradok... Az asszony minden pillanatban meghalhat. Véréstől tartok.

Aztán megpillantotta Marie-t a szomszédos ágyon s halkabban folytatta:

- Hogy van a kis beteg? Jobban érzi itt magát?

- Még eddig nem. Szegény kicsikém! Őszinte szívvel imádkozunk érte valamennyien! Oly fiatal, olyan bájos és olyan beteg!... Nézze csak, milyen szép most! Akár egy szent, ahogy ott ül a napon, azzal a rajongó szemével, s aranyhaja úgy ragyog, mint egy glória.

Ferrand érdeklődve figyelte egy pillanatig. Meglepte, mennyire el van merülve a lány, mennyire nem érdekli a környező világ, milyen forró hittel, izzó belső örömmel mélyed el önmagában.

- Meg fog gyógyulni - suttogta magában Ferrand, mintegy prognózisul. - Meg fog gyógyulni.

Aztán odament Hyacinthe nővérhez, aki leült az egyik ablakmélyedésbe; a magas ablakon áradt be az udvar langy levegője. A nap lassan odább haladt; már csupán keskeny aranycsík villogott az apáca fehér főkötőjén és fehér kötétyén. Az orvos háttal az ablakpárkánynak támaszkodva megállt előtte, figyelte, ahogy varr.

- Tudja-e, nővérke, hogy ez a lourdes-i út, ez az egész robot, melyet szívességből vállaltam el egyik barátom helyett, mindig életem egyik ritka, nagy öröme lesz?

Az apáca nem értette el; naivan megkérdezte:

- Ugyan miért?

- Mert újra összetalálkoztunk, mert együtt vagyunk, mert segíthetek magának egy kissé csodálatos munkáiban. S ha tudná, milyen hálás vagyok, mennyire szeretem és tisztetem!

Hyacinthe nővér tréfára készen felemelte a fejét: csöppet sem zavarodott meg. Minden bábajos volt rajta: makulátlan, liliumfehér arca, piciny, vidám szája, csodálatos, örökösen mosolygó kék szeme. S a ruhája sejteni engedte kecses, nyúlánk természetét, kislányos keblét; ártatlanságban, áhítatban fölserdült alakját.

- Igazán annyira szeret? Vajon miért?

- Hogy miért?... Maga a legjobb teremtés, igazi testvér, igazi vigasztaló. Maga eddigi életemben a legnagyobb, legédesebb élmény; ha támaszra, buzdításra van szükségem, mindig erre gondolok... Hát nem emlékszik már, hogyan töltöttünk egy hónapot szegény diákszobámban, amikor nagybeteg voltam, s maga szerető gondoskodással ápolt?

- De nagyon is emlékszem!... Soha nem is volt magánál kedvesebb betegem. Mindent bevett, amit csak rendeltek, s amikor tiszta fehérneműt kapott, s betakargattam, oly szófogadóan feküdt, mint egy kisfiú.

S tovább nézte az orvost ártatlan tekintetével. Ferrand igen szép, jól megtermett férfi volt. Kissé nagy orrú, piros szájú, fekete bajuszú; a szeme isteni; egész alakja férfias fiatalságot sugárzott. De az apáca szemmel láthatólag nem ennek, hanem csupán annak örült, hogy Ferrand egészen meghatódott, alig bír könnyeivel.

- Bizony, nővérke, ha maga nincs, én ma halott vagyok. Meggyógyultam, mert maga volt mellettem.

S amint így nézték egymást, meghatót-vidáman, felmerült emlékezetükben az ő hónapjuk, a csodálatos hónap. Már nem hallották Vêtuné hörgését, nem látták az ágyakkal telezsúfolt kórtermet, mely rögtönzött mentőállomásra emlékeztetett tömegszerencsétlenség után. Mintha most is egy magas, fekete épület legfelső emeletén lettek volna, az ódon Párizs egy szűk padlásszobájában, ahová a tetők óceánja fölött csak egy piciny ablakon jut be némi levegő, némi fény. S milyen isteni volt így kettesben: Ferrand, akit a láz ágynak döntött, s mellette Hyacinthe nővér, a földre szállt angyal; a zárdából járt hozzá, igazi jó pajtás, aki nem fél semmitől! Így ápolt nőket, férfiakat, gyermekeket, ahogy éppen adódott; tökéletesen boldog volt, hogy dolgozhat, könnyíthet a más baján; hogy asszony is, az eszébe se jutott soha. Mintha a férfinak sem fordult volna meg a fejében, hogy ápolója nő, hacsak simogató keze, becéző hangja, jóságos gondoskodása nem emlékeztette rá; mindazonáltal az apáca egész lényéből sugárzott az anya minden gyöngédsége, a nővér minden szeretete.

Amint mondta, három hétig ápolta Ferrand-t, akár egy kisfiút; ébresztette, altatta, undor és feszélyezettség nélkül segítette elvégezni szükségletét; a szenvedés és az irgalmasság szent tisztasága óvta mindkettőjüket. Magasan szárnyaltak az élet fölött. S milyen édes meghittségben töltötték a lábadozás napjait; jókat kacagva, akár két régi cimbor! Még mindig ápolta az apáca, összeszidta, megpaskolta a karját, ha csak azért is elődugta a takaró alól. Ferrand meg elnézte, hogyan szappanozza fehérneműjét a mosdótálban; inget mos rá, hogy megtakarítsa a mosás filléres költségeit. Senki nem nyitott rájuk, megfélelkeztek a világról, magányuk búvkörében, melyet testvérien vidámmá varázsolt fiatalságuk.

- Emlékszik még, nővérke, amikor egy reggel végre felkeltem, és ismét járni tanultam? Talpra segített, támogatott, én meg tántorogva, ügyetlenül tipegtem, elfelejtettem, hogyan kell rakni a lábamat... Mennyit nevettünk!

- Igen, már túl volt a veszélyen; nagyon örültem.

- Vagy amikor cseresznyét hozott... Elöttem van a kép: én a párnák közt üldögélek, maga az ágyamon; kettőnk közt, nagy darab fehér papíron, a cseresznye. Azt mondtam, hozzá sem nyúllok, ha nem eszik velem... Akkor aztán felváltva szemelgettük, míg el nem fogyott; finom volt.

- Igen, finom volt... Meg a ribizliszörp: csak akkor ivott, ha én is ittam.

Fel-felkacagtak; oly jó volt ez az emlékezés. De Vêtné gyötrelmes lihegése visszazökkentette őket a valóságba. Az orvos az ágy fölé hajolt; rápillantott a mozdulatlanul heverő betegre. A terem nagy, vibráló csendjét csupán egy csengő női hang törte meg: Désagneaux-né számolta a fehérneműt.

A férfi hangját elfojtotta az izgalom; halkabban folytatta:

- Ha száz évig élek is, nővérke, ha minden gyönyört, minden szerelmet megismerek, akkor sem szerethetek úgy más nőt, ahogy magát szerettem!

Hyacinthe nővér erre már lehajtotta a fejét, bár nem jött zavarba; tovább öltögetett. Liliomfehér arca alig észrevehetően kipirosodott.

- Én is nagyon szeretem, Ferrand úr... De vigyázzon, mert elbizakodom. Úgy ápoltam magát is, mint a többi beteget. Tudja, ez a feladatom. S mindabban, ami történt csak egynek örültem: hogy a Jóisten visszaadta az egészségét.

Ismét megzavarták beszélgetésüket. Grivotte és Élise Rouquet előbb jött meg a Barlangból, mint a többiek. Grivotte tüstént matracára kuporodott Vêtné ágya lábánál, a földön; egy karaj kenyeret húzott ki a zsebéből, s falni kezdte. Ferrand már tegnap felfigyelt a tüdőbajos lányra, aki furcsa izgalmi periódust élt át: farkasétvágya volt, egy percre nem tudott nyugton maradni. De ebben a pillanatban Élise Rouquet esetét még érdekesebbnek találta; most már egészen bizonyos, hogy javult az arcát roncsoló lupusz. A lány folytatta a seb öblögetését a csodás forrásnál; épp az orvosi irodából jött, ahol Bonamy doktor megint diadalmaskodott. Ferrand csodálkozva lépett közelebb; megvizsgálta a sebet, mely máris halványabb volt, szárazabb; korántsem gyógyult még, de már a lappangó gyulladás kezdetét mutatta. S a fiatal orvos oly érdekesnek ítélte az esetet, hogy elhatározta, feljegyzéseket készít egyik volt professzorának, aki épp most kutatta bizonyos bőrbetegségek idegi és táplálkozási zavarokra visszavezethető eredetét.

- Hangyamászást nem érez? - kérdezte a lánytól.

- Nem érzek, uram. Csak mosakszom a forrásnál, és tiszta szívemből imádkozom a rózsafüzért; semmi mást nem teszek.

Grivotte-ot tüzelte a hiúság és a féltékenység, tegnap óta őt ünnepelte a tömeg. Odahívta az orvost.

- Én pedig, doktor úr, meggyógyultam; de tiszta, szintiszta makkegészséges vagyok!

Az orvos barátságos, de elhárító mozdulatot tett; nem volt hajlandó megvizsgálni.

- Tudom, fiam. Nincs már semmi baja.

De Hyacinthe nővér már szólította is. Letette a tűt, cérnát; meglátta, hogy Vêtnét iszonyatos hányinger feszíti. Sietett, de későn ért oda a mosdótállal: addigra egész tócsa koromfekete ekszkrementumot öklendezett ki; ezúttal lilás vérfoszlányok is voltak benne. Megindult a vérzés, amitől Ferrand félt, megkezdődött a vég.

- Szóljon a főnővérnek - mondta félhangon az orvos, és az ágy közelében helyezkedett el.

Hyacinthe nővér Jonquièrre-néért szaladt. Az már megszámlolta a fehérneműt; most épp nagy beszélgetésbe merült a lányával, Raymonde-dal, aki félrevonta, míg Désagneaux-né kezét mosott.

Raymonde egy pillanatra elszökött az ebédlőből, ahol épp szolgálatos volt. Ez a munka teljesen felőrölte: felkavarodott a gyomra a hosszú, keskeny teremben, ahol az étel és a nyomor bűze áramlott a két sor zsíros asztal között. S most feliramodott a lépcsőn, kihasználta

félóras szabad idejét, amíg a betegek visszatérnek. Lihegve, pirosan, mint a rózsza, csillogó szemmel ugrott az anyja nyakába:

- Jaj, mama, de boldog vagyok!... Rendben van a dolog!

Jonquière-né azt sem tudta, hol áll a feje, annyira lefoglalták a kórterem ügyes-bajos dolgai; hirtelenében meg sem értette Raymonde-ot.

- Miféle dolog, kicsikém?

Raymonde halkabbra fogta a hangját s egy kissé elpirult:

- A házasságom, mama.

Most már az anyja is örült. Az érett, szép és még vonzó nő telt arcára kiült a teljes megelégedés. Gondolatában egy szempillantás alatt megjelent Vaneau utcai kis lakásuk, ahol férje halála után oly szűkösen nevelgette a lányát a néhány ezer franknyi évjáradékból. Lánya házasságával újra kezdik az életet, ismét megnyílik előttük minden szalon, visszaszerzik hajdani tekintélyes helyzetüket.

- Jaj, kislányom, de boldog vagyok!

De hirtelen valami rossz érzés zavarta meg. Isten a tudója, hogy három éve csak az irgalmasság vezeti Lourdes-ba, csak a mély öröm, hogy ápolhatja kedves betegeit. Ha még jobban a lelkébe néz, talán rájött volna, hogy önfeláldozásában még valami vezeti: kielégítheti erélyes természetét - hisz oly szívesen irányított másokat. S igazán csak végső soron vezette a remény, hogy férjet találjon a lányának a Barlang körül nyüzsgő társaságbeli fiatal emberek közt. Ez csak mint egyszerű lehetőség fordult meg a fejében; nem is beszélt róla.

Most azonban örömeiben mégis kiszaladt a száján a vallomás:

- Nem is csodálom, kislányom, hogy sikerült; ma reggel imádkoztam érte a Szűzanyához.

Azután már biztosat akart tudni; részleteket követelt. Raymonde eddig még egy szóval sem említette, milyen hosszú sétát tett Lourdes-ban Gérard-ral, kart karba öltve, úgy gondolta, csak akkor szól minderről, ha már bizonyos a győzelemben, ha végleg meghódította férjjelöltjét. Megtörtént, ezért kiáltotta most boldogan világá; épp ma reggel találkozott ismét a fiatalemberrel a Barlangnál, s az hivatalosan is elkötelezte magát. Még mielőtt elutaznának Lourdes-ból, Berthaud mindenképp megkéri a kezét unokaöccse nevében.

- No jó - szólalt meg aztán Jonquière-né; már leküzdötte aggályait; mosolygott, s madarat lehetett volna vele fogatni jókedvében. - Remélem, boldog leszel, hisz okos lány vagy, s nélkülem is megállod a helyed... Csókolj meg!

Most ért oda Hyacinthe nővér, s közölte, hogy Vêtnének csak pár perce van. Raymonde már futott is visszafelé. Désagneux-né épp a kezét törölte, és a kisegítő hölgyeken mérgelődött; mind épp ma reggel tűnik el, amikor a legnagyobb szükség volna rájuk.

- Itt van például ez a Volmarné... Szeretném tudni, merre kószál! Egy óráig se láttam, mióta itt vagyunk.

- Hagyja csak Volmarnét, szívem! - felelte Jonquière-né elég türelmetlenül. - Mondtam már, hogy beteg.

Mindketten rohantak Vêtnéhez. Ferrand az ágy mellett állva várakozott; s amikor Hyacinthe nővér megkérdezte, van-e még remény, csak a fejével intett, hogy nincs. A haldokló asszony mintha megkönnyebbült volna az első hányástól; csukott szemmel, bágyadtan hevert az ágyon. Azonban másodszor is erőt vett rajta az iszonyatos öklendezés; megint lilás vérrel kevert

fekete váladékot hányt. Aztán egy pillanatra ismét megnyugodott, kinyitotta a szemét, s észrevette a földre tett matracon Grivotte-ot, aki falánkan tömte magába a kenyeret. S érezve, hogy percei meg vannak számlálva, megkérdezte:

- Ő meggyógyult, ugye?

Grivotte meghallotta s felvillanyozódott:

- Meg, asszonyom, meg! Egészséges vagyok, mint a makk!

Egy pillanatra irtóztos elkeseredés jelent meg Vêtuné arcán, az életösztoné, mely az elmúlás ellen lázadozik, mikor mások tovább élhetnek. De máris beletörődött. Halkan, alig érthetően hallatszott a hangja:

- Maradjanak a fiatalok!

S tágra nyílt szemmel még egyszer végignézett a termen, mintha búcsúzni akarna a jelenlevőktől; elcsodálkozott, mily sokan vannak körülötte. Mosolyogni próbált, amikor tekintete összetalálkozott a kis Sophie Couteau mohón figyelő tekintetével: kedves kislány; ma reggel is odajött az ágyához, megcsókolta. Élise Rouquet-t semmi sem érdekelt; elővette a tükrét, s elmerülten szemlélte arcát; úgy találta, szemlátomást megszépült, mióta száradni kezd a seb. De a beteg szeme, úgy látszott, különösen szívesen időzik Marie alakján, aki oly kedves volt rajongó áhítatában. Hosszasan elnézte; újra meg újra visszatért hozzá, mintha a fény és az öröm anyala volna. Talán csakugyan azt is gondolta, hogy mennyei szent jelenést lát ragyogni a nap dicsfénykoszorújában.

Hirtelen újrakezdődött az öklendezés; most már csak vér jött tőle, romlott, borszínű vér. Oly erővel tört föl, hogy végigfröcskölte a lepedőt, bemocskolta az egész ágyat. Hiába hozta sápadozva, remegő térdrel Jonquière-né és Désagneaux-né egyik törülközőt a másik után. Ferrand, tehetetlensége tudatában, egész az ablakig hátrált, ahol az imént oly kedves emlékeket élesztgetett; Hyacinthe nővér is ide húzódott, ösztönösen, öntudatlanul, e boldog ablakmélyedésbe, mintha Ferrand-hoz szeretne bújni.

- Jaj, istenem! - hajtogatta. - Hát semmit nem tud segíteni?

- Semmit! Így fog elaludni, mint a lámpa, ha kiég.

Vêtuné kimerülten feküdt; vörös vércsík szivárgott a szájából; ajkát mozgatva, mereven nézte Jonquière-nét. Az ápolónő odahajolt, hogy megértse szaggatott mondatait.

- Mondja meg a férjemnek, asszonyom... A Mouffetard utcában van az üzletünk; pici bolt, nem messze a gobelin-üzemtől... Órás; nem kísérhetett el, a vevők miatt; nagyon fogja bántani, ha látja, hogy nem érkezem haza... Igen, én tisztogattam az ékszereket, én jártam a vevőkhöz...

Hangja elhalkult; zihálva nyögte ki a szavakat.

- Szóval, kérem, írja meg neki, asszonyom - mert én nem írtam -, írja meg, hogy vége... Mondja meg, hogy holttestem Lourdes-ban marad; nagyon költséges volna... És nőüljön meg; az üzlet miatt... Az unokahúgát, mondja, hogy az unokahúgát...

Már csak kuszán motyogott. Túlságosan gyöngye volt; el-elakadt a lélegzete. Sápadt, viasz-sárga arcában csak a szeme élt, tágra nyitott nagy szeme kétségbeesve kapaszkodott az életbe, mindabba, ami hamarosan a semmibe merül: a kis órásbolt a nyüzsgő utcason, egyhangú, jó házaselete mindig órákkal pepecselő, dolgos férje oldalán, vasárnapi legfőbb szórakozásuk, hogy kimennek az erdőkre, nézni a sárkányeregetést. Aztán már hiába fürkészett körbe nagy, kerek szeme: az iszonyú éj közeledett. Jonquière-né látta, hogy megint mozog az ajka; utoljára

még egyszer fölébe hajolt. Most már csak halk susogást hallott, mintha odaátrol, a messzi távolból dadogná egy hang kimondhatatlanul szomorúan.

- Nem gyógyított meg.

S csendesen, nagyon csendesen, Vêtné kiszenvedett.

A kis Sophie mintha csak erre várt volna, elégedetten felugrott az ágyról, s ment vissza a babájával a terem végébe játszani. Sem Grivotte nem vette észre a katasztrófát, sem Élise Rouquet; az egyik most nyelte a kenyérből az utolsó falatokat, a másik egyre csak tükrébe bámult. Marie-t azonban mintha felébresztette volna a halál fagyos lehelete, Jonquière-né és Désagneaux-né kétségbeesett sugdolózása; felriadt a várakozás bűvöletének mélyeiből, melyben egész mivoltával szótlánul, csukott szájjal imádkozott. S amikor megértette, mi történt, könnyeket csalt szemébe a testvéri szánalom, annak a sorstársnak szánalma, aki biztos a gyógyulásban.

- Ó, szegény asszony! Így halni meg idegenben, egyedül, épp amikor új élet nyílhatott volna előtte!

Hivatalával járó fásultsága ellenére Ferrand is nagyon érzékenyült: az ágyhoz lépett, hogy megállapítsa a halált; intésére Hyacinthe nővér a halott arcára húzta a lepedőt, hisz e percben semmiképp nem szállíhatták volna el a hullát. A betegek tömegestül tértek vissza a Barlangból, s az imént oly békés, napsugaras kórtermet elárasztotta a nyomor és a szenvedés szokott tülekedése, veséig ható köhögés, béna lábak csoszogása, a tengernyi emberi nyomorúság émelyítő bűze, szánalmas kirakóvására.

2

Ezen a hétfői napon a Barlangnál óriási volt a tolongás. Az országos zarándoklat utolsó napját töltötte Lourdes-ban, és Fourcade atya reggel felszólította a híveket, teljes hittel, teljes szeretettel könyörögiének az éghez, hogy minél több kegyben, minél több csodás gyógyulásban részesüljenek. Ezért már délután kettőre húszezer zarándok gyűlt össze, forró reménnyel, lázas izgalomban. Percről percre nőtt az embersokaság, úgy, hogy Suire báró rémülten sietett elő a Barlangból, Berthaud-t kereste:

- Kedves barátom, egészen bizonyos, hogy elsodor bennünket a tömeg... - ismételte. - Állítson kettős kordont, vonja össze az embereit.

A rend fenntartása kizárólag a Segítő Miasszonyunk Ápolói Egyesületének feladata volt; semmiféle őrseg vagy rendőrszemélyzet nem tartózkodott a helyszínen; ezért nyugtalankodott annyira az egyesület elnöke.

De Berthaud a nehéz pillanatokban mindig érvényesíteni tudta akaratát; hallgattak a szavára.

- Nincs ok aggodalomra; mindenért felelek... Nem mozdulok innét, míg el nem vonult a négyórás körmenet.

Közben már magához is intette Gérard-t.

- Szigorú utasítást kell adni az embereknek. Csak az mehet át, akinek engedélye van... S vond össze a kordont; jó erősen tartsák a kötelet!

Odébb, a sziklára boruló repkényfüggöny alól előparázlott a Barlang folytonos gyertya-ragyogása. Messziről egy kissé alacsonynak, szabálytalannak mutatkozott; hát ebből a szűk, igénytelen üregből tör elő a végtelenség fuvalma, hogy megsápassza az arcokat, meghajlítson

minden fejet? Mária szobra csupán fehér foltnak hatott; mintha mozgott volna az apró, sárga gyertyalángoktól vibráló levegőben. Aki látni akarta, fel kellett ágaskodnia, hogy felismerhesse a rács mögött az ezüstveretű oltárt, a védőhuzat nélkül díszelgő harmóniumot, a szétszórt csokrokat, a füstös falakon a tarka fogadalmi ajándékokat. Csodálatosan szép idő volt; soha még tisztábban nem tündökölt az ég a mérhetetlen, roppant tömeg fölött. Különösen enyhén lengedezett a szellő az éjszakai vihar után, mely elmosta a két előző nap füllesztő melegét.

Gérard csak a könyökével tudott utat törni, hogy továbbíthassa a parancsot. Helyenként máris be-benyomták a kordont.

- Még két embert ide! Álljatok négyesével, ha kell, s jól feszítsétek ki a kötelet!

Az összegyülekezett húszezer embert ösztönszerűen, ellenállhatatlanul vonzotta a Barlang, s ebben a vonzóerőben a misztikum szomszédja egyesült a leküzdhetetlen kíváncsisággal. Valamennyi tekintet ugyanarra fordult, minden száj, minden kéz, minden test a gyertyák halvány lobogása, a márvány Szűz fehér, imbolygó feltámasztása felé sodródott. A két-három méteres közökben felsorakozó hordágyvivők vastag kötéllel kerítették körül a rács előtt a betegeknek fenntartott tágas térséget, nehogy elárasssa az egyre szaporodó sokadalom. A hordágyvivők parancsot kaptak, hogy csak a zárándoklatban nyilvántartott betegeket bocsássák be, meg azokat, akiknek különleges belépési engedélyük van. Ilyenkor egyszerűen megemelték a kötelet, majd ismét leeresztették a kiváltságosak mögött, s ügyet sem vetettek semmiféle kérésre. Néha elég nyersegek voltak; nem tudták megállni, hogy ki ne élvezze egy napig tartó hatalmukat. Meg kell hagyni, csúnyán összevissza lökdösték őket, és alapos összefogásra, derekuk kemény erejére volt szükség, hogy kordonukat el ne sodorják.

A Barlang előterének padjain s a fenntartott helyen folytonosan gyülekeztek a betegek, a kézikocsik, a hordágyak; a tömeg, a hatalmas emberáradat pedig körülöttük hömpölygött. A Rózsafüzér teréről indult el a nép, és szétszóródott a Gave-parti sétányokon; az egész rakparton véges-végig embersokadalom feketélt, s oly sűrű volt, hogy eltorlaszolta a közlekedést. A mellvédeken végeláthatatlan sorokban üldögéltek, sőt ácsorogtak az asszonyok, rikító, vásári vidámsággal villogtatták színes, selyem napernyőiket. Legalább egy szabad útvonalat akartak biztosítani a rendezők a betegeknek, de ezt is állandóan előzönlötte, eltorlaszolta a nép, és számos hordágy meg kocsija ott rekedt, szinte zátonyra futva, míg csak ki nem szabadította valamelyik hordágyvivő. De a tömegben nem volt semmi indulat, engedékenyen, ártatlanul, szelíd nyáj módjára lehetett terelni, csak önkéntelen nyomása okozott gondot, amint vakon tódult a gyertyák fénye felé. Egyetlen baleset sem történt soha, bár egyre nőtt az izgalom, s lassanként felcsapott a hit fékezhetetlen delíriuma.

Suire báró ismét áttört a sokaságon.

- Berthaud! Berthaud! Lassítani kell a felvonulás ütemén!... Agyonnyomják a nőket s a gyerekeket.

Berthaud-ból kitört az ingerültség:

- A kutya-fáját, én sem lehetek egyszerre mindenütt!... Zárassa le egy időre a rácsot, ha kell!

A báró arról a felvonulásról beszélt, mely egész délután tart a Barlangon keresztül. A bal oldali ajtón mentek be s jobboldalt távoztak a hívek.

- Hogyhogy a rácsot?! - kiáltotta a báró. - Ez lehetetlen! Hisz akkor azon nyomják agyon egymást!

Gérard épp a rácsnál állt; ott feledkezett egy kis tereferére Raymonde-dal, aki egy csésze tejet tartott a kezében a kordonon belül; vitte egy paralitikus öregasszonynak. Berthaud parancsot

adott a fiatalembernek, küldjön két hordágyvivőt a rács kapujához, és ettől fogva csak tízesével engedjék be a zarándokokat. Amikor Gérard a parancs végrehajtása után visszatért, együtt találta Berthaud-t és Raymonde-ot: javában tréfáltak, nevetgéltek. A lány hamarosan távozott; a két unokatestvér elnézte, amint a béna öregasszonyt itatja.

- Nagyon kedves lány. Szóval elhatároztad, hogy feleségül veszed?

- Ma este megkérem a kezét az édesanyjától. Szeretném, ha elkísérnél.

- Örömmel... Emlékszel, mit mondtam? Nagyon okos elhatározás. Fél év sem kell, s a nagybácsi állásba tesz.

Elsodorta őket egymástól a forgatag. Berthaud a Barlanghoz ment; kíváncsi volt, rendben, tülekedés nélkül halad-e már a felvonulás. Órákon át szakadatlanul hullámozott így a sokaság: férfiak, nők, gyermekek, aki csak akart, aki a világ bármely sarkából most Lourdes-ba vetődött. A kavarodás érdekes módon összezagyválta a társadalmi osztályokat; rongyos koldusok mellett jómódú polgárok, parasztlányok mellett jól öltözött úrihölgyek, fedetlen fejű cselédek, mezítlábas kislányok s kikent-kifent úri leánykák, szalaggal a hajukban. Bárki beállhatott a sorba; mindenki hozzáférhetett a misztériumhoz, hívők, hitetlenek; akik csak kíváncsiságból jöttek, s akik szívéből túlcordult a szeretet. De csaknem valamennyiükre kiült a megilletődöttség, amint beszívták a langyos viaszszagot, a szikla alatt megszoruló, fülledt szentélyillatot, s amint maguk elé tekingettek, mert lábuk meg-megcsúszott az öntöttvas rácsosaton. Sokan annyira megfélemedtek magukról, hogy meg sem hajoltak, csupán nézelődtek, mint amikor a vallásilag közömbös ijedten tévelyeg egy ismeretlen szentélyben. A hívők azonban keresztet vetettek; némelyikük levelet dobott át a rácson, gyertyát, csokrot helyezett el, s megcsókolta a sziklát a Szűz lába alatt, vagy olvasót, érmecskét, apró kegytárgyat dörzsölt oda, hogy megszentelje. S haladt, haladt a felvonulás végeérhetetlenül, napokon, hónapokon, éveken át, mintha az egész világ átvonulna e sziklaüregen, sorra valamennyi emberi nyomorúság és szenvedés, hipnotikus, járványos körtáncot lejtve a boldogság reménye előtt.

Amikor Berthaud látta, hogy mindenütt minden rendben van, fel-alá kezdett sétálgatni, mintha ő is csak egyszerű néző volna, de közben azért szemmel tartotta az embereit. Most már csak az oltáriszentség körmenete nyugtalanította: ez úgy fellobbantja a szenvedélyeket, hogy mindig joggal tarthatnak balesettől. A mai utolsó nap különösen forrónak ígérkezett; Berthaud máris érezte, milyen rajongó hit csap ki a tömegből. A gyakorlat a végéhez közeledett, megtette hatását az utazás láza, a vég nélkül újra meg újra énekelt, örjítő szent énekek, a csökönyösen, lidércesen visszatérő, azonos vallásos gyakorlatok, a rengeteg szóbeszéd a csodákról, s mindenek mögött a Barlang isteni gyertyatüze, mely állandóan magához bilincseli a figyelmet. Sokan három napja nem aludtak, nyitott szemmel fantáziáltak, éber, mind kínzóbb álomban jártak fel s alá. Nem volt egy percnyi nyugovásuk; a folytonos imádságok felkorbácsolták lelküket. Örökösen ostromolták könyörgéseikkel a Szület, alig jött le egyik pap a szószékről, máris másik lépett a helyébe, világgá harsogták az egyetemes szenvedést, vezették a tömegek kétségbeesett könyörgését, miközben a betegek lenn sorakoztak a sápadt-fehér márványszobor előtt, mely imára kulcsolt kézzel az égre mosolygott.

A Barlang jobb felén a sziklához támaszkodó, fehér terméskő szószéket e percben egy toulouse-i pap foglalta el; Berthaud jól ismerte, s egy darabig szívesen hallgatta. Alacsony, köpcös férfi, úgy beszélt, mint akinek gombóc van a szájában, híres volt szónoki sikereiről. Különbö az itteni ékesszóláshoz nem kellett más, mint hogy a szónok győzze tudóval, szenvedélyesen harsogva bőgje a mondatokat, hogy a tömeg utána mondhassa; ordítózás volt, semmi egyéb, megtűzdelve miatyánkokkal, üdvözléyekkel.

A pap épp most fejezte be a rózsafüzért; igyekezett felágaskodni kurta lábain, s elkiáltotta a maga alkotta litánia első mondatát, taláломra, amint épp az ihlete súgta:

- Szeretünk, Szűz Mária!

S a tömeg utána morajlott, halkabban, kuszán, töredezetten:

- Szeretünk, Szűz Mária!

S így folytatódott végeérhetetlenül. Teli tüdőből harsogott a pap, s a tömeg fájdalmas dadogással ismételte:

- Egyetlen reményünk, Szűz Mária!

- Egyetlen reményünk, Szűz Mária!

- Adj tisztaságot a tiszták között, tiszta Szűz!

- Adj tisztaságot a tiszták között, tiszta Szűz!

- Nagy hatalmú Szűz, gyógyítsd meg betegeinket!

- Nagy hatalmú Szűz, gyógyítsd meg betegeinket!

Ha a képzelete akadozott, vagy azt akarta, hogy valamelyik kiáltása mélyebbre vésődjön a szívekbe, háromszor is elismételte ugyanazt; s a tömeg engedelmesen mondta utána háromszor, lázban vacogva az idegeket felőrlő, makacs lamentációtól.

Folytatódott a litánia, s Berthaud visszaindult a Barlang felé. Ha benn a felvonulás résztvevői a betegek felé fordultak, rendkívüli látvány tárult a szemük elé. A kordonon belül az egész hatalmas térséget ellepte az országos zarándoklattal érkezett ezer-ezerkétszáz beteg; s talán még sose volt szívbemarkolóbb zürzavar, mint ez itt, a verőfényes ég alatt, a gyönyörű napon. A három kórház termeiből ide özönlött minden iszonyat.

Leghátrább a padokon a fenn járókat zsúfolták össze, akiknek még volt erejük ülni. De köztük is sokan párnára vagy egymásra támaszkodtak; a gyengébb az erősebb karjába fogózott. Előttük, közvetlenül a Barlang bejáratában heverték a súlyosak; a kőlapokat ellepte százalmas sokadalmuk, ide áradtak a kínok mocsarának poshadt lápvizei. Kimondhatatlan kuszaságban torlódtak össze kékcsizmák, hordágyak, matracok. Némelyek koporsó- vagy ereszcsonaszerű tolócsizmákban feküdtek; vagy a tömeg fölé emelték fejüket, mások, a java, a kövön kapott helyet, mintha egyszerűen a földön heverne. Egyik-másik ruhástul dőlt végig a kockás huzatú matracokon. Másoknak párnákból, takarókból bukkant ki az arca, sápadt keze. Ritka volt itt a tiszta ágynemű. Csak néhány vakító fehér, hímzésekkel hivalgó párnahuzat villogott elő az általános, szutykos nyomorúságból; különben rongyok, gyűrött takarók, pecsétes fehérneműk mindenütt. S mindez egymás hegyén-hátán, ki hogy érkezett: férfiak, nők, gyerekek, papok, ruhások, ruhátlanok, a vakító napsütésben.

Minden betegség felvonult az iszonyatos menetben, mely naponta kétszer járta meg a döbbsent Lourdes-ot, a kórházakból jövet-menet. Ekcéma rága arcok, kiütéses homlokok, orrok; szájak, melyeket förtelmes ormánnyá torzított az elefantiázis. Aztán felfúvódott vízkórosak; reumások, kezük kifacsarodott, lábuk puffadt, mint egy ronggyal megtömött zsák; egy vízfejű, akinek irdatlan, túl nehéz koponyája hátrabillent. Aztán láztól reszkető, vérhastól elcsigázott, csont-bőr tüdővészese, arcuk sápadt, mint a halál. Aztán sorvadásos torzalakok, csípőficammal, kifordult karral, ferde nyakkal: tragikus paprikajancsi mozdulatokba merevítve megtört, csökött tagjaikat. Aztán elszomorító, angolkóros leányok, bőrük, mint a viasz, cingár nyakukat a hideg veríték kimarta; megsárgult, bárgyú asszonyok, akik megzavarodtak a rákosokat gyöttrő fájdalomtól; mások sápadozva heverték, féltek moccanni is, nehogy valami hozzáérjen

daganatukhoz: nyomasztó rettegés volt az életük. A padokon hobbant, süket nők szorongtak; s bár egy hangot sem hallottak, ők is fűjták az éneket; vakok emelték a fejüket órákon át a Szűz szobra felé, bár nem láthatták. S volt köztük örült is, szegény habókos agyú; orrát szétmarta valami fekély, szája fekete lyuk, hajmeresztő vigyorra torzul, s volt epileptikus, még halálsápadtan, habzó szájjal iménti rohamától.

De mit sem számított már szenvedés, betegség; egy a fontos: itt ülnek vagy fekszenek mindannyian, szemük a Barlangra tapad. Szegény fonnyadt, hamuszürke arcuk átváltozik, lángra gyújtja a remény. Béna kezek összekulcsolódnak, ólmos szemhéjak felnyílnak, megfakult hangok felzengenek a pap szavára. Először nem hallatszik több, mint bizonytalan rebegés, valami neki-nekiberzenkedő szellőcske susogása a tömeg fölött. De aztán feltör, messze száll a kiáltás, a tér egyik sarkától a másikig hatalmába keríti az egész sokaságot.

- Szeplőtelenül fogantatott Szűz, könyörögj érettünk! - mennydörögte a pap.

S a betegek s a zarándokok elismételték, mind hangosabban és hangosabban:

- Szeplőtelenül fogantatott Szűz, könyörögj érettünk!

S gyorsult az ütem, szaporábban pergett a szó:

- Tisztaságos Anya, Szeplőtelen Szűzanya, eléd borulnak gyermekeid!

- Tisztaságos Anya, Szeplőtelen Szűzanya, eléd borulnak gyermekeid!

- Angyalok királynéja, egyetlen szavadra meggyógyulnak betegeink!

- Angyalok királynéja, egyetlen szavadra meggyógyulnak betegeink!

Sabathier a szószék mellett, a második sorban foglalt helyet. Korán kihozatta magát, s mint régi törzsvendég, jól kiválasztotta, hova kerüljön. Meg aztán, úgy lehet, életfontosságú, hogy közel legyen a Szűzanyához, mintha az megfedkezne gyermekeiről, ha nincsenek a szeme előtt. Hét éve, amióta idejárt, már csak ez az egy reménye maradt: talán mégiscsak észreveszi egy nap a Szűz, megesik rajta a szíve, s meggyógyítja, ha nem is mint kiválasztottat, legalább mint rangidőst. Tehát türelem; s hitének semmiképp nem szabad megrendülnie. De mintha kissé már belefáradt volna a szegény, fásult ember, hogy gyógyulása mindig későbbre tolódik: a figyelme el-elkalandozott. Külön engedély alapján magával vihetné a feleségét; az asszony mellette ült egy tábori széken, s a férfi szívesen beszélgetett vele megfigyeléseiről.

- Drágám, igazíts meg egy kicsit... Lecsúsztam, nagyon rossz a helyem. - Durva gyapjú-pantalló és kabát volt rajta; matracon üldögélt, hátát egy felfordított széknek döntötte.

- Jobb így? - kérdezte Sabathier-né.

- Sokkal jobb...

Aztán Isidore testvérré terelődött a figyelme; a misszionáriust mégiscsak kihozták, a szomszédos matracon feküdt, állig betakarva, csak összekulcsolt két kezét nyugtatta a takarón.

- Szegény ember!... Nagy meggondolatlanság volt idehozni, de a Szűzanya, ha akarja, oly hatalmas!

Olvasója után nyúlt, de még mindig nem imádkozott, mert megpillantotta Maze-nét; épp akkor osont be a bezárt területre, törékeny, szerény alakja könnyen átcúsúszhatott a kötél alatt; bizonyosan észre sem vették. Leült az egyik pad sarkára; elfért egy kislánynak való helyen; mozdulatlanul, illedelmesen várakozott. Hosszúkás arcából, fáradt vonásaiból, harminckét évének hervadt, idő előtt megkopott szőkeségéből mérhetetlen szomorúság áradt, végtelen elhagyatottság.

- Szóval ez a hölgy - fordult a feleségéhez Sabathier úr, s észrevétlen mozdulatot tett az állával - a férje megtéréséért imádkozik... Vele találkozta ma reggel az egyik boltban?

- Vele - mondta Sabathier-né. - Meg egy másik asszony is emlegette, aki ismeri... A férje kereskedelmi utazó. Néha fél évig se néz rá, nőkkel él. Pedig jó kedélyű, kedves fiú; nem sajnálja az asszonytól a pénzt. De hát a felesége imádja, nem tud belenyugodni, hogy a férfi elhanyagolja, s azért könyörög a Szűzanyához, vezesse vissza hozzá... Maze állítólag épp Luchonban van két nővel, két nővér, a nevüket nem tudom...

Sabathier úr egy mozdulattal félbeszakította a feleségét. Megint a Barlangot nézte; felébredt benne a volt tanár műveltsége; valaha szenvedélyesen érdekelték a művészeti problémák.

- Látod, elcsúfították a Barlangot, mert túl szépet akartak. Bizonyosan tudom, hogy sokkal szebb volt hajdani természetes vadságában. Most már teljesen jellegtelen... S micsoda förtelmes pajtát ragasztottak hozzá ott bal felől!

De hirtelen megbánta, hogy megint elkalandozott. Vajon nem épp ezalatt választja ki a Szűz valamelyik szomszédját, aki buzgóbb, s illendőbben viselkedik? Elfogta a nyugtalanság, visszasüllyedt a szerény, türelmes várakozásba; szemében kialudt a tűz, gondolatai elszálltak; hátha megkönyörül rajta az ég.

Már másik pap hangja zengett a szószékből, s most ez örölte, morzsolta benne hajdani tudatosságát, tanultságát. Az új szónok kapucinus volt, torokhangjától tolakodó mondataitól meg-megborzongott a tömeg.

- Légy áldott, szüzek Szent Szüze!

- Légy áldott, szüzek Szent Szüze!

- Ne fordítsd el orcádat gyermekeidtől, szüzek Szent Szüze!

- Ne fordítsd el orcádat gyermekeidtől, szüzek Szent Szüze!

- Lehelj sebeinkre, szárítsd fel sebeinket, szüzek Szent Szüze!

- Lehelj sebeinkre, szárítsd fel sebeinket, szüzek Szent Szüze!

A Vignerón családnak is sikerült elhelyezkednie az egyre forgalmasabb középső fasorban, az első pad végén. Mindnyájan együtt voltak; a kis Gustave, lába között mankójával, a betegség terhe alatt görnyedezve; mellette anyja, pontosan, nyárspolgári módon bele-belekapcsolódva az imádkozásba; a másik oldalán Chaise-né, a nagynénje, kapkodott levegő után, nagyon zavarta a tolongás; Vignerón úr egy ideje csöndben figyelte az öregasszonyt.

- Mi a baj, szívem? Rosszul érzi magát?

Az asszony fulladozott.

- Nem tudom... Mintha összetörtek volna; sehogy sem kapok levegőt.

A férfinak azonnal eszébe villant, hogy a zarándoklat lázas izgalmai, tülekedése cseppet sem tesz jót a szívbetegeknek. Persze ő nem kívánja senki halálát, soha efféle nem kért a Szűz-anyától. Most nyilván csak azért vált valóra régi vágya, az előléptetés, amit főnöke hirtelen halálának köszönhetett, mert szegény embernek így volt megírva a sorsa az égben. Éppen így, ha Chaise-né halna meg előbb, és Gustave-ra hagyná a vagyont, az ő kötelessége az volna, hogy meghajoljon Isten akarata előtt, akinek rendeléséből az öregek általában előbb múlnak el, mint a fiatalok. Mégis, önkéntelenül úgy fellobbant benne a remény, hogy akarva, nem akarva gyors pillantást váltott feleségével, akinek fejét szintén megjárta ugyanez a gondolat.

- Gustave, húzódj odább! - kiáltott. - Hisz majd kiszorítod a nénikéd!

Raymonde épp mellettük haladt el; Vignerón úr hozzáfordult:

- Nem kaphatnék egy pohár vizet, kisasszony? Egy rokon hölgy van velünk, nagyon rosszul érzi magát.

Chaise-né azonban intett, hogy nem kell. Kezdett magához térni; ha nehezen is, újra lélegzethez jutott.

- Nem, semmi, semmi, köszönöm... Már jobban is vagyok... Jaj, azt hittem, most igazán megfulladok!

Még folyvást reszketett a rémülettől; szeme riadtan forgott fakó arcában. Ismét összekulcsolta a kezét, s könyörgött a Szűzanyához, gyógyítsa meg, kímélje az újabb rohamoktól; a Vignerón házaspár pedig folytatta a titkos esengést, amely Lourdes-ba hozta őket: boldog öregséget kértek, hisz eléggé megszolgálták húszesztendősi tisztességgel, becsülettel; biztos vagyonkát, melyet egy falusi virágos, kertes házacskában élnének fel. A kis Gustave fürge szeme mindent látott, fájdalomban csiszolt értelme mindent megfigyelt; nem imádkozott, csak mosolygott maga elé, tétova, rejtélyes mosolyával. Miért is imádkozna? Tudta, hogy meghal; őt nem gyógyítja meg a Szűz Mária.

Vignerón úr azonban nem maradhatott veszteg, máris szomszédai kötötték le a figyelmét. Épp a későn érkező Dieulafayné helyezették el a túlsúfolt középső fasorban; elkápráztatta a fényűző, fehér selyemmel kipárnázott koporsó-ágy, melyben a fiatal nő feküdt, valenciennes-i csipkeszegélyű, rózsaszín pongyolában. A férje redingote-ban, a húga csodálatosan egyszerű, elegáns fekete ruhában állt mellette; Judaine abbé a beteg mellett térdelt, épp most fejezte be buzgó imáját.

Amikor a pap felállt, Vignerón úr helyet szorított neki maga mellett a padon. Aztán nekibátorodott és megkérdezte:

- Javult már valamit a szegény fiatal hölgy, főtisztelendő úr?

Judaine abbé mérhetetlen szomorúsággal legyintett:

- Sajnos, semmit... Pedig annyira reméltem! Én bírtam rá a családot az utazásra. Két éve oly rendkívüli csodát tett velem a Szűzanya, amikor visszaadta szegény öreg szemem világát, hogy azt hittem, újra kitüntet kegyével... De nem akarom feladni a reményt. Még holnapig van idő.

Vignerón úr elnézte a fiatalasszonyt: tiszta metszésű, hosszúkás arcát, csodálatos szemét kikezdte a pusztulás, ólomszürke maszk lett belőle, halálfej, csipkék között.

- Igazán nagyon szomorú - suttogta maga elé.

- S ha látta volna azelőtt, tavaly nyáron! - folytatta a pap. - Salignyban van kastélyuk, az én plébániám körzetében; gyakran meghívtak ebédre... Mindig elszomorodom, ha Jousseurnét látom, azt a feketébe öltözött hölgyet mellette; nagyon hasonlít szegényhez, s a kedves beteg még nála is szebb volt, Párizs egyik legszebb asszonya. Nézze, az egyik csupa ragyogó, isteni báj, s a másik szerencsétlen, szánandó teremtés... Szívbe markoló, iszonyú figyelmeztetés!

Elnémult egy pillanatra. Alaptermészete a szent életre rendelte, nem ismert szenvedélyt, hitét nem kezdte ki túl eleven értelem, s most gyermekes ámulattal hódolt a szépségnek, a vagyonnak, a hatalomnak, bár egyiket sem kívánta soha. De egy kétely, egy aggály mégiscsak árnyat vetett szokásos derűjére; s ennek szerényen hangot is adott:

- Én jobb szerettem volna, ha nagyobb egyszerűséggel jönnek, nem ilyen fényűző felszereléssel, mert a Szűzanya az alázatot kedveli... Persze, megérttem, hogy a társadalmi helyzet

kötelez. Meg aztán a férje s a húga úgy rajong érte! Gondolja csak meg: az egyik otthagya miatta a bankját, a másik a szórakozásait, egyre azon reszketnek, hogy elveszíthetik; látja, ezen könnyeznek örökösen, ezért oly vigasztalanok. Nézzük hát el, ha legalább annyi örömet akarnak szerezni szegénynek, hogy halála pillanatáig szép legyen.

Vignerón úr helyeslően bólintott a fejével. Bizony, a Barlangban nem a leggazdagabbak a legszerencsésebbek! Szolgálók, parasztlányok, koldusasszonyok gyógyulnak egyre-másra, úrihölgyek meg betegen, nyomorultan fordulnak vissza; adomány, óriás gyertya, semmi nem segít. S akarva-akaratlan Chaise-nére pillantott, aki most, hogy magához tért, eltompultan, boldogan pihent.

De hirtelen susogó moraj futott át a tömegen, s ismét megszólalt Judaine abbé:

- Massias atya lép a szószékre. Igazi szent, hallgassa csak!

Mindenki ismerte a papot, s alig jelent meg, váratlan remény rázta fel a lelkeket; azt beszélték, szenvedélye, áhítata vonzza a csodákat. Szerelmesen zengő hangját, mondogatták, kedveli Szűz Mária.

Valamennyi arc felfelé tekintett, s még izzóbb lett a hangulat, amikor észrevették Fourcade atyát; ő is eljött; legkedvesebb, mindenek közt legjobban szeretett rendtársa vállára támaszkodva a szószék aljáig bicegett, s ott megállt, hogy ő is meghallgassa. Reggel óta szörnyen hasogatta lábát a köszvény; nagy lelkierejét mutatta, hogy ennek ellenére mosolyogva állt a szószék alatt. Boldogan figyelte a tömeg egyre fokozódó, rajongó áhítatát, csodákat sejtett, bámulatos gyógyulásokat Mária és Jézus nagyobb dicsőségére.

Massias atya felért a szószékre, de nem szólalt meg azonnal. Termetes alakja sápadtan, soványan magasodott fel; szeszínű szakállától mintha még jobban megnyúlt volna aszkéta-arca. Szeme parázslott; ékesen szóló, vastag ajkait megfeszítette a szenvedély.

- Ments meg bennünket, Uram, mert elveszünk!

S a tömeg, nekilendülve, percről percre égetőbb lázban ismételte:

- Ments meg bennünket, Uram, mert elveszünk!

A pap széttárta karját; gyújtó szava mintha izzó szívéből törne elő:

- Meggyógyulok, Uram, ha te akarsz!

- Meggyógyulok, Uram, ha te akarsz!

- Uram, nem vagyok méltó, hogy hajlékomba jöjj, hanem csak egy szóval mondd, s meggyógyulok!

- Uram, nem vagyok méltó, hogy hajlékomba jöjj, hanem csak egy szóval mondd, s meggyógyulok!

Isidore testvér néne, Marthe, halk beszélgetésbe kezdett Sabathier-nével, aki mellett végre helyet kapott. A kórházban ismerkedtek össze, s a kínok egységében a szolgáló bizalmasan elmondta a polgárasszonynak, mennyire aggasztja öccse állapota, mert látja már, hogy egy hajszálon függ az élete. Nem sok ideje van a Szűzanyának, ha meg akarja gyógyítani. Az is csoda, hogy élve jutott el ide, a Barlangba.

Szegény, egyszerű, béketűrő teremtés volt; nem sírt. De csordultig volt a szíve; gyéren ejtett szavai közt elakadt a lélegzete. Aztán elárasztották a múlt emlékei; s nagyokat hallgatva közbe-közbe, nehezen forgó nyelvvel kiöntötte keserűségét.

- Tizennégyen voltunk otthon, Vannes mellett, Saint-Jacut-ben... Isidore szép szál legény volt, de mindig beteges; ezért otthon maradt, a plébános úrhoz járt, aki végül is beajánlotta a Keresztény Iskolába... A többi bátyám megosztozott a vagyonon, én meg elszegődtem. Öt évvel ezelőtt Párizsba vitt egy nagysága... Jaj, milyen nehéz az élet! Mennyi a baj mindenütt!

- Nagyon is igaz, fiam - válaszolt Sabathier-né, s a férjére pillantott, aki ájtatosan ismételte, mondatról mondatra, Massias atya szavait.

- Aztán - folytatta Marthe - a múlt hónapban megtudtam, hogy Isidore hazajött a meleg országokból, ahol misszionárius volt, s komisz betegséget szedett föl... Én azonnal szaladtam hozzá, ő meg azt mondta, meghal, ha el nem jut Lourdes-ba, pedig nem jut el, mert nincs senki, aki vele menjen... Nekem meg volt huszonnégy frankom, amit összekuporgattam, ott-hagytam a nagyságám, s Isidore-ral együtt idejöttem... Azért szeretem ennyire, asszonyom, mert a többi testvérem ütött-vert, mikor kicsi voltam, ő meg mindig ribizlit hozott a plébániáról.

Megint viaszasüllyedt némaságába; arcát kiforgatta a bánat, de könny csak nem buggyant ki szomorú, éjszakázásban kivörösödött szeméből. Már csak összefüggéstelen szavakat motyogott:

- Nézzen rá, asszonyom... Meghasad a szívem... Jaj istenem, jaj, szegény arca, szegény álla, szegény feje...

Csakugyan siralmas látvány volt. Sabathier-né elfacsarodott szívvel nézte Isidore testvér agyagsárga arcát, melyen a halálküzdelem hideg verítéke gyöngyözött. Takarója alól most is csak összekulcsolt keze tűnt elő, meg gyér haja, majdnem tar koponyája; de ha viaszkezére rányomta is bélyegét a halál, ha gyötrelmes, hosszúkás arca meg sem rezdült, még élt a szeme, égett, kiolthatatlan szerelemmel, s tüze beragyogta egész arcát, a megfeszített Krisztust idéző vonásait. Még soha nem volt ennyire éles az ellentét a szűk homlok, az eltompult, állati parasztarc és az isteni fény közt, mely szegény, dúlt, kínokban megszentelt vonásairól sugárzott, az utolsó óra fenségében, a hit szenvedélyes máglyatüzében. A test szinte elenyészett, szinte lehelet sem volt már, csupán egy tekintet, fénysugár.

Amióta idehozták, Isidore testvér szeme el nem szakadt Szűz Mária szobrától. Minden egyéb megszűnt körülötte. Nem látta a roppant sokadalmat, meg sem hallotta a papok szenvedélyes kiáltozását s a morajló tömeg szakadatlan zsvaját. Már csupán a szeme kötötte a külvilághoz, határtalan rajongás égett a szemében, s ez a szem a Szűzre tapadt, hogy többé mást ne lásson. Halála pillanatáig csüggött rajta, azzal a végső akarattal, hogy beleolvadjon, benne enyészzen el. Ajkai egyszerre szétnyíltak, mennyei boldogságban ernyedtek el vonásai. Aztán már nem mozdult, csak szeme tapadt tágra meredten, csökönyösen a fehér szoborra.

Néhány másodperc múlt el így.

Marthe hideg borzongást érzett; mintha jeges szél borzolná a haját.

- Asszonyom, kérem, nézze csak!

Sabathier-né rosszat sejtett, de úgy tett, mintha nem érténé.

- Mi történt, fiam?

- Nézze, az öcsém!... Miért nem mozog? Kinyitotta a száját, s azóta nem mozdul.

Összeborzongtak mind a ketten; semmi kétség: a misszionárius már nem él. Nem zihált, nem sóhajtott, csendesen kiszenvedett, mintha szeme kapuján szállt volna el az élete, tágra nyílt, szerelmes, csupa szenvedély szemén. A Szűz képével aludt el, édes-szelíden, s őt nézte most is, holtan, kimondhatatlan gyönyörűséggel.

- Próbálja meg lefogni a szemét - suttogta Sabathier-né. - Abból megtudjuk.

Marthe felkelt; hogy ne vegyék észre, lehajolt és remegő kézzel le akarta zárni Isidore szemét. De a két szem konokul újra meg újra kinyílt; nézte tovább a Szűzanyát. Isidore halott volt, s nénje mit sem tehetett: szeme nyitva maradt, most már soha nem szűnő rajongással, önkívületben.

- Vége, igazán vége, asszonyom - hebegte a szegény lány.

Duzzadt szemhéja alól két könnycsepp fakadt, s végiggördült az arcán; Sabathier-né megszorította a kezét, hogy hallgasson. Itt is, ott is suttogni kezdtek körülöttük; egyesek már nyugtalankodtak. De mit tehettek volna? A roppant tülekedésben, az imádságba merült népen át lehetetlenség a testet elszállítani; ez katasztrofális következményekkel járhatna. Legjobb, ha otthagyják, s megvárják az alkalmas pillanatot. Senki nem ütközhetett meg rajta; semmi nem mutatta, hogy meghalt, olyan volt, mint tíz perccel ezelőtt; bárki azt hihette, lángtekintete még mindig él, s forrón könyörögi a Szent Szűz isteni könyörületét.

Csak a közvetlen szomszédságban tudták néhányan, mi történt. Sabathier úr ijedt, kérdő mozdulattal odaintett feleségének, s amikor hosszú, néma bólintásából mindent megértett, lázongás nélkül folytatta imáját, jóllehet belesápadt a gondolatba, hogy ím, életet könyörögtek a misztikus nagy erőtől, s az a halált küldte el. Vigneronek alig bírtak kíváncsiságukkal; összesúgtak, mint otthon, Párizsban, ha hivatalából hazatérve, Vigneronek nagy néha valami utcai balesetről számolt be, s az apróság kommentálása betöltötte egész estéjüket. Jousseurné odafordult, néhány rövid szót sugott Dieulafay úr fülébe, aztán mindketten megtörten szemlélték tovább kedves betegüket; Judaine abbé pedig, akit Vigneronek figyelmeztetett, letérdepelt, s halkán, megrendülten halotti imába fogott. Talán szent volt ez a misszionárius; hazacipelte halálos nyavalyáját sajgó oldalában, hogy itt haljon meg, a mosolygó Szűzanya előtt. És Maze-né megkívánta a halált; elhatározta, könyörögni fog az éghez, hogyha már nem irgalmaz s nem adja vissza a férjét, legalább ily szépen, csendesen pusztuljon el.

Megint felharsant Massias atya hangja, rémítő kétségbeeséssel, mint szívettépő zokogás:

- Jézus, Dávid fia, segíts meg, elveszek!

S a tömeg vele zokogta:

- Jézus, Dávid fia, segíts meg, elveszek!

Most már makacsul, mindegyre hangosabban követték egymást a sírárok a világot gyötrő nyomorú szenvedésről:

- Jézus, Dávid fia, könyörülj beteg gyermekeiden!

- Jézus, Dávid fia, könyörülj beteg gyermekeiden!

- Jézus, Dávid fia, jöjj, gyógyítsd meg őket, hogy éljenek!

- Jézus, Dávid fia, jöjj, gyógyítsd meg őket, hogy éljenek!

Teljes volt az önkívület. A szószék alatt Fourcade atyára is átcsapott a szívekből kitörő rendkívüli szenvedély: magasba emelte a karját, nekieresztette mennydörgő hangját, hogy erőszakot tegyen az égen. S egyre fokozódott a rajongó indulat, szította a vágy forgószele; orkánja gyűrűzve tiporta a tömeget, s fiatal dámákhoz is eljutott, akik pusztá kíváncsiságból

jöttek el a Gave-partra, s most sápadtan üldögéltek a mellvédeken, napernyőik alatt. A siralom völgyéből tört fel a nyomorult embersokaság jajszava, és a jajveszékelésre hideg borzadály futott végig a meggörnyedt hátakon; haláltusában vergődött az egész roppant gyülekezet, vívott a halállal, az örök életet akarta az Istentől kicsikarni. Azt! Azt! Az életet! Mind a sok nyomorult, a sok élőhalott ezért tódult ide a messzeségből, ezernyi akadályon át; csak az kellett nekik, csak azt követelték tombolva, hogy még, hogy örökké éljenek. Ó, Uram, győtrődünk, nyomorultak vagyunk, de gyógyíts meg, add vissza az életet, hogy végigszenvedjük mind a régi szenvedést. Boldogtalanok vagyunk, de jó, hogy vagyunk. Nem az eget akarjuk tőled, hanem a földet, hogy minél tovább maradhassunk itt, vagy akár örökké, ha megengedné kegyes hatalmad. Sőt, ha nem testünk gyógyulásáért, hanem valami erkölcsi jóért esedezünk, akkor is a boldogságot kergetjük, annak szomja éget olthatatlanul. Ó, add, Uram, hogy boldogok legyünk és egészségesek, ó, add, add, hogy éljünk!

A megveszekedett, őrzöngő üvöltés az életért, Massias atya üvöltése behatolt a tömegbe, és ezernyi mellkasból visszhangzott, könnyek között:

- Urunk, Dávid fia, gyógyítsd meg betegeinket!

- Urunk, Dávid fia, gyógyítsd meg betegeinket!

Kétszer volt szükség Berthaud azonnali közbelépésére, hogy a tömeg öntudatlan hullámozása át ne szakítsa a kordont. Suire báró fölött összecsapott az ár; kétségbeesetten hadonászva integetett segítségért, mert a Barlangot megrohanták, nekivadultan rohanó birkanyáj-hömpölygéssé vált a felvonulás. Hiába szaladt el megint Raymonde mellől Gérard, hiába állta el személyesen a Barlang bejáratát, hogy érvényt szerezzen a parancsnak: csak tízesével. Elsodorták, félresöpörték. Kavargó hegyi patak módjára tört be a lázas, rajongó emberáradat, kuszán hömpölygött a gyertyafényben; levelet, csokrot dobáltak be a Szűzhöz, csókdosták a sziklát, melyet milliónyi égő ajak csiszolt simára. Tombolt a hit, elemi erővel, fékezhetetlenül.

És Gérard, ahogy ott állt a rácsnak szorítva, felfigyelt: két parasztasszonyt vonszolt magával a tömeg; a két asszony hűledezve nézte a térségen fekvő betegeket. Az egyiknek feltűnt Isidore testvér falfehér arca s roppant, tágra nyílt szeme, amint a Szűz szobrára mered. Az asszony keresztet vetett, s jámbor ámulattal odasúgta szomszédasszonyának:

- Nézd csak, azt az embert, milyen tiszta szívvel imádkozik, s hogy nézi a lourdes-i Boldogasszonyt!

A másik parasztasszony így felelt:

- Olyan szép, hogy biztosan meg fogja gyógyítani!

A halott pap a megsemmisülés feneketlen mélységeiben is folytatta szerelmes, hívő esedezését; végtelenbe néző, merev tekintete mindenkit szíven talált, nagy épülésére a sokadalomnak, mely csak vonult, vonult végeszakadatlan.

3

A jó Judaine abbé tiszte volt, hogy az oltáriszentséget vigye a négyórás körmenetben. Mióta a Szűzanya meggyógyította szembajából - s a csodát a katolikus lapok még egyre harsonázták -, ő volt Lourdes egyik büszkesége; mindig előtérbe állították, nagy tisztelettel vették körül.

Fél négykor felállt az abbé, hogy elhagyja a Barlangot. De egészen megdöbbenetette a tömeg rendkívüli zsúfoltsága; félt, hogy elkésik, ha nem szabadul ki idejében. Szerencsés módon azonban segítséget kapott.

- Főtisztelendő úr - magyarázta neki Berthaud -, ne is vágjon neki a Rózsafüzér terének; sosem érne oda. Legjobb, ha a szerpentinre tér... Tudja, mit? Jöjjön velem, én majd előre-megyek.

Nekivágott a sűrű embertömegnek; nem kímélte a könyökét, s utat nyitott a papnak, aki áradozva mondott köszönetet.

- Igazán kedves... Én vagyok a hibás. Egészen elfelejtettem... Jaj, istenem, de hogy fogunk mi itt átvergődni a körmenettel?

A körmenet aggasztotta Berthaud-t is. Szürke köznapokon is az eszeveszett rajongás féktelen kitörései kísérték, s különleges rendszabályokat kellett alkalmazni. De mi lesz itt ma, ebben a harmincezres, tülekedő tömegben, melyben a vallás szenvedélye máris fellobbanásra kész, melyet máris felkorbácsolt a lázas hit? Berthaud józanul átgondolt mindent, s megragadta az alkalmat, hogy ésszerű tanácsokat adjon a papnak.

- Nagyon kérem, főtisztelendő úr, magyarázza meg a körmenetben részt vevő egyházi személyeknek, ne hagyjanak rést soraik között, ne siessenek, szorosan egymáshoz tömörülve haladjanak... Legyenek nagyon óvatosak a zászlókkal, nehogy a zászlórudak ledőljenek... Ami főtisztelendőségedet illeti, külön is kérem, erős férfiakra bízza a baldachint, és jól szorítsa rá a fátylat a szentségmutatóra; ne sajnálja teljes erővel, két marokkal tartani.

A pap egyre köszöngette, bár kissé megszeppenve figyelt a sok jó tanácsra.

- Igen, igen, nagyon lekötelez... El sem mondhatom, uram, milyen hálás vagyok, hogy segített átvergődni ezen a tolongáson.

S miután végre kiszabadult, sietett a Bazilika felé a dombot átszelő keskeny szerpentinén; kísérője pedig ismét belevetette magát a sokaság hullámaiba, s indult vissza őrhelyére.

Pierre a kis tolókcson vitte Marie-t, s a másik oldalon, a Rózsafüzér tere felől épp e pillanatban ütközött bele az áttörhetetlen emberfalba. Három órákor felkeltette a szállodai szobalány, s ő elment a kórházba Marie-ért. Sietségre nem volt ok, kényelmesen, időben a Barlangba érhetek a körmenet előtt. De a roppant tömeg, a szilárd fal egyre jobban nyugtalanította: nem tudott hol nekivágni. Soha nem törhet át a tolókcsonnal, ha nincs az emberekben egy kis jóakarat.

- Egy kis helyet, hölgyeim, könyörgök, egy kis helyet!... Egy szegény beteg lánnyal vagyok!

A hölgyek nem mozdultak; hipnotikus révületben meredtek a távolban izzó Barlangra, ágaskodtak, nem akartak elveszteni semmit a látványosságból. A litánia különben is oly siketítő volt e pillanatban, hogy senki sem hallhatta meg a fiatal pap esedezését.

- Kérem, uram, lépjen kissé odább... Adjon helyet egy szegény betegnek; kérem, legyen szíves!

De akárcsak a nők, a férfiak sem voltak hajlandók mozdulni, mit sem tudtak a világról, vak, süket rajongásba merültek.

Marie csak derűsen mosolygott; nem is vette észre az akadályt; ő tudta, hogy odaér a gyógyulás helyére; ebben semmi erő nem gátolhatja meg. De még rosszabbra fordult a helyzet, amikor Pierre végre rést talált, és benn volt az eleven óceánban. Mindenfelől hullámok ostromolták a törekeny tolókcson, és néha már-már elsodorták. Lépésenként meg kellett állniuk; vártak, megint könyörgöttek. Pierre még soha nem érezte így, milyen nyomasztó lehet a tömeg. Ártalmatlansága, szelíd birkatürelme ellenére is nyugtalanítóan borzolta valami erő, áthatotta valami lenyűgöző, furcsa zihálás. És bármennyire szerette is Pierre az egyszerű, szerény

embereket, a sok csúf, közönséges, veritékes arc, a sok bűzös lehelet, a ruhák szegényszaga megkínozta, a hányingert hozta rá.

- Kérem, hölgyeim, kérem, uraim, beteggel vagyok!... Egy kis helyet, könyörgök, egy kis helyet!

A tolókocsi elveszetten imbolygott az emberár roppant tengerén; időnként neki-nekilódult; percekbe telt, míg néhány métert előre jutott. Egy pillanatra úgy látszott, nyomtalanul alámerül. De megint felküzdötte magát, s elérte a medencéket. Lassan mindenki meghatott részvétellel figyelte a beteg leányt, aki oly szép volt, bár megtörte a szenvedés. Az emberek meg-megfordultak, ha már nagyon makacsul tülekedett köztük a pap, de szégyelltek volna megsértődni, sőt elérzékenyültek, amikor megpillantották a lány szenvedő, sovány arcocskáját a tündökletes szőke, glóriás hajkoszorúban. A szájalom és a bámulat kifejezései kísérték őket. Jaj, szegény gyermek! Hát nem szörnyűség ebben a korban így megnyomorodni? Bár volna hozzá irgalmas a Szűz! Mások ámulva figyelték rajongásba merült lényét, ragyogó szemét, amely a remény túlvilági távlatait fürkészte. A mennyet látja, biztosan meggyógyul. S a kis tolókocsi a csodálat, a testvéri irgalmasság barázdáit szántotta a tömeg nagy nehezen szétnyíló hullámaiba.

Pierre-t közben már-már egészen leteperte a kétségbeesés; ereje fogytán volt, amikor hordágyvivők kimentették szorult helyzetéből; átvonulást igyekeztek biztosítani a körmenetnek; Berthaud parancsára kötélkordont vontak, kétméterenként állt egy-egy fiatalember. Ettől kezdve a fiatal pap elég könnyen boldogult a kocsival, s végre bejutott a fenntartott térségbe, s ott meg is álltak, balra a Barlang előtt. Moccanni sem lehetett; szinte percről percre jobban összetorlódtak az emberek. De leginkább az viselte meg a gyötrelmes átkelésben, az törte össze, hogy úgy érezte, ilyen óriási tömeg sosem gyülekezett még: mintha az óceán közepén hanyódott volna, melynek szüntelen hullámverése azóta is egyre ott zúg a fülében.

Marie még egy szót sem szólt, mióta a kórházból kijöttek. Pierre érezte, hogy a lány beszélni akar; fölébe hajolt.

- Hol van az apám? - kérdezte a lány. - Még nem jött vissza a kirándulásból?

Pierre kénytelen-kelletlen bevallotta, hogy Guersaint úr még nincs itthon; biztosan akarata ellenére késik. A lány csupán ennyit mondott, elmosolyodva:

- Milyen boldog lesz szegény apuska, ha meglátja, hogy meggyógyultam!

Pierre megilletődött csodálkozással nézett rá. Nem emlékezett rá, hogy valaha is ilyen bűvöletesnek látta volna, amióta a betegség lassan roncsolja a szervezetét. Csak a haján nem fogott a kór; az öltöztette aranyos köntösbe. Elcsigázott, kifinomult vonásain álmag tag kifejezés; szeme a szenvedés nyomasztó messzeségeibe merül, arca merev, mintha egy rögeszme mély álma ölelné; mintha arra várna, hogy felébressze a rég várt boldogság megrázkódtatása. Kilépett önmagából; de bármikor visszatér, amikor Isten akarja. S a bűbájos, fejletlen gyermek, aki huszonhárom évesen is megmaradt kislánynak, amilyen abban a pillanatban volt, amidőn balesete szétzúzta asszonyiságát, s visszavetette a nővé-serdülésben, most felkészülten várta az angyal látogatását, a csodás ujj érintését, mely felrázza kábulatából, és talpra állítja megint. Ismét erőt vett rajta reggeli rajongása; kezei összekulcsolódtak, egész mivolta elszakadt a földtől, mihelyt a Szűzanya szobrát megpillantotta. Isteni volt, amint imádkozott, s a Szűznek ajánlotta magát.

Pierre egy időre úgy érezte, elveszíti lába alól a talajt. Tudta, hogy megkezdődött a nagy dráma: most dől el egész papságának a sorsa; ha ebben a krízisben vissza nem nyeri a hitét, akkor soha többé. Nem volt a szívében semmi álnokság, semmi ellenkezés; forró vággyal

kívánta ő is, bár meggyógyulnának mind a ketten. Ó, bárcsak Marie gyógyulása meghozná a bizonyosságot, hogy közös hitben üdvözülhetnének mind a ketten! Ő is szívesen imádkozott volna oly buzgón, akárcsak Marie. De akaratlanul is elvonta a figyelmét a tömeg, a végtelen tömeg, amelyben oly nehéz feloldódni, elmerülni, az egész erdő egyetlen levelének lenni, együtt zizegni a rengeteg levéllel. Mindhiába: szüntelenül elemzett, mérlegelt. Tudta, hogy négy napja idomítják, négy napja bővölik: benne van a hosszú utazás láza, az idegen vidék izgalma, benne vannak a Barlang ragyogásában eltöltött napok, az álmatlan éjszakák, a felcsigázott, illúzióra éhes szenvedés. Aztán a lidérces imádkozás, éneklés; a megrázó, örökös litániák. Massias atyát is felváltotta egy másik pap: egy alacsony, sovány fekete abbé. Pierre hallotta, amint a Szűzhöz, Jézushoz kiáltozik, metsző, éles hangon, akár az ostopattogás; Massias atya és Fourcade atya pedig eközben a szószék alól vezette a tömeg harsogását, s a nagy jajkiáltás mind magasabbra csapott a ragyogó napsütésben. A túlfűtött hangulat egyre fokozódott; eljött az óra, amikor az ég erőszakos ostroma megtermi a csodákat.

Most hirtelen felállt egy béna asszony, s mankóját a levegőbe emelve megindult a barlang felé; úgy imbolygott-lengett ez a magasra tartott mankó a fejek fölött, mint valami győzelmi zászló; a hívők örömjongása kísérte. Lesték, várták a csodákat: meg is lesznek már biztosan, seregestül, világraszóló csoda valamennyi. Némelyik szem már látta is; némely hang lázasan adta tovább. Ott is meggyógyult egy asszony! Ott is! Egy süket nő hall már, egy néma beszél, egy tüdővésztes szinte a sírból tért vissza! Tüdővésztes? Természetesen; az ilyesmi itt mindennapos! Itt ismeretlen a meglepetés; azon sem csodálkozna senki, ha a levágott láb kinőne. Itt a csoda maga is természetes, szokványos, köznapi, hisz oly gyakori. A sok túlfűtött képzeletnek minden hihetetlen történet egészen egyszerű: logikus következménye annak, amit a Szűztől várnak. Ez lappangott minden szájról szájra adott históriában, ezt bizonyította a tények nyugalmas közlése, a teljes bizonyosság, amikor egy-egy beteg önkívületben felkiáltott, hogy meggyógyult. Az is! Az is! Csak néha csendült meg egy-egy hangban a csalódás: „Ő meggyógyult; boldog lehet!”

Pierre-t már az orvosi irodában is bántotta ez a hiszékenységek. Itt azonban minden képzeletet felülmúlt; a fiatal papot felbőszítette a sok badarság, mert csak ilyesmit beszéltek köröskörül, ártatlanul, gyermekesen mosolyogva, a legnagyobb lelki nyugalommal. Ezért is igyekezett feloldódni, semmit nem hallani. „Istenem, add, hogy értelmem megsemmisüljön, hogy ne akarjak semmit megérteni, hogy elfogadjam mindazt, ami lehetetlen, ami valószerűtlen.” Egy pillanatig mintha lehunyódott volna lelkében a vizsga szem; átengedte magát a könnyörgő, harsány imáknak: „Uram, gyógyítsd meg betegeinket!... Uram, gyógyítsd meg betegeinket!” Ezt hajtogatta szíve minden irgalmával, összetette a kezét, mereven nézte a Szűz szobrát, míg bele nem szédült, s el nem hitte, hogy a nőalak mozog. Mért ne válhatna gyermekké ő is, mint a többiek, ha már a tudatlanságban, a hazugságban van a boldogság? Majd csak átterjed rá is a ragály; majd csak homokszem lesz ő is a többi homokszem között, alázatos az alázatosak közt a nagy kazalban, s nem érdekli, milyen erő morzsolja fel. De épp amikor azt hitte, hogy megölte lelkében a gonoszt, s akaratával és értelmével megsemmisítette önmagát, alattomosan megint dolgozni kezdett koponyájában a soha meg nem szűnő, győzhetetlen eszmélkedés. S bármint erőlködött, kutató szelleme munkához látott, kételkedett, érdeklődött.

Miféle ismeretlen erőt bocsát ki hát ez a tömeg, mi ez az életfluidum, hogy erejével előidézi a néhány tagadhatatlan gyógyulást? Ezzel a jelenséggel még egyetlen tudós fiziológus sem foglalkozott. Tételezzük fel, hogy a tömeg egyetlen, egységes erkölcsi lény, mely tízszeres erővel alkalmazhatja önmagán az autoszugesztio hatalmát. Feltehető-e, hogy a szertelen rajongás bizonyos körülményei közt a tömeg magasrendű akarati tényezővé változik, mely engedelmességre szorítja az anyagot? Ez magyarázná, hogy a tömegen belül miért a leg-

őszintébb rajongás állapotában levő egyedekre esik a villámszerű gyógyulás. A sok lehelet egyetlen leheletben egyesül, és a hatóerő a vigasz, a remény s az élet ereje.

Az emberi irgalmasságnak ez a gondolata megrendítette Pierre-t. Egy pillanatra megint összpontosította lelkének erőit, s gyógyulásért könyörgött mindenkinek: nagyon megindult, mert eszébe jutott, hogy így valamennyire ő maga is részese lesz Marie gyógyulásának. De hirtelen, maga sem tudta, milyen gondolattársítással, egy kép merült fel emlékei közt: az orvosi konzultáció, melyet ő maga követelt Marie-nak a lourdes-i utazás előtt. Rendkívüli élességgel bontakozott ki a jelenet; látta a szoba kék virágmintás, szürke tapétáját, hallotta vitázni, dönten az orvosokat. Az a kettő, amelyik orvosi bizonyítványt adott, s a gerincvelő bénulását állapította meg, az elismert, megbecsült, feddhetetlen hírnevű szakemberek megfontolt lassúságával beszélt; annál élénkebben, melegebben érvelt - még most is fülében cseng a hangja - unokaöccse, Beauclair, a harmadik orvos; vakmerő, nagyeszű fiatalember; két kollégája hidegen kezelte, éreztették vele, hogy kontárnak tartják. És Pierre elámult, hogy mennyi minden felbukkan emlékezetében, amiről nem is tudott, és hogy néha hosszú elfeledettség után - különös jelenség - fél füllel hallott, meg sem értett, szinte akaratlanul elraktározódott szavak felélednek, előtűnnek, erőszakosan teret követelnek. Az volt az érzése, hogy a csoda közelkerülése - amint Beauclair előre megmondta - maga teremti meg a csoda létrejöttének feltételeit.

Pierre hiába igyekezett ezt az emléket elhessegetni, hiába imádkozott kettőzött buzgalommal. A képek csak megelevenedtek, a rég hallott szavak előtolakodtak, zengésük a fülébe harsonázott. Most az ebédlőt látta; ide zárkózott be Beauclairrel a két másik orvos távozása után. S Beauclair felvázolta a betegség történetét: a tizennégy éves leánygyermek lezuhan a lóról, a méh előreesik, oldalirányban megcsuszamlik, minden valószínűség szerint szalagszakadással, ettől fogva lép fel nyomásérzet a kismedencében és a deréktájon; ezt követi a lábak bénulásos elgyengülése, majd a rendellenességek lassú visszafejlődése, a méh természetes visszahúzódása a normális helyzetbe; a szalagok összeforradása, anélkül azonban, hogy a fájdalomérzetek megszűntek volna, mert az ideges, nagy gyermek agyába oly mélyen belévésődött a baleset, hogy nem tudta megemészteni, figyelme örökösen, szívósan a fájó területre összpontosult be sem fogadhatott új képzeteket; úgy, hogy a fájdalom a beteg neuraszténias állapota miatt a betegség gyógyulása után is megmaradt, mert a balesetet követő idegösszeomlást feltehetőleg eddig még alig ismert táplálkozási zavarok is súlyosbították.

Így Beauclair könnyűszerrel rámutathatott, miért téves és ellentmondó a Marie-t kezelő orvosok véleménye, akik az elengedhetetlen vizsgálattól mind eltekintenek, s ezért vaktában nyilatkoznak: egyesek daganatot gyanítanak, mások, a nagyobb rész, gerincvelő-sérülésre esküszik. Csak ő egymaga kutatta fel a beteg lány átörökléses, családi előzményeit, s így jutott arra a gondolatra, hogy egyszerű autoszugesztíóval áll szemben, ehhez ragaszkodik oly konokul Marie a fájdalom okozta első, heves megrázkódtatás hatása alatt. Nézetét meg is indokolta: a látótér beszűkült, a szem merev, az arc kifejezés elmélyült, szórakozott; s különösen jellemző, hogy a fájdalomérzet az eredeti helyről, a méhről a bal petefészekre tevődött át, itt okoz tűrhetetlen, nyomasztó fájdalmat, mely időnként iszonyú fulladásos tünetek közepette egész a torokig hatol. Csak egyvalami állíthatja talpra Marie-t: megfeszített, hirtelen akarat, hogy leküzdje bajának téveszméjét, hogy felkeljen, szabadon lélegezzon, ne szenvedjen tovább: akkor meggyógyul, s valósággal átalakítja egy nagy, lelkesítő élmény villámcsapása.

Pierre még egyszer, utoljára összeszedte minden erejét: ne lászon, ne halljon, mert akkor visszavonhatatlanul szétfoszlik benne a csoda. És bármily erővel, bármily buzgalommal kiabálta: „Jézus, Dávid fia, gyógyítsd meg betegeinket!” - egyre csak Beauclair lebegett a szeme

előtt: higgadtan, mosolyogva magyarázta, hogyan fog bekövetkezni a csoda, villámszerűen, a legszertelenebb érzelmi feszültség pillanatában, s ez lesz a döntő tényező, ez oldja fel véglegesen a görcsbe merevedett izmokat. Észbontó öröm mámorában fog felkelni a beteg lány, s ólomsúlyá leválik lábáról, mintha elolvadna, a föld mélyébe süllyedne. De különösen a méhre nehezedeő s a mellkasig, torokig felható, fojtogató nyomás fog csodálatos hirtelenséggel megszűnni, mintha vihar szele sodorná magával, azt is, az egész betegséget is. Nem így öklendezték ki a középkorban a megszállottak az ördögöt, miután sokáig gyötörte szűzi testüket? S Beauclair azzal fejezte be, hogy Marie végül is asszonnyá válik, az anyaság vére kibuggyan az utolsó, hozsannás pillanatban, amikor e régóta gyermeki test felébred gyötrelmes álmából, mely hosszú időn át kötötte gúzsba, tartotta satnyaságban, s hirtelen lepi meg a kicsattanó egészség, arca felragyog, szeme felvidul.

Pierre Marie-ra pillantott, s még jobban zavarba jött, oly szánalmas volt kocsiában a lány, amint az életet osztó lourdes-i Boldogasszonyhoz esengett szenvedélyesen, hogy szinte szárnyakat adott neki a rajongás. Bárcsak gyógyulna meg, akkor is, ha ő maga elkárhozik! De nem! Túl beteg ő, a tudomány is csak hazudik, akár a vallás; ezek az évek óta elszáradt lábak nem fognak járni soha többé, nem! Ez hihetetlen. S a vad kétely örvényeiben csak még hangosabban harsogta, vérző szívvel, az őrjöngő tömegben, végeszakadatlanul:

- Jézus, Dávid fia, gyógyítsd meg betegeinket!... Jézus, Dávid fia, gyógyítsd meg betegeinket!

E percben hullám futott végig a fejek tengerén. Moraj kelt, arcok fordultak hátra, sokan a nyakukat nyújtogatták. A négyórai körmenet jött, ma kissé megkésve, most bukkant elő keresztje a mellvéd egyik roppant boltíve alól. Olyan rivalgás fogadta, oly ösztönös heveséssel tódult felé a tömeg, hogy Berthaud széles mozdulatokkal parancsot adott a hordágyvivőknek, szorítsák hátra az embereket, húzzák jó feszesre a kötelet. A hordágyvivők egy percre meginogtak, majd sajgó tenyérrel, erősen nekifeszültek, s így sikerült kiszélesíteniük a fenntartott úttestet: lassan rátérhetett a körmenet.

Az élen egy sekrestyés haladt dölyfösen, kék-ezüst svájci egyenruhában, utána a körmenet keresztje, csillagfény-ragyogású, nagy kereszt. Azután a különféle zarándoklatok küldöttségei következtek, fémshálakkal, rikító bíborfonallal hímzett, festett alakokkal díszelgő zászlókkal, rajtuk városaik neve: Versailles, Reims, Orléans, Poitiers, Toulouse. Az egyik vakító fehér, csodálatosan gazdag zászlón vörös betűs felírás pompázott: „A Katolikus Munkáskörök Adománya”.

Ezután vonult a papság: két-háromszázan egyszerű reverendában, száz-százhuszan karingben s vagy ötvenen aranyfényű, napként szikrázó kazulában. Valamennyien égő gyertyát tartottak a kezükben, s teli tudóval énekelték: *Lauda Sion Salvatorem*⁷. Aztán királyi pompában megjelent a bíborszínű, aranyrojtos baldachin, négy pap emelte, szemlátomást markos férfiak. A baldachin alatt, két segédje kíséretében, Judaine abbé vitte az oltáriszentséget, mind a tíz ujjával szorította, megfogadva Berthaud tanácsát; kissé nyugtalanul tekingetett jobbra-balra a feltorló tömegre: arcán rajta ült a gond, vajon hogy ér célba ezzel a nehéz, pompázatos szentségmutatóval, mely máris szinte leszakítja a karját. Ha szemközt tűzött rá a nap, nap-tündökléssel ragyogott vissza. Ministránsgyerekek füstölőket lengettek; szemkápráztató volt a körmenet a fölötte lebegő, vakító köd gomolygásában. Mindezek mögött már csak a zarándokok zagyva áradata tolongott, tülekedő nyáj; hívők, és nekihevílt kíváncsiszkodók; hömpölygő hullámuk mindent félresodort.

⁷ Dicsérd, Sion, megváltódat. (latin)

Massias atya az imént a szószékre lépett, s ezúttal újabb vallásos gyakorlatot rendelt el. A hit, a remény és a szeretet kiáltásai után hirtelen teljes csendet parancsolt, hogy ki-ki hangtalanul, titokban beszélgesse Istennel, két-három percen át. Lenyűgöző, rendkívüli nagyság volt ebben a váratlan elnémulásban, a szótlán ima perceiben, amikor a roppant tömeg közepén megnyíltak a lelkek titkai.

Félelmetesen ünnepi volt a hangulat: hallatszott a vágnak, az élet iszonyú vágyának szárnyshogása.

Azután a betegekhez fordult Massias atya: most ők beszéljenek, könyörögjenek Istenhez: adja meg nekik mindenható hatalma, amiért esedeznek. Milyen szánalmas siránkozással szállt most a magasba száz meg száz hebegő, rekedt hang, könnytől fátyolosan!

- Uram Jézus, meggyógyulok, ha te akarsz!... Uram Jézus, meghalnék érted, úgy szeretlek, könyörülj gyermekeden!... Uram Jézus, add, hogy lássak, hogy halljak, hogy járjak!

Egy édes leányhang emelkedett a moraj fölé valahol messze, s könnyedén, fűgén szólt, mint a fuvola:

- Gyógyítsd meg a többieket. Uram; gyógyítsd meg a többieket!

Könnyek patakzottak a szemekből, minden szívet felkavart ez a könyörgés, a legérzékletlenebbeket is megőrijtette szinte a szeretet, s akár önkezükkel tépték volna fel keblüket valami isteni önkívületben, csak hogy egészséget, ifjúságot adhassanak felebarátjuknak. Massias atya pedig nem várta meg, amíg elcsitul az elragadtatás, folytatta harsány litániáját, tovább korbácsolta az őrző tömeget; miközben Fourcade atya a szószék egyik lépcsőjén állva zokogott, égre emelve könnyben úszó arcát, hogy földre kényszerítse az Istent.

Most érkezett meg a körmenet; jobbra-balra kettéoszlottak a küldöttségek és a papok, s amikor a baldachin a betegek fenntartott helyére ért, a Barlang elé, amikor a szerencsétlenek észrevették a Judaine abbé kezében napként ragyogó oltáriszentséget, Jézust a Kenyér színe alatt, felbomlott minden rend, a hangok összezavarodtak, az emberek akarata szédületbe hullt. Jajongásba fulladt a kiáltás, az imádság. Testek emelkedtek föl a nyomorúságos ágyakról, reszkető karok nyúltak a magasba, görcsbe meredt ujjak tapadtak volna az elvonuló csodára.

- Uram Jézus, ments meg, elveszünk!... Gyógyíts meg, Uram Jézus; imádunk téged, gyógyíts meg minket!... Uram Jézus, te vagy Krisztus, az Isten fia, gyógyíts meg!

Eget ostromlón, fürgetegesen, háromszor harsogták végig vad kétségbeeséssel a hangok ezt a végső, siralmas könyörgést; özönnel hullt a könny, öntözte a vágyban égő, átszellemült arcokat. Aztán az őrző hirtelen oly magasra csapott, a nép oly ellenállhatatlan erővel sodródott az oltáriszentség felé, hogy Berthaud élő kordont alakíttatott az itt őrködő hordágyvivőkkel. Végveszély esetére tartották fenn ezt az intézkedést: a hordágyvivők falat alkottak a baldachin mindkét felén: ki-ki erősen a szomszédja nyakára kulcsolta a karját: valóságos élő sövény módjára fonódtak össze. Ezen már nem volt rés, senki nem jutott át. De ez az emberlánc is meg-megereszkedett a sok szerencsétlen rohamában, akik az életért lihegve érintgették, csókolták volna Jézust; a hordágy vivők meg-meginogtak, s a védelmükre bízott baldachinhoz szorultak, melyet minden pillanatban elsodorhatott a tömeg, s amely úgy imbolygott az emberár hullámain, mint hajótöréssel vívódó megszentelt bárka.

És akkor a szent őrző kellős közepén, a jajgatás, zokogás közepette, mint ha tomboló viharban megnyílik az ég s a mennykő lecsap: megkezdődtek a csodák. Egy béna asszony eldobta mankóit s felállt. Éles sikollyal egy nőalak emelkedett fel matracáról: fehér lepel takarta, akár a szemfedő: azt beszélték, tüdőbajos; fél lábbal már a sírban volt. Gyors egymásutánban kétszer szállt még le az isteni kegy: egy vak asszony megpillantotta a Barlangot,

mintha lángot látna; s egy néma nő térdre hullva, telt, csengő hangon mondott köszönetet a Szűzanyának. S örömtől, hálától rajongva, egyszerre borultak le mind a lourdes-i Boldogasszony előtt.

Pierre egy pillanatra sem vette le tekintetét Marie-ról, s a látvány feldúlta, de meg is hatotta. A beteg lány tágra nyílt, üres szemmel nézett maga elé, szánalmasan sápadt, eltompult vonásai meg-megvonaglottak, mintha iszonyúan szenvedne. Nem beszélt, de kétségbeesése mutatta, hogy attól fél, ismét rohama lesz. Aztán, amikor odaért az oltáriszentség, s Marie megpillantotta a verőfényben ragyogó, napforma szentségmutatót, egyszerre megfordult körülötte a világ: úgy érezte, villám találta. A villámfénytől szeme is felsugárzott, végre ismét eleven lánggal lobogott, úgy ragyogott, akár két csillag. Az élet hulláma arcába szállt, vonásai megélénkültek, kipirultak, ujjongó egészségben tündököltek. S a fiatal pap látta, amint váratlanul felkel, feláll kiskocsijában, s imbolyogva, dadogva, becéző hangja egyre csak ezt gügyögi:

- Ó, Pierre... Ó, Pierre!...

Gyorsan odalépett, hogy támogassa. Marie azonban egyetlen mozdulattal elhárította, s már szilárdan állt a lábán; oly megható volt, oly szép a kis fekete gypjúruhában, papucsában, melyet mindig viselt, karcsún, nyúlánkan, egyszerű csipkehálós takarta, csodálatos szőke hajának aranyglóriájában. Egész szűzi teste hatalmasan vonaglott, mintha roppant erjedés közepette újjászületne. Először lábáról hullottak le a nyűgös bilincsek. Aztán, mialatt érezte, hogy kibuggyan testéből a vér forrása, az asszonyi, a hitvesi, az anyai élet, még utoljára hatalmába kerítette a rémület: iszonyú nyomás terjedt mellétől a mellkasa felé. De most nem akadt el, nem fojtogatta, hanem kitört belőle nyitott ajkain át, s elszállt, mennyei örömujjongásban:

- Meggyógyultam!... Meggyógyultam!...

Rendkívüli jelenet következett. A takaró már ott hevert Marie lábainál, s a lány alakja diadalmasan magasodott föl, arca büszkén ragyogott. S a gyógyulást hirdető kiáltása oly részegítően csengett, hogy szinte önkívületben hallgatta az egész tömeg. Nem láttak már senki mást, csak őt, minden más lényegtelen volt, s ő ott állt felmagasztosulva, tündöklőn, istenien.

- Meggyógyultam!... Meggyógyultam!...

Pierre-t mintha roppant ütés találta volna szíven: sírva fakadt. Már újra könnypatakok áztatták az arcokat. A hangzavarból, hálálkodásból, dicsőítményekből tomboló ujjongás vihara csapott fel, s egyre növekvő hevességgel kerítette hatalmába az ezernyi-ezer zarándokot: tiporták egymást, hogy láthassák. Fékevesztetten zúgott a taps; mennydörögve hömpölygött végig, szélteben-hosszában a völgyön.

Fourcade atya valamit integetett a karjával, s fenn a szószéken Massias atya végre szóhoz jutott:

- Isten meglátogatott bennünket, kedves fiaim, kedves leányaim... *Magnificat anima mea Dominum...*⁸

És a sok ezernyi hang rázendített az imádás és a hála énekére. A körmenet megállapodott, Judaine abbé szerencsésen bejutott a Barlangba a szentségmutatóval, de még várt, mielőtt áldást osztana. A baldachin kinn várakozott a rács előtt; karingben, kazulában közrefogták a papok; ruháik hósínben, aranyban tündökölt az alkonyi napsütésben.

⁸ Magasztalja az én lelkem az Urat. (latin)

Marie ezalatt zokogva térdre borult, s míg zengett az ének, egész lényén eláradt a forró hit és szeretet. A tömeg azonban követelőzött: járjon; kiáltoztak boldogan, egész csapat fogta körül, majdhogy vállra nem emelték, az orvosi iroda felé taszigálták, hogy napnál világosabban bizonyítsák: csoda történt. A tolókocsiról mindenki megfélekedett; Pierre Marie nyomában haladt, a lány pedig dadogva, tétován, búbajos-balogul - hiszen hét esztendeje állt utoljára lábon -, nyugtalanul lépkedett, mint a gyerek, aki most tanul járni; s mindez oly megható volt, oly bűvöletes, hogy Pierre csak egyre gondolhatott: mily határtalan boldogság, hogy Marie újjászületett, megint előtte az ifjúság. „Ó, drága kis gyerekpajtásom, drága gyermekkori szerelmem, asszony leszel hát, elragadó, amilyennek kicsiny korodban ígérkeztél, mikor kedves vidámságod beragyogta a kis kertet Neuillyben, a terebélyes, nagy fák lombkoronáján átpermetező napsütésben!”

A tömeg egyre ujjongott, tombolt; egész emberáradat kísérte egyre tömöttebb sorokban, s már ezernyi-ezren várták, lázasan álldogáltak az iroda ajtaja előtt, amikor Marie belépett. Csak Pierre-t engedték be vele.

Ma délután kevesen voltak az orvosi irodában. A kezdetlegesen berendezett, szalmaszékekkel, két egyenlőtlen magasságú asztallal felszerelt, apró, szögletes terem deszkafalai izzottak; az idetartozó személyzetén kívül most csak öt vagy hat orvos üldögélt benn; senki sem beszélt. Az asztaloknál a medencék gondnoka és két fiatal abbé lapozgatta a nyilvántartásokat, vezette a feljegyzéseket, Dargelès atya pedig az egyik asztalsarkon cikket írt a lapjába. Bonamy doktor épp Élise Rouquet lupuszt vizsgálgatta; a lány harmadízben vétetett láttelest a seb egyre fokozódó hegesedéséről.

Az orvos felkiáltott:

- Kérem, uraim, látták már, hogy lupusz így javuljon, ilyen gyorsan?... Most jelent meg egy mű a hit gyógyerejéről; jól tudom, azt állítja, hogy egyes sebek idegi eredetűek. Igen ám, csak hogy ezt a lupusznál semmi nem bizonyítja, én pedig fogadom, hogy nincs orvosi bizottság, amely egyöntetű magyarázatot tudna adni arról, hogyan gyógyulhatott meg természetes úton a kisasszony lupusza.

Abbahagyta és Dargelès atyához fordult:

- Feljegyezte, főtisztelendő úr, hogy a genny szivárgás teljesen megszűnt, s a bőr visszanyeri természetes színét?

De nem várta meg a választ; Marie lépett be s nyomában Pierre; az orvos megszimatozta, hogy most rámosolyog a szerencse: leolvasta a lány arcáról, mely a csodás gyógyulás óta szüntelenül ragyogott. Bámulatos teremtes volt: tömegek meghódítására, megtérítésére termett. Bonamy doktor gyorsan elkészönt Élise Rouquet-től, megkérdezte a jövevény nevét, s a törzslapját kérte az egyik fiatal paptól. Amikor látta, hogy Marie meginog, a karosszékre akarta ültetni.

- Nem! Nem! Köszönöm - tiltakozott a lány. - Boldog vagyok, hogy meg tudok állni a lábamon.

Pierre Chassaigne doktort kereste a szemével, s lehangoltan állapította meg, hogy nincs itt. Félrehúzódot, várakozott; közben a rendetlen fiókokban turkáltak, de csak nem találták a törzslapot.

- Nézzük csak... - mondta Bonamy doktor. - Marie de Guersaint, Marie de Guersaint... Egész biztosan láttam ezt a nevet.

Végre Raboin, ráakadt a törzslapra, rossz helyen, más betű alatt: az orvos átvizsgálta a leleteket, s egészen fellelkesült.

- Uraim, ez rendkívül érdekes. Kérem, jól figyeljenek... A kisasszony, aki itt áll önök előtt, súlyos gerincevelő bántalomban szenvedett. S akiben a kételynek csak árnya is volna, két lelet van itt: a leghiteltlenebb hitetlent is meggyőzhetik: két szelvében ismert orvos írta alá: mindketten a párizsi orvostudományi fakultás tagjai.

Átnyújtotta a leleteket a jelenlevő orvosoknak; azok apró fejbólintások közben elolvasták. Az aláírások tisztességes, ügyes szakemberektől származnak, ez tagadhatatlan.

- Nos, uraim, a diagnózist, úgy látom, nem vonják kétségbe; nem is vonható kétségbe, ha ilyen értékes leletek támogatják; lássuk azonban, hogyan módosult a kisasszony állapota.

De előbb még Pierre-t kérdezte meg:

- Az abbé úr Guersaint kisasszonnyal jött Párizsból, azt hiszem. Mielőtt elindultak volna, ön megtudakolta az orvosok véleményét?

A pap megorzongott az örömtől.

- Jelen voltam a konzíliumon, doktor úr.

S a jelenet megint felbukkant emlékezetében. Látta a két komoly, megfontolt professzort, látta Beauclairet, amint mosolyog, miközben kollégái írásba foglalják egyöntetű leletüket. Hatálytalanítsa most ezeket? Közölje a másik diagnózist, mely lehetővé teszi a gyógyulás tudományos magyarázatát? Ha előre megjósolják, máris romba dől az egész csoda.

- Vegyék figyelembe, uraim - folytatta Bonamy doktor -, hogy az abbé úr jelenléte is támogatja a bizonyítékokat... Most pedig a kisasszony lesz szíves elmondani, mit érzett.

Dargelès atya vállára hajolt, s azt ajánlotta, feltétlenül használja fel Pierre-t tanúnak a tudósításban.

- Istenem! Uraim, hogy is fogjak hozzá? - kiáltott Marie zihálva, boldogságtól fátyolos hangon. - Már tegnap biztosan tudtam, hogy meggyógyulok. Mégis, az előbb, amikor zsibogni éreztem a lábamat, megrémültem, hogy újabb roham következik; egy pillanatra meginogtam... Akkor megszűnt a zsibogás. Aztán, mihelyt imádságba merültem, ismét újrakezdődött... Ó, hogy imádkoztam, tiszta szívemből. Úgy belefeledkeztem, akár egy kisgyerek. „Szűzanyám, lourdes-i Boldogasszonyom, tégy velem, amit akarsz...” Most már egy percre nem szűnt a zsibogás, úgy éreztem, forr a vérem, egy hang a fülemben kiáltott: „Kelj fel! Kelj fel!” Akkor éreztem a csodát, minden csontom belereccsent, az egész testem, mintha villám csapott volna belém.

Pierre falfehéren hallgatta. Épp így mondta Beauclair; hogy villámszerűen fog bekövetkezni a gyógyulás, amikor a végletekig felizgatott képzelet befolyása hirtelen felrázza a lányban régen szunnyadó akaratot.

- Először a lábam szabadította ki a Szűzanya - folytatta Marie. - Világosan éreztem, hogy a vaspántok, melyek gúzsba kötöttek, végigcsúsznak a bőrömon, mint amikor egy lánc lepattan... Aztán az örökké fojtogató nyomás szakadt fel, itt a bal oldalamban; azt hittem, belehalok, úgy szaggatott. De áthaladt a mellkasomon, túljutott a torkomon, egyszerre csak a szájamba jutott, s én vadul kiköptem... Így történt, betegségem elszállt, mintha elfűjták volna.

Fáradtan leeresztette karját, mint az éji madár, ha összecsukja szárnyait; némán Pierre-re mosolygott, aki csak állt, megrendülten. Beauclair mindent megmondott előre, csaknem így, e szavakkal, ugyane képekkel. Pontról pontra beteljesült a jóslata: csupa előrelátható, természetes folyamat.

Raboin kimeresztette golyóbis-szemét; a szűkagyú hívő figyelmével követte az elbeszélést; gondolatában a pokol víziója kavargott.

- Az ördög volt! - kiáltotta. - Az ördögöt köpte ki!

De az óvatos Bonamy doktor leintette. Aztán ismét odafordult az orvosokhoz:

- Uraim, tudják, hogy nem dobálózunk nagy szavakkal; csodát nem szívesen emlegetünk. Mindazonáltal kíváncsi vagyok, milyen természetes magyarázatot találnak az itt történetekre!... A kisasszony hét éve feküdt, nyilván gerincvelőbántalom miatt, súlyos bénaságban. Ez tagadhatatlan; hiteles leletek bizonyítják. Járnai nem tudott, minden kis mozdulatra fel kellett jajdulnia, már a végkimerülésnél tartott, ami után hamarosan a legrosszabbra lehet számítani... És most egy csapásra felkel, jár, ragyog, nevet. A bénaság teljesen megszűnt, fájdalomnak nyoma sincs, oly egészséges, mint önök vagy én... Tessék, uraim, vizsgálják meg, és nyilatkozzanak, mi történt...

Diadalmasan nézett körül. Az orvosok tovább hallgattak. Ketten, nyilván két hithű katolikus, energikus fejbólintással helyeselt. A többi mozdulatlanul, kényszeredetten üldögélt; semmi kedvük sem volt belekeveredni az egész históriába. Aztán az egyikük, egy kis sovány - szeme villogott csíptetője mögött -, végül mégiscsak fölállt, hogy közelebből szemügyre vegye Marie-t. Megfogta a kezét, a pupilláit vizsgálta, láthatólag csupán a lány átszellemült állapota érdekelte. Aztán rendkívül udvariasan visszaült a helyére; még csak nem is vitatkozott.

- Az eset túllépi a tudomány határait; ezt kell megállapítanom - fejezte be Bonamy doktor győzelmesen. - Kiemelem még, hogy minden lábadozás nélkül, teljesen és azonnal tért vissza az egészsége... Nézzék meg a kisasszonyt! A szeme csillog, az arca rózsás, vonásai visszanyerték derűs eleveenségüket. A szövetek regenerálódása minden bizonnyal lassabban fog lezajlani, de máris elmondható, hogy a kisasszony szinte újjászületett... Az abbé úr látta azelőtt; rá sem lehet ismerni, igaz?

Pierre hebegett:

- Csakugyan, igaz...

És valóban, máris erősnek látta Marie-t: az arca telt, üde; maga a bimbózó eleveenség. De, bárhogyan is, Beauclair mindezt megjövendőlte, előre látta ezt a hozsannás fellángolást, tudta, hogy magához tér és kivirul a megtört, szegény test, mihelyt a gyógyulás, a boldogság akaratával visszatér belé az élet.

Bonamy doktor megint Dargelès atya fölé hajolt, aki aprólékos, jegyzőkönyvszerű feljegyzésének vége felé járt. Halkan néhány szót váltottak. Megbeszélésük végén így folytatta az orvos:

- Abbé úr, ön tanúja volt a csodáknak; remélem, szívesen adja aláírását a pontos beszámolóhoz, melyet a főtisztelendő úr épp most fejezett be a *Barlangi Híradó* számára.

Aláírni e csupa téveszme, csupa hazugság sorokat! Egész mivolta lázadni készült, már-már világgá kiáltotta; mi az igazság! De vállán érezte a reverenda súlyát, és főleg csordultig töltötte a szívét Marie menyeyi boldogsága. Micsoda öröm, hogy gyógyultan láthatja! Most, hogy nem faggatták tovább, a lány Pierre-hez lépett, belékarolt és mámorosan mosolygott rá.

- Ó, Pierre - suttogta egészen halkan -, köszönje meg a Szűzanyának. Oly jó volt hozzám: megint egészséges, szép, fiatal vagyok!... S milyen boldog lesz szegény jó apám, milyen boldog!

És Pierre aláírta. Minden romba dőlt, csak egy volt a fontos: hogy Marie éljen; úgy érezte, szentségtörést követne el, ha megrendítené e nagy gyermek tiszta hitét, amelynek egészségét köszönheti.

Amikor Marie kilépett a szabadba, ismét örömujjongás fogadta: tapsolt az egész tömeg. Most már az volt a vélemény, hogy a csodát hivatalosnak tekinthetik. De voltak jószívű emberek, akik úgy gondolták, Marie-nak még szüksége lehet a kis tolókocsira, melyet a Barlang előtt hagyott, s most idehúzták az iroda elé. Mélységes felindulással pillantotta meg ismét. Ó, mennyi könny, mennyi kétségbeesés, mennyi szörnyű nap tanúja volt a kiskocsi, melyben évekig élt! E gördülő koporsó, melynek deszkái közt sokszor már sírba tett élőhalottnak hitte magát! S most hirtelen az ötlött eszébe, hogy ha már oly sokáig társa volt a szenvedésben, vegye ki részét a diadalból is. Valami hirtelen ihlet súgta neki, szent örület: megragadta a kocsi rúdját.

Épp most ért oda a körmenet, visszatérőben a Barlangból, ahol Judaine abbé áldást osztott. És Marie, nyomában a tolókocsival, a baldachin mögé szegődött. Így lépdelt a menetben, haján csipkeháló; melle zihált, magasra emelt, büszke arcáról mennyei fény sugárzott, ő meg csak húzta maga után a kínok kocsiját, a gördülő koporsót, melyben éveken át viaskodott a halállal. S nyomában ujjongva özönlött az őrjöngő tömeg.

4

Pierre nyomon követte Marie-t, s most ő is ott járt a baldachin mögött, sodorta őt is a dicsőség szele, mely diadalmasan vitte előre a lány kiskocsiját. De percenként oly erős, oly viharos nyomás nehezedett rájuk, hogy a fiatal pap biztosan elesett volna, ha nem nyúl valaki vaskézzel a hóna alá.

- Ne féljen, nyújtsa a karját. Különben fellökik.

Hátrafordult s meglepve ismerte fel Massias atyát, aki Fourcade atyát a szószéken hagyta, hogy kísérhesse a baldachint. A szerzetest lázas erő vitte, röpítette; termete szilárd volt, akár a kőszál, a szeme parázs, veritékes arcán rajongás.

- Vigyázzon! Nyújtsa a karját.

Csaknem elsodorta őket a tömeg újabb hulláma. S Pierre átengedte e félelmetes embernek, aki, emlékezett rá, tanuló társa volt a szemináriumban. Milyen rendkívüli találkozás! Mit nem adott volna, ha benne is megvan ez a szenvedélyes, szinte tébolyult hit, hogy így kiáltozná egyre, ziháló mellel, fel-feltörő zokogás közben a forró könyörgést:

- Uram Jézus, gyógyítsd meg betegeinket!... Uram Jézus, gyógyítsd meg betegeinket!

A baldachin mögött mindig újabb és újabb kikiáltó vitte a hangot, az volt a dolga, hogy ne hagyjon nyugtot a vonakodó isteni kegynek. Néha mély, könnyfátyolos hang, néha éles, fülsértő.

A szerzetes hangját, bármily erélyes volt végül is megtörte a felindulás.

- Uram Jézus, gyógyítsd meg betegeinket!... Uram Jézus, gyógyítsd meg betegeinket!

Marie bámulatos gyógyulása, melynek csodáját csakhamar zengeni fogja az egész keresztény világ, már széltében-hosszában bejárta Lourdes-ot; ez szédítette meg mindjobban a tömeget, ragályos tébolyultsággal kergette kavarogva az oltáriszentség felé, mint ahogy a dagály rohan ellenállhatatlanul. Öntudatlanul is ugyanegy szenvedély fűtötte valamennyiüket: látni, megérinteni, meggyógyulni, boldogan élni. Az Isten járt közöttük, s nemcsak a betegekben lobbogott az élet vágya; mindannyiuk szívét mardosta a boldogság szomszédja, ez adott nekik szárnyat, hogy feltépett, vérző szívvel, sóváran felé repüljenek.

Berthaud-t megrémítette ez a szertelen rajongás, ezért maga is embereivel tartott. Személyesen vezényelt; ügyelt rá, nehogy áttörhessék a baldachin két oldalát védelmező kettős láncot.

- Szorosabbra, még szorosabbra! Szilárdan egymásba karolni!

A legmarkosabb fiatalembereket válogatták össze, de volt is miért. Az egymáshoz feszülő vállakból, derékon-nyakon összekulcsolt karokból formált élő fal pillanatonként meg-megingott az önkéntelenül ismétlődő rohamokban. Senki sem hitte, hogy épp ő tolakszik, mégis szüntelen áram, elsöprő hullámozás indult ki messziről, újra meg újra, mindent elnyeléssel fenyegetve.

Amikor a baldachin a Rózsafüzér terének közepére ért, Judaine abbé szentül hitte, hogy innen egy tapodtat sem jut tovább. A nagy, tágas téren több ellentétes irányú hullám csapott össze kavarogva, s őt ostromolták mindenfelől. Meg kellett állnia; a baldachin úgy imbolygott, mint amikor a nyílt tengeren egy hirtelen szélroham a vitorlát tépdesi. Meggémberedett kezével magasra emelte az oltáriszentséget; reszketett, hogy egy végzetes lökés elsodorja; tudta, hogy a napfényben ragyogó szentségmutató a szenvedélyek célpontja: Istent akarja csókolni mindenki, benne akarnak feloldódni, ha elpusztítják is. Így hát nem mozdult tovább, és nyugtalan pillantásokat vetett Berthaud-ra.

- Senki nem jöhet át! - kiáltotta az a hordágyvivőknek. - Senki! Ez a legszigorúbb parancs; értitek?

De szünet nélkül szállt a jajongó könyörgés; szerencsétlen nyomorultak kitárt karral, szomszédok ajakkal zokogták tébolyult vágyukat: közelebb, közelebb, hadd boruljanak térdre a pap előtt. Micsoda isteni kegy: bár fellökné, földre tiporná őket, bár végigtaposna rajtuk a körmenet! Egy békés férfi elmozdított kezét mutatta: esküdött volna rá, hogy újra kisarjad karja végén, ha megérintheti a szentségmutatót. Egy néma asszony dühösen taszigálta vállával a kordont, hogy egy isteni csókban megoldja a nyelvét. És kiáltoztak itt is, ott is, könyörögtek, a végén már öklüket rázták a szívtelenekre, akik megtagadják a szenvedő testüktől a gyógyulást, lelküktől a vigaszt. De a parancs könyörtelen volt; minden percben tömegszerencsétlenségtől lehetett tartani.

- Senki! Senki! - ismételte Berthaud. - Senki nem jöhet át!

Ekkor egy asszonyra lettek figyelmesek; szívbe markoló látvány volt. Vászott gönc csüngött rajta; feje fődétlen, arca könnyben ázott, egy nyolc-tízéves kisfiút tartott a karján; a gyermeknek békés, petyhüdt fityegtek a lábai. A vézna nő roskadozott a nagy teher alatt, de mintha észre sem venné. Eljött ide a fiával, és most egyre könyörgött a hordágyvivőknek; tompa konokságán nem fogott ki sem a tiltó szó, sem a tülekedés.

Judaine abbé elérzékenyült, s végül magához intette. Bármily veszélyes volt is rést nyitni a kordonon, meghajoltak a pap óhaja előtt, s két hordágyvivő helyet adott; az asszony berohant drága terhével, s a pap elé bukott. Ez egy pillanatra a gyermek fején nyugtatta a szentségmutató talpát: az anya mohón tapasztotta ajkát az oltáriszentségre. S amikor tovább indultak,

akkor sem tágitott; ott maradt a baldachin mögött, úgy követte a körmenetet, szélborzolta hajjal, lihegve, támolyogva a vállát sajdító túl nehéz teher alatt.

Így jutottak át a Rózsafüzér terén, kínosan-keservesen. S akkor megkezdődött az út felfelé, diadalmasan, az óriás mellvédsoron. Ott fenn, a messzi magasban, az ég peremén a Bazilika nyúlánk tornya zúgatta harangjait: hirdette a lourdes-i Boldogasszony dicsőségét. Ide tartott most a baldachin, fel, fel lassan a megdicsőülés felé, a szentély magas kapujához, mely szinte már a végtelenre nyílik, míg odalenn a tereken s az utakon egyre zúg a beláthatatlan tömeg, tengermorájával. A kackiás kékezüst sekrestyés a kereszttel már a Rózsafüzér templom kupolájával egy magasságban járt, a tetőgerinc roppant távlatai fölött. Kibontakoztak a zárándoklat küldöttségei, a rikító selyembársony zászlók a lángoló alkonyi égen lobogtak. Aztán felragyogott a papság: a hósín karingek, arany kazulák; egész csillagsereg.

És lengtek a tömjénfüstölők, és haladt a baldachin, följebb, egyre följebb; a hordozó papok nem is látszottak; mintha titkos erő emelné, mintha angyalszárnyakon szállana diadalmenetében az ég két sarokra tárt kapuja felé.

Ének zendült; a hangok már nem a betegek gyógyulásáért könyörögtek; a körmenet kijutott a tömegből. A csoda megtörtént, teli torokkal magasztalták az Istent, miközben zúgtak a harangok, s örömtől pezsgett a levegő.

- *Magnificat anima mea Dominum...*

Ismét tiszta szívből harsogtak a hálaéneket, melyet már a Barlangban elénekeltek:

- *Et exsultavit spiritus meus in Deo salutari meo...*⁹

Marie lelkéből mindegyre kicsapott a túláradó, ujjongó öröm; így járta végig a folytonosan emelkedő utat a hatalmas mellvéd-soron, a fényárban úszó Bazilika felé. Minél feljebb jutott, annál erősebbnek érezte magát, annál szilárdabbnak oly sokáig élettelen, de most újjászületett lábait. A kocsi, melyet győzelmesen vonzott maga után, szinte gyógyulásának diadalmi jelvénye volt: ebből a pokolból mentette ki a Szűzanya, s bármennyire törte is kezét a kocsirúd, elszántan vitte, vitte, hogy ott fenn az Úr lába elé helyezze. Semmi akadály nem tarthatta fel, patakozó könnyei közt kacagott, sudár derékkal vonult, harciasan. Amint sietett, kikapcsolódott az egyik papucs, a csipkeháló vállára csúszott a hajáról. Ő azonban ment, egyre ment, csodás szőke hajának sisakforgója alatt, ragyogó arccal; lángolt lelkében az erő s az akarat; háta mögött a nehéz kocsi úgy ugrált a meredek lejtő kockakövein, mint valami gyerekjáték.

Pierre még most is Massias atyába karolva lépdelt Marie mellett; a szerzetes nem eresztette el. Nem volt egyetlen gondolata; felőrölte a hatalmas izgalom. Kábultan hallgatta kísérője harsány hangját:

- *Deposuit potentes de sede et exaltavit humiles...*¹⁰

Átellenben, jobbról, Berthaud kísérte a baldachint; most már visszanyerte nyugalalmát. Parancsot adott hordágyvivőinek, bontsák fel a kordont, s boldogan legeltette szemét az emberáradaton, amelyen a körmenet átjutott. Minél feljebb hágtak a mellvéd-soron, annál szélesebben bontakozott ki odalenn a Rózsafüzér tere, annál téresebbre tárultak a sugárutak, a kertek fasorai; és roppant sokaság feketéllett mindenütt. Mintha egy egész nép nyüzsögne madártávlatban; egyre inkább szétterülő, távoli hangyaboly.

⁹ És ujjongott az én lelkem az én üdvözítő Istenemben... (latin)

¹⁰ Letaszította a trónról a hatalmasokat, és felmagasztalta az alázatosakat... (latin)

- Nézze hát! - szólt rá végül is Pierre-re a szerzetes. - Hatalmas! Gyönyörű!... Igen, ez az év nem lesz a legrosszabb.

Lourdes neki elsősorban a propaganda színpada volt, ahol szabadjára engedhette politikai indulatait; minél több volt a zarándoklat, annál jobban örült, mert úgy érezte, ez kellemetlen a kormányzatnak. Hej, ha meg lehetne nyerni a városi munkásságot, s meg lehetne teremteni a katolikus demokráciát!

- Tavalý - folytatta - a zarándokok száma alig érte el a kétszázezretet. Az idén, remélem, többre visszük.

S mivel szektás szenvedélyessége ellenére is tulajdonképpen víg cimbora volt, hozzátette:

- Szavamra, jó érzés volt az imént, amikor majd letiporták egymást... Azt gondoltam: haladunk! haladunk!

Pierre azonban nem figyelt oda; lenyűgözte a nagyszerű látvány. Megborzongott a bámulattól, amint innen felülről egyre szélesebben kibontakozott a tömeg, s egyre mélyebbre süppedt a gyönyörű völgy, kiterítve büszke hegyláncainak koszorúját. Ez még jobban felkavarta; Marie szemét kereste szemével, s egyetlen széles mozdulattal rámutatott a határtalan völgykatlanra. De a lány félreértette; nem fogta fel a látvány anyagi mivoltát, annyira hatása alatt volt lelki mámorának: azt hitte, Pierre a földkerekséget hívja fel, legyen tanúja a csodálatos kegyelemnek, amelyben kettőjüket részesítette a Szűz; mert úgy képzelte, Pierre is kivette részét a csodából: a kegyelem nem csupán őt, Marie-t állította lábra és adta vissza teste épségét, hanem Pierre-t is átjárta, szárnyra kapta ugyanaz az isteni erő, hisz szorosan mellette állt, szívben szinte egybeforrva vele, és lelkét elhagyta a kétely, visszahódította a hit. Ott állt mellette, ott élte át csodás gyógyulását; nem is lehet, hogy ne támadt volna fel benne a bizonyosság. És különben is, mily sokat imádkozott érte éjjel a Barlang előtt! S ahogy most elnézte, ujjongó örömmel, Pierre-t is egészen más színben látta; igen, ő is sír és nevet, ismét megtalálta az Istent. S ez még magasabbra szította szívében a boldogság lángját, keze fáradhatatlanul markolta a kiskocsi rúdját, elhúzta volna így akár száz mérföldön át, fel a magasba, ember nem járta meredélyeken, fel a mennyország örök fényeéhez, mintha egyedül ő cipelné ezen az emlékezetes hegyi úton mindkettőjük keresztyét, mindkettőjük üdvösségét.

- Ó, Pierre, Pierre - dadogta -, mily boldogság, hogy egyszerre ért mindkettőnket ez a nagy öröm! Oly forrón esedeztem érte, és a Szűz meghallgatott; meggyógyított engem, s ugyanakkor magát is, Pierre!... Igen, éreztem, hogy lelkemhez forr a lelke. Ugye, meghallgatást nyert közös imánk, ugye, kikönyörögtem a maga gyógyulását, mint maga az enyémet?

Pierre megértette a lány tévedését és belerémült.

- Ha tudná - folytatta Marie -, milyen halálosan elszomorítana, ha egyedül kellene szárnyalnom a világosság felé! Ó, a kiválasztottak közé jutni - maga nélkül! Letekinteni odafentről - maga nélkül! De micsoda bűvös boldogság: együtt, Pierre!... Együtt üdvözülni, együtt az örök boldogságban! Erősnek érzem magam a boldogságra; oly erősnek, hogy ki tudnám forgatni sarkaiból a világot!

És Pierre nem hagyhatta válasz nélkül; hazudott hát, mert háborgott a gondolatra, hogy romba dönti, elhomályosítja ezt a tisztán ragyogó boldogságot.

- Igen, igen! Legyen csak boldog, Marie, mert én is az vagyok; levezekeltük szenvedéseinket.

Így beszélt, de egész lénye szinte kettéhasadt, mintha váratlanul kegyetlen bárd vágta volna szét. Mindaddig, közös szenvedéseik során, Marie a gyermekkori jó pajtás volt, s az is maradt: az első nő, akire ártatlanul vágyakozott, s akit mindig sajátjának érzett, mert nem lehetett

senkié. De most a lány meggyógyult, s ő magára maradt, egyedül a pokolban, azzal a gondolattal, hogy Marie nem lesz az övé soha többé. Ettől hirtelen úgy megrendült, hogy felfordította tekintetét; kétségbeejtette, mennyire gyötri a lány ujjongó, csodálatos öröme.

Az ének zengett tovább; Massias atya nem látott, nem hallott, a hála tüzeiben lobogott; már az utolsó verset mennydörögte:

- *Sicut locutus est ad patres nostros, Abraham et semini ejus in saecula*¹¹

Még egy mellvéd-szárny van előttük, a végső erőfeszítés a meredek lejtőn, a csúszós, nagy kockaköveken! És egyre feljebb hágott a körmenet, s a nagy nappali fényben vége felé közeledett a felvonulás. Még egy kanyar, az utolsó; a kocsi kerekei dübörögnek a gránit járdaszegélyen. Följebb! Egyre följebb! Mind magasabban gördül már, egészen fenn az ég peremén.

Aztán egyszerre csak feltűnt a baldachin a roppant mellvédek tetején, a Bazilika ajtaja előtt, a messzeség fölé meredő kőbalkonon. Judaine abbé felérkezett, két kézzel magasra tartva az oltáriszentséget. Marie is felvonszolta mellé a tolókocsit; szíve majd kiugrott a kapaszkodástól, arca tűzben égett kibomlott aranyhaja alatt. Hátr sorakozott az egész papság, a hősín karingek, a villogó palástok; lengedeztek a zászlók is, a balusztrádokra terítve tarka erdejük lombozatát. Ünneplés pillanat volt.

Innen a magasból, minden eltörpült! Lenn, a mélyben, sötétlik a tömeg, a szüntelenül viharzó emberár; most egy pillanatra elcsitul, az arcok halvány kis foltjai látszanak csupán, mind a Bazilika felé fordulnak, várják az áldást. Ameddig a szem ellát, a Rózsafüzér terétől a Gave-ig, szerte a fásorokban, az utakon, a tereken, egészen az óvárosig, megszámlálhatatlanul, végeláthatatlanul nyüzsg a sok sápadt, pici arc, a szentély küszöbére mereszti szemét, ahol meg fog nyílni az ég.

Távolabb a dombok, halmok és hegyek határtalan körkatlana magaslik mindenfelé; hegy-csúcsok ködbe vesző serege. Északon, a hegyi patakon túl, az alkony lángjainak rózsaszín visszfényében aránylik a fák közt a sok kolostor: a karmelitáké, az asszumpcionistaiké, a dominikánusoké, a nevers-i apácáké. Aztán nagy, rengeteg erdők lépcsője emelkedik a Buala magasáig, mögötte a Julos fűrészfogú sziluettje s afölött a Miramont.

Délen újabb, mély völgytorkok nyílnak, keskeny szakadékok óriás sziklatorlatok közt; mélyükben már kékes árnyak tócsáiban gyülekezik az alkony, míg a csúcsok a nap derűs mosolyát szikrázzák. Itt bíborfényben sorakoznak a visens-i dombok, korallszírt gátjuk mögött áttetsző zafírban szenderegnek az alkonyég hullámai. De szemközt, keleten, a hét völgy összefutásánál már tágasabbra nyílik a látóhatár. Örtornyával, magas falaival, elvadult, ódon erődkontúrjaival még most is áll szikláján a vidék hajdani őre, a Vár; alatta a Gave mossa a sziklabérc talapzatát. A folyón innen, kertek közül mosolyog az újváros, fehér homlokzatok rengetege, nagy szállodák, penziók, szép áruházak - most gyúlnak fel, már parázslanak kirakataik; a Vár mögött pedig az óváros terelgeti kusza, megfakult tetőit, az alkonyi napsütés rőt porfelhőiben. Ezen a késői órán a kis és a nagy Gers roppant, kopár, gyér fűvel imitt-amott benőtt sziklahomloka - mögöttük épp most nyugszik le királyi pompával a nap - nem egyéb, mint semleges lilás háttér; két komor függöny, melyet most húznak össze a látóhatár két sarka felől.

És ekkor Judaine abbé két kezével felemelte az oltáriszentséget, magasra, még magasabbra. Lassan végigvitte a látóhatár egyik szélétől a másikig, nagy keresztet írt le a szentség-

¹¹ Amint szól vala atyáinkhoz, Ábrahámhoz és ivadékaihoz mindörökké... (latin)

mutatóval a szabad ég alatt. Bal felől köszöntötte a kolostorokat, a Buala magaslatait, a fűrészfogú Julos-t, a Miramont-t, jobb felől köszöntötte a sötét völgyek nagy, roskatag sziklabérceit, a visens-i bíbor-dombokat, szemközt köszöntötte a két várost, a Várat a Gaveparton, a már álomba merült kis és nagy Gers-t; és köszöntötte az erdőket, a zuhogókat, a hegyeket, a távoli csúcsok bizonytalan vonulatait, az egész földet, a szemhatár látható peremén is túl. Béke a földnek; remény és vigasz az embereknek! Lent a tömeg összeborzongott az áldás ölelő, nagy keresztje alatt. Mintha isteni fuvallat suhant volna el fölöttük, meghömpölygetve az apró, halvány arcok óceánjának hullámain.

Az imádat moraja emelkedett a magasba, felnyílt mind a sok száj, és hirdette Isten dicsőségét, amikor a szentségmutató, a lenyugvó napban felragyogva, ismét megjelent, szinte másik nap maga is, tiszta arany nap, mely a végtelen küszöbén lángvonásokkal rajzolja az égre a kereszt jelét.

A lobogók, a papság, a baldachin alatt lépkedő Judaine abbé már beért a Bazilikába, s amikor Marie is épp a bejáráshoz jutott, mindegyre szorongatva a kiskocsi rúdját, egy pillanatra megállította két hölgy, és sírva borultak a nyakába. Jonquièréné volt, meg a lánya, Raymonde; áldásra jöttek föl a Bazilikába; itt érte őket a csoda híre.

- Jaj, micsoda boldogság, drága kicsikém! - hajtogatta Jonquièréné. - S milyen büszke vagyok, hogy az én körtermembe tartozik! Drága kegy mindannyiunknak, hogy épp magát választotta a Szűzanya!

Lánya pedig Marie kezét szorongatta:

- Megengedi, kisasszony, hogy barátnőmnnek szólítsam? Úgy sajnáltam, s oly nagy öröm látnom, hogy máris jár, s máris oly szép, oly erős!... Hadd csókoljam meg újra. Szerencsét hoz rám.

Marie-t szinte elnémította az elragadtatás; csak dadogni tudott:

- Köszönöm, köszönöm, tiszta szívemből... Oly boldog, oly végtelenül boldog vagyok!

- Ne hagyjuk itt egymást! - szólalt meg most Jonquièréné. - Hallod, Raymonde? Menjünk együtt, térdepeljünk le mi is! S a szertartás után mi fogjuk hazakísérni a kisasszonyt.

És a hölgyek mindjárt csatlakoztak is a felvonuláshoz; Pierre és Massias atya mellett lépdeltek a baldachin után, egészen a szentély közepéig; kétoldalt a széksorokat már elfoglalták a küldöttségek. Csak a zászlóvivőket engedték a főoltár mellé. Marie is előrement, egészen a lépcső aljáig; húzta kocsiját, az erős kerekek dübörögtek a kőlapokon. Elhozta hát, ahogy vágyainak szent rögeszméjében álmolta; elhozta a fájdalmak rozzant szekerét, ide az Isten fényes hajlékába, hogy a csodának bizonyossága legyen.

Alig léptek be, győzelmi induló harsant fel az orgonán, mint boldog embersokaság eget-földet rengető örömrivalgása, majd kristályosan csengő, ujjongó angyali hang szárnyalt a hangorkán fölé. Judaine abbé az oltárra tette a szentségmutatót; a főhajó egészen megtelt, mindenki elhelyezkedett, beljebb furakodott; várták, hogy megkezdődjön a szertartás. Marie rögtön térdre borult Jonquièréné és Raymonde között, akiknek szemét előntötték a meghatottság könnyei; Massias atya pedig a Barlang óta tartó rendkívüli idegfeszültség után teljesen kimerülve a földre roskadt; arcát a kezébe temetve zokogott. Pierre és Berthaud mögöttük állt; az utóbbi most is figyelt, szeme jobbra-balra villant; a legnagyobb izgalmak közepette is egyre csak a rend biztosítása járt az eszében.

Pierre zavartan álldogált; fejét telezúgta az orgona. Feltekintett és szemügyre vette belülről a Bazilikát. A rikítóan színezett, keskeny, magas főhajó számos ablakon kapta a fényt. Mellék-

hajói szinte nem is voltak; szűk folyosóféle húzódott csupán a pillérnyalábok s az oldalkápolnák között; s ez mintha még nyúlánkabbnak mutatta volna a főhajót: szinte súlytalanul szökkent magasba itt a kő, finom, gyermekien kecses vonalakban. Aranyozott, csipkeszerűen áttört rács zárta el a szentélyt; benn szüzi tisztaságban, gazdagon tündökölt a szobrokkal díszített, fehér márvány főoltár. De a nézőt leginkább a különös díszítés ejtette bámulatba, mely hímzett holmik és ötvösmunkák, zászlók és megszámlálhatatlan fogadalmi ajándék kirakatává tette az egész templomot; adományok, emlékek zuhataga torlódott arany-, ezüst-, selyem-, bársony-patakszálal a falakon, s lentől a tetőig minden négyzetméternyi helyet beborított. A szüntelenül izzó hála szent helye volt ez; mérhetetlen kincsei a hit és a hála énekét zengték szakadatlanul.

Legszembetűnőbb volt a tömérdek templomi zászló: akár erdőben a falevél. Vagy harminc függött a boltozaton. Fenn, oszlopocskák keretében, más zászlók díszletszerűen fogták körbe az egész karzatot. Ott függték minden falon, ott lengedeztek a kápolnák háttérében, bársony-, atlasz- és selyemkárpittal keretezték az egész szentélyt. Százával sorakoztak; bámulatukba belefáradt a szem. Sok híres mestermunka volt közöttük; neves hímzőnők messze földről csodájára jártak a Lyon város címerét viselő fourvières-i Boldogasszonynak, a fekete bársony, aranyhímzéses elzászi lobogónak; a lotaringiainak, melyen a Szűz két gyermekre teríti köpenyét; a kék-fehér bretagne-inak, melyen glóriásan vérzik Jézus Szent Szíve. Képviseletre talált itt a föld minden királysága, minden birodalma. Kanada, Brazília, Chile, Haiti s a legtávolabbi országok elküldték zászlójukat, alázatos hálaadományul a Szűznek.

Volt más csoda is a zászlók után: ezernyi-ezer arany és ezüst szív függött, ragyogott mindenütt a falakon, mint égen a csillagok. Misztikus rózsákat ábrázoltak, füzérben kúsztak fel a pillérek, keretezték az ablakokat, villogtak a kápolnák mélyein. A karzat fölé, igen ötletesen, csupa szívből formált nagybetűvel felírták Mária szavait Bernadette-hez: hosszú fríz futotta körbe így az egész főhajót, a gyermeki lelkek nagy öröme, akik buzgón betűzgették a szent szavakat. Csodásan nyüzsögtek, villogtak mindenütt a szívek; nyomasztó volt a tenger sokaságuk, ha a szemlélő arra gondolt, hány hálától remegő kéz nyújtotta át őket. De másféle, nemegyszer meglepő fogadalmi ajándékok is szerepeltek a falak díszei közt: menyasszonyi csokrok, kitüntetések, ékszerek, fényképek, rózsafüzérek, sőt sarkantyúk, üveg alatt. Azután tisztai váll-lapok, kardok; köztük egy remek szablya, csodás megtérés emléke.

És még ez sem volt elég; mindenfajta egyéb kincs ragyogott mindenfelől: márványszobrok, gyémántokkal kirakott diadémok, egy Blois-ban mintázott csodálatos falikárpit, melyet közös munkával hímeztek egész Franciaország asszonyai; egy zománcdíszes, arany palmaág, a Szentatya adománya. A boltíveken függő lámpákat is a hívek ajándékozták, egyik-másik a legfinomabban megmunkált színarany. Megszámlálhatatlan tömegben ragyogtak-villogtak a főhajóban, mint megannyi csillag. A tabernákulum előtti remek, cizellált lámpást Írország ajánlotta föl; az egyiket Valence-ból küldték, a másikat Lille-ből, a harmadikat Kína messze földjéről, Macaóból; drágakövektől szikrázó kincs valamennyi. S hogy tündökölt minden, amikor meggyújtották a szentélyben a húsz csillárt, amikor egyszerre égett a sok száz gyertya, lámpa a nagy esti szertartásokon! Ilyenkor szinte izzott az egész templom: a tömérdek apró lángot ezerszeresen tükrözte vissza a sok ezer ezüst- és aranyszív. A roppant máglya ezernyi pici kanóca eleven fénypatakokat varázsolt a falakra, mintha a paradicsom szemképráztató dicsfénye törne elő az ég kapuján, s a zászlórengeteg mindenfelől lengette vérző szívekkel, diadalmas szentekkel, csodát fakasztó, jószágosan mosolygó Szűzekkel hímzett selyem, atlasz és bársony drapériáját.

Ó, ez a Bazilika! Megszámlálhatatlan pompázatos szertartás színhelye! Soha nem szűnt meg odabenn az istentisztelet, zengett az ének, az ima. Évszám gomolygott a tömjénfüst, dübörgött

az orgona, imádkozott a tömeg szívvel-lélekkel, térdre borulva. Mise mise után; vecsernye és szentbeszéd; áldás és naponta ismétlődő vallásos gyakorlatok s a páratlan nagyszerűséggel megült ünnepek! Minden emléknep pazar ünnepségek ürügye volt.

Minden zárándoklatot el kellett kápráztatni valamivel. A messziről jött szenvedőknek, az egyszerű szíveknek a vigasz varázsát kellett nyújtani, hogy a feltárult mennyország látomásával távozzanak. Látták, mily gazdag az Isten; vésődjön lelkükbe örök rajongás. Szegény, kopár szobákban, szerte a keresztény világban kínlódva vergődő nyomorultak emlékeiben úgy merül föl a Bazilika dús, gazdag ragyogása, mint az ígélet, a kárpótlás szép álma, mint a nagy vagyon, az örök élet kincsháza, ahová, hosszú földi nyomorúság után, biztosan bejutnak majd a szegények egy napon.

De Pierre nem érzett semmi örömet; vigasztalanul, reménytelenül hordozta körbe tekintetét a kincsek ragyogásán. Irtózatossá válnak környékezte; éjszakai sötétség borult rá, viharos éj sötétje, melyben őrvölgyben sűrűsödnek az érzések, a gondolatok. Amióta Marie felkelt kocsijából s elkiáltotta, hogy meggyógyult, amióta oly erősen, elevenen állt a lábán, Pierre-t mindjobban elöntötte valami feneketlen szomorúság. Pedig szerette a lányt szenvedélyes testvéri rajongással; határtalan boldogság volt neki, hogy már nem kell tovább szenvednie. Hogy lehet mégis, hogy Marie boldogsága ilyen végzetes csapást mért őrá? Ha csak ránézett, ahogy könnyei közt is sugárzó arccal térdepel, s visszanyert szépsége még tündöklősebb, úgy érezte, halálos sebben vérzik a szíve. Mégis maradni akart; másfelé fordította tekintetét, megpróbált Massias atyával foglalkozni, aki a kőpadlóra borulva egyre zokogott; irigyelte, hogy így át tudja járni az isteni szeretet megsemmisítő, emésztő illúzióját. Egyszer még Berthaud-t is megkérdezte, egy zászló iránt érdeklődött, felvilágosítást kért tőle.

- Melyiket gondolja? Azt ott, a csipkezászlót?

- Azt, ott balra.

- Puy megye adománya, Puy és Lourdes címerével, melyeket rózsafüzér fog össze... Csipkéje oly finom, hogy egy fél marokban elférne az egész.

Most Judaine abbé lépett elő, kezdődött a szertartás. Ismét dübörgött az orgona, szállt az ének, s az oltáron úgy pompázott az oltáriszentség, mint a királyi nap az ezüst- és aranyszívek szípkézű, villogó csillagseregében. Pierre nem bírta tovább. Marie-ra majd vigyáz Jonquiére-né és Raymonde; el is kísérik; ő elmehet, elbújhat, valami homályos zugban kisérik magát. Röviden bocsánatot kért: találkája van Chassaigne doktorral. Aztán újabb félelme támadt: nem tud kijutni, mert a hívők sűrű tömege valósággal eltorlaszolta az ajtót. Hirtelen ötlettel benyitott a sekrestyébe, átsietett s a keskeny belső lépcsőn a kriptába jutott.

Egyszeriben mély csend, síri homály váltotta fel a fenti örömműzongást, csodás ragyogást. A kriptát közvetlenül a sziklába vágták; két keskeny folyosóját a főhajót tartó sziklatömb választotta szét, s ezek az apszis alatt föld alatti kápolnához vezettek, melyre éjjel-nappal égő pici lámpák hintették fényüket. Titokzatos borzadály lengte be a pillérek kusza, sötét erdejének félhomályát. A fal kopár volt, mögötte a sír, melyben örök álmát alussza minden ember. Végig a folyosókon, a mennyezetig fogadalmi táblákkal kirakott falak tövében gyónatószerűek álltak kettős sorban; a föld méhének halotti csendjében, a föld minden nyelvén gyónattak itt a papok, hogy feloldozzák a világ négy sarkából összesereglt bűnösöket.

Ebben az órában odabenn egymást tiporta a tömeg; a kriptában egy lélek sem járt, nem hallatszott az élet egyetlen zizegése, s a nagy csendben, a sűrű homályban, a sír hideg leheletében Pierre térdre hullt. Nem mintha imádkoznia, hozsannáznia kellett volna; az egész lényét gyöttrő erkölcsi kín rokasztotta le. Kínpadra vonta a vágy, hogy tisztán lásson önmagában!

Jaj, mért is nem tud még jobban a dolgok semmiségének a mélyére hatolni, elmélkedni, megérteni s végre-valahára megnyugodni!

Iszonyú haláltusát élt át. Igyekezett percről percre megeleveníteni, ami azóta történt, hogy Marie hirtelen felkelt az ágyából, s világgá kiáltotta, hogy feltámadt. Miért érez ő azóta, minden testvéri öröme ellenére - hiszen Marie lábra állt! -, miért érez valami kegyetlen szorongást, mintha pusztító, halálos csapás érte volna? Talán az isteni kegyelemre féltékeny? Azt fájlalja, hogy a Szűz meggyógyította Marie-t, és őrá megfedkezett, holott oly végtelenül beteg a lelke? Visszagondolt a legvégső határidőre, amit maga elé tűzött: akkor fog rálelni hitére, amikor elvonul az oltáriszentség, és Marie visszanyeri egészségét. Most pedig Marie egészséges, de ő mégse hisz; nem is fog hinni soha. Itt az égető seb! Itt a kegyetlen, vakító bizonyosság: Marie megmenekült, s neki vége. Az állítólagos csoda feltámasztotta a lányt, de benne egyszer s mindenkorra lerombolt minden hitet a természetfölöttiben. Egy ideig azt az ábrándot dédelgette, hogy megkeresi, sőt talán meg is találja Lourdes-ban a gyermeki, naiv hitet; de nem! A csoda összeomlott, Beauclair előre megjósolta a gyógyulást, az pontról pontra be is következett, s benne már soha nem virul ki a hit! Féltékenységi: nem! nem! De kopár, halálos szomorúság, hogy így marad magára, értelmének jégmezőin, szüntelen visszasírva az illúziót, a hazugságot, a lelki szegények isteni szeretetét, mely az ő szívében soha meg nem terem.

A keserűség hulláma csapott át rajta; szeméből kibuggyant a könny. Leborult a kőpadlóra, ájult szorongásban. S végiggondolta kettejük varázslatos történetét attól fogva, hogy Marie, nyilván kínzó kételyei sejtelmében, mindent latba vetett az ő megtéréséért; a félhomályban kis kezébe vette a kezét, hosszan megszorította, s elfulladva azt mondta, imádkozni fog érte, igen! tiszta szívéből. Megfedkezett saját javáról, arra kérte a Szűzanyát, hogy ha csak egyetlen kegyet eszközölhet ki Szent Fiától, Pierre-t gyógyítsa meg, ne őt. Majd egy másik emlékkép merült föl: a bűbajos órák a fák alatt, a sötét éjszakában, a fáklyás körmenet alatt. Ott is egymásért imádkoztak, lények összefonódtak, s úgy égett-izzott bennük a vágy a közös boldogságra, hogy egy pillanatra alámerültek az önmagát adó, önfeláldozó szerelem mélységes mélyeibe. S hosszú, könnyes, gyöngéd vonzalmuk, szenvedésük tiszta idillje ide torkollott, ebbe a nyers szakításba: a lány üdvözülten, megdicsőülten áll a diadalénektől zengő Bazilikában, ő pedig nyomorúságosan zokog lenn, egyedül, a kriptá sötét sziklájára borulva, dermesztő, síri magányban. Mintha másodszor vesztené el Marie-t, de most már örökre!

Aztán egyszerre rájött, hogy ez a gondolat forgatja meg a szívében a tört. Végre megértette, mi bántja; villámfény hullott gyötrelmes, szörnyű lelki válságára. Először akkor veszítette el Marie-t, amikor pappá szentelték, s akkor azt gondolta, nem baj, hogy ő sosem lehet férfi, hiszen Marie sem lehet soha nő; gyógyíthatatlan baja elpusztította asszonyiságát. De most már egészséges, most már asszony, épp az imént láthatta, mily szép, mily erős, eleven, kíváncsi és termékeny! Ő pedig halott, soha többé nem lehet férfi. Soha nem feszítheti fel a sírbolt kapuját; ott marad megsemmisülve; teste örök lakat alatt. Marie megszökött, itt hagyta egyedül a nyirkos sírgödörben. A széles világ nyílik meg Marie előtt, boldog örömek, a szerelem napsugaras ösvényei; férj várja, és gyermekek is, bizonyosan. Ő pedig itt maradt, mintegy nyakig a földbe ásva; csak az értelme nem rab, hogy annál nagyobbak legyenek kínjai. Marie az övé volt, amíg nem volt senki másé; ő pedig csak azért vergődik egy órája ily szörnyűségesen, mert ez az utolsó szakítás végleg eltérte tőle, mindörökre.

Pierre-t a düh rohama öntötte el. Kísértést érzett, hogy felmenjen a Bazilikába, s Marie arcába vágja, mi az igazság. Csoda? Hazugság! A mindenható Isten jóságos segítsége? Merő illúzió! A természet műve az egész; az élet újabb diadala. S be is tudta volna bizonyítani; megmagyarázta volna, hogy csak az élet létezik egyes-egyedül, mindenekfelett, az építi az egészséget

a földi szenvedések egészéből. Aztán elindulnának, ketten, együtt; messzire, nagyon messzire, a boldogság felé. De hirtelen rémület lepte meg. Micsoda? Beletúrna ebbe a kicsi, fehér lélekbe, kiölné belőle a hitet, eltemetné a hit romhalmaza alá, amely őt is fojtogatja? Hirtelen megérezte, mi volna ez: ocsmány szentségtörés. Később megutálná miatta magát; úgy érezné, meggyilkolta a lányt, ha egy nap kiderülne, hogy boldogságáért nem tud ugyanakkora boldogságot adni. Marie talán nem is hinne neki. És hogy is menne hozzá egy hitehagyott paphoz, mikor eltörölhetetlenül él lelkében az édes érzés, hogy a rajongó imádság gyógyította meg? Örült, mocskos iszonyatnak látta most az egészet. Lázongása elcsitult; kitépett, vérző szívében csak végtelen fáradtság maradt, a gyógyíthatatlan seb izzó tüze.

Azután, amint ott hányódott magára hagyatva a semmi örvényeiben, még egy végső, nyomasztó harcot kellett megvívnia. Mit tesz ezután? Legszívesebben elfutott volna, hogy soha többé ne lássa Marie-t; nem volt ereje a további szenvedésre. Mert jól tudta, hogy ezentúl hazudnia kell, mert a lány azt hiszi, együtt mentette meg mindkettőjüket a Szűz; hogy ő is megtért, lelke meggyógyult, mint az ő teste. Milyen örömmel beszélt erről, miközben kiskocsiját húzta maga után a hatalmas mellvéd-soron. Micsoda boldogság, hogy *mindkettőjüket egyszerre* érte ez a nagy öröm, hogy így összeforrott a lelkük! S ő akkor is hazudott, s ezentúl mindig hazudnia kell, nehogy tönkregye ezt a szép, tiszta illúziót. Megvárta, amíg elcsitul ereiben a vér vad lüktetése, és megesküdt, hogy vállalja azt, amire a végső irgalmas-ság kötelezi: színleli a békét, az üdvösség mámorát. Legyen hát egészen boldog Marie, kétség, bánat ne eméssze, éljen abban a derűs, szent hitben, hogy a Szűzanya jóváhagyta misztikus egyesülésüket. Mit számít, hogy ő szenvedni fog! Később, talán, majd másként gondolkodik. De most, értelmének sivár pusztaságában mégiscsak ez az egyetlen öröme, támasza; miért ne hagyná hát meg Marie-nak a hazugság vigaszát?

Teltek-múltak a percek, s Pierre ott hevert megsemmisülve; várta, hogy a kő hidege lehűtse forróságát. Nem gondolkozott, nem is élt; egész lényé összeroskadt a szörnyű válság után. Aztán mintha lépteket hallott volna, keservesen feltápáskodott; úgy tett, mintha a márványba vésett fogadalmi emlékeket olvasná a falakon.

De tévedett; nem járt ott senki; mégis folytatta az olvasást, először gépiesen, hogy lekösse a figyelmét, aztán egyre erősödő, új izgalommal.

Fantasztikus volt. A hit, az imádat, a hála gyűjteménye sorakozott a sok száz, sok ezer aranybetűs márványlapon. Némelyik naivsága megmosolyogtatta. Egy ezredes szobrot készíttetett a lábáról, ezzel a felirattal:

„Meggyógyítottad; add, hogy téged szolgáljon.”

Távolabb ez volt olvasható:

„Oltalmazd az üvegfüvőkat!”

Némelyik köszönet ártatlan őszinteséggel árulkodott a kérésre:

„A Szeplőtelen Szűz Máriának egy családapa. Visszaadta egészségem, pöröm szerencsés véget ért, megkaptam kinevezésem.”

Ezeket azonban elnyomta a lázas, követelőző könyörgések kórusa:

„Paul és Anna a lourdes-i Boldogasszony áldását kéri házasságukra.”

Anyák szava szólt:

„Hála Máriának. Háromszor gyógyította meg gyermekemet.”

„Marie-Antoinette megszületett. Hála neked, Mária. Kegyeidbe ajánlom őt is, enyéimmal s magammal együtt.”

„A hároméves P. D. köszöni, hogy megmentetted szerető szüleinek.”

Asszonyok, gyógyult betegek, boldogságukra talált lelkek szóltak:

„Óvd meg férjemet, add, hogy egészséges legyen.”

„Mindkét lábam béna volt; meggyógyultam.”

„Eljöttünk, remélünk.”

„Könyörögtem, sírtam; Mária meghallgatott.”

És más hangok szóltak; szerényen, de forrón; ki tudja, milyen regények voltak mögöttük:

„Egymásnak adtál bennünket; óvj meg, Mária.”

„Máriának, a legnagyobb jótéteményért.”

S mindig ugyanúgy, egyazon szavakban, szenvedélyes imádatlalt: hála, tisztelet, hódolat, köszönet. Sok száz, sok ezer könyörgés márványba vésve, elmúlhatatlanul! Innen a kriptamélyből zengenek a Szűznek örök hódolatot a nyomorult halandók, akiken segített!

Pierre fáradhatatlanul olvasott; szája keserű volt, akár az epe; egyre fokozódó szomorúság lepte meg. Hát csak ő ne számíthasson segítségre? Annyi szenvedő lélek könyörgése teljesül, csak az ő hangja nem talál soha meghallgatásra? S azon tűnődött, milyen tömörkedés ima hangzik el Lourdes-ban egy hosszú év alatt; megpróbálta számokban kifejezni: imádkoznak reggel a Barlang előtt várakozók, éjjel a Rózsafüzér templomban éjszakázók, imádkoznak a szertartásokon a Bazilikában, imádkoznak a körmeneteken, akár a nap ragyog, akár a csillagok. Ki sem számítható: örökösen, minden másodpercben a könyörgések özöne. Fáradjon bele az Isten imáikba: ezt akarták a hívek; magával az imádság roppant tömegével akarták kegyeit, bocsánatát kicsikarni. A papok azt hirdették, ki kell engesztelni Istent Franciaország bűneiért, s ha már az engesztelő áldozatok száma elég nagy, akkor abbamaradnak a Franciaországot sújtó csapások. A büntetés elkerülhetetlen: micsoda kegyetlen gondolat! Sötét pesszimizmus vad képzelgése! Milyen gyalázatos lehet az élet, hogy ilyen könyörgéssel, a testi-lelki elesettségnek ezzel a jajszavával kell az eget ostromolni!

De Pierre már érezte, hogy határtalan mélabúja ellenére is mélységes szánsalom tölti el. Felkavarta lelkét a balsors karmai közt vergődő nyomorult emberiség: hisz oly meztelen, oly gyámoltalan, oly elhagyatott, hogy megtagadja értelmét, és boldogságot csak az ábrándvilág lidérces mámorától remél. Ismét könnyek toltak a szemébe, siratta saját magát, a többieket, a megkínzottakat, akik igyekeznek bajaikat bemaszlagolni, elbódítani, csak hogy e világ valóságától meneküljenek. Mintha most is hallaná a Barlang előtt összezsúfolt, térdeplő tömeget, amint forró könyörgéssel csügg az égen, s a húsz-harmincezres tömegből úgy tör a magasba a vágy rajongása, hogy szinte füstölög a napon, mint a tömjén. És lenn a mélyben, épp itt, a kriptá alatt, a Rózsafüzér templomban, a hit delíriumának tüze ég: egész éjszakákat töltenek a paradicsom révületében, élvezik az áldozás néma gyönyörét, a szótlan ima lázát, melyben eleped, lánggra lobban s az égbe száll a lélek. Aztán mintha még a Rózsafüzér templomnak örök imádata, még a Barlang előtti hangorkán sem volna elég, a forró könyörgés kórusa újra kezdődik lenn, a kriptá falain, itt, körülötte; de itt mindörökre megörzi a márvány és harsogja az emberi szenvedést az idők végezetéig; a márvány, a fal imája ez; az egyetemes irgalom borzongása áthatja a köveket is. És végül mind magasabbra és magasabbra szárnyalt az imádság, szállt, csak szállt a tündökletes Bazilikából, mely ott zsongott Pierre fölött, tele az őrzőngő sokadalommal; szinte a főhajó kőpadlatán keresztül is érezte reményhimnuszban

kitörő roppant, ziháló leheletét. Őt is magával ragadta e dal, mintha körülzúgná az imádság roppant óceán moraja, mely letről, a föld porából indul, templomról templomra száll, egyre följebb; tabernákulumtól tabernákulumig duzzad, meglágyítja még a falakat is, hogy azok is vele zokognak, s a kétségbeesett jajkiáltás betöri az ég kapuját, a fehér márványtorony tetején ragyogó nyúlánk aranykereszttel. Ó, mindenható Isten, Istenség, Könyörületes Erő, vagy bármi a neved, irgalmazz a szegény emberiségnek, szüntesd meg az emberi szenvedést!

Pierre szemét hirtelen fény vakította el. A bal oldali folyosón át kijutott a szabadba, a mellvédek fölé. S máris gyöngéden átölelte, magához vonta valaki. Chassaigne doktor volt; pedig Pierre már egészen elfeledte, hogy találkoztuk van. Az öreg orvos várta, hogy elkísérje, és megmutassa neki Bernadette szobáját és Peyramale abbé templomát.

- Mily nagy lehet az örömed, kedves fiam!... Már tudom a nagy újságot, tudom, mily kegyes volt kis barátnódhöz a lourdes-i Boldogasszony... Jusson eszedbe, mit mondtam tegnapelőtt! Most már nyugodt vagyok; most már magad is meggyógyultál.

A pap halásápadtan nézett rá; fenéig ürítette a keserű poharat. De már tudott mosolyogni; szelíden felelt:

- Igen, meggyógyultunk mind a ketten; nagyon boldog vagyok.

Kezdődött hát a hazudozás; az isteni szembekötődsi, melyet irgalmasságból játszott a többiekkel.

S most még egy látványosság várt Pierre-re. A Bazilika főkapuja sarkig nyitva volt, a nap vörös szőnyege végigterült a templomhajón. Pazar lángtenger hömpölygött odabenn: lángolt a szentély aranyrácsa, az ezüst-arany fogadalmi szívek, az ékköves lámpások, a tűzfonállal hímzett templomi zászlók, a szárnyas ékszereként lengő tömjénfüstölők. S hátul, a fények káprázatában Marie-t pillantotta meg, kibomlott hajával: aranylott az is; aranyköpenyt terített a lány vállaira. És királyi himnusz viharzott az orgonán, a nép tébolyultan ünnepelte Istent, akit Judaine abbé még utolszor magasba emelt a szentségtartóban, mely glóriásan ragyogott az öreg pap kezében, körülötte a Bazilika aranyzuhataga; s a harangok, valamennyi harang teli torokkal hirdette a győzelmet, a csodát.

5

Amint rátértek a mellvéd-sorra, Chassaigne doktor megszólalt:

- Az imént a diadalt láttad; most meg fogsz ismerkedni két nagy igazságtalansággal.

Azzal megindult Pierre-rel az Árok utca felé, hogy megmutassa neki Bernadette szobáját, az alacsony, sötét szobát ahonnan a lány elindult a mezőkre azon a napon, amikor megjelent előtte a Szűz.

Az Árok utca a hajdani Erdő utcából (ma Barlang utca) indul és átszeli a Törvényszék utcát. Kanyargós, enyhén lejtős, mélabús utcácska. Nagy ritkán megy rajta végig egy-egy járókelő; jobbról-balról csupán hosszú falak, roskatag házak, komor, ablaktalan homlokzatok szegélyezik. Az egyik udvarban magányos fa áll; ez minden ékessége.

- Megérkeztünk - mondta az orvos.

Itt az utca egészen összeszűkül, s a ház épp egy csűr magas, kopár szürke falára néz. A két látogató feltekintett s szemügyre vette a kihaltnak látszó kis épület keskeny ablakait, durva, lilás vakolatát, szégyenlős kolduscsúnyságát. Feketén ásitott a szűk utcai bejáró, csupán egy ósdi vasrács zárta el; a rácsig lépcső vitt, alja esős időben vízben állt.

Az orvos folytatta:

- Lépj be, fiam. A rács csak be van támasztva.

A bejáró hosszú volt; Pierre a kezével tapogatta végig a nedves falat, nehogy felbukjon valamiben. Mintha pincébe ment volna, vaksötétben; az volt az érzése, hogy csúszós, örökös-sen sáros földet tapos. Aztán, amint a folyosó végére ért, az orvos újabb útmutatására jobbra fordult.

- Hajolj le; be ne üsd a fejed, mert az ajtó alacsony... Megérkeztünk, itt vagyunk.

Akárcsak az utcai bejáró, a szoba is nyitva volt; mintha senki nem gondolna vele. Pierre tétován állt a szoba közepén, szeme még káprázott az éles, kinti fénytől és semmit nem látott; szinte sötét éjszaka fogta körül. Hátán végigborzongott a hideg; mintha vizes fehérnemű tapadna rá.

Aztán, lassacskán, megszokta a szeme a homályt. A két ablak - egyik kisebb, a másik nagyobb - szűk udvarról kapta a világítást; a kút-mély udvarba csupán némi zöld fény permetezett be; délben is gyertyára lett volna szükség, ha itt olvasni akarna valaki. A körülbelül négy méterszer három és félméteres szobának hepehupás kőpadlata volt; a fedetlen mestergerendát s a mennyezet gerendáit piszkos koromszínűre feketítette az idő. A kandalló az ajtóval szemben állt: hitvány gipszkandalló, párkánya szüette deszkalap. A kandalló és az egyik ablak között volt a kiöntő. A nyirokfoltos, repedezett falak ősrégi meszelése felhólyagosodott és sok helyütt lepattogzott; szutykosan feketéltettek, akár a mennyezet. Bútor nem volt, a szoba lakatlannak látszott, csupán kusza, fantasztikus, kétes tárgyakat sejtett a homályba burkolt zugokban a szem.

Némi csend után megszólalt az orvos:

- Ez hát az a szoba; innen indult ki minden... Ugyanolyan, mint akkor, csak a bútorokat távolították el. Elképzeltem, milyen lehetett a berendezés; az ágyak nyilván itt sorakoztak az ablakokkal szemközti falnál; legalább három ágy, mert Soubirous-ék heten voltak: az apa, az anya, két fiú, három lány... Képzeld el: három ágy ebben a szobában! és heten ezen a néhány négyzetméternyi helyen! Szinte elevenen a sírban, levegő, napfény, és sokszor kenyér nélkül! Micsoda sötét nyomorúság, micsoda megalázó, szánalmas élet!

De valaki félbeszakította. Egy árny lépett be; Pierre először azt hitte, öregasszony. De pap volt, a plébániatemplom káplánja; most ő lakott a házban. Jól ismerte az orvost.

- Meghallottam a hangját, doktor úr, és bejöttem... Megint látogatót hozott?

- Igen, abbé úr, voltam bátor... Remélem, nem zavarok?

- Dehogy, dehogy!... Csak jöjjön, amikor akar; hozzon el másokat is.

Szívélyesen mosolygott, üdvözölte Pierre-t, aki nyugodt közönyén elcsodálkozva, megkérdezte:

- És nem zavarja néha a sok látogató?

Most a káplánon volt a sor, hogy meglepődjön:

- Sok látogató? Ide bizony senki se jár... Tudniillik nem nagyon ismerik a házat. Megmarad mindenki a Barlangnál, odaát... Nyitva tartom az ajtót, hogy ne zaklassanak. De napok múlnak el, s még csak egér neszezését sem hallom.

Pierre szeme egyre jobban hozzászokott a félhomályhoz, végre kezdte felismerni a sarkokban meghúzódó bizonytalan tárgyakat: régi hordók, egy tyúkketrec roncsai, törött szerszámok, kidobált, pincébe való vicik-vacak. Aztán a gerendákra akasztva élelmiszereket vett észre: egy zöltséges-kosarat teli tojással; lila hagymát nagy koszorúban.

- De ha jól látom - folytatta Pierre s kissé megborzongott - nem hagyja a szobát kihasználatlanul?

A káplán kezdett zavarba jönni:

- Hát igen, azaz... Mit csinálhatok? A ház kicsi, kevés a hely! Meg aztán nem is hiszi, milyen nyirkos ez a szoba; lakni benne teljes képtelenség!... Így hát, istenem... apránként minden ide került, szinte akaratlanul.

- Vagyis ez most a lomtár - állapította meg Pierre.

- Dehogy, kérem!... Csak lakatlan szoba, azaz hát, ha úgy vesszük, igenis, lomtár!

Egyre növekvő zavarába már némi szégyen is vegyült. Chassaigne doktor némán állt, nem avatkozott bele; de mosolygott, szemlátomást tett neki, hogy felháborítja ifjú barátját az emberi hálátlanság.

Pierre pedig folytatta; már nem tudta fékezni indulatát:

- Igazán ne vegye rossz néven, káplán úr, ha nem hagyom annyiban. De ne felejtse, hogy itt minden Bernadette műve, s nélküle Lourdes ma is Franciaország egyik isten háta mögötti, ismeretlen kisvárosa... Úgy érzem, a plébánia hálából rég kápolnává alakíthatta volna ezt a nyomorúságos kis szobát...

- Kápolnává! Ugyan! - vágott közbe a káplán. - Bernadette is csak Isten teremtménye, az egyház nem részesítheti vallásos tiszteletben.

- Jó! Hát ha kápolnát nem is nyit, de legalább világításról gondoskodhatna, virágról, rózsáról, amit mindig felfrissítene a lakosság és a zárándokok áhítata... Szóval némi gyengédséget hiányolok, meghatott emlékezést, Bernadette arcképét, bármit, ami kifejezné, hogy itt a helye a szívünkben... De ez az érzéketlen feledés, ez az elhanyagoltság, ez a piszok - hajmeresztő!

Az öntudatlan, szegény, megriadt káplán rögtön Pierre véleményéhez csatlakozott:

- Tulajdonképpen ezerszeresen igaza van. Nekem azonban nincs hatalmam, én igazán semmit nem tehetek!... De ha bármikor kéri tőlem a szobát, hogy rendbe szedjék, én örömet odaadom, elviszem innen a hordóimat, bár nem tudom, hol találok nekik helyet... Mindazonáltal, meg kell mondanom, nem rajtam áll a dolog: én teljesen, teljesen tehetetlen vagyok!

S azzal, hogy dolga van, gyorsan elkészönt; sietve távozott, de nem mulasztotta el Chassaigne doktorhoz fordulva megismételni:

- Maradjanak, ameddig tetszik. Soha nem zavarjak.

Amikor magukra maradtak, az orvos megragadta Pierre kezét és boldogan áradozva szólt:

- Milyen nagy örömet szerezte nekem, drága fiam! Milyen jól megmondtad a káplánnak azt, ami oly rég forr a szívemben... Nekem is járt már az eszemben, hogy reggelente rózsát hozok ide. Egyszerűen kitakarítottam volna a szobát s beértem volna annyival, hogy két nagy csokrot helyezek a kandallóra; tudod, mily végtelenül szeretem Bernadette-et. Úgy éreztem, rózsáim az ő emlékezetének fényét, frissességét, illatát hintették volna szét... De hát... de hát...

Kétségbeesetten legyintett.

- Sosem volt hozzá bátorságom... Igen, gyáva voltam, mert senki nem mert még a Barlang papjaival nyíltan szembeszállni... Mindenki habozik, mindenki megtorpan; vallási botránytól tartanak. Gondold csak el, micsoda kárhozatos hercehurca következne a dologból; s akik - mint én - méltatlankodnak, inkább némán tűnnek, szóltanul.

Aztán így foglalta össze:

- Végtelenül elszomorító az emberi hálátlanság és kapzsiság, fiam. Valahányszor eljövök ide, ebbe a feneketlen nyomorúságba, úgy megtelik a szívem keserűséggel, hogy nem tudom a könnyeimet visszafojtani.

Több szót nem ejtettek; hallgattak mind a ketten; rájuk települt a hely fájdalmas mélabúja. Belemerültek a homályba; s a málladozó falak közt, a vásott göncök porában összeborzongtak a nedvességtől. S megint arra gondoltak, hogy Bernadette nélkül egyetlen csoda sem lett volna, holott ezeknek köszönheti Lourdes, hogy az egész világ rajta tartja a szemét. Az ő szavára fakadt a csodaforrás, nyílt meg a gyertyafényben tündöklő Barlang. Gigászi munkákba fogtak, új templomok nőttek ki a földből, óriás mellvédek kanyarogtak szinte az égig, teljes új város épült, mintegy varázsütésre: kertek, sétányok, rakpartok, hidak, boltok, szállodák. S a föld legtávolibb zugából is özönlött a nép, záporoztak a milliók, hullott sűrű esőjük, és az ifjú város majdhogynem fékezhetetlenül terjeszkedett, mintha hegyláncról hegyláncig be akarná nőni az egész völgyet. Ha nincs Bernadette, mindennek vége; a hallatlan kaland visszasüllyed a semmibe, az ódon Lourdes most is évszázados álmát alussza a Vár alatt, ismeretlenül. Bernadette volt a páratlan munkás, a nagy alkotó, s a szobát, ahonnan elindult aznap, amikor meglátta a Szüzet, a csoda, az eljövendő csodálatos szerencse bölcsőjét most lenézik, férgek tanyája, s csak lomtárnak jó, hagymát, üres hordókat tartanak benne.

Pierre oly élesen érezte az ellentétet, hogy megjelent szeme előtt a diadalünnep, melynek az imént tanúja volt; a Barlang s a Bazilika felmagasztalása, miközben Marie, kocsiját vonszolva halad az oltáriszentség mögött a tömeg ujjongása közepette. Különösen a Barlang ragyogott; nem volt már a régi, vad sziklaüreg, amely előtt valaha a gyermeklány térdepelt a hegyi patak ember nem járta partján, hanem rendezett, gazdag, gyertyafényben izzó kápolna, melyhez nemzetek vonulnak. Lárma harsog, fény, imádat, pénz tündökölt ott, folytonos győzelmi sugárkoszorúban. Itt meg, a bölcsőnél, a fagyos, sötét odúban, senki; gyertya nem ég, ének nem szól, virág nem virít. Egy lélek sem tér be, nem térdepel, nem imádkozik. Alig néhány érzékenyült látogató morzsol le emlékül egy-egy szilánkot a korhadó deszkalapból, mely a kandalló párkánya volt. A papság észre sem veszi ezt a nyomortanyát, pedig körmenetben járhatnának ide, mert ez a dicsőség első állomása. Itt kezdődött a szegény lány álomlátása, egy hideg éjjelen; két nővére közt feküdt az ágyban, épp rohama volt, miközben az egész család ólmos álomba merült; innét indult útnak s vitte magával öntudatlanul az álmoképet, mely ismét megjelent előtte a nappali fényben, hogy legendás, szép látomássá viruljon. De most már senki nem követi nyomon, elfeledték a fészket, hagyják homályba hullni, pedig itt csírázott ki a szerény, pici mag, mely csodálatos kalászkokat hajt odaát; aratják is pompázatos ceremóniák közt az új idők munkásai.

Pierre-t könnyekig meghatotta a történet nagy, emberi szomorúsága; végre megszólalt, egyetlen szóba sűrítve gondolatait:

- Betlehem!

- Igen - szólalt meg Chassaigne doktor is -, az ilyen szánalmas viskókban, szükségszállásokon születnek a szenvedés, a szánalom új vallásai... És néha azon tűnődöm, nem jobb-e mindez így; nem jobb-e, ha ez a szoba megmarad az ínségben, elhanyagoltságban? Úgy érzem,

Bernadette nem veszít vele; mert ahányszor itt töltök egy-egy órát, mindig jobban és jobban szeretem.

Megint elhallgatott, majd lázongva, erélyesen szólalt meg újra:

- Nem, nem tudom megbocsátani! Felháborít a hálátlanság... Mondtam már, őszintén hiszem, hogy Bernadette önként vonult el a világtól Nevers-be. Nem, nem tették lakat alá, és mégis micsoda kő esett le azok szívéről, akiknek itt lassan terhessé lett a jelenléte!... És most ugyanezek akarják az emléket is kiírtani, hogy egyedül ők lehessenek az urak!... Ó, édes fiam, ha mindent elmondanék!

Aztán apránként mindent előadott; könnyített a szívéen. A barlangi papok, akik Bernadette művéből mohón gyártják a pénzt, holtában még jobban félnek a szent lánytól, mint mikor élt. Amíg élt, bizonyára az volt legfőbb rémületük, hogy visszatér Lourdes-ba, és részt kér a zsákmányból; csak alázata nyugtatta meg őket, mert a lány nem parancsolásra született, önként vállalta a lemondást, a magányt, ahol napjait bevégezte. Most azonban az a gondolat jár a papok eszébe, hogy idegen akarat visszahozhatja Lourdes-ba a látnok lány ereklyéit s ettől még inkább remegnek. És ez az ötlet, alig halt meg Bernadette, azonnal fel is vetődött a városi tanácsban: elhatározták, hogy a város síremléket emeltet; már gyűjtést akartak indítani. De a nevers-i apácák kereken megtagadták a holttest kiadását; azt mondták, az az ő tulajdonuk. Akkor már tudták, hogy a Barlang papjai állnak az apácák mögött, s idegesen mozgolódnak, titokban áskálódnak, nehogy Bernadette megszentelt hamvai visszakerüljenek, hisz ez konkurenciát támaszthat a Barlangnak is. Szörnyű veszély! Képzeljük el: a monumentális síremlékhez körmenetben vonulnak a zarándokok, a betegek lázasan csókolgatják a márványlapot, s a szent rajongás közepette sorra történnek a temetőben a csodák! Biztos, katasztrófális konkurencia, ha az áhítat s a csoda színtere áthelyeződik. S egyetlen, páni félelemben éltek, nehogy osztozniuk kelljen a hasznon, nehogy máshová gyűljön a pénz, ha a város, most már észretéve, ki akarná aknázni a sír lehetőségeit.

Sőt ezúttal azt is tudni vélték, hogy a szerzetesek más, sokkal ravaszabb tervet is forgatnak fejükben. Állítólag az a titkos elképzelésük, hogy maguknak tartják fenn Bernadette holttestét: a nevers-i apácák kötelezettséget vállaltak erre, s ezért őrzik kolostoruk csendes kápolnájában. De a szerzetesek nem sietnek: megvárják, míg megcsappan a zarándokok özönlése; csak akkor hozzák vissza a testet. Mert egyelőre megszámlálhatatlan tömegek tódulnak Lourdes-ba; mire volna jó most az ünnepélyes hazahozatal? Majd ha, mint minden földi dolog, a lourdes-i Boldogasszony hihetetlen népszerűsége is hanyatlani kezd, majd akkor! Hiszen könnyen elképzelhető, hogyan fogja ismét fellobbantani a hit lángját az ünnepélyes, világra szóló ceremónia, melynek során a kiválasztott leány hamvai a keresztény népek örömujjongása közben visszatérnek a megszentelt földbe, amelyből annyi csodát fakasztottak. És akkor újra kezdődnek majd a csodák a márvány sírbolt előtt, a Barlangnál, s a Bazilika szentélyében.

- Hiába is keresnéd - folytatta Chassaigne doktor -, Lourdes-ban hivatalosan egyetlen Bernadette-képet nem találsz. Az arcképét árusítják, de sehol templomban nem akadsz rá... A szándékos megfélemlítés, a homályos félelem hallgattatja agyon, borítja néma csendbe e szomorú kis szobát is. S amint a sírján feltámadó vallásos tisztelettől remegnek, éppúgy remegnek attól is, hogy ide tódul majd, itt hullik térdre a tömeg, ha a kandallón csak egy szál gyertya ég, ha csak egy csokor rózsa illatozik. És micsoda botrány, micsoda fejvesztett zűrzavar volna a derék barlangi Kufárok szemében, ha akár csak egyetlen béna állna talpra itt, világgá kiáltva, hogy meggyógyult! Ez bizony súlyos csapást mérne a csoda-egyedárusításra!... Most ők az urak, s urak akarnak maradni, egy morzsát sem hajlandók lehullatni a pazar koncból, melyet megkaparintottak, s amelyből élnek. Mégis reszketnek, vacogva reszketnek, ha eszükbe jutnak a kezdeti idők munkásai, az életében kicsi, holtában oly nagy parasztlány,

akinek roppant öröksége annyira tüzei kapzsiságukat, hogy miután Nevers-be száműzték, még a testét sem merik visszahozatni: egy apácakolostor tömlöcében tartják, nehéz kőlap alatt!

Jaj, szármalmas sors, jaj, szegény leány: először kirekesztették az élők sorából, aztán a holttestét tartják számkivetésben! Hogy sajnálta Pierre a szerencsétlen kis teremtest, akinek szinte küldetése volt, hogy szenvedjen, életében, de holtában is! Még ha nem képzeljük is, hogy valamilyen kivételes, kitartó akarat először száműzte, majd börtönben tartja még sírjában is - különös módon mégis az a látszat, mintha volna valaki, akit nyugtalanítanak Bernadette hatalmának mérhetetlen lehetőségei, s ezért féltékenyen, szakadatlanul azon munkálkodik, hogy kirekessze az emberi világból! Pierre most is a kiválasztott, a mártír leányt látta Bernadette-ben; és jóllehet a hitét elvesztette, s a szerencsétlen teremtés viszontagságai végleg romba döntötték hitének épületét, Bernadette mégiscsak felkeltette testvéri vonzalmát, mert egy új vallás kapuját nyitogatta benne, az egyetlenét, mellyel még csordultig volt a szíve: az emberi élet vallását, az emberi fájdalomét.

Chassaigne doktor készülődött; távozóban még felkiáltott:

- Itt nem tehetsz mást, fiam, itt hinni kell! Nézd ezt a sötét odút, s gondold a ragyogó Barlangra, a diadalmas Bazilikára, az új városra, a roppant szervezetre, az emberek áradatára! És mindez nem még döbbenetesebb, még rejtélyesebb-e, ha Bernadette valóban csak képzelődő bolond volt, semmi más? Egy bolond leány rémlátásai kavarták volna fel így a nemzeteket?... Nem! Itt az Isten lelke szállt a földre; csak ez adhat magyarázatot a csodákra!

Pierre-nek már a nyelvén volt a válasz. Persze, hogy lélek szállt a földre, a szenvedés zokogásának lehelete, a remény végtelenjének olthatatlan szomjúsága. Ha egy beteg leány látomása elég volt, hogy népek seregelenek össze, milliók aranyesője hulljon, és új város nőjön ki a földből, nem azért történhetett-e mindez így, mert ez a látomás némi enyhülést adott a nyomorú emberiség szomjára, melynek életszükséglet az illúzió, a vigasztalás? Bernadette minden bizonnyal kedvező társadalmi és történeti helyzetben tárta fel a megismerhetetlen kapuit, ezért rohant felé a tömeg. Igen, jó a misztikumba menekülni, mert a valóság irgalmatlan; jó a csodára hagyatkozni, mert a természet, úgy látszik, maga a kifogyhatatlan igazságtalanság! De bárhogymegszervezik is, bármily dogmákba párologják is az ismeretlent, bármily kinyilatkoztatott vallássá kovácsolják, mögötte csak ez búvik meg: a szenvedés jajsza, az élet követelőzése egészségért, örömért, boldog testvériségért, akár a túlvilágon is, ha már itt, e földön lehetetlen. Mire jó a dogmák hite? Nem elég sírni és szeretni?

És Pierre mégsem vitatkozott. Lenyelte a kikívánczozó visszavágást; különben is szilárdan hitte, hogy a természetfölötti szomja örökké ébren tartja a hitet a szenvedő emberiségben. Az ellenőrizhetetlen csoda az emberi kétségbeesés szükséges tápláléka. Meg aztán, nem esküdt-e meg merő könyörületből, hogy többé nem szomorít el senkit kételyeivel?

- Hát nem csodálatos? - ismételte az orvos.

- Az, csodálatos! - felelte végül is Pierre. - Minden ízében emberi tragédia játszódott le ebben a nyirkos, sötét, szegényes szobában; minden ismeretlen erő ide összpontosult.

Némán időztek még néhány pillanatig. Még egyszer körbejárták a falakat, felemelték tekintetüket a füstös mennyezetre, végső pillantást vetettek a zöldes fénybe merült, szűk udvarra. Valóban siralmas volt ez a pókháló-beszötte nyomorúság, a mocskos, öreg hordók, a hasznavehetetlen szerszámok, a sarkokban felhalmozott, máladozó limlom. Aztán lassan, szótlanul távoztak; torkukat összemarkolta a szomorúság.

Chassaigne doktor mintha csak az utcán eszmélt volna magára. Kissé összeborzongott, sietősebbre fogta a lépést és hátraszólt Pierre-nek:

- Még nincs vége, fiam, gyere csak... Most megnézzük a másik nagy igazságtalanságot.

Peyramale abbéra célzott, meg a templomára. Átmentek a Csarnok téren, befordultak a Szent Péter utcába; néhány percnyi járásra volt a templom. S a beszéd sora ismét a Barlang papjaira fordult: hogy milyen könyörtelen, iszonyú harcot folytatott Sempé atya a néhai lourdes-i plébános ellen. Ez belehalt a vereségbe; elemésztette az iszonyú elkeseredés; s miután őt magát eltették láb alól, templomát is megölték: befejezetlenül maradt, tető nélkül, szél, eső prédájaként.

A dicsőség ábrándjával sugározta be Peyramale abbé utolsó éveit ez a monumentális alkotás! Amióta a Barlangot elütötték a kezéről, amióta kitessékelték a lourdes-i Boldogasszony műhelyéből, amelynek Bernadette-tel első munkása volt, ez a templom lett a fegyvere, a tiltakozása, ezzel követelte ki részét a dicsőségből; Istennek ebben a házában készült, megszentelt köntösben, a diadalra, innen akarta útnak indítani a végeláthatatlan körmeneteket, a Szűzanya világos parancsa szerint. Természete parancsolásra, uralomra rendelte, népek pásztora, templomok építője volt; mohó örömmel sürgette a munkálatokat, a szenvedélyes lélek vakságával, akit nem érdekel az adósság, akit meglopnak a vállalkozók, akinek csak egy a fontos: mindig munkások regimentje nyüzsgjön az állványokon. És látta magasodni a templomát, látta készen, amint egy szép nyári reggelen beragyogják új falait a felkelő nap sugarai!

Ez a látomás újította meg benne szüntelenül a harci szellemet, miközben alattomos orgyilkosok settenkedtek körül. Fel fog épülni temploma; gigászi tömege a tér fölé magasul. Igen nagy, igen egyszerű, román stílusú épületet akart: kilencven méteres főhajót, száznegyven méter magas tornyot. S ott tündökölt szeme előtt frissen, üdén a napsütésben: már bontották az állványokat; széles kötőbjei azonos magasságú rétegekben sorakoztak. S gondolatban körbejárta; lenyűgözte szűzi mezítlensége, gyermeki tisztasága, ártatlan monumentalitása; sehol egy szobor, sehol egy fölösleges ornamens.

A főhajó, a kereszthajó és az apszis tetősora azonos magasságban vonul a hideg szépséggel tagozott párkányzat fölött. A mellékhajók és a főhajó ablaknyílásait sem díszítette semmi egyéb a gyámfalakat folytató tagozott gerendaíveken kívül. Elidőzött a kereszthajó nagy ablakrózsáinál, melyeknek üvegei ezer színben szikráztak; hátulról megkerülte a kerek apszist, melynek vonalában a sekrestye vonultatta fel két emeletnyi, apró ablaksorát, aztán visszatért, nem tudott betelni a kék égre rajzolódó nagy vonalak, az egymás fölé magasodó tetők fedelmi rendjével; bámulta századokkal dacoló, hatalmas, szilárd tömegüket.

De ha lehunyta a szemét, leginkább a homlokzatot, a tornyot idézte maga elé, a büszkeség mámorában; lenn a homlokzat hármastagolású támközei; a bal és a jobb támköz kötetői teraszt alkotnak, és köztük hatalmas lendülettel tör fel a torony a középső támköz fölött. A gyámfalakba ékelt oszlopok itt is egyszerűen tagolt, párkányos gerendaíveket tartottak. Az oromfalon a főhajó két nagy ablaka közt egy dísztoronyocska tetején a lourdes-i Boldogasszony szobra állt baldachin alatt. Lejjebb újabb ablaksorok, frissen festett hangleverő lemezeikkel. A négysarkú támpillérek fölfelé egyre karcsúsodtak, könnyeden, szilárdan, föl, egészen a merész, kőből faragott toronytetőig, melyet négy, ugyancsak díszes, kisebb tornyocska állt körül; lebegve, súlytalanul törtek az ég felé. Peyramale abbé úgy érezte, az ő tulajdon, izzó pap-lelke magasztosult föl, kelt szárnyra ezzel a toronnyal, hogy ott fenn, Isten közelében, időtlen időkön át hitének tanúbizonysága legyen.

Olykor egy másik vízióba merült el még nagyobb gyönyörűséggel. Belülről látta templomát: ő tartja benne az első ünnepi misét. Drágakövekként szikráztak az üvegfestmények, a mellékhajó tizenkét kápolnája gyertyafényben úszott. S ő a márvány és arany főoltár előtt állt, s a főhajó tizennégy pireneusi tömbmárvány oszlopa, a keresztény világ pazar ajándékai, büszkén hordozták a boltozatot, mely alatt az orgona örömujjongása dübörgött. A hívek seregei tolongtak a falak közt; térdepeltek a kőpadlón, előttük a csipkefinom ráccsal kerített szentély, melyet csodálatos fafaragás ékesít. A remek, faragott tölgyfa szószék egy előkelő hölgy fejedelmi adománya. A keresztutat egy híres művész faragta kőbe. A falakon nagy mesterek festményei; a sekrestye szekrényeiben halomban a szent öltözetek, keresztek, cibóriumok, drága szentségmutatók: egy-egy arany nap valamennyi.

Itt szolgálni, ebben a templomban; szenvedéllyel felépíteni, aztán uralkodni benne, áldást osztani a világ négy sarkából összeseregülő tömegekre, miközben a tornyok harangjai szárnyalva hirdetik a Barlangnak és a Bazilikának, hogy odaát, a vén Lourdes-ban vetélytársuk van, diadalmas testvérük, hogy ott is győzelmi ünnepet ül az Isten - micsoda ábránd!

Chassaigne doktor és útitársa egy ideig a Szent Péter utcán haladt, aztán befordultak a kis Langelles utcába.

- Mindjárt ott vagyunk - mondta az orvos.

De Pierre nyomát sem látta templomnak. Csupa nyomorúságos putri körös-körül; ínséges külvárosi kép, leprás, egymásra zsúfolt épületek. Végre, egy zsákutca mélyén megpillantotta a régi deszkakerítés egyik korhadozó, málladozó szögletét; még most is az zárta el a tágas, négyzetes térséget a Szent Péter, a Bagnères, a Langelles és a Kerti utca között.

- Balra kell befordulni - folytatta az orvos és a romok között egy keskeny közbe tért. - Itt is vagyunk.

S a nyomorúság, csúfság kulisszái mögül hirtelen előbukkant a rom. Még állt a főhajó meg a mellékhajók, a kereszthajó meg az apszis: gigászi csontváz. A falak mindenütt eljutottak a boltívek kezdetéig. Mintha igazi templomba lépett volna a látogató; ha fel-alá sétálgatott, ráismerhetett az épület hagyományos részeire. De ha feltekintett, feje fölött a szabad eget látta; tető híján szabadon vert be az eső, fújt a szél. Csaknem tizenöt éve, hogy félbemaradtak a munkák, s most úgy volt minden, ahogy az utolsó kőműves itt hagyta. Mindenekelőtt a főhajó tíz s a szentély négy oszlopán akadt meg a szem; a tizennégy egy tömbből faragott pireneusi márványpillért deszkaköpennyel vonták be, hogy megvédjék minden sérüléstől. A még nyers talapzatok s az oszlopfők a szobrászokra vártak. Milyen szomorú volt ez a tizennégy pillér a faköpenyében! Melankólia áradt a mellékhajók s a főhajó tátongó övezetéből; az összetúrt, hepehupás talajt felferő buja fűből, mintha sírdombok füve volna, melybe lassanként ösvényeket tapostak a közelben lakó asszonyok. Nagymosás után jártak ide teregetni. Most is ott száradt az ablaknyílások ásító üregén átsütő napon az egész szegénynegyed fehérenműje, durva lepedők, rongyos ingek, pelenkák.

Pierre és Chassaigne doktor lassan, némán körbejárta az épület belsejét. A mellékhajók tíz kápolnája törmelékekkel, szeméttel megtömött kocsifülkékre emlékeztetett. A szentély padlóját cementréteg fődte, nyilván, hogy a kriptát megvédje a beszivárgásoktól; sajnos, a boltozat megvetemedhetett, a talaj besüppedt, s az éjszakai vihar után jókora tócsa gyülemlett föl a mélyedésben. Különben a kereszthajónak és az apszisnak ez a része volt a legsértetlenebb. Egyetlen kőtömb nem mozdult el; a karzat fölött a nagy ablakrózsák szinte csak üvegezésre vártak, s az apszis falainak tetején felejtett vastag ácsfallókról azt hihette volna a szemlélő, hogy holnap megkezdik rajtuk a tetőfedést. Mikor azonban a két látogató visszafordult és szemügyre vette a homlokzatot, akkor mutatkozott meg igazán az ifjú rom nyomasztó

szomorúsága. Itt sokkal kevésbé haladt a munka, csak a csarnok készült el három oszlopközével, és tizenöt tél bőven elég volt, hogy kikezdje az otthagyt faragványokat, oszlopocskákat, gerendaíveket; s a pusztulás itt oly különös művet alkotott, mintha a málladozó, mélyen kikezdett termésköveket könny marta volna szét. Összeszorult a szív a romlás láttán; még el sem készült a mű, máris pusztulásra ítéltetett! Meg sem született, s máris így porladozik a szabad ég alatt! Megtorpant gigászi növekedése, és most omladékkal teríti a földet!

Visszatértek a főhajóba s megint úrrá lett rajtuk az iszonyú szomorúság: így mészároltak le egy épületet! A hatalmas belső térséget elbarikádozták az állványzatok romjai; miután a faanyag korhadni kezdett, ledöntették, nehogy hulladozó részei embereket üssenek agyon; s a magas gyomban most mindenütt párkánydeszkák, konzolgerendák, mintaívek heverték ócska kötélcsomók között; a nedvesség csaknem elrothasztotta valamennyit. Egy csörlő ösztövé váza meredezett közöttük, mint düledező akasztófa. Ásónyelek, kubikostalicskák törött darabjai tűntek elő imitt-amott, a szétdobált építőanyag közt; zöldes, bemohosodott téglatormeléken folyondár virított. A csalánerdőkől ki-kibukkant az iparvasút vágánya; az egyik sarokban most is ott volt még egy felfordult csille. Mégis, a tárgyak temetőjében talán a lokomobil volt a legszomorúbb; egy külön erre a célra épült pajtában állt. Kihülve, holtan várt már tizenöt éve. A pajta lassanként ráomlott; a tető résein át végigverte minden futó eső. A csörlőt hajtó transzmissziós szíj egy darabja úgy fityegett rajta, mintha óriás pókháló szála kötöznék gúzsba. S a pusztulás már acél és réz alkatrészeit is kikezdte; rozsa lepte, akár a zuzmó; burjánzott rajta a vénség növényi tenyészete, sárgálló foltjai elaggott, gázos masinává tették, a hideg telek lerágták róla a húst. Ez a gép - hulla, ez a hideg vas - tüze kialudt, kazánja nem dohog - a munka leszállt lelke volt, s hiába várta, hogy vadrózsán, szederindákon át eljön a nagy, irgalmas szív és nyomasztó rom-álmából felébreszti ezt a Csipkerózsza-templomot.

Végre megszólalt Chassaigne doktor:

- Pedig, ha meggondoljuk, ötvenezer frankkal elkerülhették volna a katasztrófát! Ötvenezerből befedhették volna az épületet; megmaradt volna a munka java; a többi pedig már nem volt annyira sietős... De ha az embert megölték, meg akarták ölni a művet is.

Egy kézmozdulattal a Barlang papjai felé intett; a nevüket nem mondta ki.

- S azok ott kilencszázezer frankot szednek be minden évben! De inkább Rómába küldenek ajándékot; kell nekik a jó összeköttetés.

Akarva-akaratlan támadnia kellett Peyramale abbé ellenfeleit. Szinte lidércnyomásként nehezedett rá az igazságtalanság; szent haragot érzett ellenük. Elnézte a siralmas romokat s megint elmerengett a történeten: a rajongó pap beleveti magát a templom-építésbe, eladóso-dik, meglopják, miközben Sempé atya lesben áll, tőkét kovácsol a plébános hibáiból, rossz hírbe keveri a püspöknél, végül megkaparintja az adományokat s abbahagyatja az építkezést. Aztán, a plébános veresége után, a végeérhetetlen pörösködés tizenöt éven át, mialatt az idő megemésztí az épületet. Most már oly siralmas állapotban van a rom s az adósság összege oly nagy, hogy nincsen semmi remény. Diadalt aratott a kövek halála, a lassú halál. A kidőlt-bedőlt pajtában ízekre hull a lokomobil; szétveri az eső, szétrágja a moha.

- Tudom, győzelmi indulót énekelnek; egyedül maradtak a porondon. Ezt akarták, az egyeduralmat, a korlátlan hatalmat, mindent, a pénzt... Tud meg, fiam: úgy rettegnek a konkurenciától, hogy elmarnak Lourdes-ből minden szerzetesrendet, jezsuiták, domonkosok, bencések, kapucinusok, karmeliták jelentkeztek már; eddig még valamennyit kiebrudalták a Barlang papjai. Csak a női rendeket tűrik: nyáj kell nekik... S a markukban a város, övék a vásár: árulják az Istent, nagyban, kicsinyben!

A törmelékek közt lassan viaszétált a főhajó közepére. Széles mozdulattal a pusztulás képére mutatott:

- Nézd ezt az elszomorító, iszonyú nyomorúságot... És odaát több mint hárommilliót áldoztak a Rózsafüzér templomára s a Bazilikára.

Pierre előtt, mint az imént Bernadette sötét, hideg szobájában, ismét felmeredt a diadalmas, ragyogó Bazilika. Itt pedig nem vált valóra Peyramale abbé ábrándja; nem miséznek, nem áldja meg a térdeplő tömegeket, miközben örömdal dübörög az orgonán. Ott túl emelkedik a Bazilika: zengenek-zúgnak harangjai, szerte harsogják a csoda emberfölötti örömet; falai gyertyafényben izzanak, zászlók, lámpások, ezüst-, arany szívek lepik, papjai aranyban járnak, szentségtartója arany-nap. Ott lángol a lemenő nap sugarában, tornya az eget verdesi, körül-szárnyalja ezermillió imádság, belereszketnek falai. Itt pedig a meg sem született s máris halott templom püspöki tilalom alatt düledeznek; szabadon járja a szél. Minden zivatar tovább marja köveit; a főhajót fölverte a csalán; közte kövér legyek donganak; ájtatos asszonyok csak a szomszédból járnak át, forgatják a fűre teregetett, szegényes fehérneműt. Mintha fátyolos zokogás szállna a komor csendben: talán a faköpenyes márványoszlopok siratják senkinek nem kellő pompájukat. Olykor madarak cikáznak át, halk fütttyentéssel, az apszison. A ledőlt állványfák alatti lyukakból csapatokban törnek ki a nagy, hízott patkányok; marak-szanak s rémülten tovairamodnak. Szívszorítóbb, kétségbeejtőbb látvány el sem képzelhető, mint ez a készakarva rommá tett rom, s vele szemközt diadalmas vetélytársa, a ragyogó, csupa-arany Bazilika!

Chassaigne doktor megint megszólalt; csak ennyit mondott:

- Gyere!

Kiléptek a templomból, végighaladtak a bal mellékhajón és durván összekalapált deszkaajtóra találtak; lementek egy ingadozó, roskatag falépcsőn, s a kriptába jutottak.

Az alacsony terem pontosan a szentély alaprajzát követte; mennyezetét tömpe boltívek alkották. Zömök, kidolgozatlan oszlopai szintén megfaragásra vártak. Itt is mindenütt építő-anyag hevert, deszkák korhadtak a vertföld talajon; gipsztől fehérlett az egész tágas terem; lerítt róla a félbehagyott építkezés kopár elhanyagoltsága. A három hátsó ablakot valaha beüvegeztették, de üvegnek már nyoma sem maradt: nyers, hideg fény vetült a sivár, pusztá falakra.

És középen, ott aludta álmát Peyramale abbé. Lelkes jó barátok megható ötlete volt, hogy ide, befejezetlen temploma kriptájába temessék. Egy lépcsőfok fölött, tiszta márványkoporsóban nyugodott. Aranybetűs feliratok hirdették a baráti kör szándékát: az igazság és elégtétel nevében szóltak. A szemközti lapra ezt írták:

„Az egész világ kegyes adományaiból emelték ezt a síremléket a lourdes-i Boldogasszony nagy szolgájának áldott emlékezetére.”

A jobb koporsófalon IX. Pius egyik brevójének szavai voltak olvashatók:

„Minden erődet arra szántad, hogy templomot építs az Istenanyának.”

Bal felől egy evangéliumi idézet:

„Boldogok, akik üldözést szenvednek az igazságért.”

Nem igaz, panasz-szó volt-e ez? Jogos reménye annak, akit legyőztek, akit hosszú harcaiban csak az a vágy vezetett, hogy Bernadette szava nyomán pontosan teljesítse a Szűz parancsait? A lourdes-i Boldogasszony is itt volt, karcsú szobra a gyászfelirat fölött állt; mögötte kopár

fal, melynek néhány gyöngykoszorú volt minden ékessége. És a sír előtt, akár a Barlangnál, öt-hat pad sorakozott a hívőknek, hogy leülhessenek.

Chassaigne doktor, megint szánakozón és elérzékenyülve, némán egy roppant nyirkos foltra mutatott, egész zöld volt a szemközti fal. Pierre-nek eszébe jutott a tócsa odafönn, a szentély repedezett cementpadlatán; az éjszakai zivatar után tekintélyes vízmennyiség gyülemllett össze a mélyedésben. Nyilván szivárgott a tető; egész kis forrás folyt lefelé és nagy esők idején elárasztotta a kriptát. Elszorult a szívük, amikor észrevették, hogy a víz erecskéi a boltozatot követik és szabályos, nagy csöppeket hullatnak, ütemesen, a koporsóra.

Az orvosnak fel kellett sóhajtania:

- Esik, esik szegényre az eső!

Pierre mozdulatlanul állt; megdermesztette valami szent rémület. Esőben, víz alatt; télen, a törött ablakon besüvítő szél rohamaiban - siralmas sorsú, tragikus halott! Valami vad nagyság lengte körül, ahogy itt feküdt, egymaga, a dús márványkoporsóban, törmelékek alatt, templomának dűledező romjai közt. Itt őrizte egyes-egyedül, alvó álmodó halott, az elárvult térségeket, égi madarak bűvó-tanyáját. Ő volt itt a néma, konok, örök tiltakozás; de ő volt a várakozás is. Fekszik ravatalán; ráér, övé az örökkévalóság, várja, egyre várja, fáradhatatlanul, hogy egyszer, talán egy szép áprilisi reggelen ismét megjelennek a kőművesek. Ha tíz év múlva - itt lesz; ha száz év múlva - akkor is. Várta, hogy feje fölött, a főhajó fűvében porladó állványfák feltámadnak, akár a holtak, és - csoda! - megint a falak mellé sorakoznak. Várta, hogy forrón, tüzet köpködve, magához tér a moh-lepte lokomobil, s emeli a magasba a tető gerendázatát. Műve, melyet úgy szeretett, óriás épülete dűledezik, a fejére hull; ő pedig összekulcsolja kezét, szemét bezárja, őrzi a romokat, vár.

Az orvos halkan befejezte a kegyetlen történetet: először csak Peyramale abbét és alkotását üldözték, később a sírját is. Valaha szobra is volt itt a plébánosnak; egy lámpa lángocskáját táplálták alatta kegyes kezek. De egy napon leborult előtte egy asszony, azt mondta, megjelent neki a halott pap lelke, s a Barlang papjai megijedtek. Hogyan? Már itt is csodák? Máris napokig üldögéltek a betegek a koporsó előtt. Volt, aki letérdepelt, a márványt csókolgatta, gyógyulásért esengett.

A papok elszörnyedtek: mi lesz, ha itt is gyógyulások történnek, ha konkurenciát támaszt a Barlangnak ez a mártír, ahogy itt fekszik egyedül, szertehagyott, ócska kőművesszerszámok között! Értesítették, megdolgozták a tarbes-i püspököt, s az pásztorlevélben tilalom alá helyezte a templomot, eltiltott minden istentiszteletet; zarándoklatot s körmenetet a néhai lourdes-i plébános sírjához. Az emlékét is száműzték, akárcsak Bernadette-ét; arcképe sehol sem szerepelt hivatalosan. Nemcsak életében üldözték: a nagy halott emlékét is ki akarták irtani. Még a sírjában sem nyugodhatott. Ma is csak rajtuk múlik, hogy nem folytathatják a templomépítést; akadályt akadályra halmoznak; nem akarnak egy szemet sem elveszíteni a gazdag aratásból. És várták a téli esőket, hadd végezze be pusztító munkáját a víz: omoljanak a boltívek, falak, omoljon az egész roppant mű a megvert ellenség márványkoporsójára, testére; temessék maguk alá, zúzzák ízzé-porrá!

- Jaj! - suttogetta az orvos. - Milyen bábornak ismertem, hogy lelkesedett a nemes tettekért, míg élt! Most pedig, látod, esik, esik rá az eső!

Keservesen térdre borult; hosszú imában keresett megnyugvást.

Pierre nem bírt imádkozni; állva maradt. Szívében túláradt a meghiúsultság, az emberiség. Hallgatta, hogyan hullanak lassan, egyenként a nehéz csöppek a sírra. Mintha az örökkévalóság perceit számlálnák a mély csendben. S azon merengett, hogy a világon örök a szenvedés;

hogy a fájdalom mindig a legjobbakat sújtja a legszívesebben. Életre kelt gondolataiban a lourdes-i Boldogasszony két legnagyobb harcosa: Bernadette és Peyramale plébános: két szálnalmas áldozat; életük csupa kín; haláluk számkivetés. Mindez visszavonhatatlanul kiölte szívében a hitet, mert kutatásai végén rájött, hogy Bernadette csupán embertestvére, aki minden kínok súlyától roskadozik. De azért ő is meghajolt előtte, testvéri szeretettel, s két könnycsepp gördült le lassan arcán.

ÖTÖDIK NAP

1

A Jelenések Szállójában Pierre ma éjszaka sem hunyhatta le a szemét. Még benézett a Kórházba és érdeklődött Marie után, aki édes, pihentető, gyermeki álommal aludt, mióta visszatért a körmenetből; aztán maga is lefeküdt; csak egyvalami nyugtalanította: Guersaint úr még mindig nem jelentkezett. Pedig legkésőbb délig meg kellett volna jönnie; biztosan valami baleset miatt rekedt Gavarnie-ban; s Pierre elképzelte, mennyire fog fájni Marie-nak, ha apját másnap reggel nem ölelheti meg. Micsoda szórakozott, kelekótya ember ez a Guersaint; bármily kedves, sosem lehet mellette senkinek nyugalma, sose tudni, mire kapható.

Eleinte talán maga ez az izgalom tartotta ébren Pierre-t, jóllehet igazán nagyon fáradt volt. Később meg az éjszakai ricsaj fokozódott elviselhetetlenné a Szállodában. Másnap, kedden indultak vissza a vonatok; utolsó napját töltötte Lourdes-ban az országos zarándoklat, s a résztvevők még mohón élvezték az időt, éjszaka jöttek meg a Barlangból vagy épp most indultak oda; nyüzsgésükkel még próbálták megzsarolni az eget; semmi szükségét nem érezték a pihenésnek. Ajtók csapódtak, padlók remegtek; táncolt az egész ház, mintha egy hadsereg nyargalászna benne. Soha makacsabb köhögések, soha gorombább, artikulálatlanabb hangok nem verték még fel e falakat. És Pierre álmatlanul hánykolódott; fel-felült; nem hagyta nyugton a gondolat, hátha épp Guersaint úr érkezik. Néhány percig feszülten figyelt, de csak a folyosó képtelen, értelmetlen zivaját hallotta. A bútorokat tologatja balra, a szomszédságában, a pap? Talán az anya meg három lánya, vagy az öreg házaspár kopácsol? Vagy mégis inkább jobbra, a másik népes család, a magányos úriember, vagy a magányos hölgy indul kalandra érthetetlen okokból? Hirtelen kiugrott az ágyból; mégiscsak benéz útitársa üres szobájába, mert most már biztosan ott motoz valami betolakodó. De hiába fülelt; a vékony válaszfalon át semmi mást nem hallott, csupán halk suttogást, két emberi hang hízlgő duruzsolását. Hirtelen eszébe villant Volmarné; borzongva bújt vissza az ágyba.

Egészen világos volt már, amikor végre elaludt; de hirtelen felriadt, durván verték az ajtaját. Ez már csakugyan neki szólt; izgalomtól lihegő férfihang üvöltötte:

- Abbé úr! Abbé úr! Keljen fel, könyörgők!

Ez legalábbis emberhalált jelent: biztosan Guersaint urat hozták meg holtan.

Ingben rohant az ajtóhoz, megrémülve; a szomszédja állt előtte: Vignerón úr.

- Könyörgők, abbé úr, öltözzön fel gyorsan, legyen szíves! Kérem, jöjjön, teljesítse szent hivatását!

És már mesélte is, hogy felkelt megnézni az órát a kandalló párkányán, amikor iszonyú hörgést hallott odaátról, Chaise-né hálósobájából. Az öregasszony figyelmességéből nyitva hagyta a közbülső ajtót: így jobban együtt vannak. Ő persze azonnal berohant, feltépte a zsalugátért, hadd jöjjön be a levegő és a világosság.

- És micsoda látvány, abbé úr! Szegény nénikénk ott fekszik az ágyban, arca már egész lila, száját görcsösen kitátja, de nem tud lélegzeni; ujjai tétován kapkodnak a levegőbe, tépik a takarót... Szívbeteg, tetszik tudni... Jöjjön, jöjjön azonnal, ne kelljen pap nélkül meghalnia!

Pierre kábultan állt; nem találta sem nadrágját, sem reverendáját.

- Hogyne, hogyne; máris megyek. De nem adhatom fel rá az utolsó kenetet; nincs nálam, ami kell hozzá!

Vignerón úr segítette az öltözködésben; a padlóra guggolva kereste a papucsát.

- Nem baj, nem baj! Könnyebben megy el szegény, ha papot lát. Ó, micsoda szomorúságot küldött ránk a jóisten... Tessék, bújjon gyorsan a papucsába, és jöjjön, jöjjön azonnal!

Rohant, akár a forgósél; beviharzott a szomszéd szobába. Minden ajtó sarkig nyitva állt. A fiatal pap nyomon követte; a feldúlt, hajmeresztően rendetlen első szobában senki mást nem látott, csak a kis Gustave-ot; a gyerek félmeztelenül, üldögélt fekvőhelyén, a kanapén; mozdulatlanul, sápadtan didergett; megfélemeztek róla a hirtelen, erőszakos halál tragédiájában. Kiforgatott bőröndök torlaszolták el az utat; felvágott-maradékok mocskolták be az asztalt; az apa s az anya ágyát mintha megtépte volna a katasztrófa; a takarókat leszórták, földre tiporták. S most a másik, rendezettebb szobában Pierre megpillantotta az anyát is; rémülten ácsorgott sebtében magára kapott régi sárga pongylójában.

- Mi van, szívem? Mi van, szívem? - dadogta Vignerón úr.

Vignerónné nem felelt; csak Chaise-néra mutatott; az öregasszony mozdulatlanul feküdt, feje párnáira hullt, merev keze kifacsarodott. Arca kék volt; szája óriásira kitátva, mintha most hagyta volna el a végső lehelet.

Pierre fölé hajolt, aztán halkán megszólalt:

- Meghalt!

A szó felverte a szoba nyomasztó csendjét: meghalt! S a két házastárs elhűlve, eszelősen nézett egymásra. Akkor hát vége? A nagynéni előbb halt meg: a kis Gustave-é az ötszázezer frankos örökség. Hányszor álmodoztak erről, s most hogy valóra vált, egészen belekábultak. Hányszor feladtak minden reményt, hányszor rémülöztek, hogy a szegény fiú távozik előbb! Meghalt, igen! Talán az ő hibájukból? Hát kértek ők ilyesmit a Szűzanyától? De oly kegyes hozzájuk, hogy szinte féltek bármit kívánni, mert azonnal beteljesült. Már az elmúlt napokban is, amikor a hivatalfőnök halt meg váratlanul, hogy átadja a helyét Vignerón úrnak, már akkor is felismerték a lourdes-i Boldogasszony csodatevő hatalmas kezét. Hát még álmaikat, ki sem mondott kívánságaikat is teljesíti megint? Pedig igazán nem kívánták senki halálát; rendes emberek ők; a légynek sem ártanak, családjukat szeretik, templomba járnak, gyónnak, áldoznak fitogtatás nélkül, mint bárki más. Ha megfordult is a fejükben az az ötszázezer frank, meg hogy milyen nagy bánat volna, ha a fiuk menne előbb el és a másik, méltatlan unokaöcs örökölné a nagy vagyont - istenem! - oly diszkréten tették, oly ártatlanul; igen: oly természetesen! Lehet, hogy a Barlang előtt is gondoltak erre, de hát a Szűzanya maga a legfőbb bölcsesség; náluk is jobban tudja, mit kell tennie az elevenek és holtak boldogságáért!

Most már őszintén, tiszta szívből zokogott fel Vignerónné; siratta nővérét, akit annyira szeretett.

- Jaj, abbé úr, láttam kiszenvedni; itt halt meg a szemem előtt! Micsoda szomorúság, mért is nem jött előbb, hogy átsegíthette volna szegényt!... Pap nélkül halt meg, pedig milyen megnyugvás lett volna, ha az abbé úr ott van mellette!

Vignerón úr szemében is gyülekeztek a könnyek; elérzékenyülten vigasztalta a feleségét:

- Nővéred szentéletű asszony volt; tegnap reggel is áldozott; lelke egyenesen az égbe szállt; ne aggódj... Azért biztosan nagyon örült volna, ha az abbé úr idejében érkezik... De mit tehetünk? A halál gyorsabban járt. Én azonnal elrohantam; egy percig sem tehetünk magunknak szemrehányást...

Aztán a pap felé fordult:

- Tetszik tudni, abbé úr, a túlbuzgósága ártott meg neki. Tegnap már a Barlangnál is heves fulladásos rohama volt; igen rossz előjel. De fáradtsága ellenére is makacsul ragaszkodott hozzá, hogy részt vegyen a körmenetben... Gondoltam, hogy nem húzza sokáig. De hát oly kényes az ilyesmi; szólni nem mertünk, nem akartuk megijeszteni.

Pierre csendesen letérdelt s elmondta a szokásos imádságokat; azzal az emberi meghatottsággal, mely nála a hitet helyettesítette; örök élet, örök halál - csupa siralom. Aztán egy pillanatig, míg térdelt, fülébe hatolt a házaspár susogása.

A kis Gustave, akit a szomszéd szoba felfordulása közepette magára hagytak, kifogyott a béketűrésből. Sírt, kiabált:

- Mama! Mama! Mama!

Vigneronné végre odament, csitítgatta. Majd az az ötlete támadt, hogy a karján áthozza a gyereket: csókolja meg szegény nénikéjét még egyszer utoljára. Gustave egy darabig kapálózott, tiltakozott, még hangosabban sírt. Végül is Vigneron úr volt kénytelen beavatkozni: nem szégyelli magát?! Hisz senkitől sem fél s olyan bátran viseli a fájdalmakat, mint egy felnőtt! Hát nem tudja, mennyire szerette szegény nénikéje? Halála pillanatában is biztosan ő járt az eszében!

- Add ide nekem! - mondta a feleségének. - Majd észre tér.

Gustave végül is apja nyakába csimpaszkodott. Úgy hozták őt ingben, dideregve, kilátszott szájalmas, meztelen, kicsi teste, melyet a görvélykór félig-meddig már megemésztett. Nemcsak hogy nem javult Lourdes-ban, de úgy látszott, a medencék csodatevő vize csak még jobban felmarta derekán a sebet; sovány kis lába petyhüdten fityegett, mint valami száraz karó.

- Csókold meg! - mondta neki Vigneron úr.

A gyermek lehajolt, homlokon csókolta a nénit. Nem a haláltól félt; nem az ellen lázadozott. Amióta behozták a szobába, nyugodt kíváncsisággal figyelte a halottat. Nem szerette; túl sokat szenvedett miatta. Felnőtt-érzések, felnőtt-gondolatok nyomasztották, minél előbbre haladt a betegsége, annál erőteljesebben, annál elevenebben.

Nagyon jól tudta, hogy túl kicsi még s nem illendő, hogy a gyermek belelásson a felnőttekbe.

Az apja leült vele az egyik sarokba, anyja pedig becsukta az ablakot s a kandallón, a gyertyatartóban, meggyújtotta a két gyertyát.

- Szegény, kicsi fiam - duruzsolta az apa, mert nem bírta szótlanul -, nagy veszteség ez valamennyiünknek. Elrontotta az egész utazásunkat, hisz ez az utolsó napunk; délután indulunk... Pedig milyen jószágos volt hozzánk a Szűzanya...

De észrevette, milyen csodálkozva, milyen mérhetetlenül szomorú szemrehányással néz rá a fia s gyorsan helyesbített:

- No persze, tudom, téged még nem gyógyított meg egészen. De ő oly jó; nem szabad reményünket elveszíteni... Nagyon is szeret bennünket, pazarolja ránk a kegyeit; téged is biztosan meg fog gyógyítani, hisz most már csak ez van hátra, ez az utolsó, nagy kegyelem.

Vigneronné is meghallotta; közelebb lépett:

- Milyen boldogság lett volna, ha mind a hárman egészségben térhetünk haza, Párizsba! De hát nincs teljes öröm.

- Ejnye! - eszmélt fel hirtelen Vignerón úr. - Én el sem utazhatom ma délután; a hivatalos formaságok miatt... Remélem, holnapig nem jár le a retúrjegyem!

Már mindketten átláboltak a szörnyű megrázkódtatáson; s bármily kedves volt is nekik Chaise-né, megkönnyebbültek. Már meg is feledkeztek róla, csak egy járt az eszükből: el innét, Lourdes-ből - mintha utazásuk fő célja teljesült volna. Illetlen, be nem vallott öröm hulláma csapott át rajtuk.

- Aztán Párizsban az a tömérdek elintéznivaló! - folytatta Vignerón úr. - Pedig hogy szeretném már kipihenni magam!... Nem baj!... A három évem még letöltöm a minisztériumban; kiváram a nyugdíjazást; most már, hogy főnöki nyugdíjat kapok, igazán érdemes... És akkor!... Igen, akkor végre élvezhetem egy kicsit az életet. Most pénzhez jutottunk, megvehetem szülőfalumnál a billottes-i birtokot: isteni föld, mennyit ábrándoztam róla! És egy biztos: gyöngyéletem lesz a lovaimmal, kutyáimmal, virágaimmal!

A kis Gustave pucér, korcs féreg-testecskéje ott didergett most is az ölében; félrecsúszott inge alól kilátszott halotti soványsága. Amikor észrevette, hogy az apja egészen megfeledkezett róla és csak a gazdag élet délibábos álma után fut, melyet végre a markába kaparinthatott, feltűnt gyerek-száján a szokásos rejtélyes, mélabús, de mégis epés mosoly.

- És én, papa?

Vignerón úr, mint aki álomból ébred, összerezzen: úgy tett, mintha nem értené.

- Te, fiacskám... Ej, micsoda kérdés? Te is velünk leszel!

De Gustave csak nézte mereven, mélyen; és bús, finom kis szája egyre mosolygott:

- Igen, azt hiszed?

- Persze hogy azt hiszem!... Velünk leszel; meglátod, milyen remek lesz!...

Vignerón úr hebegett zavarában; dermedten keresgélte a szavakat, fia pedig csak megvonta a vállát filozófus megvetéssel.

- Nem is lesz olyan remek!... Én addig úgyis meghalok.

S az apa egy pillanat alatt iszonyodva mindent kiolvasott a fia vénséges vén tekintetéből, mely mindenről oly sokat tudott és ismerte az élet minden ocsmányságát, hisz megszenvedett velük. Legfőképpen az a villámszerűen beléhasító bizonyosság rémítette el, hogy ez a gyermek az első perctől fogva a veséjébe lát, s azt is tudja, amit ő sem mer magának bevallani. S eszébe jutott, hogyan nézte már a bölcsőben a kis beteg: szemét kifinomította a szenvedés, a szenvedés ruházta fel rendkívüli érzékenységgel, hogy kitalálja az öntudatlan gondolatokat, behatoljon az agyak rejtekébe. És furcsa visszahatásképp mindazt, amit eddig sosem mondott ki önmagában, most akaratlanul gyermeke szemében lelte fel, világosan látta, kiolvasta a tekintetéből. S elvonult előtte az egész hosszú történet: kapzsiságának története; őrvongott dühében, hogy milyen vézna fia van; reszketett, hogy milyen ingatag alapon nyugszik Chaise-né vagyona; mohón várta, hogy az öregasszony meghaljon, de a kicsi túlélje és biztosítsa az örökséget.

Napokon múltott a párbaj kimenetele; napok döntötték el, melyik távozik előbb. De ennek is halál lesz a vége; a gyerek is eltűnik majd, s ő egymaga zsebeli be a pénzt, és vígan múlik el feje fölött a hosszú öregség. S ez a sok utálat oly tisztán tükröződött a szegény kis halálraítélt nyomorék okos, bánatos, mosolygó szemében, oly nyilvánvalóan félreérthetetlen volt a néma eszmecsere apa és fiú közt, mintha mindezt hangosan, ordítózva vagdosták volna egymás fejéhez.

Vignerón úr mégsem adta meg magát; elfordult, hevesen tiltakozott:

- Te, meghalsz!... Micsoda beszéd! Hallatlan, mi nem jár az eszedben!

Vignerónéból ismét kitört a zokogás:

- Gonosz fiú, hogy tudsz bennünket így megszorítani, amikor még el sem sirattuk a másik nagy csapást!

És Gustave-nak végül is meg kellett ölelnie őket; megígérte, hogy élni fog; ennyivel tartozik nekik. De azért nem tűnt el arcáról a mosoly; tudta, hogy a hazugság elkerülhetetlen, ha nem akarunk végképp megsavanyodni; hadd éljenek hát tovább a szülei, boldoguljanak, ő beletörődik; hisz maga Szűz Mária sem tudja neki megadni azt a kis meghitt, boldog zugot, melyre mindenkinek joga van.

Anyja visszavitte és lefektette, s végre Pierre is felállott; közben Vignerón úr elfogadható rendet teremtett a szobában.

- Ugye nem haragszik, kedves abbé úr? - kérdezte, mialatt az ajtóig kísérté Pierre-t. - Azt sem tudom, hol áll a fejem... De hát ezek nehéz pillanatok. És mégis túl kell esni rajta.

A folyosón Pierre megállt egy pillanatra; a lépcsőházat felfelé zajt figyelte. Megint Guersaint úrra gondolt; mintha az ő hangja volna. Aztán, ahogy ott állt, olyasmi történt, ami borzalmas zavarba hozta. Óvatos lassúsággal kinyílt a magányos úriember ajtaja; egy feketeruhás hölgy lépett ki oly észrevétlenül, hogy alig látszott mögötte, az ajtó résében a férfi, amint ajkára illesztette az ujját. Most megfordult a hölgy és hirtelen Pierre-rel találta szemközt magát. Oly brutálisan félreérthetetlen volt a dolog, hogy el sem fordulhattak, mintha nem vennék észre egymást.

Volmarné volt. Három napot s három éjszakát töltött el itt, ebben a szerelmes zugban, börtöni magányban, s most, kora reggel, úgy távozott, mint akinek a szíve akar megszakadni. Még a hatot sem ütötte el; azt remélte, senki nem veszi észre, végigoszthat az üres folyosón, le a lépcsőn, akár az árnyék; a kórházban is mutatkoznia kellett valamicskét, legalább ma, az utolsó napon, hogy alapja legyen Lourdes-i útjának. Amikor meglátta Pierre-t, minden ízében remegni kezdett s először csak ennyit tudott dadogni:

- Jaj, abbé úr! Jaj, abbé úr...

S amikor észrevette, hogy a pap ajtaja nyitva van, látszott, hogy nem tud ellenállni a bensőjét égető láznak, csillapítania kell, beszélnie kell róla, kimagyarázkodni, ártatlanságát bizonyítani.

Lángoló arccal előrement, belépett a szobába; Pierre nem tehetett mást, követte; nagyon megzavarta a kaland. És mivel nyitva hagyta maga után az ajtót, Volmarné intett, hogy csukja be: bizalmasan szeretne beszélgetni.

- Drága abbé úr, könyörgök, ne ítéljen el!

Pierre egy mozdulattal jelezte, hogy nem érzi magát illetékesnek semmiféle ítélkezésre.

- De igen! Igen!... Tudom, hogy ismeri szerencsétlen helyzetemet!... Párizsban látott egyszer valakivel, a Szentháromság temploma mögött. És a múltkor itt is felismert az erkélyen. Ugye sejtette, hogy itt élek a maga szomszédságában, itt bujkálok, ebben a szobában azzal a valakivel... De ha tudná, ha tudná...

Ajka reszketett; szemhéját könnyek feszítették. Pierre ránézett s elámult, micsoda rendkívüli, átszellemült szépség van vonásain. Az örökösen feketében járó, ékszer nélkül, igen egyszerűen öltözködő asszonyból most kicsapott a szenvedély lángja, áttört a homályon, mely általában eltakarta. A túl barna bőrű, túl sovány, fáradt külsejű, széles szájú, hosszú orrú nő

első pillantásra nem volt szép, de ha jobban szemügyre vették, nyugtalanító varázs, ellenállhatatlan vonzóerő áradt belőle. Főleg gyönyörű nagy szeme égett, mint a parázs, ha nem rejtette a közöny fátyla mögé, ha merevsége felengedett. Pierre megértette, hogy ezt a nőt imádkozhatják, halálosan kívánhatják a férfiak.

- Ha tudná, abbé úr, ha elmondanám, mennyit szenvedek!... Gyaníthatta ugyan ön is, hisz ismeri az anyósomat s a férjemet. S ha csak nagy néha fordult is meg nálunk, s az volt is a látszat, hogy én boldogan éledegélek a magam csendes, intim kis zugolyában, meg kellett sejtenie, milyen förtelmes hely az otthonom... De így tölteni tíz évet, soha nem élni, nem szeretni, szeretet nélkül, nem - nem bírtam tovább!

És elmondta fájó történetét; hogyan ment hozzá a gyémántkereskedőhöz, s milyen tragédia várt rá a látszólag fényes házasság mögött; az anyósa irgalmatlan hóhér és börtönőr, a férje szörnyeteg; nemcsak a teste torz, a lelke is aljas. Rabság az élete; még az ablakon sem nézhet ki egyedül. Ütötték-verték, elrontották minden örömét, kedvtelését, lecsaptak asszonyi gyöngéire. Tudja, hogy férje szeretőket tart, de ha ő rámosolyog valamelyik rokonára, és néha, amikor nagy ritkán jókedve van, virágot tűz a ruhájára, a férfi letépi, őrvongó jelenetet rendez, kicsavarja a kezét, az életét fenyegeti. Éveket töltött ebben a pokolban s mindennek ellenére remélt; kimeríthetetlenül buzgott benne az élet, forró szomjúsággal vágyott a szeretetre: tudta, hogy megtalálja a boldogságot s minden kis rezzenésre szinte látta, hogy bekopogtat.

- Abbé úr, esküszöm, lehetetlen volt meg nem tennem, amit tettem. Majd megölt a boldogtalanság; egész lényem odaadásért lángolt... Amikor a barátom először mondta, hogy szeret, a vállára borultam, s végem volt örökre; most már azt tesz velem, amit akar. Meg kell érteni, micsoda gyönyör, ha szeretnek, ha baráti kéz cirógat, baráti hang becézget, ha valakinek legfőbb gondja, hogy kedves legyen, udvarias; micsoda gyönyör tudni, hogy valaki gondol ránk, hogy ott élünk valaki szívében; hogy csak mi ketten vagyunk, s hogy ketten egyek vagyunk, s egy roppant ölelésben minden összefonódik: a test, a lélek!... Ha bűn is ez, abbé úr, engem nem bánt a lelkiismeret! Még azt sem állítom, hogy kényszerítettek; de kimondom: oly természetesen követtem el, ahogy lélegzek, mert enélkül nem élhetek.

Kezét az ajkához emelte, mintha csókot dobna a világnak. És Pierre-t lelke mélyéig felkavarta a szerelmes asszony: az élő szenvedély, az örök vágy! Aztán határtalan szájalom tört fel a szívében.

- Szegény asszony! - suttogta maga elé.

- Nem gyónni akartam - folytatta a nő -, nem a pappal beszélek, hanem a férfival, és boldog volnék, ha megértene... Én nem vagyok hívő, nem elégít ki a vallás. Azt mondják, a legtöbb nőnek ez elég: biztos védelmet találnak benne a kísértés ellen. Én mindig fáztam a templomokban; micsoda halálos üresség!... Tudom, nem szép megjátszani a hitet, nem szép belekeverni szívügyeimbe. De mit tehetek, ha rákényszerítenek? A Szentháromság templom mögött is azért találkozott velem, mert ez az egyetlen hely Párizsban, ahová a lábam egyedül betehetem; Lourdes-ban is azért vagyok, mert egész évben ez a három tökéletesen szabad napom van; a tökéletes boldogság napjai.

Megint összeborzongott, forró könnyek peregtek az arcán.

- Ez a három nap!... Ez a három nap!... Ha tudná, mily tébolyultan várom, mily lázban töltöm e három napot, s mily veszett dühvel viszem magammal emléküket!

Pierre szüzi férfilelke előtt felidéződtek a dolgok. Elképzelte, hogy telik ez a hideglelősen kívánt, mohón kiélvezett három nap a hotelszoba mélyén, zárt ajtók, ablakok mögött; még a szobalányok sem tudják, hogy egy nő van ott bezárva. Végeszakadatlan ölelés, folyamatos

csók, az egész lény odaadása, teljes megfélemezés a világról, megsemmisülés az olthatatlan szerelemben! Megszűnik a tér meg az idő; egy marad: ölelni, újra ölelni. És micsoda embertelen kín az elválás pillanata! Ettől az iszonyattól remegett most is az asszony; kiűzték a paradicsomából, s ez úgy égette, hogy ő, a néma, nem bírta tovább: üvöltenie kellett a szenvedéstől. Még egyszer, utoljára a másikra fonódni, beleolvadni, hogy szinte egy test legyenek, szétválaszthatatlanul; aztán elszakadni tőle, mintha a szíve felét tépnék ki, és mindezt abban a tudatban, hogy hosszú napok, hosszú éjszakák telnek el, s még csak nem is láthatják egymást!

Pierre sebzett lélekkel hallgatta a panaszt a test kínjairól s újra megszólalt:

- Szegény asszony!

- És most gondoljon arra, abbé úr, milyen pokolba térek vissza! Hetekre, hónapokra beborul fölöttem az ég; zokszó nélkül élem vértanúságomat... Egy évre megint vége a boldogságnak. Nagy isten! Évente három fukar nap, három fukar éjszaka! Hát nem kell beleőrülni a dühödt élvezetbe s aztán a türelembe, a várakozásba?... Oly szerencsétlen vagyok, abbé úr; és mégis, ugye, mégis tisztességes vagyok?

A fiatal papot mélységesen meghatotta ez a tűz: az őszinte szenvedély és fájdalom vad kitörése. A mindent átható vágy roppant forgószelét érezte benne, a mindent megtisztító, hatalmas lángot. A szájalom csordultig töltötte szívét; lénye maga volt a megbocsátás.

- Asszonyom, végtelenül szánom és tisztetem.

A nő csak némán nézte, nagy, könnyben úszó szemével. Aztán hirtelen megfogta mindkét kezét és erősen megszorította forró ujjjaival. Majd elfutott, elenyészett a folyosón, akár az árnyék.

Miután eltávozott, Pierre-t még jobban gyötörte a találkozás. Szélesre tárta az ablakot; hadd szellőzzön ki a szerelem illata, melyet az asszony itt hagyott. Már vasárnap is erőt vett rajta ez a szüzi rettenet, amikor megtudta, hogy a szomszéd szobában nő rejtőzködik; az ötlött eszébe, hogy a test követeli így jogait a szeplőtelen Lourdes misztikus rajongása közepette. Most megint megrohanta ez a félelem: megértette, hogy az élet mindenható, akarata legyőzhetetlen, mert élni akar. A szerelem erősebb, mint a hit; talán egyedül a bírás isteni. Szeretkezni, egymáséi lenni, minden akadályon át, életet fakasztani, folytatni az életet: a társadalmi és vallási intézményeken túl nem ez-e a természet egyetlen célja? Egy pillanatra feltárult szeme előtt az örvény: most már csak a szüzesség a végső támasza, hitetlen, megfeneklett papi életének egyetlen méltósága. Rádöbrent, hogy ha a test előtt is meghátrál ahogy meghátrált az értelem előtt, akkor vége, elveszett. Büszke érintetlensége, hivatásbeli becsületességéből fakadó egész ereje fellángolt; s megint megesküdt, hogy ha már önként kizárta magát a férfiak sorából, nem is lesz soha férfi.

Most ütötte a hetet. Pierre már nem feküdt vissza, alaposan megmosdott, s élvezte a lázát lehűtő jó hideg vizet. Amint felöltözködött, s lépteket hallott a folyosón, nagy aggodalom fogta el: megint eszébe jutott Guersaint úr. A léptek ajtajához vezettek, valaki bekopogott, s ő megkönnyebbülten nyitott ajtót.

Meglepetésében felkiáltott:

- Kit látnak szemeim! Hát máris talpon, máris az utcákon szaladgál, látogatóba jön?

A küszöbön Marie állt mosolyogva. Mögötte Hyacinthe nővér is mosolygott - ő kísérte el; szép szeme ártatlanul ragyogott.

- Jaj, Pierre - mondta a lány -, nem bírtam tovább az ágyban. Alig sütött be a nap, kiugrottam a párnák közül; jární akartam, futkározni, ugrabugrálni, mint egy kisgyerek... És nem nyughattam; addig könyörögtem, míg a kedvesnővér volt szíves elkísérni... Azt hiszem, az ablakon szöktem volna ki, ha rám zárják az ajtót.

Pierre beljebb tessékelte őket és kimondhatatlan izgalom szorította össze a torkát, amint hallgatta, milyen kedvesen tréfál, s látta, mily könnyedén, kecsesen, élénken forgolódik Marie. Istenem, hiszen évekig feküdt előtte béna lábbal, szürke, ólmos arccal! Amióta a Bazilikában tegnap elváltak, kivirult minden szépsége, fiatalsága. Egy éjszakára volt szükség csupán, hogy asszonnyá serdülve lássa viszont a drága teremtet, akit úgy szeretett, a gyönyörű, tündökletes, kicsi lányt, akit valaha bolondul csókolt a virágzó sövénynél, a napfényt szitáló falevelek alatt.

- Milyen nagy most és milyen szép, Marie - szaladt ki a száján.

Hyacinthe nővér közbelépett:

- Ugye, abbé úr, a Szűzanya jól intézi a dolgokat? Akit ő kiválaszt, úgy kerül ki a kezéből, mint egy üde, illatos rózsaszál!

- Jaj! - folytatta Marie. - Olyan boldog vagyok!... Erősnek, egészségesnek, patyolatfehérnek érzem magam, mintha most jöttem volna a világra!

Pierre gyönyörűséggel hallgatta. Úgy érezte, ami fülledtséget Volmarné maga után hagyott, az most mind szertefoszlik, megtisztul a levegő. A szoba tele volt Marie szüzi szépségével, ártatlan fiatalságának, egészségének illatával. Pedig micsoda szomorúság volt ugyanakkor Pierre-nek ez az öröm, a tiszta báj, az újra bimbózó élet öröme! Amióta a kriptában rátörtek lázadó gondolatai, úgy érezte, elrontott élete olyan sebet ejtett a szívére, mely voltaképpen nem gyógyul be soha. Szeme előtt újjászületett, virágba borult az imádott nő minden bája, és ő a boldog bírást sosem ismerheti meg; örökre kitaszított lesz, a síri világ lakója. De már nem zokogott; határtalan mélabú telepedett rá, élvezte a végtelen űrt, élvezettel hajtogatta magában, hogy ő halott, hogy ez a pirkadó asszonyi szépség sírdombra vetíti hajnalsugarát, s a sírban az ő férfiasága alussza örök álmát.

A természet kitaszítottjainak kopár nagyságában önként vállalta a lemondást.

Mint a másik nő, a szenvedélyes, Marie is megfogta Pierre két kezét. De milyen bársonyos volt ez a kéz, milyen megnyugtató! A lány csak nézte, nézte, látszott, hogy egy kicsit zavarban van, mondana valamit, de nem mer. Aztán egyszerre merészen megszólalt:

- Hát meg se csókol, Pierre? Úgy szeretném!

A férfi megremegett; szívét a kínok kínja gyötörte. Ó, azok a régi csókok! Sosem felejtí el, örökké ajkán érzi ízüket! Soha többé nem csókolt meg a lányt; ma is mintha kishúga ugrott volna a nyakába. Marie cuppanós csókot nyomott az arcára, először bal, azután jobb felől; majd odatartotta a magáét s követelte a viszonzást. Most Pierre is megcsókolta, kétszer egymás után.

- Esküszöm, Marie, én is, én is oly boldog vagyok!

De érzéseire nem tudott uralkodni, cserbenhagyta bátorsága, s ugyanakkor nagy, édes keserűség szállta meg: kitört belőle a zokogás; arcát kezébe temette s úgy sírt, mint a gyerek, ha titkolni akarja könnyeit.

- Ejnye, ejnye, micsoda elérzékenyülés! - vágott közbe vidáman Hyacinthe nővér. - Még majd fejébe száll az abbé úrnak a dicsőség, és azt hiszi, csak az ő kedvéért jöttünk... Ugye, Guersaint úr már idehaza van?

Marie őszinte szeretettel kiáltotta:

- Jaj, drága édesapám! Ő lesz talán a legboldogabb!

Pierre nem tehetett mást: el kellett mondania, hogy Guersaint úr még nem tért vissza a gavarnie-i kirándulásról. Nem tudta leplezni nyugtalanságát, bár százféleképp magyarázgatta a késést; akadályokat, váratlan bonyodalmakat emlegetett. Marie egyébiránt egy cseppet sem nyugtalankodott; nevetve mondta, hogy apja még soha életében sehová nem érkezett pontosan. Pedig milyen türelmetlenül várta, hogy járhasson előtte; hadd lássa, hogy lábra állt, s feltámadt viruló fiatalsága!

Hyacinthe nővér kilépett az erkélyre s most visszajött a szobába.

- Megjött!... Most száll ki odalent a kocsiból.

- Tudják, mit! - kiáltott fel Marie diákos, kötekedő vidámsággal. - Tréfáljuk meg!... Bújjunk el, s ha belép, váratlanul előrerohanunk!

Már húzta is Hyacinthe nővért maga után a szomszéd szobába.

Guersaint úr szinte abban a pillanatban viharzott be az ajtón, melyet Pierre a folyosó felé gyorsan kinyitott. Megszorította a fiatal pap kezét.

- Végre itt vagyok!... Ugye, nem tudta mire vélni, hiszen tegnap négy órára kellett volna hazaérnünk! De el sem hiszi, milyen kalandos volt az út: először a landauer kereke tört el, alig értünk Gavarnie-ba, azután amikor tegnap este mégiscsak útnak indulhattunk, iszonyú zivatar kapott el; egész éjszaka ki sem mozdulhattunk Saint-Sauveurból... Egy szemhunyást nem aludtam!

Hirtelen megállt:

- Hát maga hogy van?

- Én sem tudtam aludni - mondta a pap -, olyan ricsaj volt a szállodában.

Guersaint urat azonban már megint nem lehetett megállítani.

- No, mindegy; remek volt! Elképzelhetetlen, milyen gyönyörű; el kell mesélnem... Három bűbájos pap volt az útitársam. Annyit máris mondhatok: Des Hermoises abbénál kedvesebb emberrel soha életemben nem találkoztam... Mennyit nevettünk!

Megint szünetet tartott.

- Hát a lányom?

Tiszta nevetés csendült föl a háta mögött. Megfordult, leesett az álla. Igen, Marie az, ő jár, az ő arcán tündöklök boldog vidámság, kicsattanó egészség. Az apa soha nem kételkedett a csodában, meg sem lepődött, hisz abban a hitben jött vissza, hogy minden jóra fordul, s a lányát épségben, egészségben találja. De a csodás, előre nem látott kép a lelke mélyéig fölkaparta: itt áll a lánya, aki oly gyönyörű, oly istenien szép a kis fekete ruhában; a lánya, aki még csak kalapot sem hozott, csupán finom csipkehálóval fogja össze ragyogó szőke haját!... A lánya, aki él, virul, diadalmasan, mint más apák más leányai, akikre évek óta úgy irigykedett!

- Ó, kislányom, ó, kislányom...

S amint a lány kitárt karokkal feléje rohant, magához szorította, és mind a ketten térdre hullottak. És mindent elsöpört, mindent átfűtött a hit és a szeretet forrása. A szórakozott, kelekótya férfi, aki lefeküdt aludni, ahelyett, hogy a Barlangba kísérte volna a lányát; aki Gavarnie-ba utazott, amikor azt várhatta, hogy gyermekét meggyógyítja a Szűz - most az apai

szereket s a hála tüzeiben izzó keresztényi hit túláradásában egy pillanatra valósággal felmagasztosult.

- Ó, Jézus, ó, Mária, köszönöm, hogy visszaadtátok gyermekemet!... Ó, kislányom, amíg Isten levegőjét szívjuk, míg el nem száll a lelkünk, sosem köszönhetjük meg eléggé Jézusnak és Máriának ezt a nagy boldogságot... Ó, gyermekem, feltámasztottak, visszaadták szépségedet: vedd a szívem s ajánld fel nekik a magadéval... A tiéd vagyok, az övék vagyok, mindörökre, ó, drága, imádott gyermekem...

Ott térdepeltek mindketten a kitárt ablak előtt s az égre emelték ragyogó tekintetüket. A leány apja vállára hajtotta fejét; az apa egyik karjával átölelte a derekát. Ahogy így összefonódtak; könnyek kezdtek végigperegni lelkes, emberfölötti boldogságtól mosolygó vonásaikon; már csak a hála szavait rebegték, összefüggéstelenül:

- Édes Jézus, köszönöm! Istennek szent anyja, köszönöm!... Szeretünk, Máriám, imádunk. Jézusom... Ifjú vért adtál ereinkbe; legyen a tiéd, érted égjen... Ó, mindenható Anya, ó, szent Fia, akit úgy szeretünk, egy apa és a lánya áld titeket; örömtől megsemmisülten borulnak lábatok elé...

Oly megható volt e két lélek összeolvadása, akik annyi sötét nap után lelték meg ismét boldogságukat; oly szívemarkolóan kiáltották világgá örömlük, melyen még fel sem száradt a szenvedés harmata, hogy Pierre megint nem tudta könnyeit leküzdeni. De most jólesett sírnia: szíve megnyugodott. Ó, szomorú emberiség! Mily jó így látni egy kisé: vigaszban, örömben! És mit számít, ha az örök illúzió táplálja is a boldogság röpké pillanatait! Nem a szeretetben megváltott, szánandó emberiség volt-e most ez a szegény férfi, aki hirtelen felmagasztosult, mert lánya feltámadt a betegágyból?

Hyacinthe nővér kisé távolabb állt; ő is sírt; szívét csordultig töltötte valami eddig ismeretlen emberi indulat, hisz neki nem voltak szülei: a jóisten és a Szűzanya volt a családja. A testvéri könnyektől borzongó szobára csend telepedett. És Hyacinthe nővér szólalt meg először, amikor a meghatottságtól kimerült apa és leánya végre felállt.

- Most pedig, kisasszony, máris indulunk; várnak a kórházban.

Valamennyien tiltakoztak. Guersaint úr nem akarta a lányát odaadni; s Marie szeme is vágytól csillogott: élni, járni akart, bekóborolni a széles világot.

- Nem, nem, dehogy adom! - mondta az apa. - Megiszunk egy csésze tejet, mert majd éhen halok, aztán ki az utcára! Sétálni fogunk, igen, sétálni, ketten együtt! A lányom belém karol, mint egy igazi kis menyecske!

Hyacinthe nővér ismét nevetett:

- Hát jó, itt hagyom; majd megmondom a hölgyeknek, hogy elrabolta... De én már futok is. Nem is hiszik, mennyi tenger dolgunk van még a kórházban, ha el akarunk készülni az indulásig; az a sok beteg, a tömérdek felszerelés; szóval igazi népvándorlás!

- Persze - mondta Guersaint úr, már megint szórakozottan -, hiszen ma kedd van; délután indulunk!

- Bizony... El ne felejtsek!... A fehér vonat három óra negyvenkor indul... És ha okos, idejében visszahozza a kisasszonyt; hadd pihenjen még egy kicsit.

Marie az ajtóig kísérte az apácát.

- Legyen csak nyugodt: szófogadó leszek. De még a Barlangba is vissza akarok menni, hogy még egyszer megköszönjem a Szűzanyának.

Micsoda gyönyörűség volt most hármásban, együtt, a napfényes, kis szobában! Pierre tejet, csokoládét, süteményt s egyéb finomságokat hozatott a szobalánnyal. Marie már evett, de ismét nekilátott, tegnap óta szinte falt. Az ablakhoz tolták a kerek asztalt, ott lakmároztak a csípős hegyi levegőn, miközben száz harang zengő szava ünnepelte e verőfényes nap diadalát. Hangoskodtak, nevetgéltek. Marie századszor ismételte el apjának, hogyan történt a csoda, hogyan hagyta a Bazilikában a tolokocsit, s hogy aludt egyvégtében tizenkét órát, mint a mormota. Aztán Guersaint úr mondta volna el a kirándulását, de minduntalan belegabalyodott: egyre belekeverte a csodát.

- Hát, szóval, az a gavarnie-i katlan - kolosszális! Bár távolról elvesznek az arányok: szinte kicsinek hat. A három gigászi lépcsőt hó takarja, a felső gerinc ciklopsz-erőd romfalát, ledőlt őrtornyát, omladozó bástyáit rajzolja az égre; a nagy zuhatag roppant vízoszlopa látszólag lassan, a valóságban mennydörgő robajjal zúdul alá, s az ember úgy érzi, ez a földre szállt végtelenség, jobbra-balra a rengeteg erdők, a számtalan vízmosás, sziklaomladék, ez mind-mind szinte a tenyeredbe fér, ahogy elnézed a falu kilátó-csarnokából. De a legjobban emlékezetébe vésődött - s erre beszéd közben unos-untalan visszatért - a sok különös alakzat, melyeket a hó rajzol odafenn a sziklaszurdokba; így például egy hatalmas feszület, egy több ezer méteres fehér kereszt, mintha szántsándékkal fektették volna végig az egész katlanon.

Szünetet tartott, majd így folytatta:

- Mondjátok, mi történik tulajdonképpen itt a szomszédainknál? Amint fölfelé jöttem, Vignerón úr rohant végig a folyosón, mint egy futóbolond; a félig nyitott ajtóban pedig a felesége állt; úgy láttam, lángvörös az arca... Megint a kis Gustave-nak van talán rohama?

Pierre egészen megfélekezett a halott Chaise-néről; odaát alszik most is, túl a falon. Hideg borzongás futott végig a hátán.

- Ó, nem!... A gyerek jól érzi magát...

Nem folytatta; úgy gondolta, jobb, ha hallgat. Mért rontaná el vidám perceiket, az új élet, a visszanyert ifjúság hangulatát a halál gondolatával? Ő azonban e pillanattól szüntelen a szomszéd szobára gondolt, amelybe beköltözött a nagy úr; meg a másakra, ahol a magányos úriember zokog, s a barátnőjétől ellopott kesztyűre tapasztja ajkát. Betöltötte gondolatait a szálloda: a köhögés, a sóhajok, a kusza hangok, a szüntelen ajtócsapkodás, a lakókkal repedésig rakott szobák, a folyosókon a szoknyasuhogás, a családok lábdobaja, akik most, az utazás lázában rökönödötten nyargalásznak.

- Becsületemre, tönkreteszed a gyomrod! - kiáltott fel Guersaint úr nevetve, amint látta, hogy lánya újabb briósba harap.

Marie is derült. Aztán hirtelen két könnycsepp jelent meg a szemében.

- Istenem, milyen boldog vagyok!... S mennyire fáj, ha eszembe jut, hogy nem lehet mindenki olyan boldog, mint én.

2

Nyolc óra volt; Marie türelmetlenkedett, nem bírta már a szobában; újra meg újra az ablakhoz szaladt, mintha egy lélegzettel magába akarná szívni a nagy, szabad térségeket, a tágas eget. Jaj, kóborolni az utcán, a tereken, tovább, tovább, ameddig csak hajtja a vágó!... S dicsekedve mutatni, mily erős; büszkén, hadd lássa az egész világ, hogy mérföldeket gyalogol, amióta meggyógyította a Szűzanya! Sodorta ez az érzés, szinte egész lényét, véré, szívét szárnyaira kapta ellenállhatatlanul.

Mégis, amikor készen álltak az indulásra, úgy döntött, hogy első útja apjával együtt a Barlangba vezeti; nagy köszönettel tartoznak mind a ketten a lourdes-i Boldogasszonynak. Aztán szabad az út: ebédig két teljes órájuk van, sétálnak, amerre akarnak, mielőtt Marie visszamegy kis csomagjáért a kórházba.

- Nos, rendben vagyunk? Indulhatunk? - kérdezte Guersaint úr.

Pierre fogta a kalapját, s már mentek is mind a hárman; felverték a lépcsőházat hangjukkal, nevetésükkel, mint a vakációzó diákok. Épp ki akartak lépni a kapun, amikor az előcsarnokban rájuk rohant Majesténé. Biztosan már régóta lesben állt.

- Jaj, kedves kisasszony! Jaj, uraim! Engedjék meg, hogy gratuláljak... Értesültünk róla, milyen rendkívüli kegyben részesültek; s oly boldogok, oly büszkék vagyunk, ha a Szűzanya valamely kedves vendégünket kitünteti.

Száraz, rideg arca olvadozott a kellemkedéstől; cirógatva jártatta a szemét Marie-n. Aztán, hogy a férje ott haladt át, élénken odakiáltotta:

- Nézd csak, szívem!... A kisasszony, a kisasszony...

Majesté borotvált arcán, sárga, zsírtól puffadt vonásain szétterült az öröm és hála kifejezése.

- Igazán, kisasszony, el sem mondhatom, mily nagy kitüntetés ez nekünk... Sosem felejtjük el, hogy kedves édesapja a mi vendégünk volt. Máris hányan irigyelnek!

Majesténé pedig közben más távozó utasokat tartóztatott fel, az étteremből előinteggette az ebédnél ülő vendégeket, és ha ideje engedi, legszívesebben behívja az egész utcát, hadd lássák, hogy ott van, az ő szállodájában a csoda, a lány, akit tegnap óta egész Lourdes bámul. És gyülekeztek is; már kisebb csoportosulás támadt, miközben az asszony sorra susogta a fülekbe:

- Nézzék, az ifjú hölgy... az ifjú hölgy, tudják...

Hirtelen felkiáltott:

- Elmegyek Appoline-ért a boltba; látnia kell a kisasszonyt.

Majesté azonban méltóságteljesen visszatartotta.

- Hagyd csak Appoline-t; három hölgyet kell kiszolgálnia... A kisasszony s az urak úgyis vásárolnak még, mielőtt elutaznak. Később mindenki oly nagy szeretettel veszi elő az apró lourdes-i emléktárgyakat! És vendégeink oly kedvesek: csak nálunk vásárolják az efféle holmit; a kis boltban, melyet szállodánk mellett nyitottunk.

- Én már felajánlottam szolgálatainkat - erősítette meg a felesége. - Vagyok bátor megismételni: Appoline boldog lesz, ha a kisasszony elé rakhatja legcsinosabb holmijainkat, mégpedig valóban hihetetlenül jutányosan! Igazán szép dolgaink vannak!

Marie kezdett kifogyni a béketűrésből, hogy így feltartóztatják; Pierre-t bántotta, hogy körülveszik őket az egyre sokasodó kíváncsiak. Guersaint úr tiszta szívéből élvezte leánya népszerűségét, sikerét. Megígérte, hogy visszajönnek.

- Mindenesetre vásárolunk egy s más apróságot. Emléktárgyakat magunknak, ajándékot barátainknak... De majd csak később, visszafelé.

Végre megszökhettek, s bekanyarodtak a Barlanghoz vezető útra. A két előző éjjeli zivatar után megint felséges volt az idő. Friss, jó illatokkal lengedezett a reggeli szellő a szélesen mosolygó nap alatt. Máris egész tömeg sürgölődött a járdákon; dolgaik után loholtak, élvezték az életet. Marie mámorban úszott; mindent újnak, bájosnak, kincset érően szépnek talált!

Reggel kölcsön kellett kérnie egy pár cipőt Raymonde-tól; babonáságból semmi áron nem hozott volna cipőt magával, nehogy elrontsa szerencsáját. A cipő remekül illett a lábára, gyermekes örömmel hallgatta, mily hetykén kopog pici sarka a kockaköveken. Nem emlékezett rá, hogy valaha is ily fehérnek látta volna a házakat, ily zöldnek a fákat, ily vidámnak a járókelőket. Minden érzékszerve ünnepelt; csodálatos kifinomultsággal működtek; távoli zenét hallott, illatokat érzett; torkosan ízlelte a levegőt, mintha zamatos gyümölcs volna.

De az igazi öröm, a legfőbb gyönyörűség, hogy így sétálgathat, apjába karolva. Ezt még soha nem tehetette; esztendőkön át álmodozott róla; mint valami képtelen boldogságba, ebbe temette szenvedéseit. Az álom valóra vált; szíve ujjongva vert. Az apjához simult, szépen, egyenesen lépkedett, hadd legyen büszke rá. S ő büszke is volt: boldogan vonult az utcán, mutogatta a lányát, mint egy kitüntetést, és túlradt szívében az öröm, hogy az ő húsa, az ő vére ez a lány, aki itt ragyog az oldalán, most már fiatalon, egészségesen.

Amint, így hármásban átmentek a Merlasse lapályán, melyen máris lesbe állt a zarándokokra a gyertya- és virágárus nők siserahada, Guersaint úr felkiáltott:

- Csak nem megyünk a Barlangba üres kézzel!

Pierre - aki Marie másik oldalán haladt, és egészen ráragadt a lány nevetős jókedve - megállt. Azonnal bekerítette, megrohanta őket egy raj; mohón hadonásztak; majd kiverték árujukkal a három zarándok szemét.

- Szép kisasszony! Aranyos uraim!... Tőlem vegyenek, tőlem, tőlem!

Szinte közelharcban kellett magukat kiverelkedniük. Guersaint úr végül is megvette a legnagyobb nyaláb margarétát; a fehér csokor kerek volt és tömött, akár a fejes káposzta; egy feltűnően szép, telt idomú, legföljebb húsz év körüli szőke lány árulta; kihívóan hiányos öltözete, sebtében összegombolt blúza jól mutatta mellének lenge halmait. A csokor különben csak egy frank volt; Guersaint úr ragaszkodott hozzá, hogy ő fizeti a költőpénzéből; egyébiránt meglehetősen meghökkentette a nagy darab fehérszemély viselkedése; azonnal sejtette, hogy holt szezon idején mással is kereskedik. Pierre így csak három gyertyát fizetett, melyeket Marie vásárolt egy öregasszonytól két frankért; nagyon elfogadható áron, ahogy mondta.

Az öregasszony szögletes képéből ragadozóorr meredt ki; szemében kapzsiság villogott; áradozva, mézesmázos hangon mondott köszönetet.

- Áldja meg a lourdes-i Boldogasszony, szép kisasszonyom! Gyógyítsa ki minden bajából kedves családjával egyetemben!

Ezen megint derülni kellett; nevetve mentek tovább; gyermekes örömben, hogy amit a derék asszonyság kívánt, már be is teljesedett.

A Barlangban Marie le sem térdelt; rögtön el akart vonulni a Szűz előtt, hogy személyesen nyújtsa át a csokrot s a gyertyát. Még nem voltak sokan; azonnal beálltak a sorba, és két-három perc múlva bejutottak. És milyen repesve nézett meg mindent a lány: a tábori oltár cizellált ezüst lapjait, a harmóniumot, a fogadalmi ajándékokat, a viasztól csepegő boronakandelábereket, melyek fényes nappal is ragyogtak! Eddig csak messziről, siralmas kis kocsijából látta a Barlangot, s most benne járt, lélegzett, s mintha a paradicsomba került volna, langyos, jó illat fürdette, meg is szédítette kissé; isteni érzés! A nagy kosárba tette a gyertyákat, majd felágaskodott, s a csokrot a vasrács egyik rúdjának hegyére akasztotta, aztán a Szűzanya alatt hosszan megcsókolta a sziklát, ott, ahol már simára csiszolta millió meg millió ajak. Igazi, szerelmes csókot lehelt a köre; benne égett a hálája egész tüze, beléöntötte a szívét.

Odakint aztán Marie leborult, s egész lényét belefoglalta forró hálaimájába. Apja is mellé térdepelt; buzgón együtt könyörgött, együtt mondott köszönetet vele. De ő soha nem tudott semmibe tartósan elmerülni; mind nyugtalanabbul viselkedett, végül odahajolt Marie-hoz, fülébe súgta, hogy valamit elfelejtett; még el kell intéznie. Marie csak maradjon itt; imádkozzon tovább, az lesz a legjobb. Míg Marie befejezi ájtatosságát, addig ő lerázza a dolgot, aztán kedvükre sétálhatnak, amerre akarnak. A lány nem értette, mit mond; nem is hallotta. Csupán fejbőlintással jelezte, hogy nem megy el, s oly meghatott hittel imádkozott, hogy a könny előtötte szemét, melyet egy percre sem vett le a fehér Szűz Mária szoborról.

Pierre valamivel távolabb állt; Guersaint úr csatlakozott hozzá, és elmagyarázta, mi az elintéznivalója.

- Kedves fiam, becsületbe vág a dolog; szigorúan megígértem gavarnie-i kocsisunknak, hogy felkeresem a gazdáját, s elmondom neki, miért késtünk el. Tudja, a Marcadal téri fodrász a kocsi... Meg aztán rám fér a borotválkozás is!

Pierre nyugtalankodott, de Guersaint úr esküvel fogadta, hogy negyedórán belül megfordulnak; így hát engedett. Egy kicsit azonban mégiscsak hosszúnak ítélte az utat, s ezúttal ő ragaszkodott a bérkocsihoz; találtak is egyet a Merlasse-lapályon. A bricskaszerű, zöldes jármű mellett ott cigarettázott a fiákeres; harminc év körüli, baszk sapkás, fiatal férfi. A bakra ferdén ült; térdét szétterpesztette, s az utca bonyodalmaiban jártas, jól táplált szakember nyugalomával hajtott.

- Várjon! - szólt Pierre leszállva, amint a Marcadal térre értek.

- Helyes, abbé úr, várok!

Azzal girhes lovát otthagya a tűző napon; maga meg odalépett az utcai kúthoz, és máris csapta a szelet egy tenyeres-talpas, kócos, kigombolt mellű szolgálónak, aki gazdája kutyáját mosta a csapnál.

Cazaban éppen kinn ácsorgott a boltajtóban; zöld portál, a magas tükrök vidám színfoltot varázsoltak a komor, hétköznapi néptelen térre. Ha nem volt sürgős dolga, Cazaban szívesen feszített két kirakata között, melyekben rikító pomádéstégelyek és kölnisüvegek díszlelegtek.

Azonnal megismerte az urakat.

- Nagyon örülök a szerencsének... Fáradjanak be, kérem.

Guersaint úr alig szólt néhány szót gavarnie-i kocsisuk mentségére. Cazaban máris elnézőnek mutatkozott. Persze hogy nem tehet róla a kocsis; igazán nem az ő hibája, ha eltörik a kerék, s ha kitör a zivatar. Az a fontos, hogy az utasok elégedettek legyenek.

- Milyen csodás, feledhetetlen vidék! - kiáltott fel Guersaint úr.

- Ha így tetszik uraságodnak a mi vidékünk, tiszteljen meg máskor is; igazán szívesen látjuk.

S amikor az építész leült, hogy megborotválkozzon, már ugrott is készségesen. A segédje most is a városban járt; bevásárolni küldték a fodrásznál megszállt zarándokok; egész láda rózsafüzért, gipsz Máriát, bekeretezett szentképet visznek magukkal. Az emeletről lehallatszott az örült lábdobogás; teli torokból kiabáltak, útilázban sűrögtek-forogtak; érezhető volt, hogy összecsapnak a fejük fölött a csomagolás hullámai. A szomszéd szoba ajtaja, az ebédlő, nyitva maradt; két gyerek ténfergett odabenn; szürcsölgették a rendetlen asztalon heverő csészékből a csokoládémaradékot. Az egész ház a bérlők hatalmában volt; utolsó perceiket élték az idegen megszállók, akik a fodrászt meg a feleségét az alagsorba szorították, szűk pinceszobába, ahol tábori ágyakban aludtak.

Miközben Cazaban a szappanhabot kente, Guersaint úr kérdezősködött:

- Nos, meg van elégedve a szezonnal?

- Hát, uram, igazán nem panaszkodhatom. Amint hallja, ma elutaznak a vendégeim; de holnapra várom a következőket; alig lesz időm egy cseppet kitakarítani... S ez így megy egészen októberig.

Pierre álldogált egy darabig, aztán fel s alá sétált az üzletben; türelmetlenül nézegette a falakat. Cazaban udvariasan odafordult:

- Foglaljon helyet, abbé úr, parancsoljon egy újságot... Nem tart sokáig.

A pap csak intett; köszöni, nem ül le; erre a borbély, akinek örökké beszélhetnékje volt, folytatta:

- Én még csak megvagyok valahogy; a tiszta ágyneműm s a konyhám messze földön híres... De a város, az nem elégedett; nem és nem! Azt kell mondanom, talán még sosem volt ilyen nagy a felháborodás.

Egy percre elhallgatott; megborotválta Guersaint úr bal arcát; aztán, némi szünet után, mivel nem tudta magába fojtani az igazságot, így kiáltott:

- Uram! A Barlang papjai a tűzzel játszanak; ezt kereken meg kell mondanom!

S azzal, mint mikor a csapot kinyitják, dőlt belőle a szó kifogyhatatlanul. Hosszúka, széles pofacsontú, cserzett, vörös foltos arcában vadul forgott a szeme; apró, inas teste minden ízében remegett; szinte ledöntötte lábáról szavainak és hadonászásának lendülete. Megint felelevenítette a vádak, hogy mennyi temérdek baja van az óvárosnak a szerzetesekkel. A szállodások sírnak; a kegyesárasok a felét sem szedik be annak, amit megkereshetnének; szóval, az újváros kisajátítja a pénzt, a zarándokokat; a penziók, a szállodák, a boltok most már csak a Barlang közelében jövedelmeznek. Életre-halálra megy a küzdelem; mindennap vérengzőbbek az indulatok; az óváros idényről idényre életképtelenebb, s biztos pusztulás a sorsa: az újváros megfojtja, megöli. Pfuj! Az a piszok Barlangjuk! Vágják le a lábát, ha oda betesz! És a butikjuk, a kegyeseres bolt, amit az oldalához ragasztottak, hát attól igazán felfordul az ember gyomra! Szégyen, gyalázat; egy püspököt úgy felháborított, hogy azt mondják, azonnal írt a pápának. Ő bizony büszkén vallja, hogy szabad gondolkodó; nem valami újsütetű republikánus; ő már a császárság alatt is ellenzéki jelöltre szavazott, és teljes joggal kijelentheti: nem hisz a piszkos Barlangjukban! Forduljanak föl vele együtt!

- Kérem, uram, elmondok egy esetet. A bátyám benne van a városi tanácsban, tőle tudom. Előre kell bocsátanom, hogy jelenleg köztársasági érzelmű a városi tanácsunk, és nagyon elkeseríti a város erkölcsének lazasága. Este csak úgy hemzseg az utcán a sok kétes lány; tudja, a gyertyaárasok. Leadják magukat a kocsisokkal: azok is minden idényben összesereglenek; ördög tudja, honnan csődül ide az egész gyanús, gyülevész társaság... Azt is meg kell magyaráznom, hogyan állanak szemben a szerzetesek a várossal. Amikor a papok megvásárolták a várostól a földet, szigorú kötelezvényt írtak alá, hogy nem folytatnak semmiféle kereskedést. De aztán fittyet hánytak a saját aláírásuknak, és üzletet nyitottak. Hát mi ez, ha nem tisztességtelen verseny? Hát méltó ez becsületes emberekhez?... Az új tanács ezért elhatározta, hogy küldöttséget meneszt hozzájuk, és követeli, tartsák tiszteletben szerződésüket, s azonnal zárják be az üzletet. Tudja, uram, mit válaszoltak?... Azt, amit már százszor is, amikor eszükbe idézték kötelességüket: „Rendben van, megtartjuk a szerződést, de a magunk portáján urak vagyunk, s bezárjuk a Barlangot.”

Felágaskodott; kezében megállt a kés, aztán ettől a szörnyűségtől tágra meredt karikaszemmel, éneklő hangon ismételte:

- „Bezárjuk a Barlangot!”

Pierre még mindig lassan sétált fel s alá; most hirtelen megállt, és Cazaban arcába vágta:

- Tudja mit: a városi tanácsnak azt kellett volna felelnie: „Hát zárják!”

Cazabannak elakadt a lélegzete, a vér arcába tódult, egészen kicsúszott lába alól a talaj; csak hebegett:

- Bezárni a Barlangot! Bezárni a Barlangot!

- Igen, bezárni! Hiszen úgyis csak szálka az önök szemében, úgyis csak utálják! Viszálykodás, igazságtalanság, züllés kiapadhatatlan forrása! Akkor mindennek vége lesz, mintha hírét sem hallották volna... Ez volna a kitűnő megoldás; és igen jó szolgálatot tenne az a hatalom, amelyik rá tudná szorítani a szerzeteseket, hogy váltsák valóra azt, amivel fenyegetőznek.

Minél tovább beszélt Pierre, annál inkább elpárolgott Cazaban haragja. Egészen lecsillapodott; kicsit elsápadt. S a pap látta, hogy valami nyugtalanságféle tükröződik mind jobban és jobban tágra meredt szemében. Talán kicsit már túl is lőtt a célon a szerzetesek elleni haragjában? Sok papnak ellenszenvesek; talán ez a fiatalember is azért jött Lourdes-ba, hogy támadja őket. Ki tudja? Talán később csakugyan be is zárhatják a Barlangot. Itt meg mindenki abból él. Az óváros ugyan sír, hogy csak a morzsákat szedegeti, de még ez is főnyeremény; a szabadelvűek is aprópénzre váltják a zarándoklatokat, ők se különbek; s ha valaki nagyon komolyan veszi sirámaikat az új Lourdes hibáiról, rémülten abbahagyják. Nem árt az óvatosság.

Cazaban visszatért Guersaint úrhoz. A másik arcát kezdte borotválni, és közönyös képpel dűnnyögött:

- Hát attól, hogy annyit beszélek a Barlangjukról, engem igazán nem zavar. Meg aztán mindenkinek élni kell.

Az ebédlőben a gyerekek fülsiketítő láрма közben összetörték az egyik bögrét. És Pierre szeme ismét megakadt a szentképeken, a gipsz Mária-szobron, melyekkel a fodrász feldíszítette a lakását, hogy kedvében járjon vendégeinek. Az első emeletről lekiáltott valaki, hogy a bőrrönd kész, és ha a segéd visszajött, legyen szíves átkötni.

Cazaban pedig ezalatt bizalmatlanul, feszengve nézte a két férfit; fejében nyugtalanító gondolatok kergetőztek: hisz végeredményben egyiket sem ismeri. Elkeserítette, hogy ezek most elmennek, ő kijátszotta a kártyáit, róluk meg semmit sem tud. Csak legalább ne engedte volna annyira szabadjára a nyelvét, amikor a Barlang papjairól beszélt! És amikor Guersaint úr felállt megmosni az állát, szükségét érezte, hogy folytassa az elakadt beszélgetést:

- Hallottak a tegnapi csodáról? Az egész várost megrázta a híre; már nekem is vagy húszan újságolták. Igen, úgy látszik, sikerült nekik valami rendkívüli csodát kieszközölni; egy béna lány lábra állt, s egész a Bazilikáig húzta maga után a tolókosiját.

Guersaint úr már megtörülközött, leült s barátságosan felnevetett:

- Az a lány az én lányom.

Cazaban felragyogott a váratlan örömhírre. Visszanyerte nyugalma; fésűjének művészi mozdulatával elvégezte az utolsó simítást Guersaint úr haján, s már megint a régi volt: csupa heves szó, csupa tüzes mozdulat.

- Ó, uram! Gratulálok! Micsoda megtiszteltetés szerény üzletemnek... Azzal, hogy kedves leánya meggyógyult, biztosan teljesült apai szívének minden vágya.

Még Pierre-nek is juttatott szíves szót. Aztán, amikor végre eleresztette vendégeit, bűnbánó arccal nézett a papra, s okosan igyekezett lezárni a csodákról szóló vitát:

- Nemegyszer történik olyan, abbé úr, amelyiknek mindenki örül. Néha szükségünk is van ezekre.

Guersaint úr odakinn a kocsist kereste, aki még mindig a szolgálóval tereférélt; a bőrig ázott kutya a napon szárítkozott, rázta a gubancát. Különben kocsin öt perc múlva ismét lenn voltak a Merlasse-lapályon. Jó félórájukat vitte el a kirándulás.

Pierre úgy gondolta, nem küldi el a kocsit; abban futnak végig a városon, hogy Marie ne fáradjon el nagyon. Guersaint úr a Barlangba sietett a lányért, ő meg a fák árnyékába húzódva várakozott.

A kocsis azonnal beszélgetésbe kezdett a pappal. Újabb cigarettára gyújtott; igen bizalmas kedvében volt. Egy Toulouse környéki faluból került ide; nem panaszkodhat, mindennap megkeresi Lourdes-ban a dohányravalót. Igazán elmondhatja: remek hely; az evés, szórakozás sose gond. Az olyan ember fesztelenségével beszélt, akit vallási gátlások nem zavarhatnak; mégsem feledkezett meg a papnak kijáró tiszteletről.

Aztán, ahogy ott fél könyökére dőlve, lábát lógatva terpeszkedett a bakon, lassan, megfontoltan kijelentette:

- Hát bizony, abbé úr, Lourdes szépen megtollasodott, de nagy kérdés, meddig bírja még!

Pierre-nek szöget ütött a fejébe a megjegyzés; öntudatlanul is mély értelmén tűnődött, amikor megjelent Guersaint úr Marie-val. Amikor lányára rátalált, az még mindig ugyanott térdepelt, ugyanabban a forró imában, hívő lélekkel hálát rebegve a Szűz lába előtt; még most is úgy ragyogott szemében gyógyulásának isteni öröme, mintha magába fogadta volna a Barlang minden gyertyalángjának lobogását. Hogy ő kocsin menjen? Soha! Százszor szívesebben gyalogol; ha nem látja a várost, az se baj; egy csak a fontos: hogy apjába karolva sétálhasson még egy órát a kertekben, az utcákon, a tereken, akárhol! És amikor Pierre kifizette a kocsit, máris befordult az Eszplanád kertjének egyik fasorába. Micsoda öröm így sétálni, szapora léptekkel, a nagy fák árnyékában, a virágszegélyen, gyeptájak között! Mily édes, friss a levegő, a pázsit, a bokrok, a sok levél, a magányos árnyas fasorok, ahol mindent betölt a Gave örök csobogása. Aztán megint az utcákra sietett vissza, a tömegbe; nyüzsgést, zajt akart; életet, melyre egész lényé szomjúhozott.

A Szent József utcában, amint a Panorámához értek - nagy kép ábrázolja itt a régi Barlangot, mely előtt Bernadette térdepel a gyertya csodájának napján -, Pierre-nek kedve kerekedett, hogy bemenjenek. Marie úgy örült az ötletnek, mint egy kisgyerek; Guersaint úr is naiv örömmel fogadta, főleg amikor észrevette, hogy a homályos folyosóra betóduló zarándokcsapatban többen felismerték a lányát, a tegnapi csoda hőst, akinek nevét már mindenütt szárnyára vette a dicsőség.

Amikor feljutottak a kerek emelvényre, a ponyvatető szórt fénye alá, valósággal ünnepelni kezdték Marie-t: gyengéd susogás, boldogságtól révült tekintetek fogták körül; rajongva bámulták, nyomába szegődtek, ruháját érintették. Igen, ilyen a dicsőség: most már akárhová megy, így fogják szeretni mindenütt. Alig lehetett róla elterelni a figyelmet; végül a vezető, akinek feladata volt a kép ismertetése, erélyesen a kis látogatócsoport élére állt, s megindult, magyarázta a hatalmas, százhuszonhat méter hosszú körképen megörökített epizódot. A Szűz tizenhetedik jelenése volt ez, amikor a Barlang előtt térdeplő Bernadette a látomás közben

figyelmetlenségből a gyertya lángjába tartotta a kezét, s a láng nem égette meg. Ott volt a képen az egész táj régi állapotában; megfestették az egész jelenetet a történet igazi szereplőivel: ott áll az orvos, órát tart a kezében, megállapítja a csodát; ott a polgármester, a rendőrfőnök, a császári ügyész; a vezető még a nevüket is felsorolta a nézők általános hűledezése közepette. És Pierre emlékezetében öntudatlan gondolattársítással felmerült a fiákeres mondása: „*Lourdes szépen megtollasodott, de nagy kérdés, meddig bírja még!*” Csakugyan ez a kérdés. Hány körülrajongott szentély épült már eddig is ártatlan gyermekek, kiválasztottak szavára, akiknek megjelent a Szűz. Ugyanaz a történet százszor, ezerszer: a látomás, a pásztorlány üldözése, megbélyegzése, hogy hazudik; aztán megindul az illúzióra éhes emberi nyomorúság dagálya, majd a propaganda; a diadalmas szentély fáklyaként ragyog; majd bekövetkezik a hanyatlás, a feledés, amikor valahol másutt, másik látnok leány rajongó ábrándjából újabb szentély emelkedik. Mintha megfakulna az illúzió, mintha századok múltán más, új díszletek közé kívánckozna, más kalandra vágya, hogy ereje újra viruljon. La Salette ledöntötte trónusukról a régi, gyógyító fa vagy kő Szüzeket; Lourdes romba döntötte La Salette trónusát, s egyszer majd maga is meginog, ha ingatni kezdi egy új, eljövendő Boldogasszony, ha megszületik ismét a tiszta gyermek, aki előtt a Szűz felfedi édes vigasztaló vonásait.

És hogy Lourdes ily gyorsan, csodálatosan emelkedett, azt csupán Bernadette őszinte lelkes-kéjének, bűbajos varázserejének köszönheti. Itt nyoma sem volt csalásnak, ámitásnak; csupán egy szenvedő virágszál, egy satnya, beteg leányka ajándékozta meg a szenvedők seregét nagy álmával: hogy a csodában mindenkinek kijut az igazság, hogy a csodában megvan az egyenlőség. Az örök remény, az örök vigasz volt ő, semmi más. És különben is, mintha minden társadalmi és történeti feltétel ennek a misztikus szárnyalásnak szomját szította volna, most, hogy a pozitivisták kutatások félelmetes százada a vége felé járt; ezért fog még Lourdes dicsfénye bizonyosan sokáig ragyogni, mielőtt legenda lenne belőle, halott vallás, elszállt illata olykor hatalmasan felcsap.

Ó, a régi Lourdes! Béke és hit városa; a születő legenda egyetlen alkalmas bölcsője! Mily könnyen idézte maga elé Pierre, miközben a Panoráma roppant vászna előtt sétálgatott! Mindent elmondott ez a festmény; a tények szóltak róla mindennél ékebben. A vezető egyhangú magyarázatát nem is hallotta senki; a táj maga beszélt. Ott volt mindjárt a Barlang, a Gave-parti sziklaüreg, álmodozás vadon tanyája, a cserjés lankák, járhatatlan köomladékok; nyoma sincs még a város szépítésének, nincsen monumentális rakpart, angol kertek nyesett bokrai közt kanyargó fasorok; nincs még eredeti nivoltából kiforgatott cicomás Barlang, s főleg sehol sincs még kegyesrúda, a szimónia fészke, jámbor lelkek örök botrányköve. Kedvesebb helyet a Szűz igazán nem is választhatott, amikor elhatározta, hogy megjelenik szíve kiválasztott gyermekének, a szegény parasztlánynak, aki rózsát gyűjtögetve kószál ott, és gyötrelmes éjszakáinak álmain tűnődik. S a Gave túlsó partján, a Vár bérce mögött az ódon, egyszerű Lourdes szendereg. Rég letűnt kor: pici város, szűk, macskaköves utcácskák, megfeketült házak, kőablakkeretek; régi, félig-meddig spanyol ízlésű templomában régi faragványok: festett alakok, szentek arany víziói. Csak kétszer napjában verte fel lármájával a bagneres-i és cauterets-i delizsánsz; a Lapaca gázlóján jöttek át, aztán felkapaszkodtak az Alacsony utca köves meredekén. A világ szele nem fúj be a békés fedelek alá: kemény vallási fegyelem béklyóiban élt ott az elmaradott, gyermeteg lelkű lakosság. Semmi lazaság; az évszázados, álmos kereskedelem kielégítette a napi szükségleteket; a küzdelmes szegénység megóvta az erkölcsök tisztaságát. És Pierre most értette meg igazán, hogy Bernadette e hívő, tisztas földben virult ki, mint a rózsza az útmenti csipkebokron.

- Egészen érdekes volt - mondta Guersaint úr, alighogy kiléptek az utcára. - Örülök, hogy láthattam.

Marie is nevetett jókedvében.

- Ugye, apa, olyan az egész, mintha élne. Sokszor azt hittem, az alakok leszállnak a vászonról... És milyen bűbajos Bernadette, ahogy térdepel, míg a gyertya lángja ujjacskáját nyaldossa, de meg nem égeti.

- Már csak egy óránk van! - mondta az építész. - Mégis jó volna elintézni bevásárlásainkat, ha valamit venni akarunk... Azt mondom, nézzünk körül a boltokban egy kicsit. Megígértük ugyan Majestének, hogy nem hagyjuk cserben, de azért igazán tájékozódhatunk... Nos, mit szól hozzá, Pierre?

- Nagyon jó, természetesen - felelte a pap. - Egyébként az is séta.

S máris Marie s az apja nyomába szegődött, akik visszamentek a Merlasse-lapályra. Amióta a Panorámából kijöttek, Pierre valami különös idegenkedést érzett. Mint aki hirtelen más városba került, mint aki több évszázadot ugrott át. Most jött a régi Lourdes magányából, álmos csendjéből, melyet szinte felfokozott a ponyvatető síri fénye, s hirtelen belepottyant az új, fényektől ragyogó, tömegektől zsivajgó Lourdes-ba.

Épp most ütötte a tízet; rendkívül élénk forgalom népesítette be a járdát; mindenki ebéd előtt akart végezni a bevásárlásaival, hogy később zavartalanul készülhessen az utazásra. Az országos zarándoklat tízezres seregeinek rohanó áradata végső roham alatt tartotta az utcát, ostromolta az üzleteket. Igazi vásárvégi könyöklés, meg-megtorlódo tömegforgalom volt, szakadatlan kocsizörgés közepette. Igen sokan úti elemózsiát szereztek be, kifosztották a lacikonyhákat, kenyeret, kolbászt, sonkát vettek. Gyümölcsöt, bort vásároltak, repedésig tömték a kosarakat üvegekkel, zsíros papírokkal. Egy mozgóárus sajtot fuvarozott kiskocsiján; pillanatok alatt szétkapkodták az áruját, mintha vihar sodorta volna el.

Mégis, legfőképpen kegytárgyakat vásárolt a tömeg; más mozgóárusok kiskocsikat tologattak, roskadáig rakva szobrocskákkal, kegyes metszetekkel; ezeknek aranybánya volt az üzlet. A vevők sorba álltak az úttesten; óriás olvasókba gabalyodtak az asszonyok, akik Szűz Máriákat cipeltek a hónuk alatt, és kannákkal rohantak a csodaforráshoz. Az egytől tízliteres kannák bádoggja frissen villogott; némelyik pusztá bádogfalát mutatta, némelyik a lourdes-i Boldogasszony késsel pingált képét, s a kannák éles fazékcsörömpölése, amint kézben zörögtek, vagy nyakba akasztva billegtek, újabb vidám színfoltot vitt a tülekedésbe. S az ünnep tüzét csalta a sok arcra az üzlet láza, az öröm, hogy szórhatják a pénzt, hogy fényképekkel, érmekkel tömhetik meg a zsebüket; s a derűs tömegben volt valami a lakodalmas sokadalomból, mely farkasétvágygal ült asztalhoz, s gyönyörűséggel töltekezik.

A Merlasse-lapályon Guersaint urat egy pillanatra elfogta a kísértés: bemegy az egyik legszebb, legforgalmasabb üzletbe, melynek cégérén nagybetűkkel ez a három szó ékeskedett: „Bernadette bátyja, Soubirous.”

- Ne vásároljunk itt? Nagyon eredeti volna; még érdekesebbek lennének az emléktárgyaink.

Aztán mégis tovább ment; jobb ha előbb körülnéznek. Pierre elszoruló szívvel nézte Bernadette bátyjának üzletét. Fájt neki, hogy a fiú árulja azt a Szűz Máriát, aki a lánynak megjelent. De élni kell, s úgy tudta, hogy a szent családja nem fürdik tejben-vajban az aranyragyogású, diadalmas Bazilika mellett; oly szorongató a konkurencia. Igaz, a zarándokok milliókat hordanak Lourdes-ba; de kegyszerárus is van kétszáznál több, nem is számítva a szállodásokat, s egyéb szállásadókat, akik mindennek a javát lefölözik; nagy hát a marakodás, a haszon meg csekély. Bernadette bátyjának üzletétől jobbra-balra végláthatatlan sorban más üzletek szorogtak a téren fabarakokban; a város építettett ide egy galériát; körülbelül évi hatvanezer frank jövedelmet húzott belőle. Valódi bazárhangulat volt: a nyitott polcok a járdára torlódtak,

azon melegiben csalták kelepcébe a járókelőket. Vagy háromszáz méteres soron semmi egyebet nem árultak: olvasók, medáliák, szobrocskák halmaza kérkedett végeérhetetlenül a kirakatokban. És tábláikon könyöknyi betűkkel szent nevek hivalkodtak: Szent Rókus, Szent József, Jeruzsálem, a Szeplőtelen Szűz Mária, Mária Szent Szíve: a mennyei csábok legjava csalogatta, fogta a vevőket.

- Szavamra - mondta Guersaint úr -, azt hiszem, mindenütt ugyanazt találjuk. Menjünk be akármelyikbe.

Torkig volt az egészszel; majd leszakadt a lába, ahogy ott kóboroltak a hosszú boltsoron.

- Ha már megígérted, hogy a szállóban vásárolsz - mondta a fáradhatatlan Marie -, akkor legjobb, ha visszamegyünk.

- Úgy van, gyerünk Majestéhez.

De a Barlang utcán is folytatódtak az üzletek. Az utca mindkét szélét belepték; itt már ékszerészek, divatárusok, esernyő-készítők is tanyáztak, de mindnyájan tartottak kegyzsereket; sőt, az egyik cukrász lourdes-i vízzel töltött bonbonokat árult díszes dobozban, melynek fedele a Szűzanya képét viselte. Egy fényképész kirakatában hemzsegtak a képeslapok: a Barlang és a Bazilika látképe, püspökök és mindenféle tisztelendő szerzetes atyák arcképei váltakoztak a szomszéd hegyek híres panorámáival. Egy könyvesbolt kirakata a legújabb katolikus kiadványokat kínálta: ott sorakoztak kegyes címeik a legutóbbi húsz év Lourdes-ről szóló könyvei között; némelyik mesés sikert aratott, s hírnevének máig sem ártott meg az idő. A forgalmas, széles utcán hullámozott, hömpölygött a nép, zörögtek a kannák, vidáman pezsgett az élet a napon, mely végigragyogta a járdát. És a szobrocskák, az érmecskék, az olvasók mintha sosem akartak volna kifogyni; polc polc hátán, kilométereken át, végig az egész városon, szinte minden utca egy bazár volt, melyben ugyanaz az áru kapható.

A Jelenések Szállója előtt Guersaint úr megint habozni kezdett:

- Szóval most már biztosan itt vásárolunk?

- Persze hogy itt! - mondta Marie. - Nézd csak, milyen szép üzlet.

És maga ment előre a boltba, mely a szálló földszintjének bal oldalát foglalta el, s csakugyan a legnagyobbak közé tartozott. Guersaint úr és Pierre követte.

Majestéék unokahúga, Appoline volt a kiszolgálónő; épp egy zsámolyon állt, és szenteltvíz-tartókat keresett egy magas szekrényben; egy fiatalember érdeklődött irántuk: az egyik elegáns hordágyvivő, aki csodálatos sárga lábszárvédőben feszített. A dús, fekete hajú lány kedvesen turbékolt, gerlemód; kissé szögletes, de telt arcában felséges szempár ragyog, homloka egyenes, duzzadt ajka vérvörös. És Pierre világosan látta, hogy a fiatalember keze a lány szoknyája szegélyénél motoz; a lány felkínálkozó lábszárát csiklandozza az ujjá. Különben csupán egy szemvillanásig tartott az egész; a lány fürgén a földre ugrott:

- Szóval - kérdezte a fiatalembertől -, nem hiszi, hogy kedves nénikéjének megfelelne a szenteltvíztartó?

- Nem hiszem - felelte távozóban a hordágyvivő. - Szerezze meg a másik fajtát. Csak holnap utazom, még visszajövök.

Appoline igen előzékeny lett, amikor megtudta, hogy Majesténé Marie-ről beszélt, őt gyógyította meg tegnap csodájával a Szűz. Amint rápillantott, vidám mosolyában mintha némi meglepetés, udvarias hitetlenség lett volna; a test örömeiért bolonduló szép lány leplezett

kötekedése, aki lenézi a másik lány késői, gyermeki szüzességét. De ügyes boltos is volt, s máris szíves szavakkal áradozott:

- Ó, kisasszony, igazán boldog vagyok, hogy kiszolgálhatom! Mily szép is egy ilyen csoda!... Parancsoljon: rendelkezék az egész bolttal. Óriási a választék.

Marie zavarban volt.

- Köszönöm a kedvességét... Mi igazán csak apróságokat akarunk vásárolni.

- Ha megengedné, magunk választanánk - szólt közbe Guersaint úr.

- Kérem, csak tessék; válasszanak az urak. Aztán megállapodunk.

Újabb vevők érkeztek, s Appoline már meg is feledkezett róluk; a csinos boltilány fogásaival, hízelgő szavakkal, csábos mozdulatokkal hálózta be a vevőket, főként a férfiakat, akiket csak degeszre tömött zsebekkel engedett ki a körmei közül.

A Lajos-arany, melyet Blanche, Marie nénje dugott költőpénzül Guersaint úr zsebébe, mostanra két frankra apadt. Ezért hát az építész nem nagyon mert belemerülni a válogatásba. Pierre azonban kijelentette, hogy nagyon rossz néven venné, ha nem hagynák, hogy baráti ajándékkul ő vásárolja meg a néhány apró lourdes-i emléktárgyat. Erre aztán meg is állapodtak, hogy mindenekelőtt Blanche kap valamit, aztán Marie meg az apja választja ki, ami a legjobban tetszik nekik.

- Ne siessük el - mondta Guersaint úr egészen nekividulva. - Tessék, Marie, nézz körül... Minek örülne Blanche a leginkább?

Nézelődtek, kerestek, kutattak mind a hárman. De minél több holmi került elő, annál határozatlanabbak lettek. A hatalmas bolt polcok, vitrinek, rekeszek igazi tengere volt; számtalan hullámán minden lehető és lehetetlen kegytárgy torlódott egymásra.

Olvasók füzerei lógtak a falakon; olvasók kötegei lapultak a fiókokban: az egyszerű tucatja-egy-frank-olvasóktól az illatos fából, achátból, lapis lazuliból faragott, arany-, ezüstláncsal összefűzött olvasókig; némelyik olvasó-óriás a nyakat-derekat kétszer körülérte, dió nagyságú szemeit finoman kifaragták, apró halálfejek ékelődtek egy-egy szeme közé.

Aztán az érmek zuhataga: dobozszám, minden nagyságban, minden anyagból, szerények és értékesek, mindenféle feliratokkal, a Bazilika, a Barlang, a Szeplőtelen Fogantatás metszett, domborított, zománcozott, gondosan kidolgozott vagy sebtében összezsapott ábráival, a kis és nagy erszények igényei szerint.

Aztán Szűz Máriák: kicsinyek, nagyok, cink, fa, elefántcsont, de legfőképpen gipsz Máriák; az egyik dísztelen fehér, a másik rikítóan színezett, a Bernadette-féle leírás számtalan változata: kedves, mosolygó arc, igen hosszú fátyol, kék kendő, arany rózsák a lábon, de egyik modell sem teljesen azonos, mind a készítő eredetiségét mutatja.

Aztán egyéb vallásos holmik garmadája: százféle skapuláré, a szentképfestészet ezer kliséje, finom metszetek, szemkápráztató, tarkabarka olajnyomatok, s mind e között színes, aranyozott, lakkozott, csokorral körülteremtettézt, csipkével ékesített képecskék óceánja.

Aztán ötvösmunkák: csillagos-keresztes, szentek képmásaival díszes gyűrűk, melltűk, karkötők. És végül mindenütt és mindenekfölött a díszműárak: ceruzavédők, pénztárcák, cigaretta-szipkák, papírnehézékek, papírvágók, sőt tubákos szelencék, megszámlálhatatlan mennyiségben, s valamennyin rajta a Bazilika, a Barlang, a Szűzanya minden modorban, minden létező eljárással gyártott képei. Az egyik ötven centime-os rekeszben összevissza dobált szalvéta-

gyűrűkön, tojástartókon, fapipákon ragyogott a lourdes-i Miasszonyunk jelenésének faragványai.

Guersaint úr lassacskán elundorodott; a művészelvek - mert annak tartotta magát - szomorúsága, bosszúsága lepte meg:

- Förtelmes! Förtelmes! - ismételte minden egyes cikke, amit a kezébe vett.

Szabadjára engedte indulatait, s emlékeztette Pierre-t, hogyan áldozta egész vagyonát arra, hogy megreformálja a vallásos képzőművészetet. Utolsó, maradék filléreit is elvitte ez a vállalkozás, és most csak még szigorúbban bírálta a boltot elárasztó szegényes holmikat. Milyen ostoba, keresett, cikornyás rondaságok! El sem lehetett dönteni, az ötletek útszélsége, a kifejezés bárgyúsága bántóbb-e rajtuk, vagy a kivitelezés ügyeskedő banalitása. Divatrajz, cukorkásdoboz-minta, fodrászkirakati viaszbabu-ízlés egyszerre; hamisan bájos, izzadásgátló gyermekes művészet; nyomát sem mutatja igazi emberségnek, íznek, őszinteségnek.

S ha az építész egyszer nekilendült, nem volt könnyű megállítani; most már kiadta mérgét, hogy mily utálatos az új Lourdes építészete, a Barlang siralmasan csúf, a mellvédek torz kolosszusok, a Rózsafüzér templom s a Bazilika aránytalansága katasztrofális; az előbbi piaci csarnok, az utóbbi sovány, jellegtelen, vérszegény korcs.

- Hát bizony, igazán szereti a Jóistent az, akinek ilyen szörnyű környezetben sem megy el a kedve az imádkozástól! Tönkretettek, agyoncsaptak mindent, szinte készakarva; valamennyit messze elkerülte az ihlet, az őszinte egyszerűség, az igaz hit, mely a remekműveket megteremti. Csupa ravaszdi ötlet-tolvaj; a szívét, lelkét egy sem adta bele. Mitől várják hát az ihletet, ha itt, a csodák földjén sem telt semmi igazán nagyra az erejükből?

Pierre nem válaszolt. De sajátosan felrázták ezek a gondolatok; végre megértette, mi okozta rossz érzését, mióta csak betette Lourdes-ba a lábát. Hát ez okozta: ez a hasadás a modern környezet meg a letűnt századok feltámasztására szánt hite között. Felrémltek előtte a régi katedrálisok, melyekben népek hite borzong; fel az istentisztelet ódon kellékei, a festett képek, az ötvösség, a fa és kő szentek: csodálatos, színtiszta szépség, kifejező erő valamennyin. Igen, de azokban a messzi korokban a munkás hívő volt, és - amint Guersaint úr mondotta - a húsát, a véré, gyermeki érzésvilágát adta művébe. Ma az építészek hideg tudományossággal dolgoznak; templom, ötemeletes ház - nekik egyre megy; a kegyzsereket, olvasókat, érméket, szobrocskákat is nagyban gyártják Párizs túlszűfolt negyedeiben hitetlen, dorbézoló munkások.

Hát így keletkezik ez az egész ócskapiaci limlom, műtűrke-vásár; a sok szánalmas, a sok érzélgős, émelyítő bárgyúság. Lourdes ki sem látszott már belőlük; rombolták, megcsúfolták az egész várost, s a kényesebb ízlésű látogató, ha az utcán járt, ezektől érezte rosszul magát.

Mindez brutális, kiáltó ellentétben állt a múlt feltámasztásának igyekezetével, a legendákkal, a ceremóniákkal, a körmenetekkel; s Pierre hirtelen ráeszmélt, hogy ebben van megírva Lourdes történeti és társadalmi ítélete; hogy örökre kihalt a népben a hit, ha már sem templomaiba nem építi, sem olvasóiba nem faragja bele.

Marie közben gyermekes türelmetlenséggel turkált a polcokon; habozott, semmit nem talált, ami méltóan idézte volna emlékezetébe nagy, révült látomását.

- Apa, szalad az idő, vissza kell kísérned a kórházba... Nézd, én ezt az érmét adom Blanche-nak, az ezüstláncsal. Ez még a legegyszerűbb, legcsinosabb. Hordani fogja, mint egy kis ékszer... Én a lourdes-i Boldogasszonynak ezt a kis szobrát választom; elég szépek a színei. Felállítom a szobámban, mindig friss virág lesz körülötte... Ugye, ez nagyon jó?

Guersaint úr helyeselt. Aztán maga szeretett volna választani.

- Istenem! Istenem! De keserves dolog!

Elefántcsont tollszárat nézegetett; borsószerű göböcske volt a végükön, mikroszkopikusan kicsiny fénykép mindegyikben. S amikor a rajta levő piciny lyukon belenézett az egyikbe, felkiáltott ámulatában:

- Nini!... A gavarnie-i katlan!... Bámulatos, milyen hű; hogy fér el az a roppant térség ilyen kis helyen?... Én bizony ezt a tollszárat veszem. Igen ötletes; eszembe fogja juttatni kirándulásomat.

Pierre mindössze egy arcképet választott: Bernadette nagy fényképét, mely térden állva, fekete ruhában, fejkendőben ábrázolja a lányt; azt mondták, csak ez az egy készült természet után. Gyorsan fizetett, s már indulóban voltak mind a hárman, amikor Majesténé lépett be, és nagy hangon unszolta Marie-t, fogadjon el valami kis ajándékot; hozzon szerencsét a boltjukra.

- Válasszon egy skapulárét, drága kisasszony! Tessék, ezekből! A Szűzanya oly jóságos volt kegyedhez: majd százszorosán visszafizeti.

Addig-addig hangoskodott, míg végül a boltban szorongó vevők serege felfigyelt, és sóvár szemeket meresztett Marie-ra. Ismét körülzajongták hát a népszerűség hullámai, még az utcára is kicsaptak, mert a szállodásné kiállt a küszöbre, átintetett a szemközti boltos-asszonyoknak, s felverte az egész szomszédságot.

- Indulunk hát? - kérdezte Marie; egyre kényelmetlenebbül érezte magát.

De apja meglátta, hogy egy pap lép be, s megint visszatartotta.

- Nini! Des Hermoises abbé!

A gáláns abbé volt csakugyan; finom reverendája illatfelhőt hozott be; arca üde, szelíden vidám. Nem vette észre tegnapi útítársát; fürgén Appoline-hoz lépett és félrevonta.

Pierre hallotta halk beszélgetésüket.

- Mért nem hozta át ma reggel a megrendelt három tucat rózsafüzért? - kérdezte az abbé.

Appoline megint hallatta turbékoló gerle-nevetését; hamisan, incselkedve nézett a papra, de nem felelt.

- A kis toulouse-i kongreganista lányoknak viszem; a bőröndöm aljára akartam elhelyezni; s maga azt ígérte, átjön, segít a fehérnemű-csomagolásban.

A lány csak nevetett; szép szemével oldalvást rá-rápillantott a papra, ingerelte.

- Most már csak holnap utazom. Hozza át ma este; jó? Ha itt végzett... Itt lakom az utca végén, a földszinti bútorozott szobában, Duchène-nénál... Legyen oly kedves, jöjjön személyesen.

Végre megszólalt a lány; piros ajkai közt tréfásan vetette oda a papnak, úgyhogy az nem tudhatta, megtartja-e majd ígérését:

- Hogyne, abbé úr, persze, személyesen.

A beszélgetést megzavarták; Guersaint úr odalépett, hogy üdvözlje a papot. És máris a gavarnie-i katlanra fordult a szó: a csodás kirándulást, a kellemes időtöltést nem felejtik el soha. Aztán két útítársukon derültek, a két vékonypénzű, derék papocskán; remekül elszórakoztatta őket az együgyűségük. Végül az építész kérte a papot, ne feledje el ígérését, hogy

egyik toulouse-i ismerőse figyelmét - sokszoros milliomos az illető - felhívja a kormányozható léghajóra vonatkozó kísérleteire.

- Előlegnek százezer frankkal beérném - mondta Guersaint úr.

- Bízsa rám - nyugtatta meg Des Hermoises abbé. - Meglátja, nemhiába imádkozott a Szűzanyához.

Pierre a kezében tartogatta Bernadette fényképét; most egészen elámult, mily rendkívül hasonlít hozzá Appoline. Ugyanez a kissé erőteljes arc, duzzadt száj, gyönyörű szem; eszébe jutott, hogy már Majesténé is eldicsekedett ezzel a feltűnő hasonlatossággal, annál is inkább, mert Appoline is bartrési szegény lány volt, mielőtt nénje magához vette volna kisegítőnek a boltba.

Bernadette! Appoline! Micsoda különös párhuzam, mily váratlan újjászületés, harminc év után! És hirtelen mintha maga az új Lourdes lett volna ez a mosolygós, kacér Appoline, aki találkákra jár, és csiklandós pletykák középpontjában áll; az új Lourdes: a kocsisok, a gyertyaáruslányok, a pályaudvaron vendégre vadászó szobaasszonyok, a diszkrét, bútorozott szobácskák, a szabad papok, a szenvedélyes ápolónők sokadalma, meg a kirándulók, akik egyszerűen kíváncsiságból jönnek ide. Aztán a zabolátlan nyerészkedés, melyet a milliók zápora tenyészt; kalmárszellem lett úrrá a városon, a bazár-utcákban ölik egymást a boltosok, a szállodák mohón szipolyozzák a zarándokokat, még a kék apácák is kifőzést vezetnek, még a Barlang papjai is aprópénzre váltják az Istent!

Micsoda ijesztő, szomorú kaland a szűzi Bernadette látomása: először feltüzeli a tömegeket, rohannak a boldogság délibábja után, aztán ömleni kezd az arany, s mindent megrohaszt! Csak annyi kellett, hogy a babona szele feltámadjon, az emberek összecsiszódjanak, összegyűljön a pénz, és máris megkezdődött a bomlás, visszavonhatatlanul. A tisztesség földjén, melyben egykor a szüzesség lilioma tündökölt, ma a test rózsája hajt, s a föld is új: kapzsiság, élvezetek a trágyája. Szodomává fajult Betlehem; rég volt, hogy az ártatlan gyermek előtt megjelent a Szűz.

- Ugye, mit mondtam? - kiáltott fel Majesténé, amint észrevette, hogy Pierre Appoline és a kép hasonlóságát figyeli. - Appoline: kiköpött Bernadette.

A lány is odalépett, kedvesen, mosolygósan; büszke volt a hasonlóságra.

- Mutassák, mutassák! - szólt élénk érdeklődéssel Des Hermoises abbé.

Kézbe vette a fényképet, nézegette, s ő is elámult:

- Csodálatos; a megszólalásig ugyanaz... Nem is vettem észre; valóban elragadó...

- De azért - szólalt meg Appoline - azt hiszem, az ő orra nagyobb volt.

Az abbé most már nem tudta türtőztetni magát:

- Ó, maga csinosabb, százszor csinosabb! - kiáltotta elismerően. - Mindamellett úgy hasonlít rá, mint a húgocskája.

Pierre nem állhatta meg, hogy ne nevéssen; oly különösnek találta az abbé kijelentését. Ó, szegény Bernadette! Meghalt ő mindörökre; nem hagyott maga után húgocskát. És itt, a tülekedés, a szenvedély földjén, melyet ő teremtett, már el sem képzelhető, hogy újjászülessen.

Marie végre apjába karolhatott; elindultak s megbeszélték, hogy a két férfi érte megy a kórházba, onnan mennek együtt a pályaudvarra. Az utcán már vagy ötven főnyi rajongó tömeg várta a lányt. Köszöntötték, a nyomába szegődtek, egy asszony, visszatérőben a Barlangból, odavitte hozzá béna gyermekét, hogy megérintse a ruháját.

A fehér vonat, mely három óra negyvenkor indult, fél három óta a lourdes-i pályaudvar második peronjánál várakozott. Három napig állt egy holtvágányon, megbontatlanul, úgy, amint Párizsból érkezett, s mióta az indulási helyre tolatták, fehér zászló lengett az első és az utolsó kocsiján, útmutatóul a zarándokoknak, akiknek berakása rendszerint hosszadalmas és fáradságos munka volt. Ezen a napon tért vissza különben az országos zarándoklat mind a tizennégy szerelvénye. Reggel tízkor indult a zöld vonat, aztán a rózsaszín, majd a sárga; s a fehér után megy majd a többi; a narancs, a szürke, a kék. A pályaudvar személyzete megint szörnyű nap elé nézett; a tülekedés, tolongás máris megbolondította az alkalmazottakat.

Az érdeklődés középpontjában mindig a fehér vonat állt, a nap szenzációja; ezen tértek vissza a súlyos betegek, s köztük természetesen a kiválasztottak, akikkel csodát tett a szerető Szűz. Az üvegfedél alatt máris sűrű tömeg szorongott; mozdulni is alig lehetett a mintegy száz méter hosszú, hatalmas peronon. Valamennyi padot elfoglalták: poggyászok, zarándokok; már az indulásra gyülekeztek. A peron egyik szélén megrohanták a büfé piciny asztalait; a férfiak söröztek, az asszonyok szódavizes limonádét fogyasztottak; túloldalt pedig, a poggyászs-raktárnál, hordágyvivők biztosítottak szabad utat a hamarosan várható betegeknek. Szünet nélkül jöttek-mentek az utasok a széles gyalogjárón; szegény, rémült emberek futkároztak, papok rohagáltak, buzgólkodtak; redingote-os urak álldogáltak szenvtelenül, kíváncsian; soha még ilyen vegyes, tarka, tülekedő nép nem tiporta egymást pályaudvaron.

Három órakor Suire bárón kitört a nyugtalanság; egészen elvesztette a fejét; nem volt elég ló a betegszállításhoz, mert váratlanul nagy csapat turista érkezett, s lefoglalták a kocsikat Barèges-be, Cauterets-be, Gavarnie-ba. Aztán megpillantotta Berthaud-t s Gérard-t, és oda-rohant; azok tűvé tették az egész várost, és biztosították Suire-t, hogy nyugtalanságra nincsen semmi ok; felhajtották a szükséges lovakat, s a betegek szállítása zavartalanul lebonyolódik. Az udvaron máris sorban álltak a hordágyvivők hordágyaikkal, kiskocsijaikkal; lesték a teherkocsikat, az omnibuszokat s egyéb járműveket, melyeket a kórház kiürítésére toboroztak. Egy gázlámpa tövében matracok, párnák tornyosultak, tartalékul. S amikor megjelentek az első betegek, Suire báró megint kétségbeesett; Berthaud és Gérard pedig rohant a berakodáshoz, a peronra. Vigyáztak s az egyre fokozódó tülekedésben parancsokat osztogattak.

Fourcade atya Massias atya karjára támaszkodva sétált fel s alá a vonat mellett, megpillantotta Bonamy doktort és megállt.

- Jaj, doktor úr, oly boldog vagyok!... Elkísértem Massias atyát, aki szintén utazik; tőle hallom, milyen rendkívüli kegyben részesített a Szűzanya egy kedves ifjú hölgyet. Marie de Guersaint kisasszonyt. Évek óta nem volt ily ragyogó csodánk. Nagy kincs ez valamennyiünknek; áldásos hatása érezhető lesz fáradozásainkon... Dicsőség, vigasz, nyereség az egész keresztény világnak.

Vonásai felderültek az örömtől, de Bonamy doktor széles, borotvált képe, békés arckifejezése és rendszerint fáradt szeme is felragyogott.

- Csodálatos, atyám, csodálatos! Meg fogom írni egy röpiratban; soha ennél hitelesebb gyógyulást természetfölötti erők jóvoltából... Micsoda port fog felverni a dolog!

És amint hármában folytatták a sétát, észrevette, hogy Fourcade atya még jobban biceg; erőteljesen kísérője karjára támaszkodik.

- Rosszabbodott a köszvénye, tisztelendő atyám? - kérdezte a doktor. - Úgy látom, nagyon kínozza.

- Jaj, ne is említse; egy szemhunyaszt sem aludtam az éjszaka. Hát nem bosszantó, hogy amint megérkeztem, máris elővett! Igazán várhatott volna... De mit tehetünk? Kár a szóért. Az idei eredményekkel nagyon meg vagyok elégedve.

- Úgy van! Úgy van! - helyeselt Massias atya, s hangja remegett a lelkesedéstől. - Igazán rajongó, hálás szívvel távozzatok! Hány csodás eset a fiatal lány gyógyulásán kívül is! Megszámlálhatatlan csoda: süketek hallanak, némák beszélnek; sebtől mart arcok bőre kisimul, mint a bársony; haldokló tüdővészések támadnak fel, esznek, táncolnak! Nem a betegek, hanem a feltámadás vonata ez, a dicsőség vonata!

Nem látta maga körül a betegeket; Isten diadalát, hitének vakságát vitte magával. S mind a hárman folytatták sétájukat a vonatonál, a lassan megtelő kocsiszakaszok mellett; rámosolyogtak a köszöngető betegekre; meg-megálltak, hogy egy jó szót szóljanak egyik-másik sápadt, vacogó szegény beteghez, akit épp arra vittek a hordágyon; bizonygatták, hogy sokkal jobb színben van, s biztosan egészen rendbe jön.

Az állomásfőnök rohant elő az irodából, és harsányan kiáltozott:

- Hagyjuk szabadon a peronokat! Hagyjuk szabadon a peronokat!

S amikor Berthaud megjegyezte, hogy mielőtt a betegeket a helyükre viszik, mégiscsak el kell helyezni valahol a hordágyakat, felfortyant:

- Kérem, uram, ne legyünk felelőtlenek! Nézze csak azt a kiskocsit: ott áll keresztben a vágányokon... Néhány perc múlva itt a toulouse-i gyors. Azt akarja, hogy belegázoljon a tömegbe?

S már futott, elosztotta embereit, hogy tartsák távol a vágányoktól a zarándokok rémüldöző, vaktában tébláboló csődületét. Sokan, együgyűek, öregek, még a vonatuk színét sem ismerték meg; mindenki megfelelő színű kártyát hordott a nyakában, hogy útba igazíthassák, bevagónírozák, akár a bélyeges birkát a karámból. A tizennégy rendkívüli járat állandó riadókészültséget kívánt, hiszen a rendes forgalomban sem állhatott elő fennakadás!

Pierre a poggyászát cipelve érkezett; máris alig tudta magát kiverekedni a peronra. Egyedül volt; Marie, buzgó vágyban, még egyszer le akart térdepelni a Szűzanya előtt, hogy szíve forró háláját utoljára kiöntse a Barlangban; a fiatal pap Guersaint úrra bízta a lányt; ő maga eközben a szállodai számlát rendezte. Mindenesetre megígértette velük, hogy kocsiba szállnak; egy negyedórán belül nyilván kinn lesznek a pályaudvaron. Itt várta hát őket, s első gondolata volt, hogy megkeresi vagonjukat, és lerakja bőröndjét. De nem kis fába vágta a fejszéjét; csak nehezen találta meg a vagon: most is ott himbálózott rajta - három nap esője, napsütése után - a kemény kartonlap, Jonquiére-né, Hyacinthe nővér és Claire des Anges nővér nevével. Ez az: emlékeiben felmerültek a szakaszban szorongó utitársai; Sabathier úr szögletében máris ott voltak a párnák; sőt a padon, ahol Marie úgy megszenvedett, meglátta a kis rovátkát is, melyet a tolóközi vasalása mart bele. Helyére rakta a csomagját, aztán kinn várakozott a peronon; türelmesen nézelődött; csak az lepte meg egy kicsit, hogy sehol sem látja Chassaigne doktort, pedig az megígérte, hogy búcsúzóul kijön a vonathoz.

Amióta Marie talpra állt, Pierre letette a hordágyvivők hevederét; reverendáján most már csak a zarándokok vöröskeresztjét viselte. Az érkezés szörnyű, szorongó reggelén a pályaudvar épülete csupán a hajnal ólmos fényében derengett előtte, s most meglepetten figyelte széles járdáit, a tágas kijáratokat, az építmény derűs vidámságát.

Innen nem látszottak a hegyek, de átellenben, szemközt a várócsarnokkal, zöldellő, nyájas domborok emelkedtek. Csodálatosan enyhe volt a délután, felhők pihéje vonta fátyolba a napot, s a tejfehér égből nagy, fehér fényesség szitált, mintha gyöngyagylók pora hullana. „Kisasszonynak való idő” - ahogy az errevalósiak mondogatják.

Épp most ütötte el a hármát; Pierre a nagy órát nézegette, amikor megpillantotta Désagneaux-nét, Volmarnét; nyomukban Jonquiére-né s a lánya.

A hölgyek landaueren jöttek a kórházból; máris a kocsijukat keresték. Raymonde ismerte meg az első osztályú szakaszt, amelyben utaztak.

- Mama! Mama! Ide, ez az!... Maradj velünk egy kicsit; időd van; a betegek még úgysem érkeztek meg.

Most Pierre ismét szemtől szembe került Volmarnéval. Tekintetük összeillant. De a pap nem ismerte meg, s a nőnek épp hogy megremegett a szempillája. Megint a régi, fekete ruhás hölgy volt, a fáradt, a szenvtelen, aki szerényen visszavonul, s örül, ha senki nem veszi észre. Nagy szemében kihuny a parázs; csak olykor pattant ki egy-egy szikra a közöny fátyla mögül, mely bársonyos homályával tüzet oltogatta.

- Iszonyatos migrén! - mondta Désagneaux-nénak. - Hisz látja, még most sem tudok magamról... Így hat rám az utazás. Minden évben előre tudom.

A másik hölgy rózsásabb volt, mint valaha; egyre izgett-mozgott, makrancos haja szerteszét repült.

- E pillanatban, drágám, ugyanezzel én is szolgálhatok. Ma reggel jött rám, s úgy zsibog minden idegem, hogy csillagokat látok... De nálam...

Közelebb hajolt, halkabban folytatta:

- De nálam, azt hiszem, más oka van. Igen, a kisbaba; oly rég szeretném, de eddig semmi nem használt... Aztán annyit könnyörögtem a Szűzanyához; s amikor felkeltem, úgy éreztem, beteg vagyok, jaj, milyen beteg!... És minden jel arra vall!... Képzelve csak, mekkora szemeket mereszt majd az uram Trouville-ban! Jaj, de megőrül!

Volmarné nagy komolyan hallgatta. Aztán megszólalt:

- Én pedig, kedvesem - mondta szokott nyugalomával -, ismertem valakit: nem akart gyereket... Eljött ide, és nem is lett neki soha.

Most Gérard és Berthaud is észrevette a hölgyeket; futottak elébük. Reggel a két férfi megjelent a Hétfájdalmú Boldogasszony kórházában; Jonquiére-nét keresték. Az asszony egy kis irodaszobában fogadta őket, a fehérneműraktár mellett. Ott aztán, elnézést kérve a kissé túl gyors elintézésért, Berthaud mosolygós közvetlenséggel megkérte Raymonde kisasszony kezét unokaöccsének, Gérard-nak. Ettől mindnyájuknak azonnal remek jó kedve lett; s az anya meghatódva jelentette ki, hogy Lourdes szerencsét fog hozni az ifjú házasoknak. S így néhány másodperc alatt közmegelegedésre meg is állapodtak a házasság dolgában. Sőt, szeptember 15-ére mindjárt találkozót beszéltek meg Berneville-ben, Caen mellett, a nagybácsi birtokán; Berthaud jól ismerte a diplomátát, s megígérte, hogy elviszi Gérard-t a kastélyba, bemutatni. Aztán Raymonde-ot is odahívták; örömeiben pironkodva nyújtotta két pici kezét a vőlegényének.

Az pedig szolgálatkészen fordult a lányhoz:

- Nem óhajt párnát éjszakára? Nem kell fáradnia; küldetek magának is, meg a hölgyeknek is.

Raymonde jókedvűen utasította vissza:

- Ugyan! Nem vagyunk mi olyan kényesek! Nagyobb szükségük van erre a szegény betegeknek.

Most különben egyszerre beszélt az egész hölgykoszorú. Jonquiére-né azt mondta, oly szörnyen fáradt, hogy már nem is él; de szemlátomást örült; boldogan legeltette szemét a lányán, aki leendő férjével társalgott. Berthaud azonban nem maradhatott; Gérard-t is, őt is várta a szolgálat. Mindketten elköszöntek, s még egyszer megállapodtak: tehát a berneville-i kastélyban, szeptember 15-én. Igen, most már egészen bizonyos! Aztán a végső kézszerítés, megint feltörő nevetés, miközben már csak a szemek beszéltek: mámorosan, cirógatva mondták el azt, amit itt, ennyi ember előtt hangosan nem lehetett.

- Micsoda! - kiáltott fel a kis Désagneaux-né. - Tizenötödikén Berneville-ben lesznek? Akkor meglátogatjuk magukat, mert a férjem huszadikáig marad Trouville-ban!

S aztán Volmarnéhoz fordult, aki csendben figyelt:

- Tartson hát velünk, kedvesem. Igazán kedélyes volna, ha ott találkoznánk valamennyien!

A fiatalasszony fáradtan legyintett; és megszokott, unott közönyével felelte:

- Én befejeztem a szórakozást. Hazamegyek.

Tekintete ismét keresztezte Pierre-ét, aki ott tartózkodott a hölgyek között; a fiatal pap úgy látta, mintha az asszony egy pillanatra megborzongana, miközben kimondhatatlan szenvedés vetett árnyékot élettelen vonásaira.

A boldogasszonyrendi apácák is megjelentek; a hölgyek a büfé előtt találkoztak velük. Ferrand kocsin jött az apáccal együtt; ő szállt fel elsőnek, aztán felsegítette Saint-François nővért a magas hágcson; ott is maradt a konyhává alakított büféskocsiban; körülötte az úti-készletek: kenyér, leves, csokoládé, tej; Hyacinthe és Claire des Anges nővér pedig a járdán állt; onnan adták az orvos kezébe gyógyszeres táskáját meg egyéb apró csomagokat.

- Semmi sem hiányzik? - kérdezte Hyacinthe nővér. - Akkor hát nyugodtan behúzódhat az egyik sarokba aludni; amúgy is folyton csak panaszkodik, hogy nem veszik semmi hasznát.

Ferrand csendesen nevetett:

- Majd Saint-François nővérnek segítek, kedvesnővér... Begyűjtem a petróleumfőzőt, elmosom a csészéket, megnézem a kis táblán, hol meddig tartózkodunk, s kiosztom a betegek között az elemőzsiát... Aztán, ha mégis orvosra volna szükség, itt megtalálunk.

Hyacinthe nővér is felnevetett:

- Csakhogy nincs szükségünk orvosra; mind meggyógyultak a betegeink.

Aztán hosszan, nyugodtan az orvos szemébe nézett, ahogy a húgocska búcsúztatja a bátyját:

- Isten áldja, Ferrand úr!

Az orvos még mosolygott, de a határtalan érzékenyülés könnyei szöktek a szemébe. Hangjának remegése elárulta, mily feledhetetlen élmény volt neki ez a lourdes-i utazás, mily nagy öröm, hogy viszontláthatta az apácát, s hogy az örök, isteni szeretet emlékét viszi magával.

- Isten áldja, kedvesnővér!

Jonquiére-né arról kezdett beszélni, hogy Claire des Anges nővérral és Hyacinthe nővérral átmegy a kocsijába. De Hyacinthe nővér megnyugtatta: sietségre nincs semmi ok; még alig egy-két beteg érkezett. Ott is hagyta a hölgyet, a másik apácával távozott, s megígérte, hogy

mindenen rajta lesz a szeme; sőt még kis táskáját is elvette; majd megtalálja a helyén, így aztán a hölgyek vidám csevegés közben tovább sétálgattak a széles járdán a remek időben.

Pierre pedig egyre a nagy órát leste; figyelte, hogy múlnak a percek, és - kellemetlen meglepetés - Marie meg az apja csak nem jön. Bár Guersaint úr el ne tévesztené valahogy az utat! S amint a tömeget fürkészte, megpillantotta Vigneront; kitérve, kikelve, dühösen taszigálta maga előtt a kis Gustave-ot meg a feleségét.

- Jaj, kedves abbé úr, mutassa már, hol van a kocsink, és segítsen felrakni a gyereket meg a poggyászeit... Azt sem tudom, hol áll a fejem; egészen kihoztak a sodromból...

S amint a másodosztályú szakasz elé értek, kirobant; megragadta a pap kezét, épp amikor az fel akarta segíteni a kis beteget.

- Képzelmé csak! Azt akarják, hogy elutazzam; ha holnapig várok, lejár a retúrjegyem!... Hiába magyaráztam nekik a gyászbeszédet. Vagy talán olyan nagy élvezet itt kuksolni ezzel a halottal, virrasztani, felravatalozni s a kiszabott határidőre elszállítani?... De őket mindez nem érdekli; elég nagy kedvezményt adnak már amúgy is a zarándokoknak - mondják -, nem foglalkozhatnak efféle halott-históriákkal.

Vigneronné reszkette hallgatta; a kis Gustave-ról egészen megfeledkeztek, az pedig a fáradságtól meg-meginogva támaszkodott a mankójára, és kíváncsian fel-felemelte haldokló-tekintetét.

- Hát szóval én is kieresztettem a hangom, itt *vis major* van, kiabáltam... Mit csináljak én ezzel a halottal? A hómon alá vegyem, és adjam fel teherárunak?! Szóval kénytelen vagyok itt maradni. Pfuj! Mennyi a gonosz meg az ostoba ember!

- Az állomásfőnökkel beszélt már? - kérdezte Pierre.

- No hisz, az állomásfőnök! Itt rohangál valahol a tömegben. Nincs rá mód, hogy előkerítsék. Hát lehet valamit ilyen zsidvásárban elintézni!... Mindegy, a föld alól is kikaparom, s jól odamondogatok neki!

Megakadt a szeme a feleségén, aki mozdulatlanul, kövé dermedve figyelte.

- Te meg mire vársz? Mért nem szállsz fel, hogy feladhassuk a poggyászt meg a gyereket?

S mint valami dühös szélroham, feltaszigálta az asszonyt a lépcsőn; utánahajigálta a csomagokat, miközben a pap a kis Gustave-ot emelte a karjára. Szegény fiúcska oly könnyű volt, akár egy kismadár; mintha még jobban lesoványodott volna; testecskéjét tovább sorvasztották a sebek, s fájdalmában halkán felsikoltott.

- Jaj, kicsikém! Talán rosszul fogtalak?

- Nem, abbé úr, kérem, csak nagyon sokat ráncigáltak; ma délután oly fáradt vagyok!

Okos, szomorú arccskája mosolygott. Meghúzódott a kuckójában, szemét lehunyta; végleg kimerítette ez a halálos utazás.

- Képzelméti - folytatta Vigneront -, hogy nem valami nagy öröm itt penészednem, miközben a feleségem meg a fiam nélkülem tér vissza Párizsba. De nem tehetünk mást; a szállodában már kibíratatlan; s különben is: három jegyet kellene újra kifizetnem, ha nem tudom ezeket észre téríteni!... Ráadásul a feleségem se lánghész. Egyedül akár eladhatják.

És most már lélegzete fogytán, a végső, aprólékos tanácsok áradatát zúdította Vigneronnéra: az utazás alatt ezt meg ezt csinálja; így meg így menjen be a lakásba, s így meg így kezelje a kis Gustave-ot, ha rohamot kapna az úton. Az asszony készségesen, egy kissé rémülten hallgatta, és minden mondatára csak ennyit felelt:

- Igen, fiacskám... Értem, fiacskám...

A férfiből pedig újra kitört az indulat:

- Mondják meg végre: mi lesz azzal a retúrjeggyel: érvényes vagy nem érvényes! Tudni akarom! Kerítsék elő nekem azt az állomásfőnököt.

Megint belevetette magát a tömegbe, amikor észrevette, hogy a kis Gustave mankója a peronon maradt. Ez volt a kegyelemdöfés; karját az égre emelte, mintha az Istent szólítaná tanúul, hogy ő már soha ki nem kecmereg ebből a sok bonyodalomból. Felkapta a mankót, odadobta a feleségének, és böszülten ordított:

- Nesze! Mindent elfelejtész!

Közben özönlöttek a betegek, s éppúgy, mint a megérkezéskor, tülekedve folyt a végeérhetetlen hurcolkodás, végig a járdákon, át a vágányokon. Megint felvonult minden iszonyú betegség, a sok fekély, a sok torzalak; sem a kín, sem a tömeg nem fogatkozott, mintha a néhány gyógyulás csak sápadt gyertyaláng volna a végtelen gyász sötétjében. Úgy térnek vissza, ahogy idejöttek. Zörögtek a tolókok a vágányokon; döcöggették a magatehetetlen vénasszonyokat; lábuk végénél a szatyor. Imbolyogtak a hordágyak a tülekedő tömegben; ringatták a felpuffadt hasakat, a csillogó szemű, sápadt arcokat. Örült, kerge rohanás mindenütt, leírhatatlan zűrzavar, kérdezgetés, kiabálás, a nyáj váratlan nekiiramodása, körben topogása, amikor nem leli az akol ajtaját. Maguk a hordágyvivők is belezavarodtak, elvesztették az utat, riogatták őket a vasutasok, akik állandó rémületben tartották, izgalomba hajszolták a tömeget.

- Vigyázat! Vigyázat!... Sietni! Senki ne jöjjön át!... A toulouse-i vonat! A toulouse-i vonat!

Pierre visszafordult; megint összetalálkozott Jonquièrre-néval meg a többi hölgygel; most is folytatták a vidám tereferét. Megállt mellettük, s hallotta, mint tartóztatja fel Fourcade atya Berthaud-t s gratulál neki a rend zavartalanságáért az egész zarándoklat alatt.

A hajdani ügyész büszkén hajolt meg:

- Micsoda lecke az ő köztársaságuknak, ugye, tisztelendő atyám! Párizsban emberhalál van, ha ehhez hasonló tömegek ünneplik gyalázatos történelmük valamelyik véres évfordulóját. Jöjjenek ide és tanuljanak!

Boldog volt, hogy borsot törhet a kormány orra alá, amiért lemondatták. Lourdes-ban csak a hívek kavargása közt érezte jól magát, amikor kis híján eltiportak egy-két asszonyt. És mégis, mintha elégedetlen lett volna: három éve jár ide politikai propagandát folytatni három napon át; és még mindig nem kielégítő az eredmény. Türelmetlenkedett; nem halad elég gyorsan az ügy. Mikor állítja hát vissza a lourdes-i Boldogasszony a monarchiát?

- Tudja, tisztelendő atyám, a legfőbb fegyver, az igazi diadal az volna, ha ide tudnánk terelni a városok munkástömegeit. Ezentúl minden gondolatom, minden erőm ennek a célnak szentelem. Hej! Ha sikerülne megteremtenünk a katolikus demokráciát!

Fourcade atya egészen elkomolyodott. Értelmes, szép szeme távoli ábrándokra figyelt. Hányszor tűzte ki célul ő is ugyanezt: új népet teremteni! De vajon lehet-e, ha nem ad hozzá lelket egy új Messiás?

- Úgy van! Úgy van! Katolikus demokráciát! Újrakezdődne az emberiség története!

Massias atya szenvedélyesen vetette közbe, hogy végül is ide jön a földkerekség minden nemzete; Bonamy doktor pedig, mert úgy érezte, mintha kissé lanyhulna már a zárándokok lelkesedése, buzgón bólogatott; véleménye szerint a Barlang híveinek meg kell kettőzniük buzgalmukat. Ő a siker kulcsát mindenekfölött abban látta, ha minél nagyobb nyilvánosságot adnak a csodáknak. És tüntetően nevetett, mutatta, hogy ragyog a boldogságtól, s a betegek kavargó sokadalmára terelte a két pap figyelmét.

- Nézzék csak! Hát nem sokkal jobb színben távoznak! Nem egy magában viszi a gyógyulás csíráját, higgyék el; pedig szemre nem is látszik gyógyultnak!... A sok kedves, derék ember! Többet tesznek a lourdes-i Boldogasszony sikeréért valamennyiünkénél.

De el kellett hallgatnia. Dieulafaynét vitték el épp, selyemmel bélelt ládájában. Letették a földre az első osztályú kocsi mellett, s egy szobalány máris rakta befelé a csomagokat. Szánalom szorította össze a szíveket; a szegény asszony mintha fel sem eszmélt volna kábulatából a Lourdes-ban töltött három nap alatt. Ahogy a hordágyvivők kirakták a megérkezés napján, úgy is teszik ismét vonatra, pompában, csipkében, ragyogó ékszereivel; élettelen, bárgyú múmia-arc; egész teste elfolyósodik; mintha a három nap alatt még jobban összezsugorodott, megfogyatkozott volna; alig gyermeknyivé sorvasztotta iszonyatos baja: először csak a csontjait porlasztotta el, most már izomzatának maradék cafatait emészti. Férje, húga vigasztalanul követte; szemük vörös volt; utolsó reményeik pusztulása alatt roskadoztak; Judaine abbé is ott haladt, mint koporsó után a temetésen.

- Nem! Ne siessenek! - mondta a pap, s visszatartotta a hordágyvivőket. - Elég sokáig rázódik szegény odabenn. Hadd érezze még feje fölött e gyönyörű, langyos időt, míg csak el nem indulunk!

Aztán meglátta Pierre-t; néhány lépéssel távolabb vezette, és a bánattól el-elcsukló hangon mondta:

- A szívem szakad meg... Reggel még reméltem. Elvittem a Barlangba, miséztem érte, aztán visszamentem, és tovább imádkoztam, egészen tizenegyig. De hiába, a Szűzanya nem hallgatt meg... Meggyógyított engem, szegény, mihaszna vénséget, de nem tudtam kikönyörögni, hogy meggyógyítsa ezt a szép, fiatal, gazdag asszonyt, akinek örökös mulatságban telne az élete! Persze, a Szűzanya jobban tudja nálunk, mi a dolga; én meg is hajlok, áldom szent nevét. De azért a lelkem csupa szomorúság, iszonyú szomorúság.

Nem mondta végig, amit gondol; nem vallotta be, mi kavarja fel egyszerű, gyermekes lelkét, melyet sem a kétely, sem a szenvedély meg nem kísértett soha. Azt forgatta az eszében, hogy ez a két szerencsétlen, könnyes szemű ember, a beteg asszony férje és húga talán túlon túl gazdag, túl szép ajándékokat hoztak, túl sok pénzt adtak a Bazilikának. Pedig a csoda nem eladó, Isten szemében inkább hátrány a földi gazdagság. A Szűzanya biztosan azért hallgatta süket fülekkel könyörgésüket, azért maradt a szíve zord és hideg, hogy annál jobban hallja azoknak a nyomorultaknak halk esedezését, akik üres kézzel jöttek el hozzá, és csak rajongásukat adhatják adományul: ezekre pazarolja kegyeit, rájuk árasztja forró, istenanyai szeretetét. S ez a két szegény gazdag, a beteg asszony húga és férje semmit sem kapott; boldogtalanul viszik haza a szomorú, halódó testet; két pária a vigasztalódott vagy gyógyult szegények seregében; szinte bilincsként cipelték gazdagságukat; szorongva, zavartan hátráltak meg, kínozták őket a szégyen: a lourdes-i Boldogasszony koldusokon könyörül, de tőlük ridegen fordul el, pillantásra sem méltatja a csipkái közt haldokló szépséges, hatalmas úrihölgyet.

Pierre-ben hirtelen felötlött, hogy talán nem vette észre, amikor Guersaint úr és Marie megérkezett; talán már benn is ülnek a kocsiban. Megnézte, de még mindig csak a poggyászát látta odabenn a padon. Hyacinthe nővér és Claire des Anges nővér most helyezkedett el: várták betegeiket; s mivel Gérard épp ekkor szállította oda tolókkocsiban Sabathier urat, Pierre segített beemelni; kemény dolguk volt, beleizzadtak. A hajdani tanár fásultan, de nyugodt megadással helyezkedett el a maga zugolyában.

- Köszönöm, uraim... Hát, szerencsére, baj nem esett! Most már csak a kirakás lesz nehéz, Párizsban.

Sabathier-né takaróba pólyálta a lábát, aztán leszállt, s ott álldogált a kocsi nyitott ajtaja mellett. Pierre-rel beszélgetett, de egyszerre elhallgatott.

- Nini! - kiáltott fel. - Ott jön Maze-né... A múltkor beavatott a történetébe. Szegény asszonyka, milyen boldogtalan!

Udvariasan megszólította, s felajánlotta, hogy vigyáz a holmijára. De Maze-né tiltakozott, nevetett, nyüzsgött, mint akinek elment a józan esze.

- Nem, nem! Én nem utazom!

- Tessék? Nem utazik?

- Nem utazom... Azaz utazom, de nem magukkal, nem bizony!

Olyan különös volt, oly derűs, hogy szinte rá sem ismertek. A kis szőke asszony idő előtt meghervadt arca ragyogott; mintha tíz évet fiatalodott volna, most, hogy elhagyatottságának végtelen mélabúja váratlanul véget ért.

Nem bírt az örömeivel; tovább kiáltozott:

- Vele utazom... Értem jött, elvisz magával... Igen, Luchonba utazom, vele, vele...

Azután rajongva nézett egy magas, vidám arcú, piros szájú barna férfira, aki épp újságot vásárolt.

- Nézzék csak: az a férjem; ott az újságáruslánnyal tréfálkozik; ugye, milyen szép?... Ma reggel egyszer csak betoppant, hogy megszöktet; két perc múlva megyünk is a toulouse-i vonattal... Jaj, kedves asszonyom, magának elmondtam a bánatom: ugye megérti, milyen boldog vagyok!

De nem tudta féken tartani a nyelvét, s még egyszer elmondta, milyen iszonyú levelet kapott vasárnap; azt írta a férje, hogy ha lourdes-i útja ürügyén felkeresi Luchonban, akkor egyszerűen kizárja a lakásából. Hát ez a szerelmi házasság! Tíz éve nem törődik vele ez az ember; kihasználja, hogy kereskedelmi utazó, mindenféle nőkkel flangálja végig Franciaországot! De most már vége! Imádkozott az Istenhez, vegye magához őt, a szerencsétlen asszonyt; mert nagyon jól tudja, hogy e pillanatban két szeretője is van Luchonban: szép kis testvérpár. Most pedig egyszerre mi ez? Az Isten keze, egész bizonyosan! A két nő égi hangot hallhatott, hirtelen felébredt bennük a büntület, talán álmukban meglátták a pokol lángjait. Egy este szó nélkül megszöktek a szállodából, faképnél hagyták az urát; az pedig nem élhet egyedül; úgy érezte, most úgy utolérte a büntetés, hogy azonnal fel kell keresnie a feleségét, legalább egy hétre elvinni magához. Egy szóval sem mondta, de nyilván az isteni kegyelem szállta meg; és amilyen rendes ember, most már biztosan jó útra tér.

- Ó, hála, hála a Szűzanyának! - folytatta az asszony. - Csak ő tehetette; már tegnap este tudtam. Mintha felém intett volna, épp abban a pillanatban, amikor az uram elhatározta, hogy értem jön. Megkérdeztem: az idő pontosan egyezik... Látja, ez az igazi csoda, nem az, hogy egy-egy

láb kiegyenesedik, egy-egy seb összeforr; nevetséges! Legyen áldott a lourdes-i Boldogasszony: a szívem gyógyította meg!

A szép szál barna férfi megfordult, s az asszony repült felé; még búcsúzni is elfelejtett. Ez a szerelmi főnyeremény, ez a késői ráadás mézesheteire oly nagy öröm volt, hogy majd belezavarodott: egy hét Luchonban a férfival, akiért annyit emésztette magát! A férfi pedig, miután fejedelmi kegyből egy magányos, zaklatott órájában visszafogadta, most maga is elérzékenyült; tetszett neki a kaland: sokkal csinosabb az asszonyka, mint hitte volna.

E pillanatban a betegszállítás egyre növekvő forgalma közepette befutott a toulouse-i vonat. Rendkívüli fejetlenség, roppant zűrzavar pillanatai! Jelzőharangok csörömpöltek, szemaforok karja integetett. Előrohant az állomásfőnök, és teli torokkal üvöltözött:

- Vigyázz!... Szabadítsák már fel a pályát!

És egy vasutas ugrott elő, hogy az utolsó pillanatban félrecibáljon a sínekről egy kis tolókocsit, melyet ott felejtettek egy öregasszonnyal. Még egy rémült zarándokcsoport futott át harminc méterre a mozdony előtt, mely lassan, gőzfelhőben dübörgött elő. Egyik-másik utas annyira megzavarodott, hogy csaknem a kerekek alá futott; ezeket a vasutasok gorombán vállon ragadták, s odább lökték. Végre, a szétszórt matracok és párnák, vánkosok, ide-oda ténfergő kerge csoportok közt megállt a szerelvény; senkit sem ütött el. Felnýtak a kocsiajtók; kiözönlöttek az utasok; egy másik áramlat, a felszállóké, csapott össze emezzel, s a két ellentétes irányú, makacs tülekedésben tetőfokra hágott a fejetlenség. Arcok jelentek meg a bezárt ablakok mögött; először kíváncsian, majd hüledezve nézték a rendkívüli jelenetet, főképpen két, búbájosan szép fiatal lány: ragyogó, nagy szemükben fájó szánakozás.

Maze-né pedig - nyomában a férje - felszállt a vonatra, oly boldogan, oly könnyeden, mint egykor, egy már elég távoli estén, amikor nászútra indultak. Már be is csapódtak a kocsiajtók, a mozdony hatalmasat fütttyentett, aztán lassan, súlyosan keresztüldübörgött az embersokaságon, melynek hullámai azonnal összezsaptak a vonat mögött, kavarogva, mintha felvont zsilip nyílásán tör át a víz.

- Lezárni a peronokat! - kiáltott az állomásfőnök a vasutasoknak. - És vigyázat, amikor beáll a gép!

Az ostromállapot közepette egyre érkeztek a megkésett zarándokok. Megjött Grivotte: a szeme lázban csillog, lába táncosan, izgatottan lép; megjött Élise Rouquet Sophie Couteauval; jókedvű mind a három; még most is lihegnek a futástól. Gyorsan megkeresik kocsijukat; Hyacinthe nővér már mossa is a fejüket. Majdnem a Barlangban maradtak - mint máskor is megesik zarándokokkal, mert nem bírnak elszabadulni, még egyszer hálálkodnak, még egy utolsó könyörgő imát mondanak a Szűzanyának; az állomáson pedig vár rájuk a vonat.

Hirtelen Pierre-t is megszállta a nyugtalanság; már nem tudott mire gondolni, amikor végre megpillantotta Guersaint urat és Marie-t; nyugodtan beszélgettek Judaine abbéval az üvegtető alatt.

Odafutott, türelmetlenül.

- Mit csináltak ilyen sokáig? Már kezdtem aggódni.

- Mit csináltunk? - kérdezte Guersaint úr csodálkozva, rendíthetetlen nyugalommal. - Mintha nem tudná, hogy a Barlangban voltunk... Hallgattuk az egyik papot, remekül prédikált. Most is ott volnánk, ha eszembe nem jut, hogy indulunk... Méghozzá kocsin jöttünk, ahogy megígértük...

Megállt; a nagy órára pillantott.

- De az áldóját, hisz még van idő. Negyedóra múlva indul csak a vonat.

Úgy is volt; Marie arcán az isteni öröm mosolya ragyogott fel.

- Jaj, Pierre, ha tudná, mily boldoggá tett ez az utolsó látogatás a Szűzanyánál! Rám mosolygott: láttam; éreztem, hogy erőt ad az élethez... Mennyei búcsú volt, Pierre; igazán ne veszekedjen!

A pap is elmosolyodott; bosszankodott előbbi ideges aggódásán. Hát oly nagyon szeretné már itt hagyni Lourdes-ot? Attól félt, hogy nem látja többé Marie-t; hogy visszatartja a Barlang? Most a lány mellett csodálatos nyugalmat érzett.

S amikor mégis azt ajánlotta, hogy foglalják el helyüket a kocsiban, megismerte Chassaigne doktort; az öregember futva közeledett.

- Jaj, mennyire vártam, drága jó doktor úr! Úgy fájt volna, ha nem ölelhetem meg, mielőtt elutazunk!

Az öreg orvos azonban izgalomtól remegő hangon szakította félbe:

- Igen, igen, megkértem egy kicsit... Képzeld csak; tíz perce érkeztem ide, s elbeszélgettem a Kapitánnyal; ismered a vén különöcöt. Vigyorogva nézte a betegeket, amint vonatra szállnak, hogy - mint mondta - hazamenjenek meghalni, holott jobb lett volna, ha mindjárt ezzel kezdik. S aztán váratlanul ott esett össze előttem, mint akit letaglóztak... Ez volt a harmadik gutaütése, ezt várta oly rég...

- Ó, Istenem - suttogta Judaine abbé -, káromolta a te szent nevedet, s most lesújtottad!

Guersaint úr és Marie érdeklődve, megrendülve figyelt.

- Bevittem ide az egyik szín alá - folytatta az orvos. - Vége van, menthetetlen; negyedóra sem kell, és nem él... Arra gondoltam, papot keríték, s ide rohantam...

Judaine abbéhoz fordult:

- Főtisztelendő úr ismeri; ha volna szíves... Nem engedhetjük, hogy egy keresztény így távozzon el. Talán meglágyul a szíve; belátja tévedését, kibékül Istennel.

Judaine abbé fürgén követte: Guersaint úr is nyomukba szegődött Marie-val és Pierre-rel: micsoda drámai esemény! Mind az öten beléptek az áruraktárba; kívül morajlott a tömeg, nem is sejtette senki, hogy tőlük húsz lépésnyire haláltusáját vívja egy ember.

Ott feküdt a Kapitány, két zsák zab közt egy magányos zugban, az egyik tartalék matracon. Elmaradhatatlan redingote-ját viselte; a széles vörös szalag virított a gomblyukában; valaki rendes ember megtalálta ezüstgombos sétabotját, és gondosan a matrac mellé helyezte, a földre.

Judaine abbé azonnal fölébe hajolt:

- Ugye ránk ismer, ugye, hallja, amit mondunk, szegény, jó fiam?

A Kapitánynak már csak a szeme élt: de hogy élt! Konokul, energikusan lángolt, lobogott! A roham ezúttal a jobb felét találta; beszélni már nem tudott. Egy-két szót mégis eldadozott, kifejezte valahogyan, hogy itt akar meghalni; ne ráncigálják, ne zavarják. Lourdes-ban nincs hozzátartozója; senki nem tudott semmit a múltjáról, a családjáról; három esztendeje éldegélt kis munkájából az állomáson, látszólag teljesen elégedetten, míg végre eljött a pillanat; teljesül egyetlen forró vágya: elmehet, örök álomba hull, magába öleli a semmi, a nagy jótevő. És valóban, végtelen öröm csillogott a szemében.

- Van-e valami óhaja? - folytatta Judaine abbé a kérdezősködést. - Segíthetünk-e valamiben?

A szempár azt felelte: nem! Nem! Így van jól, így érzi jól magát! Három éve már abban a reményben kelt fel reggelente, hogy estére a temetőben tér nyugovóra. Amikor gyönyörűen ragyogott a nap, vágyakozva szokta mondani: „De szép idő! Most volna jó elköltözni!” S mint rég várt vendéget, úgy köszöntötte a halált: végre kimenti a gyalázatos élet börtönéből.

Chassaigne doktor megint keserűen súgta az öreg pap fülébe, amikor az könyörgött, hogy próbáljon valahogyan segíteni!

- Nem lehet; itt csődöt mond a tudomány... Menthetetlen.

De épp e pillanatban egy vénasszony tévedt be a raktárba; nyolcvan év körül járhatott, mégis eljött a zarándoklatra; szemlátomást nem tudta, merre jár. Csámpásan, púposan döcögött botjával; töpörödött gyermektestét a vénség minden nyavalyája gyötörte; de tovább akarta nyújtani iszonyatos, roskatag életét; egy kanna lourdes-i víz himbálózott madzagon a nyakában. Szenilis bárgyúságát egy pillanatra megdöbbenette a látvány. Nézte a haldoklót, amint ott feküdt, elnyúlva a matracon. Aztán nagyanyás jóság derengett föl vizenyős szemében: odavonzotta egy kíváncsi, sokat szenvedett élet testvéri szánakozása. És szünet nélkül reszkető kezével megfogta a kannát, s a férfi felé nyújtotta.

Mintha mennyei sugallat, isteni fény világosította volna meg Judaine abbét. És jöllehet az imént hiába imádkozott Dieulafayné gyógyulásáért a Szűzanyához, most úgy érezte, ismét fellángol lelkében a hit; szent meggyőződése volt, hogy a Kapitány meggyógyul, ha iszik a vízből. A matrac szélére térdelt:

- Kedves testvérem. Isten küldte hozzád ezt az asszonyt... Békülj ki Istennel, igyál és imádkozzál; mi is tiszta szívvel könyörgünk Isten végtelen irgalmasságáért... Isten meg fogja mutatni hatalmát, csodát tesz veled, talpra állít, hogy számos évet élj még e földön, hogy szeresd és magasztald.

- Nem! - szikrázott a Kapitány szeme. - Nem! Nem! Sosem lesz oly gyáva, mint ezek a zarándokok, akik birkamódra, messze földről ide törik magukat, a földön csúsznak-másznak, zokognak, rimánkodnak az éghez, hadd éljenek még egy hónapot, egy évet, még tíz évet! Oly jó, oly egyszerű nyugodtan meghalni az ágyban. Befordulsz a falnak, és vége.

- Igyál, testvérem, kérve kérlek... Életet iszol, egészséget, erőt, sőt az élet örömét... Igyál, hogy visszanyerd ifjúságod, hogy újra kegyes életet élj! Igyál, hogy zenghesd az Istenanya dicséretét, aki megmentheti tested és lelked! Hallom szavát: bizonyosan feltámadsz, fiam!

Nem! Nem! - tiltakozott a szem tovább; egyre konokabban hárította el az életet; de most már a csoda homályos rettegése is felrémlt benne. A Kapitány hitetlen volt; három éve egyre fitymálta az állítólagos gyógyulásokat. De ki tudja, mi minden történhetik ezen a kutya földön! Néha egészen hihetetlen! Hátha véletlenül csakugyan csodatevő erő van a vizükben, s ha erőszakkal belediktálják, megtörténhetik az iszonyat, hogy újra életre kel, újra kezdheti rabszolgaságát, a förtelmet, amelyet Lázár, a nagy csoda szánalmas választottja kétszer is végig szenvedett! Nem! nem! Nem iszik, nem kockáztatja a feltámadás rémítő esélyeit.

- Igyál, testvérem, igyál - ismételte most már könnyes szemmel az öreg pap -, ne átkodj meg szíved, ne utasítsd el az Isten kegyelmét!

És akkor - iszonyat! - feltápáskodott ez az élőhalott, szinte pattogtak rajta a bénaság fojtogató bilincsei, egy pillanatra megoldódott a puffadt, habogó nyelv, és a Kapitány rekedt hörgést hallatott:

- Nem, nem, nem!

Pierre-nek úgy kellett kivezetnie, útba igazítania a bárgyú öregasszonyt, aki nem értette, hogyan utasíthatja vissza valaki a vizet, az ő legdrágább kincsét, melyet hazavisz, az örökkévalóság zálogát, melyet Isten ad a halál ellen a szegénynek. Csámpásan, púposan, botjával bicegve vonszolta tovább, be a tömegbe, nyolcvan esztendejét, aztán elmerült a forgatagban, mohón élvezve még az életet, a szabad levegőt, a lármát, a napsütést.

Marie és apja elborzadt a Kapitány konok hahnivágyása, megsemmisülésért lihegő szomja előtt. Aludni, aludni, álmotlanul, örökké, a sötétség végtelenében! Nincs a világon semmi édesebb! Nem remélni jobb életet, nem vágyni a boldogságra, mely végre miénk lesz az egyenlőség, az igazság paradicsomában; a sötét éjszakát, a végtelen álmot áhítozni, az örömet, hogy örökre befejeztük. Chassaigne doktor is megremegett; őt is csak egy gondolat éltette: a boldog perc, a távozásé. De őt ez után a lét után az örökkévalóság nagy találkájára drága halottai várják: lánya, felesége; és micsoda dermesztő érzés, ha csak egy pillanatra elképzelem, hogy nem talál rájuk odaát!

Judaine abbé kínos-keservesen feltápáskodott. Úgy látta, a Kapitány még mindig eleven szeme Marie alakján csügg. Lesújtotta a hasztalan kérések; most a leány példáján akarta megmutatni a haldoklónak, mit tehet Isten jósága, melyet visszautasít.

- Ugye, megismeri a kisasszonyt? Igen, ő érkezett szombaton, súlyos betegen, béna lábbal. És látja, most mily szép, egészséges, erős... Az ég kegyelme reászállt, újjászületett az ifjúságra, a hosszú életre, mely előtte áll... Nem fáj a szíve, ha látja? Szeretné, ha ő is meghalna így fiatalon? Neki is azt mondaná, hogy ne igyon a vízből?

A Kapitány nem bírt válaszolni, de szeme végleg rátapadt Marie friss arcára, melyen ott ragyogott a feltámadás minden öröme, s a reá váró végtelen napok mérhetetlen reménysége; és könnyecsek duzzasztották fel szemhéjait, majd legördültek már hideg arcán. Bizonyosan a lányt siratta; arra gondolt, hogy a gyógyuláson kívül még egy csodát kívánt Marie-nak: legyen boldog az életben. Az öreg ember érzékenysége tört fel benne, aki ismeri a világ nyomorúságát, s megindítja a fiatal életre váró tenger fájdalom. Jaj, szegény lány: hányszor megbánhatja még, hogy nem halt meg húszévesen!

Aztán megtört a Kapitány szeme; mintha kioltották volna a végső szánalom könnyei. Itt volt a vég, a kóma; az utolsó lehelettel elszállt az öntudat. A beteg befordult, meghalt.

Chassaigne doktor azon nyomban kitésszékelte Marie-t:

- Gyorsan, gyorsan, indul a vonat!

Csakugyan, a tömeg egyre fokozódó zivaján át is fülükig hatolt a jelzőcsengők harsány zenebonája. A doktor két hordágyvivőt állított a halott mellé - majd később, ha a vonat kifutott, elviszik -, maga pedig a kocsig kísérte barátait.

Siettek valamennyien. Judaine abbé szomorúan csatlakozott, miután rövid imát mondott a lázadó lélek nyugalmaért. Marie-t pedig, amint Pierre és Guersaint úr előtt szaladt, még utoljára megállította Bonamy doktor; diadalmasan bemutatta Fourcade atyának:

- Tisztelendő atyám: Marie de Guersaint kisasszony; tegnap, hétfőn, ő gyógyult meg oly csodálatosan.

A pap mosolygó arca úgy ragyogott, mint a tábornoké, ha döntő győzelmét emlegetik.

- Tudom, tudom, ott voltam... Drága leányom, leszállt reád az Úr áldása mindennek között; menj és hirdesd az ő dicséretét.

Aztán gratulált Guersaint úrnak, aki az apai gög isteni érzését élvezte. És megint kezdődött az ünneplés, a kedveskedő szavak muzsikája, a bámuló tekintetek; mint reggel, a lourdes-i utcákon, most, az indulás utolsó pillanatában is körülrajongták a fiatal lányt. Hiába kalapált a jelzőharang, lelkes zarándokok fogták közre, mintha az ő személye volna a zarándoklat dicsőségének foglalatja, a vallás diadala, mely messze hangzik a négy égtáj felé!

Pierre most vette észre a közelükben Dieulafay úrnak és sógornőjének megrendítő csoportját. Szemüket Marie-ra szegezték; mint mindenki, ők is a lány feltámadásának rendkívüli ámulatában éltek: milyen szép most, pedig néhány napja még bénán, soványan, hamuszürke arccal feküdt. Mért épp ő a kiválasztott? Mért nem a drága, fiatal nő, akit félholtan visznek haza? Mintha még nagyobb volna szégyenük, zavaruk; a két dúsgazdag koldus keservesen húzódott vissza, s nagy kő esett le a szívükről, amikor három hordágyvivő ügyel-bajjal beemelte Dieulafayné az első osztályú szakaszba, s nyomában ők is eltűnhettek Judaine abbéval.

Most felharsant a vasutasok kiáltozása: „Beszállni, szállni!” Massias atya - ő vezeti majd a vonaton az ájtatosságokat - szintén elfoglalta a helyét; Fourcade atya a peronon maradt, Bonamy doktor vállára támaszkodott. Gérard és Berthaud még egyszer élénken üdvözölte a hölgyeket, s Raymonde is felszállt: megkereste Désagneaux-nét és Volmarnét, akik már benn ültek szakaszukban; most, végül, Jonquiére-né rohant át a kocsijába; Guersaint-ékkel együtt érkezett. Még tartott a tülekedés, mindenfelől kiabáltak, némelyek fejvesztetten rohagáltak a végeláthatatlan vonat mentén, melyre most csatolták rá a mozdonyt; mint egy égi csoda, úgy ragyogott a sárgaréz szörnyeteg.

Pierre épp előreengedte Marie-t, amikor benyargalt Vignerón úr, és a fülébe súvította:

- Érvényes! Érvényes!

Pulykavörös arccal lengette, mutogatta a jegyét. Aztán felesége szakaszához vágatott, hogy ott is közölje az örömhírt.

Amikor Marie és az apja elhelyezkedett, Pierre még egy pillanatra a peronon maradt Chassaigne doktorral, aki atyai szeretettel ölelte magához. A fiatal pap szeretete volna rábírní öreg barátját, jöjjön vissza Párizsba, fogjon újra munkához. De az orvos csak a fejét csóválta:

- Nem, fiacskám, nem; én maradok... Ők itt vannak, engem is idekötnek.

Róluk beszélt, drága halottairól. Aztán nagyon halkán, nagyon meghiottan:

- Isten áldjon!

- Miért isten áldjon, drága doktor úr? A viszontlátásra!

- Csak isten áldjon... Látod, a Kapitány jól beszélt. Nincs jobb, mint a halál - de csak ha feltámadunk.

Suire báró kiadta a parancsot: vegyék le a vonat elejéről és végéről a két fehér zászlót. Aztán sürgetően harsant föl megint a vasutasok kiáltozása: „Beszállni, szállni!” S megkezdődött a végső roham, a későn érkezők fejvesztett, lihegő, verejtékes futkározása.

Jonquiére-né és Hyacinthe nővér a kocsiban megszámolta a kis csoportot.

Grivotte, Élise Rouquet, Sophie Couteau a helyén volt. Sabathier-né is: szemközt ült a férjével, aki szemét félig lehunyva, türelmesen várta az indulást.

Most egy hang érdeklődött:

- Hát Vincent-né nem utazik vissza velünk?

Hyacinthe nővér épp kihajolt az ablakon; utoljára mosolygott rá a kantinoskocsi küszöbén álló Ferrand-ra; egyszerre felkiáltott:

- Most érkezik!

Vincent-né keresztülugrált a síneken, rohant, zihálva, szinte önkívületben. És Pierre, hirtelen, önkéntelenül az asszony karjára pillantott. A karja üres volt.

Sorra csapódtak be a kocsiajtók. Minden szakasz megtelt; a szerelvény csak az indítás jelére várt. A mozdony szuszogva, gőzölögve hallatta első, ujjongó, éles füttyét; a mostanig fátyolos nap áttörte a könnyű páráréteget, s felragyogott az egész vonat, a színarany mozdónnyal, mint amelyik a legendák világa, a paradicsom felé közeledik. Gyermeki, isteni derű volt az indulásban, nem homályosította el semmi keserűség. Mintha meggyógyult volna minden beteg. Ha úgy térnek is vissza, ahogy idejöttek, az se baj: most boldogabbak; szívük, ha csak egy órára is, megkönnyebbedett. És testvéri egységüket nem zavarta semmi féltékenység; a betegek is a diadal érzetét vitték magukban; örültek a mások gyógyulásának. Legközelebb biztosan majd rájuk kerül a sor; az elmúlt csoda az eljövendő csoda feltétlen záloga. A forró esedezésben eltelt három nap után sem csillapult a lázas vágyakozás; eleven hit lobogott azokban is, akikről most megfeledkezett a Szűz: csak későbbre halasztotta gyógyulásukat, lelki üdvösségük érdekében. Az élet szomjától lihegő sok szerencsétlenben kiolthatatlanul lobogott a szeretet, legyőzhetetlenül a remény. És most is, mindenek után is, az öröm nagy lángja csapott ki a zsúfolt vagonokból, a boldogság szokatlan, kacagó, lármás féltelensége: „Jövőre megint eljövünk!” És a kis boldogasszonyrendi apácák jókedvűen csaptak a tenyerükbe, s máris szállt a nyolcszáz zárandok hálaéneke:

Magnificat anima mea Dominum...

Most már az állomásfőnök is megnyugodott; karját fáradtan leeresztette, s kiadta a parancsot az indulásra. Megint füttyült a mozdony, aztán megindult s kifutott a napsütés tündöklő dicsfénye alatt. A peronon Fourcade atya állt Bonamy doktorra támaszkodva; lába szörnyen szaggatott, mégis mosolyogva köszöntötte távozó kedves gyermekeit; odább Berthaud, Gérard és Suire báró; mellettük Chassaigne doktor és Vignerón úr lengette zsebkendőjét. A robogó kocsik ablakából is vidám arcok bukkantak elő; zsebkendők lengtek az úti szélben. Vigneronné kidugta az ablakon a kis Gustave sápadt arcoskáját. Raymonde-t gömbölyű karja sokáig búcsút integetett. Marie maradt az ablakban legtovább; nézte, hogy tűnik el Lourdes a zöld lombok között.

Diadalmasan enyészett el a vonat a derült mezőkön; ragyogva, dohogva, harsány énekszóval:

Et exsultavit spiritus meus in Deo salutari meo.

4

Robogott már a fehér vonat, megint robogott, vissza, Párizs felé! És a harmadosztályú kocsiban, ahol a harsány *Magnificat* elnyomta a kerekek dübörgését ismét együtt volt a kis csapat: a közös, mozgó kórterem; alacsony válaszfalai fölött végigjárhatta a szem egész rendtelenségét, rögtönzött mentőállomásra emlékeztető zürzavarát. A padok alól éjjelik, mosdók, söprűk, szivacsok kandikáltak elő. Vaktában, összevissza, csomagok mindenütt; nyűtt, kopott holmik nyomorúságos szemétdombja; s ugyanígy a fejek fölött is csomagok, kosarak, zsákok himbálóztak a rézfogasokon szakadatlanul. Ugyanazok az apácák, ugyanazok az ápolóhölgyek sűrögték körül betegeiket, s köztük zsúfolódtak össze az egészséges zárandokok; máris kínozták őket a nyomasztó hőség, a túrhetetlen bűz. S a kocsi végében most is összegyűlt a női

szakasz, ott szorongott a tíz asszony: öregek, fiatalok, elszomorítóan csúf mindahány; és visítva fűjták, hamisan, siralmasan.

- Hány órákor érünk Párizsba? - kérdezte Guersaint úr Pierre-től.

- Holnap délután kettőre, azt hiszem - válaszolta a pap.

Mióta elindultak, Marie nem bírta levenni Pierre-ről nyugtalan tekintetét; mintha valami kimondhatatlan gond gyötörné. Mégis hamarosan visszatért arcára a friss, diadalmas egészség mosolya.

- Jaj, huszonkét órai út! És mégsem oly hosszú és fárasztó, mint idejövét!

- Meg aztán - mondta az apja -, ott is hagyunk egy-két embert; most kényelmesebben leszünk.

Maze-né helye a pad sarkában csakugyan üresen maradt; Marie is szabadon üldögélt, tolókcója nélkül; a kis Sophie-t átküldték a szomszéd szakaszba, ahol megüresedett Isidore testvér helye, megüresedett Marthe-é, aki, úgy tudták, Lourdes-ban elszegődött egy jámbor hölgyhöz. Jonquiére-né és Hyacinthe nővér is jobban elfért a szemközti padon, mert Vêtné sem utazott már velük. De Élise Rouquet-t is lerázták, átküldték Sophie-hoz és most csak a Sabathier házaspár meg Grivotte ült mellettük. Az átrendezés következtében több levegőhöz jutottak; talán még alhatnak is egy kicsit.

Elhangzott a *Magnificat* utolsó verse; a hölgyek berendezkedtek; igyekeztek minél kényelmesebb körülményeket teremteni. Elsősorban a vízzel teli bádoggancsokat helyezték el, hogy ne legyenek láb alatt. Valamennyi bal oldali ablakra ráhúzták a függönyt, mert a nap szélesen beeső ferde sugarai szinte perzselték a kocsit. Mindamellet a port elverték az elmúlt nap zivatarai; éjszaka biztosan frissebb lesz a levegő. A szenvedés is megfogyatkozott; a halál elszólította a legbetegbebbeket; csupán ernyedett fáradtságtól eszméletlen szerencsétleneket rázott már a vonat, s azok is lassú kábultságba süppedtek. Nemsokára bekövetkezik a teljes elbágyadás, mely nyomon követi a nagy erkölcsi megrázkódtatásokat. A lelkek minden erejüket felélték, a csodák megtörténtek, lankadni kezdett a feszültség, tompa, mély megkönnyebbülés váltotta fel.

Egészen Tarbes-ig volt hát bőven tennivalójuk; mindenki rendezkedett, birtokba vette a helyét. De amikor kifutottak az állomásról, Hyacinthe nővér felállt, tapsolt.

- Kedveseim, nem szabad megfélekezniünk a jóságos Szűzanyáról... Kezdjük meg a rózsafüzért.

Az egész kocsi vele mondta az első olvasót, az öt öröndetes titkot: az angyali üdvözlést, Mária látogatását, Jézus születését, a gyermek Jézus bemutatását és feltaláltatását a templomban. Aztán rázendítettek a szent énekekre: „Nézzük az ég arkangyalát...” - s oly hangosan énekeltek, hogy a földeken dolgozó parasztok megfordultak a dalos vonat után.

Marie-t lenyűgözte a hatalmas mezőség, a roppant ég hajlata, melyről lassan letisztult a hőség párája, s most tisztán, kéken ragyogott. A szép nap bújjáosan hajlott az alkonyatba. S a lány tekintetében, amint újra meg újra Pierre-re nézett, ismét feltűnt ugyanaz a néma szomorúság, mint amikor a férfiből, szeme láttára kitört a görcsös, dühödt zokogás. Az ének véget ért; Vincent-né torkát a sírás fojtogatta; kusza, töredezett szavakat hebegett s fel-felkiáltott:

- Jaj, szegény kicsikém!... Jaj, kincsem, lelkem, életem!

Mindeddig behúzódott a sarokba; bújt a szemek elől. Ádázul összeszorította a száját, meg se mukkant, pilláit lezárta, mintha iszonyatos fájdalomra örvényébe akarna temetkezni egészen. De amint felnézett, megakadt a szeme az ablak fájára csatolt bőrhevederen, eszébe jutott, hogy

ezzel játszadozott, ezt érintette a lánya, s olyan fürgeteges kétségbeesés kavarta fel, hogy némaságának fala egy pillanat alatt leomlott.

- Jaj, szegény kislányom!... Ezt fogta a kicsi kezében, ezt forgatta, nézegette; ez volt az utolsó játéka... Akkor még ketten voltunk, ő is élt; itt tartottam a karomon, itt ült az ölemben. Milyen jó is volt, milyen jó! És most nincs, nem lesz soha lányom, kicsi lányom!

Szinte megháborodva, zokogva nézett a térdére, a karjára, nem tudott velük mit kezdeni, nem volt mit tartaniuk. Oly soká ringatta, hogy most úgy érezte, valamit lemetszettek, leszereltek róla, megcsönkítették, kevesebbet ér, használhatatlan, s beleőrül, hogy karja, térde már értéktelen. És már csak terhére volt a térde, a karja.

Pierre és Marie megrendülve fogta közre, igyekeztek jó szóval tartani, vigasztalni a szerencsétlen anyát. Lassan, a sírás megszaggatta, összefüggéstelen mondatokból azt is megtudták, milyen kálváriát járt meg kislánya halála után. Tegnap reggel, amikor elrohant a Barlangból, karján halott gyermekével, ki a viharba, soká tébolyoghatott süketen, vakon a felhőszakadásban. Már nem emlékszik, merre fordult meg, milyen utcákon, tereken járta ezt a gyalázatos, gyermekgyilkos Lourdes-ot; legyen átkozott!

- Már nem is tudom, már nem is tudom... Aztán befogadtak, megszántak, nem is tudom, kik, ott laknak valahol a... Nem, nem tudom, hol! Valahol messze, a város másik végében! De az biztos, hogy nagyon szegény emberek; magam előtt látom a szegény kis szobát, az ágyat; oda fektették le szegény kicsimet...

S hogy erre emlékezett, egész testét újabb sírógörcs rázta meg; majd megfojtotta.

- Nem! Nem akartam otthagyni a drága testét ebben a förtelmes városban, nem akartam... Igazán, nem is tudom, de biztosan azok a szegények vehettek pártfogásba. Mit kellett szaladgálnunk egyik helyről a másikra! Végigjártuk az összes urakat a zarándoklatnál meg a vasútnál... Mindig csak azt mondtam nekik: „Hát mért fontos ez maguknak? Hazaviszem Párizsba a két karomon. Amikor élt, akkor is úgy hoztam; amikor meghalt, már nem vihetem? Senki nem veszi észre; olyan, mintha aludna...” De a hivatalnok urak mind gorombáskodtak, úgy kiabáltak velem, mintha tudom is én, mit követelnék. Akkor aztán nem nagyon néztem, mit beszélek. Ha már ilyen nagy hűhót csapnak, és összecsőditik a betegeket, mért nem gondoskodnak a halottak elszállításáról is, nem igaz?... Aztán végre a pályaudvaron, mit gondolnak, mennyit kértek? Háromszáz frankot. Merthogy ez volna az ára. Jóságos Isten! Háromszáz frankot tőlem, amikor másfél frankkal indultam útnak, s most huszonöt centimes van a zsebemben! Ha fél évig varrok, sem keresem össze! Kérték volna inkább az életemet, azt odaadnám örömet... Háromszáz frankot! Háromszázat ezért a kicsi testért; oly könnyű volt, mint egy kismadár; s nyugodt volna a lelkem, ha az ölemben hazavihetném!

Aztán csak tompa jajszavakat nyögdécselt.

- Jaj, ha tudnák, mi mindent összebeszéltek azok a szegények, hogy észre térjek és elutazzam!... A magamfajta munkásasszonyt várja a munka; nekem Párizsban a helyem; nem veszíthetem el a retúrjegyet, el muszáj érnem a három-negyvenes vonatot... Azt is mondták, hogy aki nem gazdag, az viselje béketűréssel a sorsát. Mert csak a gazdagok tarthatják meg a halottaikat; csak azok csinálnak velük, amit akarnak, nem igaz?... Aztán már nem emlékszem, nem emlékszem! Azt se tudtam, hány óra; soha nem találtam volna ki a pályaudvarra. A temetés után - ott temették el, valahol két fa között - ezek a szegények kísérhettek ki a vonathoz, mert én félőrrült voltam, ők taszigáltak föl a kocsiba, épp amikor már indult a vonat... De azt hittem, belehalok; úgy éreztem, a szívem itt marad a sírban. Iszonyatos, istenem, iszonyatos!

- Szegény asszony! - suttogta Marie. - Legyen erős; imádkozzon a Szűzanyához; ő mindig segít, ha bajba jutottunk.

Az asszony megrázkódott dührohamában.

- Hazugság! Fütyül rám a Szűz Mária, a Szűz Mária csaló!... Mért bolondított ide? Soha nem jöttem volna Lourdes-ba, ha egyszer egy templomban nem erről prédikálnak. Még ma is élne a lányom, talán megmentenék az orvosok... Hisz soha azelőtt paphoz be nem tettem a lábam! Jaj, milyen igazam volt! Nincs Isten! Nincs Szűz Mária!

Nem tudott beletörődni; nem ámította remény, illúzió, dühösen, közönségesen káromolta az Istent, mint a magafajta emberek a nép között, s oly durván üvöltötte a világba teste kínjait, hogy Hyacinthe nővér nem tűrhette tovább:

- Hallgasson, szerencsétlen! Hát nem a Jóisten veri ezzel a fájdalommal?

Sokáig tartott a jelenet, s amint teljes gőzzel átrobogtak Riscle-en, az apáca ismét tapsolt; más ének következett: *Laudate, landate Mariam.*

- Rajta, rajta, kedveseim; tiszta szívünkben:

*Az égen s a földön
Zengjen éneket
Minden ajk örökön,
Jó Anyánk, neked.
Laudate, laudate, laudate Mariam.*¹²

A szeretet himnusza elnyomta Vincent-né hangját; szegény már csak a két tenyerébe zokogott; fogytán volt lázongása, fogytán az ereje; már csak egy-egy szót dadogott a fájdalom s a fáradtság tompulatában.

Az ének után látszott, hogy az egész kocsi nagyon kimerült. Csak a fürgé Hyacinthe nővér meg a szelíd, komoly kis Claire des Anges nővér hivatásbeli derűje bírt el mindent, győzedelmeskedett mindenben; mindenkit felderített vidám kötényük, fehér főkötőjük; olyanok voltak, mint Párizsban az induláskor, vagy Lourdes-ban az öt nap alatt. Jonquiére-né öt napig jóformán szemhunyaszt sem aludt; most szegény megfeszítette minden erejét, hogy a szeme le ne ragadjon; pedig sok öröm érte az úton; szíve büszkén dobogott: férjhez adta a lányát, ő viszi haza a legnagyobb csodát, és Marie gyógyulásától hangos az egész Lourdes. Igen, ma éjjel aztán már kialussza magát, rázhatja a vonat, ahogy csak akarja. Csak egyetlen homályos félelem zavarta: Grivotte oly furcsán viselkedett, izgatott, zilált volt, zavaros a szeme, arcán a láz lilás foltjai. Százszor is rászólt, hogy maradjon nyugodtan, ne mozgolódjék, kulcsolja össze a kezét, hunyja le a szemét. Szerencsére a többi beteg miatt már egészen nyugodt lehetett; vagy jobban érezték magukat, vagy már elszunyókáltak a fáradtságtól. Élise Rouquet zsebtükröt vásárolt; nagy, kerek tükröt; abban nézegette magát fáradhatatlanul; gyönyörködve figyelte, hogy gyógyul szinte percről percre; kacéran csücsörített, mosolygott, hisz szörnyeteg feje emberi vonásokat öltött. Sophie Couteau csendben játszadozott; senki nem érdeklődött már a lába iránt, magától levetette hát a cipőjét; azt hajtogatta, hogy valami kavics ment bele, s amikor még ettől sem figyelt rá senki, kezébe vette lábikóját, melyet meggyógyított a Szűz; simogatta, szemlátomást élvezte, hogy a kezében tarthatja, s eljátszadozhat vele.

Guersaint úr a válaszfalra könyökölt; nézte Sabathier urat.

¹² Rónay György fordítása.

- Jaj, apa! Apa! - szólalt meg hirtelen Marie. - Nézd itt a padon ezt a bevágást. A kocsim vasalása csinálta!

A múltnak ez az emléke oly boldoggá tette, hogy egy pillanatra még bánatáról is megfeledkezett; mintha nem kellene minden erejét összeszedni, hogy magába fojthassa. Ahogyan Vincent-né felzokogott, amikor meglátta a bőrhevedert, mellyel a kislánya utoljára játszadozott, Marie-ből az öröm tört elő, amint a horzsolásról eszébe jutott hosszú kínszenvedése, itt, ugyanezen a helyen - most, akár egy rossz álom, elszállt, szétfoszlott ez az egész iszonyat.

- Szinte el sem hiszem, hogy alig négy nap telt el azóta! Itt feküdtem tehetetlenül; most, most pedig jövök, megyek, jól érzem magam, istenem!

Pierre és Guersaint úr rámosolygott. Sabathier úr is hallotta, mit mond, s ő is beleszólt:

- Igaz: mindig otthagytunk valamit a dolgokban önmagunkból: szenvedéseinkből, reményeinkből; s ha ismét rájuk akadunk, megszólalnak, elmondják a szomorúság, az öröm emlékeit.

Mióta Lourdes-ből elindultak, megadással, csendesen üldögélt a kocsi sarkában; amikor a felesége takaróba csavarta a lábát s megkérdezte, fáj-e valamije, annak is csak néma fejcsóválással válaszolt. Nem szenvedett, de leküzdhetetlen csüggedés kerítette hatalmába.

- Idejövet, a hosszú úton - folytatta aztán - azzal szórakoztam, hogy megszámloltam a frizeket a kocsi mennyezetén. Tizenhárom volt, a lámpa és az ajtó között. Most ismét megszámloltam; persze, tizenhárom... Vagy ez a rézgomb, itt mellettem. Csak néztem, néztem, hogy csillog azon az éjszakán, amikor az abbé úr Bernadette-ről mesélt, s el sem hiszik, micsoda ábrándok forogtak a fejemben azalatt! Bizony, már láttam magam egészségesen; Rómába utaztam, amint húsz éve tervezem, jöttem-mentem, mint egy igazi világcsavargó; édes, bolond ábrándozás... Most pedig megyünk vissza Párizsba; megvan a tizenhárom fríz, a rézgomb csillog, és mindez csak azt juttatja eszembe, hogy megint itt ülök a padomon, s a lábam most is béna... Eh, mindegy! Szegény, döglődő vén számár vagyok, s az is maradok.

Két kövér könny buggyant elő a szeméből; iszonyatosan keserű percekét élhetett át. De máris felemelte szögletes arcát, türelmes, csökönyös álla megmozdult:

- Hetedik esztendeje járok Lourdes-ba, és csak nem hallgatott meg a Szűz. Nem baj! Jövőre csak azért is megint elmegyek. Hátha végül is megsegít.

Ő nem lázadozott. És Pierre, miközben elbeszélgettek, hűledezve figyelte e művelt elme konok, eleven és végeredményben visszataszító hiszékenységét. Micsoda szörnyű lánggal éghet benne a vágy a gyógyulás és az élet után, hogy így megtagadja azt, ami kézzelfogható, így ragaszkodik a vaksághoz? Ellene volt minden természetes valószínűség; több ízben kudarcot vallott csodát hajszoló kísérletezése, s ő mégis makacsul hitte, hogy rendbe jön, sőt, magyarázatot keresett a kudarcra: biztosan nem szállt magába eléggé, biztosan nem volt szívében elég töredelem; biztosan apró bűnökkel vontta magára a Szűz elégedetlenségét. Már készült, hogy jövőre, mielőtt Lourdes-ba jön, kilencedet végez valahol.

- Egyébként, ugye, tudják, milyen szerencsés volt az a tüdőbeteg, aki helyett befizettem az ötven frankot, s én a szegények listájára iratkoztam... Hát igen: az makkegészségesen tér haza!

- És tüdőbajos volt! - kiáltott fel Guersaint úr.

- Igen, uram! S most olyan egészséges, mint a vas!... Még most is látom, milyen nyomorult, sárga penészvirág volt; s aztán egész legényesen látogatott meg a kórházban. Öt frankot adtam neki örömben!

Pierre alig állta meg, hogy el ne mosolyodjon; Chassaigne doktor elbeszéléséből ismerte a történetet. A csodás gyógyulás hőse szimuláns volt; végül is leleplezték az orvosi irodában. Legalább harmadízben járt már Lourdes-ban; először paralízissel, másodszor rákkal; mindkét alkalommal tökéletesen meggyógyult. Mindannyiszor végigcsinálta a kójutazást, remekül lakott, evett-ivott, és teli zsebbel távozott. Mint hajdani kórházi ápoló, ismerte a tüneteket, valósággal a betegség jelmezébe öltözött, s megjátszotta a bajt, oly rendkívül ügyesen, hogy Bonamy doktor csak merő véletlenségből jött rá a csalásra. A papság különben azonnal teljes hallgatást követelt. Mi értelme volna az újságok elé bocsátani a botrányt, hogy közderűtséget keltsenek? Valahányszor fülön csíptek egy-egy szélhámost, egyszerűen eltűntették a bűnösöket. A szimulálás egyébként, bármily kedélyes históriákat regéltek is Lourdes-ról a voltaire-iánusok, elég ritka volt. Megtette a magáét a hit, s mellette, sajnos a tudatlanság és az ostobaság!

Sabathier urat egészen megrendítette, hogy Isten meggyógyította azt, aki az ő költségén jött Lourdes-ba, ő pedig megmaradt tehetetlennek, siratni való nyomoréknak. Nem állhatta meg, hogy megadásán át ne törjön az irigység:

- De mit tehetünk? A Szűzanya mégiscsak tudja, mit akar. Sem én, se senki más nem vonhatja felelősségre tetteiért... Ha neki is úgy tetszik, hogy rám vesse tekintetét, engem mindig ott talál a lába előtt.

Mont-de-Marsannál, az estharangszó után, Hyacinthe nővér elmondatta a második rózsafüzért, az öt fájdalmas titokkal: Jézus az Olajfák hegyén, Jézust megostorozzák, Jézust tövissel koronázzák, Jézus a keresztet hordozza, Jézus meghal a keresztfán. Aztán együtt vacsoráztak a kocsiban; Bordeaux előtt nem állt meg a vonat; oda pedig csak este tizenegy körül érkeznek. A zarándokok elemózsiás kosarai tele voltak, azonkívül Saint-François nővér is küldött tejet, levest, csokoládét, gyümölcsöt a büfékocsiból. Testvérrien megosztottak; ki-ki az öléből evett, kínálgatták egymást; minden szakasz valóságos terülj-asztalkám lett; mindenki hozzájárult a kedélyes falatozáshoz. Morcenx-nél jártak, amikor összecsomagolták a maradék kenyeret meg a zsíros papírokat; a vacsora véget ért.

- Kedveseim - mondta felállva Hyacinthe nővér -, az esti imádság!

Kusza moraj töltötte meg a kocsit: miatyánkokat, üdvözlégeket mormoltak, lelkiismeret-vizsgálatot tartottak, töredelmes bánatot fogadtak, Istennek, Szűz Máriának ajánlották magukat, hálát adtak a boldog napért, s végül imádkoztak az élő és meghalt hívekért.

- Tíz órakor, ha Lamothe-ba érünk, előre bejelentem, ki fogom hirdetni a szilenciumot - folytatta az apáca. - Azt hiszem, mindenki szófogadó lesz; nem kell senkit elringatnom.

Nevettek. Fél kilenc volt; lassan éjszakába merültek a földek. Csak a dombtetőről integetett még tétován az alkonyat; a lapályokat elöntötte a mind szélesebben áradó homály. A vonat teljes gőzzel rohant ki egy végtelen síkra; ezután már végig a sötétség hullámai közt vágatott, a kékesfekete ég ezernyi ezer csillaga alatt.

Pierre egy ideje csodálkozott Grivotte viselkedésén.

Míg a többi beteg és zarándok már görnyedten szunyókált a szünet nélkül ringó poggyászok között, a lány teljes magasságában kiegyenesedett, hirtelen rettenettel megmarkolta a válaszfalat. És a lámpa lengedező sárga világánál megint csont-bőr soványnak látszott; meggyötört arca hamuszürke volt.

- Asszonyom, vigyázzon, elesik! - kiáltott a pap Jonquière-nének, aki szemét lehunyva az álommal viaskodott.

Az ápolónő felpattant. De Hyacinthe nővér gyorsabban fordult meg; elkapta Grivotte-ot, akit a szörnyű köhögés szinte leterített a padra. Öt percig fuldoklott a szerencsétlen; olyan roham dobálta, hogy szinte szétszakadt szegény, satnya teste. Aztán vörös csík tűnt elő, és a lány teli szájjal hányta a vért.

- Istenem, istenem! Visszaesett! - hajtogatta Jonquière-né kétségbeesetten. - Tudtam, úgy nyugtalanított, hogy oly különösen viselkedik... Engedjen, mellé ülök.

Az apáca elhárította:

- Nem, nem, asszonyom; aludjon egy kicsit, én majd virrasztok... Ebben nincs gyakorlata; még majd önre is átragad a baj.

És elhelyezkedett; vállának támasztotta Grivotte fejét, letörölte a vért a szájáról. A roham elmúlt, de a szerencsétlen lányon oly szörnyű gyengeség vett erőt, hogy alig tudta kinyögni:

- Semmi, semmi... Egészséges, egészséges, egészséges vagyok!

Pierre-t lelke mélyéig felkavarta a dolog. A megdöbbenő visszaesés megdermesztette az utasokat. Sokan felálltak, iszonyodva bámultak. Aztán mind behúzódott a maga zugába; többé senki nem szólt, nem mozdult. Pierre pedig elgondolkozott a rendkívüli orvosi eseten: a lány Lourdes-ban visszanyerte erejét, evett, mint a farkas, lótot-futott, arca sugárzott, keze-lába táncra járt, most vért köp, köhög, arcán a haláltusa ölmos vonásai, s betegsége mégis győz, mégis visszatér. Valami különleges, neurózissal súlyosbított tüdőbaja lehet? Vagy esetleg egészen más, ismeretlen betegsége, mely zavartalanul halad előre az ellentmondó orvosi vélemények között? Itt már a tudatlanság, a téveszmék óceánja háborog; sötétjében még vergődik az emberi tudomány. S visszagondolt Chassaigne doktorra, aki megvetéssel csupán vállat rándít, miközben Bonamy doktor rendíthetetlen nyugalommal végzi gépies munkáját: jegyzi a gyógyulásokat, és szilárdan hiszi, hogy - ha ő maga nem is tudja bebizonyítani a csodák lehetőségét - senki nem bizonyíthatja lehetetlenségüket.

- Nem félek, nem félek! - hebegte még egyre Grivotte. - Lourdes-ban már megmondták: egészséges, makkegészséges vagyok!

Robog, robog a kocsi a fekete éjszakában. Mindenki készülődik, ledől, hogy kényelmesebben alhasson. Vincent-nét erővel végigfektették az egyik padon, vánkost is adtak, hogy azon pihentesse szegény, sajgó fejét, s az asszony tompán, engedelmesen, akár egy kisgyerek, lidérces kábulatban szunyókált, miközben egyre peregtek lehuny szeméből a néma, kövér könnyek. Élise Rouquet-nak is egész pad jutott, azon fog elnyúlni; tükre örökösen az arca előtt; még nagy szépítkezésbe fog éjszakára: fekete kendőjét, mellyel sebét takargatta idejövet, menyecsskésen megköti a fején, s nézi, milyen szép most, hogy már nem puffadt az ajka. És Pierre ismét elcsodálkozott: ha még nem is gyógyult meg, de már gyógyul a seb; bárki iszonyodás nélkül nézhet erre a szörnyeteg arcra. Megint a bizonytalanság óceánja. Talán nem is igazi lupusz? Talán csak ismeretlen, hisztériás eredetű kelevény? Vagy feltehető, hogy bizonyos, nem eléggé ismert, a rosszul táplált bőrt megtámadó lupuszok nagy lelki megrázkódtatások során rendbe jöhetnek? Csoda ez, ha csak három hét, három hónap vagy három év múlva fel nem lép a visszaesés, mint Grivotte-nál.

Tíz óra volt; mindenki szundikált a kocsiban, amikor túljutottak Lamothe-on. Hyacinthe nővér a bóbiskoló Grivotte fejét tartotta az ölében, s nem kelhetett fel; csupán a forma kedvéért szólalt meg nagyon halkán, hogy szavát egészen elnyelte a kerekek csattogása:

- Szilencium, kedveseim, szilencium!

De az egyik szomszédos fülkében csak nem szűnt a motoszkálás; valami zörej bosszantotta az apácát, s végre rá is jött, mi az.

- Sophie, mi lelt hát? Mért rugdosod a padot? Aludj már, kislányom!

- Kedvesnővér, kérem, én nem rugdosom a padot. Valami kulcs került a cipőm talpa alá.

- Miféle kulcs? Add csak ide.

Szemügyre vette; nyomorúságos, használatban megfeketült, megkopott, lecsiszolt vénséges-vén kulcs volt; tört karikáján forrasztás nyoma. Mindenki végigmatatta zsebeit; senki sem veszthette el a kulcsát.

- Itt találtam a sarokban - folytatta Sophie. - Azé a bácsié lehetett.

- Melyik bácsié?

- Hát azé, aki itt halt meg.

Már senki nem emlékezett rá. Aztán Hyacinthe nővér ráeszmélt: persze, biztosan azé a férfié volt, hiszen miközben a homlokát letörölte, hallotta is, hogy koppan valami. Forgatta kezében a kulcsot, elnézte, milyen szegényesen, siralmasan csúf, és ezentúl mily haszontalan, mert soha többé nem nyitja ki azt az ismeretlen zárat, valahol messze, a nagyvilágban. Egy percig habozott, hogy zsebre teszi, úgy megszánta ezt az alázatos, rejtélyes pici vasdarabot, egy ember egyetlen maradványát. Aztán fülébe súgta az áhítat, hogy semmihez ne kössük magunkat e földön, s a félig leengedett ablakon át kidobta a kulcsot a fekete éjszakába.

- Sophie, elég volt a játékból, aludni kell! - szólalt meg aztán. - Szilencium, kedveseim, szilencium!

Csupán akkor gyűrte le ismét az álom az egész kocsit, amikor fél tizenkettő tájban, rövid várakozás után kifutottak Bordeaux-ból. Jonquièrre-né feladta a harcot, fejét a válaszfalnak támasztotta, vonásain fáradt öröm. A Sabathier házaspár is hangtalanul aludt, s a szomszéd fülkéből sem szállt semmi nesz Sophie Couteau és Élise Rouquet hálólhelye felől; egymással szemközt nyúltak el a padon. Olykor tompa nyögés hangzott, a fájdalom s a rémület elfojtott feljajdulása: Vincent-né szunyókált, nyomasztó álmai gyötörték. Csak Hyacinthe nővér nem hunyta le a szemét, nagy gond volt neki Grivotte; a lány most mozdulatlanul hevert, mint akit lebunkóztak, nehezen, hörögve kapkodott levegő után.

Végig a gördülő hálótermen, melyet szüntelenül rázott a teljes gőzzel robogó vonat ügetése, pihentek már a zárandokok s a betegek; a kocsi ringatta petyhüdt tagjaikat, fejük a lámpák imbolygó, sápadt világánál ide-oda billent. Hátul, a tíz zárandoknő fülkéjében siralmas, csúf, öreg és fiatal arcok kuszasága; szájuk nyitva, mintha ének közben terítette volna le valamennyit az álom. És nagy szájalmat árasztottak a szerencsétlenek; örült remények, végtelen rajongás törte-zúzta minden porcikájukat, s holnap, ha felébrednek, vár rájuk kegyetlen valóságával a lét.

És Pierre szinte magára maradt Marie-val. A lány nem akart a padon végigdőlni; eleget feküdt - mondta - hét éven át; a pap meg a lány mellé ült Guersaint úr kényelme kedvéért, mert az építész Bordeaux óta megint a gyermekek mély álmát aludta. Marie-t zavarta a lámpa fénye; Pierre elhúzta az ellenzöt, és most homály borult rájuk, áttetsző, végtelenül szelíd homály. A vonat síkon roboghatott, végtelen röpte szinte óriás szárnyak roppant, szabályos suhogásával vitte előre az éjszakában. Leengedték az ablakot, édes, hűs szél tódult be a sötét, kifürkészhetetlen mezőkről; még csak egy távoli falucska tétova fénye sem hunyorgott. Pierre egy pillanatra Marie felé fordult; látta, hogy a lány behunyva tartja a szemét. De tudta, hogy

nem alszik, élvezi a végtelen nyugalmat, miközben mennydörögve, teljes gőzzel robognak át a sötétség mélyein; s mint Marie, ő is lezárta pilláit: hosszan ábrándozott.

Megint csak a múlt buggyant elő: a kis ház Neuillyben, a csók a virágzó sövénynél, a napfényt szitáló lomb alatt. Mindez mily távoli már, s mégis mily édes illattal lengi be egész életét! Aztán eszébe jutott a keserű nap, amikor pap lett! Beletörődött, hogy Marie nem lesz soha asszony, ő pedig soha férfi; s most ez teszi majd szerencsétlenné mindkettőjüket, mert a gúnyos természet megadja Marie-nak az asszonyiságot és anyaságot. Ha legalább őbenne, Pierre-ben megmaradt volna a hit: örök vigaszt meríthetne. De hiába tett meg mindent, hogy visszaszerezze: Lourdes-ba utazott, megfeszítette erejét a Barlang előtt, s egy pillanatra megmozdult szívében a remény, hogy ha Marie csodásan meggyógyul, ő is hinni fog; aztán, amikor megtörtént a gyógyulás, úgy, amint a tudomány előre látta, bekövetkezett a teljes összeomlás, végérvényesen!

Tiszta, fájdalmas regényük, könnyes szerelmük hosszú története is elvonult emlékezetében. Szomorú titkáról maga Marie lebbentette föl a fátylat, és csupán azért jött Lourdes-ba, hogy Pierre csodás megtéréséért könyörögjön. A fáklásmenetkor, midőn magukra maradtak a fák alatt, a láthatatlan rózsák illatában, imádkoztak egymásért, lények feloldódtak egymásban; izzó vágy lobogott bennük kettős boldogságukért. Marie a Barlang előtt is azért esengett a Szűzanyához, hogy ha csak egy kegyet eszközölhet ki szent Fiánál, ne törődjön vele, a beteg lánnyal, hanem Pierre-t mentse meg. Aztán, amikor meggyógyult, s tébolyult boldogságában kiskocsijával együtt a Bazilikáig röpitették a mellvédeken a szeretet s a hála szárnyai, azt hitte, minden vágya teljesül, azt kiáltotta Pierre-nek, hogy nincs a világon nála boldogabb, mert mind a ketten, mind a ketten megmenekültek!

Ó, micsoda irtóztató súllyal nehezedett Pierre szívére ez a hazugság, a szeretet és az irgalom hazugsága: mert e perctől fogva nem ábrándíthatja ki a lányt! Ez volt rajta a koporsófedél, ez zárja ezentúl önként választott sírboltja mélyébe. Eszébe jutott az iszonyú, szinte halálos válság, melyet a Kriptában élt át: hogy zokogott először, mily vadul lázadozott, hogy ezt a lányt nem adja senkinek, senki rá nem teszi a kezét, mert egyedül csak az övé; mint morajlott benne a fellángoló férfiszenvédély, s mint hunyt ki aztán lassan, lassan; mint oltotta el könnyeinek patakja, hogyan engedett a testvéri szánalomnak, és - hogy le ne rombolja a lányban az isteni illúziót -, hogyan fogadott hősi esküvel hazugságot, amely szinte a sír szélére sodorta.

Pierre megborzongott ábrándozása közben. Lesz-e mindig ereje, megtartja-e majd végig esküjét? Amint a pályaudvaron várta a lányt, azon kapta magát, hogy szívében türelmetlenség fészkel: a féltékenység űzi; elhagyni ezt a Lourdes-ot, mely magához vonz minden szeretetet; tétova remény, hogy Marie, ha innen elkerülnek, az övé lehet. Hiszen ha pappá nem szentelik, feleségül vette volna.

Micsoda elragadtatás, a boldogság micsoda bűbajos korszaka kezdődhetett volna, ha neki adhatja egész életét, ha egészen magáénak tudhatja, és kettőjük gyermekeiben új életre támad! Csak a birtoklás isteni, semmi más: az élet, amint kiegészíti és újjászüli magát. És ábrándjai félrekanyarodtak; elképzelte, hogy megházasodott, s ettől oly heves öröm szállta meg, hogy arra gondolt, miért is lehetetlen ez az ábránd. Marie tudatlan, akár egy tízéves kislány: ő fogja tanítani, ő formálja ki a lelkét. Azt hiszi, gyógyulásáért a Szűzanyának tartozik köszönettel; meg fog érteni, hogy egészsége az egyetlen Anyának, a közönyös, derűs természetnek adománya.

De amint így rendezgette gondolatait, vallásos neveltetése mélyéből valami szent rémület tört fel Pierre-ben. Úristen! Ki tudja, felérhet-e a lány jelenlegi szent tudatlanságával, gyermeki

naivságával egy olyan emberi boldogság, melyet rá akar tékozolni? Micsoda lelkipurdálás lenne később, ha Marie nem találja meg boldogságát! És vajon lelkére veheti-e, hogy kiugorjon, összeházasodjon a lánnyal, akit az imént gyógyított meg a csoda, s úgy rombolja le a hitét, hogy ő is beleegyezzen ebbe a szentségtörésbe? Pedig ez volna a bátorság, ezt követeli az ész, az élet, a férfi és a nő igazi mivolta, a szükséges, a nagy egyesülés. Úristen! Hát miért ez a bátortalanság? Iszonyú levertségbe fulladtak ábrándjai, csak szíve kínlódó dobogását hallotta.

A vonat roppant szárnyait csattogtatva robogott; a kocsi ólmos álmát most is egyedül Hyacinthe nővér virrasztotta, és Marie e pillanatban Pierre felé fordulva, halkán így suttogott:

- Milyen különös, Pierre, majd leragad a szemem, és mégsem alhatom.

Azután könnyedén felnevetett:

- Párizs jár az eszemben.

- Párizs?

- Igen; úgy érzem, várja visszaérkezésemet... Ó! Párizs! Ott fogok élni, pedig szinte nem is ismerem!

Pierre elborzadt. Jól látta ő, hogy Marie másoké lesz; nem lehet az övé. Lourdes visszaadta, Párizs elveszi. S elgondolta, hogyan nevelődik asszonnyá a tulajdon leány, kikerülhetetlenül. A huszonhárom éves nagylány szüzi, hófehér kicsi lelke, melyet a betegség elzárt az élettől, még az érzelmektől is, gyorsan megéri majd, ha szabadon kibontja szárnyát. Mosolygósan, egészségesen látta Marie-t: emberek között forog, figyel, tanul, s egy nap ráakad a férjre, aki teljessé teszi nevelését.

- Szóval már alig várja a párizsi örömeket?

- Ó, Pierre! Mit beszél!... Van is minekünk pénzünk a párizsi örömekre!... Szegény néném, Blanche jár az eszemben; azon tűnődtem, hogyan segíthetek rajta majd Párizsban. Oly jó hozzám, annyit fárad értem, nem akarom, hogy továbbra is egyedül ő keressen.

Aztán, ismét szünetet tartva, s mert hiába várta, hogy Pierre megszólaljon, folytatta, egészen meghatódva:

- Azelőtt, míg nem voltak túl nagy fájdalmaim, miniatűröket festettem, egész ügyesen. Emlékszik, lefestettem a papát is; nagyon hasonlít rá a kép, mindenki igen csinosnak találta... Ugye segít nekem, Pierre? Maga szerzi majd a megrendeléseket.

Azután arról beszélt, hogyan éli majd új életét. Átrendezi a szobáját, és első megtakarított pénzén apró, kékvirágos kretonnal vonatja be a falait. Blanche azt mondja, a nagy áruházakban minden igen olcsó. Milyen jó lesz Blanche-sal jární, kószálni egy kicsit, hisz eddig nem látott semmit, nem tud semmit, gyermekora óta ágyban feküdt. És Pierre, pillanatnyi nyugalom után, ismét szenvedett: érezte Marie-ban az élet vágyának lángolását, a látásnak, a megismerésnek, az élet megízlelésének mohó szomjúságát. Igen, most ébredt fel a lányban az asszony, akinek fel kellett ébrednie, akit valaha Pierre elképzelt, akit már a kislányban imádozott, hisz oly vidám, szenvedélyes csöppség volt: szája, akár a nyíló rózsza, szeme, akár a csillagok: tejfehér arca, arany haja mind-mind a lét örömét ragyogta.

- Jaj! Mennyit, de mennyit fogok dolgozni! És szórakozni is, jól mondja Pierre; mert ugye, csak nem baj, ha az ember örül.

- Nem, nem, dehogy, Marie.

- Vasárnap kimegyünk a szabadba; messze, nagyon messze az erdőbe; szép fák alatt sétálgatunk... És ha papa elvisz, színházba is járunk. Úgy hallom, sok darabot mi is megnézhetünk... De nem is ez a fontos. Ha kimozdulhatok, ha az utcán járhatok, ha nézelődhetek, nekem már az is öröm, az is boldogság!... Hiszen oly szép az élet, ugye, Pierre?

- Igen, igen, Marie, nagyon szép.

A halál hideg szellője suhintotta meg Pierre-t; majd belehalt a bánatba, hogy már nem lehet férfi. Miért nem tárja fel a bensőjét marcangoló igazságot a lánynak, ha már az így kísérti ingerlő ártatlanságával? Hiszen megszerezné, meghódítaná. Szívében, akaratában soha nem dúlt még iszonyúbb küzdelem. Volt egy pillanat, amikor már-már kimondta a visszavonhatatlant.

Marie azonban ismét megszólalt játékosan, gyerekesen.

- Ó, nézze csak szegény papát, milyen mélyen, boldogan alszik!

Velük szemközt, a padon, Guersaint úr az igazak álmát aludta, mint otthon az ágyban: szemlátomást nem jutott tudatáig a vonat állandó zötyögése. Az egyhangú ringás, dőcögés különben is csak arra volt jó, hogy még tompább álomba ringassa az egész kocsit. Tehetetlenül hullottak a testek a megsemmisülésbe, s a rendetlenül összedobált poggyászok is szinte leroskadva szunyókáltak a lámpák kormos világánál. És egyre robogott a vonat az ismeretlen homályban, és egy percre sem hagyott ki a kerekék dübörgő ritmusa. Csak néha tört be a kocsiba egy-egy pályaudvaron, egy-egy híd alatt a rohanás forgószele: hirtelen viharsüvítés. Aztán újra kezdődött egyöntetűen, végeszakadatlanul az álomba ringató zakatolás.

Marie szelíden megfogta Pierre kezét. Egyedül voltak, szinte gazdátlanul a semmi világában; a sötét éjszakában nyargaló vonat roppant, dübörgő némasága fogta körül kettőjüket. Marie nagy, kék szemében ismét felbukkant a mélabú, melyet mindeddig sikerült eltitkolnia.

- Ugye, mindenhová elkísér majd, drága jó Pierre?

A férfi összerezsent, amikor megérezte a két kezecske szorítását. Szíve már-már kicsordult, s elhatározta, hogy beszélni fog.

Aztán most is meggondolta magát, és ezt dadogta:

- Marie, én nem vagyok mindig szabad, egy pap nem járhat mindenhová.

- Pap - ismételte a szót a lány -, persze, pap, értem...

Most azután ő vette át a szót, s meggyóna halálos titkát, mely szívét fojtogatta, mióta Lourdes-ből elindultak. Megint a férfihoz hajolt, és még halkabban folytatta:

- Pierre-em, drága jó Pierre, iszonyatosan szomorú vagyok. Úgy teszek, mintha örülnék, de a bánat majd megöl... Maga tegnap hazudott nekem.

A férfi megdöbbszent; nem is értette mindjárt.

- Én tegnap hazudtam?

A lány tétovázott egy kicsit; mintha szégyellt volna így betörni egy idegen lelkiismeret titkos mélyébe. Aztán mint igazi jó barát, mint jó testvér szólalt meg:

- Igen, el akarta velem hitetni, hogy maga is elnyerte a boldogságot; de ez nem igaz, Pierre, maga nem találta meg elvesztett hitét.

Tehát tudja, nagy Isten! Micsoda szomorúság, micsoda katasztrófa; a férfi egy pillanatra még gyötrelméről is megfeledkezett. Még küzdött: makacsul játszott volna a testvéri irgalom komédiáját.

- Miket beszél. Marie! Hogyan juthat eszébe ez a csúf gondolat!

- Ó, Pierre, könnyörgök, hallgasson! Ki sem bírnám, ha tovább hazudna... Gondoljon vissza, mi történt a pályaudvaron, amikor indultunk, és meghalt az a szegény ember. A kedves Judaine abbé letérdepelt, és imádkozott e lázongó lélek örök nyugalmaért. S amikor láttam, hogy maga nem térdepel le, s nem tolul ajkára imádság, mindent megéreztem, mindent megértettem.

- De kérem, Marie, igazán higgye el...

- Nem, nem; nem imádkozott a halottért, maga nem hisz... Meg aztán másból is látom, titkolni sem tudja, kitör a kétségbeesése, és mihelyt szeme az enyémmel találkozik, oly bánatosan néz; szegény... Nem hallgatott meg a Szűzanya, nem adta vissza a hitét, Pierre, s én oly boldogtalan vagyok!

Marie sírt, egy meleg könnycseppet hullatott a pap kezére, melyet egyre a kezében tartott. Pierre megzavarodott, feladta a harcot, vallott, s miközben halkan, nagyon halkan megszólalt, az ő szeméből is megeredtek a könnyek:

- Ó, Marie! Én is nagyon, nagyon boldogtalan vagyok!

Egy pillanatra elhallgattak. Iszonyú kín volt tudniuk, milyen szakadék tátong kettőjük hite között. Soha többé nem tartozhatnak össze igazán; és legfőképp az volt a kétségbeejtő, hogy végleg eltávolodnak egymástól, hisz maga az ég tagadta meg kérésüket: nem köti össze kettőjük meglazult kötelékét. Ültek egymás mellett, és válásukat siratták.

- Pedig - folytatta gyötrődve a lány -, pedig annyit imádkoztam, hogy megtérjen, Pierre; pedig oly boldog voltam!... Mintha lelkembe olvadt volna a lelke, s oly gyönyörűség volt, hogy mindketten együtt gyógyulunk meg! Úgy éreztem, csupa életerő vagyok, kiforgatom sarkából a világot!

Pierre nem felelt, szeméből egyre pergett a könny.

- Hát egyedül gyógyultam meg, csak nekem jutott ki a boldogság, magának nem! - folytatta a lány. - Enrám két kézzel szórta a kegyelmet s az örömet a Szűz, maga pedig itt áll elhagyatva, keserűen. Ettől szakad meg a szívem!... Jaj, Szűzanyám, de szigorú vagy! Mért nem gyógyítottad meg Pierre lelkét, amikor meggyógyítottad a testemet?

Ez volt az utolsó alkalom, most kellett volna beszélnie, belevilágítania a naív lány szívébe az ész fényével, megmagyarázni a csodát, hogy az élet, ha már megajándékozta a nagy adománnyal, az egészséggel, tetőzze be diadalát, és röpítse egymás karjába őket. Mert Pierre is meggyógyult, értelme már erősen, biztos lábon állt, s nem azért hullatta könnyét, mert a hitét, hanem mert a lányt veszítette el. De ellenállhatatlan szánság fogta el, bármily nagy volt is bánata. Nem! Nem zavarja meg ezt a lelket, nem tépi ki a hitét, hisz egy nap talán, e földi világ kínjai közt, az lesz majd egyetlen támasza. Gyerektől, asszonytól nem követelhetjük még az értelem keserű heroizmusát. Ehhez nem volt ereje, s úgy gondolta, joga sincs. Úgy érezte, aljas erőszakot, gyilkosságot követne el, hát nem beszélt; csak még forróbban hullottak könnyei: feláldozta szerelmét, kétségbeesetten oltárra dobta saját boldogságát, csak hogy a lány tiszta, tudatlan és boldog maradjon.

- Ó, Marie! Mily boldogtalan vagyok! Nincs országúti csavargó, nincs elítélt gályarab nálam boldogtalanabb!... Ó, Marie, ha tudná, ha tudná, mily boldogtalan vagyok!

A lány szinte önkívületben fonta át remegő karjaival; testvéri öleléssel akarta vigasztalni. A nő felébredt benne, és e pillanatban mindent kitalált; zokogva siratta ő is, hogy nincs emberi, nincs isteni szándék, mely létrehozhatná egyesülésüket. Sosem gondolkozott még ezeken a dolgokon; de most hirtelen felvillant előtte az élet, a szenvedélyek, a küzdelmek, a szenvedés; szavak után keresgélt, melyek enyhülést hozhatnak e vérző szívnek, és nagyon halkan, szinte kétségbeesve, hogy nem jut eszébe semmi vigasztaló, ezt dadogta:

- Tudom, tudom...

Aztán eszébe jutott; nyugtalanul tekintett körül a kocsiban, mintha azt, amit mondani készül, nem hallhatná meg senki más, csak az angyalok. De a kocsiban mélységes mély álom uralkodott. Apja, az ártatlan nagy gyerek, zavartalanul aludt. Meg sem moccantak a zárándokok, a betegek; röpítette őket a vonat kemény bölcsőringása. Magát Hyacinthe nővért is elfogta a fáradtság; szakaszában ő is a lámpa elé húzta az ernyőt, aztán lehunyta a szemét. Bizonytalan homály mindenütt, elmosódott alakok felismerhetetlen holmik között: megannyi álomkép, melyet őrző robogással hurcol tova a vonat forgószele az éjszakában. Marie bizalmatlanul tekintett ki a fekete mezőkre, melyek névtelenül futottak a vonat mellett; ki tudja, milyen erdőkön, folyókon, dombokon robogtak át. Fényes szikrák pattogtak szerte egy pillanatra, talán messzi kohótűz, munkát vagy beteget virrasztó szomorú lámpafény; de máris az éjszaka örvénye, a sötét, végtelen, ismeretlen tenger kavargott körülöttük, és minden messze volt, másutt és sehol.

Marie szűzies zavarban elpirulva, könnyei közt Pierre füléhez hajolt.

- Figyeljen rám, barátom... Nagy titok van közöttem és a Szűzanya között. Megfogadtam neki, hogy nem mondom el senkinek, de maga oly boldogtalan, annyira szenved, hogy a Szűz megbocsátja, ha megtöröm a titkot.

Aztán így suttogott:

- Azon a szerelmes éjszakán, tudja, melyet rajongó, forró imában töltöttem a Barlang előtt, fogadalmat tettem a Szűznek: megígértem, hogy ha meggyógyít, neki adom szüzességemet... Meggyógyított, s én soha, értse meg, Pierre, soha nem megyek feleségül senkihez!

Ó, milyen nem remélt vigasz! Mintha égi harmat hullott volna a szegény fiú sebzett szívére. Isteni bódulat, csodás megkönnyebbülés. Ha Marie nem lesz más férfié, akkor egy kissé mintha mindig az övé volna. Hogy kitalálta, mi bántja Pierre-t, mit kell mondania, hogy továbbra is értelme legyen az életének!

Most már Pierre is a boldogság szavait kereste, köszönet, ígéret szavait, hogy ő sem lesz soha másé, mindvégig csak Marie-t szereti, amint szeretete a gyermekkor napjaitól a drága teremést, akinek régen egyetlen csókja elég volt, hogy édes illattal lengje be egész életét. De a lány elnémította; félt, hogy megtörik a tiszta pillanat varázsa.

- Nem, drága Pierre, elég, ne beszéljünk. Így jobb lesz talán... Nagyon fáradt vagyok; most már nyugodtan alhatom.

S a férfi vállára hajtotta fejét, s azonnal elaludt, megnyugodva, s úgy pihent ott, mintha Pierre kishúga volna. A pap még ébren volt egy pillanatig, sajgott benne a lemondás édes kínja, melyben most egyszerre részesültek. Igen; elvégeztetett: teljes az áldozat. Magányban fog élni, kirekesztve a többi férfi közül. Asszonyt soha nem ismer, eleven élet tőle nem születik. Egyetlen büszke vigasztalása lesz csupán: a maga választotta, önként vállalt öngyilkossága; a természet kitaszítottjainak szomorú nagysága.

De már ő sem bírta a fáradtsággal, pillái lecsukódtak, elaludt. Feje oldalra billent, arca a lány arcához simult, aki boldogan aludt Pierre vállára ejtve homlokát. Fürtjeik összefonódtak. A lány aranyhaja, királynői hajkoszorúja félig kibomlott, s a férfi arcát fűrdette, átlengte álmait illatával. Ugyanegy boldog álmot láthattak mind a ketten, ugyanaz a rajongás ragyogott szerelmes vonásaikon, angyalok virrasztották éjszakájukat. A szüzesség és a szenvedély odaadása, a véletlen álmom ártatlansága dobta őket egymás karjaiba: tagjaik összefonódtak, langyos ajkuk egymáshoz közelített, lélegzetük egy lélegzetté vált, mintha egy bölcsőben aludna két meztelen gyerek. Ilyen volt hát a nászéjszakájuk, így ünnepelték, gyönyörteljes, fáradt megsemmisülésben lelki házasságukat, mely többé meg nem szakad; a misztikus bírás elszáradt álma volt az egész, a nyomorúság, a szenvedés vonatán, mely robogott, egyre robogott a fekete éjszakában. És óra telt óra után, dübörögtek a kerekek, himbálózott a sok csomag a fogasokon; a halomra hányt, összetört testekből pedig egyre áradt a roppant fáradtság, a csodák földjének nagy gémberedettsége, a lelkek nagy megterhelése után.

Öt óra tájban végre - éppen kelt a nap - hirtelen felébredt az egész kocsi: nagy pályaudvarra dübörgött be a vonat, vasutasok kiabáltak, kocsiajtók csapódtak, emberek lökdösődtek. Poitiers-ben voltak; s a hangok, kiabálás, nevetés káoszában máris talpon volt minden utas.

A kis Sophie Couteau szállt le itt, és most búcsúzkodott. Megcsókolta a hölgyeket, s átmászott még a válaszfalon is, hogy elköszönjön Claire des Anges nővértől, akit tegnap este óta nem látott senki, mert apró termetével, csendes, titokzatos arcával meghúzódott a kocsiszakasz zugában. Aztán visszatért a leányka, fogta kis csomagját, s különösen kedvesen búcsúzkodott Hyacinthe nővértől és Jonquièrénétől.

- Viszontlátásra, kedvesnővér! Viszontlátásra, asszonyom!... Köszönöm a hozzám való jóságukat.

- Gyere el jövőre is, kicsikém.

- Biztosan eljövök, kedvesnővér! Tartozom ezzel a Szűzanyának!

- Aztán jól viselkedj ám, édes kislányom, egészséges légy, hogy büszke lehessen rád a Szűz.

- Az leszek, asszonyom; hisz amióta oly jó volt hozzám, úgy szeretem meglátogatni!

S amikor kiszállt a peronra, a zárándokok kihajoltak a kocsiablakon, s boldogan nézték, búcsút kiáltottak neki.

- Viszontlátásra jövőre! Viszontlátásra jövőre!

- Köszönöm szépen! Viszontlátásra jövőre!

A reggeli imára csak Châtellerault-nál kerülhet majd a sor. Poitiers után, mikor már ismét robogott a vonat, Guersaint úr a friss, hűvös reggelen vidáman közölte, hogy a pad keménysége ellenére remekül aludt. Jonquièréné is örült a pihenőnek, melyre már oly nagy szüksége volt, bár némileg restellte, hogy egyedül Hyacinthe nővér virrasztotta át az éjszakát Grivotte mellett, aki most heves lázban vacogott: szörnyű köhögés fojtogatta szegényt. A többi zárándok sebtében rendbe szedte ruházatát, a kocsi végében a tíz asszony szégyellős nyugtalansággal kötögzette mellkendőjét, főkötőjét igazgatta; csúnyák voltak és szomorúak. Élise Rouquet tükrébe bámult, figyelmesen nézegette az orrát, a száját, az arcát; csodálta, majd felfalta magát a szemével: úgy találta, egészen csinos.

És amikor Pierre és Marie Vincent-néra tekintett, akit semmi nem tudott felrázni kábulatából, sem a lármás pályaudvar Poitiers-ben, sem a beszélgetés az ismét robogó vonatban, újból roppant szájalom fogta el őket. Az asszony elcsigázva feküdt a padon, ki sem nyitotta szemét, iszonyú álmok kínjaiban gyötrődött öntudatlanul. És miközben szüntelenül pergett lezárt pillái

alól a könny, megragadta a párnát, melyet az este rátukmáltak, és lidérces álmában, szenvedő anyai szívének minden rajongásával magához szorította. A szegény anya karjai, melyek oly sokáig dajkálták haldokló gyermekét - immár hasztalan, örökre üres karok -, álmában ezt a párnát ragadták meg, és vak öleléssel fonták át, mint valami kísértetet.

Sabathier úr annál derűsebben ébredt. Miközben felesége a takaróját igazgatta és belegöngyölte béna lábait, megeredt a nyelve, szeme csillogott, ismét hatalmába kerítette az irgalmas illúzió. Elmondta, hogy Lourdes-ról álmódott, és a Szűzanya kedves, ígéretes mosollyal hajolt felé. És jóllehet ugyanegy kocsiban utazott vele Vincent-né, az anya, akinek a Szűz nem adta vissza gyermekét, meg Grivotte, a szerencsétlen, aki, miután meggyógyította a Szűz, most ismét irgalmatlanul visszaesett halálos bajába, Sabathier mégis ragyogott, és a teljes bizonyosság hangján ismételte Guersaint úrnak:

- Igen, uram! Nyugodtan térek haza... Jövőre meggyógyulok... Igen, igen! Úgy lesz, ahogy az imént búcsúzott tőlünk a drága kicsi Sophie: jövőre! Jövőre!

Nem halt ki szívéből a rendíthetetlen illúzió; a bizonyosságon is diadalmaskodott az örök reménység, sőt, minden vereség után egyre dúsabban burjánzott a romokon.

Châtellerault-ban Hyacinthe nővér elmondatta a reggeli imádságot: a miatyánkot, az üdvözlégyet, a hiszekegyet s egy fohászt, hogy Isten dicsőséges napja boldogan teljen el. Ó, Istenem! Adj elég erőt, hogy minden bajt kikerüljek, minden jót megcselekedjek, minden szenvedést elviseljek.

5

És folytatódott az utazás, robogott, robogott a vonat. Sainte-Maure-nál elmondták a mise imáit, a Saint-Pierre-des-Corps-nál elénekelték a hiszekegyet. De már közönyösebben végezték az ájtatosságokat, a buzgalom lankadóban volt, egyre jobban kiütközött a visszatérés fáradsága a lelkek hosszú, kimerítő erőfeszítése után. Hyacinthe nővér meg is értette, hogy egy kis felolvasás felüdítené és elszórakoztatná a szegény, fáradt utasokat; megígérte, hogy az abbé úr befejezheti majd Bernadette élettörténetét, melyről már két alkalommal oly csodás epizódokat mesélt. De legjobb lesz megvárni Aubrais-t; Aubrais és Étampes között két óra az út, s ennyi kell is, hogy zavartalanul befejezhessék a történetet.

Állomás következett állomásra, egyhangúan, ugyanúgy, mint Lourdes felé jövet, végig ugyanazon a síkságokon. Amboise-nál újra kezdték a rózsafüzért, elmondták az első olvasót az öt örvendetes titokkal; majd miután Blois-ban elénekelték az „Áldd meg Édesanyánk” éneket, Beaugencyban folytatták a második olvasóval, az öt fájdalmas titokkal.

Reggel óta finom felhők pihéje takarta az eget, álmatagon, kissé szomorúan futottak a mezők, szüntelen legyezőforgással a vonat mellett. A szürke fényben, a pálya két oldalán könnyen, mintegy álomban tünedeztek el a házak, a fák; távolabb ködbe merülve, lassabban vonult a dombok csendes, ringó hullámverése. Beaugency és Aubrais között mintha lassított volna a vonat, pedig robogott végeszakadatlanul, a kerekek konokul, ritmikusan dübörögtek, de a zarándokok füle már belésüketült, nem is hallották.

Végre, alighogy Aubrais-n túljutottak, ebédelni kezdett a kocsi. Háromnegyed tizenkettő volt. S amikor elmondták az úrangyalát, a háromszor három üdvözlégyet, Pierre kivette Marie bőrdíjából a kis füzetet, kék címlapján a lourdes-i Boldogasszony gyermekét képmásával. Hyacinthe nővér tapsolt, csendet kért. Végleg felébredtek mindannyian; a pap zengő, szép

hangján megkezdhette a felolvasást; a sok nagy gyermek szenvedélyes kíváncsisággal hallgatta a csodálatos mesét.

Bernadette nevers-i tartózkodása és halála következett. De akárcsak az előző két alkalommal, Pierre most sem ragadt meg a könyvecske szövegénél; kedves epizódokat adott hozzá, ahogy tudta, ahogy sejtette; s az ő szeme előtt kibontakozott az igazi, szánalmas emberi történet, melyet még nem mondott el senki, s amely felkavarta a lelkét.

Bernadette 1866. július 8-án hagyta el Lourdes-ot. Nevers-be indult, hogy a Saint-Gildard kolostorba zárkozzék; ez volt a menhelyi apácák anyaintézete, és ő a menhelyen tanult meg olvasni, ott élt már nyolc esztendeje. Huszonkét éves volt akkor, nyolc év telt el azóta, hogy megjelent neki a Szűz. Könnyes búcsút vett a Barlangtól, a Bazilikától és egész szeretett városától. De hiába, Lourdes-ban nem élhetett tovább, állandóan sarkában volt a kíváncsiság, látogatásokkal, hódolatukkal, imádatukkal üldözték az emberek. Ingatag egészsége nagyon megszenvedte ezt. Őszinte alázatában, a félhomály és a csend félénk szeretetében végül felparázslott szívében a vágy: eltűnni, ismeretlenségbe, homályba merülni ragyogó dicsőséggel, mert a világ nem akarta békében hagyni Isten választott leányát. Lelki egyszerűség, csendes, közös élet: ez volt minden vágya; imádságban, apró napi foglalatosságban szerette volna leélni életét. Eltávozása nagy könnyebbség volt magának is, a Barlangnak is, mert túlságos ártatlansága és túl kínzó betegsége a szerzeteseknek már-már terhére vált.

Paradicsoma lehetett volna a nevers-i Saint-Gildard kolostor. Jó levegő várta, hatalmas, napfényes helyiségek, nagy kert, szép fák. De itt sem élvezhette a békét, ebben a távoli magányban sem felejthette egészen el a világot. Alig húsz nappal megérkezése után beöltözött, de egyelőre csupán ideiglenes fogadalmat tett; felvette a Marie-Bernard nővér nevét. Azonban ide is nyomon követte a világ, újra kezdődött körülötte a tömeg tolakodása. Még a kolostorban is üldözték, olthatatlan szomjúság hajtotta az embereket, hogy szent személyéből új meg új kegyeket csikarjanak ki. Ó! Látni őt, megérinteni! Micsoda boldogság, ha megnézhetik, ha észrevétlenül megérinthetik ruháját egy-egy medáliával! Hiszékeny szenvedéllyel rohantak hozzá, mint a fétishez, üldözték a hívek ezt az istenné vált szegény teremtményt; mindenki tőle kérte részét a reményből, az isteni illúzióból.

Bernadette pedig sírt a kimerültségtől, türelmetlenül lázadozott, és egyre hajtogatta: „Miért gyötörnek? Miért volnék különb a többinél?” Végül már igazi szenvedés volt neki, hogy „érdekes állat” lett belőle; így nevezte magát, szomorú, szenvedő mosollyal. Amennyire bírta, védekezett. Senkit nem akart látni. A környezete is védte, mégpedig általában nagyon szigorúan; csak püspöki engedéllyel látogathatták. A kolostor kapui zárva voltak; szinte csak egyházi személyek törhettek át a vesztegzáron. De még ennyi is sok volt; Bernadette még több magányra vágyott; gyakran makacszkodott, elküldte a papokat, mert előre összetörte, hogy folyvást ugyanazt a történetet kell mesélnie, örökösen ugyanazokkal a kérdésekkel ostromolják. Torkig volt az egésszel, a Szűzanya nevében is sértve érezte magát.

Néha mégis engednie kellett; a püspök úr személyesen kísért el hozzá kiválóságokat, tekintélyes látogatókat, főpapokat; ilyenkor szokásos komolyságában mutatkozott, udvariasan, a lehető legrövidebben válaszolgatott, és csak akkor érezte jól magát, ha visszatérhetett csendes zugába. Soha így nem nyomasztott még súlyával emberi teremtményt az istenség. Egy nap megkérdték, nem büszke-e püspöke állandó látogatásaira; szelíden ezt felelte:

- Öminenciája nem látni akar, hanem mutogatni.

Egyházfejedelmek, a katolicizmus harcos vezéralakjai jöttek el hozzá, meghatódtak, zokogtak előtte; ő pedig annyira borzadt a szerepléstől, annyira sértette egyszerűségét, hogy értetlenül távozott, igen fáradtan, igen szomorúan.

Közben lassacskán beleilleszkedett a zárda életébe, egyhangúan peregtek napjai, megtalálta a maga kedves elfoglaltságait. Oly vézna volt, oly gyakran beteg, hogy a betegszobában kapott munkát. Ha itt befejezte csekély tennivalóit, kézimunkázott; elég ügyesen beletanult, szép karingeket, oltárterítőket hímzett. De ereje gyakran cserbenhagyta; még könnyű munkáját sem végezhetette el. Ha fel is kelhetett az ágyból, naphosszat karosszékekben üldögélt, rózsafüzérét morzsolgatta, vagy kegyes olvasmányokba merült; ez volt minden szórakozása. Amióta megtanult olvasni, érdekelték a könyvek, a megtérő bűnösök szép történetei, a szentektől népes, szép legendák, de a gyönyörű és irtózatos drámák is, melyekben az ördög megcsúfoltatik, és pokolra vettetik.

Legfőbb vonzalmának, szüntelen ámulatának tárgya azonban mégiscsak a biblia volt, a mesés újszövetség; soha nem fáradt bele örök csodáiba. Nem feledte el a bartrèsi megsárgult, ódon bibliát, melyet száz éve forgattak a családban; újra maga előtt látta nevelőapját, amint estelente vaktában a lapok közé szúrt egy gombostűt, s aztán jobboldalt, fent elkezdte az olvasást; ekkoriban már ő is oly jól tudta ezeket a szépséges meséket, hogy könyv nélkül folytathatta volna bármelyik mondatot. Most, hogy maga olvasta, örökös meglepetésre, egyre új elragadtatásra lelt benne. Különösen a passió története rendítette meg; mintha csak tegnapi, rendkívüli tragikus eseményről hallana. Zokogott bánatában, órákig borzongott szegény, szenvedő teste. Talán könnyeivel saját fájdalmas passióját siratta öntudatlanul, a gyermekkora óta egyre tartó gyötrelmes kálváriajárást.

Amikor nem betegeskedett, amikor elláthatta a gyengélkedőben a munkáját, járt-kelt, gyermeteg, eleven derűje beragyogta a házat. Haláláig ártatlan, gyermeki természet maradt, szeretett nevetni, ugrándozni, játszani. Igen apró termetű volt, a legkisebb az apácák között, akik ezért egy kissé mindig úgy bántak vele, mint egy kislánnyal. Később megnyúlt az arca, beesett, eltűnt róla a viruló ifjúság, de szeme mindig tiszta, isteni fényben ragyogott; látnoki, szép szemében, mint tiszta égen, álmok raja vonult. Amint öregedett s egyre többet szenvedett, kissé nyersebbre, hevesebbre fordult a természete, jelleme romlott, sokszor volt bizalmatlan, néha durva; s ezek miatt az apró fogyatékoságok miatt, ha elmúltak a rossz pillanatok, halálos lelkipurdalás gyötörte. Megalázkodott, úgy érezte, elkárhozik, bocsánatot kért mindenkitől. De többnyire milyen istenáldotta, jó teremtes volt! Eleven, serény, pergő nyelvű; észrevételei jókedvet fakasztottak, mindenki körülrajongta bájos, kedves személyét.

Jóllehet nagy áhítatában néha napokat töltött imádsággal, vallásossága nem volt visszariasztó, kérkedő; túlzó buzgalma nem sértette a többieket, elnéző, szánakozó lélekkel élt közöttük. Soha még szent leány nem volt ennyire nő, ennyire jellegzetes, tiszta egyéniség, akinek még gyermekessége is elbűvölő. És mert így megőrizte természetes gyermekiségét, mert így megmaradt egyszerű, gyermeki ártatlanságban, nagyon szerették a gyermekek, megérezték, hogy rokon velük: tárt karokkal futottak hozzá, ölébe ültek, nyaka köré fonták kezecskéiket; s ilyenkor bolondos játszadozástól, futkározástól, kiáltozástól visszhangzott a kert; és bizony nem Bernadette futkározott, kiáltozott a legkevesebbet: kitört belőle a boldogság, hogy megint az a szegény, ismeretlen parasztlány lehet, mint a messzi bartrèsi napokban! Később azt mesélték, hogy egy anya a kolostorba hozta béna gyermekét; szerette volna, ha a szent lány meggyógyítja érintésével. Addig zokogott, míg a főnöknő megengedte, hogy kíséreltet tegyen. Bernadette azonban mindig felháborodottan tiltakozott, ha csodát kértek tőle, ezért nem tájékoztatták, csak megkérték, vigye a beteg gyermeket a gyengélkedőbe. És ő karjára vette, s amikor letette a földre, a gyermek járt, egészséges volt.

Ó! Az ábrándozások óraiban, amikor belefáradt az imába a bűnös emberekért, hányszor, de hányszor juthatott eszébe Bartrès és szabad gyermekkora, a hosszú évek a domboldalon, ahol a magas fűben, a lombok alatt nyáját terelgette! Senki nem pillanthatott a lelkébe ilyenkor,

senki nem mondhatja meg, nem tépte-e fel a sebeket szívében az önkéntelen sajnálkozás. Életrajzírói, hogy szenvedése történetét még meghatóbba tegyék, feljegyzik, mit mondott erről egyszer. Hegyeitől távol, kolostorba zárva, betegágyhoz szögezve így kiáltott:

- Úgy érzem, élni születtem, hogy mindig mozogjak, cselekedjek; s az Úr azt akarja, hogy ne mozduljak!

Milyen leleplező szavak; iszonyatos, mélységesen szomorú vallomás! Mért kárhoztatta hát mozdulatlanságra az Úr ezt a jókedvű, bájos, kedves teremtet? Hát ha meghagyja a szabad, egészséges életben, melyre született, vajon kevésbé magasztalja fel? És ha ahelyett, hogy folytonosan és hiábavalóan bűnökért imádkozik, inkább szerelmével boldogítja a férjet, akié lehetett volna, gyermekeit, akiket világra szülhetett volna, vajon nem jobban munkálkodik-e a világ és a maga boldogulásán? Néha, egy-egy este, amint mesélik, ez a vidám, tevékeny lélek mély levertségbe süllyedt. Elkomorult, magába zárkózott, mintha felőrölte volna a roppant fájdalom. Igen, ilyenkor lehetett igazán keserű a pohár, és ha eszébe ötlött, hogyan mond le naponta újra meg újra az életről, úgy érezte, körülötte jár a halál.

Sokszor gondolt-e Bernadette Lourdes-ra a Saint-Gildard kolostorban? Mit tudott a Barlang diadaláról, a csodákról, melyek naponta újjáformálták a csodák földjét? Erre a kérdésre soha nem lehetett határozottan felelni. Az apácáknak megtiltották, hogy erről beszéljenek; Bernadette-et szigorú, szüntelen hallgatás vette körül. Maga sem szívesen beszélt, inkább hallgatott a titokzatos múltból; semmi vágyat nem mutatott, hogy megismerje a jelent, akármily diadalmas. És mégis, nem repült-e szíve a képzelet szárnyain vissza gyermekkorának bűvös hónapjába, ahol az övéi éltek, ahová oly szorosan kötötték az emlékek szálai, ahol olyan látomást hagyott, melynél teremtmény soha nem látott rendkívülibbet? Gondolatban bizonyára gyakran megtette az utat, és általában mégiscsak ismerhette a lourdes-i nagy eseményeket. De attól, hogy személyesen odamenjen, mindig iszonyodott; ezt mindig megtagadta, mert jól tudta, hogy feltűnés nélkül nem tehetné: visszariasztotta a tömegek várható imádata.

Hogy kiélvezhette volna a dicsőséget, ha akaratos, nagyravágyó, uralkodó természet! Visszatérhetett volna látomásai szent színhelyére, hogy csodákat tegyen, mint a Szűz teljhatalmú kiválasztottja, barátnője, tévedhetetlen papnője és pápa-asszonya. Ettől igazában sosem tartottak a szerzetesek, bár - üdvössége érdekében - szigorúan elrekesztették a világtól. Ismerték s nyugodtan aludtak: szelíd, alázatos lány, iszonyodik az istenítéstől, nem is sejti, micsoda roppant gépezet működését indította meg; megdermesztené a rémület, ha látná, mekkora hasznót húznak belőle. Nem! Neki semmi köze többé a sokadalmak, az erőszak, a nyereszkesedés hónapjához. Száműzöttnek érezte volna magát, kába szegény, szenvedés gyötörte volna, ha odaviszik. És ha útnak induló zarándokok mosolyogva kérdezték: „Eljön-e velünk?”, ő megborzongott, s gyorsan így felelt: „Nem! Nem! De mennyire mennék, ha kis-madár volnék!”

Erről ábrándozott: a gyors röptű, nesztelen szárnyú kis vándormadáról, amelyik szüntelenül ide-oda röpdös, piciny zarándok, a Barlang s a kolostor között. Ő maga sem apja, sem anyja temetésére nem ment Lourdes-ba, de ábrándjaiban mégis egyre ott időzött. Pedig szerette övét, munkáról gondoskodott szegényen maradt családjának, és bátyját, amikor panaszkodni jött hozzá Nevers-be, s a kolostor kapuját zárva találta, bebocsáttatta. A fiú fáradtnak, megtörtnek látta hűgát, aki meg se kérdezte, milyen az új Lourdes, mintha rémítené az egyre növekvő város. A Szűzanya megkoronáztatásának esztendejében megbízott egy papot, imádkozzon nevében a Barlang előtt, s mikor az visszatérve elmondta neki, mily csodás, mily feledhetetlen volt a ceremónia, a százezer zarándok, a harmincöt, aranypalástba öltözött püspök a ragyogó Bazilikában, Bernadette megborzongott a vágytól s a nyugtalanságtól. S

amikor a pap felkiáltott: „Ó, ha látta volna azt a pompát!”, ő így felelt: „Bizony jobb volt nekem itt a magam kis zugában, a gyengélkedőn!”

Meglopták, kiforgatták dicsőségéből: a mű, amelyet megalkotott, szakadatlan hozsannás fényben tündökölt, de őneki csak egy öröme volt: elfeledve élni a zárda homályában, ahová elsüllyesztették a Barlang megtollasodott kufárai. Titkos útjára sosem indult a lármás ünnepségek idején; lelkében a madárka csupán a magány napjain, a csend óráiban tárta ki szárnyát, amikor senki nem zavarhatta áhítatában. Gondolatban a hajdani, vad Barlang előtt térdepelt csipkebokrok között, amikor a Gave-ot még nem verte kalodába óriási kőpart. Aztán napszálltakor, a hűs, jószagú hegyi szélben az óvárost látogatta meg: a tarkára festett, aranyozott, félig spanyol, ódon templomot, ahol először járult áldozáshoz; meg a lelenházat, a szelíd szenvedés helyét, ahol nyolc év alatt rászokott az elvonultságra; meg az egész szegény és ártatlan városkát, melynek minden köve régi vonzalmakat ébresztgetett emlékezetében.

Hát Bartrèsig eljutott-e álom-zarándoklataiban? Olykor, ha betegen üldögélt karszékében, és fáradt kezéből kiesett a könyv; a kegyes olvasmány, lehunyta pilláit, megjelent előtte Bartrès, és bizonyára beragyogta zárt szeme sötétjét. A piciny temető sírjai közt ott állt égszínkék hajójával, oltárfalain vérző szentekkel az apró román templom. Aztán a Lagûes család házát járta végig képzeletben: a bal oldali tágas szobában ég a tűz, és téli estéken, miközben a nagy falióra komolyan tiktolva méri az időt, ki nem fogynak a szép tündérmesékből. Aztán kitarult előtte szélteben az egész mező: a beláthatatlan rétek, az óriás gesztenyefák - elveszett lombjuk alatt az ember -, a kopár fennsíkok, melyekről messzi hegyek tárultak a szem elé: a Déli Csúcs, a viscos-i csúcs, lengén, mint rózsaszín álomkép, amint a legendák édene felé suhannak. És aztán, aztán! A gyermekkor, az édes szabadság: futkározhatott, amerre akart, kinn a szabadban; tizenhárom esztendeje - magány, ábrándok éve - kedvére barangolt a természetben, hordta-hajtotta az életöröm.

Nem látta-e ilyenkor saját magát, amint patakok mentén, galagonyabozótban, magas fű közt kószál a meleg júniusi napsütésben? Nem látta-e magát nagylánynak, szeretője karján, andalogva, akit szerethetett volna, egyszerűen, tiszta szívből? Ó, az ifjúság! Ha visszatérne, és vele a szabadság, melyben boldogan élhet ismeretlenül, és megint szerethet, máshogyan szerethet!

Ködben gomolygott tova látomása: mellette szerető férj, körülötte az orgonasípokként sorakozó vidám gyereksereg, s közben múlik az élete, mint más embereké, meglátogatja bánat, öröm, ahogy a szüleit meglátogatták, s ahogy meglátogatták volna a gyermekeit. Aztán lassanként minden elmosódott, s ott ült, szenvedett a karosszékben, négy hideg fal börtönében, és csak a gyors halált kívánta eszeveszetten, ha már őt elkerüli e földi lét szegényes boldogsága.

Bernadette baja évről évre súlyosbodott. Aztán megkezdődött a kínszenvedés, az új gyermek-Messias kínszenvedése, aki a nyomorultak baját jött orvosolni; az isteni igazság vallását jött hirdetni az embereknek; az egyenlőséget a csodákban, melyek megcsúfolják a természet közönyös törvényeit. Most már, ha felkelt, csak széktől székig vonszolta magát még egy-két napig, aztán visszaesett; kénytelen volt megint ágyba feküdni. Mind iszonyúbb kínok gyötörték. Ideges terheltségét csak fokozta a zárdaélet; asztmája nyilván tüdőbajjá súlyosbodott. Rémitően köhögött; melle égett; egy-egy rohama után szinte elszállt belőle az élet. S mert a baj nem jár egyedül: jobb térdét csontszú támadta meg, és mardosó szaggatása úgy megkínozta, hogy hangosan jajgatott. Állandóan kötözgették; szegény teste már csupán egyetlen nagy, eleven seb volt; az ágy melege is ártalmára vált, mert az állandó fekvéstől feldörzsölte a lepedő. Mindenki szánta, aki csak látta vértanú-gyötrelmeit; azt mondták, nála többet és jobban senki nem szenvedett. Megpróbálkozott lourdes-i vízzel, de az sem hozott enyhületet. Krisztusom, mindenható nagy király: mások miért gyógyulnak meg, s ő miért

nem? Hogy üdvözljön? Hát akkor a többiek nem üdvözlnek? Micsoda érthetetlen válogatás, micsoda értelmetlen kényszer, hogy e szegény teremtes a világok örök körforgása közt így kínpadra vonatik!

Bernadette zokogott, s egyre bátorította magát: „A cél az ég, de nagyon hosszú az út!” S mindig visszatért egy s ugyanaz a gondolat: kell a szenvedés tüze, kell a földi kín, hogy elérhessük másutt a diadalt; szükséges, kíváncsú és áldott a szenvedés. „Nem káromlás ez, Uram? Hát az ifjúság, az öröm nem a te munkád? Nem akarod, hogy teremtményeid élvezzék szép napod, a természet nagy ünnepeit, az emberi szerelmet, a te kezedből származó test virulását?” Bernadette el-elrémült, hogy néha mily dühösen lángol fel benne a lázadás; dacolt a betegséggel is, mely kerékbe törte a testét, s gondolatban keresztre szögezte önmagát: széttárta, mintegy a keresztfán, a két karját, hogy Jézussal egyesüljön, karjára tapadjon a karja, ajkára az ajka, patakban folyjon az ő vére is, teljék be neki is a keserű pohár. Jézus három óra alatt meghalt, ő tovább tusakodott a halállal: szenvedése felfrissítette a megváltást: azért halt meg ő is, hogy mások éljenek.

Amikor csontjait ropogtatta az iszonyat, gyakran feljajdult, de szinte azonnal meg is bánta. „Ó, de szenvedek, ó, de szenvedek! És oly boldog vagyok, hogy szenvedhetek!” Nem lehet jajszó iszonyatosabb, nem lehet pesszimizmus sötétebb. Boldogító szenvedés! „Uram! Ugyan miért? Milyen ismeretlen, ostoba célért? Mire jó ez a hasztalan kegyetlenség, a szenvedés vérlázító magasztalása, mikor az egész emberiségnek nincs nagyobb, eszeveszettebb vágya, mint az egészség, a boldogság!”

Így tett örök fogadalmat Marie-Bernard nővér, irtózatossá gyötrelmei közt, 1878. szeptember 22-én. Húsz esztendeje jelent meg neki a Szűz, úgy látogatta meg, ahogyan őt látogatta régen az Angyal, úgy szemelte ki, ahogyan annak idején őt magát kiszemelték a legegyszerűbb, legtisztább asszonyok közül, hogy szívébe rejtse a titkot, a Krisztus királyét. Ez volt a szenvedés elhivatására a misztikus magyarázat, ez volt az értelme szegény lány életének, akit oly kegyetlenül elszakítottak a többiektől, akit bajok légioja sanyargatott, akire seregestül szállt minden emberi nyomorúság. Ő volt a lezárt kert, mely kedves a Jegyes szemének; kiválasztotta magának, és ráterítette a rejtett élet halálos szemfedelét. Ezért mondták neki az apácák, amikor már-már leroskadott keresztje alatt: „Talán elfeledted a Szűzanya ígését, hogy boldog leszel, nem itt, hanem odaát?” Ilyenkor megéledt, s homlokára koppintva felelt: „Nem! Nem! Fel van az írva idebenn!”

Nem volt más erőforrása, csupán a mennyei dicsőség illúziója: szeráfok röpítik majd oda, az örök boldogság honába. A három titok is, melyet csak neki árult el a Szűz, az égi szépség, boldogság, halhatatlanság ígérete lehetett, fegyverül a szenvedés ellen. És mily gyalázatos csalás, ha a síron túl nem várja egyéb, mint a föld éjszakája, ha nem várja odaát ábrándjainak Boldogasszonya, hogy valóra váltsa csodás, jutalmazó ígését!

Bernadette azonban nem kételkedett, szívesen meghallgatta az apácák kérését, akik együgyű üzeneteket bíztak rá, hogy közvetítse az égbe: „Marie-Bernard kedvesnővér, mondd meg a Jóistennek, hogy... meg hogy...” - „Marie-Bernard kedvesnővér, csókold meg a testvéreimet, ha meglátod a mennyországban.” - „Marie-Bernard kedvesnővér, tarts fenn számomra magad mellett egy kis helyet, ha meghalok.” Ő pedig készségesen felelt valamennyinek: „Legyetek nyugodtak; teljesítem minden megbízástokat.” Ó, mindenható illúzió, édes nyugalom, szüntelen bimbózó, vigasztaló erő!

Aztán jött a haláltusa, majd a halál. 1879. március 28-án azt hitték, nem éri meg a reggelt. Kétségbeesve hívta, várta a véget, hogy túl legyen a szenvedésen, hogy megnyíljon a mennyország. Konokul visszautasította az utolsó kenetet; azt mondta: már kétszer meggyógyította.

Arra vágyott, hogy engedje végre meghalni az Isten, mert nem bírja tovább, mert az Isten nem tudja, mit tesz, ha még több szenvedést mér rá! Végül mégis eltűrte a kenetet, ami csaknem három héttel meghosszabbította gyötrelmeit. Lelkiatyja gyakran figyelmeztette:

- Lányom, föl kell áldoznunk életünket!

Egy nap, türelme fogytán, így felelt neki Bernadette:

- Atyám, ez nem áldozat!

Iszonyú szavak, ezek is iszonyú szavak: a lét gyűlölete, az élet dühödt megvetése, ember voltának azonnali megsemmisítése, ha egyetlen mozdulattal elpusztíthatta volna magát. Igaz, szegény lánynak nem volt sok sajnálnivalója; mindent elraboltak az életéből: az egészséget, az örömet, a szerelmet, s amit most levetni készült, az rongyos, kopott, szennyes gönc volt csupán. S méltán ítélte el hasztalan, kegyetlen életét, mondván:

- Keresztutamnak csak a halál vet véget, s míg fel nem tárul az örökkévalóság, folyton szenvedek.

Nem tudott szabadulni a keresztjárás gondolatától, ez szegezte még szorosabbra a keresztre Jézussal, isteni Mesterével. Egy nagy feszületet kért, azt ölelte vadul, szomorú, szüzi keblére nyomta, s azt kiáltotta, legszívesebben beledöfné, hogy benne maradjon. Végtére erői cserbenhagyták, s reszkető kezéből kihullott a feszület.

- Kötözzétek rám, jó szorosan, hadd érezzem végső leheletemig!

Szüzi teste csupán ezt az egyetlenegy férfit ismerte meg, ehhez az egyetlen, véres csókhoz jutott haszontalan, elkallódott, tévútra siklott anyasága. Az apácák kötelet húztak át sajgó dereka alatt, nyomorult, magtalan lágyékára hurkolták, és durván mellébe nyomták a feszületet.

Végre megkönyörült rajta a halál. Húsvét hétfőjén erősen kirázta a hideg. Rémlátások zavarták, vacogott féltében, a Sátánt látta: ott somfordált körülötte vigyorogva.

- Távozz, távozz, Sátán! El ne vígy, hozzám ne nyúlj!

Aztán önkívületben elmondta, hogy az ördög meg akarta rohanni: érezte szájából kicsapni a pokol lángjait.

Ily tiszta élet, ily makulátlan lélek, és a Sátán! Miért, Uram, miért? Miért e szenvedés, e végső pillanatig mardosó gyötrelme, miért nincs irgalom, mire jó ez a lidérces vég, ez az iszonyú képzelgésektől meghajszolt halál, oly szép, szüzi, tiszta, ártatlan élet után? Mért nem alhatott el szegény leány csendesén, a tiszta lélek nyugalmával? De hát gyűlölnie kellett, félnie kellett az életet, mely maga az ördög, utolsó leheletéig. Az élet fenyegette, az életet kergette el, miután megtagadta, csak hogy megkínzott, keresztre feszített szüzességét az égi Jegyesnek adhassa. Satnya, beteges leányka volt még, amikor látomása hitelesítette a Szeplőtelen Fogantatás dogmáját, s ez a dogma az asszony, a feleség, az anya arculcsapása volt. Kimondani, hogy a nő csak akkor érdemes hódolatra, ha szüz; kitalálni, hogy valaki szüzen szülhessen, miután maga is szeplőtelenül született - mi más ez, ha nem a természet megcsúfolása, az élet elítélése, az asszony megtagadása, annak a lénynek perverz eltorzítása, aki csak termékenységeiben nagy, az élet továbbvitelében magasztos?

- El innen, Sátán, el innen! Meddőn halok meg!

És kizárta szobájából a napot, kizárta az ablakon betóduló friss levegőt, a virágillatot, mely kósza csírákban röpíti a szerelmet, szerte a tág, széles világba.

Húsvét szerdáján, április 16-án megkezdődött a végső küzdelem. Feljegyezték, hogy e reggelen Bernadette egyik ágyszomszédja, egy halálos beteg apáca, lourdes-i vizet ivott, és azonnal meggyógyult. De ő, a kiválasztott, hiába itta a vizet! Az Isten végre kegyelmezett: megkönyörült, meghallgatta esedezését, s édes álmot bocsátott rá, a föld álmát, melyben már semmi se fáj. Bernadette bocsánatot kért mindenkitől. Keresztútja elvégeztetett: viselte már, akár a Megváltó, a szögek nyomát, a töviskoronát, tagjain az ostor nyomait, oldalában a sebet. Mint a Megváltó, égre emelte ő is a szemét, széttárta karját a kereszten s felkiáltott: „Én Istenem!” És akárcsak ő, három óra tájt megszólalt: „Szomjúhozom!” Ajkát megnedvesítette a pohárból, fejét félrehajtotta és meghalt.

Így halt meg, dicsősége és szentsége teljében a lourdes-i látó leány, Bernadette Soubirous, Marie-Bernard nővér, a nevers-i irgalmas apácák rendjéből. Teste három nap volt a ravatalon, szakadatlanul vonult előtte a tömeg, népek sereglettek, beláthatatlan sorban jöttek-jöttek a hívek, szomjú reménnyel dörzsölték a halott lány ruhájához érmeiket, olvasóikat, szentképeiket, misekönyveiket, hogy még egy utolsó kegyet csikarjanak ki, hogy szerencsét hozó fétisük legyen. Még holtában sem jutott osztályrészül a magány, amelyről ábrándozott; tiporták egymást, habzsolták az illúziót koporsója körül a világ nyomorultjai. És megfigyelték, hogy bal szeme - a látomások idején erről az oldalról jelent meg neki a Szűz - makacsul újra meg újra kinyílt. S még egy végső csoda ejtette ámulatba a kolostort: a holttest nem változott el, s harmadnap is, amikor temették, hajlékony volt és meleg; ajkai pirosak, bőre fehér, jóillatú, mintha megfiatalodott volna.

Ma, amikor diadalmasan tündököl a Barlang, Bernadette Soubirous, Lourdes számkivetett, nagy szülötte homályban alussza örök álmát, a Saint-Gildard zárda kápolnájának kriptaköve alatt, melyre a kert vén fái hintik néma árnyékukat.

Pierre befejezte; véget ért a szép tündérmese. A kocsi pedig tovább hallgatott; nem szabadulhattak e tragikus, megható vég felkavaró hatása alól. Marie szeméből az ellágyulás könnyei peregtek, a többiek meg, Élise Rouquet, sőt Grivotte is, aki némileg megnyugodott, imádkoztak a szent lányhoz, aki immár az Isten jobbán ül, járjon közbe végleges gyógyulásukért. Sabathier úr széles mozdulatokkal keresztet vetett, aztán megette süteményét, melyet Poitiers-ban vett a felesége. Guersaint úr nem szerette a szomorú dolgokat: a történet közepén elaludt. Csak Vincent-né feküdt mozdulatlanul; párnájába fúrta fejét, süketen, vakon, nem akart látni, nem akart hallani.

És robogott, robogott a vonat. Jonquiére-né kidugta a fejét, és jelezte, hogy Étampes következik. Amikor pedig elhagyták az állomást, Hyacinthe nővér jelt adott s elmondták a harmadik olvasót, az öt dicsőséges titkot: Urunk feltámadását, Urunk mennybemenetelét, a Szentlélek elküldetését, a Szűzanya mennybevitelét s a Szűzanya megkoronáztatását. Aztán szent énekbe kezdtek: „Segítségemben bízom, Szűzanyám...”

És most Pierre mély ábrándozásba merült. Szeme az immár napsütötte mezőkön kalandozott; szakadatlan futásuk elringatta gondolatait. Fejét elkábította a kerekek zakatolása, és bár valaha otthonos volt e vidéken, most szinte fel sem ismerte az idáig nyúló nagy külterület otthonos képét. Még Brétigny, aztán Juvisy, s alig másfél óra múlva, végre, Párizs! Vége hát, vége a nagy útnak! Betelt szíve vágya, a nagy nyomozás, megtörtént a próba, melyre oly szenvedélyesen vágyakozott! Bizonyosságot akart, hogy a helyszínen ismerje meg a Bernadette-ügyet; tudni akarta, nem találja-e szíven a kegyelem villámcsapása, újraélesztve hitét. És most megvolt a bizonyosság: Bernadette, szegény testének szakadatlan kínjai közepette álmodott, ő pedig nem hisz már soha többé.

Ott állott előtte a tény, brutálisan, megkerülhetetlenül: a térdre hulló, imát rebegő gyermek naiv hite, a tudatlanság szent félelmében görnyedező ifjú népek primitív hite meghalt. Járhatnak évente Lourdes-ba a zarándokok ezerszám, a népek már nincsenek velük; a teljes hit feltámasztásának kísérlete, a meghalt századok kezes, kritikátlan hitének élesztgetése reménytelen, és feltétlenül zátonyra fut. A történelem kereke nem forog visszafelé, az emberiséget nem lehet a gyermekkorba visszakényszeríteni; túlságosan eljárt az idő, számtalan új szél hintette el az új aratás magvait; a mai ember más töből fakad, mint a régi. Itt volt a végső tanulság: Lourdes érthető véletlen, s épp heves reakció mivolta bizonyítja, hogy a katolicizmus ódon formái alatt végső haláltusáját vívja a hit. Soha többé már nem borul úgy le az egész nemzet, mint a hajdani, hívő korokban, a XII. század székesegyházaiban; nem terelheti már békétűrő nyájként a Pásztor. Aki még most is ezt követeli vakon, makacsul, az fejjel rohan a falnak, s talán súlyos erkölcsi katasztrófák felé fut.

Most már csak végtelen szájalom maradt Pierre-ben az egész utazásból. Csordultig volt a szíve, sebe sajgott. Eszébe jutottak a jó Judaine abbé szavai; látta, hogyan imádkozik, könyörög, eseng Istenhez a sok ezer nyomorult, hogy szánja meg kínjaikat, és ő is velük zokogott, testvérien, siralmasan, és sajgó kínjaik őt is gyötörték. Ha visszagondolt a szerencsétlenekre, forró vágyat érzett: segítenie kell. És ha az egyszerűek hite kevés, ha visszafelé haladva esetleg tévútra kanyarodnak, vajon csukják-e be a Barlangot, követeljenek-e másféle erőfeszítést, másfajta türelmet? Szájalma ezt nem viselte el. Nem! Nem! Bünt követne el, aki bezárná az álmok egét a test és lélek vértanúi előtt, hiszen más vigaszuk sincs, mint hogy ott messze, a ragyogó gyertyafényben konok, elringató, szent énekek közepette térdre borulnak. Ő maga sem oszlatta szét Marie tévhitét, nem követte el ezt a gyilkos merényletet; feláldozta magát, nem foszlatta szét a leányban az öröm délibábját, meghagyta hitét isteni támaszul, hogy a Szűz gyógyította meg.

Van-e olyan durva lélek egyáltalában, aki szívtelenül megfojtja a hitet az alázatosak szívében, kiirtja belőlük a természetfölötti vigaszát, a reményt: hogy törődik velük az Isten, s jobb élet vár rájuk a paradicsomban? Örülten reszketve zokog az egész emberiség, mint reménytelen, halálra ítélt beteg, akin már csupán csoda segít. Pierre átérezte az emberi nem minden bánatát; testvéri ellágyulás rendítette meg, ha szeme elé idéződött a szájalmas kereszténység, a megalázottság, a lerongyolódott szegénység, a fekélyes, büzlő betegség, a szenvedők elesett sokadalma a kórházakban, a kolostorokban, az odúban; ha eszébe jutottak férgek, mocskuk, csúfságuk, arcuk bambasága, egész roppant tiltakozásuk az egészség ellen, az élet ellen, a természet ellen, az igazság, az egyenlőség és a jóság diadalmas nevében. Nem! Senkit sem taszíthatunk kétségbeesésbe; túrni kell Lourdes-ot, mint a hazugságot túrjuk, az éltető hazugságot. És amint már Bernadette szobájában ráébredt, ismét úgy látta, hogy a vértanú életű szent leánynak köszönheti az egyetlen vallást, mely most is él a szívében: az emberi szenvedés vallását. Igen, egy a fontos: a jóság; kötözzük be a sebeket, temessük a fájdalmat ábrándok révületébe, és hazudjunk is, ha kell, csak senki ne szenvedjen tovább!

Egy falun robogtak át teljes gözzel; egy templom körvonalai sejlettek homályosan terebélyes almafák között. A kocsiban minden zarándok keresztet vetett. Pierre-en azonban mindinkább erőt vett a nyugtalanság; zaklatott töprengését aggályok zavarták. Nem szemfényvesztés-e csupán ez az ő hite, az emberi szenvedés vallása, a hit a szenvedés üdvözítő erejében? Nem súlyosbítja-e még inkább a nyomorúságot, a fájdalmakat? Hitványság és veszedelem eltúrni a babonát. Aki megtűri, aki elfogadja, az örökösen csak a terhes múltat kezdi újra. Elgyengíti, elbutítja a népeket; a hit degeneráltjai tovább öröközik satnyaságukat; meghunyászkodó, gyáva nemzedékeket nemzenek, korcs, alázatos fajzatot, mely könnyű zsákmány a világi hatalmasságok karmaiban.

Könnyű kiszipolyozni, meglopni, felfalni a népet, ha csak egyetlen valamit akarnak: örök életet! Nem jobb-e már, ha azonnal, merészen kivágjuk a fekélyt, bezárjuk a csodatevő Barlangokat, ahová zokogni jár, s ezzel, bár könnyek árán, újraélesztjük bátorságát, hogy élje az igazi életet? Hát az ima, a Lourdes-ban szüntelenül viharzó imák óceánja, melyeknek végeszakadatlan hullámverésében ellágyult és elmerült, más-e, mint a gyermeki bölcső ringása, minden energia elkorcsosítása? Az akarat belefásul, az egyén szertefoszlik, megutálja az életet, a cselekvést. Miért akarjunk, miért cselekedjünk, ha úgylát egy ismeretlen, mindenható erő szeszélyére bízunk mindent? És mégis, milyen furcsa ez az örült csodavárás, a vágy, hogy Isten szegje meg a természet törvényeit, melyeket végtelen bölcsességében maga alkotott! Mindez veszélyes esztelenség, s az embert, de még inkább a gyermeket csupán egyetlen dologra kellene nevelni: szokja meg az egyéni erőfeszítést, nézzon szembe bátran az igazsággal, még ha odavész is az illúzió, az isteni vigasz.

Valami nagy fény vakította most el Pierre-t: az értelem; az tiltakozott a képtelenségnek, a józan ész megalázásának dicsőítése ellen. Igen, az értelem; minden szenvedésének, minden boldogságának egyedüli forrása. Amint Chassaigne doktornak mondta: legfőbb, izzó szenvedélye volt, hogy mind nagyobb elszárással szolgálja, ha boldogságával fizet is érte. Az értelem lázongott benne szakadatlanul - csak most értette meg -, az értelem kötötte gúzsba hitét a Barlangban, a Bazilikában és egész Lourdes-ban, lépten-nyomon. S ha öreg barátja, akit összetört a fájdalom, a gyötrelmes öregség, kiülhetett is magában az értelmet, hogy szíve romjain ismét gyermekké legyen, ő nem ölhetett meg, nem alázkodhatott, nem semmisülhetett meg. Az értelem egész életének ura és parancsolója volt, s még a tudomány homályaiban, a tudás torzszüleményei között is kézen fogva vezette. Ha nem értett valamit, az értelem a fülébe súgta: „Biztosan van rá természetes magyarázat, de kisiklik a kezemből.” Vezérgondolata ez volt: nincs más egészséges ideál, mint az, hogy neki kell vágni az ismeretlennek, ha ismerni akarjuk; és hogy az értelem végül is lassacskán diadalmaskodik a test és az elme nyomorúságain.

Pap volt; hajlandó volt feldúlni egész életét, hogy esküjéhez hű maradjon; felörlődött apai öröksége: az igényes értelem, és anyai öröksége: a hit között. Volt ereje bilincsbe verni a testét, lemondani a nőről, de érezte, hogy apjává lett a végső győzelem, mert értelmét soha többé nem áldozhatja fel: nem mond le róla, nem veri bilincsbe. Nem! Maga az emberi szenvedés, a szegények áldott szenvedése, ez sem lehet már akadály, ez sem adhat felmentést a tudatlanságnak, az örületnek! Az értelem minden előtt; egyedül az értelem üdvözít. Ha kimondta is Lourdes-ban, könnyben ázó szemmel, bajok súlyától görnyedezve, hogy elég sírni és szeretni - veszedelmes tévútra tért. A szájalom csak kényelmes kibúvó. Élni kell, cselekedni! Az értelem pedig, ha nem akar a szenvedésnek öröklétet biztosítani, harcoljon ellene.

Most, a gyorsan tovarobogó síkon, ismét templom tűnt elő; ezúttal az ég alján, egy dombtetőn; fogadalmi kápolnaféle; ormán nyúlánk Szűz Mária-szobor. A zarándokok megint keresztet vetettek. És Pierre képzelete tovább csapongott; másféle gyötrő gondolatok rohanták meg. Micsoda olthatatlan szomjúság kínozza a szenvedő emberiséget, és úzi a túlvilág felé? Honnét származik? Miért akarunk egyenlőséget, igazságot, amikor mindennek szemlátomást nyoma sincs a közönyös természetben? Ismeretlen misztikumtól várja mindezt az ember, a vallás, a mennyország természetfölötti képzeiteitől: ezekkel oltogatja perzselő szomjúságát. Mindig olthatatlanul szomjúhozta a boldogságot, mindig is szomjúhozni fogja. A barlangi papok boltja azért jövedelmez oly ragyogóan, mert az Istent árusítják. Az Isten szomjúságát századokon át semmi sem apaszthatta el, és most, a tudomány századának végén, mintha megújult heveséggel törne elő. Lourdes a cáfolhatatlan, a fényes példa, hogy az ember talán

sose nélkülözheti a mindenható Isten ábrándképét, aki érvényt szerez az egyenlőségnek, és csodákkal gyártja a boldogságot.

Amikor az embert porig sújtották az élet bajai, az isteni illúzió szárnyai alá menekül vissza, s valamennyi vallás abból ered, hogy a gyenge, meztelen ember úgy érzi, nincs ereje végigélni a földi élet nyomorúságát, ha nem támogatja az örök hazugság, a mennyország. Ma már elég tapasztalatunk van: maga a tudomány nem elég, nyitva kell hagyni egy kaput a misztikum felé.

Hirtelen felvillant Pierre-ben a megoldás; felrezzent a mély ábrándozásból. Új vallás kell! A misztikumra nyíló kapu lényegében nem egyéb, mint új vallás! Aki tövestül kitépné az ábrándokat, aki erővel pusztítaná el a csodát, mely úgy kell, mint a kenyér, az talán megölné az emberiséget. Lesz-e valaha is mersze az emberiségnek, hogy filozofikusan elviselje az életet, úgy, amint van, önmagában, függetlenül az eljövendő szenvedés vagy jutalom gondolatától? Valószínűleg századokba telik, míg egy bölcsebb társadalom tisztességben élhet majd bármiféle vallás erkölcsi csendörködése nélkül, a túlvilági egyenlőség és igazság vigasza nélkül.

Igen! Új vallásért kiáltott szívében minden, mintha népek kórusa harsogná a modern lélek vágyait, mohón, kétségbeesetten. A vigaszt, a reményt, melyet a katolicizmus adott a világnak, szemlátomást felélte a történelem, a könny, a vér, a hiú és barbár handabandázás tizennyolc évszázada! Egy illúzió volt foszladozóban, új illúzióval kell felváltani. Régen is csak azért futottak a keresztény paradicsom felé, mert az ifjú remény nyitogatta a kapuját. Új vallás, új reménység, új paradicsom: igen! Ez kell a nyugtalan, szomján vergődő világnak. Jól érezte Fourcade atya, jól tudta, mit beszél, amikor azért nyugtalankodott, hogy mért nem terelik Lourdes-ba a nagyvárosok népét, a kisemberek hatalmas tömegeit: a nemzetet. Évente száz-, kétszázezer zarándok Lourdes-ban: csupán egyetlen téglát a nagy épületben. A nép kell, a teljes nép. De a nép mindörökké cserbenhagyta a templomokat, lélektelenül gyártja a Mária-szobrokat, hite elveszett, semmi nem élesztheti fel. Katolikus demokráciát! Katolikus demokráciát! S újra kezdődik a történelem. De vajon lehetséges-e új, keresztény népet kialakítani? Vagy ezt csak új Megváltó, új Messiás csodatevő ereje tehetné?

Ez a gondolat zengett, hömpölygött harangzúgással Pierre képzeletében. Új vallást! Új vallást! Ha lesz, biztosan közelebb marad a földhöz, nagyobb teret ad a földnek, s a közben felfedezett igazságokhoz alkalmazkodik. És legfőképp: nem a halál lesz egyetlen vágya. Hogy Bernadette csak a halálnak él, hogy Chassaing doktor legfőbb kívánsága a sír, ez a spiritualista elernyedés nem egyéb, mint az életöszön állandó hajótörése. A mélyén az élet gyűlölete, a cselekvés utálata és gúzsba kötése lappang. Igaz, minden vallás a halhatatlanságot ígéri, a szépséges túlvilágot, a gyönyörök kertjét a halál után. Lehet-e új vallás, mely egyszer ezt a kertet, az örök boldogság kertjét a földön teremti meg? Hol van hát a varázsszó, hol a dogma, hogy beteljenek a ma emberének reményei? Mely hit magvából sarjad majd az erő, a béke aratása? Mivel kell az általános kételyt megtermékenyíteni, hogy új hitnek adjon életet; miféle illúzió, milyen isteni hazugság csírázhat ki a ma földjéből, melyet feldúlt, összetört a tudomány évszázada?

E pillanatban, Pierre gondolatainak kavargó homályában, egy kép merült fel látszólag indokolatlanul: bátyjának, Guillaume-nak arca. De meglepetést mégsem érzett; sejtette a titkos összefüggést. Hogy szerették egymást valaha, s mily jó testvér volt a bátyja, mily egyenes, szelíd! Közben teljesen szakítottak, sosem találkoztak, amióta Guillaume vegyészkiismereteibe merült, s egy külvárosi házikóban él zárkózottan, a szeretőjével és két nagy kutyájával. Aztán megint másfelé kanyarodtak gondolatai: a perre, melyben Guillaume neve is szerepelt; azzal vádolták, hogy a legszélsőségesebb forradalmárokkal tart fenn kapcsolatot. Úgy tudták,

hosszas kutatások után irtózatosságot robbanószert talált fel; egyetlen fontja levegőbe röpít egy katedrálisra.

És most azokra az anarchistákra gondolt Pierre, akik úgy akarják megújítani és megmenteni a világot, hogy előbb romba döntik. Ábrándos lelkek; szörnyűek az ábrándjaik, de ők is ugyanabból a fajtából valók, mint a jámbor zarándokok, akiknek rajongó nyáját a Barlangban látta térdelni. Az anarchisták, a szélsőséges szocialisták kíméletlenül követelték a nagyon egyenlőséget, az örömeik közkinccsá tételét itt a földön, a zarándokok pedig könnyezve esengtek az egészség egyenlőségéért, a lelki és testi béke igazságos elosztásáért. Ezek a csodára esküdtek, amazok a nyers erőre. De alapjában mindkét tábor a testvériség, az igazság ábrándjait kergette szenvedélyesen, olthatatlan szomjával, lihegve a boldogságot, hogy ne legyen több szegény, ne legyen beteg, és mindenki boldog legyen.

És vajon régen, az első keresztényekben nem félelmetes forradalmárokat, fenyegető veszélyt látott-e a pogány világ, melyet végül is romba döntöttek? Valaha üldözték, irtották őket, de ma már ártalmatlanok; ma már ők a múlt. A rémítő mindig a jövő embere, aki az eljövendő társadalomról álmodik, s ezt ma a társadalmi megújulás láza fűti: sötét, nagy álmában tűzvészek lángjával akar mindent megtisztítani. Rémületes. Pedig ki tudja? Talán erre vezet az út a megújult, holnapi világhoz.

És Pierre, az erőszak iszonyatában, kábán, téveteget, a védekező, kivénhedt társadalom pártjára állt, bár nem is sejtette, honnan várhatja az új Messiást, a szelídség Messiasát, hogy kezére adja a szegény, beteg emberiséget. Új vallást! Új vallást, igen! De új vallást teremteni nehéz, s ő ide-oda tévővázolt a kipusztult, régi hit s a holnap új, meg sem született hite között. Sivár-magában csak egyet tudott biztosan: örökre megtartja esküjét; ha hitetlen pap is, de örökös más hitén; tisztán, becsületesen betölti hivatalát, göggel, de mélabúsan, hogy ha testét megtagadta is, értelmét nem tagadhatta meg. És várni fog.

Most nagy parkokon robogott át a vonat; a mozdony hosszan fűtyült, ujjongó harsonázása szétkergette Pierre ábrándképeit. Körös-körül már a készülődés izgalma uralkodott. Átfutottak Juvisyn; alig félóra, aztán, végre, Párizs! Mindenki szedelőzködött, Sabathier-ék kis csomagjaikat kötözték, Élise Rouquet még egyszer tükrébe nézett. Jonquiére-né nyugtalan pillantást vetett Grivotte-ra; úgy döntött, hogy a pályaudvarról egyenesen kórházba viteti; oly szánalmas az állapota. Marie Vincent-nét igyekezett felrázni kábulatából; nehéz dolga volt. Guersaint úr jót szundított; úgy kellett felkelteni. S amikor Hyacinthe nővér megint tapsolt, az egész kocsit rázendített.

A *Te Deum*-ot énekelték, hálaadásul:

- *Te Deum laudamus; te Dominum confitemur...*¹³

A rajongás végső hulláma csapott át a lelkeken; tüzes szívek rebegtek hálát Istennek a csodás utazásért, a kegyekért, melyeket rájuk pazarolt, s melyeket még rájuk fog pazarolni.

Az erődök. A langy derűben úszó tágas, tiszta égen lassan lefelé haladt a nap. Két óra volt: az óriás város fölött vörhenyes, távoli párak könnyű felhője lengett: egy dolgos kezű gigász gomolygó, szárnyas lihegése. És egyre közeledett Párizs kohója, Párizs szenvedélyei, küzdelmeinek szüntelen égiháborúja, izzó élete, mely szakadatlanul terhes a holnap életével. És ide tért meg robogva, rohanva, mind harsányabban, fűtépőbben harsonázva, fűtyülve, a fehér vonat, a legnagyobb nyomorúság, a legnagyobb fájdalmak siralmas vonata. Ebbe a ködbe vész majd az ötszáz zarándok, a háromszáz beteg, itt hullanak le újra hétköznapijaik kemény

¹³ Téged, Isten, dicsérünk; téged Urunk vallunk. (latin)

kövezetére a végigálmodott csodás álom után, míg egy új álom vigaszának szomja ismét és örökösen a misztikum s a feledés zarándok-ösvényére nem hajtja őket.

Ó, szegény emberek, szegény, illúzióért lihegő, beteg emberiség: erőt vett rajtad a távozó század kimerültsége, túl mohón habzsoltad magadba a tudományt, s most féltébolyultan, meghajszoltan úgy érzed, cserbenhagytak a lélek, a test orvosai, s hogy rád ne csapjon a nagy veszély, a gyógyíthatatlan, nagy betegség, visszafordulsz az úton, s egy örökre letűnt múlt misztikumában, Lourdes-okban esengsz a gyógyító csodáért! És messze, odalenn, igaz, megható emberi mivoltában int a szörnyű tanulság: Bernadette, a szenvedés új Messiása, a kitaszított bárány, az égő áldozat, aki magányra és halálra ítéltetett, akit átok súlyával nyom satnyasága, hogy nem lehetett asszony, hitves és anya, mert látta Szűz Máriát.

-&-